GEORGII

TRAPEZVNTII RHETORI- corum libri quinque, ad manu scri- ptum exemplar diligentis- simè repurgati.

PARISIIS,

Excudebat Christianus Wechelus, sub scu- to Basiliensi, in uico Iacobæo. Anno M. D. XXXII.

INDEX CAPITVM AC RERVM in Georg. Trapezun. Rhetoricorum Libros.

476.1.lege,πλὴν γὰρ &c.aut utrūq; τοῦ muta in ὃ.Tertio uersu,a,ς & ς legendū fortasse.

GEORGII

TRAPEZVNTII IN LIbros suos Rhetoricos Præfatio.

CVM mihi in mentem uenit, quanta oratoriæ facultatis tum utilitas tũ dignitas sit, non possum non uehementer dolere, quòd his nostris temporibus nulla ferè bonarum artium tam abiecta atq; contẽpta habeatur. Nam etsi nonnullæ liberalium artium, ut Geometria, ut Arithmetica, & quæ huius generis sunt, omnino ab usu ceciderunt, ne non multum eas ad humanitatem pertinere dicam, non sumus tamen in ipsis tantam passi iacturam, quantam in hac humanitatis artium præclarissima, maximeq; necessaria. Nã in illis quidẽ ita integra subtilissimorum scriptorũ opera usq; ad præsens extant, ut nihil ei desit q proficere in eis desideret, nisi studiũ ac diligentia: In hac uerò dicendi copia quanto plures scriptorũ elegantissimi libri à maioribus nostris tam Latinis quàm Græcis relicti sunt, tanto pauciores, uel potius nulli his perditis temporibus nostris reperiuntur. Quod siue negligentia omnium siue eorum qui docent, quiq; orationis copiã profitentur ignorantia quadam aut perfidia factum sit, unusquisq; per seipsum consideret. Ego id existi-

Geometria Arithmetica.

A mo,

Bertolinus Alanus.

mo, nisi Bertolini, Alani, aliorũq; huiusmodi libros, nescio an satis utiles transcribere ab his qui docēt, coacta esset posteritas, aut loco harum nugarũ bonorum autorum opera inuenirentur, aut saltem auditores non imbuti his delirationibus, nudos animos ad humanitatis doctrinas facilius applicarent, quibus nihil unquam utilius, nihil dignius homini à patre hominumq; deorumq; tributum est. Nam philosophia quidem qua omnes liberales artes cōtinentur, si dicēdi suauitate priuata sit, omnem orationis grauitatem infringit atq; concidit, totumq; ingenij succum asperitate imbibit nimia. Quòd si omnes mutũ esse summum incommodũ arbitrantur (carere enim omni humanitate profectò uidetur qui loqui non potest) certe & male loqui, id uerò summo incommodo humanitatisq; priuationi proximum est. Quare posse temporibus, locis, personis, causis, rebus, ornate, distincte, copiose, atque prudenter orationem accommodare, quod huius artis officium est, non paruæ felicitatis existimauerim. Quantus uerò honor, laus, dignitas in eos qui copiam dicendi adepti sunt confluat, quæ emolumenta, quæ commoda homines eloquentia consequantur, nemo facile poterit explicare. Nam & patriam fundare legibus, tutari consilijs, sententijsq; suis amplificare disertus poterit, & amicis præsidio, & suis ornamento futurus est, præterea inimicis timorem, hostibus terrorem incutiet. Quod Macedonum reges, quum clarissimos orato-

rcs

res ab Atheniensibus peterent, ut facilius denudatã custodibus urbem opprimere possent, ita esse declararunt. Neque nos terret quod à nonnullis ignorantia dicitur, orationis copiam, quòd obfuisset nõnunquàm ciuitatibus, ab omni bene instituta rep. exterminandam uideri. Nec enim ullam artem inuenies, qua quibuscum uersamur detrimentum afferre nõ possimus. Quis ignorat quanto facilius cæteris atq; cautius salutem hominis medicus oppugnare possit? Quis nescit iurisconsultum, acuta nimium interpretatione legum, summum ius in summam iniuriã posse conuertere? At nemo est qui aut legum sciẽtiam, aut medicinæ doctrinam exterminet, tãto magis amplectuntur, quanto ciuitatum ægritudines eadem arte, qua illatæ sunt curari etiã solent. Præterea eloquentia expulsa (nisi mutus esse malis quod omnem societatem coniunctionemq; hominum, totamq; remp. funditus euertit) & in iudicijs & in senatu, & apud populũ tibi nonnunq̃ dicẽdum est, ubi nisi dicendi copia ualeas, à malis et loquacibus uiris simul cũ rep. euertere. Non igitur obsunt rebusp. hæc dicendi studia, sed prosunt: non cõprimunt, sed constituunt: non euertũt, sed erigunt: nã si nulla essent, nihilominus improbi peruersiq; homines, ac tãto magis quãto minus se tueri oratione boni non possent, rebus nocerent. Quare ut nõ medicina, sed perditi medici: ut non ius, sed improbi iuriscõsulti expellendi sunt, sic nec eloquentia eijcienda uidetur, sed hi qui quũ

Abusus artis.

Vtilitas eloquentiæ.

 diserti

diserti sint, improbi sunt. Ac multo magis medicina et cæteris artibus eloquētia est retinenda. Nam neq; gubernari sine oratione resp. poterit, nec improbos ciues arcebit, & à gubernaculis ciuitatis depellet, nisi uis eloquentiæ. Huius ergo tam præclaræ rerum publicarum tutricis studia tanto nobis ardētiore animo suscipienda illustrandaq; uidentur, quanto diutius iacuerunt. Solet enim præclarißimarum artiū iactura, nisi quis citius succurrat, non sufferendas calamitates, & publicas & priuatas inuehere. Quare his libris, quū quæ ab alijs bene dicta iudicauimus, tum quæ ipsi legendis summi oratoris orationibus intelleximus, quàm breuiter pro multitudine rerum fieri potuerit explicare constituimus. Qua in re omnes summopere rogamus atq; obtestamur, ne prius quàm omnia perlegerint, de labore nostro iudicium efferant. Sic enim facile speramus quicquid laboris huius rei gratia sumpserimus, neminem fortaßis improbaturum.

RHETORICAE FINITIO, PARTES,

quæ cauſarum genera, & alia quædam ad Rhetoricen Præludia.

RHETORICA, EST *ciuilis ſcientia, qua cum aſſenſione auditorum quoad eius fieri poteſt, in ciuilibus quæſtionibus dicimus. Huius facultatis materiã, ſicuti ferè omnes, in tria genera cauſarum diuidimus, quæ quoniã genera ciuiliũ quæſtionũ appellamus, de quæſtione pauca dicamus. Quæſtio eſt inquirendæ rei dubia propoſitio, ut ſint ne plures mundi, ſit ne ab Athenienſibus indicendum bellum Lacedæmonijs. Quæſtionem in infinitionem & cauſam diuidimus.* Quæſtio.
Infinitio eſt rei alicuius non implicita circunſtantijs quæſtio. Infinitionum alias ciuiles, alias ſpeculatiuas appellamus, Speculatiua, cum ad ueritatem ſolũ pertineat, his relinquatur qui rerum cauſas ſubtilius rimantur. Ciuilis, hoc eſt, quæ ad ciuitatem pertinet, oratori ſubiecta eſt: ea eſt huiuſmodi, Sit ne magnũ ſtudium, multaq́; opera liberalibus artibus tribuẽda, an homo qui occiſus inuentus eſt, ſepeliendus ſit. Infinitio.

Causa. Causa est rei alicuius implicita circunstantijs quæstio, hoc pacto, sit ne ducenda uxor Platoni, an Aiacem Vlysses occiderit, Sit ne laudi Ciceroni, quòd in consulatu coniuratores occiderit. Hæc causa, quam & ciuilem quæstionē dicimus, quàmuis re infinitione contineatur, in dicendo tamen infinitionē amplectitur. Hanc igitur causam in tria genera diuidimus, demonstratiuum, deliberatiuū, & iudiciale. Nam cum tria sint auditorum genera, unum quod delectationē requirát, alterum quod consilium capiat, tertium quod iudicium exercitet, tria etiam causarum genera esse necesse est. Deinde omnis res, quæ ab oratore aut agitur, aut dicitur, uel in iudicio uel extra iudiciū uersatur. Idq; postremū iterum dupliciter partimur, nam aut honestū solum, ex quo demonstratiuū oritur genus, uel honestū simul cū utili respicit, ex quo tota deliberatio confluere uidetur. Præterea cū tria tempora sint, ac unicuiq; unū genus causæ accōmodatū sit, tria non esse genera causarū non possunt: nā Iudiciale præterito, Deliberatiuum consequēti, Demonstratiuū instanti tēpori attribuitur. Nam etsi ex transacto tēpore in demōstratiuo, sicut in deliberatiuo plerūq; rationes acquirūtur, non tamen ab eo quod probat, sed ab eo quod probatur causæ denominandæ sunt. Postremò quicquid in disceptatione ciuili cōsideratur, aut certū est, & ut cuiusq; animus fert, laudat, aut culpat: aut dubiū. Cuius rei dubiæ si potestas est in nobis, deliberatiuū: si in

Causarum genera.

si in alijs, iudiciale constari genus perspicuum est. Demonstratiuum est quod attribuitur in alicuius certæ personæ laudem uel uituperationẽ cum amplificatione. Eius duæ sunt partes, laus & uituperatio. Laus est oratio amplificatiua rerum bonarum, quas certæ personæ inesse dicimus. Vituperatio est oratio amplificatiua malarũ rerum, quas certæ personæ inesse dicimus. Deliberatiuum est quod in consultatione positũ habet sententiæ dictionẽ. Eius duæ sunt partes, suasio, & dissuasio. Suasio est oratio deliberatiua, quæ primo in cõsultatione, quid faciendũ sit, ostẽdit. Dißuasio est oratio deliberatiua, qua auditoribus aliã partẽ, ac suasione ostẽsum est, persuadere conamur. Iudiciale est quod positũ in controuersia habet accusationẽ & defensionem. Eius partes sunt duæ, accusatio & defensio. Accusatio est oratio iudicialis, qua aut in crimẽ, aut in debitũ rapimus aduersariũ. Defensio est oratio iudicialis, qua aut crimen, aut debitũ à nobis repellimus. In iudiciali genere finis est æquitas: auditoris officiũ absoluere uel dãnare. In demonstratiuo finis est honestas: auditoris officiũ, laude ne dignus sit, an uituperatione is, de quo dicitur, existimare. In deliberatiuo finis est honesta utilitas: auditoris officiũ, alterã partem deliberationis cõplecti. Officia oratoris, quas nõnulli rhetoricæ partes dixerunt, ut apud omnes apertißime patet, quinq; sunt, Inuẽtio, dispositio, elocutio, pronũciatio, memoria. Nam quũ omnis dicẽdi copia rebus ac uerbis

Demonstratiuũ. Deliberatiuum. Iudiciale. qua aut crimẽ aut debitũ alicui imponimus Officia oratoris.

contineatur, & res quidem disponere, uerba uerò pronunciare necesse sit, quatuor hinc oriri partes necesse est, Inuentionem cui dispositionem, & elocutionem cui pronunciationē adiunctam esse putamus. Memoria uerò etsi in omnibus requiratur liberalibus artibus, tamen quòd difficillimū sit, in cospectu multorum cunctis audientibus memoriter pronunciare, huic, excellētißimæ orationis cōmoditati potißimum attribuatur. Inuentio est excogitatio rerū uerarū, aut uerisimiliū, quæ causam probabilē reddūt. Dispositio est rerū inuentarū in cōmodißimis locis distributio. Elocutio est idoneorum dicendi generum ad inuentionem accommodatio. Pronunciatio est uocis, uultus, gestus moderatio, cum uenustate. Memoria est firma animi rerum & uerborum & dispositionis perceptio. Hæc omnia tribus possumus assequi rebus, natura, arte, & exercitatione. Nam etsi naturæ acumine omnis acquiratur doctrina, tamen tum uocem, tum latera, ac gestū corporis, tum etiam copiā dicendi, & uolubilitatē linguæ, & quandam postremò facilitatē partim ad inueniendum, partim ad explicanda, atq; exornāda ea quæ inuenta sunt, potißimū arte et exercitatione acquiri, ⋎ cōfirmariq; Demosthenis commoti exemplo non dubitamus. Naturæ enim cōmoditas, nisi arte illustretur, exercitationeq; confirmetur, tanq̄ ager natura fertilis, uerùm incultus, nihil fructus, multa fœda atq; aspera producere in dicendo solet. Natura enim est insita

Inuentió. Dispositio. Elocutio. Pronunciatio. Memoria. conferriq;

ad

ad dicendum cõmoditas. Ars est quæ dat certã uiã, rationẽq; dicendi, sub qua imitationẽ poni tunc clarius uidebitur, quũ de generibus dicẽdi tractabimus. Exercitatio est aßiduus usus, consuetudoq; dicendi. Ars. Exercitatio

De orationis partibus.

CVm hæc ita sint, de inuẽtione prius & ea potißimũ quæ iudiciali generi attribuitur, quàm breuißime & clarißime potero, dicere constitui. Ac ut omnia ordine prosequar, ad orationis eã partes accommodabo. Orationis quatuor sunt partes, exordiũ, narratio, contentio, & peroratio. Nam qui diuisionem, confirmationem, ac confutationẽ orationis partes dicit, is certe mihi uidetur, aut id quod unius partis locũ obtinet, tripartitò diuidere, & ea quæ particulæ potius orationis sunt, partes nominare: aut diuisionẽ, & confutationem, confirmationi sic admixtas ut simul cum ea nihil aliud nisi confirmationem conficiant, separare. Etenim nunquam re confirmatio erit, si qua confutanda restant, & diuisionẽ cuncta diligenter amplecti confirmationis membra, per totamq; confirmationẽ dispersam esse necesse est. Quare non alia pars erit diuisio, alia confirmatio, cui adiunctam confutationem putamus.

DE EXORDIO.

EXordiũ est oratio quæ animũ auditoris præparat ad audiendum, cuius duæ sunt partes, principium, & insinuatio. Principiũ est oratio, quæ statim apertis rationibus animũ auditoris ad audiendum Principiũ.

Insinuatio. *dum constituit.Insinuatio est oratio,quæ per dißimulationem animum auditoris subiens parat ad audiendum.Verùm quoniã per exordiũ beneuolos,dociles, attentos auditores facere debemus,ut unũquodq; eorum certa quadã uia conficere poßimus, genera causarũ,quæ maxime pro exordio considerantur, prius*

Genera causarum. *explicanda uidentur.Genera causarum sunt quinq;, honestum,turpe,dubium,humile,& obscurum. Honestum est quod ab omnibus suscipiendum putatur. Turpe est quod ab omnibus oppugnandum uidetur. Hinc etiam admirabile adiungendum esse putamus, quod est, quũ res inaudita auditorũ animos à nobis alienat. Dubiũ est quũ habet in se causa,honestatis & turpitudinis partem.Humile genus causæ est,quũ contempta res antefertur.Obscurum quod nisi tardius auditores intelligere possunt.Verùm quoniã & humile & obscurum facilia intellectu sunt,de honesto & turpi,quibus modis recte percipi possunt, dicendũ uidetur.Quàmuis ergo honestas & turpitudo*

Honestum. *Turpe.* *causæ ex omnibus circunstantijs haberi poßit, tribus tamen* ⋎ *modis maxime cõprehenditur,persona,re, loco.Persona,quũ uir grauis & magnæ autoritatis accusat aut defendit. Nã huiusmodi uiri & oppugnatio defensori turpem causam facit, & defensio minus honestã accusationem reddit. Præterea omnis qualitas accusatorũ defensorumq; consideranda est. Nã parentẽ,fratrẽ,aut omnino propinquũ,uel amicũ, ut oppugnare nisi reipu.causa,turpe,* ⋎ *sic defen*

rebus *sit,*

fendere honestũ dixerim. Re uerò aliud alio obscœnius uel laudabilius est, ut parricidium, proditio, stuprum. In quibus defensio tanto deprimitur, quanto extollitur accusatio. At hæc quidẽ omnibus causis cõmunia sunt, illud propriũ, quòd ex loco uniuscuiusq; cõstitutionis firmißimo nascitur. Nam quum causam & locos eius intellexeris, ut in secundo dicetur, firmißimũ illius status locũ, qualisnam in ea re sit diligenter examinabimus: qui si reo optimus est, ei honestiorem causam reddit: Sin opprimit, hoc est, si uis firmißima defensionis, locis accusationis firmißimis depelli poßit, accusatoris causa fœdior: ut uerbi gratia, In cõiecturali quãto firmior inuersio est, tanto totã defensoris causam honestiorẽ efficit: quãto infirmior, tanto accusatoris criminatio suspiciosior, & rei causa turpior. Quũ hæc ita sint, cõuenit exordiorũ rationẽ ad causæ genus accõmodari. Itaq; si honestũ genus causæ erit, aut omnino supersedẽdũ exordio, aut breuiter per principiũ ostẽdendũ est quare causa sit honesta. Si turpe erit, insinuatione utẽdum est, de qua dicemus posterius. Sin dubiũ, ne quid turpitudinis pars nobis obesse poßit, à beneuolentia principium constituemus. In humili genere attentos, in obscuro dociles faciemus. Dociles auditores facere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, hoc est, id in quo consistit controuersia de qua dicturi sumus. Quod poëtæ tum docilitatis, tum attentionis gratia ab Homero acceptum, diligẽtißime Docilis.

seruant

seruant: hac enim ratione tam in Georgicis quàm in Aeneide apud Vergiliũ, itemq; apud Ouidiũ in libro Metamorphoseos, & alios ferè omnes exordiũ compositũ est: et sic attentos faciemus. Nã docilis est qui attente uult audire. Attentos faciemus, si demõstrabimus ea, de quibus dicturi sumus, aut magna aut noua esse, et simul dicemus aut ad religionẽ pertinere, aut ad rẽ publicã, aut ad eos ipsos qui audiũt, aut ad alios, quos charos habeant, aut ad illustres uiros, & si iudicationẽ aperiemus, & si rogabimus ut attente audiant. Beneuolos duobus locis maxime faciemus, à persona & à causa, hoc est, ab ipsa re: à persona aut nostra, aut aduersariorũ, aut iudicũ, & eorum nonnunquam qui extra causam sunt: A nostra persona, si officium nostrum sine arrogantia laudabimus, hoc est, si quales in rem public. aut in parẽtes, aut in amicos, aut in eosipsos qui audiunt fuerimus, ostendemus, dum hæc omnia quæ nostro officio facta commemoramus, ad causam pertineant. Vt pro L. Flacco. Quum in maximis periculis huius urbis atque imperij, grauißimo atque acerbißimo rei publicæ casu, socio atque adiutore consiliorum periculorumq; meorum L. Flacco, cædem à uobis, coniugibus, liberis uestris: uastitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabam iudices honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quàm miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod P. Ro. cũ huius maioribus semper detulisset.

Attentus. Beneuolus. Pro L. Flacco.

tulisset, huic denegaret? Hic illud dicendũ uidetur, ne quis dubitaret nos, patroni & eius de quo dicitur, personam unam putare. Nam & inuentio eadẽ ferè est ijsdemq́; locis utendum, siue à patroni, siue ab eius de quo dicitur persona exordiorũ sententiã excogitare uelis. Item si reipub. causa, aut non mediocris alicuius rei, quæ nostri officij intersit, magna atq; honesta ratione, aut etiam necessitate commotos ad hanc causam accessisse dicemus, ut pro C. Rabirio. Etsi Quirites non est meæ consuetudinis, initiò dicendi rationem reddere qua de causa quenquam defendam, propterea quòd cum omnibus ciuibus in eorũ periculis semper satis mihi iustam causam necessitudinis esse duxi, tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarumq́; omnium C. Rabirij proponenda ratio uidetur officij mei, propterea quòd quæ iustissima causa mihi ad hunc hominem defendendum esse uisa est, eadem uobis ad soluendum uideri debet. Nam me tum amicitiæ uetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum uitæ meæ perpetua consuetudo ad C. Rabir. defendendũ est adhortata. At uerò ut id studiosissime facerem, salus reipub. consulare officium, consulatus deniq; ipse mihi unà uobiscum cum salute reip. commendatus coëgit. Deinde si nostra incommoda proferemus, solitudinem, inopiam, calamitatẽ, & cætera huiusmodi quibus per commiserationẽ beneuolentia captatur, aperiemus. Quam rem tamen ita faciemus, ut sine nimia

Pro C. Rabirio.

mia amplificatione omnia dicamus. Nã in hoc maxime à peroratione differt exordiũ, q̃, ea quæ in exordio degustanda sunt, in peroratione amplißime sumũtur: huiusmodi exordium pro P. Sylla his uerbis assumpsit Cicero, Maxime uellẽ iudices, ut P. Sylla & antea dignitatis suæ splendorem obtinuißet, & post calamitatẽ acceptã modestiæ fructũ aliquem potuisset percipere: sed quoniã ita tulit casus infestus, ut amplißimo in honore, tum cõmuni ambitionis inuidia, tum singulari Antonij odio euerteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquijs miseris, & afflictis, tamen haberet quosdã, quorũ animos ne supplicio quidem suo satiare posset, quanq̃ ex huius incommodis magnũ animo molestiã capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatũ mihi tẽpus, in quo boni uiri lenitatẽ, misericordiãq; notam omnibus quondã, nunc quasi intermißã agnosceret. Hic & infirmitas multum ualet sexus, ætas, liberi, pupilli, parentes, coniuges, & omnia quæ sunt ad cõmiserationẽ accõmodata. Nam omnibus cõmiserationis locis in exordio uti licere, cũ in multis, tum maxime in elegantißima pro Milone oratione ostendit Cicero, qui remoto metu, in cõmiserationem hoc pacto descẽdit. Hoc profectò tempore eam potestatẽ omnẽ uos habetis, ut statuatis utrũ nos qui semper autoritati uestræ dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu uexati à perditißimis ciuibus; aliquando per uos ac per uestram fidẽ, uirtutem, sapientiamq; recreemur. Quid

Pro Sylla.

enim

enim nobis duobus laboriosius? Quid magis soliciũ, magis exercitũ dici aut fingi potest, qui spe amplißimorũ premiorũ ad rẽpub. ducti, metu crudelißimorũ suppliciorũ carere non possumus? & quidẽ cæteras tẽpestates, et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putaui Miloni esse subeundas, quòd semper pro bonis contra improbos senserat, in iudicio uerò, & in eo consilio &c. Nonnunquam *etiam si diluemus (pro ut in exordio licet) illata nobis ab aduersarijs crimina, & ea maxime quæ in exordio ab ipsis dicta sunt, quæ res etiam multum gratiæ affert exordio. Quũ enim ab his quæ ab aduersario dicta sunt, materiam trahat, omnem præmeditationis suspicionem facillime tollit.* Extremò *si rogabimus, ut nobis breuiter dicturis fauere placeat. Ac primi quidem duo à nostra persona loci, qui partim ab officio nostro, partim ab incommodis trahuntur, etsi primus magis ad accusatorem, alter ad defensionem pertineat, tamen communes, id est, tam defensoris quàm accusatoris inueniri possunt.* Accusatorem autem nonnunquam, aut odij, aut inuidiæ, aut ambitionis suspicio sequitur. Inuidiã ac ambitionẽ semper negabimus: Odium uerò aut negabimus, si eos uiros in iudiciũ trahimus, quorũ autoritas nos offendit, & dicemus uel reip. uel eorũ etiã ipsorũ quos accusamus cõmodo cõmoueri, ne licentia ita efferantur ut se ac existimationem suam perditũ eant: aut confirmabimus, si ab ipsis prius affecti

iniuria uindictam quærimus, ut Cicero in Vatinium testem, quum aduersariũ in odiũ rapiat, odiũ quoq; suum, quo merito in eum incitabatur his uerbis exclamat. Si tua tantummodo Vatini quod indignitas postularet spectare uoluissem, fecissem id quod his uehementer placebat, ut te cuius testimonium propter turpitudinem uitæ, sordesq; domesticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem: nemo enim horum ita te refutandum ut grauem aduersarium, aut ita rogandũ ut religiosum testem arbitrabatur: Sed fui paulo in te intemperãtior fortasse quàm debui: odio enim tui, in quo etsi omnes propter tuũ in me scelus superare debeã, tamen ab omnibus penè uincor, sic sum irritatus, ut quum te non minus contemnerem, quàm odissem, tamen uexatum potius, quàm despectũ uellem dimittere. Defensorem, ac aduocatum, cum lucri suspicio, tum quòd officio cognationis, aut amicitiæ faciat cõsequitur: id ultimum quòd beneuolentia faciat cognationisq; necessitudine, exordio cõfirmabit: nulla causa lucri facere dicat, nisi lucrum, amicorum salutem appellaret. A persona uerò ipsius qui accusatur, si bonam existimationem habere uidebitur, ea à nobis diluetur si accusabimus, confirmabitur si defendemus: sin cõtrà, nobis quoq; contrà faciendũ est. Ab aduersariorum persona tribus modis beneuolos auditores faciemus. Nam si potentes sunt, in inuidiam rapiemus. Hic nos simplices, infirmos, impares fortunis, corpore, cautionibus

In Vatinium.

bus, à cautis, potentibus, eloquẽtibus aduersarijs circũueniri dicemus non oportere, ut pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate duæ plurimũ possunt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tẽpore, summa gratia & eloquentia, quarum alterã C. Aquili uereor, alteram metuo: eloquentia Q. Hortensij ne me in dicendo impediat, nonnihil commoueor, gratia Sex. Neuij ne Quintio noceat, id uerò nõ mediocriter pertimesco. Nec hoc tantopere querendũ uideretur hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria: Verùm ita res se habet, ut ego qui nec usu satis, et ingenio parum possum, cum patrono disertißimo †cõparer, & P. Quintius cuius tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum aduersario gratiosißimo contendat, &c. Sin autem abiecti & humiles, in contemptionẽ adducemus. Sin turpes, ac nocentes, trahemus in odium, ut in Vatiniũ testem. A persona auditoris beneuolentiam captabimus, si res eorũ sine assentationis nimia suspicione laudabimus. Qua in re uehementer utile esse censeo, mores iudicũ, ac naturã cognoscere: prout enim asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remißiq́; sunt, laudem eorum, causæ accõmodabimus, ac in re honesta dignitatem, in humili iustitiam, in infelici misericordiã. Quum pro læsis dicemus, seueritatem eorũ extollemus. Contràq́; si qui mores eorũ causam nostrã impugnant, eos oratione mitigabimus, quod fiet si contrarios affectus cõmouebimus. Nam si iracun-

Pro P. Quintio.

† comparear

dia officit, clementiam: si crudelitas, misericordiam opponemus. Affectus enim moueri maxime quidem in peroratione licet, deinde in exordio ac narratione, tertiò per totam orationem. A persona eorum quos extra causam esse diximus, ducitur exordium, si aut faciundum dicimus, quod ab amicis omnibus laudatur: aut non faciundum, quod inimicis optabile est. Vt illud Nestoris apud Homerum, Certe Priamus, ac eius filij gaudebunt, si uos (Agamemnoni & Achilli dicens) contendere intelligant. Ab ipsa re beneuolẽtiam eliciemus, si aut honestatem rei nostræ extollemus, aut turpitudine causam aduersariorũ deprimemus. In his omnibus illud dicendum iudico, non solum cuiusmodi sint hæc quæ dicta sunt considerari, uerumetiam magis qualis auditorum, accusatorũ, defensorum, ac omnium qui aut in causa, aut extra causam sunt, de ipsa re de qua agitur, existimatio sit. Nonnunq̃ etiam quæ opinio unius eorum de altero. Nam hoc pacto cõmode ad rem pertinẽs ex opinionibus inuenietur exordium. Parum enim refert qualis sit res considerare, nisi optime teneas qualis opinione hominum ac maxime iudicum habeatur. Quare hi loci exordiorum de quibus hactenus dictũ est, quum ad opinionem maxime accommodentur, ex opinionibus quod nos ἐκ τῆς ὑπολήψεως dicimus Latinè appellentur: neq; grauaremur in unoquoque genere exemplum ponere, nisi & longum esset, & rem satis dilucidam fore putaremus, uno aut altero

Affectus quando mouẽdi.

exem

exemplo posito. Exules *obsessam patriam ab oppugnatione liberant, parta uictoria quidam fert legem de exulibus reuocandis.* Qum *tantã lætitiam iudices uniuersæ reipub. exules attulissent, ut ex oppugnatione uictores, ex obsessa ciuitate amplißimum triũphum ex hostibus reportemus, ad consulendum uobis acceßi, ut eam exulibus ciuitatem reddatis, quam ipsi sua uirtute expulsis hostibus, uobis liberã atq; triumphantem reddiderunt.* Item *econtrario,* Qum *nullã rem tam perniciosam reip.* Patres *inueniri posse arbitrer, quàm consuetudines, quàm leges, quàm iudicia non conseruare, consulere uobis constitui, ut eos qui iam legibus & iudicijs ciuitatis exilio condẽnati sunt, restituere nolitis.* Illic *enim à persona exulum, hic à re ipsa principiũ ortum habet.* Rationes *deinde subiungẽdæ, quæ à circunstantijs inueniuntur.* Vt *autem dilucidior exordiorũ ratio sit, alios quoq; locos eorum ponamus, qui tametsi ad eos qui expositi sunt, quos ex opinionibus uocamus, reduci possunt, tamen quum magis causis accõmodentur, nec ab eis longe separati sint, multo facilius his positis, exordium inuenire poterimus. Sunt ergo etiam exordia, quæ à partitione quadã aut exuperatione, aut confectione trahuntur.* Eorũ *quæ quodãmodo à partitione fluunt, genera ponimus tria.* Primum *cũ duplex iniuria facta uidetur, et quasi diuidẽdo dicimus potuisse nos & alius criminis aduersarios acusare, sed tamen aut modestia nostra noluisse, aut sui quoque causa,* Exordiũ à partitione.

ne grauius cruẽentur: suffiœre reipub. si unius pœnas dederint, hoc modo, Imperator *captam ciuitatem deiecit, ac seuit, nullũ ex terra germen productum est, & quòd impie fecisset accusatur: possumus sic incipere ut dicamus,* Si *statim, quòd ciuitatẽ deiecisset, eius criminis pœnas dedisset, non aliud quoq; isti crimen accessisset:*Nunc *uerò quũ & impiè serere ausus est, nullo modo prætermittendus nobis uidetur: cui etiã adiungi poterit pro ratione id quod ab euentu appellamus,*Ne *diuinã iram, quæ sterilem terrã effecit, in nos conuertamus.* Hac *in re cauendũ est, ne res una minutim diuidatur.*Nõ *enim hoc à partitione exordiũ, sed à circunstantiarũ incisione uehemẽs confirmatio est, de qua in tertio dicemus.* Alterũ *cũ aduersariorũ uitam & ante causam hanc existimatio quædam infamiæ consequitur, ut si contra meretricẽ causam agis, & propter aliam uitam iure illã accusari, ac puniri posse diceres, maxime autẽ propter hoc quod nuperrime est ausa.* Tertium *à partitione quadam temporis, quod ab euentu appellare licet.* Quum *aut quod nunquàm antea, nunc solum commissum: aut quod sæpe factũ sit, ne rursus fiat præcauendum dicimus, ut si quis expellendum dixerit* Tarquiniorum *genus, ne amplius pudicißimis fœminis talis uiolẽtia inferatur: aut* Pisistratidas Athenis *expellendos, quòd nunquam priuati esse didicerint.*Nõ *ignoro ut dixi hæc ad ea quæ superius enumerata sunt accommodari, uerùm quoniam his quoq;*

positus

positis quæ magis in species descendunt, facilior ac certior inuentio sit, non uisa sunt supersedenda. Ab exuperatione fit exordiũ, quum accusantes dicimus maioris criminis accusare potuisset: ut si quem furti accusas, eum etiam sacrilegij accusari potuisse. Differt à primo partitionis modo, quoniam ibi multitudinem criminum conamur ostendere solum, hic nos maioris accusare potuisse dicimus, et tamen aut quòd nolumus, aut quòd reip. sufficiat, aut etiam sui gratia, non illius sed huius eos criminis accusamus. Defensor exuperatione utetur, si dicere poterit se non solum nullã huius rei criminationẽ timuisse, sed laudem etiam sperasse, hoc pacto, Quidã traiecto exercitu naues comburi iußit, uicit, rediјt, causam dicit, quòd naues cõbußisset. Cuius simile est pro L. Flacco Ciceronis exordiũ. Quod à confectione appellamus, mirabile est, quum inuenitur: fit autẽ quum id quod faciendum esse dicimus, iam quodammodo factum ostendimus, quemadmodum si in reuocandorum causa exulum diceremus, nos quidẽ scribere legẽ, ut suscipiantur exules, uerùm iã re ipsa ab uniuersa ciuitate tunc susceptos fuisse, quum palàm fines ciuitatis transgreßi, portis patriæ insidentes hostes aggrederentur. Illud etiam animaduertendũ, quòd sæpenumero, quàmuis non omnino à nobis animus auditoris alienatus est, tamen antequàm ad rem ueniamus, si quæ contra obstant, diluẽda uidentur, ut Cicero in Verrinis, quòd neminem accusasset, & pro

Ab exuperatione.

Pro L. Flacco.

Milone metum mirifice amouet. Nam quoniam uehementer offendi animos posse uidebat, si aperte timere iudices circumpositis armis diceret, ipse timere simulauit, deinde paulatim rationibus se recreat, ac reficit, ut ipsos quoq; iudices confirmet, quod ita factum ibi maxime exprimit, Quamobrem adeste animis iudices, & timorem si quem habetis, deponite. Neq; ego nunc contendo Ciceronē non extimuisse, sed id noto, artis esse, quum affectū aliquē ex animo iudicum remouere uelis, non inutile uideri eadem te motione affici simulare, deinde ita te inde rationibus reuocare, ut iudices quoq; abducas, quod exordium insinuationis uim habet. Et tunc maxime fieri posse uidetur, quum aut res per se ipsa, aut aduersariorū oratio animum auditoris à nobis alienat.

Pro Milone.

Quorum utrunq; in Milonis causa accidisse contenderim, & in Pompeiana quidem, quoniā sibi uidebatur obstare, quòd uir eloquentißimus nimium tarde ad suscipiendū uenisset remp. per principium, id prius cōmodißime à persona sua, autoritate loci, persona auditoris, captata beneuolētia diluit: Ac demum ad propositā causam trāsit, ibi, Atq; illud in primis mihi lętādū iure esse uideo, ꝙ &c. iudicio meo secundum exordiū dicendum est, quod breuißimū pro honestate causę fecit: licet enim una in causa duobus & tribus etiā, sic causa postulare uidebitur, uti exordijs. Nunc de insinuatione dicendū est. Insinuatione igitur utemur, cū aut res per se turpis est, aut

Insinuatione quando utendum.

audi

auditori persuaso turpis uidetur, quam rem planè intelligemus, si aduersarius ita dixerit, ut fidem eũ fecisse credibile sit: aut quũ defessus est auditor eos audiẽdo, qui antè dixerint, qđ multitudine uerborũ, quæ aduersarij fecerint, intelligere possumus: q̃uis tã hoc quàm illud superius, gestu etiam aliquo, aut dicto auditoris percipiatur. Si res per se turpis est, si quidem quòd turpis sit, negare præclarè possumus, à beneuolentia principiũ constituemus: sin autẽ ita manifesta est, ut id negare difficile sit (nam manifesta negare odium magis, quàm beneuolentiam adducere solet) si igitur rei turpitudo difficile negari potest, ad insinuationem confugiendum est, nisi quid turpe ac manifestum ab aduersarijs cõmissum, maximè nuper nacti erimus, qua re ipsos criminando, beneuolos auditores facere possumus, ut C. pro Q. Ligario. Pro Ligario. *Sed in insinuatione primũ dabimus operã, ut minora, aut alia mente facta uel dicta uideãtur, aut ad præsentẽ quæstionẽ non pertinere, aut leuiori pœna honestius emẽdari posse, aut satis punita uideri: deinde aut rem honestã pro re turpi, aut hominẽ pro homine de quo agitur, aut pro re hominẽ, aut rem pro homine spectandũ esse dicamus. Qua in re id admonendũ censeo, quòd aduocatus melius, quàm is de quo agitur, non turpẽ causam solũ, uerùm etiã honestã dicere poterit: nam & laudare latius, & uituperare apertius, quæ uituperanda, dissimulandáue putat, facile potest. Sæpe etiã, maximè si quã uirtutis opinio-*

nem apud iudices consecutus est, & defensoris simul & testis officium afferre uidetur. Quum igitur ab his quæ nos lædunt, quæq́; auditoribus odio sunt, ad ea quæ ipsi diligunt, & nos iuuant, animos eorum conuerterimus, iudicata maiorũ de re simili, aut maiori proferemus, in quibus illi nil aspere iudicarunt. Quòd si res non per se turpis, uerùm quoniã auditor persuasus est, turpis esse uideretur, uel à firmissimo loco aduersariorum, & ab eo maxime, quo uehementius credimus auditorẽ moueri, dicere incipiemus. Quem locũ si omnino soluere non potes, quum satis labefactaris, promittes certã eius solutionem in loco proprio facturũ, necesse esse alia præmittere, quibus apertißima eius loci erit solutio: uel omnẽ aduersariorum † accusationem in genera quedã reducemus, & ea quasi diuidẽdo exponemus. Hoc enim facit, ne quid aut obticere, aut obscurare uelle uidearis. Quare auditor se potius temere assensisse arbitratur, q̃ te quem perturbatũ oratione aduersariorum putabat, sine causa confidere. Nec enim potest suspicari te ita præparatũ fuisse, quum uideat ab ipsa oratione aduersarij exordium fluere, ut Cicero pro Cluentio, Animaduerti iudices omnẽ accusatoris orationem in duas diuisam esse partes, quarum altera mihi niti & magnopere confidere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicij: altera tantummodó consuetudinis causa timidè & diffidenter attingere rationẽ ueneficij, &c. Aut dubitatione utemur,

† actionem

Pro Cluẽtio.

mur, cui loco potißimũ respondeamus, aut quid potißimum dicamus cũ admiratione. Quòd si tota causa sic ab aduersarijs aperta est ut nullo modo negari poßit, nec iure factum, nec aliud quid esse confingere audeas, omnia quum ita esse concedis, quae res aliquid aut aequale, aut maius, aut omnino idem quod aduersarium uulneret: qua ratione, pro Q. Ligario exorsus est Cicero. Nouum crimen C. Caesar, & ante hunc diem inauditũ propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse, idq́; C. Pansa praestanti uir ingenio fretus fortasse familiaritate quae est ei tecũ, ausus est cõfiteri. Itaq; quò me uertam nescio: & paulo pòst conuersus ad aduersarium, ut & ipsum terreat, & auditorem excitet, Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandũ, confitentem reum: Sed tamen hoc ita cõfitentem, se in ea parte fuisse, qua te Tubero, qua uirum omni laude dignũ patrem tuum. Itaq́; prius de uestro delicto cõfiteamini necesse est, quàm Ligarij ullã culpã reprehendatis. Non † enim ironia est, ut Quintilianus sentit, sed uera criminis confeßio, partim ut misericordiam captet, partim ut cum eiusdem rei, quam † postea maiorem ostendit, prius aduersariũ reũ, ac humanitate Caesaris absolutũ ostẽdat, summae crudelitatis arguat, quòd quam ipse facile consecutus erat, eãdem misericordiam caeteris abnegatum iri cẽseat. Nec si esset ironia, posset illud recte dici, quod post confeßionem subiungitur. Omissaq́;

Pro Q. Ligario.

ergo

Notatus Quint.

prius

saq; controuersia omnis oratio ad misericordiã tuã conferẽda est, qua plurimi sunt conseruati, Quũ à te non solũ liberationẽ culpæ, sed errati ueniã impetrauissent. Sicut enim simplex confeßio misericordiam captat, sic ironicè dicta ab omni misericordia aliena est. Hæc latius diximus, ne quis autoritate potius nõnullorũ quàm ueritate ductus, id fundamẽtũ in ea oratione sibi † faciat quod totam defensionẽ euertere potuißet. Quippe ironia huiusmodi & misericordiæ opposita est, et ne eiusdẽ criminis accusemus impedimẽto. At his duobus maxime tota Ligarij causa defenditur, quare nõ in huiusmodi causis ironice proferendã confeßionẽ putamus: Sed cum claris ac certis rationibus aduersarij argumẽta refellere possumus. Verũ de hoc satis, nullus enim nõ mente captus dubitabit criminãdo aduersarios ex simplici cõfeßione hoc in principio beneuolẽtiã acquiri. Sin autẽ defessus auditor fuerit, aut breuius uos dicturos pollicebimur, q̃ parati fuerimus, nec imitaturos aduersariũ, q per longas ambages eos detinuerit: aut aliqd quod risum moueat inseremus, uel si rei dignitas risum nõ pateretur, aliqd nouũ, triste, horribile dicamus. Nã ut fastidiũ stomachi, ac cibi satietatẽ, aut aliqua re amara leuamus, aut dulci mitigamus, sic animus audiendo defessus, aut horribili re integratur, aut ridicula renouatur. In omni autẽ exordio id diligenter cõsiderandũ, ut quid lędat, quid nobis prosit prospiciamus, ut ab his quæ nos lędũt, uel aduersa-

Ironia.

† iaciat

rium

riū iuuāt, ad ea quæ causæ nostræ adiumento sunt, aut quæ aduersariū pungūt, aut saltē quæ minus nocent refugiamus. Præterea bonus quidē orator neq; agere neq; dicere causam incipiet, nisi quis ipse sit et apud quē, et pro quo dicat, quo tēpore, quo loco, quo rerū statu, qua uulgi fama, aut opinione, de iudicibus, de re, de accusatore, de reo, ac cæteris huiusmodi secū ipse cogitabit. Amplius sciendū ab omni circunstātia inueniri exordiū, nō à persona solū et re, uerū etiā causa, loco, tēpore, et modo. A fama etiā & expectatione uulgi nōnunq̄ ducitur, ut Cicero pro Deiotaro, inter alia locū quoq; introduxit: Moueor etiā loci ipsius insolentia, quòd tantā causam, quanta nulla unquam in disceptatione uersata est, dico inter domesticos parietes, dico extra conuentū & eā frequentiā, in qua oratorū studia niti solent, in tuis oculis, in tuo ore, uultuq; acquiesco. Multa etiā sunt exordia, quæ quum principaliter aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciant auditorē, tamen hæc tria simul cōficiunt. Est & illud dicendū, quòd q̄uis à persona nostra principalius, aut ab alio quodā loco exordium constituamus, tamen licet uel in ratione expositionis, uel in redditione, uel etiā in ipsa expositione & à cæteris locis beneuolētiā captā inserere, qđ et de attētione, et docilitate intelligēdū est. Omne autē exordiū ex quatuor maxime cōponi uidetur, expositione, ratione, redditione, comprobatione. Expositio est oratio, quæ quū ab aliquo eorū locorū, q ad inuen

Pro Deiotaro.

Expositio.

inuentionem exordiorũ pertinere dicti sunt, inueniatur, aut docilem, aut beneuolum, aut attentum facit
Ratio. *auditorem.* Ratio *est oratio accõmodata expositioni, per quam id quod expositũ est facile confirmatur.*
Redditio. Redditio *est breuis cõplexio eius quod expositione, & ratione conficitur, & totius rei aperta propositio.*
Comprobatio. *Cõprobatio est redditionis causa, quæ quidẽ rem totã manifestius tangit.* Huius *artificij exemplũ à Cicerone sumere idcirco fortaßis erit obscurius, q̃ in dicẽdo non quemadmodũ in docendo clare traduntur omnia:* Sed *ut ars occultetur, & oratio plus dignitatis poßideat, cœlari hæc ab oratoribus in dicendo solent: nõ enim ut artem doceant, uerùm ut rem suã consequãtur, causas agunt.* Quare *exemplo à nobis clarius posito, conari conuenit &* Ciceronis *exordia ad hæc redigere artis præcepta, quod & in cæteris faciemus.* At *hoc quidẽ hic dictum sit, ne sæpe his excusationibus longior sim, quòd planè in quantum possumus dignitate orationis sublata artẽ docemus.*
Magnitudine *tributi coguntur* Carthaginenses *liberos uendere:* Et *quidã apud* Romanos *legẽ fert diminuẽda esse tributa* Carthaginensibus. Neminẽ *uestrûm latet,* Quirites, *quãta mala* Carthaginẽses *propter uectigaliũ magnitudinẽ patiantur: hæc est expositio à calamitate personæ inuenta.* Ratio, Neq; *enim res ita parua est, quòd liberos uendere coguntur, ut facile latere poßit, & quicquid huiusmodi dici potest.* Vbi *sciendũ quòd nonnunquam etiã ad rationẽ*

unam

nam alia potest afferri ratio, quũ prima non satis firma uidetur, aut quũ ratio iam dicta non ita probatur, ut egeat cõprobatione. Redditio, *Vos autẽ decet,* Quirites, *pro gloria & laude uestri nominis tributa miseris diminuere.* Cõprobatio, *Ne cogantur tantam calamitatẽ attingere, ut & filios quos genuerunt, in perpetuã uendant seruitutẽ.* Hinc ergo *iam aperte uideri arbitror, quoniam orationis grauitate remota, res nuda proposita est, quòd expositio exordij à locis inuenitur.* Ratio *à circunstantijs.* Redditio *tangit ipsam rem, quam uolumus.* Cõprobatio *causam redditionis affert, quæ quidẽ in iudiciali ut plurimũ prætermittitur, aut redditioni coniungitur.* Verùm *in demonstratiuo genere cõmodissime post redditionem dicitur, & splendoris affert orationi non minimum.* Expositio *etiã nonnunquam talis est, ut duplex esse uideatur, qualis illa Ciceronis pro* Marcello, *quod ut melius percipiatur, nõ grauabor hic totum illum locum transcribere.* Diuturni *silentij* Patres *cõscripti, quo eram his temporibus usus nõ timore aliquo, sed partim dolore, partim uerecundia, finem hodiernus dies attulit, idemq; initium quæ uellem quæq; sentirẽ meo pristino more dicendi. Hæc expositio est sensu multiplex, cõpositione orationis omnino simplex.* Infert *deinde rationes,* Tantã *enim mansuetudinẽ, tam inusitatam inauditamq; clementiam, tantum in summa potestate rerũ omnium modũ, tam deniq; incredibilem sapientiã ac penè diuinã tacitus præterire* Pro Marcello.

nullo

nullo modo possum. M. enim Marcello uobis patres conscripti reiq; publicæ reddito non solum illius, sed etiam uocem meam, & autoritatem uobis & rei publicæ conseruatam ac restitutam puto. Subdit deinde rationes quibus uerecundiam & dolorē, silentij fuisse causam ostendit, Dolebam enim patres conscripti, & uehemēter angebar, quum uiderem uirum talem qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadē esse fortuna. Nec mihi persuadere poterā, nec fas esse ducebam uersari me in uestro uetere curriculo, Aemulus in *illo æmulo atque imitatore studiorum nostrorū atq;* bonā partē *laborum, quasi quodā socio à me & comite distracto. Post hæc sequitur redditio expositioni & primæ rationi accommodatior, & totius causæ qua de laudibus agitur Cæsaris apertißima expositio. Ergo & mihi & meæ pristinæ uitæ consuetudinem C. Cæsar interclusam aperuisti, et his omnibus ad bene de rep. sperandū, quasi signum aliquod sustulisti. Cōprobatio, Intellectum est enim mihi quidē in multis, & maxime in me ipso, & paulo antè in omnibus, quū M. Marcellū senatui reiq; publicæ concessisti, cōmemoratis præsertim offensionibus, te autoritatē huius ordinis dignitatemq; reip. tuis uel doloribus uel suspicionibus anteferre. Hoc Ciceronis exordio omnia quæ superius à me de exordiorū partibus dicta sunt, intellecta optime puto: hæc & in alijs ordine cōfecta inuenies, multa uerò colligere ne fastidiū legentibus afferam subuereor. Nam & res his quæ dicta sunt*

apertæ

aperta est, & qui hæc intellexerit, cum pulchre cætera orationis exordia peracpturum puto. Hæc eadē & in insinuatione considerantur, q̄uis longe ac per ambages, & multo confusius ad redditionem necessariò exemplis etiam plerunq; interpositis descendimus. Præter hæc etiam illud sciendum, exordia quæ ex opinionibus trahuntur ubiq; inueniri. Cætera quæ ex partitione, exuperatione, aut cōfectione inueniri diximus, quoniā † propius rei accōmodātur, & maiorem in dicendo uim afferunt, quærenda quidē diligenter censemus: Verùm non in omnibus inueniri posse sciendum est. Item posse contingere, ut una in causa pluribus à locis exordia inueniātur: ut in eius causa, qui ciuitatem deiecit ac seuit, omni partitionis modo exordiri poterimus. Nā & quòd ciuitatē deiecisset, debuisse pœnas dedisse, ut iā diximus, et si infamis foret, & ob præteritā uitā puniendū: & ab euētu, ne quā iram in solū ipsius urbis dij transtulerint, in uos cōferant: & à cōfectione, quòd nos uideamur factū eius in iudicio reprehēdere: Re autem uera diuinā iram iampridem impietatem eius coarguisse, quòd terra nihil produxerit. Præterea nōnulla exordia multos ad locos accōmodari posse, ut illud pro L. Flacco, ad utrunq; à persona nostra locū pertinere uidetur. Nā & officiosum ipsum in rēpublicam fuisse ostendit, & incommodum præter spem euenisse deplorat: qui modus, tertius commiserationis locus in tertio nobis ponetur. Ab omnibus enim commise

† facilius.

miserationis locis exordium sumi posse uolumus, & locum ab incommodis nostris nominari. Similiter ab omnibus indignationis locis, quem modum ad perso-
reducimus *nam aduersariorum † adducimus.* Item illud pro L. *Flacco per exuperationem compositum est.* Nunc ne *quando uitioso exordio utamur, quæ uitia uitanda*
Exordio-rũ uitia. *sunt docebo. Sunt igitur hæc exordiorũ uitia,* Apparatum, *uulgare, cõmune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta.* Apparatum *est quod nimis continue ac splendide compositũ est, id quum suspicionem afferat auditori præmeditationis, & artificij, ut in iudiciali genere ferè nũquam nisi quũ aut causæ magnitudo id postulat, aut auditores huiusmodi sunt ut contemni se credãt, ni orationis compositione delectentur,* Ita *in deliberatiuo semper adhibendũ, nã præmeditationis suspicio oratori consulenti prodest, causam agenti obest.* Quare *in iudiciali simplicius exordiũ componi debere dicerem, nisi uererer ne contemni se iudices suspicarentur.* Nam *quum tria præstare potißimum orator debeat, ut doceat, ut moueat, ut delectet, cũ ubiq; , tum*
Quæ ab oratore præstanda. *maxime in exordio delectare debet.* Quare *cõpositio exordij nec tam delecta sit, ut non delectet, nec tam luculenta, ut præparationis suspicionem afferre uideatur.* Vulgare est quod in plures causas potest accommodari. Commune quod æque aduersariorum causæ ac nostræ conuenire posse uidetur. Quare *illud, si causam suam, hoc est, si personæ officiũ tangis,*

gis, euitabis. Cōmutabile est, quod ab aduersario leuiter commutatis uerbis ad causam suam traducitur. Longum est, quod pluribus uerbis compositum est, quàm causa postulat. Postulant autem simplices quidem & honestæ aut nullū aut q̃ breuissimum: Perplexæ uerò, suspectæ ac infames, longius, quàmuis in his omnibus adhibendus sit exordij modus, ut semper immodica eius longitudo euitanda sit. Separatū est, quod non sicut aliquod membrum † toti cohæret causæ. Translatum, quod non id conficit, quod opus est, ut si quum opus beneuolētia sit, magis attentum facias: aut si insinuatione utaris, quū principio opus sit. Contra præcepta est, quod neq; beneuolum, neq; docilem, neq; attentum facit auditorē. Ac de exordijs quidem satis. totum

DE NARRATIONE.

Narratio est oratio quæ rem gestam, aut perinde ut gestam diligenter exponit. Narrationum tria sunt genera, ciuile, digressorium, remotū. Ciuile est quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram. Digressorium, quod habet digreßionē, aut criminationis, aut delectationis, aut fidei, aut laudis, uel apparitionis causa. Remotū est, quod à ciuili causa seiunctū est, in quo tamen exerceri conuenit, ut facilius id quod ad causam pertinet, peragere poßimus. Huius duæ sunt partes, nam aut personis aut negocijs attribuitur. Primum debet continere quandam orationis di- Narrationū genera.

gnitatem personis accōmodatam, ut sermo cum accommodata uarietate, & orationis festiuitate, animorum ostendat dißimilitudinem, grauitatem, leuitatē, spem, metum, suspicionem, desiderium, dißimulationem, errorem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationes, insperatum incōmodum, subitam lætitiam, iucundū exitum rerum. Alterū quod negotijs attribuitur, tres habet partes, fabulam, historiā, argumentum. Fabula est oratio, quæ rem nec ueram, nec uerisimilē continet. Historia est oratio quæ rem ueram, sed ab ætatis nostræ memoria remotam continet. Argumentum est oratio, quæ rem fictam, sed uerisimilem explicat. Verùm quoniam digreßoria narratio oratori necessaria est, ut qualis sit uel digito demonstretur, à Cicerone, cuius diuinæ orationes hæc nobis omnia suppeditant, exemplum sumamus. Quarto igitur in Verrem, quum ex oppido Thermitanorum antiquißima signa sublata esse quereretur, sic maioris inuidiæ ac criminationis causa digreditur: Etenim ut simul P. Africani quoq; humanitatem cognoscatis, oppidū Himera Carthaginienses quondā ceperant, quod fuerat in primis Siciliæ & clarū, & ornatum. Scipio qui hoc dignū populo Romano arbitraretur, bello confecto socios sua per nostrā uictoriā recuperare, Siculis omnibus Carthagine captā, quæ potuit restituenda curauit. & cætera quæ sequuntur. sed hæc longior, illa breuißima in tertio. Dic postea quid cum in ea ipsa loca uenisti, potuisti

Fabula. Historia. Argumētū

acci

accipere id quod est proditū memoriæ, ac literis, Latonam ex longo errore & fuga grauidā, & iam ad partedum uicina leporibus exactis confugisse Delū, atq; ibi Apollinem, Dianamq; peperisse. Huiusmodi multa sunt in Verrem cū fidei, tū criminationis causa, delectationis etiam ut Proserpinæ raptus. Laudis quoque & uituperationis gratia nonnulla inuenies, sed ex uno uel altero exemplo, qualia sint omnia intellectum iri satis puto. Illud præcipiendum, animaduertisse nos, Ciceronem has digrediendi narrationes cum aliqua semper ferè uel admonitione uel præparatione dicere, si cui placet ita ingressum illū appellare. Etenim ut simul P. Africani quoq; humanitatē cognoscatis. Præterea ex historijs plerunq; uel fabulis sumi, et in omni parte orationis præterquam in exordio & peroratione fieri posse. Ad hæc non narrando solum digredi, sed laudando quicquam, uel locis demonstratiui generis, uituperando, exhortando, terrendo, deprecando, consulendo, & multis alijs modis. Nam quicquid per totam oratione dicitur, quod non à re de qua agitur, aut ab his circumstantijs, quæ ei rei impliciatæ sunt ad probandam rem trahitur, id totū digressorium oportet existimari. & longiora quidem huiusmodi nonulla sunt, ut quarto in Verrem Siciliæ laus, & pro Cornelio popularis illa uirtutū Cn. Pompeij comemoratio. Sed de digressione satis. Illa narratio quæ ad causas pertinet debet esse diluda, breuis, uerisimilis. Necesse est enim si

uictoriam in dicendo consequi uolumus, sic dicere ut auditor facile intelligat, meminerit, credat. Verùm dilucida, breuis, ac uerisimilis oratio, tametsi ad omnes partes orationis pertineat, tamen maxime in hac parte custodienda est, qua primò iudicem docemus. Nam si acciderit ut expositionẽ causæ iudex, aut non intelligat, aut nõ meminerit, aut nõ credat, frustra in reliquis laboramus. Breuis narratio erit, si non à primo principio repetetur, & si summatim non particulatim narrabimus, si omnia quæ non iuuãt prætermittemus, si ita uniuscuiusq; dicemus exitum, ut etiam si quæ antecedunt intelligantur, si semel dicta non repetemus, si nullis circuitionibus utemur, si nõ digrediemur, si usq; eò quò opus fuerit progrediemur, deinde si ea solũ dicemus quæ prætermitti non possunt, quæ per se intelliguntur abijciemus. Nam qui ita narrat, Domum tuam petij, hostiũ pulsaui, puer respondit, cum interrogaui si ibi esset dominus, negauit, ego inde discessi, in forum redij, Is se non intellexit multitudine rerum non uerborũ male narrasse. Quare nobis placet tam rebus quàm uerbis breuem esse narrationẽ. Sed si quoniã multa dicenda essent, longam narrationem intexere necesse est, in fine narrationis cõmonitione, hoc est, breui quodam utemur epilogo, quo summatim quæ dicta latius sunt, in memoriã redigamus. Quod Cicero etiã in narratione breuissima pro Ligario idcirco fecit, ut quoniam causa difficilis erat, his argumentis narratio

Breuis narratio.

rationem, quæ superius tetigit breuiter, latius comprobaret. Nam *quod initio dixit, cū esset adhuc nulla belli suspicio, ibi repetit,* Adhuc C. *Cæsar* Q. *Ligarius omni culpa uacat, domo egressus est non modo nullum ad bellū, sed ne ad minimam quidē suspicionem belli.* Ac *cætera summatim ita repetit ut argumentis confirmet.* Quare *ipsius Ciceronis sententia placet: ut & summatim si opus esse uidetur, diffusius dicta repetamus, & interpositis argumentis quæ aut minus uerisimilia, uel contra nos esse uidētur, ea apertius refellamus.* Non *enim ita breuē narrationem esse censemus, ut aut in obscuritatem incidat, aut minus credibilis uideatur.* Nam *satius est superesse aliquid quàm deesse: ut enim superuacua cum fastidio audiuntur, sic necessaria non sine periculo subtrahuntur.* Præterea *si quàmmaxime ornata erit, & uarietate orationis iucunda, etsi longior erit, cum tamen delectet, breuior uidebitur.* Quare *quanto plura dicenda sunt, tanto nobis politior narratio conficienda uidetur.* Ad *summū, breuem narrationem non eam dicimus qua minus, sed qua nihil plus q̄ oporteat dicitur.* Dilucida *erit, si rerum ac temporum ordinem seruabimus, si non deerrabimus ab eo, quod incepimus exponere, si breuitatis præcepta seruabimus, præterea si nihil nouè, aut contortè, aut duriter translatū dicemus, si proprijs & maxime usitatis uerbis utemur, si orationis contextus nec nimium longus, nec nimium confusus sit.*

Dilucida narratio.

Postremò si tota narratio sic distincta, rebus, personis, temporibus, locis, ac causis erit, ut unum alterum confirmet, & nullū aliud confundat. Hoc enim plurimum ad claram & uerisimilem narrationem pertinet.

Verisimilis

Verisimilis narratio erit, si ut natura rei & mores hominū ac opinio postulat, narrabimus, si causæ rerum, consiliorū rationes extabūt, ut nihil actū, nihil dictum sine causa putetur. Nam cum totius confirmationis, ac confutationis fundamentum narratio sit, non est dubium, quin semina probationis debeat continere. Fluunt autem probationes omnes à locis uniuscuiusq; constitutionis maxime proprijs, quos in aliqua circunstantia fundari necesse est. Quare placet in narratione non personarum dignitates solum & rem & causam, & quæ cum has circunstantias consequantur, aut antecedant ad rem nostram comprobandam aut improbandam aduersariorum pertinent, uerum etiam locorū opportunitates, spatia temporū, ac occasiones rerū idoneas narrationi diligenter inserere. Si aliquid falsum exponimus, danda est opera ut ueris conueniat, ac his quodammodo cohæreat, ac innitatur. Nam quæ finguntur, nisi ueris ac manifestis mixta comprobentur, facile ficta esse intelliguntur. Quod diuinitus poëta omnium præstantissimus in exponēdis Sinonis insidijs consecutus est, nā statim à ueris incipit, Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures, Belidæ nomen Palamedis & inclyta fama. Cui fictum illud accommodat, Illi me co-

Vergilij locus.

mitem, & consanguinitate propinquum. Pauper in arma pater. &c. Verùm deinde addit, Inuidia postquàm pellacis Vlyßi (Haud ignota loquor) superis concesßit ab oris. Quo in loco ille poëta eximius ea interruptione quadam narrationis, ut animi, cupiditate audiendi exarderent, mirifice usus est. Sed quid ego hæc autem nequicquàm ingrata reuoluo? &c.

Præterea id maxime tenendum memoria arbitror, quod quum ubique per totam orationem diligenter faciendum sit, tum uel maxime in ficta narratione ualde cauendum, ne parum inter se quæ dicuntur conueniant, ne sibiipsis pugnantia sint, ne quid per totam orationem aliter ac exposuimus, aut dicere, aut sentire uideamur. Solent enim ficta, memoria Mendax memor.
facile excidere. Vnde uulgò etiam dicitur, mendacem memorem esse oportere. Verùm hoc, scilicet ut breuis & dilucida, ac uerisimilis narratio sit, ita simul intelligimus, ut unicum quoddam genus confici uelimus. Nam etsi præcepta separatim dantur, quòd aliter fieri non potest, tamen omnia simul in dicendo amplectemur. Neque enim propter breuitatem præcepta ea quæ uerisimilem rem faciunt prætermittemus, nec ut uerisimiliter dicamus, breuitatem despiciemus: nec ut credibilis, ac breuis narratio sit, minimis uitandum est, ne obscuritate minus
offendas. Quod erit si omnia quæ ad probandum necessaria sunt, nec prætermittuntur, nec lõga oratione, sed paucis & quasi proprijs uerbis exponuntur.

 Vt

Vt si propter habendam mulierem, ac bona eius, ueneno à quodam maritum ipsius petitum, asseuerasses, sic breuiter probationis semina delibabis, Auarus & libidinosus homo ueneno mulieris uirũ exãpere instituit. Quod ille cum poculo hausisset sanus bibit, statim concidit, & liuor & tumor confestim iudices insecutus est. In difficilibus autem causis, etiã illud communiter praecipiatur, sententias exordij q̃ breuißime tangendas nobis uideri. Nonnunquã etiã ad leuandum taedium interfatione quadam auditorẽ reficiendum. Audistis quae acta sunt, accipite nunc quae sequuntur. Praeterea quaedam alio loco dicturũ aut omnino praetermissurum te significare nonnunq̃ oportet, quale est apud Ciceronem, Moritur Fuluius. Multa enim quae sunt in re, quia remota sunt à causa, praetermittam. In omni autem causa non accusator solum, sed etiam reus narrabit, nisi accusatoris narratio satis sibi utilis esse uidebitur: Eritq; ipsa rei narratio magis simplex ac demissa, q̃ accusatoris: quod enim ille astute nonnunquam factum, aut consilio dicet, nos simpliciter ita narrabimus, ut casu potius, aut imprudentia, q̃ ex consilio factum aut dictum putetur. Ad haec, si narratio nõ bene tota cohaeret, ac parum uerisimilis, si tota simul dicitur, uideri potest, poterimus particulatim narrare, & parte comprobata, reliquum etiam narrationis & comprobationis absoluere, quod saepius reo faciundũ dixerim, quũ angustijs causae angitur. Narrabit enim

partem

partem & confutabit, deinde reliqua etiam hoc modo persequetur. Inueniri *nonnunquam & huiusmodi causas non ignoro, in quibus nulla narratio est, ut si quæratur, filius ne an frater ex intestato mortui hæres esse debeat.* Hoc enim *in casu nihil prorsus est quod narres.* Nam *nec res ipsa, nec quæ ad causam probandam extra pertinent, narrationẽ patiuntur: quæ res, ut tota breui ac liquidò pateat, narrationis materiam ex tribus profluere sciendum est, ex re gesta, ex his quæ rem probant, ex utrisque.* Ex *re ipsa gesta, ut nocte ingressus templum est, pecuniam grandem inde subripuit, quum exiret, à custodibus comprehensus, eos quoq; ipsos pollicitationibus magnis corrupit.* Ex *his quæ rem probant, ut* Vlysses *quum se neget Aiacem occidisse, in re quidem nihil narrat, sed sibi cum Aiace nullas fuisse inimicitias dicit, de laude inter ipsos certatum, casu deinde aut aliqua de causa uerisimili eũ in solitudinẽ uenisse, iacentem ac exanimem Aiacem conspicatum esse.* Ex *utrisq;, quum & res gesta narratur, & ea quibus res probatur non prætermittuntur, ut si ad ea quæ dicta sunt* Vlysses *adijceret commũseratione se commotum, gladium extraxisse:* Teucrum *deinde interuenisse.* Quare *diligenter considerandum est siquid narrationi aut res, aut probatio, aut utrunq; mediocriter suppeditare potest.* Quod *si non accidit narrationi tunc solum supersedendum est.* Nam *si iudex causam præsciret, adhuc nihilominus narrãdũ esset,*

esset, non enim solum ut cognoscat, sed maxime ut consentiat narratio adhiberi solet. Oratoris tamen iudicio narrandum nec ne sit, quum causa ab auditoribus tenetur, relinquimus. Verum quoniam nonnulli ut breuiter narrent, male putant ab ipsa re qua de agitur incipere semper narrationem debere, de initio ac præparatione eius dicendum uidetur latius. Ergo cum exordium ita perfeceris, ut initio narrationis cohæreat, siquidem res per se huiusmodi est ut & satis pateat, & probationum semina omnia cõtinere uideatur, ipsam statim aggredi proculdubio debemus. Vt Cicero pro Cn. Pompeio, Bellum graue, & periculosum nostris uectigalibus, atque socijs à duobus potentißimis regibus infertur, Mithrydate & Tigrane. Quòd si semina probationum non solum à gestione oriuntur negotij, sed etiã ab his quæ negotiũ antecedunt & consequuntur, narratio quum ab his, quæ antecesserunt incipiat, cuncta persequetur à quibus probaturi causam sumus, ut Cicero pro Archia poëta non inde incepit, quòd cũ Lucullo in Siciliam profectus, Archias quũ inde decederet in Heracleam ciuitatẽ ascriptus est, quod ad rem pertinebat, sed ut facilius probaret nõ modo nõ esse segregandum, cum sit ciuis, à numero ciuium, uerum etiam asciscendum si nõ esset, sic incepit, Vt primum è pueris excesßit Archias, atq; ab his artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribẽdi studiũ cõtulit, primũ

Antio

Antiochiæ, nam ibi natus est. Omniaq; narrat Archiæ ingenio ac doctrina magnificè fermè à pueritia contigisse. Verum ut ordine, ac certioribus præceptis hanc rem aperiamus, in iudiciali genere primũ cõsiderandũ uidetur priuata ne an publica quæstio sit. In priuatis iudicijs si accusamus, à præterita uita ita incipiemus, ut semper eum auarè uixisse asseramus, si propter auaritiam factum contendimus, aut luxuriose, perfidiose, ambitiose, quæ omnia uel latius, si firmiora sunt, uel per occupationẽ si tenuia, proferemus, deinde paulatim descendere poterimus, ad eam rẽ, quã perperã ab eo factam criminamur, propter id animi uitium, quod iam prænarrauimus. Quòd si præterita uita ea esset ut minime nos iuuaret, præparatio narrationis per paralepsim, hoc est, prætermißionẽ introducenda erit. Nã quæ in præterito egerit tẽpore derelinquere nos dicemus, ne quid extra causam agere uideamur: Rem sic apertã esse ut per se probetur, nõ alijs adiumentis egere: Sin defendimus, similiter à transacta uita, si adiumento nobis est præparabimus. Sin aduersariũ potius iuuat, dicemus ad rem uenire, ne multitudine earum rerum quæ extra crimen id sunt quod aduersarij fecerũt, tempus conteramus. Eodem modo & in publicis quæstionibus semper à superioribus incipiemus, quæ tamen à causa aliena non sint. Id sane sciendum ꝙ in priuatis præparationes à qualitate ut diximus personarum plerunq; inueniuntur, in publicis etiam ab

In priuatis iudicijs accusare.

παράλειψις

opera

operationibus et maxime his quas publice fecerunt, hoc modo, Quum mille captiui noctu ab hostibus fugissent, imperator eis portas secundum legem non aperuit, trucidantur ab his qui eos persequebantur, accusatur imperator: præparatio hic & à qualitate personæ q; semp pfidus, rebusq; publicis inimicus fuerit, & à rebus publice gestis, q; ita imperitauerit, ut & multi prostrati: & quomodo imperitauerit, breuiter aperiemus, & mille nostrûm capti sint: etiam exponemus rem amplificando, ita tamen ut narrationi amplificatio conueniat, Qui cum uirtute ac nobilitate animi ad conseruandam patriam quam ipse amiserat, uincula rupissent, in portas uenißet, pfidia sua usus ipsis aperire noluit. Quæ ut clarius intelligãtur nõ grauabimur uarijs exẽplis qualia esse debeant ostẽdere. Quare si breuiter dicamus ut in cõsultatione primo migrationis, deinde latione legis, tertio de bello et pace præparatio inueniri soleat, reliqua iudicio eius qui orat dimittemus. Qui de migratione consultant, tribus maxime moueri solent: nam aut quia commoda quæ prius ex prouincia sua capiebãt deficiunt, Vt si Aegyptij, quoniam non crescit amplius ut consueuerat Nilus migrandum dicerent: Aut quia noua calamitas terret, ut si Siculi impetu Aetnæi mouerentur ignis: Aut si nullum horum factum est, quia melioris prouinciæ desiderio afficiuntur, ut si Veneti an migrandum eßet in Græciam, consultarent. In primo ergo si suademus, nulla

De migratione cõsultatio.

nulla alia de re asseremus maiores Aegyptum habitasse, nisi quia uidebant quæ commoda Nilus cremento suo afferret. Eorum commodorum breuem expositionem faciemus, deinde dicemus nos meritò maiorum sententiam obseruasse, quousque eam rem habebamus, quæ eos hortata fuit Aegyptum habitare: nunc autem cum fluuius non crescat, & hæc aut illa patiamur, fugiendum censeo. Etiam narrabit incommoda quæ patiuntur cum amplificatione. Dissuasor non illo commodo solum motos fuisse maiores, ut Aegyptum habitarent dicet, sed alijs quoque multis, quæ summatim exponet cum amplificatione quadam: quæ omnia quum adhuc nobis integra adsint, paruo hoc incommodo non debere moueri, & id narrabit incommodum simpliciter, uel cum attenuatione. In altero, hoc est, quando nouá calamitate terremur, dicemus maiores huiusmodi calamitatem nunquàm suspectam habuisse, nunquam enim ibi habitasse si hoc prouidere potuissent, & sic quæ patimur exponemus. Similiter dissuasor, maiores alijs prouinciæ bonis motos ostendet, quæ dicet amplificando ut diximus, moderate tamen, ac ut narrationis natura amplificationem patitur, hoc modicũ incommodi posse accedere ipsos intellexisse, quòd bene scirent naturam ignis, & exponet rem cum attenuatione. In tertio, si ab historia iuuamur, quod & in ceteris faciendum esse arbitror, dicemus maiores necessitate compulsos exilij, uel bellorum cum hoste

hostes a priore prouincia, quam ipsi habitabant expulissent, eum locum habitasse. Quæ pro ut historia nos iuuat satis ample si res postulat enarrabimus, ut appareat non commoditate prouinciæ adductos, sed ab instanti calamitate impulsos ibi maiores habitasse, deinde ad rem ueniemus, & huius loci quem habitamus incommoda, ac eius ad quem migrandum dicimus commoda breui cum amplificatione amplectemur. Dissuasor similiter si ab historia iuuatur, non calamitate impulsos, sed electione ad illum locũ uenisse maiores prænarrabit. Quod si neuter ab historia iuuatur, unus incommoda, alter cõmoda, quæ sibi eo in loco acciderunt breuiter prænarrabit. Si de ferenda lege dicamus, inde incipiemus, quod iampridem utile fuisset hanc legem constitutam fuisse, nõ enim hoc aut illud incommodum nobis accidisset. Et exponet incommoda, quæ ideo accidisse putat quoniam hæc lex constituta non erat. Similiter si de abroganda lege disputamus, Vtinam, dicimus, ea lex nunquam constituta fuisset. Non enim sic & sic euenisset. Et ea incommoda breuiter dicet, quæ alias ex ea lege secuta sunt: deinde ueniet ad ea, quæ ut legem reuocent impellere uidentur. Sin de una abroganda, & altera ferenda, utrunq; in præparatione narrationis amplectemur, quod illam nunquam latam propter hoc, hanc iam diu constitutam oporteret. In consultatione belli iam ante illatas nobis iniurias prænarrabimus, quibus iam bellum hosti-

De latione legis.

De cõsultatione belli.

bus

bus indictū esse dicemus oportuisse: sed quoniā etiā nunc, ueniemus ad ea quæ magis ad rem pertinent. Similiter si de pace deliberatur, susceptа iam ab hostibus beneficia si quæ sunt, in præparatione collocabunt. Aut si hoc minime nos iuuat, quæ bellum incommoda, aut quæ pax cōmoda afferre soleat prænarrabis, deinde ad suscepta iam ab hoc bello incōmoda descendes. Ac hæc quidem de præparatione narrationis sufficiant. Non enim omnia inuenire ac dicere posse confidimus: Verum principia ac radices inuentionis tradere constituimus, cætera diligentia declamatoris, si hæc principia obseruabit, facile inueniet. In ipso autem (ut ita dicam) narrationis corpore, ut ordine narremus danda est opera: hoc enim breuem & dilucidam maxime facit narrationem. Primum itaque si ita opus fuerit, quid derelictum dicemus, deinde quid factum. At hoc quidem defensori qui plerunq; simpliciter rem exponit sufficit. Accusator autem & causas acriter afferet quare hoc derelictum, illud factum sit, & consilia nonnunq̃ consiliorumq; rationes explicabit. Vt pro Milone Cicero, Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solenne, legitimum, necessariū ante diem XIII. Calēdas Februarij Miloni esse † Lauiniū ad flaminem prodendū, quod erat dictator † Lauinij Milo, Roma ipse subito profectus pridie est, ut ante suū fundū (quod re postea intellecta est) Miloni insidias collocaret, atq; profectus Lanuuium

est

est ita ut concionem turbulentam, in qua eius furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est relinqueret: quam, nisi obire facinoris tempus locumq; uoluisset, nunquam reliquisset. Scire autem utilißimũ est tres esse modos narrationis, simplicem, cum ratione solum, tertium quum ad rationem modus quoque quo gesta est res afferri ab oratore uidetur. Simplici & defensor plerunq; ut iam dictum est, & etiam accusator utetur, quum res huiusmodi est, ut etiam sine rationibus per se ipsam pateat. Cum ratione narrabimus cum res per se satis uerisimilis non uidetur nisi subiecta ratione. Modum etiam addemus rationi quum res etiam additis rationibus tenuior uidetur. At plerunq; narrationes ita compositæ sunt, ut ex una parte simplices sint, ex altera ratione aut etiam modo confirmentur, quas tamen ea ex re nominamus, qua magis eas abundare manifestum est. Narrat in præclarißima illa oratione Cicero ad populum pro Cn. Pompeio bello Mithrydatico præficiendo simpliciter. Item pro Archia poëta. At in oratione illa maxime uaria, quam pro Milone edidit narrat dupliciter, primum cum rationibus & modis nonnunquam unumquodq; corroborat, qua in parte acerrimi accusatoris officium amplectitur: narrat deinde simpliciter cũ exponit omnia quæ ad defensionem Milonis pertinent. Quare autem ita dupliciter narret, ut & accusatoris & defensoris officium aßumere uideatur, quum de constitutionibus dicemus,

dicemus, enodabimus apertißime. Sed de narratione satis multa, si exemplo ostendemus quid sit quod diximus, narrationem cũ amplificatione proferri oportere. Id ergo ita diximus, ut ostenderemus non nudam nobis expositionem rerum adhibendam uideri, sed talem ut affectus moueat, non incitet: prouocet, non exagitet. Nam inflammare quidem & uexare omni affectus genere perorationis est, tangere uerò & commouere narrationis. Neq; tamen negauerim magnificas quasdam narrationes eò indignitatis uel commiserationis efferri, ut perorationis magnificentiæ simillimæ sint: sed ut hoc rarius, ita illud semper necessarium, uiuam esse & moratam narrationem, quod fit quum mores hominum, dicta, studia, habitus, facta (quæ omnia actione, uerbis, uultus dispositione notantur) quàmuis breuiter, tamen ita explicantur, ut geri non audiri uideantur, quales sunt Ciceronis ubique: Sed nobis si ex uno loco Verrinarum exemplum sumpserimus, satis erit. In tertio igitur ubi Philodemi casum narrando subiecit oculis, nónne ea statim iecit fundamenta quæ à nobis probantur? Oppidum est in Hellesponto Lampsacum iudices in primis Asiæ prouinciæ clarũ & nobile, homines autem ipsi Lampsaceni cum summe in omnes ciues Romanos officiosi, tum præterea maxime sedati et quieti propè præter cæteros ad summum Græcorum ocium potius quàm ad ullam uim aut tumultum accommodati: Et post pauca huiusmo-

Actione tertia.

di, Erat comes eius Rubrius quidã, homo factus ad istius libidines qui miro artificio quòcunque uenerat inuestigare omnia solebat, is ad eum rem istam defert, Philodemum esse quendam genere, honore, copijs, existimatione facile principem Lampsacenorum, eius esse filiam quæ cum patre habitaret propterea quòd uirum non haberet, mulierem eximia pulchritudine, sed eam summa integritate pudicitiaq; existimari: homo ut hæc audiuit, sic exarsit. &c. & parum post hæc, Postea q̃ satis calere res Rubrio uisa est, Quæso, inquit, Philodeme, cur nos ad filiã tuam nõ intro uocari iubes? Homo qui & summa grauitate & iam id ætatis et parens esset, obstupuit hominis improbi dicto. Instare Rubrius, tũ ille ut aliquid responderet, negauit moris esse Græcorũ, ut in conuiuio uirorũ accũberet mulier: hic tum alius ex alia parte, Enimuero ferendum hoc non est, uocetur mulier, &c. Quid illa, quãtos affectus prouocant, quanta ante oculos indignæ rei subiectio? Constituitur in foro Laodiceæ spectaculũ acerbum & miserũ, & graue toti Asiæ prouinciæ. Grandis natu parens adductus ad suppliciũ, ex altera parte filius, ille q, pudicitiam liberorũ, hic quòd uitã patris famamq; sororis defenderat, flebat uterq; non de suo supplicio, sed pater de filij morte, de patris filius. Quid lachrymarũ? & cætera. Verũ quoniam quod in accusatione amplificationem appellare placuit, id in simplici defensionis narratione extenuationẽ nominauimus,

Amplificatio.

mus, quid hæc nobis extenuatio ualeat aperiemus.
Extenuationem ergo in narratione conficies, si quæ acta sunt ita simpliciter narres, ut q̄ tarde, sine astutia, consilio, dolo, præparatione singula facta sunt ostendat oratio, quod fiet si quæcunq; minuta, et quasi puerilia sunt in rebus non prætermittas. Qualis est illa pro Milone diuina narratio, Milo autem quũ in senatu fuisset, eo die quo à senatu est dimissus domũ uenit, calceos, & uestimẽta mutauit, paulisper dum se uxor ut fit, comparat commoratus est. Id præterea optime tenendum quum narratio nobis talis est, ut mirifice cõmouisse affectus uideatur, procursu quodã qui ampliorem inuidiam incitet, post eam uti licere. Extenuatio

Procursus est oratio ad quam nos impetus affectuũ quos in dicendo cõmouimus, uehementius impellit, ut in magnifica illa Philodemi casuũ narratione. Nemo iã Dolobella, nec tui, nec tuorum liberorum, quos tu miseros in egestate atq; solitudine reliquisti misereri potest. Verrés ne tibi tanti fuit, ut eius libidinẽ hominum innocentium sanguine lui uelles? idcircó ne exercitum atque hostem relinquebas, ut tua ui & crudelitate istius hominis improbißimi pericula subleuares? Sed hæc in iudicem, illa in ipsum Verrem. Tantæ ne tuæ Verres libidines erunt, ut eas capere ac sustinere nõ prouinciæ populi Rom. non nationes exteræ poßint? Túne quod uideris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi ad nutum tuum prestó fuerit, nisi libidini tuæ, cupiditatiq; paruerit, Procursus.

Immittentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates non modo pacatæ, uerùm etiam sociorũ atq; amicorũ ad uim atq; ad arma confugient, ut ab se, atq; liberis suis legati po. Ro. scælus ac libidinem propulsare poßint? Tali procursu non post narrationẽ solum, sed inter confirmationem quoq; & cõfutationem, cum res postulat, quod facile natura ipsa duce, quæ cõmotos affectus effundere cogit, intelligere possumus, uti commodißime oportebit. Hunc procursum in omnibus ferè narrationibus in Verrem inuenies, quod ideo factitatum puto, quoniam in perorationibus uniuscuiusq; actionis propter negociorum multitudinem singula amplificare cũ laboriosum, tum confusum fuisset. Qua ratione & ipsas narrationes ampliores ac magnificas editas contenderim, & confirmationes procursibus plenißimas nõ dubitauerim. Procursus locis perorationis fit, de quibus in tertio dicemus, & breuior esse debet, ne perorationis sedem arripuisse uideatur. Ibi enim consultò, hic impetu elati indignamur, & eos affectus incitare qui in narratione commoti sunt laboramus.

DE CONTENTIONE.

Contentio est oratio, qua rem nostram, argumentis aduersariorum solutis, ordine cõprobamus. Eius tres sunt partes, diuisio, confirmatio, confutatio, quas ideo orationis particulas non principales partes eße dicimus, quoniã & diuisio in confirmatione est, & confirmatione nisi confutaueris nihil

nihil probes neceße est. Quare placuit has tres sub contentione ponere, deinde contentionem in eas diuidere, quod & Cicero in partitionibus fecit, quippe in eo libro non sex, ut in rhetoricis libris, quos postea in Oratore reuocauit, sed quatuor orationis partes esse asserit. Verùm ad ueritatem rei multum, ad dicendum nihil attinet, sex aut quatuor dicere orationis partes. Contentione enim in has tres diuisa, eadem in dicendo commoditas, ac eædem partes rursus relinquuntur. Diuisio est oratio, per quam quid in controuersia sit, & quibus de rebus dicturi simus, breuiter exponimus. Diuisionis duæ sunt partes, seiunctio & distributio. Seiunctio est ratio, per quam sic exponimus quid nobis conueniat cum aduersario, ut quid in controuersia sit seiungatur, hoc modo, Interfectam esse matrem ab Oreste, conuenit mihi cum aduersarijs, iure ne fecerit, & licuerit ne facere, id in cõtrouersia est. Item, ex alia parte, Agamẽnonem à Clytemnestra interfectum esse aduersarij confitentur, quum hoc ita sit, me ulásci parentem negant oportuisse. In seiunctione attendendum est, ut ea solum quæ utilia nobis sunt, & cum aduersarijs conueniunt dicamus: nã quæ obsunt aut quæ non iuuant omnino non solum hic, sed per totã orationẽ prætermittenda sunt. Preterea si ea quæ dicimus conuenire, non satis cõstat quòd conueniant: aut si aduersarium secum ea conuenire, negare suspicamur (quod accidit cum ra-

Diuisio.

Seiunctio.

tionũ ac firmamentorũ infirmatione, alij quoq; sta-tus emergunt) argumentationibus nõnunq̃ quæ cõue-nire uelimus comprobamus, † angustiæ enim causæ sæpenumero cogunt, ut longis confutationibus eorũ quæ obstant seiunctionem aperiamus, quod Ciceronẽ pro Milone diuinitus fecisse, dicere nõ dubitauerim. Nam quum conueniret aduersarijs cum clarissimo oratore, à Milone interfectũ esse Clodiũ, id in con trouersia relinqui eloquentissimus uir uolebat, iure ne occisus sit an non: cui controuersiæ quũ id obsta-ret, quod ab aduersarijs dicebatur, nemini fas esse ullo modo hominẽ occidere: Ac etiam quòd senatus iudicauerat, contra remp. cædem in Appia uia factã uideri: Et tertiò quòd Pompeius ut quæreretur de ea re tulit, quæ omnia ei rei, quam ille in controuersia relinqui uolebat, uehementer obstabant, necesse fuit hæc ita confutare, ut postea cõtrouersia plana relin-queretur. Quare placet non ad exordiũ, ut hi asse-runt, qui seiunctionis uim non intellexerunt, sed ad seiunctionẽ controuersiæ cõfutationes illas pertine-re: neq; mirum eas ante narrationẽ posuisse, frustra enim narrasset, nisi prius ea confutasset quæ cõtro-uersiam omnẽ auferebant, quod etiã à uerbis ipsius Ciceronis ita esse facile cõprobabimus. Nam & post exordiũ, cum iure posse interfici hominem probare uelit, sic ait, Sed anteq̃ ad eam orationem deueniã, quæ est propria nostræ quæstionis, uidentur ea esse confutanda quæ in senatu sæpe ab inimicis, ab im-

angustiæ

Pro Mi-lone.

pro

probis sæpe iactata sunt: & in concione etiam pau-loante ab accusatoribus, Vt omni terrore sublato rem planè quæ uenit in iudicium uidere poßitis: & ante narrationem quum confutationis eius afferat cõclu-sionẽ, sic dicit, Reliquũ est, ut nihil iam quærere de-beatis, nisi uter utri fecerit insidias, quod quo facilius argumentis perspicere poßitis, rem gestam uobis dum breuiter expono, quæso diligenter attendite. Et post narrationem, insidias factas esse constat, & id est quod senatus contra remp. factum iudicauit: ab utro uerò factum sit incertum est, de hoc igitur latum est ut quæreretur: ut rem, inquit, quæ uenit in iudicium planè uidere poßitis, & ut nihil aliud quærere de-beatis, nisi uter utri insidias fecerit. Hæc quis non uiderit ad seiunctionem pertinere: quæ latius expo-sui, ut uerbis ipsius Ciceronis intelligeretur, seiũctio-nem nonnunq̃ plurimis argumẽtis quærendã, quũ † angustiæ causæ cogunt. Non enim semper naturã rei quærere debemus, sed retorquere nõnunq̃, & ab eo quod obest ad id quod facilius comprobare possu-mus, controuersiam reuocare. Cui si quæ obsunt cõ-futanda prius, q̃ confutatio tota est, iudicio summi oratoris non ad exordiũ, non ad confutationem eã, quæ confirmationem principalis status ut plurimum sequitur, ut multi ignorantia impediti affirmant, sed ad seiunctionẽ, ut dictum est, pertinet. Nam qui di-cunt cõfutationem esse narrationi præpositam, eam scilicet partem orationis, quam in rhetoricis post angustiæ

confirmationem ponit Cicero, idq; ostendere conantur, quòd post narrationem confutationem separatã non inueniunt, ij omnino ignorare uidentur naturam eius causæ, de qua latius in coniecturali constitutione dicitur. Id loci hoc dixerim quòd non his solũ præceptis, quæ Cicero de arte reliquit, orationes suæ considerandæ, sed ars potius per orationes eius inquirenda nobis uidetur. Nam orationes diligenter summus orator composuit, artis præcepta ludẽdo q̃ breuiter pro tẽpore edidit. Sed de seiunctione nunc satis.

Distributio. *Distributio est oratio, qua exponimus, quibus de rebus dicturi simus. Distributionis duæ sunt partes, expositio, & enumeratio.*

Expositio. *Expositio est oratio, qua exponimus res de quibus dicturi sumus sine enumeratione.*

Enumeratio. *Enumeratio est oratio, qua numero exponimus quot de rebus dicturi sumus. Omnis autem distributio debet habere breuitatem, absolutionẽ, & paucitatem. Breuitas est, quæ facit ut nullũ nisi necessarium uerbum assumatur. Absolutio est, quæ facit ut omnia quæ in causam genera incidunt cõmode amplectamur. Paucitas est, quæ facit ut genera sola rerũ de quibus dicturi sumus, ponãtur. Qui enim ita partitur, Ostendam cupiditate, audacia, & auaritia aduersarij multa incõmoda in remp. uenisse, is non intellexit auaritiam partem esse cupiditatis: maximum autem esse censemus uitium, ita causam diuidere, ut partes generi commisceas. Quare genera solũ in diuisione cõprehendemus, quæ genera posita loco*

suo

suo si commodo sit, in partes suas diuidentur. Vt pro Cn.Pompeio Cicero, *Primum mihi uidetur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de* Imperatore *deligendo esse dicendum.* Hanc ultimam partem *postea in quatuor partitur, per enumeratione quum dicit,* Ego *enim sic existimo, in summo* Imperatore *quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, uirtutem, autoritatem, felicitatem.* Verum *quoniã hoc loco accidit, etiam illud dicendũ uidetur, ne nõnullorum ignorantia qui sua inscitia, quum orationes Ciceronis exponunt, ita peruertunt omnia, ut multo melius sit nihil discere, quàm ab his discere, quo minus huius pro* Cn.Pompeio *orationis diuisionem intelligamus impedimento sit:* Illud *inquam dicendum, quòd primum etiam membrum principalis diuisionis in quatuor partes per expositionem partitur commodißime.* Nam *post diuisionem illam tripartitam, primam partem proponit, quum dicit,* Genus *est enim huiusmodi, quod maxime uestros animos excitare atq; inflammare debet.* Tradita *est salus sociorum atq; amicorum, pro qua multa maiores nostri magna & grauia bella gesserunt: prima pars expositionis.* Altera*: aguntur certißima populi* Romani *uectigalia, & maxima.* Tertia*: aguntur bona multorum ciuium.* Quarta*: delenda est uobis illa macula* Mithrydatico *bello superiore suscepta:* Quã *simul exposuit & proposuit. Primo enim agit de hac ultima, deinde de alijs.* Illud *autem quod dicit,*

Et

Et quoniã semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atq; auidi laudis fuistis: huius ultimæ partis, quam primo agere uoluit, ratio est quæ propositioni præposita magnam uidetur imperitis attulisse cõfusionem. Celauit enim aliquantulum artem Cicero, quem si hic non intelligunt, nescio quid facturi sint in alijs orationibus multo difficilioribus. Sed ne uideamur nonnullorum odio potius, qui artem rhetoricam docent, immo peruertũt, quàm ut ueritas cunctis appareat, hæc addidisse, ipsius Ciceronis uerbis quod diximus comprobemus. Quartam igitur partem quam ut diximus, quoniam primo agere uoluit, simul & exponit diuidendo, & proponit: Et cuius rationem prius attulit quàm propositionẽ, quod plerunq; facit, plena argumentatione prosequitur usq; ad illum locum, Quid si salus sociorum summum in periculũ ac discrimen uocatur? Vbi eam proponit partem ijsdẽ quasi uerbis, quam superius primã exposuit, quam quidem partem ibi concludendo, Quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores nostri, & cætera, simul & aliud de uectigalibus mẽbrum proposuit, Præsertim quum de uestris maximis uectigalibus agatur. Postremo reliquam acturus partem, uel hac luce ostendit clarius, hac arte usum fuisse quam dicimus, his uerbis, Ac ne illud quidem uobis negligendum est, quod mihi ego extremũ proposueram, quum essem de genere belli dicturus, qđ ad multorum bona ciuiũ Romanorũ pertinet, quorum

rum uobis pro, ueſtra ſapientia Quirites habenda eſt ratio diligenter. Quis enim negabit hanc eſſe partem, quæ tertio loco † expoſitionis præpoſita eſt quã extremam hic dicit, aut quia poſtremo peracta ſit, aut quia quartam illam partem de laudabili ratione præpoſitã, ne oratio ſibi demißior fieret, quodam modo celauit. Præterea quum de genere belli concluſionem afferat, ordine has partes ut actæ ſunt amplectitur, quod fermè ſemper fieri ſolet, quum genus aliquod in partes diuiſum eſt, dicit enim, Quare uidete num dubitandum uobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere in quo gloria nominis ueſtri, ſalus ſociorum, uectigalia maxima, fortunæ plurimorũ ciuium cum Republica defenduntur. Verum hæc de diuiſione diuinæ illius orationis dixiſſe ſufficiat: Reliqua tunc dicemus, quum nobis erit ocium nonnullas orationes exponere. Nunc de diuiſione finem faciam, ſi id dixero, diſtributionẽ eã quæ enumeratione conficitur, plus quàm partium quatuor raro eſſe oportere, quoniam & periculoſum eſt ne plus minúsue dicamus, & ſuſpicionem affert auditori meditationis & artificij. Diuiſionem à contentione non ſeparauimus, quoniam quum mẽbra omnia eius confirmationem ingredi neceſſe ſit, nil aliud eſſe uidetur niſi ordo quidam, & conſtans [illegible] contentionis.

† propoſitionis

De confir

DE CONFIRMATIONE & confutatione.

NVnc reliquum esse uidetur, ut de confirmatione ac confutatione coniunctim agamus, qua in re singulare rhetoris consistit officium. Confirmatio ergo est oratio, qua nostras argumentationes cum asseueratione exponimus. Confutatio est contrariarum argumẽtationum dissolutio. Confirmare autem & confutare facile poterimus, si uniuscuiusq; constitutionis, atq; partium eius locos cognouerimus. Ergo primum de constitutionibus dicemus, si breuiter explicabimus qua re scire poterimus, utrum causa consistat an non. Frustra enim constitutionem quæret orator, si causa non consistere uidebitur. Dicimus autem non consistere causam eam, quæ ab oratore quum suscipi non debeat, nec causa quidem dicenda est: quod ut facilius exequamur, illud dicendum uidetur, ꝙ quum omnis res, aut ex eo quod personis, aut ex eo qđ negocijs attribuitur confirmari, confutariq; soleat, facile an consistat causa perspicitur: & si consistit, quibus locis approbetur, si quis uim personarum ac negociorum comprehenderit.. Maximam enim in dicendo uim habet orator, quum ea persona qua de agitur certa est: nam tunc ab omnibus his locis, quos laudi, aut uituperationi attribuimus (de quibus in demonstratiuo genere dicetur) oratori summa præbetur dicendi cõpia. Deinde persona quam ad aliquid appellare solemus, ut pater filius

Ex Hermogene mutuata uniuersa

Persona ad aliquid.

filius, maximam post certam personam pôtest afferre uim, quoniam summam affectionum affert copiam, & certæ personæ proxima est, quod Cicero cũ pro Cluentio *tum pro* Sexto Roscio *ostendit*. Tertiò *eas personas ponimus, quæ ab his uitijs nomen contrahunt, quæ uitia legibus puniuntur, ut adulter, prodigus*. Vnde *in oratione pro* Milone *sæpißime in* Clodium *inuehitur* Cicero. Quartum *locum poßidere dicimus eas, quæ nomen trahũt à uitijs, quæ legibus nõ puniuntur, in quibus & artificium ponimus, ut inuidus aurifex*. In *qřinto loco eas collocamus, quæ à duobus appellatiuis componuntur, ut iuuenis diues. Sexto deinde cõsequi arbitramur, quæ ab operatione personæ implicita constituuntur, ut si adolescentem, q̃ se muliebri cultu exornaret, suã pdere pudicitiã asseremus. Septimo ac ultimo sola ponimus appellatiua, ut orator : quum hæc ita sint, in proprijs ac certis personis maiorẽ uim habet orator, q̃ † cætera quoq; ad certam personam concurrant*. Nam Cicero, *& pater & orator fuit*. Deinde *alij personarum habitus, secundum q̃ eos distribuimus minorẽ aut maiorem oratori afferunt copiam*. Oportet *igitur ut dictum est, à locis demõstratiui generis, qui his p̃sonis complicantur, ea quæ incidunt inuenire*. At *hæ quidem personæ, cum iudicium suscipiant, consistere causam faciunt*. Nihil *autem ad constituendam causam afferunt, primo quæ infinita dicuntur, ut quidã : deinde quæ omnino inter se uidentur æqualia,* certa

lia: Vt ſi duo iuuenes ambo diuites & nobiles rei alicuius alter alterum accuſarent. Nam ex parte pſonarum cauſa conſiſtere non poteſt. Quicquid enim unus dicet de altero, id ipſum ad eum qui dicit facile conuerti poteſt. Verũ hoc clarius uidebitur, quum de duplici coniecturali tractabimus. Res autẽ ipſa maxime conſiſtere cauſam facit, cum dicimus, eum de quo agitur rem geſſiſſe: ut ſi accuſetur Vlyſſes, ꝙ Aiacem interfecerit, deinde quum etſi alius fecerit, in ipſum tamẽ qui accuſatur palàm, totum redundat negotium: Vt ſi in ſuſpicionẽ proditionis Fabius Maximus traheretur, quòd eius agros Hannibal non uaſtaret. Tertio loco eam rem ponimus, quæ inter prædictas eſt, ut ſi Archidamus Lacedæmoniorum dux munera ſuſcepiſſe contra leges accuſetur: Quoniam Pericles Atheniẽſium Imperator, cum de pecunijs in bello conſumptis rationẽ redderet, ſcripſit in rẽ Atbenienſibus utilem, quã ſilere honeſtius eſſet, quinquaginta expoſuiſſe talenta. Hic enim cũ ſignũ cõiecturale incertum ſit, hoc modo, Munera ſuſcepiſti: huius ſignũ, quod Pericles ſcripſit: hoc igitur ſignũ cũ incertum ſit, & ad Archidamũ palàm non referatur, alijs ſignis comprobatur, quòd ſciliæt Periclis amicus eſſet, & quòd eius agros in expeditione non uaſtaſſet. Quare & inter ea genera hoc genus negociorum poſuimus, quoniam cauſa perfecta conſiſtit, non ex eo ſolum quod Pericles ſcripſit, ſed etiam ex his quæ ipſe Archidamus fecit. Simile huic

eſt,

est, si prodigum quis parricidij accusaret, q; pater eius nusquàm inueniretur. Nam *& ex eo quod pater fecit, qui fortaßis profugit, & ex èo quod filius, cuius prodigalitas facit suspicionẽ, causa in iudicium posse uenire uidetur. Quare iam clarũ esse puto, maxime causam ex parte rei consistere, quum ab eo ipso quo de agitur, quicquam factum esse dicatur, deinde quum palàm à facto aliorum, in nos crimen redundat. Tertio etsi minus his, tamen quũ sic componuntur ut & ab eo quod nos, & ab eo quod alij fecerunt, in iudicium pertrahamur.* Tunc *autem solum ex parte rerum causa non consistit, quũ res inter se omnino æquales afferuntur, ut si diues & pauper se inuicem adulterij accusent, quòd alter alterum eodẽ tempore domo sua exire perspexerit.* Nam *hic non clàm esse dixerim, nihil quenquam à re gesta, quoniam æqualis est, ad suam confirmandam causam posse unquàm inuenire, quod ad confirmandam alterius causam nõ pertineat. Quare nõ ex parte facti, uerùm ex parte personarum res in iudicium uenit.* Ex *his iam patet eam causam cõsistere, atq; per locos suos diuidi cõprobariq; posse, quæ personam affert, & rem ex utraq; accusatoris scilicet ac defensoris parte, aut personam solũ, & rẽ solum, deinde rationes utriusq; partis uerisimiles ac diuersas: & amplius, quod in finem iudicij peruenire potest, ac iudices uehemẽter occupauit: quæcũq; uerò in aliquo istorũ deficiũt, cõsistere nõ possunt.*

Quæ

Generà asy statorum. Quæ ut magis pateant, breuiter per genera diuidantur. Hæc ergo sunt, quæ apud nos ἀσύστατα appellantur, latinè incõsistentia possunt dici, Vnicum, æquale, conuertibile, inexplicabile, non uerisimile, impoßibile, turpe, sine circunstantia, sine colore, impensum, erraticum, præiudicatum.

Vnicum. Vnicum est, quum ab alterutra parte tantum consistit, nec quicquàm ex altera inuenitnr, hoc modo, Leno qua parte uenturos adolescentes sciebat, nocte foueam fecit occultam, ea iuuenes periere: hic Lenonis nulla defensio. Ex altera parte hoc modo, Luxuriosus pater abdicat filium, quoniam frugi est. Nam hic accusatoris impudens est ratio.

Aequale. Aequale est quum sic eadem ex utraq; parte dicuntur ut nihil sit proprium partis alterius, hoc modo, Iuuenes uicini, nobiles ac diuites, speciosas habent uxores, nocte inuicem se cõueniunt, & alter alterum adulterij accusant.

Cõuertibile. Conuertibile est, cum actio tota ita conuertitur, ut accusator rei, & reus accusatoris utatur rationibus, hoc modo, Exigebat quidam ab amico cum usuris pecuniam tanquàm creditam, ille sine usuris offerebat quasi depositam: inter moras iudicij lex lata est de nouis tabulis, petit postea ille pecuniam tanquàm depositam, retinet alter quasi creditam.

Inexplicabile. Inexplicabile est, quum id quod proponitur, nec solutionem nec finem iudicij habere potest, hoc pacto, Docetur Alexand. per somnium, non esse credendum somnijs, & consulit: hic quicquid dixeris, contra te ipsum dices,

quare

quare causa inconsistens est. Item lex est, Septē iudices de reo cognoscant, maioris partis sentētia † san rata cta sit: duo quendam absoluunt, duo pecunia multāt, tres capitis condēnant, rapitur ad pœnam, contradicit. Nam ui legis explicari hoc in iudicio nunq̄ poterit. Non uerisimile est, quod contra opinionem dicitur, ut si quis iniustitiæ Aristidē, aut lenocinij Xenocratē accuset, hoc si caute agitur nō procul abest quin consistat. Impoßibile est, quum id dicitur, quod sit contra rerum naturæ fidem, ut si quis Apollinem mentiri dicat, uel infans accusetur adulterij, quòd cū uxore concubuerit aliena. Turpe est, quod reijcitur, quoniam spurcū sit, hoc modo, Locauit quidā uxorē pretio, ac ab eo qui conduxit, pecuniā in iudicio petit. Sine circunstantia est, quū aliquid deest in quæstione, quod faciat causam, ut si quis filium sine causa abdicaret: hoc ab Vnico differt, quoniam hic nullam, ibi nō idoneam causam reddi perspicimus. Sine colore, quod causam facti non affert: hoc ab Vnico differt, quoniam in Vnico ex altera parte infirma quæstio est, hoc de quo dicitur, in colore solo deficit, & ἄχρωμον Græcè appellatur. Nam chroma colorem facti, hoc est, rationem appellamus, hoc modo, Decem milites tempore belli pollices sibi amputauerunt, rei sunt læsæ reip. Nam hoc quoniā color facti non inuenitur, inconsistens iudicamus, quod in Vnico nō accidit. Reddi enim color posset ideo factā à lenone foueam, ne quos nollet ad se peruenirent.

Non uerisimile. Impoßibile. Turpe. Sine circunstantia. ἄχρωμον.

Quare Vnicum, etsi colorem habet, ipsius tamen rei atrocitate nō suscipitur: hoc de quo dicimus, etsi res atrox non est, tamen quia colore caret, eijcitur. Est ergo color cōprehēsionis trāspositio, de qua in secūdo dicetur. Ab eo uerò quod sine circunstantia dicitur, hoc quod sine colore appellamus, in quo differat in coniecturali causa dilucide uidebitur. Nā si à coniecturali cōprehensionem tollas sine circunstantia, si transpositionem sine colore, inconsistens reperitur. Quare quod sine circunstantia est, accusationē: quod sine colore, defensionem semper euertit, nisi cum is locus quem ab initio ad finem dicimus utriusq; inuenitur. Tunc enim utrunq; sine colore, causam habere poßibile est, & causam collatione signorū consistere non mirum. Verùm hæc tum melius intelligentur, quum signi & transpositionis uis in secūdo aperietur.

Impensum *Impensum est, in quo adeò magnā uim unus habet ut alter parū quid in dicendo ualere uideatur, ut si Critias ad Armodij ac Aristogitonis statuas refugißet, & quidā diceret inde abstrahendum non esse, quoniā & aliàs hic honor illis statuis attributus sit, ut reis refugium præbeant, parum enim hæc oratio ualet: At alia pars dicet Armodiū, & Aristogitonem statuis decoratos, quoniā tyrannorum interfectores fuissent, qua ex re tanta fluet dicēdi copia, ut nullo pacto dubitandū sit quin abstrahendus uideatur. Male enim tyrannus, eorum se defendit honore, qui solo tyrāniadio deorum honores habuerunt.*

runt. Erraticum est, quod aut personas introducit mortuas, ut si quis in præsentiarũ Brutum cædis accuset: aut id in controuersiam adducit, quod est contra historiæ fidem, ut si quis M. Antonium accusaret, quòd in consulatu suo de indemnatis ciuibus supplicium sumpserit, quum id Tullium fecisse sciamus. Qui modus in omni circunstantia inuenitur, ut si res, aut locus, aut tempus, uel modus aliter dicatur quàm in historijs inuenitur. Præiudicatum dicimus, quod iudicio omnium anteq̃ de eo fiat iudicium præclarißime comprobatur, hoc pacto, Premebat ciuitatẽ tyrannus, quædã mulier uirum docuit qua uia ad occidendum tyrannũ in arcem ascendere posset. Occidit ille tyrannum, debitus honor sibi à rep. redditus est. Vxorem deinde accusat adulterij, mirũ enim certe uideretur, si ij iudices, quibus iudicandi potestas per eam mulierem restituta est, eius rei accusatorem audire paterentur, qua resp. liberata est. Hæc tria ultima κακοσύστατα, id est, male consistentia dicuntur, quòd magis ad id ut consistant accedunt quàm superiora: nam illa (nisi forte Non uerisimile) nec declamatoriam orationem suscipiunt: Hæc etsi in iudicium non ueniant, tamen in declamationibus agitari possunt. Nam impensum, id est, ἑτερόῤῥεπὲς ut Vnicum nihil affert ex altera parte, sed habet aliquid ad declamationem quidem fortaßis utile: Sed id non sufficit, ut etiam in iudicio res agitetur. Erraticum ut perfectum sit, circunstantia impeditur.

Erraticum.

Præiudicatum.

Præiudicatũ uerò si non in ea ciuitate in qua actum est agitur, fortaßis etiã iudiciũ suscipere poßit. Medium enim quodãmodo fit inter consistentes causas, atq; inconsistentes: Sin autẽ ubi gestũ est, ibi agatur, in iudiciũ non uenit, nec constitutionẽ suscipit, ut cætera inconsistentia. Quid enim? cõiecturale id dices? at iudices eius facto in potestatẽ iudicij restituti, talem audire coniecturã non patiuntur: cõparationẽ criminis? sed ad id quod dictũ est etiã accedit, quòd in comparatione criminis factum & emolumentum conceditur, hic factũ negatur, emolumentũ conceditur: deinde in comparatione utrunq;, hoc est, tam factum q̃ emolumentum aut ad remp. refertur, aut ad personas priuatas, hic uerò factũ priuatum est: At respublica libertatem consecuta est. Sed de his, quæ non consistunt satis dictũ est. Omnia enim inconsistentia ad hæc genera facile reduci posse puto, quæ memoriæ cõmendanda, exercitatione firmanda sunt, ne quod Iulianus rhetor in imperitũ iuuenẽ, q incõsistentia suscipiebat, dixit, in nos quoq; dici poßit, hic uerò iuuenis sine controuersia disertus est. Sed iam ut inuẽtionis locos facilius aperire poßimus, de constitutionibus dicamus. Constitutio est prima conflictatio causarum, quæ ex depulsione intentionis primo profecta cũ accusatoris insimulatione coniungitur: quæ ut clarius intelligatur unde inueniatur, & quid sit intentio, quid etiam depulsio, dicendũ uidetur. Intentio est eius facti obiectio, quod in iudicium uenit.

Constitutio quid

Intentio.

uenit. Depulsio est intentioni resistens oratio. Ex his duabus inter se cōcurrētibus uocibus status nascitur, qui ex depulsionis ad intentionem repugnantia ilico emergit. Atq; depulsio quidem quū intentioni opposita sit, facilis inuentu est. Nam aut factū, aut nomen, aut actionem, aut rei qualitatē negabit: In intentione uerò cauēdum est, ne aut facti nomen, aut auditoris officium, aut scriptum aliquod obijciamus. Nam qui nomen intendit, hoc modo, homicidiū fecisti, si dicatur non feci, quoniam male intendit, adhuc status, qui ex prima depulsione defensoris percipitur, quisnam futurus sit, non intelligit: poterit enim aut quia neminē, aut quia tyrannum interfecit, non fecisse homicidium asseuerare. Officiū autem auditoris in alijs generibus intendi bene fortaßis poterit: In iudiciali uerò uitiosum est. Nam & accusator ab re sua longe aberrat, & defensor qualitatē solam efficit, quum non damnandū hominem dicat. At qui scriptum intendit hoc modo, lex te peregrinū, murum ascendere uetat, leui uulnere aduersariū percutit: factum ergo semper intendi oportere putamus, hoc modo, Ascendisti muros, hoc peregrinus si negabit, de facto contendit: si concedet, statim contra legem fecisse uidebitur. Ex depulsione ergo defensoris status oritur, ut interfecisti hominē, non interfeci, iam ipsa depulsio intentionis coniecturā cōstituit: aut iure interfeci, status iuridicialis est: aut etiā utrūq;, nō interfeci, sed si interfecissem, iure interfecissem,

Depulsio.

ſem, nam tyrannus erat. Verùm coniectura ex depulſione ſola intentionis proficiſcitur. Iuridicialis niſi inſimulatio quoq; accuſatoris addatur, non conſiſtet. Quare proficiſcitur etiam iuridicialis, & quodammodo digito oſtenditur quænam eius ſpecies ſit ex depulſionis ratione. Verùm res in iudicium non uenit, neq; † orationis requirit copiã, ſi accuſator depulſionem ſilentio proſequatur, ut iure interfeci, nã tyrannus erat: hic niſi accuſator afferat, imò enim non iure, non enim abs te interfici iure ſine iudicio poterat, uel aliquid huiuſmodi, ſubuerſa eſt cauſa. Hic iam obijci poſſe intelligo, depulſionem quæ primum ſtatum aperiat nõ ſemper defenſoris eſſe, poteſt enim accuſator, quum dicat reus iure interfeciſſe, quòd tyrannus eſſet, negare illum unquàm tyrannũ fuiſſe: quare quũ ex depulſione accuſatoris etiã coniecturã hic naſci manifeſtum ſit, non ſolum nos, uerùm etiam ad Herenniũ Cicero, qui primã defenſoris deprecationẽ conſtitutionem eſſe uoluit, nõ bene complecti diffinitionem conſtitutionis uidetur. Sed habeo certum, quod quidã dicunt, ſtatũ ſcilicet eſſe duplicem, principalem, & eum quem nunc acceſſorium appellare placet: Principalem ſtatũ ſemper ex rei depulſione oriri, qui iuridicialis hic eſt: Acceſſoriũ ab accuſatore plerunq; naſci, & principalis ſtatus approbationem eſſe, ut interfeciſti Clodiũ Milo: interfeci, ſed iure: Inſidias enim mihi ſtruxerat. Hoc iam iuridiciale eſt, deinde cum negetur Clodiũ inſi-

dias

† oratoris

dias struxisse, coniecturalis accedit, qua cõprobata, sequetur iure aut iniuria cæsum Clodiũ fuisse. Quare principalem quidem statũ à reo: Accessorium quo principalẽ cõprobamus, etiã ab accusatore proficisci asseuerant. Ego si quis etiam accessorium à depulsione defensoris oriri diceret, eũ non procul à ueritate aberrare contenderẽ. Nam cum ab accusatore proficiscitur, defensoris personã accusatorem subire manifestũ est. Quis enim neget in accessorio statu quod iam exẽplo patuit, eum qui principaliter reus est, accusationis eum: qui accusator, defensionis locis uti omnino debere? quare nõ iam dubitauerim omnẽ constitutionem ex depulsione defensoris proficisci, quum & accusatorem inueniam, si eius depulsio statum facit, omne defensoris subire officium. Sed de his satis, nunc constitutiones explicemus.

QVOT SINT STATVS.

Omnis res, quæ habet in se positam controuersiã, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Nam aut dubitamus factum sit nec ne, & sic est coniecturalis constitutio: aut de facto quidem conuenit, dubitatur autem quo nomine factum appellandum sit, quam constitutionem diffinitionem appellamus: aut etiam de nomine conuenit, quæritur autẽ de qualitate, & genere negotij, si æquum, si bonũ, si more ac lege factũ, unde constitutio, quoniam cuiusmodi res sit quæritur, generalis uocatur: ꝙ si non solũ de facto et nomine,

 uerùm

uerùm etiam de qualitate rei cõstaret, ne parua quidem ulla res remorari dãnationem posset, nisi actio ab reo transferatur, quã cõstitutionem translatiuam appellamus: quam non ideo à generali separamus, quòd in ea de qualitate non quæratur: Sed quoniam generalis rem, translatio actionem qualis sit quæritat. Neque qualitatem in hæc duo partiri uolumus, quoniam in translatione ex actione, non ex qualitate depellimus. Quare actioni cõprobandæ qualitas,
accidit non actio qualitati † accedit. Translatio igitur etsi absq; qualitate nõ sit, subijcienda tamen qualitati nõ est: nam quum qualitas si quæ in ea est, ex ratione depulsionis erumpat, in iudicatione quidem erit: In statu uerò qui ex prima depulsione nascitur, quum natura depulsio rationem præcedat, esse quì poterit? Neque enim posterius in priora, sed in posteriora prius diuisione deducitur. Neq; eadem speciei ratio, si diuersis euenerit, easdem sed diuersas relinquit species: quòd si quis non sic depellendum in translatione putauerit, Nihil tibi mecum. Nam quod tutori dedisti meo, non iure à me repetis: sed hoc pacto, Nihil tibi mecum, iure aut iniuria hoc à me petas: nam quod tutori dedisti meo à me repetere non potes, quàmuis depulsio in qualitatẽ immisceat, tamen qualitas quæ in actione fundatur, actione prius esse non poterit. Quare hinc iam manifestum esse puto quatuor generaliter esse constitutiones, coniecturalem, diffinitiuã, generalem, & translatiuam.

Ve

Verùm ut ordine partes quoque his subiectæ habeantur, utq; sufficienter unusquisq; uidere poßit, & quot sint, & in quo differant, diuisionis doctrina omnes rursus explicabimus. Omnis res quæ in cõtrouersia ponitur, si consistit, hoc est, si in iudicium uenire potest, ac ab oratore suscipi, aut facta esse negatur aut conceditur: si negatur, constitutio coniecturalis est. Est enim coniecturalis constitutio, in qua factum ne sit quæritur ab aliquo manifesto signo, aut à suspicione quam rei facit persona, uel ab utrisq;: à signo hoc pacto, Vlysses in syluis Aiacem sepelire inuentus est. Est enim hic signum manifestum, quòd eum in syluis sepeliret. Quod quidem coniecturæ signum huiusmodi debet esse, ut & liceat, id est, ut & per se legibus uel consuetudine non puniatur, & non necessario rem arguat. Nã si quis diceret ab Vlysse interfectum esse Aiacem, quòd ei gladium infigeret; idq; pateret, iam causa non consisteret. Item qui dicit mulierem cum uiro concubuisse ꝙ peperit, rem dicit oratori nequaquã suscipiendã. Quare oportet coniecturæ signa & media esse, & nõ necessariò rẽ aut antecedere, aut consequi. A suspicione quæ à persona rei capitur, hoc modo coniectura proficiscitur, Frugi pater prodigum habebat filium, is ubinam esset nemo sciebat, & parricidij filius accusatur: ex utrisq; hoc pacto, Insana ut uidebatur mulier filium gladio leuiter percußit, priuignũ necauit, accusatur cædis, dicit se insanam fuisse, ne-

Cõiecturalis cõstitutio

gant

gant aduersarij. Hic & signũ subest, quòd filium leuiter peraußerit, & nomen nouercæ suspicionem facit. Quòd si reus propositam rem nõ negaret, uerùm concederet, considerandum est si res perfecta aut imperfecta in iudicium afferatur. Si imperfecta, diffinitiuã facit. Est enim diffinitiua constitutio, qua id quod obijcitur, non hoc esse contendimus, nam per eã huiusmodi res affertur, ut ei aliquid deficiat, quo perfectè ac palàm intentionẽ accusatoris complectatur, hoc modo, Sustulit quidam à templo priuatas pecunias, & sacrilegij accusatur. Si enim addas pecunias quoq; sacras fuisse, iam perfecta res est, nec habet quæstionem. Hanc constitutionem quidam legitimã putauerunt, quorũ errorẽ, quoniam multũ interest utrum legitima, aut rationalis causa sit (alijs enim hæc locis, alijs illa confirmatur) breuiter reprehendendũ putaui. Quod ut facilius teneatur, quid rationale, quid legitimum appellemus, aperiendum est.

Diffinitiua cõstitutio.

Legitimum

Rationale.

Legitimum dicimus, quod scripti cuiusdam continet disceptationẽ. Rationale & communiter & propriè intelligere solemus. Rationale communiter dicimus, quum de scripto nõ est controuersia: Propriè, quum nec de scripto, nec de facto, nec de nomine, nec de actione, & tamen de re controuersia est. Quæ quum ita sint, diffinitionem rationalem esse breuiter aperiendum est. Legitimam constitutionem esse dicunt, quæ de scripto nascitur, quum scilicet tota controuersia de scripto sit. Quod si ita est, ne-

scio

ſciò quid eos impellere potuit ut diffinitiuam legitimam credant. Nã etſi ille locus cadere in diffinituã poteſt, quo ſcriptoris intentio quæritur, tamen nõ de intentione quæritur, ſed ad comprobandã quæſtionem intentio aſſumitur. Nam non ex eo quo cõprobamus argumento, ſed ex eo quod probatur conſtitutio naſcitur, Quare ſi legitima conſtitutio eſt, quum ex ſcripto controuerſia naſcitur, ac diffinitiua nunquàm de ſcripto quærat, rationalem eã non legitimã eſſe perclariſsimum eſt: deinde non poterit eadẽ cauſa, eadẽ ex parte & legitima ſimul & rationalis eſſe: At diffinitiua rationalis ſemper eſſe inuenitur. Nã uel in exemplis quæ ab ipſis proferuntur qui legitimam putant, locus ille precipuus, à quo etiã ſtatus denominatur quẽ diffinitionẽ appellamus, nõ à lege ſed à re trahitur, ut in ſecũdo libro uidebimus. Quare quũ eundẽ ſtatũ eadẽ ex parte, & rationalem, & legitimum eſſe, uel ſolum dicere magnæ amentiæ ſit, at diffinitiua ex parte diffinitionis ſemper rationalis inueniatur, nunquàm legitima eſſe poterit, niſi forte id eos mouet, quòd lex plerunque in hac cauſa proferatur. Sed ſi hoc eos mouet, quare conie&turalem quoque & iuridicialem legitimas eſſe non aſſerunt? Quis enim unq̃ accuſaret hominem parricidij, niſi aut lege aut conſuetudine parricidium puniretur? Sed non eſt ita, nam quum ex ſcripto oritur controuerſia, tum legitimam eſſe etiã ipſi concedũt. Verum ut gladio eorũ uulnerẽtur,

id

id exemplũ ponemus, quo maxime in legitimis cau-sis uersari diffinitionem ostendere uidemur. Lex, *Nocte cum telo deprehensus occidatur: quidam cum fuste deprehensus ad magistratus adducitur, negat se fuisse cum telo, quoniam telũ fustis non sit. Hãc diffinitionem legitimam aiunt, quoniam telum, quod in lege positum est, diffiniendum est: Sed uehemen-ter errant, nam cũ quid telum, quid fustis sit quæ-ritur, quatenus ex natura rei diffiniendum est, sta-tus legitimus esse non potest: si ita intellexisse scri-ptorem dices, scriptum & sententiam facies, cui dif finitionem accedere non est mirandum. Quare si de scripto nullam, quantum in se est, diffinitio contro-uersiam facit, & scriptoris intentio, quæ in ea in-uenitur, ut in secundo dicemus, locus est quo quæ-stionem probamus non quæstio, & diffinitio ipse lo cus ex quo tota quæstio profluit, ex re semper, nunq̃ ex scripto inuenitur, id iam omnino habendum est, diffinitiuam legitimam esse non posse. Nũc ad pro-positum redeamus. Res proposita (ut dicebamus) aut negatur, aut conceditur, primũ coniecturalem facit: In altero aut perfecta res est, aut imperfecta, ex hoc altero diffinitiua habetur. Verùm si perfecta res est, tunc aut de actione, aut de genere ac quali-tate ipsius negocij agitur, primam translationem, ge*

Trãslatio. *neralem alteram appellamus. Translatio, est quum queritur suscipienda ne sit causa an non. Nam in translatione neq; si est principaliter queritur, ut in*

conie

coniecturali :neq; quid ſit, ut in diffinitiua:neq; qua le quid, ut in generali. Verùm *qualiſcunq; res ſit, hoc principaliter quæritur : ſuſcipi ne cauſa debeat an non:huius duo ſunt modi.* Nam *quum rationalis ſit , etiam legitima tunc abſoluitur , quum à ſcripto iudicium transfertur, quam præſcriptionem & perfectam translationem nominamus, & aliqua legitimarum ſemper tractamus,ut in ſecũdo libro patebit.* Nunc *ut melius intelligatur cuiuſmodi ſit,exẽplo breuiter declaretur.* Lex,*Bis eadem de re iudicium ne fiat ; homicidij reus indemnatus euaſit*: Ei *quadam de re* Apollinẽ *interroganti reſponſum eſt,* Apollinem *nunquam homicidæ reſpondere; & eiuſdem homicidij rurſus accuſatur. Hæc translatio quã & perfectam præſcriptionem dicimus, per ſcriptũ & ſententiam hic abſoluetur, deinde coniecturalis ſequetur,ſi occidit. Alius modus trãslationis eſt quũ non à ſcripto ius transferendi,ſed ab aliqua circunſtantia naſcitur,hoc eſt,à loco,cauſa, modo,perſona,uel tempore,hoc pacto*: Lex, *Si adulterum cum uxore inueneris utroſq; interficere liceat: quidam adulterum ſolum occidit , poſtea quum in ſepultura eius lachrymantem inueniſſet uxorem , eam quoque interfecit:reus fit cædis,præſcribit ſecundum legem feciſſe:hic enim rem licuiſſe per legem , accuſator concedit, locum & tempus conſyderandum putat.*

I*nter præſcriptionem, & alterum translationis modum hoc intereſt, quòd in præſcriptione rẽ omnino*

ſit

ſic agi debere negamus, quare & perfectam eam translationem nuncupamus: In *altero uerò modo, tẽpore, uel loco, cauſa, perſona non oportere contendimus.* At *translatio quidem huiuſmodi eſt:* Cõſtitutio *uerò generalis eſt, quum & res à reo conceditur, & quo nomine appelletur conſtat, ſed tamen de qualitate rei, ac de genere quæritur.* Huic *generali duas partes attribuimus, nam in ea aut ex re, aut ex ſcripto controuerſia naſcitur: primã rationalem, alteram legitimam appellamus, de qua poſterius dicetur.* Rationalis *eſt conſtitutio generalis, cuius cõtrouerſia ex re proficiſcitur.* Quã *rurſus* Hermogenem *ſecuti, bipartitò diuidimus, aut enim de facienda re, aut de facta iam quæritur.* Hoc *iuridicialem, illud negotialem appellamus.* Negotialis *eſt conſtitutio, in qua quæritur faciendum ne ſit quippiam an non: ut ſi deliberent* Athenienſes, *deceát ne barbaros ſepelire qui in* Marathonijs *campis ceciderũt an non: hæc controuerſia tota ad deliberatiuum ita ſpectare uidetur, quemadmodum iuridicialis ad iudiciale.* Retorqueri *uerò eam poſſe ad iudiciale genus non iniuria putamus.* Nam *& iuridicialis partes, tametſi preteritum tempus propriè reſpiciant, tamen etiam ad deliberatiuum retorquentur.* Nam *qui nõ tempore negotialem per ſe à iuridiciali differre dicunt, ij non uident negocialem & iuridicialem abſolutã ita conuenire, ut ridiculi inueniantur, qui eas duas conſtitutiones putaſſent, maxime cum eoſdem locos utriuſq;*

Conſtitutio generalis.

Omnia ex Hermogene.

utriusq; uelint esse : non enim aliud magis diuersas facit constitutiones q̃ locorũ diuersitas, qui maxime tunc diuersi sunt, quũ ea quibus de agitur inter se diuersissima inueniantur. Verũ non erit fortassis ab re, rationem quoq; suam apponere. Afferunt enim negotialem hac de causa sibi aliam atquè absolutam uideri, q; in absoluta licere rem clarissime pateat, in negotiali quum obscurior res sit, difficilius liceat ne an non perspici possit. Quòd si hoc eos mouet, infinitas eos ponere constitutiones necesse est, quum in omni constitutione, ac parte constitutionis hoc inueniãt, ut clariores aliæ, aliæ obscuriores causæ sint. Quare illos quidem frustra reclamare dimittemus: Nos intelligemus negotialem futurũ tempus ac deliberatiuum genus, iuridicialẽ præteritum tempus & genus iudiciale complecti, retorqueri tamen nõnunq̃ & hãc ad deliberatiuum & illam ad iudiciale nõ negabimus, quod latius dicemus cũ de deliberatiuo tractabimus. Iuridicialis est rationalis constitutio, cuius controuersia ex re iam facta proficiscitur. In hac reus aut concedit quippiam fecisse, quod uetitum sit aut non: illud assumptiuam, hoc absolutam nominamus. Absoluta est iuridicialis constitutio, in qua reus nullã se uetitã rem fecisse confirmat: Vt si quidam filium abdicaret, quòd philosophiæ operam daret: Aut si Actius poëta iniuriarum ageret, q; eum mimus quidam nomine appellasset. Assũptiua est iuridicialis constitutio, in qua cum reus rẽ p se turpem

fecisse

extranei iuris — *fecisse se cõfiteatur, re tamen assumpta † extranea iure factum defendit. Quo in statu, aut in seipsum uniuersam reus assumit causam, aut transfert in alium: primum comparationem facit. Est enim comparatio assumptiua constitutio, in qua reus etsi se fecisse confiteatur, tamen eã rẽ satius facere fuisse defendit, hoc modo. Aulus Albinus à Iugurtha inclusus quum effugere non posset, cum Iugurtha in collocutionem uenit, ita discessit ut impedimenta relinqueret, exercitum sub iugo educeret, satius esse duxit exercitũ sine impedimentis educere, quàm simul cũ impedimentis exercitum quoq; perdere: in hoc loco Aulus totam causam in seipsum assumit. Quòd si in alium reus causam transferret, aut in eum ipsum q passus est eam transferret, aut in alium: primum relationem facit criminis. Est enim relatio criminis cũ & si fecisse reus confiteatur, iniurijs tamen eius ipsius qui passus est, coactum se fecisse dicit: ut Orestes cum confiteatur matrem interfecisse, dicit se iniurijs eius coactum, quòd illa patrem suum interfecerit, ac domum suam totam in Aegisti familiam trãstulerit. Quòd si non in eum qui passus est, sed in alium causam facti reus transferret, aut in id transfert quod etiam iudicio corrigi poßit, unde remotio criminis oritur: aut in id quod iudicij correctionẽ omnino effugiat, & facit conceßionem criminis. Remotio criminis est assumptiua constitutio, in qua crimen trãsfertur, non in eũ qui passus est, sed in aliũ*

Cõparatio. Relatio. Remotio criminis.

aut

aut in aliud, quod tamen correctionem iudicij suscipere poßit, hoc modo, Lex, *Legatū ad decimū diem proficisci.* Quidam *quum in legationem mitteretur, consuetam à quæstoribus dari pecuniam infra legitimum tempus non recepit, profectus non est, petitur ab eo mulcta.* Concesio *criminis est, cum reus causam in id transfert, quod in iudiciū accersiri nullo modo potest, hoc pacto,* Lex, *Imperatorem post bellum cadauera militum sepelire: asperitate hyemis prohibitus quidam non sepeliuit.* Concesionis *quidam duas partes esse putauerunt, purgationem & deprecationem.* Purgationē *esse aiunt, quum causam facti in imprudentiam, aut fortunam, aut necesitatem reus transfert, quam & nos concesionem appellamus.* Purgatio. Deprecationem *dicunt, quum reus ita confitetur, ut in nihil aliud culpā transferat, nec se consultò fecisse neget.* Quam *diuisionem ideo contempsimus, quòd nullius unquam deprecatio constitutionis uim habere uisa est, nec enim in iudicium uenire potest.* Quare *necesse est, quum causa in iudiciū non ueniat, nec causa consistat, deprecationem constitutionem non esse.* Non *ergo cum alijs constitutionibus, aut cum partibus earum ponenda est, quippe quum unius partis inueniatur.* Nam *accusator præter intentionem nil aliud habet quod ad probandam causam afferat: quòd si dicerent acceptā à se fuisse deprecationem, non quòd sibi constitutio uideretur, sed quia tractanda nonnunq̄ est, aut apud populum, aut* Deprecatio

apud Imperatorem, qui iuratus legibus non sit, non id quidem tanquàm male factum reprehenderim: sed nulli dubium esse uolo, deprecationem constitutionẽ non esse. Multa uerò ab oratore suscipi posse, quæ constitutione careant, quum de demonstratiuo dicemus genere, altius aperiemus. Concessionem uerò quã illi per purgationem appellant, idcirco in imprudentiam, fortunam, ac necessitatem non diuidimus, quòd in constitutionibus, ut suprà diximus, locorũ diuersitas, quæ diuersitatem rerũ arguit, consideranda est. Eosdem uerò locos omnibus his accommodari, etiam ipsi testantur, quare superuacaneum uisum est, eam adhibere partitionem, quæ nihil utilitatis ad locorum afferret perspicientiam. Verùm rationales iam satis Legitima. *patent, nunc legitimam consyderemus. Legitima est constitutio generalis, quum ex scripto controuersia nascitur. In legitima constitutione considerandũ est, unó ne an pluribus scriptis controuersia nascatur. Si ex uno, aut uoluntas scriptoris cum scripto ipso dissentire uidetur, aut scriptum ipsum duas uel plures sententias significat, aut res de qua nulla propria lex inuenitur; per similitudinem legi accommodatur. Primum genus scriptum & sententiam, alterum ambiguum, ultimum ratiocinationem uocamus. Scriptum & sententia est legitima constitutio, quum unus & ut plurimum accusator scripto, alter scripti sententia utitur, hoc modo, Lex, Peregrinus si murum ascendat, morte supplicium det. Quum ci-*

uitas

uitas obsideretur, peregrinus quidam murum ascendit, hostium ducem interfecit, capitis † accusatur. *accersitur* *Ambiguum est legitima constitutio, quum scriptum plures sententias significat, quod multis modis fieri potest. Nam & multiplici potestate uerborũ & accentu, & genere, & numero, & aspiratione, et dictionis tam cõpositione, quàm redditione, & ut breuiter omnia comprehendam, quibuscũq; modis uaria potestas ac significatio uerborum commutatur, fieri potest.* Hoc *ex redditione dictionis oritur,* Meretrix *si coronam aureã habeat, publica esto.* Habere *quædam inuenta est, & accusator publica ad meretricem reddit, meretricis defensor ad coronam.* Illud *dictionis cõpositione fit,* Quidã *duos habebat filios, quorum unus* Omnialeo, *alter* Leo *uocabatur:* Is *ita testamentum fecit, post mortem meam habeat mea omnia* Leo. *Multiplici significatione uerbi, hoc modo,* Paterfamilias *amico taurum legauit, post mortẽ eius amicus seruum nomine* Taurum *petit, hæres se bouẽ debere dicit.* In *cæteris quoq; ambigui generibus nõ grauaremur exempla ponere, si rem non satis claram uel uno exemplo allato duceremus.* Ratiocinatio *est legitima constitutio, quum res, quæ sine propria lege uenit in iudicium, cuipiam legi accommodatur, hoc modo,* Lex, *Meretricis filius in concione orationem non habeat: corrupti uiri, & parum honestè pudicitiam habentis filium in concione quidam ne dicat prohibet; hanc rei accommodationem*

πανταλέων.

Ex Hermogene.

non uni legem solũ, sed etiam pluribus adhibere posse propter rerũ & legũ multitudinẽ, nemini dubiũ esse debet. Sin autem ex pluribus scriptis cõtrouersia nascitur, contrarias leges constitutionem appellamus. Plura uerò scripta dico si unum etiã esset scriptum, quod tamen diuideretur, ac una parte actor, altera defensor uteretur. Contrariæ leges sunt constitutio legitima, quum in pluribus scriptis, aut etiam in uno diuiso, non per se, sed ex circunstantia contradictio inuenitur, & omnino contrariæ leges duplicem quæstionẽ habent, scripti & sententiæ: prioris partis exemplũ hoc sit, Lex, Augur dãnatus de pecunijs repetundis, in concione orationẽ non habeat. Et Lex, Augur in demortui locũ, qui petat in concione nominet. Hæ leges per se non contrariæ sunt, sed addita circunstantia contrariæ fient, hoc modo, Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locũ, qui petat, nominauit. Vnius scripti diuisi exemplũ huiusmodi sit, Lex, Vitiata uirgo, eius qui uitiauit uel mortẽ uel coniugiũ eligat: intẽpesta nocte duas quidã uitiauit, quarum una mortem, altera eius coniugiũ eligit. At constitutiones quidẽ partesq; earũ ostendimus: Nunc qua uia, & qua ratione eas tractari cõueniat, demonstrandũ erit, si prius dixerimus, quid opus sit ab ambobus in causa destinari. Oportet igitur tam ab accusatore, quàm à defensore iudicatio inueniatur, quæ est summa iudicij quæstio, ad quam omnes rationes totius orationis cõferun

feruntur. Ea nascitur ex coniunctione rationis, & firmamenti. Ratio est quæ continet defensionem. Firmamentū est, quod quum contineat accusationē contra rationem affertur in eodem statu, ex quibus sic componi solet iudicatio. Intentio; Interfecisti matrem Orestes. Depulsio, Interfeci, sed iure. Ratio, Illa enim patrem meum occiderat. Firmamentum, sed non abs te filio matrem indemnatam occidi decuit. Iudicatio, Quum mater Orestis patrē eius occiderit, iure ne à filio indemnata mater occisa sit. In coniecturali tamen, quoniā ratio non subest (factum enim negatur) non hoc modo, sed ex intentione ac depulsione iudicatio nascitur, ut occidisti Aiacem Vlysses, non occidi: occiderit ne, hæc iudicatio, ad quam ut dictum est, totius orationis tanquàm ad finem rationes conferuntur. In his causis quæ difficiliores sunt, non excogitanda solum, sed omnino aperienda est, ut iudices intelligant, quid sit de quo quæritur. Aperitur uerò in oratione iudicatio, quum difficilis causa est, non ita paucis uerbis ut superius dictum est, sed pro re nostra, multa & confutanda & confirmanda nonnunquàm sunt, ut quam uolumus appareat summa iudicij: quod ut apertius sit, ea causa, quam pro Milone diuinitus dixit Cicero, nobis proponatur. Intentio, Interfecisti Clodium Milo: depulsio, interfeci sed iure. Ratio, insidijs me ipse occidere conatus est. Ad hanc rationem quàm multa ab aduersarijs firmamenta

Iudicatio.

afferentur, è quibus etiam accessoriæ constitutiones † *mutuabuntur. Nam quemadmodum ex depulsione intentionis principalis causæ constitutio nascitur, sic ex firmamentis accessorius status proficiscitur, quod paulo pòst* † *latius repetemus.* Quum *igitur multa firmamenta ad unicam rationem dicerentur, ante narrationem summus ille orator tres constitutiones complexus est, quæ ex tribus firmamentis nascebantur.* Quartam *post narrationem reliquit, cuius rei rationem in dispositione collocabimus, nunc firmamenta exponamus.* Interfeci, *sed iure, Milo inquit, ipse enim insidijs me aggressus, interficere conatus est.* Firmamentum *primum,* At *interfici nullo* † *modo homo potest.* Iudicatio, Vtrũ *casu aliquo, iure interficere hominem poßimus. Constitutio iuridicialis absoluta, & locis absoluta à Cicerone absoluitur.* Alterum *ad rationem illam firmamentum,* At *senatus decreuit cædem illam contra remp. factam, quod etsi præscriptionis loco prius eijcit, tamen eius sententiam postea capit: Scriptum aduersarijs reliquit.* Tertium *firmamentum,* At *de ea cæde ut quæreretur, Cn. pompeius iußit: ambiguum est, nam aduersarij ita intelligebant, ut quæreretur de cæde tanquàm de re contra remp. facta:* At *Cicero, ut quæreretur, iuré ne an iniuria, intelligit.* Quartum *firmamentum,* At *non ille tibi, sed tu illi struxisti insidias.* Iudicatio, *uter utri, duplex coniecturalis est, de qua suo loco dicemus.* Manifestum *ergo*

mutabũtur — *altius* — *Firmamenta status.* — *iure*

ergo iam puto in difficilioribus causis etiam disse-rendo iudicationem inueniri. Nam hic Cicero tribus illis prioribus confutatis, hanc iudicationem status accessorij declarauit, quam si probasset, principalis ilico sequebatur iudicatio. Principalem enim iudi-cationem putamus eam, quæ in principali constitu-tione uersatur. Constitutionem porrò principalem eam iam diximus, quæ à prima depulsione nascitur, unde incipit causa, & in quam necessariò desinit, quæ hic relatio criminis est. Ac de inuentione prin-cipalis status latius in dispositione dicetur, ubi etiam clarius apparebit, quare confutatione aliarum quæ-stionum quæ incidebant, coniecturalem statum ape-ruit. Verùm quemadmodum à firmamentis, quæ mul ta nonnunquam ad unicam ratione͂ afferuntur, mul-ti nascuntur accessorij status, sic sæpe ad unicam in-tentionem multæ rationes afferuntur, ex quibus principales constitutiones oriuntur: Quarum in unaquaque iudicationem inuenire necesse est, ut in proposita causa, Interfeci Clodium, sed iure, salu-tem enim reip. peperi: Comparatio criminis est. Sce-leratissimum uirum, & omni cæde dignum occidi: Altera relatio criminis est. Cum igitur causa huius-modi est, ut multas rationes causæ nostræ non inuti-les afferre possimus, omnes ideo adhibendas cen-seo, ut pluribus constitutionibus adiumentis nostris magnam copiam præparemus. Quod Cicero pro Mi-lone diligenter facit, quàmuis comparatione ac

illa relatione, iure reip. uexatorem interfeci, cæteris intermiscendo, quoniam non multum per se uirium habere uidebantur, cautius utatur. Vnde & quodammodo diuidendo tam deprecationem quàm comparationem proposuit. *Quanquam in hac causa iudices, Titi Annij tribunatu rebus omnibus pro salute reip. gestis non abutemur, nisi oculis uidebitis insidias Milonis à Clodio factas: nec sumus deprecaturi, ut crimen hoc multa propter præclara in remp. merita condonetis: nec postulaturi, ut si mors P. Clodij salus uestra fuerit, idcirco eam Titi Milonis, potius quàm populi Ro. felicitati aßignetis: Sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tunc denique obsecrabo. & cætera.* Nam hic quoniam comparatio non multum per se ualet, coniectura admiscetur, quemadmodum & deprecatio, quam etiã bis proposuit, quoniam etsi per se in iudicium non ueniat, tamen cæteris annexa constitutionibus uehementius mouet auditores. Quare rationes inuenire quàm plures placet, quæ si non ita firmæ sunt, firmioribus accommodentur, ut in dispositione latius ostendemus. Firmamenta quoq; multa nisi nugatoria essent ad unanquanq; rationem si accusamus, inuenire conabimur: cuius rei eadẽ ipsa pro Milone diuina Ciceronis oratio, comprobatio est. Non solum enim aduersarios Milonis multis usos patet firmamentis, sed Ciceronẽ quoq; rationibus relationis, cõparationis, deprecationis, in defendendo Milonem

cæte

cæteris inseruisse manifestum est. Quæ tamen ita se in ea causa habent, ut altera sequatur ex altera. Nam si sceleratum uirum, & tyrannicum interfecit, salutem Reipublicæ *peperit: & si salutem* Reip. *peperit, sceleratum & tyrannicum uirum interfeĉit. Quatuor igitur sunt quæ bene consyderata totam causam ita ibi aperiunt, ut & quid dicēdum sit, & quo ordine dicendum sit, facillime teneas, intentio, depulsio, ratio, firmamentum Quorum duo statum, duo iudicationem † constituunt, sed firmanentis &* *conficiunt* *rationibus infirmationes quoq; nonnunquam aduenient, ex quibus quicquid accedit, accessorium statum appellamus. Infirmatio est rationis aut firmamenti, quæ statum accessorium faciat, depulsio: ut si quum dicat* Orestes *interfecisse matrem, quoniam illa patrē necauerat,* At *non illa, sed* Aegistus*, diceret aduersarius*, Coniecturalis *duplex ex infirmatione rationis nasceretur, ab utro interfectus sit.* Item *occidi* Clódium*, sed iure: insidias enim mihi struxerat, & sceleratum, ac tyrannicum uirum occadi. Hæ rationes relationem faciunt, illa comparationem, rempub. quam ille in pretura uexaturus erat firmaui. Has rationes si quis infirmationibus negaret, plures coniecturas redderet. Qui concedit, is causam suam euertit, nisi firmamentum inferat. At hominē interficere nullo pacto licet: immo licet, infirmando inquit defensor. Quare ex firmamenti infirmatione etiam absoluta iuridicialis accessit, Similiter ex aliorū*

firma

firmamentorum causæ quæ superius exposita sunt infirmatione, status accedunt. Infirmatio à firmamento differt, quòd illa statum mutat, hoc confirmat.

DE PROPOSITIONE *& diuisione.*

His ita consyderatis, post narrationem confirmationem aggrediemur, in qua proponere quod agimus in simplici quidem & clara causa, quum auditores id de quo agitur probè teneant, fortaßis necesse non est, maxime si exitus narrationis huiusmodi fuerit, ut ipsam rem quæ in iudicium uenit aperiat, quod coniecturæ ac translationi plerunq; accidit: In *obscura uerò quæcũq; sit & duplici, & quum factum conuenit, sed iure an iniuria factum sit quæritur, necessaria mihi uidetur propositio*. Propositio *ergo ut nunc accipimus, nihil aliud est, nisi totius rei, qua de agitur, breuis demonstratio, ut parricidij accuso, & econuerso.* Faci*le igitur uobis ostendam iudices non modo nõ patratum, sed ne cogitatũ quidẽ mihi parricidiũ. Post propositionem si diuisio uidetur necessaria, quod nõ semper accidit, ea consequetur.* Inter *hanc propositionem, & illam qua argumẽtationis initium sumimus, hoc interest, q; in illa locus proponitur: hac, tota causa, unde fit ut illa una semper argumentatione absoluatur, hæc sæpe argumentationes & locos multos contineat: sic proponit pro Milone Cicero, quod per totam coniecturalem acturus erat.* Num *igitur*

aliud

aliud in iudicium uenit, nisi uter utri insidias fecerit? Profecto nihil, si hic illi, ut ne sit impune: si ille huic, tum nos scelere soluamur: deinde alterā partē tantū, hoc modo, Quonā igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse Clodiū? Quòd si quæstiones plures † inseruntur, omnes occupādæ sunt, qđ quū accidit ipsa quæstionū enumeratio principalis diuisio erit, ut sacrilegij, parricidij, proditionis accuso. Si multiplicatio, ac uarietas causæ ex firmamētis, ac rationibus uarijs earúmque infirmationibus oritur, totam causam tanq̄ simplicem proponemus; deinde agendo cætera locis suis proponētur. Vt pro Milone Cicero his uerbis, Nisi oculis uidebitis insidias Miloni à Clodio factas. Quā rationē anteq̄ contextū orationis absoluat, sic repetit, Si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tūc deniq; obtestabor uos iudices ab inimicorum audacia, telisq; uitam ut impune liceat defendere. Hæc totius causæ, hæc principalis cōstitutionis in relatione facta propositio est, accessoriū deinde proponit, Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominē occisum fateatur. Quo improbato infert aliud. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpißime dicitur, cædē, qua P. Clodius occisus est, senatū iudicasse cōtra remp, esse factā. Hoc quoq; absoluto proponit tertium, At enim Cn. Pompeius rogatione sua et de re, et de causa iudicauit. Ibi ergo propositiones accessoriarū quæstionū fient, ubi ipsæ quæstiones (ut in dispositione dicetur) collocādæ sūt. inseruntur

Aut

*Aut ergo primò principales proponemus, deinde ac-
cessorios loco suo seruabimus, aut omisso principali
ordine locis suis & proponentur, & explicabuntur
accessorij: Ac demum post omnes inferetur principa-
lis, quod tūc debere fieri putamus, quum aut uehe-
menti turpitudine implicita, aut difficilis factu, ac
creditu, aut omnino impoßibilis principalis existima-
tur: quare ne animum auditoris offendat, alijs quæ-*
inferatur *stionibus lenito, aut omnino dissuaso principalis † de-
feratur. Verum quemadmodum si offendat, nouißi-
mo demum in loco ponitur, sic si iuuat, sæpius tan-
genda, ut rursus idem in fine primæ quæstionis, insi
diatorem iure interfici posse: firmißimum quoq; ex
accessorijs sæpius tangendum est, ut Cicero ab utro*
tangit *factæ sint insidiæ sæpius † dicit. Propositionem ue
rò optimè ac breuiter complectemur, si iudicationem
excogitabimus: ipsa enim iudicatio, uel tota, uel ex al
tera sui parte, uel pars eius proponi solet, quorum
alterum simplicibus, alterum duplicibus accidit cau-
sis. Sed à Cicerone ad confusionem huius facultatis
pestium hæc sumantur. Ex altera parte solum, ut il-
lud, quonam modo probari potest insidias Miloni
fecisse Clodium? tota uel sine apertione, ut in eadē
oratione statim post exordiū, uel cum apertione se-
iunctionis, ut post narrationem. Illud iam in iudiciū
uenit, non, occisus ne sit, quod fatemur: sed iure an
iniuria, quod multis antea in causis iā quæsitū est.
Insidias factas esse constat, & id est quod Senatus*

contra

contra Rempublicā factum iudicauit, ab utro factæ sint insidiæ incertum est, de hoc igitur latum est, ut quæreretur, ita & Senatus rem non hominem notauit, & Pom. de iure non de facto quæstionem tulit. Nunquid igitur aliud in iudicium uenit, nisi uter utri fecerit insidias? profecto nihil. Inter iudicationem uerò & propositionē hoc interest, quòd propositio summam totius negotij plerunq; solam, Iudicatio cum rationibus continet. Præterea iudicatio sæpe multis in locis, & tota & ex altera parte dici potest. Propositio non nisi cum probatio sequatur. Quare propositio quidem de qua loquimur, aut iudicatio ex altera parte semper erit, aut pars iudicationis, iudicationē propositionem nunquam esse necesse est. Quare iudicationem nisi causa clarißima sit, & simplicißima, ut ex ipsa narratione quid in iudicium ueniat clarè appareat, semper proponemus. In duplici & difficili, ut causa postulat, principalem aut initio confirmationis, aut post accessorias, aut in utrisq; locis locabimus: firmiorem quoq; ex accessorijs sæpius tangemus, semel proponemus, etsi ex multis unam relinqui uolumus, quæ nobis facilior probatu, & utilior sit, cæteras tanquam si cō uenire deberent, ac quasi quæstionibus seiunctionem aperientibus ita proponemus. Quibus explicatis, quum ad firmiorem uenimus, quæ probauimus tanquam si conuenirent accipiemus, & firmioris controuersiam aperiemus, quæ omnia à Cicerone factitata

Iudicatio.

Propositio.

tata uerbis suis ostendimus. Ad hæc acriter consyderandum, si tota causa simplici propositione comprehendi potest, quam in partes suas diuidere confestim liceat, ut in præfidendo Pompeio imperatore, quum genus belli proponat, et pro P. Q. Negamus te bona P. Quintij. Sex. Neui possedisse ex edicto prætoris, in eo sponsio facta est: ostendam primum causam non fuisse, cur à prætore postulares ut bona P. Q. poßideres, deinde ex edicto te poßidere non potuisse, postremò non possedisse. Sed huius uoluminis iam finis sit, cætera in aliud transferantur.

LIBRI PRIMI FINIS.

GEORGII

TRAPEZVNTII RHETORI-
*corum de confirmatione & confuta-
tione liber secundus.*

QVONIAM *in primo libro de exordio, narratione, diuisione breuiter diximus, ac ut facilius cætera absolueremus, constitutiones quoq; declarauimus & quomodo iudicationem inuenire conueniat docuimus, in hoc libro dabimus operam, ut uniuscuiusq; status loci quibus confirmationem & confutationem fieri neceße est, quàm dilucide pateant: & quoniam coniecturalis ad alias quoq; causas sæpe utilis est, eam primũ exponemus, quam etiam ea ipsa de causa diligentius tractare cõstituimus. Verum ut omnia facilius & intelligi, & memoriæ commendari poßint, & in hac & alijs constitutionibus unũquemq; locũ certo uocabulo nominare operæpretiũ uidetur: quæ res etsi durior propter uerborũ nouitatem uidebitur, tamẽ quoniã perutilis est, nõ fuit supersedenda, uerum etiam ideo audacius conficienda, quoniã antiquißimos latinæ linguæ autores, ac ipsum Ciceronẽ id factitaße pspiciũ est.*

Consti

Cōstitutionis coniecturalis loci.

Constitutionis coniecturalis ratio his locis comprobari solet, recusatione, nonnunquam testium petitione, cui loco etiam quæstiones, præiudicia, rumores, tabulas, iusiurandum, quoniam testimoniorum uim habent, iure inserimus, uoluntate, potestate, cōprehensione, absolutione, repulsione, transpositione, inuersione, qualitate communi. Horum locorum accusatoris quidem proprius is solus est, quem repulsionem dicimus: defensoris uerò recusatio, absolutio, transpositio, inuersio. Cæteri autem communes tam accusatoris quàm defensoris. Recusatio est locus, quo totam causam à nobis reijcere conamur: hæc si aut lege, aut firma consuetudine, aut iudicatis adiuuatur, non locus, sed perfecta est constitutio, quam translationem appellamus: Recusatio autem (quæ locus est) à circunstantijs inuenitur, & his quatuor modis precipuè consyderatur: aut enim ab eo quòd res deficiat, ut si prodigi pater non appareret, & parricidij prodigus accusaretur, utetur enim in hac coniecturali recusatione, quòd hanc causam subire non debeat, nisi constet patrem occisum esse: Aut ab eo quòd plurimas personas propter diuersitatem uitæ, una ac eadem ratione damnari non conueniat, ut si decem iuuenes nunquam uxorem ducere coniurassent, & malè inter se uiuere accusarentur, unusquisque per se iudicari debere confirmabit, quòd alio more atquè cæteri uixisset: Aut quòd, ab eo quod alij fecerunt, iudiciū subire nō debeamus, hoc modo

Recusatio quibus modis consideretur.

uiri

Viri fortis statuas & trophaea hostes constituebant, & hic apud suos proditionis accusatur: reijciet enim iudicium, nec debere se causam dicere affirmabit eius quod ab alijs factum est. Aut à tempore, hoc modo, Ignaui cuiusdam filius magno animo, magnisq; uiribus sæpius hostes fugat, & pater eius matrem adulterij accersit: Dicit enim mulier multis transactis annis, hoc crimine modo accusari nõ conuenire. Sunt qui putant hunc locum non in coniectura solum, sed in omni causa perutilẽ, quod aiunt Alcibiadẽ adhuc puerum intellexisse. Nam cum Pericles magna cura angeretur, quonam modo pecuniarum rationẽ reip. redderet, dixisse fertur, potius considerandum esse quo modo non redderet: quibus uerbis eum affirmãt hunc locum uoluisse significare, quo prius conamur à ceruicibus reijcere causam. Deinde si parũ hoc procedit, cæteros quoque locos adhibendos aiunt. Ego in alijs quoq; causis hunc locum inueniri non facile negauerim, quum semper ipsam quoque perfectam translationem quærendã censeam: si ea legibus, moribus, iudicatis nõ inuenitur, per circunstantiam aliquam translatiuum hunc locum quæremus. Tutius enim est, & multum iuuat sequentia, primũ si non debere nos eius rei subire iudicium asseretur, deinde per obsistentiam ad cætera transire, quàm statim, ac si ad nos ea res clare pertineret causam suscipere. In petitione testium considerandum, utrũ ab accusatore testes de re afferantur. Nam si testes pro-

Alcibiadis inuentum.

Testium reiectio.

ducuntur, defensor à uoluntate, de qua mox dicemus, testimonia eorum improbabit, quòd scilicet aut gratia, aut simultate, aut affinitate, aut precio, aut metu, aut ambitu, quæ omnia ad ratiocinationē pertinent, aut impulsione commotus, ut metu, ira, aut perturbatione subita in dicendo testimonio mentitus sit, quæ ita esse uita sua cōprobabuntur. Nam *ubiq; causa, qua aliquid quempiam uoluisse dicimus, non multum ualet nisi simul cum uita hominis congruere dicatur. Quare patet testes uoluntate & demonstrationis locis, qui personæ attribuuntur, & comprobari & reijci solere: neq; solum quæ priuatim, sed etiam quæ communiter in quempiā dicuntur, maxime si testimonia publica essent, accipienda sunt, sicut Cicero pro L. Flacco, & leuitatē nationis & inconstantiam, perditosq; Græcorū usq; ad danda mutuò testimonia mores ampla oratione insequitur.* Ad *hæc infirmatio testiū coniecturali quadā suspicione cōprobari potest, si aut non esse factū quod dicant, aut non potuisse fieri argumentabimur, & id aliquo coniecturæ loco assequemur: deinde si ea quæ à testibus dicta sunt, aut eorum aliquid cum signis & argumentis non conueniat. Præterea si unus alteri contradicit, aut idē sibi, ut aliud superius, aliud inferius dicere uideatur: aut si rationibus & argumentis, quod dicat cōprobare nititur.* Nam *hæc duo postrema cupiditatem eius arguunt, uel gratia, uel odio, uel cæteris huiusmodi uehementer accensam.*

Econ

Econtra uerò ab his omnibus accusator testimoniorū firmabit constantiā. Quòd si testes non essent, reus eos circunstantijs omnibus, si eam facultatē res patitur, diligenter petet, quis uidit? ubi uidit? quo tempore? quomodo rem factā dicit? aut quomodo uidit? ubi ipse quum uideret erat? aut etiam sic, tantū scelus sine testibus credi nō oportere, præsertim de Bruto modestißimo uiro, quum id uir omniū perditißimus, & eius inimicus asserat, & maxime in rep. ubi nihil temere, ut in tyrannide credi soleat. Accusator hic dicet, plus signis & argumentis q̃ testibus credi oportere, hæc enim exponi ut gesta sunt, testes corrumpi posse. Quòd si seruos in testimoniū per quæstiones more maiorum trahere uolemus, dicemus dolore homines cogi ueritatem aperire. Deinde quæ in quæstionibus dicta sunt, uerisimilia eße coniecturæ locis affirmabimus, & signis & argumentis conuenire ostendemus. Reus in his quæstiones interponi non oportere, quæ signis & argumentis ita patent, ut quæstionibus decipi non poßimus: deinde alium alio recentiorem ad dolorem eße, & ingeniosiorem ad cōminiscendum: aut quòd scire poßet, uel suspicari, quid quæsitor audire uelit, cui si quid conueniens dicat, intelligat sibi finem doloris futurum. Quare dolori non eße credendum: quæ omnia aliqua coniecturali argumentatione, si res postulat, cōprobabuntur. Nam id (ne sæpius repetatur) hoc loco dictum sit, quòd non solum in hac constitutione, Quæstionū refutatio.

ſed etiam in alijs quandocunque aliquid infertur, quod quoniam infirmum ſit, negari ab aduerſario poteſt, id à nobis aliquo coniecturæ loco comprobandum uideri. Præterea ſcire oportet accuſatorem non ſeruos in quæſtiones, ſed ipſum reum ſæpe trahere debere, quod ſimili modo tractandum eſt, niſi quòd hæc tormenta, quæ ad reum cōferuntur in peroratione comprobata cauſa per amplificationem, aut cōmiſerationem diſtribui aptius poßint, q̃uis & aliorũ

quam locorum omnium, non quæ hic ponitur, ſed † quomodo diſponendi ratio poſtulat collocatio ſit. Inter

A præiudicijs & iudicatis. præiudicium & exemplum, quod à iudicato ducitur, hoc intereſt, quoniam iudicatum eſt quod de re ſimili, aut maiore, aut minore, uel æquali profertur: Præiudiciũ eſt eadem ipſa de re qua de agitur lata ſententia, hoc & in iudiciali inuenitur, ut illud contra Milonem, ſenatũ iudicaſſe cædem factam in Appia uia cōtra remp. uideri, hoc enim ſenatus decreto priuſquàm in iudicio cauſa agitata eſſet, condemnatũ Milonem aduerſarij dicebant. Et in cōiecturali, ut pro Cluentio, iure damnatũ Oppianicũ ueneficij duobus præiudicijs oſtenditur: prius enim Scamander C. Fabritij libertus accuſatus & dãnatus fuerat, deinde ipſe C. Fabritius ſimiliter per eoſdem iudices tanquam conſcius ueneficij condemnatur: Ex quibus iure damnatum Oppianicum ſequitur: hoc igitur præiudicium ſi inuenitur in iudiciali, ut plurimũ per legitimum ſtatum tractatur. In coniecturali negabimus

ad

ad hunc hominem ea præiudicia pertinere, illos dānatos, quoniā & alioquin nocentes homines, & infames fuerunt, non oportere damnationē sceleratorum hominum integro uiro nocere, & cætera huiusmodi, quæ tum locum habent, cum qui præiudicijs premitur, honestioris uitæ uidetur. Præterea testes eorum iudiciorum corruptos fuisse, & utemur loco contra testes: ad hæc si possumus, dicemus callidos ac disertos accusatores fuisse, bonos patronos reis non adfuisse. Item corruptos iudices uel ineptos, stultós ue fuisse. Deniq; iudices rogabimus, ne alieno iureiurando suū condonent. Quare omne preiudicium, uel earum personarū differentia, qui rei sunt, fueruntq;, iudicum, patronorum, testium infirmatur, uel quòd ad eam rem non pertineat, uel quòd aliter intelligendū, quod legitimo statu absoluitur. Quorum omniū contrarium comprobari potest. A rumoribus dicemus, si non temere nasci rumorē ostēdemus, quin subsit aliquid: nulla enim causa posse rem quampiā omnibus esse in ore, si ita res se non habeat. Rumores etiam nonnullos ueros commemorabimus, ac eis fidem dari oportere nonnullorū autorum uerbis cōprobabimus. E contrario argumentis esse agendū nō conficta fabula, quam unusquisq; inimicorum, loco, tempore, causa conflare ita potest, ut & dißipetur, & credibilis uideatur, multa rumoribus credita fuisse pro ueris, quæ postea falsa inuenta sunt. Infirmos aduersarios argumentis, ad rumores, rem incer-

A rumoribus.

tam confugere. Rumoris instabilitatem autoritate cō firmabimus, multos in eo aduersarios fuisse & esse, quibus nos fidem non habemus. Tabulæ quoq; afferuntur nonnunq̄ quas refellimus, si aut inhonestum quid, uel non credibile, aut omnino impoßibile continere uideantur, non recte affuisse aßignatores, aut etiā aliquem abfuisse, uel defunctum fuisse, quod firmabimus, si tēpora non congruunt. Præterea si quæ antecedunt in tabulis cū sequentibus pugnant, si de testamento & hæreditate ageretur, testatorē hunc qui hæredē se dicit nunq̄ cognouisse, uel inimicū fuisse scriptori tabularum, hunc amicißimū semper extitisse, tum corruptū largitione, quod uita & existimatione hominū de eo corroborabitur, testatorem ueros hæredes ante mortem sæpius multis præsentibus nominasse, non fuisse causam cur mutasset tabulas, si refellere non poßumus, & scriptū id patitur, legitimo statu exlpicabimus. Iusiurandū à petitore uel defensore uel petitur uel offertur, in utroque religio personæ consideranda uidetur: si offertur & nō accipitur, id iam ex re nostra dicemus: sin dabitur petitum, impudentiæ est, si id rursus repudias. Quare nisi religionem hominis noueris, offerre demētiæ est: accidere etiā potest, ut quū ab utraq; parte iuratum sit, contentionē personarū facere neceße sit. Quòd si non petitū, & tamen contra nos aduersarij iusiurandū acceptū sit, uel iure id fieri poße negabimus, uel testimonij modo refutabimus. Voluntas quæritur

A tabulis fides.

A iureiurando.

A uoluntate et uita.

ex causa & uita, uita his maxime consideratur, quæ personis attributa sunt, quos locos demonstratiui generis esse manifestum est: hi sunt huiusmodi, nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studia, facta, casus, orationes, de quibus latius in tertio dicetur: Nunc *breuiter aperire sufficiat*. Nomen *est quod unicuiq; proprium ac certũ uocabulum est*. Na*turam hic appellamus nationẽ, ut Græcus: patriã, ut* Athen*iensis: cognationẽ, ut* Cornel*ius: sexũ, ut uir, mulier: ætatem, ut iuuenis, senex: cõmoditatem corporis aut animi, ut lõgus, ualens, uelox, memor, acutus, fortis*. Incommoditatem*, ut breuis, imbecillus, tardus, obliuiosus, hebes, timidus, & similia, dũ hæc nobis insita non industria comparata sint: nam ea quidem non in natura, sed in habitu ponimus*. In ui*ctu consideratur quomodo educatus sit, apud quos uixerit, aut uiuat, quos præceptores habuerit, quibus amicis utatur, quo artificio ac quæstu uiuat, quomodo rem familiarẽ administret*. In *fortuna, seruus ne sit an fuerit, an liber, an priuatus, an cum potestate: et si cum potestate, iure an iniuria, diues an pauper, clarus an infamis*. In *habitu est uelocitas, robur, memoria, ingenium, & similia non natura data, sed exercitatione quæsita*. A*ffectio ut lætitia, mœror, metus, audacia, cupiditas, pallor, rubor, titubatio*. S*tudiũ, ut philosophiæ, rhetoricæ, geometriæ, artis magicæ*. F*acta, casus, orationes, à tribus temporibus cõsiderãtur, quid fecerit, quid acciderit, quid dixerit,*

Vitæ attributa.

quid faciat, quid sibi accidat, quid dicat, quid facturus sit, quid dicturus, quid sibi casurum sit. His ut diximus locis & uita hominis, & per uitam uoluntas consideratur. Nam hic accusator subdolum, uerbi gratia, cognominatum dicat aduersarium, quòd dolo semper æquales aggrediatur. Præterea iuuentus luxuriosæ uoluntatis argumentum esse facile solet, quam diuitiæ augent, supprimit paupertas. Educatio deniq; & societas, consuetudo uiuẽdi & cætera quæ dicta sunt, magnam præbent copiam, qua accusator reum uoluisse facile probabit, quod latius exponeremus, nisi & intellectu id facile putaremus, & initia ab arte, cætera ab exercitatione proficisci existimaremus. Illud etiam præmittendum, quòd pleriq; locorum, qui personis attributi sunt, potestatem magis arguunt, ut fortuna, habitus, studia: nonnulli uoluntatem magis, ut nomen, uictus, affectio. Reliqui communes tam uoluntatis, quàm potestatis mihi uidentur. Verùm non sine ratione uoluntati omnes attribuimus, quoniam & potestas ipsa uoluntatẽ inducere solet. At nõnunquàm etsi antè noluerimus, tamen quum copiã ad aliquid commode faciendum nactos nos arbitramur, ita mouemur, ut quod nolebamus iam cupere uideamur. Quare nobis uisum est omnes hos locos uolũtati attribuere, ac hinc ad potestatẽ quoq; transferre omnia quæ ad eam cõprobãdam pertinere possunt. Causa est, quæ ad suscipiendum facinus inducit. Ea diuiditur in impulsionem & rationem.
Im

Impulsio est temerarius impetus animi ad aliquid faciendum sine cogitatione, ut cupiditas nimia, iracundia, uinolentia, timor, & omnino omnis perturbatio animi, quæ rem consilio & cogitatione uideri non sinit. Impulsio. *Ratio est quæ aut commodorum spe, aut incōmodorum euitatione ad maleficium hominem impellit, ut quū dicimus adipiscendi, uel retinendi, uel augendi commodi: aut econtrario euitandi, reijciendi, uel diminuendi incommodi causa ad facinus impulsum esse, quæ comparatione etiam consyderari possunt. Vt quum dicimus maioris adipiscendi cōmodi, aut maioris euitandi incōmodi causa facere uoluisse: preterea odio, inuidia, aut gratia impulsum: hic accusator eius causæ uim, propter quam reum commotum dicit, uerbis ample ostendat oportet, quam uita in quantum poterit accommodabit. Nam causa sæpe parum ualet, nisi hominis uitæ conueniat, ut si dicas eum auaritiæ causa fecisse, ex antè factis, aut dictis aut etiā casibus, & alijs quæ personis attribuimus, quæq; ad rem accommodari possunt, auaritiam eius immensam ostende: Sin luxuria cōmotum dicis, quū uim eius causæ breuiter ac uehementer exposueris, quod facilius facies, si nationem, ætatem, fortunam causæ inseras, luxuriose eū uixisse ostēde. Id quoque hic oportune dictum sit, uim causæ uehementiorem multo uideri, quū ita effertur, ut ad eam accōmodentur quàmplurima personis attributa, ut si magnam rei uenereæ cupiditatem dicamus, præsertim in* Ratio.

Cyprio & eo iuuene, ac natura sanguineo, & suc á pleno. Deinde á uita, qui á pueritia sic uixerit, & apud tales: si non poterit ui:æ uitium causæ idoneum reperire, reperiet dispar unum, aut quod melius est, plura, ut si non poterit auarum demonstrare, quem lucri causa commisisse dicit, perfidum luxuriosumq; semper demonstret fuisse, deniq; non esse mirandū si quū tot ac tanta nequiter fecerit, id quoq; pperā cōmisisse: Sin uehementer uita hominis integra æsti mabitur, argumentis potius ac signis quàm famæ, quæ plerūq; simulatione acquiritur, dicet credi opor tere, non esse mirandū si quū omnium rerū initium sit, modo peccare cœperit: qd' quū ita poßit esse, nō anteactam uitam, sed argumenta esse spectanda. Ad *hæc si res patitur, cōnexa ex utraq; parte uirtutibus uitia occupabimus, ut si liberalem prodigum, atque inde cōsumptis suis, in rapinam uersum affirmares.* Defensor *autem causam omnino negabit, si poterit, aut eam ita extenuabit, ut non tantam uim quantā aduersarius dicit habere, probet:* Iniquū *eße omnes ad quos aliquid commodi ex aliqua re perueniat, ad suspicionem maleficij deuocari, uitam quoque suam semper alienam ab eo uitio fuiße.* Hic *si ipse reus causam dicit, maxima summáque cum cautione omnia sibi dicenda arbitramur, ne aut nimia sui laude auditores offendat, aut parum de se dicendo totam peruertat defensionem.* Sin *aduocatus pro reo dicit, multó latius omnia complectetur, & iudicio*

meo

meo semper quum res aliquid ponderis habere uidetur, parum nos, aduocatus totam causam explanabit. Nam & plena uoce laudare, & aduersarios uehementius criminari, & aut eiusdem aut grauioris culpæ reos arguere, sine odio facere potest: quòd si bonæ etiam existimationis sit, tunc uerò non tam aduocati solum, sed etiam grauis testimonij autoritatem afferet. Si uita hominis defensor impedietur, aut falsos rumores de innocentis uita sparsos fuisse dicet, idq; ex antè factis, si quæ ab eo probè gesta sunt, cæterisq; personæ attributis confirmabit: aut calumniari aduersarios asseret, & quoniam id crimen quod inferunt ueris signis & argumentis comprobare nequeant, ad anteactam uitam confugere. Sed de uoluntate hactenus, de qua ut longius diceremus producti sumus, quòd accusatoris & defensoris propositiones ostendere breuiter uoluimus, quas multo plures etiam dictis inueniri constat. Non enim omnia, sed principia & fundamenta facultatis dici posse confidimus. Harum autem propositionum quæ à locis sumuntur rationes, confirmationes, exornationes in tertio libro, ubi de argumentatione tractabimus, non minore industria, quàm opus sit, exponemus. Nunc de potestate dicamus, parum enim refert uoluisse, nisi etiam potuisse diligenter explicetur. Potestas ut iam dictum est, ex attributis personæ consyderatur. Nam ut diuites, ingeniosi, robustique sunt, qui A potestate

com

commiſerunt: ut eorum amici, ſodales, liberi, ſeruiq́; ſe habeant, potuiſſe, aut non potuiſſe cõfirmabitur: preterea loco, tẽpore, ſpe celandi, comparatione perſonarum, rei ſcilicet & eius qui paſſus eſt. Locus *conſyderatur, ſi opportunus aut inopportunus ad rem eſſe dicatur, quod queritur ex magnitudine, lõginquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci: preterea publicus ne ſit, an priuatus: et ſi priuatus, rei ne an eius ipſius q̃ paſſus eſt, qua ex opportunitate is ſcilicet plurimũ potuiſſe confirmabitur. Qui eius loci conditiones non ignorauerit, ac omnes uias & inuia eius pertriuerit, ſi locum inopportunum eſſe conſtaret, aut propter cupiditatem id non uidiſſe reum dicemus, aut commodum ſibi putaſſe. Nam in omnibus ferè parui refert, reuera ita fuiſſe ut dicimus, niſi ſic opinatum reum demonſtremus. Tempus in quo rem geſtam dicemus, in ſpatium & occaſionem diuiditur. Spatium queritur ſatis ne longum ad eam rem perficiendam fuiſſet, & potuerit ne ſcire reus ſatis ſpatij futurum. Occaſio eſt tempus idoneum ad aliquid faciendum, eam diuidimus in publicum, commune, ſingulare. Publicum dicimus quod uniuerſa ciuitas celebret, ut ludus, dies feſtus, bellum, pax. Commune quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut meßis, uindemia, calor, frigus. Priuatũ quod uni ſoli accidit, ut nuptiæ, ſomnus, funus, conuiuium. Spes celandi, cum ex loco & tẽpore, tum ex conſcijs & adiutoribus queritur.*

Poteſtas attributa.

ritur. Comparatio rei & eius qui passus est, ex his locis, quos personis attribuimus, comparatiue profertur, ut si ex una parte diuitiæ, cōsiliū, uires, apparatio uidebitur fuisse, ex altera paupertas, stultitia, imbecillitas, inapparatio: hic collatio nō ab re fieri potest, hoc est, comparatio ipsius rei, aut cum his qui uidebuntur eandem rem uoluisse ac potuisse facere, aut etiam cum seipso. Hæc personarum, loci, temporis, occasionis contentio, quædam iudicij recusatio esse uidetur. Quum autem omnis recusatio in principio locum habeat, hæc post uoluntatem & potestatem non iniuria collocata est, quoniam earum comparatione uim arripit, quàmuis ad dicendū nihil intersit, unus ne cum uoluntate & potestate, aut recusatione putetur, aut diuersus: hic accusator dicet neminí alij commodo fuisse, & si cui commodo fuit, eum eiusdem uitæ non esse: aut neminem commoditatem loci, temporis, & aliorum quæ dicta sunt, æque ac ipse habere potuisset. Si ad ipsum reum hæc comparatiuè referuntur, dicet eum aut alio tēpore & loco, & alijs rationibus id facere non potuisse: aut si potuit, fugisse eum eas rationes, quæ præteritæ sunt. Sin meliorem commoditatem futuram reum dicturum intelligit, aut ipsum id tunc non uidisse, aut cupiditate impulsum expectare nō potuisse: reus alijs quoq; æquè commodo fuisse dicet, & uitā eorum magis facinori conuenire: se si uoluisset, aut usurum fuisse meliori occasione præterita, aut expecto

pecto

pectaturum futurā, nec eum ignorasse. Hæc ab accusatore eo genere dicendi exponentur, quod defensorium appellamus. Defēsoriū. *Defensor non utetur accusatoris uehementia, sed medio quodāmodo genere inter accusatorium & defensorium, ne ut se defendat, falso alios accusare uideatur, nisi fortè adeò magnam uim collatio habeat, ut magis alius accusandus uideatur, quàm qui reus est. Quare putamus si minorem, aut si etiam æqualē uoluntatis, & potestatis loci, in alios possunt afferre suspicionem, post eos collationem, siue alium quis separatim habendum, siue eundem quis locum putet (quoniam nil aliud est nisi eorum ipsorum quædā inter se cōparatio. Parum enim curamus, dum ea utendum sciamus): Si minorē ergo, aut æqualem in alios suspicionem affert collatio, post uoluntatis, & potestatis locos collocandam ita putamus, ut non magis nos quàm alios accusandos, uel potius non magis alios quàm nos omni suspicione liberandos ostendamus: sin atrociorem in alios conflare potest suspicionem, recusationi coniungendam, & ante alios locos, & uehementius agendam, ut clarè à nostris ceruicibus in alios crimen reijciatur: quod quum accidit, translationem duplicē ex psonis coniectura absolui dixerim. Cōprehēsio est signū circunstantijs implicitum, per quod res arguitur certioribus argumentis, & quasi firma suspicione. Is locus quū circunstātias ferè omnes cōprehendat, ac coniecturalem causam cōfirmet & cōsistere*

faci

faciat, ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους, hoc est, ab initio ad finem, à nobis appellari solet. Circunstantiæ uerò sunt sex, quis, quid, ubi, quando, quomodo, quamobrē. Nā facultates quā septimā circunstantiā quidam putauerūt, his sex attribui debere arbitramur. Fluit ergo is locus maxime atq; proprie ex ea circunstantia quam quid appellamus: est ea ut nunc quidē capitur, argumentum quoddam atq; indiciū à quo res facta uideatur, ut si relictum telum aut uestimentū, eum cuius sit, criminis coarguat, ad quod etiam cæteras cōcurrere circunstantias necesse. Nisi enim & tempore quo, & in loco ubi patratū facinus sit, signum percipiatur, plerunq; nihil hic nobis ad dicendum datur. Quare ut uim totā simul uti græcè faciamus, latinè quoq; cōprehendamus, comprehensionem hūc locū uocare placuit, cuius quasi fundamentū res est, quam in coniecturali signum appellamus: semper enim locus ab initio ad finem, aut ab affectione quadam, aut à dictis, aut à factis, aut à rebus relictis inuenitur. Ab affectione, Arcem factiosus & potens crebrò respiciens lachrymat, ac tyrannidem affectare accusatur. A dictis, Triduò antequàm in Appia uia insidiæ factæ essent, Milonem periturum dixit Clodius. A factis, Sepeliebat in sylua cadauer, & cædis accusatur. A rebus relictis, ut si in loco ubi quicquam commissum est, uestigiū quoddam, ut uerbi causa, uestimentū alicuius inueniatur. Hic illud ad maiorem huius loci partium intel

Cōprehensionis circūstantiæ.

intelligentiam sciendum est, quòd illam circunstantiam, quam quid appellauimus, quod totius coniecturalis fundamentum, signum ac argumentum esse necesse est (sine enim certo quodam signo, quod accusatori cum defensore conueniat, nulla unquàm coniecturalis consistet causa) à tribus temporibus cõsyderari licet. A præterito, si in eo loco ubi hominẽ interfectum constat, paulo ante gestionem negotij armatus perspectus sit: aut si aliquid dixerit, quod rem arguere poßit. Ab instanti, si quum negocium gereretur, aut rei uox, aut ipsius qui passus est, quũ nomine reum appellaret, exaudita esset. A consequẽti, si aut post gestionem negocij circa eum locũ cruẽtus conspectus esset, aut aliquid eò in loco relictum sit, quod indicet à quo gestum sit, ut gladius, calciamentum, & quæ huiusmodi sunt. Huic signo, quod à consequenti tempore capitur, etiam id adiungimus quam consecutionem nonnulli appellauerunt, ut si reus quum ad eum uentum sit, erubuerit, titubauerit, inconstanter locutus sit, quæ signa conscientiæ sunt. Defensor hæc magnitudine periculi non conscientia peccati sibi accidisse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eße commotũ. Ad qđ accusator usq; adeò præmeditatum fuisse respondebit, quid sibi esset usui futurum, ut confidentißime resisteret: quæ signa non innocentiæ, sed confidentiæ & exhausti pudoris ex continuo peccandi usu esse affirmabit. Illud etiam tenendũ reor, quòd si is locus

Cõprehẽsio quid, tribus temporibus constat.

Signa conscientiæ.

acce

accusatoris solum est, quod sæpius accidit, cæteri loci qui sequuntur quiq; incidunt, omnes defensoris erunt: quòd si hic tam ad accusatorem quàm ad defensorem pertineat, cæteri quoq; loci communes ambobus erunt: quod tum inuenitur, quũ duæ res, hoc est, duo signa in coniecturali reperiuntur. Quorum uno accusator, reliquo defensor utitur hoc pacto, Lex, Forti uiro, qui contra hostes rem bene gesserit, à rep. præmium quod uelit: quidam affectatæ tyrannidis reus fuit, eius frater anteq̃ hæc causa ageretur, uirtute sua triumphum ab hostibus duxit. Impetrauit à rep. ut fratris hæc sibi condonaretur accusatio. Oppressit ille graui tyrannide ciuitatem, cum frater priuatus qui triumphauit, deposuit. Accusatur huius fraternæ tyrannidis cõscientia: hic accusator ea petitione, qua reus fratrẽ ab accusatione tyrãnidis extorsit, & his circunstantijs, quæ circa eam petitionẽ sunt, loco scilicet, tempore, modo, causa: defensor depositione tyranni, & alijs quæ circa hanc rem sunt diligenter utetur, ac ab utroq; alterius hæc argumenta soluenda sunt. Id quoq; sciendum est, solius nunquàm defensoris hunc locum inueniri, nisi forte his in causis, quibus non accusatio, sed petitio agitur, hoc modo, Quatuor quidam habebat filios, eorum tres uno tempore amisit, dolore uictus laqueo gulam frangere constituit, cum quartus filiorũ laqueo abrupto à proposito tunc abripuit, sacrilegio postea in urbe commisso, pater se sacrilegum

indicat, ac sibi debitam mortem petit, eius petitioni filius contradicit. Hic non uideo quomodo petitor hunc locum orationi suæ inserere poßit, at filius qui cũ uel nolentem defendit, quum superioribus locis usus fuerit, uehementer per hunc locum, fratrũ mortem, desperationem patris, suspensionem, solutionẽ, locum, tempus in quo hæc fuerint ante oculos adducet: pater autem nec uerbum quidem de his faciet. Nam si quid dicat, non eße se reum sacrilegij demõstrabit. Absolutio. *Absolutio est locus per quem defensor licuisse sibi eam rem facere ostendit, qua pro signo maleficij aduersarius utitur. Is locus nullo modo incidere potest, si id quod suspicionis signũ dicitur, nõ à nobis, sed ab alijs gestum sit. Quum autẽ propterea in iudiciũ trahimur, quòd nos ipsi aliquid fecimus, quod suspicionẽ inferat semper inuenitur, nisi quũ necessariò rem arguit, quũ & coniecturalẽ causam minime consistere perspicuũ est. Hæc absolutio absolutæ constitutionis locis confirmatur, q̃uis ab ea multum differat, quoniã in ea id quod pro crimine infertur, in absolutione non illatũ crimen, sed criminis argumentũ, ac signũ totamq; cõprehensionẽ licere nobis aßerimus, hoc pacto, In solitudine quidã inuentus cadauer sepelire, accusatur: licere enim dicet hominem sepelire. Absolutio ei loco, quem ab initio ad finem nos, latini cõprehensionẽ appellare poßunt, opposita est, quare omnia ea occupabit, & licere aut non eße prohibita dicat, quæ per signi cõprehensionem uehemen*

mens

menter dicta crimen ante oculos ponebant. Repulsio non in hac constitutione solum sed ubicunq; inueniatur, semper absolutioni contraria est. Quare si accusator hoc aut illo utetur loco, altero semper defensor utetur. Hæc repulsio dupliciter agi solet, inficiatione ac obsistentia. Inficiatio est absolutionis perfecta negatio, quam enstasim nominamus, ut licet sepelire, nō licet sepelire. Obsistentia est quū non per se ipsam absolutio, sed ex aliqua circūstantia negatur, hanc græcè ἀντιπαράστασιν dicimus, ut nō licet sepelire hominem, et si licet, attamen non solū, neq; in solitudine, aut non eo tēpore, in quo tu sepeliebas, aut non eo modo. Inficiatio & obsistentia incidentibus sæpe statibus cōprobantur. Et quoniam similitudo magna in rebus est, si quæ res incidit parum iuuat, similem quærendum, quæ si magis prodest, eò retorquere orationem oportet: et si omnia infirmiora sunt, omnia sic occupanda, ut cum ui orationis unum sub aspectum ponantur, firmißima uideātur, quæ res non in huiusmodi loco & statu solū, uerum ubiq; ferè diligenter consideranda. Neque enim facile crediderim utilius quicquàm, aut melius in difficilibus causis inueniri posse: qua si quis facile uti uelit, dabit operam, ut in quo differant, & in quo conueniant, tam loci quàm status, memoriæ commendet. Transpositio est locus per quem comprehensionis causa à defensore profertur. Quæ quum aut ab affectione, aut à dictis, aut factis, aut à

Repulsio.

Inficiatio. ἔνστασις.

Obsistētia. ἀντιπαράστασις.

Transpositio.

rebus relictis inueniri soleat, quadripartitò & transpositio ei opponitur: nam aut concessione, aut scripto Inficiatione *& sententia, aut † infinitione, aut translatione ipsam oppugnat. Concessione utemur, quũ ab affectione signum coniecturæ conflatur, hoc pacto,* Iuuenis *diues & factiosus crebrò in arcem respiciens, cum motu capitis, lachrymas emittit, & quòd tyrannidem affectet accusatur: incommoda enim ciuitatis, quæ in tyrannide patitur, & uitam tyrannorũ omni solicitudine plenam recordatus, lachrymasse dicet, & si quid aliud his simile inueniet. Scripto & sententia in transpositione utemur quũ ea quæ diximus suspicionem faciunt, hic ambigi quoq; posse nemo dubitat, hoc modo,* Quidam *iuuenis diues ac factiosus prope carcerẽ hac uoce, ingenti usus est spiritu,* Con*fidite omnes, nam breuiter absoluemini: reus fit præparatæ tyrannidis: quũ enim hæc uerba dixisse concedat, qua intentione dixerit quærẽdum esse dicet, ad consolàtionẽ enim eorũ dixisse confirmabit.* Infi*nitione transpositio quæritur, quum à factis signum colligitur, honestũ enim humanumq; dicet insepultũ hominem sepelire, hæc infinitio finalibus locis tractatur, de quibus in negociali dicemus.* Translatio*ne fieri dicitur transpositio, cum relictã rem quæ signum dicitur, si nostram esse non negamus, ab alio sumptã, ut impune res sibi confiæretur, nos loco eius cruciaremur, dicere possumus, hoc modo,* Duo *quidã simul in tabernam diuertunt incœnati, unà discubuerunt:*

runt: Caupo unum eorũ quem grandẽ pecuniã secũ afferre cõperisset, gladio alterius interfecit, pecunias abstulit, gladium in uaginã recondidit: Ille cuius gladio homo occisus erat, summo manè gladiũ, & cætera quæ secũ attu'erat sustulit, solus profectus est: Nõ multo pòst caupo clamitat hominem occisum, & cum quibusdam diuersoribus eũ qui antè exierat, cõsequitur, atq; cõprehendit, gladium è uagina educit, reperit cruentũ, peregrinus cædis accusatur. Nam hic gladium quidẽ, quem q̃uis secũ attulerat, tamen quia modo rei relictæ ad inueniendum utimur, in relictis cõnumeramus, suum esse negare non potest, sed dicet cædẽ eo ipse non fecisse, cauponem uel quempiã alium criminabitur, se eo non usum inuersione confirmabit. Nam neq; ita securus recta uia sibi cõscius iter faceret, nec gladium secum attulisset. Ad huiusmodi translationem non inconueniens erit, integrã coniecturam duplicem pertractari, in qua utriusque uita, occasio & signum, partim quòd suus gladius cruentus in uagina repertus est, partim quòd recta ad ipsum uia non ad alium diuersorem cõcurrerat, per collocationem considerãda sunt. Itaq; uita hominis cum uita hominis, occasio cũ occasione, signum cum signo, & cætera quæ utraq; incidunt conferentur. Id palam esse arbitror, omnia quæ per transpositionem dicuntur, si ab his quæ à nobis facta aut dicta sunt iudicamur, cum asseueratione dici, ac inter se coniungi oportere, hoc modo, Sepeliebam,

quoniam humanum est, sepelire hominem, & quoniam nullus non conscio timor incidit, & quoniam huic rei præmium à deo redditum iri creditur: hæc omnia & quæcunq; alia inueniri possunt, huiusmodi sunt, ut inter se ipsa copulentur. Sin ab ijs, quæ alij fecerunt causa in iudiciũ uenit, transpositio neq; constans, neque sibi conueniens, sed sibi ipsi contraria erit, et cum disiunctione profertur, ut si quis proditionis causam dicat, quòd neq; agros suos hostes populati sint, & statuam sibi constituerint: dicat enim hostes aut admirari uirtutẽ suam, aut ad similem uirtutem suos incitare uoluisse, aut ut eorũ misertus esset, aut ut odium in se ac suspicionem ciuium suscitarent. Hi *enim colores omnes sibi ipsis constare non possunt.* Verùm *hæc tum consideranda sunt, quum aut cõprehensio unica est, aut si utriusq; est, recta est: obliquam enim comprehensionem rarò his modis trasponere poteris.* Nam *quum negationis signum sit, difficile poteris ea occupare, quæ affirmationis signo, quam rectam comprehensionem appellamus, conueniunt.* Aut *ergo incidenti statu, aut horum oppositis plerunque utemur, ijs ipsis rarius.* Transpositionẽ *soluet accusator, aut quòd non conueniat uitæ suæ, aut pietate commotus consolari miseros uolui.* Atqui *te nũquàm pium cognouimus, aut quòd aliorum consilio facere debuisset, hoc modo,* Potens *quidam & factiosus, tyranni qui propinquæ ciuitatis potiebatur, filiam in uxorem duxit, quòd*

tyran

tyrannidem affectet accusatur : quum in utilitatem reip. unumquemq; incumbere deceat, ego id feci ut affinitate mea tyrannum ciuitati semper placabilem redderem. Atqui si ideo fecisses, senatui, aut populo id communicasses. Ex his iam patet, colorem & causam comprehēsionis in defensionem transpositione afferri. Inuersio est locus, per quem comprehensionem inuertimus, quod fit quū hæc signa, quibus aduersarius aliquid à nobis patratum cōfirmat, potius indicare dicimus nihil huiusmodi à nobis commissum, hoc modo, Crebrò arcem respicis, suspiras, lachrymas, huc & illuc caput iactas, arcē ergo ipsam, & tyrannidē aggredi paras. Atqui si hoc unquam facere cogitassem, neq; crebrò ego respicerē, nec suspirarē, nec lachrymarem, nec caput huc atq; illuc iactarem, ne suspectū me ciuibus facerem. Item sepeliebas cadauer solus in sylua, interfecisti ergo. Atqui si interfecissem, nō in sepeliendo homine essem occupatus. Is locus defensionis adeò aduersariū urget, quando inuenitur, ut quum bene eum soluere nō poßit, aut ad prouidentiā diuinam confugiat, ut: oportebat te pœnas dare, ac ideo sepeliebas, tantum enim facinus impune te facere diuina ira passa non est : aut ad ignorantiam, quòd ignorasti quod tibi utile foret, uel nō putasti te perspici posse, quod uel amentia uel ebrietate, uel aliqua re simili confirmabit. Hunc locū frustra quæremus (neq; enim inuenitur) quum signum necessariò rem de qua agitur, aut Inuersio.

antecedit, aut consequitur, aut in gestione negotij sit, uel etsi nullā necessitudinem afferat, tamen rei ualde propinquum est, hoc modo, Potētis ac factiosi cuiusdam domo deiecta fulmine, armorū maxima eò congesta copia inuenta est. Accusatur ad euersionem reip. arma praeparauisse, hic enim non poterit inuertere. Nam omnes qui potiri rerum uolunt, arma praeparant: quod cum accidit, accusatur. Hoc ipsum signum quodāmodo in diffinitionē rei trahet, quae quoniam nos βίαιορ ὅρορ uocamus, latinè uiolenta diffinitio appellatur: dicet enim tam maximae armorū copiae praeparationem nil aliud esse nisi tyrannidis praeparationem. At defensor quū id inuertere non poßit, hoc ipso rem suā tutabitur, quòd res cum signo non conuertatur. Nam quum dicere non poßit, atqui si tyrannidem cuperem non arma praepararem, dicet, Etsi qui tyrannidem exoptant, arma praeparant, non tamen omnes qui arma praeparant, tyrannidem appetunt. Haec signa quae rebus uehemēter propinqua sunt, absolutionis quoque uim sic diminuunt ut aut omnino praetermittenda sit, aut callidè inferenda, hoc modo, Nulla unquam lex, nulla unquā consuetudo arma parare uetuit. Itē quae lex, quae consuetudo prohibet, undecūq; tibi placeret uxorem ducere? Nam quemadmodum uehementes locos multo uehementiores ostendit quaedam orationis tractatio dicendiq; modus, ita eos qui fermè deficiunt, penè ut uehementes appareāt, facere solet orationis

βίαιος ὅρος.

com

commoditas, quod melius intelligetur in elocutione, si de grauitate uera, ac apparente differemus. Qualitas communis est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione, hæc fit per locos communes. Communis est locus, qui ab his, quæ aut antecedunt, aut cōsequuntur rem, aut quæ in gestione negocij sunt, uel auget peccati atrocitatem, uel conquestione misericordiam captat: qui communis ideo appellatus est, quia quàmuis contra hunc, aut illum dici uideatur, tamen ad uniuersos eiusdem criminis reos efferatur necesse est, quod latius in peroratione orationis aperiemus. Communes loci accusatoris non coniecturali solum, sed omni constitutioni conuenientes sunt, quum auget peccati atrocitatem, & quum negat malorum misereri oportere: defensoris similiter, quum misericordiam captat, & illata crimina extenuat. Nunc ne quid quod ad coniecturalem pertineat prætermissum nobis esse uideatur, breuiter quæ simplices quæ duplices, quæ perfectæ, ac imperfectæ coniecturæ sint aperiamus, ut & ad dicendum uia nobis amplißima sit, & ad intelligendos certa ratione oratores quàm præclara præcepta. Nam qui hæc ignorāt, eos uideo, quum orationes Ciceronis exponant, ea dicere, quæ nescire multo melius esset. Omnis coniecturalis causa si consistit, aut perfecta est, aut imperfecta: præterea tam perfectam quàm imperfectam bipartitò diuidimus, in simplicem scilicet ac duplicem. Perfecta simplex est quum in iudicio certa persona

Qualitas communis.

Cōmunes loci.

Cōiecturalis perfectæ partitio.

sona, certa de re trahitur, hoc modo, In *eo cubiculo Cæsar interfectus inuenitur ex quo* Brutus *cū gladio cruento exiſſe uiſus eſt, accuſatur cædis, negat occidiſſe.* Imperfecta *ſimplex eſt, quum certa perſona in iudicium non affertur, eſt ea huiuſmodi,* Ignotus *quidam hominem ſepelire in ſolitudine inuentus eſt, negat ſe interfeciſſe.* In *hac cauſa cū quiſnam is ſit omnino ignoretur, loci ferè omnes, qui à qualitate perſonarū fluere ſolent, ut fortuna, educatio, ſtudia & cætera huiuſmodi, quæ ad uolūtatem & poteſtatem comprobandam multū intereſſe diximus, quærendi non ſunt.* Imperfecta *ſimplex, quæ certam habet perſonam, rem uerò nullam, quoniam non conſiſtit abijciatur.* Nam Minutianus *qui dicit huiuſmodi cauſam conflari, ſi quis prodigū, quòd nullibi pater eius inueniretur, parricidij accuſaret, uehementer errat, nec uidet rem hic afferri, ꝙ pater nullibi appareat. Sed deceptos putamus nonnullos, ꝙ non magnā uim hac in cauſa hi loci habent, qui à re conſtuunt, ut eſt ſignum ac tranſpoſitio.* Nam *omni in cauſa, quæ non ab eo quod nos, ſed ab eo quod alij fecerunt in iudicium uenit, minorem uim huius modi loci præbere ſolent.* Duplex *perfecta coniecturalis eſt, quum tam perſonæ, quàm res geminatæ in iudicium afferuntur, hoc modo,* Aeſchines & Demoſthenes *à legatione* Philippi *reuerſi, alter alterum proditionis accuſant, quòd* Demoſthenes *magnū inde auri pondus reportaſſe inuentus eſt, &* Aeſchines

nes orationem scripsisse, qua se à crimine proditionis defenderet, hic & personæ duæ fecisse inter se criminantur, & signa duo insunt, quibus alter alterum arguit. Hac in causa nullo modo is locus, quē petitionē testium uocamus, incidere potest. Nam nihil per eum locum ab uno dici poterit, quod non æquè ab altero inferatur: Cæteri omnes incidunt dupliciter. Nam quum uterq; & alterum accuset, & seipsum defendat, & confirmatio & cōfutatio dupliciter incidūt. Confirmabit enim uterq; non se, sed aduersarium fecisse, & rationes aduersarij dupliciter confutabit, eas primò quibus aduersarius eū fecisse arguebat, deinde coniunctim eas etiam quibus non se fecisse confirmabat. Quare quū ita duplex confirmatio & confutatio incidat, cauendum est ne prius totam unam causam confirmes, te scilicet non fecisse, deinde alterā, sed illū alterū scilicet: Verum sic totam confirmationē toti cōfirmationi, & cōfutationem similiter confutationi diligenter per collationē inferas, ut quum ab uno loco confirmare tuas rationes inceperis, non discedas ab eo, nisi per eum accusationem quoq; comprobaueris qua aduersariū criminaris, quod inferius etiam exemplo patebit. Hic tamen sciendum est unius causæ confirmationem alterius esse confutationem: nam quum dicis non ego feci, neq; enim habebā causam, sed tu qui & auarus semper fuisti, & magnam inde pecuniā assequebaris, simul te defendēdo illū accusas. Incidere tamē

etiam tunc confutatio potest seorsum ac dupliciter, quum rationes quædam tam pro se, quàm contra nos ab aduersario antè sic dictæ sunt, ut earum cõ- cõfutatione *futatio in duplici † confirmatione non appareat. Imperfecta duplex dupliciter fit, aut enim ex parte personarum, aut ex parte rerũ deesse sibi causa uidetur. Imperfecta duplex ex parte personarum est, cui quum certæ ac notæ personæ non subsint, res, hoc est, signa geminata sunt, ut si quis diceret duos quosdam se inuicem proditionis accusare, quoniam quum ab hostibus redirent, unus magnum argenti pondus, alter orationem, qua se à proditionis crimine defenderet, secum habere ab alterutro conspectus sit, hac in causa omnes loci qui à personis fluunt, omnino deficiunt: Cæteri præter petitionẽ testiũ eodem modo, ut in superiori causa, tractandi sunt. Imperfecta duplex ex parte rerum est, cui personæ insunt geminatæ, res nulla, non quòd nihil constet esse factum (causa enim non consisteret) sed quoniam nullum signum proprium affertur, quod aut hunc aut illum reum demonstret, hoc modo, Quidã seruam ac nouercam habebat, is signis ueneni mortuus est, mulieres se inuicem accusant, in hac causa omnes locos, qui à re, hoc est, à signo profluũt, deficere necesse est: hi solum insunt, qui à personis trahũtur. Quare qualitatẽ personarũ, hoc est uoluntatẽ et potestatẽ, nil aliud quærere oportebit, quæ causam habebat, cui locus, cui occasio cõmoda, cuius uitã*

suspe

suspecta, cui facultas opportuna. Huiusmodi *est ferè illa cõiecturalis, quã in oratione illa pro Milone tractauit* Cicero, *uter utri insidias fecerit: nã qualitate personarum per contentionem multa conficit.* Ac *primò à causa dicit Clodium ut prætor esset neque à Milone consule impediretur quo minus quæ uellet faceret, cædem facere uoluisse, Miloni asserit nõ modo nihil profuisse, sed obfuisse interitum Clodij.* Deinde *antequam causæ uitam adiungat, duplici utitur cõfutatione, quam inde incepit,* At *ualuit odiũ, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor iniuriæ, punitor doloris sui. Quid si hæc non dico maiora fuerũt in Clodio quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? Quid uultis amplius? Quid enim odisset Clodiũ Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ? Ille erat ut odisset primo defensorem salutis meæ, & cætera.* Vitam *etiam dupliciter hoc modo deridendo proponit, nihil unquam per uim Clodius, omnia per uim Milo. Qua in re diligenter etiam illud aduerti, aut unam partem per totum unum locum confirmare oratores, deinde per contentionem (ut diximus) alteram aggredi solere, ut in prædicta oratione Cicero factitauit: aut si causa patitur & rationes multæ uno ex loco ita fluunt, ut particulatim per collationem dici poßint, singula singulis opponere, hoc modo, Quum causa homines impellat, nulla hic, multis ille ad maleficium commotus est: odio ille maximo in hunc exardebat, nullo iste in illum: huius uiri uirtus peßi*

peßimam inuidiam inuidi hominis incitabat, in eō nihil erat, cui plus hic uir inuidere posset: morte huius magnum ille assequebatur commodū, eo mortuo segetem ac materiem suæ gloriæ hic amittebat, quæ non sic exiguè ut nos exempli gratia dicimus, sed rationibus etiam subiectis, prout causa postulat exponemus: uel si longis rationibus cogimur totum locū ex una parte, deinde ex altera occupabimus: postea, maxime si longior oratio facta est in unoquoq; loco concludendo, ac per singula contentione per repetitionem utemur. Illud etiam non prætermittam medias inter perfectas, atque imperfectas inueniri duplices, qualis illa pro Milone mihi uidetur: altera enim pars, & quod dixerit, & quod fecerit Clodius, indicium putat ab eo factas insidias: altera fere nihil, nisi rem ipsam. Præter hos coniecturæ modos tres alios ponimus, quos cōiunctos appellamus, incidentem, præprobatam, comprobatam. Incidens est quum in transpositione principalis causæ alia quædam coniecturalis incidat, quam necesse sit suis locis diuidere, deinde ad principalis causæ inuersionem reuerti hoc pacto, Lex, Proditionis suspectus quousq; de conscijs indicium faciat, in domo Imperatoris custodiatur: & Lex, Si cum uxore adulterum inueneris, utrunque liceat occidere. Proditionis quidam accusatus, quum in domo Imperatoris custodiretur, ab eo tanquàm adulter interfectus est, & eiusdem proditionis conscius fuisse accusatur.

Duplex cōiecturalis.

Cōiūcti cōiecturalis modi.

Causa

Causa coniecturalis est, cuius signum, quòd eum interfecisset, ne de conscijs indicium faceret: transpositio causæ, Adulterũ interfeci: ad quod accusator, At neq; ille tanti criminis reus adulteria quæreret neque mulier infami uiro cruciatu citò perituro se ipsam traderet. Incidens coniecturalis coniuncta, utrum adulterium commisisse tanti criminis reum, & ei se mulierem tradidisse uerisimile sit. Quæ cum omnibus locis qui incidunt usq; ad transpositionem absoluta fuerit, simul qui consequuntur loci, quiq; incidunt ex utraq; parte tractabuntur. Qua in re fieri plerunq; solet, ut quũ una causa ad dissoluendam alteram incidat, idem quoq; locus, prout utriq; causarum applicatur, sibi ipsi opponatur, atq; seipsum dissoluat. Nam qui ita inuertit, Atqui si adulter fuisset, non occidisses, quem maiores cruciatus expectare sciebas, ne te in similem suspicionem conijceres: ei responderi poterit, Immo si conscius essem, ne me suspectum facerem, etiam adulterum non occidissem, sed alia ratione, ne quæstionibus fides adhiberetur prouidissem. Qua in causa etiam illud sciendum, quòd accusator in incidenti defensoris personam induitur, & petitionem habebit testium, quis uiderit, ubi uiderit, quando uiderit, & similia. Præprobata coniecturalis coniuncta dicitur, quum antequàm ad principalem causam ueniamus, alia quædam coniecturalis expedienda sit, hoc modo, Imperator pauperis inimici tres filios, πϱοκατασκευαζόμενος στοχασμός *apud Hermogenem.*

tanq̃

tanquàm proditionis reos cruciabat, eorum duo in quæſtionibus perierunt, tertium qui confeſſus fuerat in carcere tenebat, donec ex conſuetudine, patris ar bitrio proditor filius interficeretur: At is quum nihil contra filium † fateretur, aut diceret, ab eodem Imperatore, ut eiuſdem criminis cōſcius accuſatur. Hic principalis eſt cauſa, an conſcius pater proditionis ſit, cuius comprehenſio quòd filium proditionē confeſſum ex conſuetudine non condemnaſſet: reus negat eum proditorem fuiſſe, quoniam neq; fratres ſui fratrum ſuorum morte permotum fuiſſe ait, ut quum mori neceſſe dolore ſibi uidiſſet, ſine maximo cruciatu per confeßionem mortem elegerit. Hæc ergo coniecturalis antequam ad principalis ſtatus confirmationem ueniamus, ab utraq; parte tractabitur, deinde ad principalem tranſitus fiet, quam accuſator per aſſeuerationem faciet, defenſor per obſiſtentiam: dato etiam quòd illi proditores fuerint, hic tamen omni proditionis crimine caret. Aßeueratio eſt quum non ut per obſiſtentiam facimus, concedendo, ſed ſuperiora confirmando pertranſimus ad conſequentia, ut hic, accuſator & eos proditores ſemp dicet, & patrem conſcium: nam ſi ſuperius conceßerit quòd illi ſcilicet non prodidißent, quid aget poſtea non habebit. Comprobata fit, quum ſigna, quibus ſuſpicio conflatur, non ut in cæteris per ſe conſtant, ſed unum ab altero comprobatur, hoc modo, Conſuetudo erat, ſeruos ligatos die Saturnalium dimitti,

† faceret

συγκατασκὸυαζό-μενος.

mitti, quidam suspicatus serui cum uxore adulterium, seruũ ligauit, ipse rus iuit. Interim die festo ab uxore seruus dimittitur, postero die dominus ruri interfectus inuenitur, seruus profugit, & uiri cædis conscia esse mulier dicitur, hic enim alterum alterius signum est. Nam quòd à seruo dominus interfectus sit, à suspicione adulterij, propter quam eum ligauit, comprobatur: quòd adulterium commisißet arguitur, quoniam dominum seruus interfecerit: mulierẽ consciam fuiße confirmatur, quòd seruũ dimiserit. Item adulteram mulierẽ credimus, quòd seruum dimiserit; dimisiße suspicamur, quòd adulterium cũ ea cõmitteret, & propter adulteriũ consciam cædis arguimus. His in causis omnia perspicienda sint & ita disponenda, ut ex uno alterum consequi uideatur, quã rem latius in dispositione dicemus. Inuenitur etiã nonnunquàm alia coniecturalis, quam quum ἀπὸ γνώμης nos uocemus, Latini forsitan commode, ex sententia uel ex animo appellabũt: ea fit, quum & factum pateat & qui fecit non ignoretur, uerùm quo animo fecerit solum perquiritur: ea est huiusmodi. Lex, Mente captum, si hominem occiderit, homicidam non eße. Mulier quædam quum mente capta uideretur, filium percußit, priuignum interfecit, & sanata in iudicium accersitur. Hæc concessio non est, ut quidam putant, nam in concessione semper id conuenit, ac constat quo reus se permotum fuiße dicit, hic nihil aliud in iudicio quæritur nisi

mente ne capta fuerit, an simulatione insanæ filiũ leuiter percußerit, priuignum interfecerit. Hos con*iecturalis modos in diuisione constitutionum nõ posuimus, quoniam non species coniecturalis, sed modos eße putamus. Nihil enim additur per huiusmodi coniecturales generi, quod speciem faciat. Quare non alijs, sed eisdem locis quibus omnis coniecturalis tractatur, & confirmantur & improbantur, dispositione quadam à tractatione quod facile omnibus patere arbitror, inter se differentes, quæ res facit ut & ad priscorum oratorum orationes intelligendas, & ad omnem uim artemq; dicendi non parum utiles eße uideantur. Præterea non sum nescius nonnullos alias quoque coniecturalis diuersitates tradere uoluiße: Verum si quis ea quæ nos,* Hermogenem *secuti posuimus, bene tenuerit, eum putamus omnia quæ ad coniecturalem pertinent, facile intellecturum. Nam cætera quidem quæ ponunt, nullo pacto à superioribus differre mihi uidentur. Ea enim duplex, cuius exemplum mox ponam, quam putant diuersam eße, quòd petitio testium in eã incidat, cũ in alijs duplicibus, quoniam æque ab aduersario peti testes poßint, non incidat, nullã facit difficultatem. Non enim quòd aliquis locorũ incidat nec ne, diuersitatem quandã constitutiones accipere putamus: Sed dispositione quadam locorũ, & tractatione differre arbitramur. Quare si quis hæc præcepta in dispositionẽ transtuliſſet, non fortaßis extra rem facere*

uisus

uisus esset. Nunc cõiunctim ea hic interserere non alienum uidebatur. Verùm eorũ quod ponere pollicitus sum, exemplũ hoc est, Medicus unà cum alijs duobus uiuebat, alter eorum signis ueneni mortuus fuit: Alter cum medico recriminationem habet quam nos ἀντικατηγορίαν appellamus: hic quis non uiderit, quòd ille alter petitione testium utetur, hoc pacto, Ostendas quis mihi uenenũ dederit, unde emerim, quomodo cõfecerim, quæ omnia medicus dicere non poterit? Quare hoc iam satis hic cautum sit, locos qui æque ab aduersario atque à nobis tractari possunt, prætereundos esse, eos quærendos qui non eodẽ modo ab utroq; sed diuerso proferri poßint: hæc igitur à superioribus nõ differt. Imperfecta enim duplex ex parte rerũ est. Frustra enim aliũ modum cõiecturalis dicemus, quum penitus eodem modo tractare ipsam conueniat. Quòd si quoniam aliquis locus, uel incidit, uel non, alium modum coniecturalis putauerimus, in infinitum nobis hæc modorũ inutilis procedet diuisio. Præterea cũ omni in constitutione, tam eundẽ q̃ diuersum statum posse incidere arbitremur, ac quomodo idem incidat dictum est, diuersum quoq; intercurrere exemplo demonstremus, Formosus adulescẽs, ac pauper, aut eo anno se diuitem fore, aut pudicitiam suam uenditurum prædicabat: Interim quidã mortuus, testamento eũ hæredem reliquit, reus est proditæ pudicitiæ: hic transpositionẽ causæ reus per dissumptiuam constitutionem absol-

uet, quum dicat prædicationem illam proditionem pudicitiæ non fuisse, quam accusator quum in his fuerit, quæ ab initio sunt occupabit, & quum uterque quæcunq; à diffinitione de qua nunc dicemus, ad utilitatem suæ causæ commode trahi poßint, pertractauerit, principalis status locos, si q sunt, persequetur.

DE DIFFINITIVA constitutione.

Diffinitionis loci.

DIffinitionis ratio in hos locos distributa est, Expositionem, diffinitionem, oppositam diffinitionem, ratiocinationem, Intentionem legislatoris, Ampliationem, comparationem, Assumptionem, quæ si incidet, & repulsio, & absolutio consequentur qualitatem, & intentionem. Expositio in hac cōstitutione ferè idem est quod in coniecturali, ea quæ ab initio sunt. Nam statum secundum narrationē exponimus cum quadam amplificatione, quæ à circunstantijs circunstantiisq; consequentibus inuenitur, hoc modo, Quidam à tēplo uasa argentea cuiusdam priuati sustulit, reus est sacrilegij. Expositio, consultò templum petijsti, ingressus quàmmaxime occulte es, uasa inde argētea abstulisti, deinde negare audes sacrilegum commisisse? hæc expositio ab his quæ ab initio in coniecturali dicuntur differt, quòd hæc ea exponit, quæ condemnationem non fugiunt, sed cōprehensio quantum in se est, nullam suscipit condēnationem. Ad hæc expositio diffinitionis fundamentum est, ad expositionem accusatoris defensor diffinitio

Expositio ἡ προβολὴ ab Hermogene appellatur.

nitionem affert. Diffinitio est qua totam uim & potestatem uocabuli breuiter ad nostræ causæ commodum comprehendimus. Ea semper ab his solet inueniri quæ derelicta sunt, ut ingressus templum sum, nullam tamen statuam sacrã uiolaui, nullã uasa sacra tetigi, nullã rem templi subtuli. A quibus postea infert diffinitionem, hoc modo: sacrilegium enim est rem sacram tangere, uiolare, surripere. Oppositam diffinitionem appellamus, quæ contra diffinitionem defensoris ab accusatore affertur. Eam ab ijs, quæ in expositione dixerat, breuiter colliget, qua ex re manifestum est defensoris diffinitionem ab ijs quæ ab reo derelicta sunt, accusatoris ab ijs quæ facta sunt, non à genere, & differentijs, ut nonnulli huius artis totam uim ignorantes crediderunt, semper ferè inueniri. Nam etsi oratorem huiuscemodi esse uolumus, ut etiam eas diffinitiones, quæ genere ac differentijs constant, inuenire facile poßit, tamen quoniã uehementiores, atq; faciliores intellectu à quouis auditore uidentur hæ quæ aut ab ijs quæ derelicta, aut ab his quæ facta sunt, tanquàm à partibus constituuntur, his oratorem potius, non illis uti debere censuerimus: Consultò templũ, ut aliquid inde auferret, introiuit, ne uideretur cauit, quæcunq; citius surripere potuit hæc abstulit: hæc ab reo facta uidentur, hæc accusator sacrilegium esse dicet: At reus his, quæ ab eo facta non sunt, ut iam expositũ est, diffiniet, & derelicta sicut ille expositionem, ut

Diffinitio quid.

Opposita diffinitio.

res postulat, ad diffinitionem accõmodabit. Ad oppositam autem diffinitionem et ratiocinationem accusator adducet, quæ per obsistentiam utrasq; diffinitiones ita colligit, ut nihil differre hanc ab illa confirmet, ut si posset dicere nihil afferre, Vt enim tūc imaginibus deorum immortaliū uiolatis, scelestus esses, sic nūc tanquam qui religionē contempsisti, profanus es, ac à templis deorū expelleris: Vel non differre: sic enim deos contemni, quāuis re à templo surrepta, sicut cum imagines indigne tanguntur. Quòd si quid tale à consequentibus non inuenitur, quod fieri posse arbitror, consultò dicet templū petijsse, clam ingreßū esse, argentea uasa inde substulisse, nihil differre, q̄ si imagines aggreßus esset, & hoc aut illud fecisset. Qua in re curandū est ut quū nō nimis à re gesta, ea quæ derelicta sunt distare uideantur, tamen idē hoc illi esse cōtendamus, ut si idē eße cōtenderes, crebrò in aliquem manū attulisse, et uerberasse, eadē enim cōtumelia est. Quòd si nimis distarent, aut nihil aut parū differre dicemus hoc modo, aut illo iniuriari, uerbis etiā āplioribus hoc, illud angustioribus amplectemur. Hæc ratiocinatio, quæ loci uim obtinet, à cōstitutione differt, quoniam hic ea quibus ratiocinatio conficitur, imperfecta sunt, ibi perfectū quid ex perfecto consequitur. Item notandum arbitror, ubicūq; diffinitio inuenitur, eò ratiocinationem necessariò consequi. Nam sicut ubique absolutioni opposita depulsio est, sic diffinitioni ratioci

Ratiocinatio per obsistentiam.

tiocinatio. Quare necesse est si horum uno accusator utetur, alterũ defensori relinquatur: quum uerò & opposita diffinitio diffinitioni contraria sit, in eo maxime ratiocinatio ab ea differt, quòd illa per inficiationem, hæc per obsistentiã nititur, à qua in hoc differt, quòd obsistentia non colligit. Illud etiam ne aliquem lateat uolo, quòd utile est, & fortaßis necessarium, diffinitionẽ aduersarij refutari, quòd aut falsa, aut turpis, aut inutilis sit. Primũ ex opinione doctorum hominum, aut consuetudine loquendi, aut scribẽdi probabit: Cætera honestatis utilitatisq; partibus aperientur, de quibus pòst dicemus. Verùm ne quis, quoniam rarò fit, fieri quoq; non poße arbitretur, scire oportet has diffinitiones, defensoris scilicet & accusatoris, quam oppositam nuncupauimus, etsi à factis derelictisq; tanquam à partibus constituantur, etymologiæ tamen uocabuli interpretatione nonnunquam absolui poße. Ea autem quæ à genere & differentijs constat fortaßis erit utendum, si aut auditores doctiores eßent, aut maxime si more ciuitatis, quum huiusmodi res † accedit, quæ doctorum hominum sententia poßit diffiniri, soleant hæc ad doctiores reijci, ac eorum opinione dissolui: Verùm quoniã de solutione quoq; ratiocinationis dicendum est, ne cui cõfusio accidat, etiã superiora clarius repetantur. Hæc igitur omnia, diffinitio, opposita diffinitio, ratiocinatio, ratiocinationis solutio, q̃uis quatuor quædam eße uideantur, ui tamen & potestate duo

accidit

Ratiocinationis solutio.

duo sunt, ijsdem enim ferè rationibus diffinitionem
dissolutionē & ratiocinationis † solutionem defensor conficiet:
Nos autem diuisimus, ut quod unicum re ipsa esse
uideretur, propter usum atq; utilitatem dicendi duo
faceremus, quàmuis quæ tempore cōcurrunt, tracta-
tione differant: quæ tractatione conueniunt, tempo-
ribus distent, quod etsi ratione exercitatis pateat,
breui tamen, si exemplum posuero, omnibus palàm
erit. Vt diffinitio ergo utraq; ea continebit quæ rem
antecedere solent, cum ipsa gestione negocij, sic ra-
tiocinatio ac ratiocinationis solutio ab his quæ rem
aut natura aut consuetudine cōsequuntur conficien-
tur, hoc modo, Insanus interfecit tyrannū & sana-
tus præmium petit, contradicitur: diffinitio defenso-
ris à derelictis, quòd tyrannicida sit, qui consilio, quū
sciat quantam rem acturus sit pro reip. libertate, ty-
rannum occidit: Tu consilio uti non potuisti, tu quid
quantúq; rem aggrediebaris, sentire non poteras, tu
reip. libertatem tibi nō proponebas, hæc enim omnia
ratione fiunt, quam insanis nullam esse necesse est.
Opposita diffinitio, quæ accusatoris est, cuius locum
qui petit obtinet: tyrannicida est, qui ascendere ar-
cem, & tyrannū occidere ausus est: Ego arcē ascen
di, tyrannum occidi, neque differt, si nullo consilio
usus sum. Quæcunq; enim, si ex consilio tyrannum
occidissem, consequerentur, bona omnia consecuta
sunt. Tyrannus interfectus est, resp. liberata. In ar-
ce nullus quem timeamus: hæc à consequentibus
ratio

ratiocinatio est. Ratiocinationis solutio ab ijs quæ cō sequi oportuisset, multum differt, multa enim consecuta essent, si prudens interfecisses, quæ nunc nulla fuerunt. Qui enim consilio tyrannum interficit, laudibus ilico extollitur, triumphis decoratur, tu post cædem medicis, & magis subiectus ligatus iacebas, Quæ à factis fluit ratiocinatio uehementior est, ei derelicta, uel consequentia, uel eius rei auferendæ, quam abstulimus, intentionem opponemus: si lex incidit, intentio legislatoris ab utroq; ad commodum suum explicabitur: ut, tyrannicida præmium petat. Orator persuasit tyranno liberam ciuitatem dimittere, petit præmium, quæritur si tyrannicida sit: hic orator tyrannidem se expulisse dicet, libertatem peperisse, leges ciuitati restituisse, quod tyrannicidiū esse legislatorem uoluisse nullus dubitat. Ad hunc enim finem tyrannus occiditur: & idem dicet ex persuasione ciuitatem assequutam, quod ex tyrannicidio consequeretur: defensor noluisse legislatorem tyrannum impunitum discedere: uidisse, quod cuique intellectu facillimum est, tyrānum multis modis expelli posse, tyrānicidæ solum præmium constituisse, quòd & ultus tyrannum esset, & omnem in posterum ab eo uiro tyrānidis inferendæ suspicionem remouisset. Vnde infert persuasionem ab interfectione multum distare. Neque aliqua re differt hæc diffinitio, quæ id diffinire uidetur quod in scripto positum est, ab illa quæ sine scripto uenit in iudiciū, nisi

nisi quòd ad suam diffinitionem uterq; intentionem scriptorum accommodat, & ab aduersarij diffinitione ipsam in quantum potest, distare ostendit: qđ ut clarius pateat, breuiter repetēdum uidetur. Expositio petitoris, *Tyrannidem deposui, præmium uolo.* Diffinitio defensoris, *Nullum capies præmium, tyrānicidium non est, & diffiniet ab ijs quæ derelicta sunt.* Deinde intentionem scriptoris diffinitioni suæ & solutioni ratiocinationis accommodabit. *Hoc illum uoluisse dicet ut tyrannus pœnas penderet, ut nulla suspicio inferendæ tyrannidis remaneret, & si quid huiusmodi:* petitor oppositam diffinitionem adducet. *Non enim hoc esse tyrānicidium dicet, quod ille diffiniuit, sed tyrannidem quouis modo deponere, ciuitatē oppreßā liberare, neq; differre persuasionē ab occisione, quū ex utrisq; leges ciuitati restitutæ sint, quod scriptorem uoluisse ostēdet.* Quare patet ratiocinationi, & eius solutioni intentionem legis applicandam: quòd si non quæreretur utrum quod factū sit, idē esse uideatur, atq; illud quod in lege scriptum est: Verùm lex allata omnino dubia esse uideretur, legitima locis qui incidunt hic pertractanda est. Stultum autem esse censemus, aut quia nonnunquam legitima causa diffinitioni complicatur (quod & ceteris omnibus constitutionibus accidere solet) aut quia nunc hunc locum à lege ortum habere uideatur, legitimam eße diffinitionem putare. Non enim hoc consyderandum est, si à lege adiuuatur,

Intētio legislatoris.

Legitimā à diffinitione distare.

nam

nam hoc & alijs accidere potest, sed si tota controuersia eius à lege proficiscatur perspiciendũ est, quæ res ut clarior sit, exemplum propositum in coniecturalẽ trahamus, hoc modo, Expuli tyrannidem, premiũ mihi dandũ est, nõ expulisti: cõiecturalis est, cuius signũ, liberam esse ciuitatẽ. Legitima huc etiã incidit. Attamẽ propter hoc coniecturalẽ legitimam nemo unq̃ dixit, accessorium autem legitimum aut incidentem posse in coniecturali statu inueniri nullus dubitabit. Quòd si locus legitimus eos terret, illud me magis terret, Cæteros omnes diffinitionis locos non à lege sed inde potius oriri, unde & tota quæstio proficiscitur Nã is quẽ diffinitionẽ appellamus, sic totã causam continet, quemadmodum coniecturalẽ ea quæ ab initio appellamus. Vnde & ab eo causa diffinitiua appellatur, & eo deficiente, diffinitiua causa nunquàm consistet. At diffinitio, hoc est locus ipse qui causam continet, nũquàm à lege, semper autem ab his quæ gesta sunt, aut derelictis, ut iam planum fecimus, inueniri solet. Quare cũ is locus qui causam continet, & sine quo nunquàm diffinitio erit, à rebus aut derelictis, aut actis nascatur, relinquitur, ut qui diffinitiuã in legitimis ponit, & legitimæ cõstitutionis species, & hãc diffinitiuam parũ intelligere uideatur. Preterea omnis status, ut etiam superius dictum est, non ab eo quod probat, sed ab eo qd' probatur, & oritur & denominatur. Quare hic si principaliter de intentione legislatoris

quære

quæreretur, scriptum & sententia fortaßis esset, nunc autem non id quæritur, sed sit ne tyrannicidiũ res ab oratore confecta an non. Verum de his hactenus. Nunc ad præcipiendum redeamus. Si ergo lex incidat dubitanda, incidens status legitimus occupandus est. Quòd si sola intentio exquirenda sit, locus tunc ab intentione solum quæritur, qui tum incidit cum quæritur utrum id quod in lege scriptum sit, tale quid sit, quale factum dicatur nec ne. Verbi gratia, quũ in lege tyrannicida scriptũ sit, oporteat ne hunc qui persuasione tyrannum deposuit, tyrannicidam arbitrari, aut non: ex quo etiam facilè perspicitur non ex ui legis, hunc locum quem intentionem appellamus, proficisci, sed quod factum est, legi accommodari debere, quam accommodationem nonnunquàm per incidentem fieri legitimam, nõ incongruum esse, iam diximus. Quare nil iam diffinitiuam legitimæ constitutionis habere, manifestũ est. Illud etiam hic dicendum uidetur, quòd quandocũq; lex quæ affertur, nos magis quàm aduersarios iuuat, plurimum in lege commorabimur, eamq; singulatim cum † commoratione, si opus fuerit, exponemus. Verum si ex aduersariorum causa lex esset, eam quum recitauerimus, non per singulas particulas, nec cum commemoratione, sed totius legis simul sententiam comprehendemus, & breui ad firmiora recedemus, quod præceptum hic dictum, etiam cum legitimas tractamus, memoria optimè tenendum est.

† cõmemoratione.

Quòd

Quòd si nulla lex inadit, aut hũc locũ omnino prætermittemus, aut ex uniuersalioribus aliquid trahemus hoc modo, Quæ lex unquàm hoc uoluit? quis legislator hoc sensit? nonne hæc una omnium legum intentio est, ut mali puniantur? boni premijs honorentur? Item *ex alia parte tam peccatorum quàm eorum quæ fortiter gesta sunt diuersitates legislatores uiderunt, quod & punitionum & præmiorum ostendit uarietas, & ex effectu potius quàm pro intentione hominis, eum pœna aut præmio afficiunt: sed plura fortaßis quàm opus sit, de hoc loco dicta sunt, non enim quæ dici possunt inuenire, sed ipsos locos ostendere proposuimus, nunc ad reliqua transeamus.* † Ampliatione *rem magnam esse ostendes, si accusas: paruam si defendis, & non solum à circunstantijs, sed à quantitate etiam & qualitate rei confirmabitur, ut si dicas, multa ciuitatẽ hinc incõmoda aut cõmoda recepisse. Cõparatio ad ampliationẽ ita sequtur, ut multo maius aut minus ostendere coneris, qđ factum est, q̃ quod aduersarij dicunt, hoc pacto,* Maius *etiam atq; diuinius, sine cæde, sine sanguine, sine armis, quàm prælio aut manu* Rempub. *liberare.* Quum *autem quatuor modis comparatio fieri poßit, ad æquale, aut ad maius accusator: ad minus aut ad contrarium defensor conferet, hoc modo,* Non *est minus persuasione tyrannum deponere, q̃ gladio; imò est maius, sine sanguine, sine cæde, sine tumultu libertatẽ parere, quàm cũ periculis omnia* redũ

Ampliatio πηλικότης amplificatione

Cõparatio πρός τι ab Hermog.

redundent, ciuitati exagitatæ uix tam desperatã quietem reddere. Item multo minus hoc est quàm interficere, necesse est enim hunc unũ timere, quo interfecto securus uiueres. Aut etiã in contrariũ, si diceret, præparare potius hoc ac constituere tyrãnidem esse, quod coniectura approbabit, si posset ostẽdere, destituto armis, aut pecunias nõ habenti facilius persuasum: Interim timẽdum esse, ne melius rebus cõfirmatis suis nos opprimat: quam rem facile cõfirmabimus, si in tyrãnorum naturam amplificando inueheremur, ac ostendemus quãta cupiditas dominãdi sit, ut ex hoc appareat illũ, quoniam suis copijs desperasset, tyrannidẽ deposuisse, hic & suspicionibus terreri orator poterit. Aßũptio. ἀντίθεσις. *Assumptio prout hic sumitur, est locus, qui per comparationem aut concessionem, aut remotionem, aut relationem rem purgat, quæ ab huiusmodi differt statibus, quod uno loco solum absoluitur, qui etiam aßumptiuè diuersas cõstituit species, possumus tamẽ plerunq; totam assumptiuam interserere, ac omnibus locis suis, nisi prædictis ijdẽ essent, aßumptionem hanc approbare. Quoniã uerò nõ semper assumptio inueniri solet, ne frustra laboremus in his inquirendis, quæ rei natura minime præbet, declarandum puto quibus in diffinitionibus inueniatur. Omnis ergo diffinitio aut petitionem, aut accusationem continet, hæc rursus ultima aut ad personam † infertur, aut rem quampiam immiscet actioni, aut in pura actione consistit. His igitur habitis,* refertur

sciẽn

ſciendum nec quum de petitione agitur, nec quum accuſatio in pura actione conſiſtit, aſſumptionem inueniri, ut in oratoris cauſa, qui præmium petit, aut eius qui priuata uaſa à templo ſuſtulit. Quum autem res immiſcetur actioni, aut diffinitio ad perſonam transfertur, ſemper inuenietur, hoc modo, Eunuchum in lecto cum uxore inuenit quidam, & ut adulterum interfecit: hic cum ad perſonam quæſtio transferatur, quid ſit adulter, quòd non eunuchus: aſſumptio relatiua cadit, quòd dignus erat interfici. Hic etiam dicendum, quòd quando ſic ad perſonam diffinitio transfertur, totus ordo commutatur. Nam quum in alijs accuſator à factis, defenſor à derelictis: è cõuerſo hic, à derelictis accuſator, à factis defenſor diffinitionẽ cõſtituunt, quànuis & reus eunuchi accuſatione ſe defendit, & accuſator eunuchum defendendo, reum condemnandum oſtendit. Res actioni ſic immiſcetur, Eduxit imperator ad prælium è caſtris exercitum, cum ferè manum cum hoſtibus inſeruiſſet, ui pluuiæ impulſus cum exercitu ad caſtra fugit. Accuſatur Rempub. tradidiſſe: hic cum alijs locis diffinitionis demonſtratum fuerit q̃d ſit Reſpub. tradere, aſſumptione per conceßionẽ criminis nõ eius q̃d' eſt Reſp. tradere, ſed eius q̃d' eſt fugere, defenſor utetur. In hac ipſa cauſa etiã comparatiua inuenitur aßũptio, ſi dicat ſe tẽpeſtate coactũ, commodius cœpiſſe conſilium, quòd ex eo loco unde hoſtes irruebãt, nimbi incidẽtes, hoſtes iuuarẽt.

ſuorum

suorum prospectum eriperent. Non ignoro hãc cau*sam sine diffinitione, uel per comparationem solam, uel etiam per concessionem agi posse: uerùm quoniã semper diffinitio incidit, ad propositi nostri exẽplum eam traximus.* Est autem *sciendum*, cum *multis constitutionibus causa agi facile potest*, optimum *factu esse omnes occupare, unamq; earum principalem facere, alias accessorias: uel si non multum iuuarent, omnia quæ ab unaquaq; earum inueniuntur, in huius loci commoditatem distribuere.* De *dispositione uerò istiusmodi statuum*, qui locorum uim ad principalem *afferunt constitutionem*, aut ei accedũt, *cum de ipsa dispositione dicemus*, prout res *postulabit denodabimus.* Verum quoniam tres *assumptiuas incidere diffinitioni ostendimus*, † *quomodo incidit identidem, ut locus remotio*, *nunc aperiamus.*

quando

Lex, *Timidus puniatur*: ad Philippum *quum legationem ageret* Demosthenes, *timore uocem amisit, ac penè cecidit, reus est timiditatis: quum locis diffinitionis usus fuerit, remotione utetur*, Si dicet, Aeschinem *causam huius rei habuisse*, qui *prope stans irridebat.* Ad *assumptiuum locum sequitur repulsio, quæ hic huiusmodi est*, At nõ *cecidisse debebas propter* Aeschinem, *quem licebat postea iudicio cõdemnare.* Ad *repulsionem sequetur omnino absolutio, ut in coniecturali docuimus, per quam hic defensor natura id sibi licuisse ostẽdet.* Qualitas *ut hic sumitur, est locus qui personæ rationibus communem locum adauget.*

Remotio locus.

Qualitas locus ἡ ποιότης.

adauget. Nam sicut communis locus uniuersam rei aliquius qualitatem considerat, ita hæc qualitas ipsius qui reus est, priuatam dispositionem inquirit. Quare ut plurimum communi loco hæc qualitas coniungi solet, quæ si certa persona in iudicium trahitur, ab omnibus ferè quæ personis attribuuntur copiā dabit: Sin persona certa non esset, nec tamen omnino infinita, ut pater, orator, dominus, seruus, quæcunq; ad has personas antecedere, aut consequi solent, diligētius exponemus: quòd si omnino infinita persona esset, per cōiecturam à re præsente, quisnam in præterito tempore fuerit, quis erit, si impunitus abierit, aut si punietur dicemus: nam is locus per tria tempora diuisus est, præteritum, instans, cōsequens, quod solum dupliciter proferri solet. Nam & quid utilitatis, & quid damni ex punitione, aut impunitate istius consequi poterit aperiemus: quam utilitatē uel publicam dicemus, quòd omnes hoc iudicium expectent, ut uideant quid sibi sequendum sit: uel priuatam, quòd is ipse melior, si castigabitur: aut perniciosior, si dimittetur futurus sit. Intentio est cū consideramus qua uoluntate id egerit, ut si sacrilegus esse nolebas, quare ingressus templum es? quare inde pecunias abstulisti? Defensor autem si commode fieri potest, aduersarium criminabitur, ut si dicat, quum reip. furti se pœnas dare sufficiat, qua ille uoluntate sacrilegij accusat, quòd uel ob nimiā crudelitatem, uel ob priuatas simultates facere dicet:

Communis locus.

Intentio. γνώμη.

aut per deprecationem, ideo magis in templo furtũ commisisse, quòd facilius latere sperasset. Hi duo ultimi loci his in cõstitutionibus solẽt inueniri, in quibus rei uita quemadmodum in coniecturali ad probationem causæ non accipitur, quos ultimum posuimus, quoniam parum à communi loco differre uidentur. Nam sicut per locum communem generaliter omnium huiuscemodi hominum uoluntas quæritur, & præterita uita consideratur, & euentus prospicitur, sic per hos omnia eadem priuatim quæruntur. Vnde quàmuis hic eos à communi loco separauimus, ut clarior † præceptio fieret, & oratoris iudicio disiunctim ne, aut coniunctim, tam hi quàm alij loci tractari debeant, relinquendum putamus: sciendum tamen unà cum communi loco in agendis causis commodius posse absolui. Locus cõmunis unà cum qualitate & intentione, ut diximus, ab accusatore maxime tractabitur: Defensor per commiserationem indignationis partibus utetur, quòd quum rem confiteatur, in maius tamen periculum accusatoris iniquitas ipsum trahere conetur. Quemadmodum autem plures coniecturæ modi solent inueniri, in quibus non facilis argumentorum inuentio est, nisi quis eos cognouerit, sic diffinitionum quum plures modos esse constet, ut facilius quæ incidunt inueniamus, & disponamus, breuiter eos tangemus. Diffinitionum aliæ simplices, ut illa oratoris petitio, & eunuchi quasi adulteri cædes: aliæ simplices, quas

quis

[margin: *perceptio* (beside "clarior † præceptio")]

[margin: Diffinitionis alij loci.]

quinque modis cōprehendimus, pronominatione, collectione, personarum duplicatione, incidente, duabus diffinitionibus. Pronominans est quum à reo nomen nomini opponitur, ut sacrilegus es, & dabis pœnas capite: immo fur, & dabo quadruplum. Hanc ita tractamus, ut de coniecturali duplici dicebamus, dupliciter locos omneis occupantes. Expositio accusatoris hoc modo, Consulto templum, ut aliquid surriperes ingressus es, argentum inde subtulisti, sacrilegium commisisti. Defensoris expositio huiusmodi est, Templum introiui, imaginem nullam tetigi, rem sacram nullam uiolaui, priuati cuiusdam argentum subtuli, furtum commisi: furtū enim est, & diffiniet ab his, quæ facta sunt. Sacrilegium autē nō est, & diffiniet à derelictis. Diffinitio accusatoris, quam oppositam appellauimus, sacrilegiū à factis diffiniet, & per ratiocinationem nihil differre hoc ab illo, ut diximus, ostendet, furtū deinde à nō factis diffiniet: uerbi gratia, si diceret furtum esse, priuatam domum ingredi, inde priuatam aut quancunq; auferre pecuniam. Defensor, multum differre à factis quæ derelicta sunt, cōprobabit. Hæc autem non ut dicta sunt disponētur, sed ad cōmodum causæ distribuētur, & alijs similiter duplicater utendū. In pronominanti notandū est, quū utrunq; fieri debeat, rem quam admittis à factis, quam renuis à derelictis, tibi diffiniēdā. Itē pronominationē, ita fieri posse, ut qui pronominat meritū adducat, ut in hoc Pronominans.

exemplo, Quum L. Saturninus legem frumentariã ferret, senatus à Cæpione, qui per id tempus quæstor urbanus erat, doctus tantam largitionem ærarium pati non posse, decreuit si eam legem ferret, aduersus remp. uideri eũ facere. Saturninus nihilominus ferre cœpit: eum concionantem Cæpio, impetu cum bonis uiris facto deturbat, accersitur læsæ maiest. dicit se non modo non diminuisse sed conseruasse. Accusator ergo, tollere suffragia populi, & magistratus consilium, quibus ex rebus ciuitatis amplitudo constat, id quod intendit, esse dicet: contra conseruationem esse, populo potestatem deliberandi reddere, eorum potentiæ obniti, qui populi autoritatem diminuunt. At defensor, qui ærarium conseruauit, qui libidini malorum restitit, eũ amplitudinem ciuitatis conseruaße affirmabit. Verùm pecunias publicas cuiuis erogare, ærarium spoliare, senatus uoluntati non obtemperare, hoc † eße ciuitatem detrimento afficere, hoc maiestatem diminuere, hoc bonos omnes euertere. Non sum nescius, quàmuis nos ad propositũ traximus, alio etiam statu hanc causam agi poße. Nam & per se relatio criminis iudiciali suscipi potest & † iuridiciali absolutæ coniungi. Cæterum illud in primis memoriæ commẽdandum in huiusmodi pronominatione, diffinitionẽ à factis eius qui aut accusationi, aut petitioni resistit, uiolenter tractari poße: sed locos aperire, rhetoris: ordinem locis, & tractationem naturæ rerum idoneam accõmo

[Marginal notes: "est" (beside "natus uoluntati"), "iudiciali" (beside "suscipi potest")]

modare, id uerò grauis oratoris putandum est. Colligens est cum reus pronominat, accusator autem tam huius quàm illius criminis reum esse affirmat, hoc modo, Lex, Si reip. iniuriam afferas, occiditor. Lex, Qui uirginem uitiauerit, præbeat dotem: Quidam cum in legationem proficisceretur, Imperatori filiã commendauit, eam imperator uitiauit, pater reuersus, iniuriæ † publicæ imperatorem accusat, quòd filiam legati uitiasset, ipse dotem defert. Is diffinitionis modus uehementer pronominanti similis est, qui ut ille locos dupliciter occupat: differt autem quòd ibi ex negatione unius alterum ponitur, ut sacrilegus es, non fur, & èconuerso fur sum nõ sacrilegus: hic nisi utrũq; simul accusator comprehendat, nihil sibi quod aget relinquetur, ut uitiasse uirginem confiteor, reip. iniuriam attulisse nego. Immò & uirginem uitiasti, dicet accusator, & remp. læsisti, quia legati filiam. &c. Personas duplicans est, quum una res ad duas personas refertur, hoc modo, Lex, Primus regis filius regnum habeat: Dario mortuo Xerxes cum fratre disceptat, quòd † similiter primus filius esset, Xerxes quòd primus regi Dario natus: & is similiter duplicantis locis tractatur. Huic duplicationi personarum pronominantem (si quum ex merito pronominetur recusatio fiat) posse nonnunquàm subijci manifestum est, hoc modo, Persuasit orator tyranno: eum exeuntem ex arce, quam liberam dimisit, quidam ut tyrannum occidit, ambo

Collectio, ὁ κατὰ σύλληψιν ὀνομαζόμενος.

† reip.

Personarũ duplicatio.

† simpliciter

petunt præmium: orator pronominat homicidiū hoc esse, non tyrannicidium. In duplicante personas acriter considerandum est, si uni finis & alteri principium accommodatur: aut si utrunque uni, alterum alteri, ut in superiore regni contentione. Alterum uerò alteri, hoc modo. Lex, Sacerdotium sucæßione habeatur: fortis uir cui præmium ex lege debebatur, petijt cuiusdam sacerdotium, & habuit: post mortem eius de sacerdotio filij contendunt: hæc consideratio ad intentionem legislatoris explicandā adhibenda nobis uidetur. Incidens est quum ut in coniecturali inter agendum causam alia incidit diffinitio perfecta, hoc modo. Lex, Si quis in consilio acta, homini nescio cui dixerit, capite pœnas soluat. Quidam in somnijs quæ acta eo die à senatoribus essent, uidere uisus est. Senatori cuidam sibi amico quæ uidit narrat, deinde interrogat si ita se habent ut uidit, annuit ille, & quasi edixisset accusatur. Hic quum quæratur an annuere sit ea dicere, quæ in consilio acta sunt, Constitutio diffinitiua est, ea usque ad comparationem procedit: deinde alia perfecta incidit diffinitio quid sit nescius, quæ similiter per omnes locos usque ad comparationem confirmatur. Reliquis locis postea simul utranque amplectemur. Illud bene notandum uelim, quòd in incidenti à derelictis accusator, à factis defensor diffinitionem rimabitur. Commutata enim quæstione, ille defensoris, hic accusatoris officio utitur.

Incidens.

Duæ

Duæ diffinitiones sunt quum duo nomina ad unicã personam ita referuntur, ut non pronominent, hoc pacto, Vir mundus, et à mũdo natus, habeat sacerdotium. Quidam patrem adulterum interfecit, & repellitur à petitione sacerdotij: hic non ut in pronominanti unum negatur, alterum infertur, sed quũ accusator utrunque neget, defensor utrunque confirmat. Quare non ut ibi, locum loco, aut rationem rationi opponemus: Verùm quia quæstiones disiunctæ sunt, nec una confirmat alteram, primo per omnes locos quid sit uir mundus explanabimus, in quo accusator conabitur ostendere eum qui hominẽ & maxime patrem interfecisset, mundum eße non posse: Reus mundum se dicet, quòd secundum leges interfecisset, qua diffinitione perorata, ad alteram ueniet, quid sit natum esse à mundo, quòd non ab adultero: defensor natum à mundo se dicet, quoniam pater eo tempore quo natus ipse fuerat, adulter non erat. Non ignoro hanc secundam quæstionem etiam per ambiguum posse absolui, sed tamen quum hic legitima à diffinitione proficiscatur, quæritur enim primo, quid sit natum esse à mundo, deinde accedit utrum legislatoris sentẽtia esset, ea quam accusator aut ea quam defensor interpretatur, duas diffinitiones hic esse nemini dubium est. Duæ diffinitiones.

DE ABSOLVTA IVridiciali.

NVnc quoniam absoluta cõplures diffinitionis locos suscipere uidetur, ut facilior præceptio fiat, antequam de negotiali dicamus, de absoluta prius quomodo nobis tractanda uidetur, dicendum est. Absoluta igitur his locis absolui solet, expositione, partibus iuris, persona, diffinitione, ratiocinatione, intentione legislatoris, ampliatione, comparatione, absolutione, repulsione, assumptione, altera repulsione, infinitione, qualitate, & intentione: hi loci ferè omnes inueniri solent, quũ causa huiusmodi est, ut magnũ ex ea damnum, præsertim publicũ, secutum esse uideatur: quũ autem uilis, & priuata est, plerunque partibus iuris solum absoluitur, ut in hoc exemplo, Mimus quidã Actium poëtam nomine appellauit, ille iniuriarũ agit: quoniã causa priuata est, nec calamitas quædam factum insecuta est, partibus iuris solum agi facile poterit. Expositio eodem modo hic, & in diffinitione tractatur. Partes iuris, M. Tullium secuti, sex esse putamus, naturam, legem, consuetudinem, iudicatum, æquũ & bonum, & pactũ. Naturæ ius est quod nobis non opinio, sed quædam innata uis inseruit, quod in sex partes rursus diuidimus, religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Religio est uis insita, quæ deorum metu, & ceremonijs hominẽ ducit. Pietas est in patriã, aut in parẽtes, aut alios sanguine con

Absolutæ loci.

Expositio.

Partes iuris.

coniūctos officium. Gratia est officiorum, honoris, amicitiarum memoria, & remuneratio. Vindicatio est, quae uim & contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsat, & per quam peccata punimus. Obseruantia est per quam aetate, aut sapientia, uel aliqua dignitate antecedentes ueneramur. Veritas est quae nos monet, ut facta pro factis, infecta pro infectis dicamus. Lege ius est quod aut populi, aut Imperatoris iussu sancitum est. Consuetudine ius est quod sine lege propter uetustatem aeque ac si legitimum sit, usitatum est. Iudicatum est sententia, quae simili de re lata est. Iudicata plerunq; inter se diuersa inueniuntur, etenim eadem de re potest aliud alius iudicare, quod quum euenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Aequum & bonum est, qd' sine lege ac consuetudine ab omnibus comprobatur. Pactum est quod aliqui inter se pepigerunt: Verū ut facilius caetera exponamus, exemplum quoq; proponatur, Pictor naufragium diligenter in tabulis depinxit, tabulas apud portum ĩposuit, naufragij periculo moti aliarum ciuitatum mercatores, non nauigabant. Respub. quae maxime rebus aduentitijs iuuabatur, summis incommodis affecta est, expositio accusatoris manifesta est. Breuiter enim exponet quid pictor fecerit, quid factum eius consecutum sit. Partes iuris, quòd aequo & bono, ac consuetudine unicuiq; artifici facere, & pictori similiter pingere, ac

quò

quò uelit imponere licet, id accusare non potes. Itē *quòd nulla lex unquam uetuit, nullum iudicatum un quàm reprobauit, & si quæ cætera incidunt.* Persona. *Personam hic appellamus locum quo à qualitate quadā personæ rei per obsistentiam ad partes iuris reus defenditur, hoc modo,* Quòd *si etiam ea in iudiciū trahi possent, quæ nulla lex uetuit, nulla consuetudo deiecit, nec æquo & bono reprobantur, tamen publicæ iniuriæ pictor pœnas non dabit.* Nam *hi uniuersam* Rempublicam *afficere incommodis possunt, q* Rempublicam *gerunt, ut oratores, legati,* Imperatores*: priuati autem quod non gerunt, nec bene nec male id gesßisse unquam credentur.* Is *locus deficit, quum persona huiusmodi est, ut facile uideatur rem patrasse potuisse, ut si* Imperator *læsæ maiestatis accusetur.* Diffinitio. Diffinitio *sic ad personam per obsistentiam refertur, sicut ipsa persona ad iuris partes referebatur, hoc modo,* Etsi *pictor* Rempublicam *uiolare poßit, non tamen in pingendo: nō enim pingere, incommodis afficere rempublicam est, sed naues hostibus tradere, mœnia deijcere, socios abstrahere, ærariū depilare: hi tres loci proximi & defensoris sunt & coniunguntur ut plurimum.* Alius *enim aliū quodammodo confirmant, & primus per inficiationem, cæteri per obsistentiam proferuntur.* Quare *uim recusationis quoniam iudicium subire recusant, habere uidentur, hoc modo,* Non *oportet causam in indicio eius rei dicere, quam nulla lex uetuit, nulla*

pro

prohibet consuetudo. Quòd si etiam rei non prohibitæ causam dicere æquum esset, pictorem tamen P. causæ non oportet, nec enim pictor unquam rempublicam lædere posset: quòd si posset, non tamẽ pingere, Rempublicam lædere est, sed hoc aut illud. Ratiocinatio *utrunq; colligit, hæc enim quæ reus fecit, ita perniciosa reipub. dicet, quemadmodum & ea quæ ab ipso reo perniciosa esse cõcedũtur, nec differre affirmabit pingendo, aut hostibus naues tradẽdo, rẽp. lædere: si lex incidit intentio legislatoris ab utroq; ex re sua explanabitur.* † Ampliatio *accusatoris magnũ quod est commissũ, ostendet.* Cõparatio, *quòd & multo maius, q̃ ea quæ dicit, hoc est, maius esse detrimentum approbabit rebus necessarijs carere, quàm naues, aut mœnia hostibus tradere. Sciendum autem, quòd ampliatio & comparatio per comprehensionem, hoc est, ab ijs, quæ ab initio ad finem sunt comprobantur: nam tam persona quàm re, loco, tempore, modo, causa, magis hos locos quàm cæteros affirmare solemus: cæteros enim sæpe uel una circunstantia stabilire contentamur, hos nisi uis comprehensionis approbauerit, meo quidem iudicio potius prætereundi sunt. Verum quoniam persona & res maxime continent comprehensionem, exemplo demonstremus quo pacto ampliatio & comparatio his † efferuntur.* Ex persona *igitur magnam rẽ factam dicemus, quòd pictor unius tã magnam ciuitatẽ tantis incõmodis affecerit,*

Ratiocinatio.

Ampliatio.

amplificatio

Cõparatio.

efficiuntur

&

& quòd multo maius est, à priuato & pictore ita oppressos esse, quàm ab Imperatore, aut aliquo magistratu, quoniam ad perniciem contempti, spretiq; sumus. Ex re magnum esse factum dicemus, quòd rebus necessarijs priuati, fame torquemur, & quod multo maius quàm mœnia deijcere, naues hostibus tradere, quæ recuperari facile solent, fames nos, non nostra consumit, & ut nosmet hostibus ciuitatem tradamus plerunq; cogit. In quibus etiam si ita placuerit, coniunctim ad maiorem uehementiam, reliquam comprehensionem inserere non incongruum erit, hoc modo, At in qua hæc ciuitate fecit, in quàm ampla, & quàm felici, & quàm maiore ac feliciore cæteris, & quo tempore? & q in angustiore cum penuria esset annonæ, & quomodo, depingendo ad portum picta naufragia deferendo, ut quũ ex parua re magna pernicies sequeretur, nos magis doleremus. Sed de his satis: Illud non prætereundum puto, q hi proximi tres accusatoris loci ad personã & diffinitionem, duos defensoris locos, opponuntur, & ampliatio quidem ac comparatio comprehensione approbantur: Ratiocinatio uerò sola persona, & re nititur, hoc modo, Nihil differt siue pictor sis siue Imperator dum Remp. lædas. Item, idem est te hostibus ciuitatem tradere, & fame opprimere, quæ plerunq; homines cogit, ut sese hostibus tradant.

Absolutio. Absolutio à partibus iuris capitur, & tribus proxime positis locis maximè opponitur, ut non est maius

hoc

hoc quàm naues prodere, nec ita magnum ut fingis: hoc enim natura & lege, & cætera, licet, illud prohibetur. Differt tamen absolutio à partibus iuris, maxime in duobus. Nam absolutio ex partibus iuris: Partes iuris aut inter se, aut adductis alijs rationibus approbantur: & partes iuris, quum in principio confirmationis ponantur, in reiectionem iudicij accipiuntur, hoc modo, Non licet id accusare, quod nulla lex, nulla consuetudo prohibuit, quod natura præbet, omnes factitant. Absolutione autem nō dicemus, non licere aduersario id accusare, sed esse tale negabimus, aut natura, aut lege, aut cōsuetudine, aut æquo & bono, aut pacto, aut his omnibus, aut pluribus, quale aduersarius ratiocinatione, ampliatione, ac comparatione ostendit, hoc modo, Multum differt hoc ab illis: hoc enim licet, illa uetita sunt. Absolutione inuenta, necessario repulsio, per obsistētiam quidem semper, per inficiationem uerò quum aut natura, aut lege, aut pacto absolutio nititur, impudentißimum est dicere, nō licuisse. Sin autem à cōsuetudine illa confirmatur, poterit repulsio etiam p inficiationem inueniri. Assumptio, hic locus est repulsioni oppositus, qui aliquid extra assumendo, rē licitam ostendit. Eam quadripartitò, sicut & omnem assumptionem, partimur. Est enim omnis assumptio aut concessionis, aut relationis, aut remotionis, aut comparationis. Quare consyderandum est, qua ratione assumptio ad absolutam constitutionem trahitur.

Assumptio.

tur. Nec negauerim aliquam assumptiuæ speciem omnibus suis locis, qui tamen ab absolutæ locis differant, hac in constitutione posse inueniri, quod etiam quũ de diffinitione diceremus, latius diximus. Ea igitur assumptio huiusmodi est, depingere in portu naufragia pro his statui q cupiditate lucri sæpe præter tempus nauigare festinant. Quare in proposito themate comparationis est. Nã rem talẽ dicit esse, ut emolumenta ex ea non damnũ ciuitas persequi posset. Non sum nescius coniectura quoq; propositam causam posse defendi, si diceret, non quoniam ille naufragium depinxit, sed alia de causa aut noluisse uenire, aut tardasse nauigantes. Sed iam dictum est, quod etiam Cicero sæpissime in Vetere confirmat, unam atq; eandem causam multis nonnunquam constitutionibus tractari posse, & ad unam constitutionẽ alias quoq; posse accedere: quod quum accidit, quid faciendum sit in dispositione, dicendum uidetur. Verum ut nullus dubitet alijs quoq; tribus modis assumptionem in absoluta inueniri, exemplis id explanare non grauabimur, Quidam fortem uirum, summum imperatorẽ, liberatorem patriæ, ut adulterum interfecit, accusatur læsæ reipublicæ, defendit lege licitum. Assumptio relationis est: iure enim interfectũ adulterum dicet. Item, soror trium Horatiorum interfectis Curiatijs tres fratres ouanteis, ac hostium sanguine cruentos uidit, lachrymas effudit. Accusatur quód iniquo animo ferat ciuitatis uictoriam, defendit

fendit natura licitum: Assumptio concessionis est: amplius, quædam ciuitas crebrò desidebat, eius mœnia deijcere imperator persuasit, cæteri deinde socij ab ea ciuitate quæ rerum potiebatur deficiunt. Imperator læsæ reipublicæ accersitur, defendit lege, consuetudine, æquo & bono licuisse in concione proponere quicquid reipublicæ utile arbitraretur: quòd socij defecissent, se pœnas dare nõ oportere: Assumptio remotionis est: transfert enim culpã ad socios: altera repulsio assumptioni opposita est, si nauigantibus prodesse uolebas, alio modo, quo reip. non obesses, illis consulere debebas. Vnde manifestum est hanc alteram repulsionem nũquam per inficiationem, semper ꝑ obsistentiã niti. Concedit enim rem, ꝙ scilicet in utilitatem nauigantiũ fecisset, sed tempus, aut locum, aut modum, aut omnino aliquam circunstantiam reprehendit. Hanc repulsionem, tanquàm altera sequitur absolutio, is locus quẽ nos θέσιν, Latini infinitionẽ appellare poßũt. Ea est huiusmodi, oporteat ne unũquemq; ut potest, reip. pro uirili parte consulere. Cuius affirmatiuam partem hic defensor habebit: Alterã accusator, quàmuis nõnunq̃ parumper eã cõmutet, hoc modo, Nulla oportet in perniciem reipub. arte uti. Sciendum autem ꝙ semper uterque aduersariorum hac infinitione uti poterit si causa dubia est, id est, inter honestatẽ, & turpitudinem media. Nam in re honesta defensoris, in re turpi accusatoris infinitio uehementior est.

Infinitio, θέσις.

Qualitas

Qualitas et intentio. Qualitas & intentio quomodo consyderentur tam dictum est. Absolutæ modos quatuor ponimus: omnis
Absolutæ quatuor modi. enim absoluta, aut simplex est, aut duplex: rursus simplex, uel propter rem gestam in iudicium uenit, uel propter aliquem euentum, qui rem gestam consecutus est. Duplex uero aut per coniunctionem aut per diuisionem fieri solet: nonnulli plures absolutæ modos arbitrati sunt, sed omnes ad hos reduci manifestum est, quare prætermittendi omnino uisi sunt. Frustra enim in hac dicendi ac inueniendi præceptione dicuntur, quæ solum numerum faciunt, cæterum ad dicendum nihil amplius afferunt. Quòd uerò hi quatuor modi necessario à nobis positi sunt, exēplis melius ꝑspicietur. Simplex quæ ex re gesta in
ꝑspicietur
Simplex. iudicium uenit, huiusmodi est, C. Pompilius, quum à Gallis obsideretur, uenit cū hostium ducibus in collocutionem, ita discessit ut exercitū educeret, impedimenta amitteret, postea hanc totam rem in anulis & poculis cælauit. Accusatur quòd aduersitate reipublicæ gaudeat: huiusmodi simplex absoluta incidentibus locis, quos exposuimus, agetur. Altera fuit quæ ab euentu, qui rē gestā consecutus est, in iudiciū uenit, in qua si qd' consecutum dicitur, non eadem ratione euenisse probabile sit, coniecturalis accedit, quale illud fuit pictoris: sin res gesta huiusmodi est, ut plane posit dici, nisi id fecisses, hoc non accidisset, locus cōceßionis omnino incidit, ut in hoc exemplo, Philippus Atheniensibus optionem dedit, ut uel duo

mulia

milia captiuorum, uel mille qui in prælio ceciderunt acciperent, persuasit Demosthenes mortuos accipere, captiui à Philippo interficiuntur, accusatur læsæ reipublicæ. Huiusmodi absoluta recusationē habet perfectam, quam si placebit partibus iuris, personæ, ac diffinitioni coniungemus: meo autem iudicio post cōparationem collocabimus, ea est huiusmodi, Non potes me huius rei accusare, quid enim accusas? utrum quod postea consecutum est? sed nō oportet eius rei pœnas pendere, quæ ab alijs gesta est, non si familiares, non si propinqui, nō si fratres eßent qui gesserunt. An fortaßis accusas, quæ in concione populo consului? at tunc uel si contradixisti iudicio populi repulsus, nunc non me solum, uerùm uniuersum populum accusas: uel si nō contradixisti, aut habebas optimū quid dicere, quod conticuisti, & tu potius huius mali causa quàm ego eße uideris: aut nil aliud dicere habebas, & hoc ipso ignorantiæ futurorū crimine, quo me accusas, similiter accusandus es. Sed hæc longius iam proceßerunt quàm oporteat. Nam hoc libro locos solum intentionis, non quid ab unoquoq; loco inuenire poßumus, docere propositum est. Etenim omnia quærere, quæ dici poßunt, quū artem doceas, stultum mihi uidetur, quare ad propositum redeamus. In huiusmodi ergo absoluta poßumus etiā assumptione conceßionis optime uti, hoc modo, Nullus unquam hominum futura sciuit, quare si hac natura hominum ego etiam futurorum euentum igno-

raui, reprehendēdus non sum. Hæc aßumptio in hoc maxime ab ea, quæ fermè semper incidit, differre uidetur, quòd illa ad rem, quam reus fecit: hæc ad id quod consecutum est, commode refertur. Duplex absoluta per coniunctionem fit, quū duo crimina inter se ita coniuncta afferuntur, ut alterum ab altero separatum crimen non sit, & tamen utrunq; cū altero culpabile uideatur, hoc pacto, Quidam in concione omnibus semper cōtradicit, ipse quid fieri censeat, nunquam dicit, is læsæ reipublicæ accersitur: hic duas esse absolutas, nemini dubium. Licet enim unicuique dicere quæ uelit in concione: Item silere licet. Huiusmodi absolutæ illud maxime propriū est, quòd accusator utrunq; coniunget. Nam si separabit, nihil unquam confirmare poterit defensor. Quoniā unaquæq; res ab altera semota, nullam habet culpā. Et quemadmodum accusator neutrum per se, sed cō iunctim ābo considerat, sic defensor alterū ab altero diuisum tractabit. Duplex absoluta per diuisionē fit, quū duo huiusmodi crimina causæ insunt, ut etiā utrunque per se crimen uideatur, hoc modo, Crebrò quidam quas habuit uxores expellebat, ac non solum denuo alias ducebat, sed etiam adoptione sibi filios multos comparabat. Accusatur turpis uitæ, defendit licere diuortio dimittere uxorem, aliam ducere, ac filios quoscunque uelit adoptione asciscere. Hic sciendū est duplices nos eas appellare causas, quæ simplices non sint, si etiam ampliores quàm duæ

Duplex absoluta.

quæ

quæstiones in ea inuenirentur. Huiusmodi absoluta à superiore differt, quoniã unumquodq; per se uenire in iudicium potest. Quare tam ab accusatore quàm a defensore separatim hæc omnia orari possunt: Quàmuis uehemẽtior sit accusatio, si quemadmodum in superiore, coniunctim agentur omnia: non dico ut in cõiecturali duplici fit, unum prius ab aliquo loco, deinde alterum confirmetur, antequàm ad alium locum transeamus, sed quum ab aliquo loco propositiones trahis, eas ad omnia quæ incidunt crimina simul accommodabis, ut uerbi gratia, Si amplatione magnam rem ostendere uelis, summe illum remp. offendere dices, qui oratione sua populo persuadet ne qd earũ rerũ fiat, quas alij fieri oportere aiunt, quum quid faciẽdum sit nullo modo aperiat. Deinde à circunstantijs ad hoc confirmandum inuenies rationes, ut in tertio libro dicemus. Qui putant alios quoq; modos absolutæ inueniri, id maxime à superioribus differre arbitrantur, Quidam se inuicem adulterij accusabant, inter moras iudicij, dimittere accusationẽ, & uxores commutare placuit. Accusantur turpis uitæ. Hic duæ personæ sunt, quæ in iudiciũ trahuntur, & ab utraq; quadrupliciter absoluta sumitur, hoc modo, Accusare aliquẽ licet, dimittere accusationẽ nullus prohibetur, diuortio à se uxorem separare nemo uetatur, aliam etiam ducere licet: Quæ q̃uis ita sint, tamen quoniam à superioribus & agendæ & dicendæ causæ huius artificium facile

intelligitur, hos absolutæ modos, qui ad dicendum necessarij nõ sunt, omnes silentio tradere utilius uisum est. Nunc de iuridiciali assumptiua dicemus.

DE ASSVMPTIVA IVridiciali.

Quoniam iuridicialis assumptiuæ constitutionis species, quas quatuor esse, in primo libro declarauimus, eisdem ferè locis pertractantur, ne longiores quàm opus sit, esse uideamur, simul de

Aßumptiuæ loci. omnibus dicemus. Omnes igitur his locis absolui solent, expositione, diffinitione, nonnunquàm ijs quæ sequuntur diffinitionem usque ad comparationem, intentione, ipsa assumptione, qui locus, quoniam causam denominat, totam quæstionem continet, ac ideo causam, aut comparationis, aut remotionis, aut relationis, aut concessionis appellamus: Item intentione, repulsione, comparatione, diffinitione uiolenta, infinitione, altera repulsione, absolutione, qualitate, in-

Expositio. tentione. Expositio eorum quæ facta sunt, breuis cum amplificatione, quàmuis modica, hoc modo, Arma, equos, cæteraq; militaria instrumenta hostibus tradidisti, remp. læsisti. Item in concessione, Insepultos homines, qui uitam reip. condonauerant, dimisisti, effecisti ne alij pro rep. mori uelint, quare remp.

Diffinitio. læsisti, & similiter in alijs his. Diffinitione similiter ac in absoluta utemur, deinde cæteris quæ diffinitionem sequi usque ad comparationem diximus, hoc modo, Non est lædere remp. exercitum seruare, ac

mili

milites è magno periculo incolumes omnes educere. Item è contrario, Quippe hoc est lædere remp. arma hostibus tradere, equos amittere, infirmos milites, ac sub iugum missos educere. Item in remotione, In debitam legationem nō proficiscī, hoc est remp. lædere. Defensor si oppositā diffinitionem afferre non possit, non hoc dicet, sed detrimento afficere, exercitum perdere, mœnia deijcere. In concessione negabit peccatum esse commissum imprudentia, aut necessitate. Item in relatione, hoc est parricidium, consultò indemnatam matrem occidisse. Item è contrario, non est parricidium, adulteram, ac patris interfectricem occidere. Nam quum res patrata duplex esse uideatur, quod comparationi ac relationi criminis accidit, utrunq; à factis describendum, quis non uiderit? Ratiocinatio semper accusatoris est, & utranque diffinitionem ita colligit, ut non differre hoc ab illo, sed idem contendat. Caute tamen in comparatione agendū est, ne dicas idem esse incolumes milites educere, & arma hostibus tradere, sed potius tam hoc, quàm illud læsionem reip. appellabis. Tractatio enim locorum in dicendo, paruaq; immutatio adeò necessaria est, ut nonnunq̄ quum eundem locum tractemus, tamen alio modo tractationis nunc aduersarium uehementer perdamus, modo nosmet ipsos causamq; nostram subuertamus. Quare hoc sæpius admonendum, parua commutatione, tum propositionis tum etiam rationum quæ ad propositionem afferuntur, Ratiocinatio.

sæpius totum locum aut utilem aut non solum inutilem, uerum etiam perniciosum nobis fieri, si lex profertur. Intentio legislatoris ad cõmoditatem utriusq; poterit explanari. Ampliatio, *magnum esse commissum, exercitum nudum reuersum infamem, qui nihil amplius ad prælia ualeat, aut uires reip. arma & equos tradita esse.* Item *ingentem rem esse cõmissum, contemptum populum, qui ad decimũ diem exire iusserat, spretas leges, euersam consuetudinẽ bonam, legationis occasionem, commodũq; tempus amissum.* Item *magnum esse facinus parricidiũ, & maioribus semper maxime fuisse curæ ne quis unquam parricida impunitus euaderet, ne deorum iram quæ parricidis deberetur in se conuerterent, & utetur comprehensione, cui intentionem opponet defensor.*

Ampliatio.

Quòd *si hi loci non incidunt, post expositionem cõprehensionem locabimus, hoc modo, Modestus ac fortis uir, filium quòd pudicitiam prodidißet interfecit.* Hic *quoniam diffinitio non incidit, post expositionem, accusator ex comprehensione multa adducet, defensor comprehensioni intentionem opponet, quòd non solum si interfecerit considerandum est, sed qua intentione, quo animo, qua uoluntate, & quòd inuitus uitijs suis coactus, & ueniet ad aßumptionem quæ hic relationis est: iure enim interfectũ pudicitiæ suæ corruptorem dicet, quòd tantum degenerasset, quòd dedecori esset suis, & utetur loco cõmuni contra eum qui pudicitiam suam prodidit.* In

omni

omnibus enim aßumptiuis, aßumptio quæ speciẽ aſ- Aßumptio.
ſumptiuæ declarat, aut per locum communem, aut per infinitionem plerunq; abſoluitur. Poterit autem & aſſumptione comparationis uti, quòd eum mori multo honeſtius ac utilius eßet, non ſolum ſibi patri, ſed etiam ipſi filio, quàm corrupta pudicitia uiuere. Nam aßumptiuæ ut plurimũ inter ſe ita coniunguntur, ut facile una cum alia, & omnes nonnunquàm ſimul inueniantur. Quod ut clarius fiat, alia quoque congeramus exempla, Milo Clodiũ qui remp. uexabat, interfecit. Relatio, iure interfectum uexatorem patriæ. Comparatio, utiliorem mortem eius reipub. quàm uitam fuiſſe. Item, Plebiſcitum iubet neminem urbis portas noctè aperire, captiui noctè ad portas urbis confugiunt, Imperator eis portas non aperit, à perſequentibus hoſtibus cæſi ad unum ſunt omnes, remotio criminis in plebiſcitum. Comparatio, melius fuiße, ſimul enim hoſtes ingreßi fuißent. Conceßio, ignorabam eos perituros. Relatio, merito ſibi accidiße, quòd ita male in prælio pugnaſſent, ut uiui caperentur. Semper ergo quærendum eſt, uná ne an plures aßumptiuæ ſpecies incidant. Nam magni intereſt, una, an pluribus relationibus quicquàm infirmetur. Verùm quoniam perutile ad dicendũ eſt, principaliorem in his cognoſcere, nunc quidẽ id, ne longiores ſimus, prætermittere cõſtituimus: In quarto uerò libro, quoniã ad diſpoſitionẽ pertinet, diligentius declarabimus: Id autẽ memoriæ etiã commendandum

Relatio.

Comparatio.

 puto,

puto, quòd assumptiuis multo facilius cæteræ quàm assumptiuæ illis immiscentur. Quare cum ad confirmandū, tum maxime ad soluendū unumquemq; locū diligenter considerabimus, si quid ab alijs constitutionibus, & à cōiecturali maxime, inádere uidetur. Altera intentio accusatoris est, locus defensoriæ intentioni oppositus, quòd nō propter hoc quod dicit, sed propter aliud fecit, quod ꝗ multis & firmis cōiecturis poterit cōprobabit. Nam id uniuersaliter in omnibus iam dictū uelim, intentionem eius qui fecit, semper coniectura quæri, & si bona sunt quæ à reo facta dicuntur, sic accusatori ad intentionē eius confugiendū esse, quemadmodū si mala uidentur quæ defendimus, intentionem spectari oportere demonstremus, quam coniecturæ locis, ut diximus, probā fuisse aperiemus. Repulsio assumptioni opposita est. Nam omnis assumptio repulsione soluitur, & aut per inficiationē, ut diximus, aut per obsistentiam tractatur: per inficiationē quum eā rem omnino negamus, quā defensor per aßumptionem adduxit, hoc modo, † At nullam ignominiam tibi adducebat, aut nō abs te omnino degenerauit: per obsistentiā, & si degenerauit, alio modo ignominia repellenda erat, castigatione, exilio, abdicatione. Item in comparatione, At inutile omnino fuit, arma, equos, cæteraq; impedimenta hostibus tradere: & si utile, attamen non ita fœdus fieri oportebat, ut exercitus sub iugum missus magnam Romano Imperio cōtraheret ignominiam.

Altera intētio.

Repulsio.

aut

Hæc

Hæc locis utilitatis, ac honestatis, de quibus in quarto libro dicemus, confirmabuntur: Quare inde quæ causæ commoda uidebuntur, diligenter trahemus. Si necessitudine quapiã, aut ignorantia, ueniã quærimus similiter, aut per inficiationem negabimus id causæ fuisse, aut per obsistentiam dicemus ignosčã nõ conuenire: uel quia non sit data opera ut sciretur, & consilio in necessitudinẽ uenerit: uel quia potuit illa uis omnino euitari, aut diminui ratione, aut tantam non fuisse, aut culpa sua euenisse, & si quæ similia sunt. In remotione criminis similiter, aut non uerè crimen remoueri: & si uerè, non æquo & bono, non ex utilitate reipub. non ex consuetudine, & quæ huiusmodi sunt. Præterea consultò eum fecisse, ꝙ si uoluisset antequàm dies legationis transacti essent, ad maiores magistratus quæstores appellasset. Cõparatio.

Comparatione uterq; utetur, & accusator multo magis dicet, hoc quod reus commisit, quàm illud in quo filium criminatur deliquisse, defensor contrà: in cõparatione criminis, utrum utilius conducibilius honestiusq; fuisset contẽdetur. In concessione uis necessitatis, ac imprudentiæ facto comparabitur, & dicetur tantam rem, tam perniciosam, ac tam tetram atq; tyrannidem, uel si moriendum esset, non suscipiendum fuisse: In remotione autem criminis similiter accusator culpam & crimen auget, quod à reo assumitur extenuabit: defensor èconrra culpam diminuet, assũptionis uim amplificabit. Is locus in quo ab am-

pliatione differat, manifestum est, ibi enim magnum esse commissum ostendimus sine collatione: Hic eius *quod assumitur & criminis comparationem pagimus.* Ab ea *uerò comparatione quæ post amplistionem in diffinitiua inuenitur, quã & in aßumptiuas incidere posse non negamus, hanc comparationẽ separamus, q ibi non criminis & assumptionis collatio fit, sed diffinitionis & rei.* Violenta *diffinitione*

Violenta diffinitio.

simulter ambo utentur, quæ quoniam nõ ita apertè in propositam incidit relationẽ, alio declaretur exemplo, Obsidione *simul ac fame ciuitas laborat,* Imperator *senatui psuadere conatus armis hostes repellendos, non psuasit, nocte clàm eam partem murorum deiecit, quam minus hostes obseruabant, confli xit cum hostibus, reportauit uictoriam, accusatur læsæ reipub.* Violenta *diffinitio, non est uictoria hoc, sed* †*totius ciuitatis captiuitas atque subuersio.* Iacẽt

potius

enim mœnia, undiq; hostes irruere possunt. Item *è contrario, non est hoc deijcere mœnia, sed deiecta erigere & firmiter munire.* Hostes *enim uicti expulsiq; sunt, ciuitas obsidione ac fame liberata.* Ex hoc *patet uiolentam diffinitionem ideo appellari, quòd uim uiolationis habere, aut q ui orationis ipsam naturã rei retorquere uideatur.* Nã *aut id quod factũ est, aut id quod cõsecutũ esse cõceditur, in oppositã partem retrahitur.* Quare, *quoniã maximã uim huic loco inesse arbitramur, & diligenter quærẽdũ cẽsemus, et quũ inuenitur uehemẽti orationis genere*

ptr*æ*

pertractandũ. Verùm si non ita accidit, ut oppositũ inferre poßimus, nõ inutile erit disparatũ, aut dißimile īferre, hoc modo, Nõ est parricidiũ hoc, sed adulterij euersio, domus agamẽnoniacæ restitutio ac reparatio. Item, nõ est dedecus, aut contemptus militum, qui pro repub. ceciderunt, eos tẽpore tẽpestatis insepultos relinquere, sed hoc est uiuos milites nõ sepelire, incolumes Reipub. *cõseruare. Non enim erat dubiũ si cadauera militum sepelire uoluissem, quin uiuos milites obruissem. Item, non est hoc non proficisci in legationem, sed potius proficisci. Nam si absq; his rebus, quibus legatio, & confici, & decorari soleat profectus essem, ut aduersarius uult, quænam illa legatio fuisset, omnes uidetis. Verum id quoq; silentio prætereundum nõ puto, quòd uiolenta diffinitio in comparatione criminis semper inuenitur, & quũ oppositum inferat, fortaßis rectam eam nominare non incongruum esset, quod etiam ut plurimum in remotione accidere solet;* In *concessione uerò ac relatione quum inuenitur, non recta, sed obliqua ferè semper, quam* πλαγίαν *dicimus reperitur: non enim rectè oppositum, uerùm dißimile aut disparatum, ut dictum est, & exemplo demonstratum, inferri potest* Infinitio, *oportet* I*mperatorem omni modo, quoad potest, ciuitati consulere, & parum nonnunquàm officere, ut multum prodesse poßit. Item è contrariò, nõ oportet* I*mperatorem sine cõsilio senatus qcquã agere, præsertim cũ res multũ officiat,* Recta. πλαγία. Infinitio.

parum

parum prosit: qua tunc utendum, quum oppositus infinitioni locus, partibus iuris nequaquam à natura infinitionis remotis, non corroboratur. Item, oportet ulcisci parentem. Item, oportebat saluti uiuorũ consulere, uel necessitati nullam pœnam, ignorantiæ paratam ueniam esse oportere. Altera repulsio rursus accusatoris est, quæ per obsistentiam, non ad omnem circunstantiam, sed ad personam fertur, hoc modo, Attamen non tua, sed aliorum iudicandi potestas fuit, quod omnibus assumptiuis pro re accommodabimus. Senatus enim aut populi iudicium, cui solum attributa potestas est uel de pace, uel de bello, arripuisti: aut sine legatorum, ac tribunorum, uel militum consensu contra mores maiorum tuo solum usus consilio fuisti. Item quum pecunias à quæstore non acceperis, decreuisti non proficisci, quum potestas huiusmodi decreti, senatus aut populi sit: uel sic, oportebat tamen te, q̃ pecunias non acceperis, rem claram senatui facere. Et similiter paucis pro re commutatis, in alijs. Absolutio repulsioni opposita est, ac ideo ad eandem hic personam necessariò referri solet, hoc modo, Licet imperatori exercitui consulere: ea enim conditione milites ei traditi sunt, ut quoad posit, sibi ac uitæ suæ prouideat. Item, patri licet consulere filio, & si dignum morte inueniat, suo iudicio eum condemnare licet. Item, licet Imperatori, quod sibi melius ac utilius reipu. uidetur, facere: tempestatem huiusceemodi fuisse, ut si in sepelien

Altera repulsio ἡ ἑτέρα μετάληψις.

Absolutio repulsioni contraria ἡ ἀντίληψις

peliendis mortuis occupatus esset, de salute militum dubitandum esset. Verùm, hoc modo absolutionem proponere poterimus, quum dignitas personæ, ac autoritas facit, ut ei licere res uideatur. Nam cum autoritas personæ hanc nobis potestatem nõ præbet, callidè ut res patitur inuenietur absolutio. Nõ enim apertè dicemus Licuisse Oresti matrem interficere, sed quoniam aut propter potentiam ipsius Clytemnestræ, aut propter Aegysti amicitias, aut q tempus nõ postulabat, aut propter aliquid huiusmodi inutile fuisset eam in iudicium accersire, propter hæc omnia dicemus licuiße, quoniam non poterat rem in iudicium afferre. Id tamen sciendum, naturam huius esse absolutionis, autoritati rem attribuere, quod quũ fieri non potest propter rei magnitudinem, aut aduersariorum crudelitatem, aut tempus, locum, modũ licuisse afferemus, cuius rei copiam non hic solũ sed ubiq; à sequentibus locis plerunq; inueniemus: neq; enim absque ratione coniunctionis, quæ similitudine ac propinquitate cõficitur, loci nobis dispositi sunt. Sed ne quis putet non uidere nos huius causæ absolutionem, quoniam propinquam in rem traximus, illam quoq; quàm breuiter exponamus, ut nec hoc tacere, & illud significare uoluisse uideamur. Licuit ergo mihi (Orestes dicet) soli Agamemnonis filio, & regni hæredi iudicium de adultera, & cæde Agamemnonia facere. Hic etiam illud diuinum dicã si sequentes loci, aut is ipse quo aduersarius utitur,

si

si communis est, minime nos iuuat, eò confugiendum, unde locus nominatur. Nam idcirco locorum plurimos à constitutionibus nominauimus ut uel uno uerbo, & quid incidere posset, & quid si propria deessent facere oporteret, ostenderemus. Ex obsistentia ergo absolutionis, absolutionem oppugnabimus, ex iure hic gentium per uiolentiam obsistentiae respondebis, huic ius naturae opponetur, ac demum comparatio partium iuris sequi poterit, hoc modo. Sed nō antequam haereditatem adires, at defuncto patre, filius paternarū rerum omnium ius tenet: & qui haereditatem regni iure habet, is rex est iure, quàmuis rem nō teneat, mihi ne rem tenerem, nihil praeter Clytemnestram obstabat. At mater erat, & illud tibi consuetudo quaedam concedebat, ab hoc natura deterrebat, cui potius parendum: aut, nō tamen propriū dolorē manu propria ulcisci debebas. At iudex unusquisq; suae iniuriae est, si in aliorum iudicium respirare non potest, sed nō in parentem: at ius necessitudine potius, unde & scelerati parentes bonis odio. Nihil enim uirtute homini cōiunctius, à qua qui discedunt alieni putandi. Haec diximus nō ut omnia inuenisse uideamur, multa enim praetermissa sunt: uerum ut rem subaperiamus, quae illi sols clare patebit, qui communia & differentia optime tenebit. Qualitas et intentio. *Qualitas & intentio locis communibus coniungentur. Nam accusator in his causis loco communi utetur contra eū qui inutile utili praeposuerit, cum*

eum statuendi non habuerit potestatem. Item in relatione, contra eum qui plus uoluit uim, aut iudiciũ suum constitutis iudicijs ualere. In concessione contra eum qui ignorantiam suam legibus antecellere uelit. In remotione contra eum qui cum peccasse cõfiteatur tamen se aliorum culpa uelit defendere. Hæc diximus, non ut ostenderemus diuersos in aßũptiuis communes locos inueniri, uerùm ut rem exemplis clariorem redderemus. Nam citius unusquisque his ita dictis uidere poterit, unum his omnibus, ut etiam cætera omnia præter assumptionem, quæ ab ea re sumitur, quæ diuersas assumptiuæ species constituit, communem locum paucis pro re mutatis accõmodari: quibus locis communibus, quum in qualitatẽ propriam trahuntur, intentionem quoq; propriã cõiungemus, & ex congerie incommodorũ, quæ crimẽ suum consequi dicimus, cum amplificatione ita ipsos facere uoluisse dicemus, ut hæc consequerentur, qđ item amplificando à qualitate propria rei, hoc est, à uita sua probabilius faciemus: nam ubiq; hæc qualitas personæ de qua dicimus intentionẽ probat, & ambo hi loci communibus iunguntur, & quum unus alterum exaugeat, per communes locos latißime amplificantur. Defensoris locus communis cõtra eum, qui censeat rem perniciosam utili præponi, ac in alijs similiter paucis uerbis pro re, ut dictũ est, commutatis. Id tamẽ sciendũ, ita in remotione defensorẽ indignatione magis per locum communẽ uti posse,

quod

quod culpa aliorum in iudicium, ac in pœnam iniuste trahatur, quemadmodum in concessione, non conquestione, sed commiseratione magis utetur. De humanitate enim, fortuna, misericordia, rerum commutatione, uoluntatem in omnibus dicet spectari oportere: quæ omnia etiam in cæteris occupare poterit, quam uoluntatem, si potest, qualitate propria probabilem reddet, quum is rem, tempus, locum ante oculos ponet, ut qui audiunt, existiment aut non potuisse, aut inutile fuisse aliter facere.

DE NEGOCIALI ET *translatiua.*

Voniam de coniecturali diffinitiua iuridiciali & partibus eius, quàm breuiter ac dilucidè potui, dictum est, nunc antequàm ad legitimas uentam, de negociali & translatiua diligenter differere placuit, quas idcirco inter legitimas & rationales posuimus, quòd solæ mediæ sunt, quippe tam legitimæ quàm rationales inueniuntur, quod exemplis paulo pòst, uel digito tangi poterit. Præterea non ignoro nonnullos ita negotialem sub iuridiciali ponere, quemadmodum sub generali translationem. Quod etsi ratione non careat, tamen nos optima causa contrà fecisse tunc apparebit, quum tempus dabitur, ut de differentijs tam constitutionum quàm locorum differemus. Negocialis constitutio, quæ sic futurum tempus complectitur, ut etiam ad præteritū retorqueri poßit, finalibus locis tractari solet, lege sciliœt,

Negocialis constitutio quibus locis constet.

scilicet, æquo & bono, utili, poßibili, laudabili, & euētu, quæ qualia sint, breuiter exponemus, si prius aperiemus quonam modo nunc legitimo statu, modo per se negotialis absoluatur, ut quemadmodum duplex est, ita duplici eam tractatione complectamur. Legitimo negotialis statu absoluitur quæ à scripto nasci uidetur, ea est huiusmodi, Tribus de bello diebus consuli lex iubebat: Gallorum in Italiam audito aduentu, eodem die consulit Camillus exeundū. Per se tractatur quæ non à scripto, sed à re nascitur, hoc modo, Pacato orbe, Octauianus à P.R. petit Augustus uocari. His ita dictis, si à lege negotialis nascitur, eā aliqua, uel pluribus, si plures incidere uidentur, legitimis agemus: quòd si ex re orietur consuetudinē loco legis disponemus, hoc modo, Rem nouam petis, quam nullus unquàm optare ausus est: Ecōtra autem defensor per inficiationem, & obstinentiam, non esse noua dicet quæ petit, quoniam & Valerius Publicola, & Pom. Magnus cognominatus est: quòd etsi rem inusitatā petere uideretur, tamen sibi concedi conuenire, quoniam res ab eo gestæ incredibiles magnitudine sint. Aequum & bonum aliquem iuridicialium obtinet: Quare dabimus diligenter operā una uel pluribus partibus eius, quod æquū & bonum sit, aut ècontra enodare. Verùm in his finalibus locis sæpe, quum non poßumus rem ex lege, aut ex æquo & bono, aut commodo & laude nostra posse fieri ostendere, oppositū addita negatione

Legitimus status.

Aequū & bonum.

& proponere, & confirmare solemus, ut si nec cō modis nostris obesse, nec contra æquū & bonū, nec contra statutas leges fieri quid doceas. Vtilitatem in duas partes diuidimus, quarum unam usum, alteram necessariū appellamus. Vsus est, qui etsi quum adest iuuat, tamen cū abest non plurimum obest. Necessarium est, quod nisi faciamus, calamitatem allaturum est. Hæc dupliciter inuestigari solent, nam & si hoc facimus, quid nobis usui futurū sit, & quid necessariū adueniet aperiemus: & si non facimus, similiter quem usum amissuri, quæ necessitas aderit ostendemus, quorū utrunq; rursus quadripartitò diuidimus. Nam si facimus, eum usum, eas cōmoditates, ea necessaria nos obseruaturos dicemus, quæ in præsentiarum possidemus, multa quoq; affore nobis, quorū in præsentia indigemus: Incommoda etiam quæ modo urgent, expellemus, futura prius quàm ueniant euitabimus. Item si non facimus, bona quæ nunc habentur, è manibus amittemus, futura non sperabuntur, mala quæ adsunt inerunt, & alia quoq; consequētur: hac ratione siue hortemur, siue dehortemur, commoda, & incommoda, instanti & futuro tēpore considerabimus, quæ omnia triplici ratione perspiciuntur. Nam & bona quædam animi esse dicamus, ut religio, pietas, uirtus: & corporis, ut sanitas, robur, pulchritudo: & rerum externarum ut diuitiæ, potestas, gloria, de quibus latius suo loco dicemus. Cauendū autem ne id quod palàm obesse, aut prodesse

Vtilitas.

desse uidetur, huiusmodi esse negemus. Nihil enim est quod magis auditoris animũ offendat, q̃ manifesta certaq; ratione comprobata negare. Quare multo tutius est, si quæ aduersarij facienda dicunt utilia esse uidentur, utiliora dicamus ea quæ nos proponimus, ac ita per comparationem cõmodi & incõmodi, & aliorum agamus, ut tam ex lege & consuetudine, quàm ex æquo & bono, facilitate, cõmoditate, laude, cæterisq; similiter quæ incidunt, hoc potius quàm illud faciendum hortemur. Poßibile utili adiunctum est, nam neq; quod utile est, nisi poßibile, neq; quod poßibile nisi utile uideatur, suscipere solemus. Poßibili duæ partes subiectæ sunt, facile, & difficile. Si facile fieri potest quod dicimus, dicemus huiusmodi esse, ut etiam si difficile uideretur, tamen non contemnendum esset, nunc uerò quũ sit facillimũ, & afferemus rationes: Sin difficile est, per inficiationem & obsistentiam tractabitur. Non enim esse difficile argumentabimur, deinde & si difficile esset, tamẽ oportere pro laude & honestate labores & pericula libẽter sufferre, & maxime ne grauioribus opprimamur, hoc autẽ facile ac leue est: ꝗ si belli aut pacis deliberatio esset, poßibile ab his quæ personis attributa diximus inuestigaremus: nã tũ animi, tũ corporis, & externarũ rerũ cõmemoratione nostras uires cũ aduersariorũ cõparabimus, quorum unũquodq; unicuiq; conferemus, nisi fortè angustijs incideret causæ, ut utilius ad dicendum uideretur. Poßibile.

opponere non singula singulis, sed uniuersa uniuersis † exponere, hac in cōtione si non omnibus antecellimus id quo præualemus efferendum, & omnibus præponendum. Si contradicimus, facile difficile; difficile impoßibile fore cōprobabimus, quæ similiter, si cōmode fieri potest, inficiatione & obsistentia absoluemus. Hic locus ab his semper fluere solet, quibus res quæ de controuersia est, tanquàm instrumentis cōficitur, quæ si alijs apparantur, ea quoq; consideräda sunt, ut bellũ militibus & classe: hæc ambo pecunia. Laudabile. Laudabile est quod conficit honestam & præsentem, & consequentem commemorationem, id ex officio & uirtute nascitur, quæ quatuor sunt, prudentia, iustitia, fortitudo, modestia: de quibus loco suo latius dicetur, hunc locum his modis, quibus utile, conuenienter tractabimus. Nam quid facientibus, aũt non facientibus, laus, aut ignominia nobis attribuetur ostendemus, & utrunq; instanti ac consequenti tempore, laude & ignominia quadripartitò diuidemus, hoc modo, Si facimus, quam iam nacti existimationẽ uideamur, conseruabimus, & meliorem consequemur: si qua ignominia sit, aut falsa omnino putabitur, aut diminuetur: aut si quæ cōsecutura erat, penitus euanescet. Cætera quoq; similiter ac de utilitate dicebamus, excogitare conueniet. Itẽ quòd de æquo & bono, & cæteris dicebamus, in poßibili maxime, ac in laudabili fieri solet. Nam quod clare honestum appellare non possumus, id non turpe: quod non facile

cile uidetur, id non nimis difficile: quod non utile, id non obesse probabimus, ad quod aduersarius † infinitione obijciet, non debere ad eam rem facien-dam ciues hortari, quæ non officiat, sed ad eã quæ profutura sit. Euentus *est consecutio laudabilis, & utilitas postremò considerata, is à laudabili & utilitate, re parum, tractatione multum differt: & re quidem differt, † quoniam consequitur, † nunquam antecedit, hoc modo,* Vtile est Florentinis *opem ferre, sic enim non in* Venetia, *sed in* Lyguria *bellum erit: quod si non facimus, non in* Lyguria, *sed in* Venetia *pugnabimus.* Item *laudabile erit, liberam ciuitatem tutari, ne in seruitutem deueniat: quod si negligemus, libertatem* Italiæ *non iniuria prodere uidebimur.* Euentu *postea ostendes, amplificando, quæ lucra, quas diuitias, quam laudem, quod nomen consequemur, si pro libertate in* Lyguria *pugnabimus:* Item *è contrario, quæ damna, quas iacturas, quam ignominiã nobis & posteris nostris hac negligentia præparabimus.* Qui *euentus, & si nonnunq̃ ad cõfirmandos eos locos, quos consequitur, adhiberi soleat, tamen quia in dicendo seorsum etiã ponitur, separandus fuit.* In *hoc igitur maxime à superioribus differt euentus, quoniã ibi solum tangitur, loco suo amplissime exponitur.* Præterea *ibi sine cõplexione ferè semper, hic sine cõplexione ferè nũq̃ tractatur oratio.* Amplius, *ibi ad probationẽ aliorũ inducitur, hic ad comprobandum euentum alia afferuntur.* Cõple-

inficiatione

Euentus.

quam

non quã

xione igitur tractatur euentus, hoc modo, Siue uincamus siue non, utile simul ac laudabile est, libertatem tutari: cui addere poterimus, solũ decretum ferendi auxilij conferre multum posse, ut & timore abstineat, cũ paratos nos esse sentiat, & periculi magnitudine deterreatur. Item sine nobis, siue uincant, siue uincantur, qui ad defendendã libertatem nos rogãt, cum inutile est, tum ignominia plenum. Id præterea sciendũ, quòd si cõplexionibus, quæ in euentu fiunt, uim in dicendo magnã assequi posse uidemur, poterimus quum separatim euentũ per complexionem tractauerimus, cõclusione postea uti, plurimis † ante rem gestam exemplis locupletißima. Quòd si aut parum exemplorum copia suppetit, aut quæ ab euentu dicuntur, firma non sunt, ab euentu & exemplis simul totam orationẽ concludemus. Translatio *similiter ac negotialis, aut scripto absoluitur, aut non: & eam quidem quæ scripto absoluitur perfectã præscriptionem appellamus, quæ est huiusmodi,* Lex, *si lex fertur, centesimo die postq̃ ferri cœpit, sanciatur, eiq́; usq; ad nonagesimũ diem solùm contradicere liceat. Quũ pauper quidam legatus missus esset, quidã uirtuti eius inuidus legem tulit,* Neminẽ Rẽp. *gerere, cuius census quinq; talentis pluris non esset, post nonagesimum diem redit à legatione pauper, ac latæ legi contradicere studet. Hæc præscriptio duas semper suscipit quæstiones, quarũ prima, uel legitimo statu, uel diffinitione, altera rationali absoluitur.*

antea gestarum rerum

Translatio ἡ μετάληψις.

Nam

Nam & in proposito exemplo, primo scriptum & sententia incidit, quũ is qui legi contradicit, asserat legis intentionem esse, ne hi qui cum lex ferebatur præsentes erant ultra nonagesimum diem contradicant, sibi absenti eũ debere intelligi primum diem, quo in ciuitatẽ appliauit: deinde per negotialem considerabimus, si ex utilitate nostra, laude, æquo & bono ea lex sanari poßit. Præterea præscriptionis locus, quem superius recusationem appellauimus, proposito themati poterit accõmodari, hoc modo, Quũ quinq; talentûm cẽsum nõ habeas, lege lata cui præter te nemo ciuiũ contradixit, dicere non potes, nec omnino aliquid in Rep. reprehendere: ad quod scilicet id dicatur, quòd nõ conueniat ea lege tanquã sancta uti, de qua an sanciri debeat, quæstio sit. Trãslatio autẽ non scripta, in hoc maxime à præscriptione differt, quòd illa ex lege ipsam rẽ eijciendã esse ostẽdit, hæc quũ rem ipsam per se nõ poßit reijcere, ex aliqua circunstãtia eã reprehendit. Quũ autẽ & recusatio, ut in coniecturali latius dictum est, aliqua in circũstantia, quæ in gestione negotij sit, fundari uideatur, tamen ab hac trãslatione, quæ à scripto nõ nascitur, maxime distat. Nã recusatio quũ per se in iudiciũ nõ ueniat, non status, sed locus est. Hæc igitur nõ scripta trãslatio in hos locos distributa est, expositionẽ, recusationẽ à scripto, repulsionem, ratiocinationẽ, diffinitionẽ, assumptionem, alteram repulsionem, absolutionem, infinitionem, qualitatem,

Nõ scripta.

Non scriptæ loci.

& intentionem, hoc modo, Fortis uir cuiusdam ciuis interitum petijt, ac habuit, postea clarum factū est, ciuem illum ab eo interfectū fuisse ante petitionē, reus est cædis. Expositio*, occidisti hominem: quam cū amplificatione multo maiorem dicemus, quàm in his facere statibus solemus, in quibus amplificatio, & comparatio inueniuntur.* Recusatio*, non debeo rationem eius cædis reddere, quæ mihi à populo concessa est.* Inter *hanc recusationem, illamq; quæ in coniecturali nonnunquàm inuenitur, hoc interest, quòd illa nunq̄ à scripto, hæc semper à scripto oritur.* Nā
expositionē *hic fortis uir nullo pacto † exceptionem totius accusationis faceret, nisi petitio eius cædis plebiscito firmata esset.* Repulsio *rem quæ per recusationem affertur concedit, sed ex aliqua circunstantia reprehēdit,* Non *erat tunc tibi hæc cædes concessa, cum patrata est, quare quum homini uis contra rempub. illata sit non effugies: nam si quum petebas, uiuus cō tradixisset, non traditus fuisset, & quæ huiusmodi sunt.* Is *locus in translatione uehementißimus est, quum aut in tempore, aut in loco fundatur: quum uerò ab alijs circunstantijs ducitur, multo remißiorē uim habet.* Ratiocinatio*, nil aut parū differt post impetratam à populo cædem, aut paulo antè interfecisse.* Hæc *ratiocinatio, ut etiam superius diximus, quum ea quæ per eam colliguntur multum distare uidentur, nisi cautius pertractetur, peruertit defensionem, quod & cæteri loci nonnunquàm faciunt.*

Nam

Nam si quis, quoniam licet comprehensum adulterũ intertmere, adulterum in templo interficiat, & reus cædis sit, non bene ratiocinationem exponet, si dicat nihil differre sacró ne in loco, an in profano adulter interficiatur, non enim parum differre uidetur. Quare non ita, sed aut multo præstantius hoc illo dicet, quoniam decet coram dijs adulterum pœnas pendere, aut ad euentum illum confugiet, qui quoniam eadem ex circunstantia nascitur, repulsionẽ cõsequitur, hoc modo, Nam si adeò hoc differre iudicatur, ut in templo non liceat comprehensum adulterum interficere, adulterijs templa deorum adimplebitis. Diffinitione, multum diffiniendo differre probabimus, quæ ratiocinatione non differre colligebantur. Post ratiocinationem diffinitio in translatione sequitur, quoniam accusatio, & defensio inter se cõmutatæ sunt. Obtinet enim accusator defensoris, defensor accusatoris uim in translatione, quare mirũ uideri non debet, si ad commutationem personarũ loci etiam commutentur. Quibus illud addam, diffinitionem, quæ antecedit ab antecedentibus, quæ cõsequitur à consequentibus frequẽtius inueniri: quare si ex dispositione tempore differunt, & ex inuẽtione tempore distabunt. Assumptio in his relationis est, iure enim cæsum adulterum dicimus, aut dignũ cæde, populi etiam iudicio uisum: hæc communi loco, ut in assumptiuis diximus, approbatur. Altera repulsio assumptioni opposita est, atqui te oportebat uerè

rem

rem populo exposuisse, tui delicti ueniam petere, uel q̧ dignũ cæde occidisti: hæc à superiore differt, quoniã illa totam translationem continet, & ab omnibus circunstantijs inuenitur, sine hac translationẽ consistere posse manifestũ est, & ab eo modo proficiscitur, qui eam circunstantiam sequitur, unde prima repulsio inuenitur. Absolutio, licebat quod uolebam, & quomodo uolebam petere. Infinitio non particulatim, sed generaliter proponitur, & tã accusatoris quàm defensoris inuenitur, hoc modo, Oporteat ne huiusmodi rem iudicium effugere, uel oporteat ne uirum fortem, populum calumniari. Ex his iam patet quanta obuoluantur ignorantia, qui translationem in constitutionibus non ponant. Nam etsi nihil aliud esset, quod eos moueat, tamen propter cõmoditatem dicendi, quam in hac facultate sequimur, accipienda esset, uerũ eos hæc ratio fugit. Ac quoniã legitimis rationalibusq; præscriptio implicatur, eisq; absolui potest, translationem illis omnino accommodarunt. Alteram enim eius partem uidere non potuerunt, quæ quum locos suos, locorumq; dispositionem propriam teneat, ad alias reduci quidem potest: Nos uerò non hanc partem solum, sed illam etiam à cæteris separamus, quoniam quæ accedunt, quæq; incidũt, locorũ uim ad principales habere omnino uidentur. Legitima constitutio est, quæ de scripto uno uel pluribus nascitur. Eã in quatuor partes diuidimus, scriptũ & sentẽtiã, cõtrarias leges, ambiguum

Legitima et eius partes.

guum, ratiocinationẽ. Scriptũ & sentẽtia in hos lo cos distribuitur, expositionẽ, intẽtionẽ, inscriptionẽ, intentionẽ legislatoris, ratiocinationẽ, diffinitionẽ, assumptionẽ, repulsionẽ, cõparationem, uiolentã diffinitionẽ, infinitionem, alterã repulsionem, absolutionem, qualitatem & uoluntatem. Sentẽtiæ partitio. Expositio est *ipsius rei, quæ cõtra scriptum facta esse uidetur, cum breui amplificatione propositio, hoc pacto,* Lex, *Peregrinum, murũ ascendere capitale sit: tempore belli quidam murum ascendit, hostium ducẽ interfecit.* Expositio. Expositio, *ascẽdisti murum cõtra legem, hic scripti recitatio nunq̃ ferè prætermittẽda est.* Intentio *hic dupliciter † intelligitur, nam & scriptoris sentẽtia circunstantijs enodabitur, quem peregrinũ, quo tempore, quo modo, qua de re posse ascendere, legislator intelligit, & rei uoluntas aperietur, hoc modo,* Non *esse tantum respiciendũ, quod ascendit, sed qua uoluntate, & quod ut ciuitatem defenderet, hostes propulsaret.* Intentio. *assumitur* Inscriptio, *nihil horum addidit legislator, sed simpliciter dixit, quòd uoluit peregrinum in murum non ascendere, & utetur breui collaudatione scriptoris, quòd commodè planè, nil ambiguè scripsisset, & scripti commemorationẽ faciet. Altera intentio cõmunis est.* Inscriptio. *Nã qui à sentẽtia dicit, eam ad inscriptionẽ opponet, hoc modo,* Idcirco *nihil horum scriptor addidit, quoniam quæ ita clara sunt, ut per se intelligantur, scribenda non duxit, & utetur collaudatione scriptoris,* Intentio legislatoris.

quòd

quòd illud solum scripserit, quod necesse fuerit, q̄ď dubium nõ esset, id nec scribendum duxerit. Accusator dicet non propter hoc id legislatorem omisisse quoniam per se intelligi posse putauit, sed quoniam omnino noluit peregrinum, murum ascendere: hic & aduersariorum sententia contemnetur & infirmabitur, si nihil dicemus scriptori obfuisse, si illud uoluisset asscribere: Verùm noluit, quoniam aut iniquũ, aut contra iura communia, aut inutile, & quod clarè scriptum est, æquum & utile, & dicemus causam quare id scriptor senserit, quod scripserit. Hãc sententiam oppositam appellamus, & scripto nõ rei gestæ accommodari censemus, & ex re sententiæ oppositæ inueniri putamus. Et quum aliquid assumitur, in quo conuenire effectus urget, euersionem quoq; legis ea re sequi demonstramus, ac demum contentionem præsentis salutis cum futuro incõmodo adhibemus, quæ res assumptionem, quam per omnes parteis in scriptum, et sententiam, sicut èContrario, incidere non negamus, uehementer probat. Ratiocinatio inscriptionem, ac intentionem scripti in unũ colligit, hoc modo, Nihil differt additum esse, nisi salute Reipub. ascendit, uel nõ esse additum, nam & absq; additione hac clarißimum est. Is locus exemplis comprobari solet, si quàm plurimas leges breuiter scriptas esse ostendemus, quæ tamen tum exceptionibus quibusdam, siue expositionibus, tum consuetudine recta ex utili Reipub. sententia intelliguntur.

Ratiocinatio.

Quæ

Quæ omnia si ut uerba & literas sequaris, contemnere instituisti, calumniatoris nõ boni ciuis officium obtines. Nam *si ex æquo & bono, more, natura, legem non intelligis, ipsum legislatorem, aut iniquũ, aut stultum, aut inuidum calumniaris, cum aut iniustum, aut impoßibile, aut pugnantia, id est, nõ conuenientia cum superioribus & inferioribus aut inutile scripsisse eum asseueres.* Diffinitio *ad ratiocinationem fertur, & quod plurimum inscriptio à scriptione differat, diffiniendo ostendet, quam diuersitatem etiam à diuerso euentu probabit, quid ex hoc quid ex illo consequi posset, breuiter aperiet.* Aßumptio *hic comparatiua est quæ per conceßionem differentiæ, quam is, qui à scripto dicit inferre solet, introducitur, hoc modo,* Etsi *hæc ut dicis differãt, tamen in utilitatem & tutelam ciuitatis feci.* Repulsio *ex aliqua circunstantia assumptionem refutat, hoc modo, si huic* Reipub. *utilitati esse uolebas, aliter sibi non præuaricatione consulere debebas.* Compara*tio, utrum maius, emolumentum ne quod ex præuaricatione secutum est, an ipsa præuaricatio: & conferemus id quod scriptum est, cum eo quod factum est, ac ostendemus quid iudicem sequi oporteat.* Si *à scripto, dicemus scriptum potius quàm id quod aduersarij acutè excogitarint, quoniam periculosißimũ sit à scripto discedere:* Sin *à sententia, è contrario hoc multo tutius atq; honestius dicemus, quod tam salutem peperit.* Hæc *comparatio ut certis regulis* com

Diffinitio.

Assumptio.

Refutatio.

Cõparatio.

comprehendatur, tempore, persona, multitudine, honestate, ac euentu tractari solet, q. iam diu sententijs potius quàm scripto utamur, uel ècõtrario, quòd Solon maxime autoritatis uir ita iudicauerit, q. plures ciuitatum sic utantur, quòd iustius ac melius sit, quòd utilius futurum. Violenta diffinitio, non est hoc præuaricatio, sed constitutio legum, & firmamentum. Item ècõtrario, immo nil aliud quàm præuaricatio, murum te nõ ascendere lex iubet, tu ascendisti. Infinitio, oportet unumquẽq; pro uirili parte ciuitati ubi uiuit, cõsulere. Item, non oportet nisi leges conserues. Altera repulsio ut in aßũptiuis accusatoris est, & infinitioni defensoris per obsistentiam opponitur, hoc modo, Etsi tibi licet pro uirili parte reipub. cõsulere, non tamen omni modo quouis nisi rem populo. aut Senatui patefeceris. Absolutio, licet quæcunq; reipub. conferre uideris, uel non cõmunicato consilio† cõficere, etsi etiam non liceret, tamen quum propter breuitatem temporis, hostiũmque impetum, ac cætera huiusmodi differendum nõ esset, mihi tunc profectò licuit. Qualitas & uoluntas per cõmunes locos tractantur, qui sunt à scripto quidem in eum, qui quum fateatur cõtra id qđ scriptum est fecisse, tamẽ audeat facti quærere defensionem: à sentẽtia cõtra eum qui raptim scriptũ recitet, scriptoris sensum & uoluntatem cõtemnat. Legitimam constitutionem per contrarias leges dicimus, ut in priori libro declarauimus, quum duæ

Violẽta diffinitio.

Altera repulsio.

Absolutio.

consulere

Qualitas et uoluntas.

leges, aut etiam una, quæ diuidatur, inter se pugnare uidentur: hanc post scriptum, & sententiam collocamus, quoniam eisdem geminatis locis tractatur. Vnde nõnulli non diuersam à scripto & sententia legitimæ speciem hanc, sed modum eius quendam putarunt, sicut duplicem coniecturalem, aut diffinitiuã non cõstitutionis speciem, sed modum coniecturalis etiam nos in primo posuimus. Verùm hanc segregãdam omnino intelligent, si ut etiam superius dictum est, diligenter consyderare uoluerint, omnem statũ ab eo quod probatur, fluere solere: deinde in scripto & sententia unum scriptum affertur, de quo modo fiunt hic plura: quare quũ unius & multorũ eadem esse diffinitio non poßit, diuersas legitimæ species has esse, nullus dubitauerit. Preterea nõ solum ad ueritatem rei, uerùm etiam ad dicendum multum interest, unám ne aut duas putemus. Nam in scripto & sententia, unus scripto alter sententia, semper contrarijs in legibus uterq; scripto eius legis, qua nititur, & sententia contrariæ legis utitur. Postremo in contrarijs legibus, etiam is locus incidit, quem continentiam latinè appellare placet, qui tunc inuenitur, quum aut plura per se aut diuisione quadam plura scripta uidentur. Locus autẽ diuersus si ab ea re, de qua quæstio est nascitur, quoniã diuersitatem † *corũ quæ probãtur ostendit, aliam cõstitutionis speciem constituit. Quare contrariæ leges à scripto et sententia diuersam legitimæ speciẽ omnino consti*

Continẽtia.

rerum Cõtrariæ leges qbus locis absoluantur.

constituunt, quæ locis scripti & sententiæ geminatis uno tantum addito, tractatur expositione, scilicet eius quod præter scriptum factum esse dicitur, intentione, altera expositione, scripti altera intentione. Verum inscriptio, ratiocinatio, & diffinitio in contrarijs legibus idcirco rarißime inueniuntur, quoniam quicquid ex his locis ab uno dicitur, ab altero etiã
hac *similiter proferri potest, † hæc æqualitatis ratione etiam absolutio deficit, nisi quum ea lex quæ à defensore proponitur, eum locum poßidet quem conti-*
in scripto *nentiam nominamus, ergo post diffinitionẽ, ut † inscriptio & sententia, assumptio, repulsio, comparatio, uiolenta diffinitio, infirmatio, altera repulsio, deĩde qualitas & uoluntas sequuntur.* Locus *uerò quẽ in contrarijs legibus inueniri diximus, quem continẽtiã latinè, quoniam nos* περιέχον *dicimus, nominare placuit, post comparationem collocabitur, quæ ut dilucidius intelligi poßint, in hoc themate consyderẽtur.* Lex, *Abdicato nõ liceat quicquam paternarum rerum poßidere. &* Lex, *Qui tempore tempestatis in naui permanserit is nauem habeto: abdicatus tem-*
Expositio. *pestate permansit in naui paterna.* Expositio *accusatoris sic agitur, ut in scripto & sententia: quum*
Intentio. *sis abdicatus, rem paternam poßidere nõ potes.* Intentio *hic legislatoris est, per quam defensor expositionem accusatoris refutat, dicet enim legem abdicatos hæreditate, ac successione quadam paternarum rerum priuare filios, se non ut filium, sed ut alienũ*

nanẽ

nauem poßidere. Cui loco ſubiunget alteram expoſitionem, quòd ſcilicet lex iubeat eum nauem habere, qui tempore tempeſtatis in naui permāſerit: huic expoſitioni alteram intentionē opponet aduerſarius (nam id nobis uniuerſaliter præceptum ſit, ſcriptum ſemper quum contra nos eſſe uidetur, intentione, hoc eſt, ſententia, & uoluntate ſcriptoris ſolui debere): hæc igitur altera intentio hic erit, quòd legiſlator eos uoluit, ſi permanſerint, poßidere qui abdicati non ſunt, & tunc quum alia lex non contradicat, ſequitur indeterminatio, quam & inſcriptionem nominamus. Sed quoniam exæquari uidetur, ut diximus, difficillime inuenitur. Poſſet autem tunc incidere, quum una lex dilucida, altera obſcurior eſſe uidetur, aut cum una lex iudicatis confirmatur, hoc eſt, quòd ea lege plerunq; utantur iudices, altera ferè nunquàm: tunc enim huiuſmodi legum diuerſitate, quòd una clarior aut uſurpata ſit, altera obſcurior & uſui parum accommodata, poterunt hi loci fortaßis ita pertractari, ut non uideantur ex utraq; parte omnino eadem, ſed diuerſa dici. Ratiocinatio, *diffinitio ſimiliter, atque indeterminatio, difficillime ac ferè nunquam incidere poſſunt, quàmuis magni oratores etiam quæ difficilia ſunt, orationis ui facilia reddant. Verùm nos quod ars † intentionis oſtendit, non quod grauis orator efficere poteſt, nunc ſequimur. Altera intentio eſt qua ſententia & uolūtas ſcriptoris ab utroq; ac in utroq; ſcripto inquiritur.*

Altera intentio. *inuentionis* *Altera intentio.*

Accusator dicet, ideo legislatorem abdicatum rebus paternis priuasse, quòd non dignũ putasset, turpem ac odiosum patri filium quicquàm quod patris esset poßidere. Defensor, non propter hoc, uerùm ut coacti filij, labore suo se ipsos sustẽtare uelint, ut quũ se ipsos nihil habere intelligant, pericula subeant, honestum quæstum inquirant, ociũ & delicias procul abijciant, quod is fecit. Nam uterque post eam intentionem, quam scripto accommodat, factũ subiunget ei conueniens, ut accusator hic turpitudinem uitæ, defensor factum periculum suum, tempestatem breuiter supponet. Item ideo et, qui in tempestate permanet, nauem dari iubet, ut nauigantes pericula tempestatum libenter sufferant, & ex hoc quoque pauciores ciues naufragium patiantur. Ex parte accusatoris huius legis intẽtio in proposito themate, uel non incidit, uel infirma est. Nam etsi noluisse legislatorem duplici pœna eos affici, qui nauem reliquerunt, constat, id tamen dicere præsertim parenti inuidiosum est. Si alius ageret, non uerisimile. Quapropter multo infirmiores etiã cæteræ suæ rationes esse uidentur, nam qui contrariam legem intentione infirmare non potest, is quasi cõcedere uidetur, illa potius q̃ sua lege utendum esse: hæc scripti intentio in scripto & sententia ad inscriptionẽ afferri solet, hic ad ipsum scriptum.

Aßumptio. *Aßumptio accusatoris hic relatiua incidit, & intentioni defensoriæ opponitur, hoc modo, Sed abdicatus es, & nihil patris poßidere*

potes,

potes, & utetur breui amplificatione per locũ com-munẽ cõtra abdicatos. In omni enim relatione aßũ-ptio loco cõmuni approbatur. Defensoris aßũptio, *Sed permansi in naui: in qua cõparatiuum quid in-cidit, Melius atq; utilius fuit in naui permansiße, ac ita subire periculum, & perpeti tempestatẽ, ut nauis ac omnia quæ in ea erant salua sint, quàm si omnia simul perdita essent.* Itẽ, *utilius eße reip. mihi nauẽ adiudicarier: hoc enim exemplo, & alij suo periculo conabuntur à tempestate naues conseruare: hic tem-pestatis uis magnifice ante oculos subijcietur.* Repul-*sio defensoris ad aßumptionem accusatoris per infi-ciationem prius, deinde per obsistentiam referetur,* Etsi *is eßem, quẽ tu putas, ac ita turpis, ita infamis ut tu dicis, nunq̃ tamen iure naui ea priuarer, quam seruaui, neq; tempus nunc præteritam uitam accusa-re, sed hac de re qua de agitur disputare, quam tu uirtute, ac labore meo confectam eße negare non potes.* Accusatoris repulsio, *Alijs in rebus, non in his quæ lege prohibentur uirtutem tuã ostendere de-bebas.* Comparatio, *quodnam scriptum legis opor-teat potius seruare; si una iampridem & semper, altera nuperrime, uel rarò usi sumus, & quæ lata prius: Si hæc à Publicola, illa à Decemuiris: si mul-ti hac, pauciores illa utantur: aut si hoc pro rep. agi conueniens, illud pro priuatis quibusdam scriptum sit: si hæc iustior, ac communi iuri, æquo & bo-no magis conueniens; Si utilius, conducibiliúsque* Compa-ratio.

ſit hanc, quàm illam ſeruare, quoniam ſi hæc reuocetur, multa incommoda reſp. perpeſſura eſt: illa ſi contemnetur, aut nihil, aut multo minus incommodorum adducet. Ad comparationē continentia proprius huic ſtatui locus, præter eos qui ſcripto & ſententia attribuuntur ſtatim conſequitur. Continentia eſt locus, quo diuerſis quibuſdam poſitis ſcriptis diligenter quid cōtineāt, quid contineatur conſideramus, hoc eſt, ſi poſſumus huiuſmodi earum legū naturā oſtendere, ut ſi una obſeruatur, altera etiam ſimul obſeruetur: ſi reuocatur, altera etiam contemni uideatur, hoc modo, Si nauem poßidebo nulla iſtarum legum deſpicietur, utraq; obſeruabitur: permanſi in naui, ſecundum legem eam habebo, quæ iam patris non erat, nec paterna amplius dicenda, ex quo tempeſtate relicta fuit. Verùm quoniam is locus non plane nec aperte in propoſito exemplo inadit, ut eius uis omnis clarius appareat, hoc etiā thema † huius ſcripti ponatur. Lex, Vitiata uirgo uitiatoris aut interitum, aut connubiū optet: quidam duas ſimul uitiaſſe dicitur, una interitum, alia connubium optat: hic utranque partem legis integram fore dicet, ſi capite plectatur. Nam hoc modo utraque ulta iniuriam erit: quòd ſi alteram in uxorem accipiet, alteri nullo modo ex lege pœnas dabit, per hunc locum & abrogatio ac derogatio conſiderantur, & utrum una iubeat, altera permittat. Nam illa lex, quæ iubet, aut cui nihil abrogatum, aut derogatum fuit, quum plus

Continētia.

unius [margin, beside "omnis clarius"]

Abrogatio & derogatio.

plus ualeat, continere eam uidetur, quæ permittit, & cui abrogatum siue derogatum sit. Quòd si qd in continentiã ab aduersario affertur, non alienũ erit utriusq; rei uti collatione, ut si humanitatem, & misericordiã ita continentiæ opponat, ut simul conseruari quoq; legem dicat, collatio honesto & euentu fieri potest. Violenta *diffinitio continentiam confirmat, hoc modo,* Nihil *paterni poßideo, nõ erat hæc nauis quum in media tẽpestate relicta esset, amplius patris: & sic suũ alicuius esse dicet, quod in tutela illius ac gubernatione est: sponte, aut desperatione relictum, alienum esse, quod & legislator sensit, quum eos, qui nauem in tempestate relinquunt amittere iubeat.* Item *ècontra, non poterat non esse patris, quod nullius alterius erat.* Item, *non est hoc cõseruare legem, sed contemnere, si uiuus uitiator relinquitur: necesse est enim sedeat uitiata despecta omnino, & abiecta puella, quum nullam sibi ultionem secundum leges factam esse uideat.* Item *ècontrario, hoc est conseruare legem, maritum uitiatorẽ uitiatæ concedere quum optet. Infinitio & cæteri loci, qui in scripto & sententia infinitionem sequuntur, quum incidunt, ut in aßumptiuis diximus tractabuntur.* Ratiocinationis *hi sunt loci, expositio, accommodatio, ratiocinatio, diffinitio, scriptoris intẽtio, ampliatio, uiolenta diffinitio, cõparatio, assumptio, quæ si incidet, etiam repulsio inuenietur, quam absolutio sequetur, deinde qualitas & intentio, quæ* Ratiocinationis loci.

ut clarius pateant, breuiter exempli causa in hoc themate consideretur, In correctionem ciuium, nominatim lædere quos uolebat cõsueuerat uetus comœdia, quod etsi perutile foret, tamen quũ uitiosi prævalerent, lege cautum est ne quis in comœdia ciues amplius nominatim lædat: quidã in imaginem eorũ, quos nominare non licebat, histriones personatos adducebat, reus fit legis. Expositio, lædis ciues contra legem in comœdia. Accõmodatio est locus, quo rem nostram non discrepantem à scripto demonstramus, hoc modo, Atqui neminem nominaui, hoc enim est quod lege prohibetur. Ratiocinatio, nil differt, personatim ciues uel nominatim lædas: utroq; enim modo certa ratione populus cognoscit quem uituperas, quod legislator fieri noluit. Diffinitio, plurimum differunt, & diffiniet utrunq;, ut diffiniendo demonstret q̃ hoc ab illo differat, quam diuersitatẽ ostendet, genere, natura, ui, magnitudine, loco, tempore, persona, opinione, quæ quũ in utrisq; fundari possint, à consequentibus, quoniam ratiocinationem sequitur diffinitio, tum clariorem, tum uehementiorem habebunt uim. Scriptoris intentio tam accusatoris q̃ defensoris est, & accusator dicet legislatorem noluisse comœdos, quęcunq; ipsi ciuium uellent, iniusta uituperatione afficere. Defensor, non propter hanc causam latam legem, sed quoniam perutilis comœdia ciuibus uisa est, non expulsa, sed prohibita est lædere nominatim, ne in æternam memoriam uituperatio ciuium

Expositio. Accommodatio. Ratiocinatio. Scriptoris intentio.

ciuium permaneret, aut ne quasi commentarij uitu-perationis ciuiũ comœdia extaret, quæ & ad præsentes, & ad posteros homines turpem alicuius ciuis cõmemorationem faceret: Ego *autem qui nominatim læserim neminem, nec à me scriptum quicquàm reliqui quo aliquis uituperetur, & utilitatem quæ ex reprehensione fieri solet optime omnibus contuli, & nihil unquam cõtra legem fecisse uidebor.* Ampliatio *magnum quid ab reo commissum ostendet.* Violenta *diffinitio, nihil aliud est nominatim lædere, q̃ certo signo significare quem uituperes, quod tu fecisti.* Comparatio, *quòd maius etiã sit eos ciues quos lædere uelis, ita adducere ut eosdem ipsos populus uidere existimet, quàm nominare.* Assumptio *hic meo iudicio, tam relationis quàm comparationis incidere potest.* Relationis, *si uehementer infames esse uiderentur, qui læsi sunt: dicet enim iure reip. uexatores, aut quadruplatores, sicarios, & huiusmodi in spectaculo uituperatos fuisse.* Comparationis, *si conducibilius atque utilius cum reip. ut cæteri à simili uitio se retrahant, tum etiam ipsis, ut quum se intelligant uitijs suis ignominiam consecutos, conentur uirtute infamiam expellere.* Repulsio, *non hoc modo, sed accusatione potius eos à uitijs deterruisses, & reipub. melius cõsuluisses.* Absolutio, *licet unicuique ut potest, uel ut uult, dũmodo leges nõ euertat, quod utile futurũ intelligat conficere.* Qualitas & *uoluntas similiter ac in superioribus. Scimus multos*

Ampliatio. *Violenta definitio.* *Cõparatio.* *Aßumptio.* Repulsio. Absolutio.

Hermagoræ sectatores. qui Hermagorā imitati sunt, omni in statu conatos, complures modos excogitare, qui id solum mihi agere uisi sunt, ut ars difficilior cognitu putaretur, nos eos modos solum enodare nitimur, qui ad dicendum perutiles sunt. Quare, quoniam nonnihil ad dicendū refert (facilius enim inuenire poteris, si hæc certa ratione intelligas) quatuor hos modos ratiocinationis memoriæ commendandos duximus, à simili scilicet, à maiore, à minore quod antecedere deberet, & à cōtrario.

Quatuor ratiocinationis modi. A simili est quod proposuimus, & id quod nunc dicimus. Lex, Qui patrem interfecerit, obuolutus corio deijciatur in profluentem, matrem quidam interfecisse conuictus est, & eadē affici pœna recusat. A maiore. Lex, Exulem intra fines deprehēsum liceat occidere, quidam uerberauit solum, accusatur quòd manus intulerit homini. A minore quod antecedit, Deprehensum adulterū liceat uerberare, adulter uerberatus post aliquot dies interit, is qui uerberauit, reus est cædis. A contrario, Viro forti præmiū quod petit. Imperator desertorem pugnæ necauit, reus est cædis. Hos modos ad dicendum non inutiles putauerimus, quoniā & ad ratiocinationem, & diffinitionem, qua quid quod factum est à scripto differat inquirimus, & ad intentionem scriptoris, ac ad uiolentam diffinitionem inferendam, & comparationem nonnihil afferre uidentur.

Ambigui loci. Quum scriptum ambiguū esse uidebitur, quod aut redditione, siue cōstructione scripti, aut diuisione uerbi cōpositi,

aut

aut defectu ipsius scripti, aut uaria potestate uerborum fieri solet, his locis utemur, expositione, intentione legislatoris, continentia, assumptione, repulsione, infinitione, qualitate & uolunrate, quæ in hoc exemplo qualia sint, breuiter consyderentur, Meretrix si coronam auream habet, publica esto. Expositio in ambiguo duplex est, accusatoria, quæ quid lege faciundum sit, breuiter proponit, hoc modo, Lex te publicam esse iubet. Defensoria, quæ ambigui naturam statim proponit, nō me sed coronam. Expositio.

Intentio legislatoris est, qua ad utilitatem nostram scriptum exponimus, hoc modo, Atrociter legislator puniendas meretrices putauit. Atrox enim facinus dicet, meretricem huiusmodi corona se exornasse, qua sola utuntur pudicæ. Item ècontrario, puniēdas putauit, sed nō ita acriter, ut tu existimas: intentionē uterq; alijs legibus, natura, more, æquo & bono cōfirmabit, ut appareat hoc non illud, aut hoc potius scriptorem uoluisse. Item ex utilitatis, uel honestatis euentu, quòd inhonestißimum sit meretricem similē pudicis uideri, quòd etiam inutile, quoniam hoc modo, dum quænam sit ignoretur, misceri pudicis poterit, quibus de rebus atrociter eam puniendam censuit. Intentio legislatoris.

Continentia perspicietur, si diligenter consyderabimus, quæ sententia ex his, quæ scripto attribuuntur, alteram continet: qui locus in exemplo proposito accusatoris est, hoc modo, Atqui si tu publica eris, & corona unà tecum publicabitur: si coro Cōtinētia.

corona dabitur, tu tantum facinus impune suscipies. Qua de re dicet si ita fiet, ut ipse censet, nullo modo iudices legem contemnere posse: si ut aduersarij putant legem intelligant, errare ipsos, ac ab intentione scriptoris longius recedere. Assumptio relationis. *Assumptio relationis est per locum communem cõtra meretricẽ. Repulsio, suffiat ignominia, satis est* ꝙ *infamis sum,* ꝙ *tum à meis, tum à pudicis omnibus expulsa quoniã meretrix, satis punita his rebus impudicitia mea. Ad repulsionem semper absolutio sequi solet, nisi quum reus mali se quicquam fecisse confitetur. Nõ enim potest dicere id sibi licere, quod quãmnis leuiore pœna, tamen puniendum esse concedit.* Infinitio. *Infinitio accusatoris, oportet meretricem, quæ pudicæ ornamentum assumit, acriter punire: Defensoris, misereri oportet eius, quæ paupertate coacta, ut aliquid acquireret, quo uitã sustentaret, id ausa est, q̃d nemini obfuit.* Qualitas et uoluntas. *Qualitas & uoluntas per communes locos, ut ĩ alijs diximus tractabitur, in quibus etiã id cõsyderãdũ erit, si legẽ cõtẽpserit, aut ignorauerit.*

DE DEPRECATIONE.

Haec paucis dicta de cõstitutionibus, partibusq́; earum, ac locis sufficiant. Nunc huius uoluminis finem faciemus, si pauca de deprecatione dixerimus: nam etsi per se in iudicium non ueniat, tamen quia uel apud Imperatorem, uel apud Senatũ & omnino apud eum qui solutam legibus potestatẽ obtinet, agi facile potest, non uisa est prætermittenda

tenda, maximè cum ueris causis, hoc est, alijs consti tutionibus commodè immisceatur plerunq;, quod Ciceronem in orationibus factitasse uidemus. Nam & quum pro Ligario dicit, necessitate factum defendit, & deprecatione utitur apertiore, quoniam apud Imperatorem causa agebatur: & in diuina pro Milone oratione; tunc se demum deprecaturū ait, quū uel hac luce clarius iudices uidebunt Miloni insidias à Clodio factas. Quare ipsius quidem summi oratoris iudicio etiam apud iudices hoc modo deprecatione utemur. Quare si hoc cum fecisse constaret iudices, tamen pro summis eius in rēp. beneficijs ignosci ei conueniret: nunc uerò cum nihil tale ab eo factum uobis probatum sit, dubitatis iudices eum innocentem absoluere, quem si palàm deprehēsus fuisset ob merita sua liberare non dubitaueritis? Quā quidem deprecationem, & si per totā nōnunquam orationem tangat Cicero, ut quum Milonem defēdit factitare uidetur, tamen eum animaduertimus post ea firmamenta quæ ab alijs afferuntur cōstitutionibus, deprecationem plerunq; collocare solere. Omnis uerò deprecatio tum commodius tractari potest, quum pro forti uiro dicendū est, cuius beneficia, uel in rēpub. uel in eos ipsos qui audiunt, nonnulla extiterunt, ex quo etiam spes amplior futuræ uel utilitatis, uel laudis haberi poterit, si in eum animaduersum nō fuerit. Quòd si nulla eius extāt beneficia, uel ab his rebus, quas maiores sui magnificè gesserūt Deprecationis usus.

uel

tior misericordia est : homines enim ad deos nulla re propius accedũt, quàm salute hominibus danda. &c. Sed ex his quæ reo attribuuntur dicemus, si nobilitatem generis, dignitatem amplitudinemq́;, tum suam, tum eorum qui pro reo rogant, ostendemus: si eum misericordem in potestatibus, patientem in periculis, omnibus in rebus uirtutem obseruasse, si aut nunquàm, aut perraro lapsum: deinde non esse mirandum si semel humana imbecillitate errauerit, si nunquàm sibi plurimum arrogasse, sed mitem, mansuetumq́; fuisse, nunc autem & ita supplicem esse dicemus, ut clarè appareat in ijs ipsis qui sibi ignoscere possunt totam spem habere. Euentus consyderabitur, si nihil ab eo periculi futurum demonstretur, si qua spes erit usui futura, si nulla uituperatio à subditis, socijs, alijsq́; ciuitatibus sequetur, si laudem aliquam consequemur, si sine supplicio discesserit. Commiserationis præcepta suo loco dicentur. Quare oportet omnia inde quæ ad misericordiam captandam pertinent ad causam nostram transferre.

Si quis uero est aduersarius eius qui deprecatur, omnibus his locis in contrariũ conuersis utetur. Sed huius uoluminis modus nunc sit, cætera in tertio prosequemur.

SECVNDI LIBRI FINIS.

GEORGII

TRAPEZVNTII RHE- toricorum liber Tertius.

De argumentatione.

QVONIAM *in secundo libro, constitutionum; earumq; partiũ locos, quos* κεφάλαια *nos, hoc est, capitula, dicere solemus, quàm breuiter & dilucidè fieri potuit, explanauimus, nũc reliquum esse uidetur, de argumentatione pauca disserere, quæ pars ita neglecta est ab omnibus huius artis scriptoribus, tam Latinis quàm Græcis, ut penè temporibus nostris omnino ignoretur: quam quidem partem, non quòd inutilem putarent (nam omnes ferè nihil utilius in hac arte inueniri posse confirmant) uerum quia ita difficillimum est, id quod à loco inueneris comprobare firmiter, expolire ornatè, absoluere expolitè, ut uix satis apertè doceri poßit, aut omnino prætermißã, aut solum ab antiquioribus tactam argumentationẽ arbitramur: Nos autem, non quòd multum nobis attribuimus, diligentius hanc rem tractare cõstituimus, uerum ut uiam, qua multo plura cæteri inquirant, ape*

aperiamus. Primo igitur dabimus operam ut argumentationis species, quibus oratores utuntur appareant, & quomodo unaquæque tractetur, non ignoretur. Hæc enim res facit, ut neq; diutius quàm opus sit eisdem in locis cōmoreris, neq; inchoatā argumentationē relinquas, nec eōdē identidē reuoluaris, nec ad aliā incōpositè transeas, Deinde diuisionē, siue demonstrationē locorū tangemus breuiter, quā Græci περὶ διαιρέσεως καὶ ἀποδείξεως uocant, quam inuentionis partē omnes maximā appellant, docet nemo, nisi cū principalibus locis cōiunctim. Verum de his satis. Nūc ad rem ueniemus, si id primo dicamus, principales locos hic à nobis appellatos esse quos Græci autores, ut diximus, κεφάλαια nominānt: alios quos Latini uulgo locos appellant, ut cōfusionē in dicendo effugiamus, approbatiuos, siue secundarios appellabimus. Locus principalis est propositionis sedes, uel unde ad propositā causam cōueniēs trahitur propositio. Locus approbatiuus est argumēti sedes, uel unde ad inuentā propositionē conueniens trahitur argumētū.

Argumētatio & eius modi.

Argumētū est, ratio rei dubiæ faciēs fidē. Argumentatio est argumenti per orationē explicatio, eius decem ponimus modos, quibus oratores utūtur, cōplexionem, enumerationem, simplicē conclusionem, subiectionem, summißionem, oppositionem, uiolationem, inductionem, collectionem, ratiocinationem.

Cōplexio.

Complexio est argumentatio, in qua utrum concesseris reprehenditur, hoc modo,

Quia

Quia Demosthenes dederat consilium Athemensibus q̃ inirent bellum contra Philippum patrem Alexandri uictiq; fuerunt, & Aeschines cõtra eundẽ proponit suo consilio multa euenisse damna, Demosthenes dicit, Aut præsens tunc fuisti aut non, sed quia præsens, debebas cõtradicere aut tacere, tacuisti: Aut igitur sciebas quod futurum erat aut non, si sciebas quare in consilio quod utilius fore uidebas non exponebas? Sin nesciebas, quare alios accusas, qui eadem, qua tu inscitia impediti sunt, ne quid futurum esset perspicerent? in hac complexione, quã nos διλήμματορ, id est, duas propositiones appellamus, maxime oportet inter se oppositas esse interrogationes, & ad soluendum aduersarijs minime faciles, ut quum auditores perspiciãt, necesse esse aduersarium alterum eorum concedere quæ proponuntur, facile hac ex re conuictum eum suspicentur, ex complexione una conclusio sequatur oportet, ut in superiore patuit exemplo. Sequitur enim accusandum eum non esse, qui quod utile fore putauit, id populo persuasit. Item, quid oportet ijsdem de rebus sæpius dicere? Nam si meministis obtundam, sin obliti estis, quum re nihil egerim, quid est quod uerbis efficere poßim? Quòd si nõ eadem cõclusio, sed diuersæ sequerentur, aut si quæ proponũtur opposita nõ essent, complexionis quidem formam, sed non uim haberet oratio: quam orationem quoniam nos διλήμματορ σοφισμὸρ appellamus, Latinè deprauata

dicatur

dicatur complexio, qua tamen quum ueram complexionem res non patitur, usi sunt clarißimi oratores, uel ut aduersarios terreant, uel ut iudicibus facilius argumentationis forma fidem faciāt, ut Cicero pro Plancio, Quos tu si sodales uocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso: Sin quia gratiosi sunt, accusandos putas, noli mirari te, id quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitijs, non esse assecutum. Complexio *si uera est, nullomodo reprehendetur: sin falsa, duobus modis, conuersione, alterius partis reprehensione confutabitur.* Conuersione *hoc pacto, Hic tibi accusandus nō est: nam si ueretur, quid eum accusas qui probus est? Si non ueretur, quid eum accusas, qui id parui existimet? quod per conuersionem confutabis sic,* Immo *hic mihi accusandus est. Nam si ueretur, propter accusationem se corriget: si non ueretur, tunc accusandus, quia improbus.* Alterius *partis reprehensione, hoc modo, immo quoniam ueretur, ideo accusandus, ut se corrigat.* Item *ex alia parte, immo si non ueretur, accusandus est, quoniam improbus.* Ve*ram autem complexionem, quæ nunq̄ uere reprehenditur, eam opinamur, in qua ea quæ opponuntur, & uera, & inter se opposita sunt, & idem ex utrisq; manifeste cōsequitur, ut illa superior,* Non *sum accusandus tibi, si aliter euenit, quàm ego putaueram: nam si sciebas id non profuturum, tu potius accusandus es, qui quod reip. utile uidebas, præsens con-* Cōplexio.

ticuisti: sin nesciebas, adhuc accusandus tibi non sum, quum & tu eiusdē futurorū inscitiæ reus sis. Enumeratio est argumentatio, in qua plurimis rebus expositis, ac cæteris infirmatis, una reliqua necessariò confirmatur, hoc modo, Si illū dicis ab hoc occisum, quum sine causa nunquam suscipiatur maleficium, necesse est, aut metu, aut odio, aut spe alicuius commodi, aut amici cuiusdā gratia ab hoc esse occisum: Quòd si nihil horū fuerit, ab hoc non esse occisum constabit: sed neq; odium, neq; metum, nec spem aliquam, nec ad aliquem amicum istius, mortē illius pertinuiße probare poteris. Relinquitur ergo, ab hoc non esse occisum. Hæc argumentatio, si omnes rationes, quibus aliquid fieri potest, uere comprehēderit, refutari nō potest. Refutatur autem duobus modis, aut quum aliquid dicitur præteritum, quod concedere uelimus, aut quum aliquid eorum, quæ dicta sunt ita infirmum sit, ut cōtradici poßit, hoc modo, Quoniam hunc fundum constat meum fuisse, quem nunc tu poßides, necesse est, aut hereditate tibi uenisse, aut te hunc emisse, aut uacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut me inde ui eiecisse: me uiuo, mea res tibi hæreditate uenire non potuit, emptio nulla profertur, uacuum, quod meum constat fuisse, possediße non potes, usu tuum nō fecisti. Relinquitur ergo, ut tu me ui à mea possesione eieceris. Hic cæteris concessis, tamen quod sequitur negari poterit, Si dono se ab eo ipso habuiße ostēdet, quod in

Enumeratio.

enu

enumeratione præteritũ est: Aut si aliquã enumerationis partẽ negabit, ut si emiße se ab eo dicet, idq́; ostendere poterit. Simplex conclusio est argumentatio, ex qua, ex eo quod antecedit, aliquid consequi necesse est, hoc modo, Si hominẽ eo tempore in prouincia constat occisum, quo iste hic nobiscũ erat, relinquitur necessariò ab hoc nõ esse occisum. Simplex conclusio duobus modis infirmabitur, aut enim id quod antecedit, negabitur: aut eo concesso, consecutio sibi non cohærere dicetur. Negatur quod antecedit, si superiore in exemplo dicat aduersarius, cum hic nobiscum non fuisse: consecutio necessariò non cohæret, hoc modo, Si mater est, diligit filiũ: at Medea, dicet aduersarius, filiũ interfecit. Quare oportet & id quod antecedit, uerùm esse, & conclusionem necessariam ad illud consecutionem habere. Non ignoro, plura & subtiliora posse ad hanc rem precipi, si quis ex dialectica ad hanc dicendi facultatem, præcepta transferre uellet: uerùm quantum ad oratoris usum pertinet, his quæ dicta sunt contentos esse oportebit. Cætera ex Topicorũ doctrina transferre licebit. Verùm hos tres argumentationis modos, quorum unus bipartita diuisione, alter partium enumeratione absoluta, tertius ex eo quod uere antecedit, consecutionem inferunt, non facile reprehendi poße opinamur, si rectè confecti sunt. Quare quum eorũ quæ dicimus, nonnulla ita ut dicũtur eße necesse sit, multa probabilia uideantur, quæcunq; in

Simplex cõclusio.

necessariā demonstratione uersantur, aliquo istorū generum potißimum absoluemus: Quæ probabilia uidentur, reliquis argumentationis generibus exornabimus, quod tamen nonnunquā contrà factum à clarißimis oratoribus inueniri confiteor. Nā quemadmodū his tribus generibus, quæ in necessarijs uersantur, deprauatè, hoc est, ut clarius Græcè loquamur, sophisticè in probabilibus nonnunquam utūtur,

Sophisticè.

ut quum de complexione docebamus, latius dictum est: sic etiam quàmuis rarò necessarias rationes alijs quàm his quæ prædiximus argumentationis generibus ab oratoribus tractari uidebis, quod tamen sine ratione fieri non arbitror. Nā & res nonnunquam adeò lat̀e diffusa est, ut breuiter ad superiora genera colligi non poßit, & auditores huiusmodi, ut parum prosit ita dicere ut res expostulat. Non enim, ut cæteræ facultates, hæc diuina dicendi copia rem simplicem solum considerat, sed hoc suū est, ut unà cum re, locorum, temporum, personarum, non paruam habeat diligentiam. Is enim bene dicit, qui non ut res solū, qua de agitur, uerum ut res cæteris annexa circunstantijs simul expostulat, omnia complectitur. Sed de his hactenus (nec enim ad hoc propositum, sed ad grauitatem dicendi pertinent) nunc de reliquis agamus. Subiectio est argumētatio, in qua

Subiectio.

quærimus, quid pro aduersario, aut contra nos dici poßit; deinde per singulas interrogationes propere subijcimus rationem, qua id, quod dictum est, non ita

ita esse ostendimus, hoc modo, Quæro igitur unde iste ex tenui tam pecuniosus factus est: patrimonium sibi amplum relictum est? At patris bona uænierūt: hæreditas aliqua euenit? at ab omnibus suis exhæredatus est: ex mercatura, quam agere constituit, quæstum maximum consecutus est? At ex ea re, ea etiam quæ habere uidebatur, omnino amisit: quare si his honestis rationibus locupletatus non est, relinquitur eum unde non oportuit surripuisse. Is dicendi modus, quando necessariam imitatur rationem, uehementer enumerationi similis est. Nam hic facile omnibus quæ interrogatione dicta sunt simul prolatis, deinde ablatis cæteris, si postremum reliqueris, enumerationem conficies, hoc modo, *Quoniam ex tenui pecuniosus factus es, necesse est ut aut aliquod patrimonium tibi relictum sit, aut hæreditas aliqua euenerit, aut ex mercatura ingentem quæstum consecutus sis, aut unde non oportuit surripueris: patrimonium nullum habuisti, à necessarijs omnibus exhæredatus es, ex mercatura multa damna perpessus es, ergo unde non oportuit surripuisti.* Quare imitatur quidem enumerationem, non tamen necessariò ut illa rem non aliter esse arguit, nisi ea quæ melius enumeratione dicerentur, subiectione expedirentur. Quare non dicendi quodam genere solum hanc ab illa differre arbitramur, uerùm etiā quòd enumeratio semper si bene fit, necessariam conficit conclusionem, hæc non semper. Præterea illam, nisi

res patiatur ut rationes omnes quibus res fieri posſit, facile comprehendas, nunquam uere conficies: hanc, ſi ſolum hæc quæ ad rem pertinent tollas, interrogando commode pronunciabis, hoc modo, Quū tanta multitudine Numidarum circundatus eſſem, quid me facere oportuit? dimicare? at cū parua manu prodiremus. Virtuti militum confidere? at locorum anguſtiæ ab hoſtibus occupatæ uti uirtute milites non ſinebant. Sedere in caſtris? at exercitus ſiti & fame conficiebatur. Caſtra relinquere? at obſidebar. Vitam militū negligere? at id magno detrimento reip. futurum exiſtimabam. Iugurthæ conditiones repudiare? at aliter ſalutem dare militibus non poteram. Perutilis hic eſt dicendi modus. Nam cum locorum, temporū, rerumq; rationes, & cauſas omnes ante oculos ponat, facit nonnunq̄ ut etiam quæ probabilia ſunt, neceſſaria eſſe uideantur. Quare ille fons omnium dicendi generum Cicero & frequenter hoc utitur, & poſtremas duas interrogationes nonnunquam per complexionem cōplectitur, ut pro P. Quintio, Appellandi tempus non erat? at tecum plus annum uixit. In Gallia agi non potuit? at & in prouincia ius dicebatur, & Romæ iudicia fiebāt. Reſtat, ut aut ſumma negligentia tibi obſtiterit, aut inuita liberalitas? ſi negligentiam dicas, mirabimur: ſi liberalitatē, ridebimus. Sequebatur enim, ſi per ſubiectionem dicere uoluiſſet, Negligentia tibi obſtitit? At mirum erit, ſi te unquam in exquirendis pecunijs

dices

dices fuisse negligentem. Liberalitas impedimento fuit? At ridiculum est te liberalem nunc dicere, qui semper auarè uixisti: Verùm ut uehementior si nul ac uelocior esset oratio, subiectionis ultimas istas duas partes in complexionem conuertit, quod non in his solum, uerùm etiã in alijs ferè omnibus tum uehementiæ, tum ut se citius oratio expediat, tum ut uarie dicat, tum suauitatis, tum grauitatis ornatusq́; causa, tum etiã ut iudices excitet, diuinitus solet facere. Sed de his aliàs. Subiectio duobus modis reprehẽdi potest, aut quũ aliquid pretermissum esse dicatur, aut quum unum eorũ satius facere fuisse confirmamus. Summißio est argumentatio, in qua nosmetipsi à nobis petimus rationem quare quidq; dicamus, quod genus commode conficietur, si crebrò uniuscuiusq; rationẽ petamus, hoc modo, Atheniẽses magnã philosophiæ operam dare uoluerunt. Quare sic? quoniam rectè intellexerunt liberales artes summè omnium appetendas esse. Cur ita? quoniam per eas ij efficimur, ut quanto natura hominis cæteris animantibus excellit, tanto nos indoctis hominibus antecellamus. Quare hoc? quia ingenium nostrum nisi arte, doctrináque excolatur, rude ac omnino sui ipsius dißimile est. Quare sui dißimile? quoniam cũ eruditus sis, natura ingenij multo acutior est quàm esset si omni eruditione carere uoluisses. Vnde hoc? quia principia quedã quasi semina natura nobis imposuit, quæ nisi cura, studio, labore, ac uigilantia Summißio.

germinare feceris, parum ingenij bonitate fruére. Mirum quòd sic natura factum sit: recte factum inquam: quamobrem? quoniā uoluit nos non ut beluas sine labore perfici, sed industria & opera nostra æternitatem mereri. Hæc argumentatio & auditores facile assentire facit, cum nihil in ea dicatur, cuius rationem non subijciamus, & festiuitatis crebra tum interrogatione, tum responsione habet plurimum. Quare illis superioribus quum exuscitare auditores, aut quum uehementius dicere uolumus: hac, cum festiua attentione opus sit, diligenter utemur. Inuenitur tamen & duabus interrogationibus absoluta, ut Cicero pro P. Quintio, Non fuit causa cur postulares. Qui hoc intelligi potest? quia Sext. Neuio neq; ex societatis ratione, neque priuatim quicq̄ debuit Quintius: quis huic rei testis est? idem qui acerrimus aduersarius. Summißio reprehēdetur, si una pluresue rationes infirmabuntur: uerùm si statim ea ratio, quæ primo loco exposita est, aut improbatur, aut omnino uera esse negatur, nil aliud amplius quærendum est. Quòd si aliqua de his quæ postremum locum obtinent refutatur, facile cæteras si opus fuerit, usque ad propositionem ipsam regrediendo infirmabis.

Oppositio. *Oppositio est argumentatio in qua ex opposito propositionis ad ipsam propositionem reuertimur, hoc pacto: quoniam dies est, oportet operari: hoc iā propositū est, huius oppositū deinde capiatur, hoc modo, Nam si nox esset, quiescere oporteret:*

dein

deinde propositum inferatur, Nunc autem quum dies sit, operari oportet: cuius exemplum etiam in ciuili causa hoc sit, Oportet nouo exẽplo contra Cymbros C. Marium imperium continuare. Nam si pax esset, & nullus nos ad nouas excogitationes cogeret, liceret autem omnia nobis facere quæ uolumus, nunquam ego uobis innouandum Quirites aliquid dicerem contra exempla, atq; instituta maiorum. Contentus enim essem ijs moribus, ijs legibus, eaq; consuetudine, quæ nobis à patribus nostris tradita est: nunc autem quum bellum acerrimum sit, & hostes Italiam deuastent, quotidieq; propius ueniant, ac urbi iam imminere uideantur, is qui omnibus Imperatoribus antecedit, C. Marius, uel contra instituta ciuitatis (silent enim leges inter arma) ut nos liberet, nouo quodam exemplo, hoc etiam anno consulatum, ac imperium cõtra Cymbros accipiat: hæc oppositio inter alios modos argumentationis perutilis est. Nam tum acrimoniæ, tum ornatus, & dignitatis habet plurimum: multis etiam modis tractatur. Non solum enim productione spiritus, ut in hoc quod exposuimus, sed circuitu, & omnibus ferè dicendi modis profertur: circuitu ut in proposito exemplo consistamus, hoc modo, Etenim quæ nunquàm faceremus, si pax esset, hæc nobis quum bellum sit, necessariò suscipienda uidentur. Oppositio à simplici conclusione differt, quoniã in simplici cõclusione res solæ, quæ prætermitti non possunt, proferri solent: in oppositione

Oppositio qd à simplici cõclusione differat.

tione, maximè ea quæ per productionem spiritus,
πνεῦμα. *quam nos πνεῦμα nominamus, dicit, plures semper tum grauitatis, tum suauitatis causa, quæ in simplici conclusione ponendæ non sunt propositiones accipiuntur, hoc modo, Si ego eo tempore, quo me hominem hic occidisse dicitis, in prouincia fui, relinquitur hominem eum à me occidi nō potuisse: hæc simplex conclusio est, quæ fiet oppositio, hoc modo, Si ego hic fuissem eo tempore quo occisum hominē esse cōstat, fortaßis iudices illum à me occisum suspicaremini: nunc autem quum eo tempore in prouincia fuerim, nihil est iudices, quo à me occisum hominem suspicari poßitis: hoc iam plurimū ab illo superiore differt. Quare quū diuerso tractemur modo, diuersos modos euā argumentationis hoc dicere placuit, præsertim quia multo clarius ad præcipiendum sit oppositionē à simplici cōclusione separare: quamuis etiam in hoc differant, q; simplex cōclusio etiam per contrariū infertur, hoc modo, Qui sibi ipsi nunquā profuit, eum quomodo alijs profuturū speres? Sed ex hoc oppositionem facies, si duo membra sibi addideris: quare patet illam bimēbrem, hanc si productione spiritus cōficitur, quadrimembrem esse: quæ uero per circuitum profertur oppositio non facile uidetur in quo à simplici distet cōclusione, quæ circuitu pronūcietur, nisi q; uehemētior simplex cōclusio est, exornatior oppositio: & hæc latius patet, illa tū cōstat, quū ex eo, qđ dictū est, aliquid conficiatur.*

átur. Si quis tamen nihil differe putabit, ac penitus oppositionem simplicem cõclusionem esse arbitrabitur, ego de nomine nõ disputo, dum tractatio, ut facilius hæc cõficere poßis, diuersa esse intelligatur. Præterea nõ ignoro multos hæc, de quibus dicimus, in numero exornationum ponenda putasse, nos ab exornationibus separauimus, nõ quia nõ exornent orationẽ, sed quoniam cõclusionem cõmodißime infe runt, qđ argumentationis proprium est. Oppositio Oppositio quibus modis negetur. *quatuor modis reprehenditur, aut quum propositum aliqua ex parte infirmatur, uel etiam omnino negatur, ut si quum dicitur, quoniam dies est, operari oportet, pars aut totum infirmaretur: aut quum propositi oppositum nõ huiusmodi esse comprobatur: aut quum oppositum quidem esse cõceditur, & tamen aut infirmatur, aut etiam omnino negatur faciundũ esse; ut si concederes in die operari oportere, nec propter hoc in nocte omnino quiescendum cõtenderes, nõ quòd totum toti oppositum non sit, uerùm quoniam fieri nõ oporteat, quod tum utili, tum honesto, & exemplis approbabis: Aut quum cõclusio ex his sequi negatur. Hunc dicendi modum, tunc etiam opportune occupare posse uidemur, quum quod sequitur tollitur, ut quod antecedit, auferatur. Nam in superiore ex opposito, non ex negatione, quod antecedit negare solemus: quòd si ad idem redeat, tamen quoniam quæ proposito & opposito accommodantur, inter se modo aliquo*

oppo

opponi debent, propositi oppositum, si inuenitur, nō negatio ponenda est: sic enim & aequalis erunt ambitus tam propositum & oppositum, quàm accommodata inter se, quum solum ille modus necessitatem adducere uidetur. In altero modo dum uel aequale, uel maius consequens sit, sufficit. Quare perfectus oppositionis modus quatuor in terminis fit, alter in duobus repetitis, in quo & repetitione supersedere autores inueniuntur, quod ad simplicem conclusionē redire uidetur.

Violatio. Violatio est modus argumentationis, in quo ex aduersariorum ratione, non id quod ipsi uolunt, sed quod pro nobis est, sequi demōstramus. Haec in confutatione solum adhiberi poterit, in quo maxime differt à simplici conclusione. Hunc inferēdae conclusionis modum, idcirco latinè uiolationē appellauimus, quoniam nobis non facile in refutando quicquā inueniri posse uidetur, quod maiore ui ad-

τὸ βίαιον. uersarios urgeat: Praeterea nos graecè βίαιον appellare solemus, quod nomen apud Latinos forsan rectè uiolentum interpretatur. Verum quoniam ad soluendas rationes aduersariorum nihil utilius uiolatione uidetur, ea nobis quaerenda semper maximo studio est. Nam quum inuenitur, ita breuiter uulnerat aduersarios, ut nihil amplius ad argumentum id refutandum nobis opus esse uideatur. Haec est huiusmodi: si quis diceret, nō esse adhibenda connubia, quod hac ex re, aut uxore, aut filijs mortuis luctus plerunque accidat maximus, potes, quū inficiatione usus

fueris

fueris, quòd huiusce luctus, non connubium sed fortuna sit causa, uiolationem inferre, quòd scilicet cõnubium non modo hæc non inferat incommoda, sed etiam ducta alia uxore, alijs procreatis filijs, huiusmodi à nobis luctus expellat, quod ut clarius pateat exemplo quoq; Ciceronis utemur, Q. Catulus non præficiendum bello Mithrydatico Pompeium censebat, ne in uno, qui natura humani generis breuì moriturus erat, omnia ponerent: Sed Cicero ideo magis in eo ponenda ducit omnia, q breuì moriturus est. Sed ipsius Ciceronis uerba hic interponere commodius est, Sed in hoc ipso (inquit) ab eo uehemẽtißime dissentio, q quo minus certa est hominum, ac minus diuturna uita, hoc magis Respub. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis uita atq; uirtute. Nam hic Cicero ratione ipsius Q. Catuli, in eo ipso Pompeio dum uiuit omnia ponenda esse arbitratur. Violationem ab alijs separauimus, etsi aliqua earum semper tractetur, ut quid sit, quoniam perutilis est, facilius teneatur. Hic modus à pugnantibus differt, quoniam ibi rationes aduersarij inter se pugnare demonstrantur, hic quod pro nobis est, sequi aperitur. Violatio refutatur, si eius rei potius causa, quàm huius, id quod diximus, ostenditur, quod ne accidat rationibus quoq; nonnunquã firmanda uidetur. Inductio est argumentatio, quæ rebus non dubijs concessis propter similitudinem, rẽ quæ dubia erat comprobat, ut si prætor, quoniam

Violatio qd à pugnãtibus differat.

Inductio.

ægro consule, ipse contra hostes exercitum ductitauerit, atq; uicerit, æquè sibi ac consuli triumphum decerni uellet, hoc modo non dubijs rebus à prætore concessis, per similitudinem non ita fieri oportere ab eo ipso aduersario consul extorqueret, Dic mihi prætor, si uarijs sententijs pugnandum nec ne, illo die inter nos dissensissemus, cuius sententijs staretur? Non est dubium, inquies, quin consulis: quod si diuersa fuissent auspicia, & mea quidem pugnandũ eo die significassent, tua cauendum esse ab hostibus, meis ne auspicijs pugnandum fuisset, an tuis quiescendum? meis scilicet qui consul fui parendum fuisse dices. Age uerò si sententia mea, meisq; auspicijs pugnatum prospere est, æquum ne tibi eundẽ te honorem ea ex re assequi uidetur, cuius nec sentẽtia, nec auspicijs quicquam actum est? Hic necesse est, ut uel taceat aduersarius, uel uictum se esse confiteatur.

Platoni inductio familiaris. Hoc dicendi genere Plato plurimum usus est, hoc & oratorem plurimũ iuuat, si commodè, & quum res postulat eo utimur. In hoc genere primum cauendũ est, ne ea quæ proposita sunt huiusmodi sint, ut iure negari poßint, deinde ut manifeste similia ei sint, quod inferre uolumus. Nam parum proderit huiusmodi esse ut concedantur, si propter dißimilitudinẽ eò peruenire non poteris, quò uoluisti. Postremo si ipsum aduersarium interrogamus, utile erit repentina quadã interrogatione ipsum aggredi, ne sentiat quem ad finem illa tendat interrogatio. Nam si sentiet,

tiet, aut non respōdendo, aut malè respondendo inductionem ulterius peruenire non sinet. Quòd si dubitares ne peruerse respondēdo concludi non sinat, inductione poteris ad ipsos iudices orationem conuertere, ac similiter quid faciendum esset interrogare, deinde per te respōsionem afferre rei non dubiæ: Demum si utile uidetur, cuncta per conclusionē colligere. Verum in hac interrogatione semper ferè sibi orator respondebit, nisi quū in altercatione est, ubi proprius locus inductionis esse uidetur. Ex his iam patet inductionem tribus potißimū modis reprehendi posse, aut si quū intelligis quò peruentura est oratio, caute respondendo, aut non respondendo concludi non sinas, aut si aliquid plurá ue eorū, quæ proponuntur ita infirma sunt, ut iure negari poßint, aut si conceduntur quidem, uerū ei rei dißimilia esse asseruntur, propter quā inducta uidētur. Collectio est argumētatio perfectior, quæ rationibus & † expositione absoluitur, hæc in quinq; partes distributa est, propositionē, rationē, rationis confirmationē, expolitionē, & conclusionem. Propositio est, per quā summatim ostendimus, quid sit qđ probare uolumus. Ratio est causa, quæ demonstrat uerum esse id quod proposuimus, uno uel pluribus argumentis. Rationis confirmatio est, quæ rationem expositam corroborat. †Expositio est, quæ rei colloupletandæ, ac honestandæ causa uehementius sumitur. Conclusio est, quæ postremo diffusius dictas bre

Collectio et eius partes.

expolitione

expolitio

breuiter colligit partes argumentationis, hoc modo, Quoniam breuiter docui iudices, qua de causa semper Vlysses interitum Aiacis optauerit, nunc ne qđ uobis impedimento sit, quin ab hoc eum interfectū, uel hac luce clarius uideatis, potuisse quoq; quod desyderauerit facile perficere, quàm breuißime potero, uobis aperiam. Nam is, quum sine socijs solitudines acerrimum uirum petere uideret, tunc deniq; cogitauit posse incautum opprimi. Etenim cum arborum frequentiam prospectum omnem eripere posse uidebat, tum eum securum, alijs cogitationibus occupatum, non antè quicquam aduersi suspicaturum arbitrabatur, quàm ei gladium occultius infigeret. Itaq; solitudo loci, obscuritas syluæ, insidiæ præparatæ, ac dolus acerrimi ac sibi capitalis inimici, nulla suspicione, nullo timore, huc aut illuc fluctuātis, potestatem interimendi fortißimi uiri deterrimo omnium atq; perfido præbuerunt. Quis hoc non credat, præsertim quum cognoscat Vlyssem, unum omnium audacißimum, simul ac iniquißimum? cuius rei indigna mors Palamedis præclarum testimonium est, quem singularis prudentiæ uirum dolo, ac insidijs suis confisus, uel publico iudicio superare posse sperauit. Quòd si non in syluis, neq; in solitudine, sed celeberrimo in loco, cunctis spectantibus, publico iudicio sapientißimum omnium superare posse credidit, quanto magis solum, atq; incautum, idq; in latebris interimere posse sperasset, præsertim quum Palamedis

lamedis iniusta nex multo ferodorem, ac audaciorē, in consequendis cæteris quæ uellet eum reddidisset? Quare, si syluam, si solitudinem, si illum inermem, incautum, hunc præmeditatum hæc omnia, paratūq; fuisse intellexistis, nolite amplius iudices dubitare fortißimum uirum ab hoc deterrimo, dolo interfici potuisse. Hanc argumentationem ita diximus, tanquam aduersarium dicturū suspicati essemus, se tam fortem uirū, & si uoluisset, tamen nūq̄ interficere potuisse. Quòd si non ita eum dicturum intelligeremus, sed quòd nescire potuisset, eam se potestatem assecuturum, omnia ad id accommodaremus, ac huiusmodi propositione uteremur, Ostendam breuiter iudices diligenter eum perspexisse, qua ratione interficere posset. Deinde locum, tempus, huius præparationem, illius securitatem ante oculos ita poneremus, ut eum omnia hæc diligenter animaduertisse constaret. Postremò, quoniam eò uenit, ubi solum inimicum conuenit, ac maxime præparatus incautum, bene eum cogitasse, ac uidiße, qua re inimicum esset superaturus. Quare reliquæ argumentationum partes ad propositionem accommodandæ. Propositio ei quod aduersarius uel dixit, uel dicturus existimatur, opponenda est. Hęc argumentatio & quadripartita inuenitur, quum aut expolitio, aut confirmatio prætermittitur. Et tripartita, quum tam confirmationem quàm expolitionem relinquimus. Nunc si ratiocinationem prius qualis sit aperiemus, unde omnes hæ

Ratiocinatio & eius partes.

partes inueniantur, docebimus. Ratiocinatio est argumentatio perfectißima, quæ accommodatione aßumptionis ad id quod propositum est, elicit conclusionē. Huius omnes, qui ab Aristotelica palæstra profecti sunt, tres partes esse uoluerunt, propositionem, aßsumptionem, conclusionē. Marcus Cicero quinq; partibus eam tractari posse putauit. Nam & propositio rationis plerunq; indiget, & assumptionē nonnunq̄ nisi confirmaueris, conclusione nō recte uti poteris, propter quā inducta uidentur. Sed tam propositio, quàm assumptio, si dubiæ sint, propositio & assumptio putandæ non sunt: tunc enim recte proposuisse putare debes, quum effeceris ne propositio tua dubia sit, idemq; de assumptione dicendum censeo. Quare tripartita nobis ratiocinatio solum uidetur. Verùm quoniam ad dicendi opus nihil interest, tripartitam aut in numero partium rationibus etiā adhibendis quinquepartitam putare, ut dilucidior præceptio fiat, quoniam placet non propositionis solum, sed etiam rationum præcepta dare, de ratiocinatione tanquam quinquepartita loquamur. Hoc & in collectione fecimus, cuius conclusio quum diligenter infertur, & omnia colligit, & numerum partium simplicis conclusionis, quæ bipartita est, non excedit. Perfectißima ergo ratiocinatio his quinque absoluitur, propositione, ratione, propositionis assumptione, assumptionis ratione, & complexione. Propositio est per quam breuiter is locus exponitur,

tur, ex quo omnis vis emanat ratiocinationis. Ratio est causa quæ demonstrat uerum esse id quod proposuimus uno uel pluribus argumentis. Assumptio est oratio per quam id quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Aßumptionis ratio est per quam id quod aßumptum est confirmatur. Complexio est per quam id quod conficitur ex omni argumentatione breuiter exponitur. Hæc propositio & complexio à superioribus differunt, quoniam in collectione id ipsum quod proponitur in conclusione infertur, hic autem concludimus id quod ex propositione ac aßumptione simul conficitur, hoc modo, Omnes qui causam habent ad suscipiendum facinus, si uita eorum à maleficio nõ abhorret, libenter maleficiũ suscipere solent: At Vlysses interficiendi Aiacis causam habuit, nec ab eius uita homicidium alienum est: Vlyßes ergo Aiacis interficiendi maleficium sumpsit. Nam hic non ut in collectione propositionẽ, sed quod ex propositione, ac aßumptione sequi uidebatur, cõcludimus. Verùm ut latius ratiocinationis uis appareat, omnibus suis partibus absoluatur, Omnes homines, iudices, quorũ uita per cõsuetudinem à scelere non abhorret, odio sic mouentur, ut uehementer exoptent posse suas inimicitias quouis explere facinore. Nam eiusmodi homines, qui manus semper iniusto sanguine cruentas habere cõsueti sunt, quũ nõ poßint à uitio animi recedere, nõ solum quũ ita accidit, ut aut cõmodum

consequantur, aut incõmodum maleficio uitent, mouentur ad facinus, uerùm etiam ipsi causas quærũt, quibus socio iniurias manus afferant. Etenim *si boni uiri cauendum putant, ut ne causam quidem habeant, qua prætermittere officium impellantur, hos crudeles uiros, hos iniquos, q semper sanguine gaudent, non mirũ est interficiendi hominis causas quærere.* Preterea *si boni nonnunq̃ metu ac inimicitijs à recta uia, qua semper uixerunt, depulsi sunt, quis non credit homines prauos cõmodo suo moueri, ut conseruare consuetudinem suam uelint? illi sibi uirtutem solitam utilitate decepti contemnunt: hi officiũ quod nunq̃ seruauerunt, quum utilitatem ex scelere se adipisci posse intelligunt, tunc obseruabũt? uidelicet ignoratis, iudices, quãta uis iræ sit, quid inimicitiæ poßint, quid odium pariat.* Non *dico hic beluas ira & odio moueri ut alteri noceant, non dico multos sapientißimos uiros odio ac ira motos, obtemperare sibi non potuisse: præterire melius est, quot urbes, quot regna, quot gentes confectæ odio iaceãt.* Q*uare iudices, si etiam bonos inimicitijs corrumpi uidetis, huiusmodi homines, qui per consuetudinem abeße à maleficio non poßunt, odio motos obtruncare inimicum uoluiße dubitatis?* At *Vlyßes acerrimis inimicitijs capitaliq; odio ab Aiace dißidebat.* Scitis *enim omnes, scitis, nec opus est ut altius rem uobis aperiam, quẽ hic in illum animum geßit, post iniquißimam illam contentionem armorum. Scitis timi*

milum hunc hominem, qui nihil unq̃ uirtute animi, omnia fraude peragat, fortißimum hominem, acerrimum hostem, inimicitiarum persecutorem; iniuria lacessitum uehementer extimuiße. Intelligebat enim, nisi uitam ei eriperet, se incolumem non futurum. Consueuerat, si manifeste non poterat, quouis modo aduersarios aggredi, cui rei indigna mors Palamedis testimonio est: quem, quoniam prudentia omnes superare uidebatur, non ignoratis, qua proditione, quibus insidijs, inuidia motus occiderit. Atqui ex illo nullum periculum metuebat, Aiacis metu conficiebatur. Ille quietus erat, acerbus Aiax inimicus, hac in re odium, inuidia, ira, metus, simul concurrerãt, in Palamedem inuidia solum mouebatur. Quare iudices, si omnes huiusmodi homines, uel parua de causa, maleficia suscipere solent, hic autem odio, atque metu acerbo Aiacis perculsus erat, nolite ipsum audire iudices, si dicere ausus erit, nunquam se Aiacem interficere uoluiße. Hæc ergo perfectißima ratiocinatio est, quæ quinque partibus conficitur, ut exemplo patuit. Cæterum & quadripartita inuenitur, quum propositionis aut aßumptionis ratio prætermittitur. Tripartita etiam fit, quum tam propositio, quàm aßumptio, rationis non indigent. Bipartitam etiam tam hanc, quàm superiorem poße fieri, nonnulli contendunt, ut si diceres, Hæc mulier cum uiro concubuit, peperit enim. Sunt qui ex una etiam parte constare argumentationem existimant, ut si

dicas, Hæc mulier, quæ peperit, cum uiro cõcubuit: Quorum ratio à multis reprehensa est, nos uerbi controuersia utrosque uexari arbitramur. Nam qui argumentationem argumenti expolitionem putat, is profectò uidebit unius partis argumentationem inueniri non posse: Qui uerò argumentationem pro argumento accipit, is etiam unius partis argumentationes multas inueniat necesse est. Argumentum

Inuentum. *enim nos, Marcum Tullium secuti, inuentum appellamus, quod cum una propositione ac breuißimis uerbis contineri poßit. Expolitio argumentationis, ut uim suam perspicere poßimus, latius extenditur: nam hanc propositionem, mulier quæ peperit, cum uiro concubuit, argumentum, hoc est, inuentum appellamus, quod postea ratiocinatione tripartita expoliri potest, hoc modo, Quæcunque mulier peperit, cum uiro concubuit: hæc peperit, hæc ergo cum uiro concubuit. Scire autem oportet, hæc inuenta in orationibus nonnunquàm præclarißimorum oratorum non expolita inueniri. Nam si id quod à loco inuenitur, ita necessarium ac clarum est, ut neque rationis, nec expolitionis indigeat, id solum sufficit dicere, quod inuentum est, maxime si longis argumentationibus auditores defatigati sunt. Quod facile in ciuili etiam quæstione fieri posse unico exemplo monstremus, Aut metuamus Numantinos semper huic infestißimos urbi, dũ incolumes sunt, aut urbem eorũ diruamus oportet. At hostium metum, dum pos-*

sis

sis, nõ effugere stultißimum est: ergo nisi stulti esse uelimus, urbem eorũ diruamus oportet. Hoc totum, *quoniam per se clarum est, maiorem etiam habebit uehementiam, si aut ad breuiores reducitur, aut ad simplicem conclusionem, hoc modo, Si metuere hostes turpißimũ esse putatis, infestißima huic ciuitati* Numantinorum *urbs funditus diruenda est:* Aut inuentum *solum sine argumentationis expolitione profertur, hoc pacto,* Numantia *infestißima nobis urbs funditus diruenda est.* Praeterea *neminem ignorare uolumus, omnes quas superius enumerauimus argumẽtationes uiolatione semper exempta, collectionẽ ingredi posse:* Ac *rursus caeteras omnes, ac ipsam collectionem in ratiocinationem adhiberi, quod facile fieri posse quis non uiderit?* Si *enim propositio ratiocinationis, aut assumptio infirma est, poterit optime quodã alio modo argumentationis, aut collectione confirmari, quod in superiore nos exemplo ideo fecimus, ut naturam hanc ratiocinationis ostenderemus.* Aliae *uerò argumentationes, nec seipsas, nec ratiocinationem aut collectionem suscipiunt.* Nam *in illis nulla hoc modo affertur ratio:* In *his uero quũ rationes afferantur, nonnunquàm ipsa ratio aliqua conficitur argumentatione: quod ut autoritate summi oratoris cõfirmemus, exẽplis eius utemur, quae nõ ab orationibus sumemus, sed ab eadẽ hac facultatis praeceptione, quam rhetoricam ueterem uulgo appellamus.* Nã *& si plurima huiusmodi in orationibus in-* Rhetorica uetus Ciceronis.

ueniuntur, tamen aut quia breuius dicuntur, q̃ clare ars intelligi poßit, aut quia nõ ita ordine perficiuntur, uel ad celandam artẽ, uel ut uehementiora sint quæ dicuntur; uel ut uarietate delectent confusiora sunt, atque ideo intellectu difficiliora. Atque hoc faciamus, ne quis putet nostro arbitratu hæc frustra interposuiße, uerùm rectè intelligat, nos in hunc librum nonnulla à præceptionibus ipsius oratoris, nõnulla à Græcis transtuliße: multa etiam Ciceronis orationes legendo nos inueniße, neque aliquid hic positum esse, quod usu eius comprobari non poßit. Verùm exempla in omnibus non posuimus, uel quia longum esset, & nos alijs occupationibus impediti sumus, uel quia cæterorum quoque ad inueniendum ingenia incitare uolumus. Nunc ad propositum reuertamur. Quinquepartita igitur ratiocinatione, in hunc modum utitur, Omnes leges, iudices, ad cõmodum reip. referre oportet, & eas ex utilitatẽ communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Hæc propositio est cui subiungit rationẽ à laude maiorũ, item à persona, hoc modo, Ea enim uirtute & sapientia nostri maiores fuerunt, ut in legibus scribẽdis nihil sibi aliud nisi salutem, & utilitatem reip. proponerent: neque enim ipsi quod obesset scribere uolebant, & si scripsißent, quum esset intellectum, repudiatum iri intelligebant. Nemo enim leges, legum causa saluas eße uult, sed reip. q; ex legibus omnes rẽp. optime putant administrari.

Vnde sua desum=pserit Trapezuntius.

Quinq;partita ratiocinatione Cicero utitur.

Quum

Quam ob rē igitur leges seruari oportet, ad eā causam scripta omnia interpretari cōuenit, hoc est, quoniam Reipub. seruimus, ex Reipub. commodo, atque utilitate interpretemur. Cōfirmatio deinde rationis in hunc modum per similitudinem capta sequitur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiscī, nisi quod ad corporum utilitatem spectet, quoniam eius causa est instituta, sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod Reipub. conducat, proficiscī, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari, & legē & æquum ex utilitate Reipub. consyderate. Hic iam quadripartita collectio conclusa est, quæ fortaßis, si quis eam præceptionem sequitur argumentationis, quam idem ipse Cicero ad Herennium edidit, quinquepartita posset uideri: nos aliam rationem secuti, quadripartitam arbitramur, de qua ratione posterius dicemus. Nunc assumptionem huius ratiocinationis, & reliqua prosequamur. Quid enim magis utile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum Imperatorem quàm uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hac tanta Thebanorum gloria tam claro, atq; exoptato trophæo clarius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam cōsyderare debebat: atqui hoc quidem cōsyderandum satis est, malam esse legem nisi Reip. causa scriptam: hoc totum assumptionis ratio, nam ipsam assumptionem,

quæ est ut etiam in conclusione ratiocinationis uideatur (hic autem utilis reip. fuit) tanquam uel ex præcedentibus, uel ex aßũptionis ratione, uel ex re ipsa clarã, prætermittendã putauit. Cõcludit deinceps hãc tripartitam in assumptione collectionẽ, Summã igitur amentiã putabat esse, qđ scriptũ erat Reip. causa salutis, id nõ ad Reipub. salutem interpretari. Quòd si leges omnes ad utilitatem Reipub. referri cõuenit, hic autem saluti Reip. profuit, profecto eodem nõ potest facto & cõmunibus fortunis cõsuluisse, & legibus nõ obtemperasse. Hæc est cõclusio totius ratiocinationis: uerùm ut hæc eadẽ altero quoq; Ciceronis excẽplo consyderetur, quadripartitam etiã eius ratiocinationẽ ponemus, Iudices q ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Hæc propositio est, quæ quoniam clara est, nec indiget rationis, aßũptioni cõiuncta est, Obtemperare autem nõ potestis legibus, nisi id qđ scriptum est in lege sequamini. Hæc assumptio ratione à facto scriptoris capta cõfirmatur, Quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, q̃ quod ipse magna cum cura & diligentia scripsit? Expolitio, Quòd si literæ nõ extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur: neque tamen Epaminundæ permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istum patiamur, quum præstò lex sit, nõ ex eo quod apertißime

tißime scriptum est, sed ex eo quod suæ causæ conuenit, scriptoris uoluntatem interpretari. Conclusio ratiocinationis, Quòd si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi id quod scriptum est in lege sequamini, quid dubitatis, quin istum contra legem fecisse iudicetis?

DE DIVISIONE.

QVoniam breuiter de argumētatione dictum est, nunc ut clarius fons inuentionis appareat, rem omniū in hac facultate difficillimā breuiter tangemus. Nā eam penitus explanare posse non ausim dicere: quare principia quidē eius, & quasi radices exponemus, cætera ingenio ac exercitationi eorū qui hæc legent, dimittemus. Nā habitis principijs facile reliqua inueniri possunt. Est autem nūc agēdum ea de re, quā Græci διαίρεσιν, hoc est, diuisionē appellant: qua quidem in re quū omnem uim oratoris esse dicant, tamen eius præcepta separatim nunq̄ legūtur. Nā omnes quos quidem ego uidi hac de re, quum de locis cōstitutionū, hoc est, ut græcè loquamur, de cephalæis tractant, pauca interposuerunt, quod & nos necessariò fecimus ut eorū locorum uim aperiremus: uerū nūc separatim, ac breuiter unde propositiones, rationes, cōfirmationesq́; rationū, ac expolitiones inueniātur, aperire propositum est, quæ res etiā causam ostēdet cur nos id quod nōnulli cōfirmationē rationis dixerunt, rationi coniunximus: quā illi expolitionē uocauerūt, cōfirmationē rationis

διαίρεσις.

nos

nos & quod expolitioni coniunctum illi putauerunt, nos expolitionē nominamus: neq; enim ad dicendū parum pertinet, & multo clarius, ac dilucidius rem totam hoc modo intelligi posse manifestum est: nunc ad rem ueniamus. Diæreseos, hoc est, distributionis præcepta in duas partes diuidimus, prima est, qua inquirimus si quæ propria unicuiq; locorum principalium insunt, quam in præsentiarum relinquimus, uel quia longior est, uel quia principalibus locis coniūcta est, ac multæ eius partes in secundo libro breuiter tactæ sunt: altera, qua rationis, cōfirmationis, expolitionisq; locos ostendimus. Locos omnes in duas partes distribuimus, nam alios principales, alios secundarios appellauimus. Principales uocamus constitutionum, earumq; partium locos, quos in secundo libro exposuimus, quos propositionum sedes esse diximus, uel unde ad propositam causam conueniens trahitur propositio, ut uerbi causa, in cōiecturali petitionem testium, uoluntatem, potestatē. Secūdarios, argumentorum sedes diffiniuimus, uel unde ad inuētam propositionem conueniens trahitur argumentū, hoc est, à quibus rationes, cōfirmationes, expolitionesq; inueniuntur. His hoc pacto distributis, omnis propositio alicuius argumentationis à principalibus locis inuenitur, ut in coniecturali defensor à petitione testium proponet, hoc modo, Testibus hanc rem cōprobare debes, uel ostendas quis hoc uidit, ubi uidit, quando uidit: nō enim una, sed plures ab

Diæreseos præcepta.

Loci duplices.

uno

unoquoq; principaliũ locorum propositiones fluunt. Item ecõtrariò, nõ sunt omnis rei prebendi testes, plurima enim aguntur occultè: uel sic, Loco testium argumenta tibi & signa prebeo, quę facile corrumpi nõ poterunt. Item in negociali à lege, cui etiam cõsuetudinem subiunximus, Nõ oportet aliquid innouari cõtra leges, & instituta maiorum. Item ecõtrariò, oportet innouari tempore belli: similiter in alijs propositionem à loco principali semper fluere necesse est. Qua in re illud etiam sciendum, quòd si nos aliquid proponimus simpliciter, à loco inuentam propositionem ad nostram utilitatem dicemus. Quòd si propositum ab aduersarijs solueremus, tũ his quatuor qđ proponimus exornandum est, propositione, sublatione, opposita propositione, solutione, quam & oppositam sublationem appellare licet. Hęc nos Grecè, πρότασιν, ὑποφοράν, ἀντιπρότασιν, λύσιν, uel ἀνθυποφοράν uocamus. Propositio est sublationis pollicitatio. Sublatio est ipsa aduersarij propositio. Opposita propositio est solutionis pollicitatio. Solutio est sublationis oppositiũ hoc pacto, Sed dicturum eum audiui, hęc propositio est, quam sublatio seqitur, nõ oportere aliquid innouare, qđ tamen soluere haud difficile est, hęc est opposita propositio, quam solutio subsequitur, hoc pacto, nam tempore belli aliquid innouare oportere quis nõ uiderit? Hanc solutionẽ postea sicut & quũ nos simpliciter proponimus, secundarijs locis cõfirmabimus

Quatuor loci quibus propositio soluitur.

mabimus. Hac quadripartitò exornata solutione Cicero in oratione illa pulcherrima utitur, quam in defendẽdo Archia Poëta cõposuit, Quæret quispiã quid illi ipsi summi uiri, quorũ uirtutes literis proditæ sunt, hoc propositionem esse uides. Est enim polliàtatio sublationis, quam sic infert, Istá ne doctrina, quã tu effers laudibus, eruditi fuerunt? huic sublationi oppositam propositionem subdidit hoc modo, Difficile est hoc de omnibus confirmare, sed tamen est certum quod respondeã. Deinde solutio sequitur, quam longiorem edidit, ut partes eius perfectius compl. cteretur, Ego multos homines excellenti animo & uirtute fuisse, & sine doctrina naturæ ipsius habitu propè diuino per se aptos & moderatos, & graues extitisse fateor, etiam illud adiungo &c. Id quoq; sciendum est, Ciceronem hic, quod sæpe facere solet, solutioni rationes inseruisse. Nã quum tribus membris solutionem complexus sit, primo à persona, secundo & tertio à re aptam rationem immiscuit. Item pro Pompeio quadripartitò exornata solutione utitur, hoc modo, Reliquum est ut de Quinti Catuli autoritate & sententia dicendum esse uideatur, qui quum ex nobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, & cætera, usq; ad oppositam propositionem sublatio est, cui addidit commodißimè fructum quem ex hac interrogatione Catulus cœperat, Sed in hoc ipso ab eo uehementißime dissentio.

tio. Hæc opposita propositio est, quam solutio subsequitur per uiolationem. Illud etiam sciendum, quod nonnunquam elegantißimus ille orator his quatuor multa inserere solet, uel ut magis exornet, uel ut probabiliora quæ dicit, uideantur, uel ut ars nō ita facile appareat, ut in eadē Pōpeiana paulò superius, At enim uir clarißimus Reip. *& nostris beneficijs amplißimis affectus: usq; ad illud,* Nam *tu idē, propositionē, sublationem, & solutionem absoluit, opositam propositionem reliquit.* Nam *sicut omnes has partes soluendo occupare nonnunq̃ ornatißimū est, ita nonnullas relinquere, cū breuius, tum uehementius puto.* Vna *etiam sublatione sola uti inuenitur, ut in eadem ipsa pro Archia oratione,* Hic *tu tabulas requiris* Eracliensium. Itē *census nostros requiris scilicet: quibus sublationibus rationes solutionis statim subiunxit.* Nam *solutio ita facile subauditur, ut commodius, ac uehementius efferatur oratio, si subaudiatur quàm si dicatur solutio.* Quare *omneis aut plures istiusmodi parteis occupare, ornatius: breuius dicere, uehementius atq; acrius.* Sed *causa semper consyderanda est, nihil enim melius, nihil ornatius, nihil in aduersarium acrius eo dici potest, quod natura rerum expostulat.* Præterea *in omni solutione primum quærendum diligenter puto, si p̄ uiolationem † posset efferri solutio: quòd si uiolatio fieri non potest, possumus per inficiationem, uel obsistentiā, uel utroq; pacto solutiones afferre.* *efferri potest*

Nam

Nam etsi inficiationem, & obsistentiam oppositos absolutioni locos in secundo posuimus, tamen omni in loco † quũ soluimus recte adhiberi possunt, hoc modo, Oportet aliquid innouari. Solutio per inficiationem, immo nihil oportet innouari. Per obsistentiam, & si oportet, nõ hoc in tempore, uel hac de re, uel in hoc homine. Item difficile hoc factu est, immo nõ difficile: & si difficile, tamẽ faciendũ. At hæc quidem de propositionibus argumentorũ dicta sufficiant. Nunc unde rationes inueniantur doceamus.

quem

Rationes unde inueniantur.

Propositione igitur à principali loco ad utilitatem nostræ causæ tracta, siue solutionem inferas, siue tu primus proponas, ratio, uel etiã rationes multæ quærẽdæ sunt, qbus propositio nisi p se necessaria esset corroboretur. Inuenitur autem omnis ratio à circunstantijs, quæ istæ sunt, persona, res, causa, locus, tẽpus, modus, quibus nõnulli addiderunt, quibus auxilijs, quod nos modo atq; alijs circunstantijs nõnunq̃ immisceri dicimus, quumq; per se sola hæc circunstantia rationem nõ afferat, sed alijs inferatur, nõ placuit eam seorsum ponere, quæ seorsum per se nunquàm inueniatur: Quodcunque igitur, siue esse siue nõ esse proponitur, harum aliqua circunstantia, pluribúsue firmabitur, quod ut clarius fiat, exemplo aperiatur, Proditor patriæ Catilina es: à petitione testium, nisi testes huius rei produxerit, nõ est audiendus iudices. Ratio à persona, ea enim nobilitate, hisque maioribus ñatus sum, ut sine testibus id de me suspicari

suspicari non debeatis. Item à persona aduersarij, atque ideo magis expellendus Marcus Cicero, quum hæc sine testibus dicat, & mihi semper inimicus fuerit: uel ex utrisq;, homini enim nouo ambitione corrupto, sine testibus inuidia in nobilißimos uiros atroces suspiciones iniicienti credendũ non esse. Item etiã à persona iudicum, Nam uestræ prudentiæ iudices est, non eam potestatem talibus uiris concedere, ut fictis argumẽtis nobilißimos homines circumueniãt. A re, nihil enim iudices sine testibus in iudicio credendum est: uel sic, non enim tanti sceleris sine testibus suspicionem approbare debetis. A loco, neque in rep. ubi omnes liberè uiuimus, nisi testibus probaueris audiendus es: à causa, ac ideo magis expellendus, ne si fictis argumentis locus dabitur, multos nostrorum hi noui homines depellere conentur. A tempore, & in hoc tempore maximè, in quo propter simultates nullus est qui crimina falsa non excogitet. Itemècontrario per inficiationem solutio, non oportet testes quærere Catilina tuæ proditionis. Ratio à re, huiusmodi enim scælera quàm occultè gerũtur, ne si manifestentur, in cruciatus ac pœnas, eorum autores rapiantur: à causa, Nam si testes expectabitis, antequàm eos inueniatis opprimemini. Et coniunctim tam à re quã à causa, tanti enim facinoris, aut proditionis testes non expectandi, ne antequàm testes inueniatis, uestra negligentia dominum uobis præparaueritis. A persona, Nullus enim testimonium

perhibere de Catilina uoluerit, nisi uitam suam omnino contemnat: quem enim iste insidijs non trucidaret, qui se testem huius rei offerret? Item, Ita enim *à pueritia uixisti Catilina, ut facile de te omnia etiam sine testibus credi poßint: à loco, etenim in hoc nostro centumuirali iudicio opus testibus non est, ubi ueritas ipsa per se soleat inquiri: & à tempore, & his temporibus maximè argumentis non testibus ueritas quærenda, in quibus cupiditati nouarum rerū penè omnes transuersi feruntur.* Hæc diximus, non *ut omnia inuenire uellemus* (Nam *infinita ab unoquoq; loco trahi posse putamus*) *uerum ut ab omnibus circunstantijs rationes, quas nos epicheremata dicimus inueniri ostenderemus*. Nam *præceptionis aperta uia, facile quiuis, maximè si natura ad hæc studia iuuari uidetur, multo plura uidebit quàm hic posuimus.* Hunc *igitur modum, hanc † propositionem, et in cæteris principalibus locis obseruare oportebit hoc modo,* Nunquàm *prodere patriam uoluissem: à re, peßimum enim omnium atq; atrocißimum proditio, quam nemo unquam mentis non inops exoptauit.* Item, *neq; enim plurimis quos nunc à rep. honores partim habeo, partim me habiturum spero, tam atrocem, tam iniquam, tam mihi ipsi periculosißimam rem præponerem: à persona, tam sui quàm aduersarij, an ego uoluissem eam rempublicam prodere, quam mei maiores amplificauerūt, præsertim quum eam Marcus Cicero ciuis inquilinus saluā esse uelit?*

Epicheremata.

Præceptionem

à loco

à loco, neq; patriam, charißimum solum, ubi natus, ubi educatus sim, prodere uoluissem: à tempore, præsertim eo tempore, quo summũ honorem consulatus à populo me consecuturum sperabam: A causa, si posset dicere eos hæc facinora cogitare, qui egestate, qui ære alieno premuntur, qui odio ciuiũ persequũtur, se diuitijs, ac honoribus abundare, & summo amore ciuium coli. Item si dicimus conseruandas esse leges, nihil innouandum: à loco, q; in rep. maximè leges conseruandæ sunt: à persona, Romanis maximè qui legum obseruatione plurimum laudantur: à tempore, his temporibus quibus maximè periculosum sit aliquid innouare: per obsistentiam postea, etsi aliquid innouandum esset, non tamen hæc lex commutanda, aut contemnenda: ratio à re, Maximas enim res atq; reip. utilißimas hæc lex continet: à tempore, Etsi aliàs fortaßis mutanda uideretur, tamen non tempore belli, ne tumultus in ciuitate factus propter immutationem, ciuitatem euerteret. Nunc si unum dixero, ad confirmationis locos transitionem faciam: nam, ne quis dubitet, breuiter dicendum censeo, sæpe ad aliquam rem, aut probandam, aut improbandam, una ex circunstantia multas, nonnunquàm nullam inueniri posse rationem. Nam si quem constaret ære alieno oppressum inopia laborasse, ac uita eius non uehementer integra uideretur, is à persona sua non facile quicquam probare posset; quare ab eadem quidem

circunstantia poterit ad causam argumēta trahere, quàmuis non à persona sua, sed iudicū, aduersariorum, testium, ac ab his qui extra id iudicium sunt, ut sociorum, hostium, inimicorum, affinium, & quæ huiusmodi sunt. Præterea tam Ciceronē q̄ Demosthenē inuenio sic breuiter multis rationibus causam suam nonnunq̄ stabilire, ut paucis uti uideantur, ac cōtrà in re tenui ita ea quæ inueniuntur, q̄uis exilia sint, oratione sua extollere, ut quod natura sua tenue est, id oratoris facundia, facile amplū magnificumq; uideatur. Sæpius etiā una ratione contenti ad confirmationem, uel etiam ad alios locos principales trāseunt. Ad hæc per congeriem ita rationes afferri nōnunquàm, ut non diuersos unius circunstantiæ modos solum, uerùm etiam multæ circunstantiarum occupemur: qua re nil meo iudicio acrius, præsertim si genere orationis idoneo dicitur, quæ multarum rerum congeries, aut breuius, aut latius pro ut res expetit explicabitur. Hæc omnia non solum de rationibus, uerùm etiā tam de confirmatione, quàm de expolitione intelligi uolumus. Quemadmodum igitur propositio à loco principali ad causam tracta, & solutio aut per inficiationem, aut per obsistentiam facta rationibus communitur, sic & unamquamq; rationem, si parum in se neruorum habere uidebitur, confirmatione una pluribúsue niti oportet. Profluit autem omnis confirmationis ratio ab his locis, à similitudine, exemplo, minore, maiore, æquali & contra

Confirmationis loci.

tra

trario, à quibus etiam q̃uis rationes afferre Cicero soleat, tamen in hoc confirmationem à ratione differre uolumus, quòd à circunstantijs nunquàm inueniatur confirmatio. Non autem ignoro Hermoge*nem nunquam rationem, quam ille epicherema uocat, ab his locis, quos pauloante posuimus, inueniri putasse, quod si quis uerum putauerit, quum nõnunquàm ab hisce locis rationes clarißimi oratores inuenire uideantur, non rationes, sed earum rationum, quæ facile auditori subaudiantur, cõfirmationes appellabit, quod paulopòst etiã exemplis declarabimus. Nam sic dilucidior nobis futura hæc præceptio uisa est, si prius omnia quæ de ratioanatione dicere instituimus, breuiter proponemus, deinde exemplis etiã maiorum, uel explanentur, uel confirmentur.* Nunc *ea, quæ dicebamus, latius aperiantur.* Inueniuntur *ergo rationum confirmationes à supradictis locis, et quẽadmodum ad propositionẽ unam multæ nonnunquàm afferuntur rationes, sic etiam quandoque eadem ratio multis corroboratur confirmationibus, hoc modo,* Oportet *tempore belli ad ciuitatis emolumentum aliquid etiam innouari, hæc propositio est : & maximè hoc nobis* Romanis *licet, qui semper ad utilitatem reip. aliquid noui excogitare solemus, ratio à persona : confirmatio ab exemplo,* Maiores *enim nostri ex commodo reipublicæ,* Re*ges expulerunt, &* Decemuiros *continuare imperium paßi non sunt, & tribunosplebis sacrosanctos*

constituerunt, Scipionem ante tempus consulem crearunt. Quæ omnia unicam non plures cõfirmationes appellamus: Quæcũq; enim ab unico loco ad unũ ac idem probandum inueniuntur, quàmuis plura uideantur, tamen unius rationis, aut confirmationis uim obtinere dicenda sunt, quod etiã in expolitione posse fieri non negabimus: uerum superiorẽ rationem etiam à minore confirmare poteris, si dicas innouandum esse Romanis, quoniam & paterfamilias ex re sua multa innouare non ueretur: & ex contrario, sic, Si tempore pacis nihil innouare solemus, tempore belli, quum res postulat, innouandum est: quod contrarium, aut simili quodam modo, ut dictũ est, pnũciamus, ut quod in pace fieri non soleat, id in bello fieri oportere cõtendamus: aut si res ita postulat, per contentionem, aut per contrarium exornationes pferemus: per cõtentionem hoc pacto, In pace multa innouamus, in bello nihil mouere audemus? per contrariũ hoc pacto, Quæ in pace facitis quũ nihil cogat, ea in bello quũ opus sit nõ facietis? Poterit etiã contrariũ nonnunq̃ per oppositionẽ efferri. Nã (ut diximus) argumentationis imperfectiores modi inserti pfectioribus inueniuntur. Quare & nonnulli, exornationes, non argumentationis modos esse uoluerunt.

Argumentatio. *Nos omnem argumentationem, orationem exornare facile concesserimus. Est enim argumentatio argumenti per orationem explicatio, quæ sine ornamento fieri non potest. Quare argumentationis*

modos

modos eas orationes esse diximus, quæcunq; huiusmodi sunt, ut frequenter inueniantur per se rem quampiam confirmare, quod argumentationis proprium esse, nullus unquam dubitabit. Sed de confirmatione satis. Expolitionem uero, quæ confirmationem corroborat, atq; amplificat, duplicē esse arbitramur, commentitiam, quam enthymematicam: & fictoriam, quam πλασὴν græcè nominamus. Expolitio commētitia contentionis modo semper profertur. Inuenitur autem à circunstantijs, à quibus & rationes inueniri docuimus. Hæc tendere semper quadam cum collatione ad confirmationem debet: quare, meo quidem iudicio, hæc quam Latinè hic nobis expolitionem nominare placuit, Græce enthymema appellamus, ex ratione atq; confirmatione quiddā compositum est, quod ut clarius pateat, exemplo quoq; demōstretur, Continuare Scipionem imperium, uel contra leges oportet: confirmatio, Nam & maiores nostri ex utilitate reipublicæ Decemuiros facile cōtinuare imperium passi sunt. Expolitio à tempore, Atqui tunc illi in pace, nos coacti bello facienus: à causa sic, & illi ad ornandam legibus rempublicam, nos ad defendendā libertatem hoc faciemus: a re, & illi Decemuiros simul imperium continuare passi sunt, nos unum solummodo non patiemur? A persona, illi Appium Claudium, hominem, ut res docuit, libidine perditum atque tyrannicum, nos Scipionem, qui ea conti-

Expolitio duplex.
Expolitio enthymematica.

nentiæ , ac humilitatis exempla Numantiæ *dedit , ut omnino probatißimorum uirorum esse uideatur probatißimus . Hæc enthymemata , quum bene ac uariè proferuntur , uehementer auditores mouent, orationem amplificant, & uictoriam facillime pariunt. Verùm sicut ad unicam propositionem rationes multas, & ad quamlibet rationem confirmationes, sic ad unamquamque confirmationem uarias expolitiones inueniri posse, hæc quæ diximus, aperte ostendunt.* Non *enim ab unaquaque circunstantia solum comparationem ad confirmationem expolitionis afferemus, sed nonnunquam etiam ab una circunstantia enthymemata multa adducere poterimus, quæ ne satietatem pariant, ita uariè pronunciabimus, ut alia interrogatione, alia sine interrogatione, hæc repetitionibus, illa quibusdam alijs coloribus exornabimus.* Illud *etiam non prætermittendum censeo, summum illum oratorem cuius diuinas orationes in confectione huius libri nobis proposuimus, sic plerunque rationes, rationumq; confirmationes proferre, ut simul uim enthymematis facile contineant, quod ideò mihi facere uidetur, ut uehementior sibi, & breuior fiat oratio, ut in oratione pro* Pompeio *his uerbis, Maiores nostri sæpe mercatoribus aut nauiculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: Vos tot ciuium* Romanorum *milibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Legati *q; erant paulò appel*

Enthymemata auditorem mouent.

appellati superbius, Corinthum patres nostri totius Graeciae lumen extinctum esse uoluerunt: Vos eum regem inultum esse patiemini, qui Legatum populi Romani, consularem uirum, uinculis ac uerberibus atq; omni supplicio excruciatum necauit? & haec quidem cum exemplis confirmet per contentionem, quod genus dicendi enthymemati maxime accõmodatur, prolata sunt: Verum quae sequuntur, quum dicendi genere ac contentione rerum pura sint enthymemata, ad superiora, sicut ad confirmationem tendunt, Illi libertatem ciuium Romanorum imminutam non tulerunt, uos uitam ereptam negligetis? Ius legationis uerbo uiolatum illi persecuti sunt: uos legatum omni supplicio interfectum relinquetis? Sunt qui huiusmodi enthymemata, quae ab eodẽ inuenta ad eandem confirmationem tendunt, ut hic est, ius legationis uerbo, non enthymemata, sed epenthymemata uocari uelint, quorum error facilius intelligetur, si quid sit, ac quo modo epenthymema fiat, quod etiam ad expolitionem pertinet, aperiamus. Est ergo epenthymema quaedam addita enthymemati acuta excogitatio, ut si quum Coriolanum hostibus quoq; crudeliorem diceres, rationem à re dicas, tyrannicũ enim est patriam oppugnare: quam à contrario cõfirmes, Hostes enim oppugnandi sunt, quibus hic maiore odio prosequendus, quod illi alienam, hic suam oppugnet: hoc enthymema est, cui poterit addi epenthymema, hoc modo, & cui plurimum debet, hanc

ἐπενθύμημα.

euer

euertere conatur. Ex his iā patet enthymema, quod commentum, uel commentationem Latinè appellare possumus, orationem esse, quæ à circunstantijs ad cōfirmationem cum collatione fertur. Verùm hæc de enthymematica expolitione dicta sufficiant. Nunc ea de expolitione dicamus, quam nos quidem πλασιν, *Latini fictoriam appellare possunt, quæ post omnes locos expolitionis, ac maximè post exemplū, & contrarium afferri nonnunquàm solet, ut si confirmares contra Mithridatem Pompeio continuum imperium deferendum, quoniam maiores eundem Scipionem, tam in Hispania, quàm in Africa gerere bellum uoluerunt. Deinde* πλασὸν, *hoc est, fictorium enthymema hoc modo adijceres, quòd si tunc maioribus aliquis modum imperio statuere persuasisset, ac alius quàm Scipio in Africam missus esset, profectò tantā nunc gloriam capta atq; destructa Carthagine populus Romanus non haberet. Item à contrario sic, eum quem si tantum boni fecisset quantum mali & incommodorum induxit, maximis muneribus afficeretis, eum inquàm nunc impunitum dimittetis? Verum quoniam de fictorio dicere incœpimus, aliū quoq; modum eius explanemus, qui in confirmanda comprehensione accipi solet, qui huiusmodi est, ut nonnunquàm etiam tota res tanquā non facta confingatur, ut si orator, qui tyranno persuasit, diceret, Quòd si non fecissem, sed facturum me pollicerer, nonne multa mihi policiti essetis? quod aliud quoque*

Fictoria Expolitio, πλασιν.

πλασὸν, ἐνθύμημα.

consequetur

consequetur enthymema ex re per contentionem mi noris, hoc modo, graue autem est antequàm perficerem, ex sola pollicitatione honorari, nunc re perfecta expelli, quod etiam à tempore dici potest. Nam quemadmodum ab uno loco plura nonnunquã inueniuntur, ita etiam unum enthymema uel ratio à multis potest confluere locis, ut si quis dicat oportere eos, qui in repub. liberè uiuere uolunt, leges obseruare. Hoc enim tam à natura reipublicæ, hoc est, à re, quàm à persona ducitur. Verùm prædictum plaston gestam rem, tanquam non gestam confingit, econtrà quod sequitur, Nam si secundo bello Punico funditus euertissetis Carthaginem, nullum inde amplius uobis discrimen futurum eßet. Hic uerò iam non ordinẽ solum & commoditatem, quam nobis argumentationes huiusmodi afferunt, uerum etiam copiam rerum, facultatemq; mirabilem, quæ ex huiusmodi præceptione fluit, facillimè perspiciã posse arbitror. Nam si quidem propositiones nonnullis cõprobas rationibus, rationúmq; unamquamq; non una, sed pluribus confirmationibus munias, quarum singulas expolitiones sequentur, tum rectè à circunstantijs, tum per ea quæ fictoria appellamus, singularis quædam & admirabilis dicendi copia redundabit. Quòd si soluendis his omnibus inficiatione uteris, et per obsistentiã eidem solutioni hæc eadem omnia congruè accõmodabis, iam uerò fontes eloquẽtiæ sic affluere uidebis, ut quum nihil extra rem dicas,

tam co

tum copia rerum finem inuenturus non uideare. At hæc quidem nos diximus, non quoniam optimum factu putemus cuncta quæ inueneris dicere, sed ut inuentionis fontes uel digito demõstrare uideremur. Nam prisci quidem oratores, quorũ dicendi uis tãta erat, ut iam multis seculis, nec incendijs urbium, nec bellis tam ciuilibus, quàm externis, nec imperij, cæterarumq; rerum uaria simul atq; multiplici commutatione extincta sit, ita uel ex pluribus pauca deligebant, uel ipsa plura mirifice ui orationis incredibili breuiter complectebantur, sicut etiam nõnunquam inopia rerum coacti id parum, quod inuenitur eo efferunt, atq; amplificant, quo & si re uera pauca, uel unum tantummodo dicant, multis tamen rationibus rem suam corroborare uideantur. Quorum incredibilem inuentionem imitari fortaßis nonnullus poterit, si quum hæc præcepta nostra ita consequetur, ut quæ ex his in quacunq; causa inueniri poterunt, facile intelligat, quid his dictum sit, quid omißum, diligenter examinet, sed de his satis.

Prisci oratores.

Nunc eius loci, quem comprehensionem posse appellari latinè putamus, quod causam totam contineat, atq; comprehendat tractationem aperiemus. Nam is quidem locus, non quemadmodum cæteri, ut dictum est, sed alio quodã modo confirmari solet, quẽ diligẽtius exponemus, quoniã totã causam ab initio ad finem complectitur. Fluit ergo comprehẽsio à circunstantijs. Confirmatur autem non à circunstantijs ut

Cõprehẽsio

cæteri

cæteri, ſed à quadã, aut totius in minora, uel pauciora inciſione, aut ſimilium enumeratione, aut fictoria ratione, quæ oppoſitum rei cõfingat, hoc modo, Magus quidam, quum ciuis alicuius filiam in uxorẽ peteret, repulſus eſt, cuiuſdam ſimulacri deinde amoribus capta puella furit. Magus reus fit ueneficij, amores ſubdiuidendo ſic confirmabis comprehenſionem, Simulacrum amat puella, quæ ſi uirum quempiam amaret, nõ ego te ueneficij accuſarem: ſi teipſum arderet, artes tuæ magicæ mihi ſuſpectæ non eſſent. A ſimilium partitione, ac enumeratione ſic, Si alium quendam furorem fureret, ſi alia ægritudine laboraret, nõ te accuſarem. Item ab oppoſita ratione fictoria ſic, Si nõ amaret, ſi nõ cuperet, ſi improbo deſyderio nõ arderet, nihil ego de uenenis tuis quererer. Hic dicendum mihi eſſe arbitror omnem inciſionem, qua cõprehenſio approbatur, fictoriam nobis uideri. Verum quod ex oppoſito cõfingitur, aut quod ad exemplum † ſuum contrariũ ſiue *infertur fictorium, alias rationes, quibus cõprehenſio cõfirmatur, unam totius in minora ſiue pauciora, alteram ſimilium partitionem, ut dilucidior, ac memoratu facilior præceptio fieret, appellare placuit. Totius inciſione in pauciora utemur, quum totum huiuſmodi eſt, ut minorem ſuſcipiat numerum, hoc modo, Tres quidam filios ſimul interfecit lege quã parentes in filios abſolutam poteſtatem habere uidẽtur, reus eſt cædis: Treis ſimul interfecit filios, ſi duos*

si duos interfecisset, si unũ solum, si non filiũ nõne adhuc molestè ferretis? Sciendum autem huiusmodi nonnunquam partitiones etiam ad maiora fieri posse, quod accidit quum negamus aliquid faciendum certo aut pretio aut gratia, ut hoc in exemplo, Misit centum Philippus talenta Athenienſibus, quibus Demosthenes sibi traderetur. In minora diuides sic, Iis ego talentis non dico Hiperidem, aut Aeschinem sed neq; plebeium quendam, aut opificem, non minimum atq; inutilißimum ciuem preberem, nedum Demosthenem, qui libertatem Graeciæ cum prudẽtia, tum eloquentia sua tutatus est. In maiora hoc pacto, Centum talenta dat, non si mille daret, non si decem milia, non si ciuitates, non si gentes, prouincias, ac regna omnia simul conferret, Demosthenem qui libertatem Græciæ cum prudentia, tum eloquentia sua tutatus est, ei traderem. Approbatur autem comprehensio, minorum, aut maiorum, aut similium partitione quadam, aut incisione, & fictitia ratione, quam ex opposito rei inueniri diximus.

ἀπὸ ἀρχῆς ἄχρι τέλους

Quare etiam confirmationes in his, quæ ab initio ad finem uocamus, perutiles sunt. Amplificant enim orationis uim, ac, ut multo maior uideatur, facile conficiunt. Preterea ipsa natura rerum, quæ quodammodo, ut dictum est, tota fingitur, confirmationes iure suo postulare uidetur. Verum si ad unam rem approbãdam partitiones, tum ad maiora tum ad minora, aut similia inueniuntur, ac omnia

occupare

occupare dicendo in animo est, uehementissimi uidebimur oratores, si satietatem orationis fugiemus. Nam uarietas quidem ubiq; non delectationis solum sed etiam dignitatis affert plurimum. Hoc autem in loco etiam necessaria est, ne propter similitudinem rationum, quippe quæ omnes à quadam partitione fluunt., simili quodam modo prolata oratio satietate contemnatur. Varia ergo erit oratio, si confirmationes nunc interrogatiuè, modo infinitè, nonnunquam per conuersionem, alijsque coloribus effe ramus. Multis enim & uarijs exornationibus copia oratoris, quæuis sententia exornari potest. Oppositionem etiam, quam exornationem multi, nos etiam argumentationem putauimus, huiusmodi rationes facile suscipiunt, cuius exemplum, ut præceptio clarior fiat, ponere non grauabimur, Ego, si eos tuos filios (si tui dicendi sunt, quos crudelißimè trucidasti) aut uerberibus affecisses, aut exilio, & abdicatione notasses, molestè tum etiam ferrem tot pulcherrimos iuuenes, uel charißimo patre solo priuari, uel preterquam æquum sit uerberibus cædi: nunc uerò quum non abdicatione, non exilio, non uerberibus, sed morte tres simul abstuleris, non expostulem? non accusem? non grauiter feram? & qui si unum interfecisses exclamarem, nunc tribus necatis silebo? quòd si ego tacerem, nónne parietes domus ubi nati, nónne ipsa urbs ubi educati doctiq; sunt, exclamarēt? Sed ne lōgior sim, si cōfirmationē Varietas.

hoc est

hoc est, rationes, quæ aut urbi, aut claro uiro mortuo uel absenti attribui solent, conscriberē, ad præcipiendum redeam. Nam hic maxime, & in perorationibus cōfirmationes locū possidere solent: Quod ergo dicebam, quoniam harum rationum, quæ ex simili quadam partitione profluunt, uitanda est satietas, nunc oppositionibus, nunc circuitu, alijs breuioribus, longioribus alijs, modo minuto quodam, & quasi pūctim elato genere orationis, modo graui & elegante, de quibus postremò quum de formis, quas nos ideas orationis appellamus, disserendum erit, diligenter dicemus. His ergo atq; alijs modis, quos omnes dicere longum esset, orationis fastidium, quod similitudine fit, effugere facile poterimus. Verum quoniam quæ ad argumentationem attinent, iam satis patent, nunc primò dabimus operam ut breuiter hi loci pateant, quos in Topicis tractare multos perspeximus: deinde eos ipsos locos ad circunstantias reducemus, ut ex hoc planißimum fiat, omnes oratoriæ facultatis locos in circunstantijs fundari: quæ ex re illud etiam utilitatis consequemur, quòd dilucidior ac facilior nobis rationum copia fiet, si quibus locis ex unaquaq; circunstantia quicquam confirmetur nouerimus.

DE LOCIS DIALE*cticis*.

INueniuntur igitur rationes, ac argumenta à genere, specie, differentia, proprio, diffinitione, toto,

toto, partibus, causis, effectis, usibus, generatione, corruptione, adiunctis, iudicato, simili, maiore, minore, pari, proportione, oppositis, transumptione, casu, coniugatis, diuisione, quos omnes etsi rationum sedes dicimus, tamen à nonnullis confirmationes quoque fluere iam dictum est. Genus est quod species continet, hoc ad probandam speciem minimum ualet, plurimum ad refellendam. Nam quod non est uirtus, nec iustitia: quòd si uirtus hoc est, non idcirco statim iustitia erit. Item si argẽtum omne legauit, signatum quoq;: non tamen quoniam cælatum argẽtum legauit, omne tibi argentum petendum existimes: quòd si tam cælatum, quàm non cælatum legauit, omne legauit, sicut econuersò nullum. Species est quæ generi subiecta est, quæ contrà plurimum ad probandum genus, minimum ad refutandum ualet. Nam quod iustitia est, id uirtus est: non tamen quod iustitia non est, id quoque uirtus non est. Remouetur autem genus necessario, si quis formas subiectas ei omnes diligenter p enumerationem negauerit. Nam quod nec ratione utitur, nec brutum est, id quidem nec animal est. Differentia est, qua genus diducitur in speciem: à differentia æqualiter & infertur, & remouetur species, genus etiam cõprobatur, non improbatur. Nam quum rationis homo sit particeps, quod ratione caret, nec homo: non autem idcirco quoniam ratione caret, nec animal est. Proprium est, quod soli accidit, ut homini risus; proprium id cuius proprium est, & positum Genus. Species. Differẽtia. Proprium.

infert, & remotum aufert, ut si risibile sit homo, utique si risibile non sit, nec homo. Item contra, quod homo non est, nec risibile: quòd si homo, etiam risibile. Hoc ꝑprio oratores diffinitiones inferre ut plurimũ solent, ut si tyrãnicidæ ꝑpriũ est tyrãnide ciuitatẽ liberare, hic tyrãnicida est, liberauit enim. Item è contrario, tyrannicidæ proprium est tyrãnũ occidere, hic non occidit. Ratio igitur, quæ à proprio, quod soli, et semper accidit trahitur, difficillime soluitur: Quæ uerò ab huiusmodi proprio inuenitur, quod alijs quoque accidit, quum affirmet, facile soluitur, ut si tyrannum occidere tyrannicidæ proprium esset, & carnifices, qui sibi traditos tyrannos trucidare solent, tyrannicidas diceremus, & præmia his secundum legem afferremus: quòd si id nunquam fecimus, nec tu hos tyrannicidas dicis, nec illud tyrannicidæ proprium dicendum est: quum remoueat, necessaria uideatur, ut si bipes non est, nec homo: si tyrannidem non oppressit, nec tyrannicida. Diffinitio. *Diffinitio est uniuscuiusq; rei breuiter & absolute potestatem complectens oratio, hæc ut proprium & remouere & inferre rem solet, ut si animal rationale est, & homo est: si animal rationale non est, nec homo. Reprehendimus uerò huiusmodi rationes, quæ ex diffinitione capiuntur, si aut propter multitudinem uerborum res nimium quàm necesse sit contrahi uidetur, aut propter paucitatem, aliæ quoque res cum ea quæ diffinienda est concipiuntur: Aut quum genus rei diffiniendæ, uel differentia*

differentia non cõmode assignata uidetur. Hæc autem omnia facile perspiciuntur, si diffinitionem ita cum eo quod diffinitur conuertere coneris, ut ex diffinitione res, & ex re diffinitio consequatur. Quod si non accidit, diffinitio labefactanda est, aut quòd non conuertatur, aut quòd genus, uel differentia non huiusmodi sint, ut illam rem conficere posse uideantur, hoc modo, Monetam omnem uxori legauit, cælatum autem argentum moneta est, argentum igitur cælatum omne solum legauit. Quid enim, dicet quispiam, ex argentó ne solum fieri monetam putas? & quodnam cælatũ argentũ monetam dias? pateràs ne? ac huiusmodi cælata uasa? At hæc nemo unquam monetã dicenda putauit. Constituuntur etiam diffinitiones ex accidentibus solum & genere, ut si coruum diceres auem nigram, aut hominem animal bipes, quam diffinitionem descriptionem communiter appellant. Verùm oratores ea plerunq; utuntur diffinitione, quæ ex enumeratis absolutè partibus constat. Partes autem hic non solum eas quarum unaquæque totum constituit, quas Cicero formas, alij species nominant, intelligimus, uerum etiam eas quæ nisi omnes unà componantur, totum nũquam efficitur, ut respub. est, quæ aut populi aut paucorũ, aut unius potestate regitur. Itẽ Cicero ad Herenniũ, Demonstratiuũ est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, uel uituperationem. Huiusmodi diffinitiones facile confutãtur, si non conuertuntur, ut superius dictum est:

Descriptio.

Formæ & species.

quod addit, si aut non propria sumuntur accidentia quæ sẽper rei inhæreãt, aut si aliqua pars pretermittitur in enumeratione, Vt si quis diceret iniurias esse, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures afficiunt. Quid enim, diceret quispiam, nónne iniurias etiam putas, quarum turpitudine uita uiolatur? Ad hunc diffinitionis locum, illum etiam reducimus modum, quem quum ἐτυμολογίαν nos, Latini forsan

ἐτυμολογία

nominis interpretationem, aut notationem appellare possunt: Chrysogonus hic ideo nominatus est, quia sibi aurum undecunque pariat, quo ferè Cicero pro Sexto Ros. contra Chrysogonum utitur: χρυσός enim apud nos aurum, γονὴ fœtum significat. Quæ

Chrysogonus.

uerò diffinitiones à proprio constant, differẽtia soluuntur, quod superius adapertum est. Hanc diffinitionem ab illa, quam locum principalem in nonnullis statibus posuimus, in hoc maxime differre uolumus, quòd ista rationis uim afferre soleat, illa totius argumentationis fundamentum plerumq; est. Quare illa causæ, hæc argumentationis pars inuenitur. Totum

Totum.

est quod partibus cõstituitur: Partes sunt quæ simul captæ totum cõstituunt. A toto inferuntur partes, non remouentur, si tota respublica consilio gubernanda uidetur, & domus, & unusquisq; ciuium: non tamen quoniam respu. fortunæ committenda non est, idcirco nec tu casui te committes: nec enim quoniam tota domus redintegranda non est, idcirco & paries unus. Partes etiam si simul cõmode colligũtur,

Partes.

totum.

totum inferre solent, quas & si singulas auferas, totum dirues: non enim resp. dicēda est, cui nullæ subsunt familiæ, cuiusmodi antequam Sabinæ raperētur Romana *res fuisse à multis traditur.* Verùm *totum & partes simili ratione in tempore, quantitate, & loco etiam considerantur: nam quod semper agendum est, & nunc: quod ubique est, etiam hinc non abest, ac in alijs eadem ratione.* Causa *est quam effectus consequitur, ea quadripartitò diuiditur, in efficientem, materialem, formalem, & finalem.* A *causa efficiente, quam natura sui effectus consequitur, ita ducitur ratio, ut dum ea insit, effectus quoque inesse iudicetur, hoc modo,* Non *potest non esse dies, quum sol super terram sit: nec incorruptam uideri posse, si cum uiro concubuit: si sapientia bonū uirum facit, & ipsa bona.* Virtus *affert laudem, sequenda igitur: uoluptas insaniam, ergo fugienda:* Corpus *in lumine est, umbram ergo facit. hæc † idem ualent, si retro agis.* Ea *uerò non ex alia parte necessaria sūt, quæ alijs quoq; causis fieri poßūt,* Sol *colorat, sed non omne coloratum à sole est.* Iter *puluerulentum facit, sed non omne, nec quicquid puluerulētum est, ex itinere est.* Omnino *autem & breui notandum, quòd qui effectus ab unica causa procedunt, ea posita inferuntur, & ablata remouentur: qui uerò à diuersis fluunt, una posita inferuntur, & unam inferunt: nec negari rectè possunt, nisi causas omnes abstuleris,* Quòd *si huiusmodi causa efficiens esset,*

Causa.

Causa quadruplex.

A causa efficiente

eadem

ut non natura magis, quàm uoluntate effectum consequi posse uideatur, quod in his semper accidit quæ arte conficiuntur, tunc nisi quod efficere dicitur, aliis quoque causis, ac circunstantijs corroboretur, infirmum esse necesse est, ut si dicas, timendum esse ne † Teucri mare occupent quoniam fabricatores nauium optimos habeant, nisi constet, lignorum quoque ac ferri, quibus tanquam materia naues conficiuntur, copiam eos poßidere, nisi maritima loca, portusq; habeant in quibus tum instruere, tum cõseruare naues poßint, nisi peritos nautas, ac nauigationis expertos † Teucros esse intelligamus, nisi deniq; utilitas aliqua, quasi finis appareat, qui eos ad occupandum mare inducere possit, nihil illa ratione efficies. Quare oportebit, quum huiusmodi res accidit, commode omnia sub unum aspectum conferre, ne quid rei quam probare uolumus, obsistere queat. Quòd si confutamus, diligenter aduertendum est, si quid tale ab aduersarijs relictum est, quo ratio eorum refutari possit, aut si omnia recte pronunciarunt, aliquid eorum non sufficere dicemus, ut si materiem eis non sufficere dices ad tantas naues præparandas: Quòd si his omnibus aduersarius urget, tunc aut illos maioribus occupatos, huic rei non daturos operam: aut quum nobis certa pericula immineant aliũde, stultum esse dices his non mederi quæ nunc urbem agitant, de futuris quæ utrum euenient incertum est, uehementer timere. At hæc quidem si confirmas

Turci

Turcos

confirmas, ita simul omnia complicanda sunt. In re=
prehensione autem unum negare sufficit, hoc modo,
Non *esse corruptam, quum uirum nunquam cogno*=
uerit: non esse occupaturos Teucros *mare, quoniam*
eius rei noticiam non habeant: aut quia materies, uel
nauiculatores sibi desint, aut quia portuosa Teucria A *materia.*
minime sit. A *materia, ex qua solet aliquid fieri, si*=
militer argues rem esse, si cætera quæ ad rem perti=
nent concurrere uidentur, hoc modo, Habent Mau=
ri ferrum, habēt fabros, quare non est dubium arma
eos posse fabricare. Econtra *uerò negatio sola rem*
aufert, nam si ferrum non habent, nec quod ex fer
ro fit eos factitare posse dubium est. A *forma, quæ*
aptitudinem quandam, ac habitum rei præbet, ita du
ces argumētum, si diceret aduersarius paucos habe= A *forma.*
re ad tantas naues præparandas nauiculatores Teu=
crum. At *illos inquies homines natos esse, insitum*
sibi esse ingenium, posse breui ex paucis, uel etiam
ab unico huius rei artificium multos accipere, quare
non esse negligendum. Similiter *econtra, si formam,*
hoc est, si naturam & potestatem rei huiusce esse ne=
gabis, necessariò quod dicitur reprehēdes, hoc modo,
Apertè *mentiūtur poëtæ uolasse* Dædalū. Nam *quod*
natura negat, neminem facere posse, haud dubium
est. Finis, *cuius gratia cætera quoq; quæruntur, con*= A *fine.*
iecturalibus causis ac deliberatiuis ualde utilis est.
In *coniecturali enim causa uoluntatem à fine appro*=
bare, ac improbare fermè semper solemus & in

 consul

consultationibus faciundum, aut non faciundum aliquid, finis causa dicimus. Ex fine ita rationes ducuntur, quemadmodũ ex efficiente duci putabamus. Nam ut in his quae natura inter se consequuntur, tum probare tum reprobare solo fine possumus, ita quum uoluntatem fine arguimus, nisi caetera conueniant, non ualde uerisimiliter dicere putabimur. Quare & Cicero quum causam afferrent aduersarij, cur patrem Sextus Roscius occiderat, quòd eum rure relegasset, quòd patri non placeret, quòd exhaeredare cogitasset, primò uitam Roscij tanto facinori non conuenire, ait, deinde ipsam causã facile infirmat. Quare oportet omnia quae ad rem petinent, simul cum fine inferre, quum uoluisse reum ostendere uolueris, ne nobis quoq; aduersarius ita insultet, ut clarißimus ille orator, Sexti Roscij aduersarios irridet, quòd tanto sceleri uita Roscij non conueniret: quàmuis ille potius ut soluat, quàm quòd facile soluturus uideretur, derideat. Verum nos debilitari facile finem si etiam negari non poßit, quum caetera non conuenire dicuntur, intelligamus. Et haec quidem ita se habent.

Illa uerò quae natura sui propter finem adhibentur, nec † aut mouentur, posito fine consequuntur necessariò: bona enim est uirtus, quoniam & beatitudo bona: & respublica bona est, quoniam & congregatio ac cohabitatio hominum bona.

Effectus. Effectus quantum ad rem pertinet, idem plerunque fini solet inueniri: sic enim tam uirtutis, beatitudinem; quàm peccati,

poenas

pœnas effectum appellare solemus. Verùm quoniam nonnullis in rebus à fine separatur, seorsum locum quoque ab effectibus ponendum duximus, ut si quis constructionē, ac ædificationē bonā dicet, quoniā et domus: nō enim à fine hic ædificatiōis siue cōstructiōis domi, uerū ab effectibus ratio trahitur. Nā ædificationis quidē finis is est præcipuè, qui nos maxime ad ædificandum mouet: mouet autem non domus, sed usus eius. Illud etiam notare decet, ad diuersas causas diuersos effectus consequi, & ad oppositas oppositos. Locum ab usibus eum appellamus, qui secundum uniuscuiusque rei usum nobis rationes suppeditat, ut si bonum esse dicas equitare, equum quoque bonum contendas oportet. Et si nauigare dicis oportere, & naues habere necessariò: equitare etenim equorum, nauigare nauium usus est. Generatio est, qua fit ut aliquid sit. Corruptionem uerò dicimus qua fit, ne quid sit: ab his ita ducuntur rationes ut cuius generatio bona uel mala sit, ipsū quoque: quòd si corruptio bona, ipsum malum: si mala, ipsum bonum. Nam quoniam corrumpi remp. perniciosum est, idcirco remp. bonam esse affirmabimus: & quoniam concordiam ciuium optimam, ideo & ciuitatem. Adiuncta quæ etiam communiter accidentia dicere solemus, sunt quæ aut semper, aut plerunq; rē consequuntur, ut si dicas sapiētem fuisse Cæsarem quoniā nullius unquam rei eū pœnituisset, aut stultū M. Antoniū, quòd nihil unquam agere potuisset, cuius

Ab usibus.

Generatio.

Corruptio.

Cōmuniter accidentia.

cuius ilico se non pœnituerit. Aut si ideo reum fecisse quicquam arguis, quoniam quum ad eum uentum fuisset, erubuisset, titubasset, inconstanter locutus esset, aut aliquid huius fecißet. Nam hæc omnia communiter his accidere solent qui sibiipsis conscij sunt. Adiuncta sub eandem rationem uenire decet, & natura inter se congruere. Sic enim ista uerisimilia sunt, ut fermè necessaria uideantur, si Rhodijs portorium locare honestum est, & Hermacreonti conducere: si iustitia bonum, rectè iudicandum: si malum perfidia, non fallendum: quem quis amat, prudens non lædit: quem hæredem fecit, charum habuit. Quoniam hæ rationes omnes, quæ à cõmuniter accidentibus inueniũtur, necessitatem afferunt sermoni non minimam, si ab his ducuntur, quæ à re separari non possunt. Idcirco sola negatione confutari solent. Nam si concedis, nullius unquam rei pœnitentiam egisse Cæsarem, quum mentis eum compotem fuisse constet, sapientem quoque eum uelis nolisue, dicere oportebit. Quare id negare oportebit ita fuisse, sed eum nonnunquam aut etiam sæpenumero ea egisse dices quæ postea factũ nolebat. Hunc modum et in his quæ ab effectibus aut usibus, aut generatione, ac corruptione trahuntur, & omnino in omnibus, quibus positis, aut remotis, necesse erit aliquid confici, quod nos uulneret, diligenter obseruabimus: in his uerò, quæ non necessariò quicquam cõficiunt, præter hunc modum etiam facile poteris.

quum rem concedas, alia id de causa factum contēdere, ut si non ideo diceret accusator non expalluisse reum, quoniam innocens esset, sed quoniam in huiusmodi rebus à pueritia uersatus, eò audaciæ uenerit, ut nihil sibi putet timendum: èconuerso quoque si pertimuisse reus concedit, poterit magnitudine se periculi commotum, non conscientia dicere. Illud etiam in his omnibus, quæ aut se inuicem, aut unum ex altero quacunque ratione consequuntur, diligenter notandum, antecedente posito consequens inferri, et econtra in primis remoto quoque, auferri in primis, & contrà in omnibus. Locus à rei iudicio, quem ab auctoritate sæpe nominamus, is est, qui iudicio et auctoritate alicuius ea in re periti nititur. Simile est, quod ex re diuersa ad rem de qua agitur, sic aliquid eiusdem rationis accommodat, ut propter similitudinem assentire cogat auditores, quod & dupliciter nonnunquam effertur, hoc modo, Nam ut in nauigatione antequam nauis submersa sit, omnes uigilare, ac niti solent, ne submergatur: quum nauis euersa fuerit, eam amplius nemo gubernat: Ita remp. dum incolumis sit, omnibus uiribus tueri oportet: quum oppressa fuerit, frustra eam amplectere. In confutatione aut similitudo neganda est, aut alia commodior adducenda, neganda hoc modo, Non ita oportet, ut in nauigatione censet festinare. Submersam enim nauem nullam saluam nouimus, oppressas ab hostibus ciuitates, multas etiam nunc rerum potiri uidemus, Iudicatum Simile

Aliam

Aliam commodiorem opponemus, hoc modo, Nam *si dum bellum indicatur, præparati expectamus, non ut imperiti nautæ, antequam tempestas erumpat trepidatione nauem submergunt, ita nos antequam bellum indicatur, difficillimo bello nos implicabimus: uerum ut fortis, ac suæ rei doctißimus gubernator minime tempestatē quū abſit desiderat, cum adſit nō timet, sic nos pacem quoad poßumus amplectemur, quum bellum inferetur fortiter suscipiemus.* H*æc similitudo, si ornandi causa, uel apertius dicendi, uel ante oculos ponendi sumitur, orationis magis exornatio, quàm argumentum dicenda est: quū uerò probādi causa accipitur, argumentum & confirmatio est: quod facile uidebis, si orationis, quæ p similitudinem fit, ablata cōpositione, rerum uim nudam consideres: sic enim quæ probant, non facile arguūtur,* Reip. op*pressæ frustra auxiliaris, quoniam & naui submersæ, et ante naufragum niti ne nauis submergatur, boni gubernatoris est, ergo & ciuis boni antequam opprimatur resp. conari ne fluctibus obruatur.* Item *si continentia uirtus, & abstinentia: si fidem det tutor, & procurator: quod mulieri, idem pupillo.* At *illud non huiusmodi est, non ut qui curreni succedit uelocior ad cursum est, sic qui* Imperatori *ad regēdum exercitum melior, nec, ut nauis noua melior, sic et amicitia.* Q*uare quod probat simile, cætera similitudinis nomine appellentur.* I*llud quoque notandū, simile per negationem etiā efferri, hoc modo,* Neque

equus

equus indomitus, quàmuis bonus natura sit, ad eas utilitates quæ ab eo desideramur idoneus est: nec homo indoctus quàmuis sit ingeniosus, is est à quo uirtutis fructus elicere poßis. Maius est id à quo id quod minus est cõtinetur. Minus est quod maiori sup ponitur. Par quod nec cõtinetur nec cõtinet, sed æqualitatis comparatione confertur. A maiore argumentum ducitur, cum minus infertur, hoc modo, Non expugnaturũ Hannibalem Romanos, quoniã nec Galli, aut frustra Pyrrhum in Scythas iturum, quoniam et Darius. Qui sacrilegum facit, faciet & furtum: si adulterum occidere licet, & loris cædere: si mundus prouidentia regitur, & resp. prouidentia regenda: & si resp. & domus. A minore, cum maius infertur, sic, Facile Romanus Persas superaturus est, quoniam & Græcus: si furẽ cædere licet, & latronem: si furtum scelus, & sacrilegum: si abstinẽtia uirtus, & continentia. A pari, Qui ob rem iudicandam inique pecuniam accepit, & ob dicendum falsũ testimonium accipiet: qua pœna qui patrem interfecit puniendus, eadem & qui matrem: & si nulla ille, neque hic: & econtrariò confutabis, si aut rem negabis, quòd, uerbi gratia, Græci nõ Persas superassent: aut non huiusmodi rem dices, ut si non minores tunc Græcos quàm nunc sit romana potentia: aut si fortiores nunc esse Persas contẽdes, quàm olim fuissẽt: quæ tum gentium multitudine, tum armorum peritia, exercitationéque comprobabis. Item si minoris modus maiori

Maius.
Minus.
Par

maiori attribuitur, aut econtra: quod etsi facilius intellectu, quàm dictu sit, tamen breui dicam quomodo fieri debeat: Maius & minus, aut in his sunt quibus quid accommodatur, aut in ijs quae cuiquam accommodantur: Si primo modo comparatio fit, & non maius, nec minus: & si minus, & maius: si secundo modo maius conueniet, & minus: quòd si non minus, neque maius, neque retrò agere oportet. Nam *si maius primo modo est, non idcirco minus est, aut non est:* Et *si minus secundo modo conuenit, non idcirco maius conueniet. Quare maius & minus in rebus (sic enim secundum modum apellamus) contrario quodã modo, atquè in personis tractanda sunt.* Verùm *quae diximus ad ipsius solum minoris maiorisq; naturam referantur.* Nam *si quid ex circunstantijs accidere intelligitur, horum quoque opposita ut credibilia suscipienda oratori censemus: ut hoc, qui facile & palàm mentitur, peierabit: huiusmodi rationem à maiore scilicet ac minore, uel in numero inueniri, rerumq; naturam consequi nullus dubitabit.* Nam *qui decem dare potest, & quinque; qui se quinque negauit daturum, & decem.* Exemplum. Exemplum *est rei gestae commemoratio, quae ad propositum probandum improbandúmue dicitur.* Exemplum *aut õnino simile, aut cõtrariũ, aut maius aut minus re, cui cõfertur, esse solet.* Simile, Iure *occisũ* Saturninum, *quoniã &* Gracchũ*: contrarium uel dißimile,* At *non ille satum quo te mentiris,* Achilles *talis*

in hoste fuit Priamo, sed iura, fidémque supplicis erubuit. Item, Brutus filios proditionem molientes occidit. Manlius uirtutē filij morte mulctauit. Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit: Verres eadem socijs abstulit. Maius, si propter matrimonium uiolatum Troia euersa est, quid fieri adultero par est? Minus, si tibicines, cum ex urbe recessissent, publicè reuocati sunt, ciuitatis principes, qui bene de rep. meriti sunt, quum inuidiæ cesserint, ab exilio reducendi. In exēplis minora magis mouent. Vnde magis ad fortitudinem incitat Lucretia quàm Cato. Inter exemplum & locum ab auctoritate, quàmuis in utroq; certum nomen auctoris commemoretur, hoc interest, quòd in uno, iudicio hominis nitimur, in altero uerò sententiam cuiusquam sequimur, sed facti ad rem nostram similitudine iuuamur. Exemplum & locus à rei iudicio, cum inter se conueniant, similiter confutantur. Simile igitur dissimile, impar simile ostendatur, genere, natura, ui, magnitudine, multitudine, tempore, loco, causa, persona, opinione, modo. Genere, extingui intellectum, quoniam & uisum, sed is materialis. Natura, sequatur uoluptatem homo, quoniam & cætera animalia, at ratione gubernatur. Vi, insit iuuentuti seueritas quædam, & grauitas, quoniam & senibus, sed iucunditas iuuentutis propria. Magnitudine, si forte non electione gubernator nauis, nec imperator classis: at maiore maius ratione gerendum. Multitudine, forte nostræ ne, an hostium

Exemplum et locus ab autoritate quo differāt

hostium hæ ciuitates sint dijudicemus. Sic enim & maiores de duabus fecerunt, sed in pluribus maius periculum. Tempore, *continuet Pompeius imperium, quoniam & Marius: sed ille in atrocißima reipub. tempestate, nunc urget nemo.* Loco & causa, *cum in Italia bellum sit, non traijciātur in Africam copiæ, ne simile quid cum Atheniensibus patiamur: sed longus illi, et in ignota loca: propius nos, & in cognita, et ea ex re alios quoq; hostes illi attraxerunt, nos Hannibalem quiq; cum eo exercitus est, ex Italia pellemus.* Persona, *continuet Marius imperium, quoniam & Scipio: at ille sanctus uir, libidine istius ne quid incommodi accidat, cauendum.* Opinione, *si similia dicuntur, quæ non ita dicuntur.* Modo, *qui Cereris sacra obeuntem stuprauit ea pœna plectatur, qua qui Vestæ obeuntem sacra corrupit: sed quæ maiore conatu suscipiuntur peccata, atrocius puniendą. Multa etiam horum ad eiusdem euersionē concurrere clarum est, ut ad idem.* Vi, *at hæc uirgo, illa matrona: loco, in domo illa, hæc in templo. Idem etiam à diuersis fluere uidetur, At hæc Vestæ consecrata, illa non Cereri. Vi & magnitudine, sed unum horum confutanti sufficit: Confirmanti id maxime aduertendum, quo similitudo negari potest: si negari non potest, uidendum si aut reprehensum, aut minus laudatum exemplum sit. Hæc in omnibus quæ similitudinem habent, excogitari possunt: qui à simili dicit, non ipsam rem si tota toti, uerum si quod*

ad

ad rem pertinet simile sit considerabit. Locus à proportione dicitur similitudinis quædam diligenter facta collatio, hoc pacto, Nam quoniam ita se habet gubernator ad nauem regendam iudices quemadmodum magistratus ad disponendam remp. idcirco cum diligente cura, & acri iudicio, non sorte gubernator eligatur: nec magistratus quidem sorte potius quàm iudicio in ciuitate sunt eligendi. Is locus à simili differt, quoniam ibi à simili simile infertur, hic similitudinis ac proportionis collatio fit, quod ut clarius pateat in eodem exemplo utrumq; ostendamus, A simili sic, nam ut gubernator non sorte, sed iudicio eligatur. ita in rep. magistratus eligendi sunt. A proportione hoc pacto, ita se habet ad nauem gubernator ut ad remp. magistratus: at gubernator iudicio non sorte eligitur. Quare oportet iudicio quoque non sorte magistratus ciuitatis eligere. A minore uerò uel maiore, in quo locus à proportione differat manifestum est, quæ enim ibi similitudo attenditur, aut minoris aut maioris est, ut si ita diceres, quòd si nautis gubernator arte, non sorte eligitur, multo magis à ciuibus magistratus iudicio, non sorte eligendi sunt, à minore, non à simili, nec à proportione argumentum caperes: hunc locum confutabimus, si aut proportionis similitudinem negabimus, aut ea concessa ab euentu diuerso rationem infirmabimus. Nam si concedis in proposito exemplo proportionis similitudinem, poteris dicere, nautis non esse quicq̃ timẽdum

Locus à proportione.

S si

si ratione gubernatorem discernunt: At in rep. uehementer metuendum esse, si semper præstantiores ciuitatem imperio regant, ne in paucorum potestatē resp. concedat. Nam id euenire hic facile, ibi ne timeri quidem poßit. Oppositorū partes. *Locum ab oppositis in quinque partes diuidimus, nam quod ad propositum pertinet, omnis oppositio aut priuationis & habitus est, aut affirmationis, et negationis, aut relationis, aut contrariorum, aut disparatorum.* Priuatio. *Priuatio est qua aliquid, quum natum sit inesse, non inest: cuius oppositum* Habitus. *habitum appellamus: ab his ita sumitur argumētum, Non est oculorum proprium ut uideant, multi enim quum habeant oculos, carent uisu. Item è contrario, Non est solum cæcus, qui caret oculis, nam multos tam & si oculos habeant, tamē cæcos appellare non* Negatio et affirmatio. *dubitamus. A negatione sumitur argumentum, quum quidem ab ea sequitur affirmatio, & ècontra, hoc modo, Pacem contempsere Carthaginenses, in Hispania enim nostros socios solicitant, nullam Romanus Carthaginensi attulit iniuriam, neque causam belli unquam dedit. Quare bene fortuna iudicauit, quum* Relatio. *Italiæ Africam subiecerit. Locus à relatiue oppositis appellatur, quum ab altero eorum, quæ inter se referuntur, alterum infertur, hoc modo, Vniuersa Græcia Atheniensibus subiecta fuit, toti enim Græciæ Athenienses imperabant. Item, Carthaginenses Romanis subiectos fuisse conceditis. Quare dubiū non est, Carthagini Romanos imperitasse. Hoc cōfutatur,*

si aut quod infertur relatiuum negatur, aut uis relationis, non huiusmodi esse ostēditur, ut unum positum, alterum sequatur. Contraria sunt, quæ in eodem genere posita inter se plurimum distant: horum quædam mediata, quædam immediata uocantur. Mediata dicimus, quæ huiusmodi sunt, ut uno remoto, non necessario alterum ponatur: non enim sequitur, quod album non est, id esse nigrum. Immediata sunt, quum uno remoto, alterum necessario ponitur. Nam hominem non sanum, ægrum esse necesse est, & si frugalitas bonum, luxuria malū, si q cōsulto profuit, præmio afficiendus est: qui obfuit, affligendus pœna: qui imprudenter nocuit uenia dignus, quoniam qui utilitati fuit, nulla laude: & dupliciter prudenter obesse puniendum, quoniam imprudenter prodesse non laudandum. In his omnibus, quum unum conceditur, cætera negare necesse est. Nam quod album est, nec nigrum, nec rubeum est: & qui stultus est, eum parum sapere necesse est. Immediatis cōfutabis, si uno contrariorum remoto, reliquum ponitur. In omnibus autem oppositis considerandum erit, sint ne opposita, an non: quod facile, præterquàm in relatiuis consequeris, si poteris ea, quæ tanquam opposita proferuntur, sibiipsis conuenientia, hoc est, simul inesse demonstrare. Disparata dicuntur, quæ sub eodem genere posita, diuersis differentijs, uel proprijs separantur: nobis hæc ita late pateāt, ut genere quoque diuersa disparata dicantur, ut non subsistere co-

Contraria.

Disparata.

lorem, substantiam à qualitate differre. Ab his ita sumitur argumentum, ut uno quodam posito, cætera omnia remoueantur: quod enim asinus est, id nec homo, nec equus, nec quicquam huiusmodi esse potest: & qui argentum decem pondo deposuit, is tantundem auri repetere non debet. Disparatum, genere, differentia, proprio quod soli accidat, diffinitione, diuersitate, uel oppositione causarũ, opinione quoq; inferri potest. atq; uti diuersitate horum comprobatur, ita differentiam, proprium, diffinitionem diuersa esse confirmat. Transumptionem appellamus, quum magis notum ponimus uerbum, ut ex eo minus quoque notum appareat, ut si dicas ideo philosophum non inuidere, quoniam nec sapiens. Transumptio à nominis interpretatione differt, quoniam hic nihil exponitur, sed notiore quod dubium est infertur, ibi expositio nominis affertur, hoc modo, Sapiens non inuidet, philosophus amator sapientiæ est, non igitur inuidet philosophus. Coniugata dicuntur, quæ ab eodem deducta, diuerso modo flectuntur, ut à iustitia iustus, a, um, quæ inter se, & cum ipsa iustitia coniugata dicimus: ab his ita sumitur argumentũ, Quoniam iustitia uirtus est, idcirco iustum uirtuosum esse necesse est. In confutatione attendere decebit, primo, si coniugata sunt quæ dicuntur, neque enim huiusmodi sunt quæ per se non insunt. Vnde nec sequitur, quoniam albus hic iniustus sit, idcirco albedinem hanc iniusticiam esse: deinde an ita sit, quemadmodum

Transumptio.

Coniugata.

dum illa oratio significat, ex qua uis argumenti fluere uidetur. Casus dicitur nominis alicuius inflexio in aduerbium, ut iustus, iustè, malus malè. A casibus ita ducitur argumentum, quemadmodum à coniugatis. Nam quoniam Carthaginem destruere utile est, idcirco utiliter destrui potest Carthago. Diuisio est oppositorum disiūctio, quæ duplex est. nam aut per negationem fit, aut per partitionem: per negationem sic, aut utile est nobis bellum regi Persæ indicere, aut non, sed non cōfert indicere, quiescere igitur utile est. Per partitionem sex modis maximè diuisio fit, aut cum genus in subiectas formas diuiditur ut animalium quædam ratione participant, quædam rationis omnino expertia sunt: aut quum totum in partes quibus cōstituitur, separatur, ut domus in tectum parietes, fundamenta: aut quum uox una in diuersas significationes descendit, ut canis, aut sidus, aut terrestre animal, aut piscis. Item si quod subijcitur, in ea quæ sibi accidunt partiaris, Vt homo aut sanus, aut æger: si quod accidit, diuersis subiectis accommodas, ut quod sanū est, aut homo est, aut rationis expers: uel album in lac, niuem, & cætera huiusmodi. Si quod accidit, in alia quoque accidentia partiare, ut quæ sana sunt, aut calida, aut frigida sunt: ex his ergo omnibus sic argumentum facimus, ut uel uno diuisionis membro confirmato, reliquum remoueatur. Nam si necesse est animal aut ratione participare, aut ea priuari, hoc autem rationis par-

Casus.

Diuisio duplex.

Negatio.

Partitio.

lorem, substantiam à qualitate differre. Ab his ita sumitur argumentum, ut uno quodam posito, cætera omnia remoueantur: quod enim asinus est, id nec homo, nec equus, nec quicquam huiusmodi esse potest: & qui argentum decem pondo deposuit, is tantundem auri repetere non debet. Disparatum, genere, differentia, proprio quod soli accidat, diffinitione, diuersitate, uel oppositione causarũ, opinione quoq; inferri potest. atq; uti diuersitate horum comprobatur, ita differentiam, proprium, diffinitionem diuersa esse confirmat. Transumptionem appellamus, quum magis notum ponimus uerbum, ut ex eo minus quoque notum appareat, ut si dicas ideo philosophum non inuidere, quoniam nec sapiens. Transumptio à nominis interpretatione differt, quoniam hic nihil exponitur, sed notiore quod dubium est infertur, ibi expositio nominis affertur, hoc modo, Sapiens non inuidet, philosophus amator sapientiæ est, non igitur inuidet philosophus. Coniugata dicuntur, quæ ab eodem deducta, diuerso modo flectuntur, ut à iustitia iustus, a, um, quæ inter se, & cum ipsa iustitia coniugata dicimus: ab his ita sumitur argumentũ, Quoniam iustitia uirtus est, idcirco iustum uirtuosum esse necesse est. In confutatione attendere decebit, primo, si coniugata sunt quæ dicuntur, neque enim huiusmodi sunt quæ per se non insunt. Vnde nec sequitur, quoniam albus hic iniustus sit, idcirco albedinem hanc iniusticiam esse: deinde an ita sit, quemadmodum

Transumptio.

Coniugata.

dum illa oratio significat, ex qua uis argumenti flu ere uidetur. Casus dicitur nominis alicuius inflexio in aduerbium, ut iustus, iustè, malus malè. A casibus ita ducitur argumentum, quemadmodum à coniugatis. Nam quoniam Carthaginem destruere utile est, idcirco utiliter destrui potest Carthago. Diuisio est oppositorum distinctio, quæ duplex est. nam aut per negationem fit, aut per partitionem: per negationem sic, aut utile est nobis bellum regi Persæ indicere, aut non, sed non cōfert indicere, quiescere igitur utile est. Per partitionem sex modis maximè diuisio fit, aut cum genus in subiectas formas diuiditur ut animalium quædam ratione participant, quædam rationis omnino expertia sunt: aut quum totum in partes quibus cōstituitur, separatur, ut domus in tectum parietes, fundamenta: aut quum uox una in diuersas significationes descendit, ut canis, aut sidus, aut terrestre animal, aut piscis. Item si quod subijcitur, in ea quæ sibi accidunt partiaris, Vt homo aut sanus, aut æger: si quod accidit, diuersis subiectis accommodas, ut quod sanū est, aut homo est, aut rationis expers: uel album in lac, niuem, & cætera huiusmodi. Si quod accidit, in alia quoque accidentia partiare, ut quæ sana sunt, aut calida, aut frigida sunt: ex his ergo omnibus sic argumentum facimus, ut uel uno diuisionis membro confirmato, reliquum remoueatur. Nam si necesse est animal aut ratione participare, aut ea priuari, hoc autem rationis par-

Casus.

Diuisio duplex.

Negatio.

Partitio.

ticeps est, hoc necessario ratione minime priuatur: uel uno membro remoto, reliquum inferatur. Nam si rationis particeps non est, ratione priuari necesse est. At hoc quidem simili quodam modo in omnibus fieri solet, quæ bipartitò diuidimus: quòd si tripartitò, aut etiam pluribus membris quicquam diuideremus, quum unum aliquid ponitur, cætera negare non uerebimur: uno remoto, reliqua cum disiunctione inferri necesse esse: quorum etiam si alterum improbabis, cætera sequentur, quod fieri licet, quousque id quod affirmare uolumus, ui orationis inferatur. Id etiam ne nos fugiat operæprecium est, quòd in his omnibus, quandocunq; aliquid infirmare uolumus, aut palàm id falsum, ac ideo iure negandum dicimus, negationisq; rationem explanamus, quum ostendimus id ab eo sequi, si conceditur, quod itidem aduersarijs sicut & nobis nequaquam uerisimile uideri solet: quare nõ esse dubiũ uolumus, id quoq; ex quo quod etiam aduersarijs negatur illatum est, falsum omnino uideri oportere: aut eo concesso, falsò inferri qđ sequitur asseueramus. Verùm quoniam ad circunstantias hos omnes locos reduci nemini dubium est, nunc si prius circunstantiarum uim breuiter aperiemus, ad quam unusquisque horum circunstantiam referatur, aut in qua fundetur exponemus, qua ex re id quoq; poterimus clarè intelligere, principalißimas esse circunstantiarum personam & rem. Nam reliquas has duas consequi, hac præceptione aperietur. Circunstan

tiæ

tiæ igitur sunt sex, persona, res, causa, locus, tēpus, modus, quibus nonnulli addunt, quibus auxilijs, quam circunstantiam materiā appellare licet. Persona est, quæ ad aliquam rem confirmandam aut infirmandam capitur hominis conditio. Persona in unaquaq; causa duplex est, nam aut ea in re uersatur, qua de agitur, aut omnino extrà est. Primam rursus quadri partitò partimur, in accusatoris scilicet, rei, iudicis, ac testium personā. Extra rem omnino esse dicimus, quorum autoritate, aut iudicato, aut sententia iudices commoueantur, ut maiores, aut alij ab ijs iudices, qui rem præsentem audiunt, aut ij qui adsunt iudicio et omnes qui iudiciū hoc expectant, ut sequātur, aut laudaturi, uituperaturiue sint. Hæc cum ita sint, circunstantiam à persona in decem partes distribuimus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affecti onem, studia, factū, casus, orationes, quibus additur etiam consilium. Nomen est, quod cuique tanquam proprium, quo appelletur, uocabulum attribuitur, ut Cato sapiens, Aristides iustus, Metellus numidicus. Huius generis est, & quod non uni solum homini, uerumetiam ciuitati, & toti prouinciæ attribuitur, ut uersutia et perfidia Carthaginensibus et omnino Africanis, leuitas et incōstantia Græcis, superbia Gallis. Item scientia Græcis, & præcipue Atheniensib. militaris gloria Romanis. Naturam hic dicimus, quæ facit ut aliquid faciendum, aut non faciēdum apertior persona uideatur, quæ ex re maiorem fidem oratio

Circunstantiarum partes.

Persona.

Circunstantiarū à persona loci.

Nomen.

Natura.

ni acquirimus. Hæc partim diuino, partim mortali in genere uersatur. Diuino, ut quæ augurijs, extis, ominibus, prodigijs, oraculis ac dictis diuinitus exponuntur, ut si dicæres sapientißimum fuisse Socratem, ita enim Apollinis oraculo comprobatum est. Mortalium autẽ genus pars in hominum, pars in bestiarum naturam numeratur: hanc ultimam partem hic inutilem dicimus, non enim ut à persona, sed ut à similitudine à genere bestiarum arguimus. Hominum uerò genus in sexum, nationem, patriam, cognationem, ætatem, dignitatemq́; distribuimus: Sexum, ut uir, mulier: Nationem, ut græcus, barbarus: Patriam, ut Atheniensis, Romanus: Cognationem, hoc est, quibus maioribus, quibus consanguineis, ut Cornelius, uel nobilis, uel ignobilis: Aetatẽ, ut puer, iuuenis, natu grandior, senex: dignitatem uerò in corporis, aut animi commoda uel incommoda à natura data diuidimus, ut ualens imbecillis, longus breuis, formosus deformis, uelox tardus, acutus hebetior, memor obliuiosus, prudens stultus, timidus audax, & quæ huiusmodi sunt, dum hæc omnia nobis insita non industria comparata sint. Nam ea quidem non in natura, sed in habitu ponimus. Victus. *Victus est uitæ, qua quisq; aut uiuit, aut uixit delectatio. Victum in educationẽ, usum & mores partimur. In educatione consideramus, apud quos, quo more, cuius arbitratu educatus sit, quos habuit artis quam profitetur magistros, quos uiuendi præceptores: In usu, quo in negocio, quæstu, quo artificio sit*

occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit in moribus, quo amictu, quibus amicis delectetur. luxuriosus ne sit, an frugi, & quae huiusmodi sunt. Fortuna *est prospera aut aduersa rerum humanarum mutatio, in qua quaerimus, seruús ne sit an liber, pecuniosus an tenuis, exul, abdicatus, an econtra priuatus, an cum potestate: & si cum potestate, iuré ne an iniuria, quales liberos habeat: & si de nō uiuo quaeritur, quali morte affectus sit, ac ut uno uerbo omnia comprehendam, felix, clarus an écontra sit.* Habitus *est ex industria comparata corporis aut animi firma, & absoluta in aliqua re perfectio, ut uelocitas, robur, memoria, ingeniū: non natura data, sed studio, & industria comparata, ut ars quaepiam aut scientia, aut commoditas quicquàm faciēdi.* Affectio *est animi aut corporis ex tēpore aliqua de causa cōmutatio, ut uultus laetus, tristis, cupiditas, metus, titubatio, inconstans locutio, incessus modo citus, modo tardus.* Nam *haec omnia quum consequantur, aut horum contraria, ut in libro secundo diximus, signa esse solent quare aliqd factum, aut non factum facile credimus.* Studium *est animi assidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluptate occupatio, ut philosophiae, geometriae, literarum.* Item *medicus, orator, grammaticus.* Item *studiosus equorum, armorum, canum, & huiusmodi.* Facta *uerò casus & orationes tribus ex temporibus considerabimus, quid fecerit, quid sibi* Fortuna. Habitus. Affectio. Studium. Facta.

cecide

acciderit, quid dixerit, quid faciat, quid dicat, quid sibi accidat, quid facturus sit, quid sibi casurum sit, qua sit usurus oratione. In quibus etiam notandum puto, ea quæ à præterito tempore trahuntur, confirmationi maxime accommodari. Nam ab eo quod sibi accidit, fecisse aut non fecisse reum suspicamur: quæ uerò à futuro, conclusioni aptiora esse: quid enim accidet, quid faciet, quid dicet, aut ipse reus, aut etiam ciues, & socij omnes per conquestionem, aut amplificationem, plerumq; proferre præcipui oratores soliti sunt. Consilium est aliquid faciendi aut non faciendi excogitata ratio, quod nos non personæ, sed causæ attribuimus. Nam si consilium dicimus uim qua facile quisquã aliquid perspicere potest, id aut ad habitũ, aut ad naturã pertinebit: Sin uero non eam uim, sed rationem quæ cum naturæ aut habitus ui excogitata sit, faciendam nobis aut non faciendam rem esse ostendit: huiusmodi ratio & causæ attribuitur, & à re non à persona certe oritur. Quare nobis, non esse personis, uidetur, attribuendum consilium: nam quod habitus, aut naturæ effectus est, illis attribuitur: quod ad causam pertinet, id personis attribuere superuacaneum est. Res est totius negocij certo signo conflata breuis complexio, quam bipartitò diuidimus, in rẽ ipsam, quæ in crimen affertur, ut hominis occisio, & in signũ ex quo res in iudiciũ affertur, ut si occisum hominem in deserto sepelires, ac ideo accusatus esses, hoc est signum, in quo quum de conie-

Consilium.

Res.

ecturali

cturali diceremus, ea quæ ab initio sunt, fundari dice bamus. Hoc signo *omnia quæ suspicionem aliquam, tanquam signa conflare possunt ab initio usq; ad finem diligēter inuestigata continentur, ac unius principalis loci uim, quem ab initio ad finem uocamus, afferunt.* Hæc & *causam continent omnem, non enim solum in coniecturali, sed in omni constitutione inueniri necesse est.* Verùm *in coniecturali, quum à rebus, hoc est, à signis oriantur, ab alijs illius constitutionis locis hæc separauimus:* non quòd *alij quoque loci in ijs, quæ ab initio sunt, non fundentur, uerum quoniam per se omnia, ut atrocior suspicio fiat, ab initio usque ad finem, ante oculos poni necesse est, non sine ratione ab alijs disiunximus, quæ seorsum ab alijs tractata inueniuntur:* In *cæteris uerò constitutionibus ea non separauimus, quoniam in nulla parte orationis inueniri possunt omnia per se ante oculos posita, nisi in conclusione per enumerationem.* Inueniri *uerò etiam in ipsis quis non uiderit? nam ea causa, quæ his caret, nec consistere quidem unquam potest.* Etenim *si tyranno persuasisti tyrannidem deponere, ac præmium petas legibus interfectori constitutum, quum diffinitio status sit,* Expositio, *primus accusatoris locus, secundum narrationem ea quæ ab initio sunt, exponit, hoc modo,* Ingressus *ad tyrannum sum, eum ut tyrannidem deponeret, non sine magno periculo meo exhortari cœpi, persuasi, tyrannidem ille deposuit, ciuitas pristinum statum libertatis*

bertatis recepit. Mihi ergo præmium legibus ijs uiris qui tyrannidem deponunt constitutum, iure debetur: hãc expositionem, non ut hic, sed cum amplificatione agemus, quam uenabimur ex ijs quæ circũstãtias cõsequuntur: ijs enim in circunstantijs, quæ rem consequuntur, niti atq; fundari ea, quæ ab initio sunt, manifestum est. Diffinitio verò, qui locus defensoris primus est, ab his quæ derelicta sunt, ex cõprehensione hac τῶν ἀπ᾽ ἀρχῆς, ut in secũdo diximus, inuenitur: opposita uerò diffinitio ex ipsa comprehensione fluit, ratiocinatio utrasque diffinitiones in unum colligit. Quare quoniam multis his locis comprehensio absoluitur, neq; seorsum tractatur, non ut in coniecturali ab alijs eam separari, uerùm alijs uim suam distribuere intelligimus: in negociali etiam ipsa res quæ deliberationem mouet, si ab initio usque ad finem consideratur, comprehensio est. Nam quum dicimus pacato orbe Octauianus petit Augustus uocari, ipsa orbis pacatio, bella, labores, suscepta uulnera, aliáque huiusmodi quibus pax parta est, ab initio

huius usque ad finem dicuntur. Verùm † unius loci uim habere nõ possunt, quæ tamẽ, ut diximus, in cõclusione adhibẽda est, ut apte uideatur, an illa res fieri potuerit ab illo homine, illa causa, illo tẽpore, illo modo,

Causa. in illo loco. Causa est, quæ ad aliquid faciendum, aut non faciendũ inducit, ea diuiditur in impulsio-

Impulsio. nem & ratiocinationem. Impulsio est temerarius impetus animi ad aliquid faciendũ sine excogitatione, ut ira,

ut ira, nimia cupiditas, uiolentia, timor, & omnino omnis perturbatio animi, quæ rē consilio, & excogitatione uidere nō sinit. Ratiocinatio est quæ cōmodorū spe, aut incommodorum uitatione ad rem quampiam hortatur. Sed commodi & incommodi diligentē & consideratam rationem in tres partes distribuimus: nam aut adipiscendi, aut retinendi, aut augendi commodi. & ècontra, aut euitandi, aut reijciendi, aut diminuendi incommodi causa fecisse dicimus. Ratiocinationem præterea omnem in principalem, & accessoriam diuidimus. Principalis est, ut, uerbi causa, si magnam hac ex re consequeretur pecuniam, cui accedit, quòd se amicis etiam gratificari credidit: quòd si nulla causa extra rem uideretur, aut ipsam rem causam dicemus fuisse, aut qualitatem personæ considerare oportere: primum ut si diceres causam furti ipsum furtum fuisse, alterum, si seditionis quempiàm accusares, & eum seditiosum semper fuisse ostendas. Quæ omnia defensor, aut omnino ita esse negabit, aut diminuet aut ijs causam prohibitiuam opponet, de qua nunc dicemus. Prohibitio est causa quæ non faciendi rationem ostendit, hāc prohibitiuam causam, quam nos κωλυτικὸν αἴτιον appellamus, per ea quæ superius † dicta sunt mēbra distribui licet. nam & quia commodi nonnihil aut consequebamur aut retinebamus, aut augebamus & quia incommodi aliquid aut uitabamus, aut reijciebamus, aut diminuebamus, non faciendi causam habuisse dicemus

Rōcinatio. Prohibitio. distincta.

Tempus & eius partes. cemus. Tempus est quod ad rem aliquam faciendam uel non faciẽdam per se, uel cum opportunitate cõsideratur. Id diuidimus in spacium & occasionem.

Spacium. Spacium est pars temporis, in qua aliquid transigi posse consideratur, ut hora, dies, mẽsis, annus: hic poterit considerari, quid tarde, quid citò, aut quid tardius, quid citius fieri soleat. Item quando gestum sit, adeó ne antiquitus, ut in fabularum iam naturam concesserit, ut quæ de Hercule dicuntur: aut ut res uera uideatur, quàmuis ab ætatis nostræ memoria remota sit, aut memoria hominũ retineatur, aut in præsentia oculis cernatur, in quo id diligenter quærendum est, potuerit ne magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore.

Occasio. Occasio est temporis ad aliquid faciendum, uel non faciendum idonea facultas, quam tripartitò diuidimus, in naturalem, statutam, accidentem. Naturalis est, quæ accidit omnibus, eodem ferè tempore, ut meridies, nox concubia, meßis, uindemia, calor, frigus. Statuta est quũ consilio certo aliquo in tempore celebrari quicquam ordinatum sit: hanc in publicam & priuatam partimur. Publica est, quam uniuersa ciuitas celebrat, ut dies festus, ludi, bellum, pax, cõcio. Priuata est, quæ uni soli celebratur, ut nuptiæ, funus, somnus, conuiuium. Accidens est, quæ casu aliquo euenit, hãc rursus in publicam & priuatam distribuimus: publicam, ut pestilentiã, obsidionẽ: priuatam, ut famẽ, alicuius inopiam. Sciendum autem quòd commoditas, quæ ad-

dita

dita tempori occasionem parit, partim à tempore, partim à reliquis etiam circunstantijs fluere consueuit. Tempus rursus in tria diuidi nemini dubiũ est, preteritum, instans, futurum. Locus, *est ad aliquid peragendum cõmoda aut incommoda spatij positio. Omnis locus aut naturalis est, ut mare, cãpus, mons, fluuius: aut artificialis, ut ciuitas, domus.* Naturalem *bipartitò partimur, in quãtitatẽ, et qualitatem: quantitatem, ut angustus, amplus, magnus, paruus: qualitatem, ut decliuis, arduus, asper, planus, lapidosus, arboribus consitus.* Artificialem *in octo distribuimus: publicum, ut theatrum, stadium, platea: priuatum, ut domus, uilla:* In *quo etiam quæritur alienús ne, an ipsius de quo agitur: sacrũ, ut templum, adytum: profanum, ut lupanar: religiosum, ut sepulchra maiorum: interuallum, ut longinquitas, propinquitas: positionem, ut antè, pòst: habitationem, ut celebris, desertus.* In *quibus ferè omnibus etiam consideretur, túnc ne huiusmodi fuerit locus, qualem dicimus, an semper.* His *enim omnibus oportunús ne consilijs capiendis, aut agendæ rei fuerit, an aduersus comprobari potest.* Modus *est in quo, quonã modo aliquid actum sit quæritur, eius partes duæ sunt, prudentia, & imprudẽtia.* Prudentiæ *ratio quæritur ex his, quæ palàm, clam, ui, persuasione, imprudẽter, audacter, captiose, insidiosé que fecerit.* Imprudentiæ *partes quatuor sunt, inscitia, casus, necessitas, affectio.* Inscitia *si inscius fecerit: casus, si quid sibi acciderit:*

Locus.

Modus.

Imprudentia.

rit:necessitas, si coactus ui rationẽ non uidetur excogitare potuisse. Affectio, si amore, cupiditate, misericordia, & huiusmodi captus affectionibus, quod factu opus esset, intellexisse negatur, quæ õnia concessioni aptissima sunt, Materiam uel facultates uocant, quibus res facilius fit, aut sine quibus confici posse non uidetur, sicut fuste, gladio, laqueo, neneno. Verùm si quis subtilius considerat omnia, quæ tam personis, quàm negotijs attributa sunt, quibus commoditas ad rem peragendam acquiritur: facultates appellare licet: Quare non placuit septimam circunstantiam ab alijs separatam ponere, quoniam non ut cæteræ circunstantiæ ad negotiũ reducũtur, sic & facultas ad alias circunstantias. Verùm ipsæ circunstantiæ, quum commoditatẽ faciendi, aut non faciendi nobis afferunt, facultates appellãtur. Nam & commoditatem loci, & temporis præcipue facultatem dici quis non uiderit? præsertim si pro Sexto Roscio Ciceronem audiuit, qui maxime declarat facultatem, ut diximus esse, quæ commoditatem nobis ad aliquid faciendum adducit, his uerbis, Videamus nunc, & quæ facultas suscipiendi maleficij fuerit. Vbi occisus est Sextus Roscius? Romæ: quid tu Rosci, ubi tunc eras? Romæ. Verùm quid ad rem? et alij multi, quasi tunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit. Cui subiungit, Age, nunc cæteras facultates quoque consideremus: Erat tunc multitudo Sicariorum, id quod commemorauit Erutius, & homines

Facultas.

mines

mines impune occidebantur: quid ea multitudo, quæ erat? Nam primo cõmoditatem loci, deinde occasionem, facultatem appellauit. Fustem autem & gladium, & uenenum, si quis nobis obijciat, non mouebimur. Dicemus enim huiusmodi facultates, si cæteris circunstantijs non continentur, modum tamen non prætерfugere. Sed iam tẽpus dari uidetur, ut ostendamus, reliquas quoq; circunstantias ad negotium, siue ad rem reduci posse, cui etiam locos eos, de quibus superius latius disseruimus, attribuemus, si prius has circunstantias, ne quis ex ignorantia ad coniecturam tãtum pertinere arbitretur, cæterorum quoque statuum fundamentum esse, breui ostendamus. Nam argumenta & rationes in omnibus ab ijs inueniri posse, superius patuit. Verùm hæc res, quam nunc enodabimus, etiam ad illam non parũ cõfert. Nam si quis unde oriatur status ꝓspexerit, is et unde magis rationes & argumenta quærat, intelliget. Ea igitur in circunstantia fundari, uel ex ea statum oriri dicimus, ex qua magis pendere causa uidetur, ut à persona coniecturalis, si prodigi pater nullibi apparet. Neque id dicimus, quòd putemus rẽ nullam hic in iudicium uenire. Affertur enim non apparere patrem. Qua in re τὸ χρῶμα id est, color innititur, sine quo coniecturalis, nisi duplex sit, consistere non potest. Solam enim rem æqualem iudiciũ non suscipere uolumus, ut in primo nobis expositum est: quare ipsa res, causæ semper ferè fundamẽtũ erit,

Circunstantiarũ ad negociũ reductio.

Color.

neque idcirco ex aliarum circunstantiarum aliqua magis pendere causam, quàm ex reliquis simul omnibus, inconueniens erit.

A re. *A re, non debui pecuniam, nunquam me appellasti, hæc à re tantum pendet.*

A causa. *A causa, si quedã ad eum utilitas ex cæde hominis deueniebat.*

A loco. *A loco, modo, & temporis cõmoditate fieri coniecturam, omnibus patet.*

Diffinitio à persona. *Diffinitio à persona, ut si concedis nominatim quenquam appellare, iniuriarum esse actionem, magistratũ compellare, erit actio maiestatis.*

A re. *A re, auferebat Dionysius poma, & coronas aureas, quas simulacra manibus porrectis, quasi offerebant: dicebat se accipere, non rapere.*

A causa. *A causa, bonis dijs oblatas pateras ex templis ille ipse capiebat, quoniã uti bonitate deorũ oporteret.*

A loco. *A loco, priuatam subripuisti pecuniam, sed quia de templo sacrilegium.*

A tẽpore. *A tempore, adulterum solum occidit, magno tempore pòst uxorem flentem in sepultura interfecit.*

A modo. *Modo, non esse adulteram Lucretiam dolo subactam. In iuredicialí, C. Flaminius per seditionem legem Agrariam ferebat, hũc pater concionem plebi habentem, de templo eduxit. Accersitur maiestatis. Licuit, quia pater. A re, quia res urgebat, ut in eum qui impedimenta tradidit, exercitum eduxit. A causa, quia ipsa patrem interfecit, ut adulterio uteretur. A loco, Lex, Athenis uiolator decem talenta deponat, apud Lacedæmonios capite plectatur. Lacedæmonius Athenis ingenuã stuprauit, in Lacedæmona reuersus capitis accersitur. A tempore*

pore, noctu domi tumultuantem. A modo, ense irruentem occidi. Translationem his pendere manifestum est: neque negocialis, neque singularum iuridicialis partiũ exempla posuimus, quoniam illam tempore solam ac utilitate à iuridiciali seiungimus. Quare unde deliberationis causa mouetur, inde pendere negocialem patet: partes ubi nitantur uidere, si quis genus intelligit, difficile non est, et maxime quia exempla posita partium sunt. Neque enim generis quod nullius speciei sit, quicquàm dari potest: omnium uero ponere, ne longiores simus, prætermisimus. Præterea ex lege, more, hoc est, consuetudine communi, aut unius ciuitatis statum pendere posse, quis non uiderit? Nam & lege ius probari, sicuti consuetudine manifestum est, & legem uel consuetudinẽ quasi signum esse haud obscurum est, ut in hoc exemplo, qui patri proditionis reo nõ affuerit, exhæres sit. Lex altera, proditionis damnatus cum aduocato necetur: non affuit, petit hæreditatem: legitima est, & ex altera lege pendet. Lex Titia, si quis quæ ad se non pertinet hæreditas, eam petit, exulet: expellitur, quòd exhæres sit: negat, nisi pater absolutus sit: signũ lex altera. Ita quæcũq; fundamenta statuũ sint ad circũstantias sẽper reducenda, et proximum inquirendum. Sic enim ad probationem maior nobis copia suppeditabitur. Quare diligenter quærendũ, unum ne an plura sint; neque quid nostram causam magis iuuet, uidere sufficit; sed quod etiam aduersario patrocinatur, non

negligendum. Nam diuersa esse plerunque neminem fugit. Etenim qui occidit in lupanari tanquam adulterum, re se magis tutatur accusatio: quòd non sit adulterium in lupanari, loco confirmatur. Hæc admonitio, ut unde magis pendeat causa consideremus, ad duo utilißima est. Nam & unde magis quærendæ rationes sint, proponit, & quæcunq; à cæteris circunstantijs inueniuntur, sic illi intermiscenda ostendit, ut ab ea, uel nunquã uel raró, uel breui recedamus.

Cõmoratio *Commoratio enim, quæ fit, ut in loco firmißimo, quo tota causa continetur, diutius commoremur, & eòdem sæpius redeamus, his duobus fit, loco status firmißimo, et unde tota pendet causa: quæ quàmuis ita se habeãt, ut locus, qui in unaquaq; constitutione firmißimus sit, illa circunstantia, unde causa pendet, plerunq; fundamentum sit, tamen quoniam & diuersa inueniuntur, ut in causa prodigi, si certam dicendi rationem habere uolumus, utrunq; nobis diligenter est exquirendum, nunc ad propositum redeamus. Omnes igitur cæteræ circunstantiæ præter personam, & omnes loci ad negotiũ, siue ad rem quadrupliciter reducuntur. Nam partim cum ipso negotio cõtinẽtur, partim in gestione negotij cõsiderãtur, partim sunt adiũcta negotio, partim gestũ negotium consequuntur.*

Cõtinentia. *Continentia sunt, quæ sẽper ad rem affixa nunq̃ ab ipsa possunt separari: huiusmodi est breuis complexio totius negotij, ut parentis occisio, signum ex quo coniectura conflatur, ex quo fiunt ea*

unt ea quæ ab initio diximus, ut uestimẽtum reli ctũ, aut gladius fixus in corpore occisi, q arguat, à quo interfectus sit. Causa deinde propter quã susceptũ dicitur aliquid. Item quæcunq; à genere, à specie, differẽtia, proprio, diffinitiõe, toto, partibus, causis, effectibus, corruptionibus, usibus ducuntur. Præterea à communiter accidentibus. †quoniã rei affixa sunt, continentia dicere non erubescimus. In gestione ue ro negotij uersari ea dicuntur, quæ quàmuis huiusmodi sunt, ut negotio adhæreant, possunt tamen etiam absque his esse, quæ se cum negotio continent, cuiusmodi sunt locus, tempus, modus. Inter hæc & superiora hoc interest, quòd hæc & sine superioribus esse possunt, illa sine his nunquam. Locus enim & tẽpus sine sũma facti, & causa et huiusmodi esse possunt: at factũ sine loco, et tẽpore, ac modo, nec considerari quidem potest. Adiunctum autem negotio dicimus, quod etsi separatũ omnino sit, nec cohæreat, tamen rem de qua agitur, respicere uidetur, ut est maius, minus, æque magnum, simile, oppositum, proportio, transumptio. Consequentia dicimus quæ consilio, & uoluntate hominũ negotio imposita sunt aut imponẽda creduntur, ut nomen facti, quòd, uer bi gratia, hoc furtum, illud sacrilegium, aut peculatus nominetur, qualem rem homines putent crudelem, tyrannicam, uiolentam, honestam, utilem, inusitatam, aut contrà, quæ lex sit eius rei, quæ consuetudo, quod iudicium, quæ actio, quæ defensio, & cæ

Loci iterni.

quando

Cõsequẽtia.

tera huiuſmodi quæ factum aliquod confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi. Verùm quoniam de confirmatione ſatis dictum eſt, qua cum etiã communiter multa de confutatione, nunc de ipſa confutatione ſeparatim dicendum putamus.

DE CONFVTATIONE.

OMnis argumentatio reprehenditur, quum aut ex his quæ ſumpta ſunt unũ aliquod plurá'ue non concedũtur, aut ex his conceſſis complexio ſequi negatur, aut ſi contra firmam argumentationem æquè firmam aut firmiorẽ opponimus: quum aliquid ex his quæ dicta ſunt, non conceditur, ut facilius intelligamus quomodo reprehẽdendũ ſit, per ſingulas partes argumẽtationis præcepta dabũtur. Propoſitio uitioſa eſt, primo qua quod rarò fit, nũquam fieri, quod pauci faciũt, nullos facere pponimus. Itẽ qua quod paucis in locis inuenitur, nullibi dicimus inueniri: deinde quæ his contraria ſunt, id eſt, qua quod ad plures pertinet, ad omnes: quod crebrò fit, ſemper fieri: quod multis in locis inuenitur, ubique inueniri exponimus. Tertio uitioſa dicitur propoſitio, quæ quum enumeratione conſtet, aut pauciora cõtinet, quàm opus ſit, aut aliquid enumerat quod falſum eſt. Nam hanc uitiorum præceptionem non ſolum ad ratiocinationem, ac collectionẽ, uerumetiam ad enumerationem, cæteroſq; argumentationis modos referri oportere putamus: quæ ut facilius intelligatur, exemplis quoque declaretur, Nemo unq̃ uno a

Propoſitio uitioſa.

ſpectu

ſpectu in amorem incidit, nunquàm à uiatore latro, à latrone ſemper uiator dum in eum incidit interficitur, nullo in loco è terra foditur aurum, omneſ qui paupertate opprimũtur malunt quauis uia parare diuitias quàm officio paupertatem tueri: Inimici acerrimi, quos odio habent, dum poſſunt, trucidare non dubitant: quod poßides, aut emiſti, aut hereditate habuiſti, aut ſurripuiſti. Multa enim relicta ſunt: quòd ſi diceret ſe emiſſe, ac id reprobare poſſemus, aut quòd nũquàm emiſſet, aut quòd nõ lege, non conſuetudine ciuitatis emiſſet, ideo uitioſa eſſet enumeratio, q; falſi aliquid enumeratũ eſſet. Ratio uitioſa eſt quæ aut falſa eſt, aut parum firma, aut ad propoſitionem non accommodatur: falſa eſt cuius oppoſitum uerum eſt, hoc modo, Philoſophia uitanda eſt, affert enim ſocordiam atq; deſidiam: Parũ firma eſt, quæ pro amplitudine propoſitionis leuißimam affert rationem, ut, Vtile eſt amicos habere, habeas enim oportet quibuſcum iocari poßis: non accommodata, quæ alij quoque propoſitioni accommodari poteſt, ut, bonum eſt uxorem ducere, ut habeas qua cũ uiuere poßis: nã hoc ſorori, ac matri etiã accõmodari poteſt. Itẽ uitioſa eſt ratio quæ idem dicit quod ꝓpoſitiõe expoſitũ eſt, ut magno malo hoĩbus auaritia eſt. Magnis enĩ incõmodis immenſa pecuniæ cupiditas genus humanũ exagitat. Verũ quoniã à circũſtãtijs rões inueniri diximus, ꝑ ſingulas breuiter quæ uitia uitãda ſint dicamus. Rõ ergo, quæ à pſona

Rationis confutatio.

capitur, uitiosa est, si ad alium quàm dictum sit, pertinet, ac maxime ad eum ipsum, qui dicit, ut miseri sunt, qui uxorem ducunt, at tu duxisti alteram: si non officio dicitur, ut si dicas oratoris esse, uel mendacio rem suam approbare, si animos auditorum offendit, ut si dicas, iudices ut plurimum iniquos esse solere: si serò ac trãsacto negotio dicitur, ut si mihi in mẽtem uenisset, Quirites, non commisissem ut in hũc locum res uenisset. Ratio quæ à re ducitur uitiosa est, quum ea re, quæ plura significat pro certo unius rei signo abutimur, hoc modo, Quoniam pallet, ægrotauit. Quũ à causa ducimus rationem, cauendum ne alius rei, atq; eius quàm dicimus causa sit. Quum autem à tempore & loco, considerandum est ut huiusmodi sit quale dicitur, ut natura loci, opportunitati temporis conueniat. Similiter de modo considerãdum est, ut uerè aut uerisimiliter modus dicatur, ut rei ac personis conueniat, ne refelli poßit, aut eam rem eo modo fieri non solere, aut personas huiusmodi esse, ut eo modo usas fuisse non facile credatur. Preterea sciẽdum est, omnia huiusmodi uitia quæ in una circunstantia diximus fieri solere, in alijs quoq; posse inueniri nõnunquam, ac similiter ea uitia quæ uniuscuiuspiam partis esse diximus, in cæteris quoq; argumentationis partibus reperiri: nos autem ita ea digeßimus, sicut sæpius fieri posse considerauimus. Quare non oportet in ijs partibus solum quibus accidere dicta sunt, sed etiam in alijs ipsa effugere.

Communiter

Communiter uerò et æqualiter in omnibus posse fieri putamus uitia quum pugnantia dicimus, quum nihil laudari posse putamus nisi aliquid uituperetur, aut ita unam rem laudamus ut alterius in comparatione mentionem non faciamus. Confirmationem rationis reprehendemus, si simile esse negabimus, idque confirmabimus, quòd diuersum sit genere, natura, ui, magnitudine, cæterisq; rebus, quibus diuersitatē ostēdi superius dictum est. Similiter si quid à maiore, minore, æquali, exemplo dicitur, reprehendi poterit, si quicquàm nancisci poterimus aliqua de circūstantia, quare hoc non ita commode atq; illud fieri posse ostendemus, ut si quis pauciores Xerxi obstitiße dicit, nos plures facilius pauciores qui cum Philippo sunt ne transeant efficiemus. Hoc cum à maiore dicatur, facile diluetur, si Leonidam, aut Spartanos fortißimos uiros dicamus, Persas deinde molles, imbelles, non huiusmodi quales Philippi milites sunt. A causa etiam, si dicamus pro libertate illos, nos parua pro re pugnare. A modo, armatos illos, nos contrà, inermes. Quòd si à iudicato aliquid diceret, quam rem exemplo attribuimus, à contrarijs locis quàm confirmetur, iudicatum confutabimus. Confirmatur autem iudicatum laude eorum qui iudicarunt, autoritate, scientia, constantia, quòd plurimi uel omnes eo iudicato utuntur. Expolitio uerò quoniā per contentionē effertur, à circunstātijs, si quid reprehendi poßit, facile intelligetur, si omnia quæ iam dicta sūt, memoriæ commendabi

Confirmationis cōfutatio.

Expolitio quo pacto reprehendatur.

commendabimus. Praeterea cauendũ, ne de re ad rẽ disputationem transferamus, nisi causae angustijs coacti consultò id faceremus, ut si quum de musica disputatio sit, ad totius sapientiae rationem trãseamus: ad haec ne artem quampiã, quoniam artifices ea male utantur uituperemus, cauendum est. In omnibus *igitur argumentationis partibus aliquid non commode sicut diximus, explanatum quaerendum est si confutas, quo confutato tota argumentatio reprehenditur.*

Assumptionis confutatio.

Assumptionem uerò praeter caetera etiam confutabis, si non rectè accõmodata propositioni uidetur. Quare qui ratiocinatione utitur, iam inde à propositione assumptionẽ prospiciat. Nam nisi huiusmodi erit propositio, ut altera pars eius, assumptionis alterutra sit, commodè assumere non poteris: quam ob rem quod ad ostendendum pertinet, tam propositioni, quàm assumptioni inerit, quod probatur utriq; diuisum. Hoc *enim pacto, tãquam cõmuni quodam & medio quod probat, certa ratione complexionem inferre possumus, quae id continebit quod in assumptione non repetitum, et tamen ex parte utrobiq; dictum est. Quare quum rationum † praemißione longior ratiocinatio est, ut inferendae complexionis uis conclusioni addatur, propositio & assumptio semper repetendae in exitu uidentur, quàmuis in disputando etiam Cicero soleat post totam ratiocinationẽ rationes eius collocare, quod in disceptatione ciuili fugiendum semper censemus. Nam & minus mouet & praemeditationis*

intermißiõe

atque

atque artificij suspicionem afferat necesse est. Similiter si definitio affertur, aut quòd falsa sit, aut inutilis, aut non ex opinione omnium, uel maxime eorum qui ea in re sapientes habiti sint, aut quòd iniqua aut turpis sit, refutabitur: falsa ostendetur, si quid et diuersum atque alienum à re quae diffinitur, inesse demōstrabitur. Si uerò ea, quae in argumentati one dicta sunt, concedenda uidentur, considerabimus an commode conclusionem quam aduersarius dixit ex cōcessis sequi, negare poterimus: quod erit si aut aliud sequitur q̃ dictum sit, aut si ambigue quidē dictum in aliam partem acceperimus, aut si quicquàm relictum sit, hoc modo, Si in exercitum uenisses, à tribunis militaribus uisus esses, non es autem uisus, in exercitu ergò non fuisti: sequebatur, non igitur uenisti: si ambiguum aliter nos, aliter aduersarius accepit, aperiendum nobis erit quomodo uocabulum accipimus, ut ex hoc intelligatur non ex eo quod in disceptādo cōcessimus, sed ex eo quod aduersarius intellexit cōclusionē secutā hoc modo, qui indiget pecunia, pecuniam nō habet, respub. pecunia indiget, res igitur publica pecuniam non habet. Nam hic dicemus nos intellexisse eum qui indiget pecunia, illā pecuniam non habere cuius indigeret, ex quo sequitur egentem pecuniae, non omnino carere pecunia, sed ea cuius eget. Saepe autem oblitum putant quod proposuerint aduersarium, quare uel minima particula propositionis relicta, id concludunt,

quod uehementer terret. Si ergo memores erimus, facile conclusionem reprehendemus, hoc modo, Si ad illum hereditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum: hoc multis rationibus confirmant: ueniebat autem ad illũ hereditas, quo confirmato, inferunt, ab illo ergo occisus est. Nam *hic uerisimile, quod in*
causam *propositione positum probabilem* † *eam faciebat, in conclusione relictum grauiter uulneret aduersarium necesse est, nisi eius memoriam teneat.* Quas *ob res quid propositum, quid assumptum sit acriter intueri debemus, ut si quid in argumentationis exitu, aut additur, aut relinquitur, aut mutatur facile perspiciamus.* Nunc *si pauca communia de reprehensione dicamus, breuiter ac minutim ostendemus, quomodo oporteat ea quæ difficiliora confutatu uidentur, improbare.* Solutionem *ergo aut ab alijs locis inferri, aut ex constitutionibus fieri arbitramur: ab alijs locis infertur, quemadmodum absolutione, transpositione, ac inuersione: comprehensio in coniecturali et absolutio repulsione, diffinitio ratiocinatione ubiq;, ut in secũdo patuit, improbatur.* Quibus *ex locis, ut etiã in secundo diximus, si res urget, et commode fieri potest, ad eos status transiliemus, eorumq; statuũ eos locos occupabimus, qui illis maxime coniuncti sunt: quæ res quoniam ut perutilis ita difficilis, & obscurior est, uel solo locorũ nomine nobis ante oculos subiecta est.* Per *status uerò solutio fit, si totum, quod ex aliquo loco ꝓponitur, uel*

negamus,

negamus, uel nõ id qđ dicitur aut nõ eiusmodi esse cõtẽdimus uel ad præsentẽ quæstionẽ nihil pertinere affirmamus. Negamus hoc modo, si quis ꝑponit ex ijs locis, quos ampliationẽ cõparationemq; appellauimus, Magnam esse rem gestam, quum tyrannus persuasione depositus sit, et multo maiorẽ, quàm si quis gladio, ac cæde hoc fecisset: possumus hoc totum simul aut secundam partem negare, cui negationi scilicet rationes subijciemus: quẽ modũ solutionis idcirco hic cõmemorare uoluimus, ut hoc maxime tũc utamur, quum hi locĩ quibus aliquid solui soleat, aut nõ inueniuntur aut parũ cõfutatiõis afferũt: quamq̃ utilius putamus, quum etiã ab alijs locis solutio inueniri potest, utrunq; complecti, ac negationis solutiones per inficiationem loci, si res patitur, quod tamen plerunq; accidit, per obsistentiam adducere, quod quoniam superiori exẽplo accidere non potest, nõ enim incidit assumptio, quæ ampliationi, cõparationiq; simul opponitur, alio declaremus exemplo, Quidã eunuchũ quasi adulterũ interfecit, reus fit cædis, accusator dicet magnam esse rem, et multo maiorẽ ea re, quã ipse cædẽ è diffinitione professus est: hoc totum uel partem ultimam, & per inficiationem negare, quã rationibus cõmuniemus: & per obsistentiã, quã assumptio nobis præbet, infirmare poterimus, hoc pacto: Non est magna res hæc, nec maior, ut putas, ea quam ego cædem profiteor: quòd si magna etiã uideretur, tamẽ is dignus fuit qui trucidaretur: Quorum utrumque

Per statum solutio.

utrunque rationibus subiectis absoluet, quæ à secundarijs locis, aut ab ijs constitutionibus, quas negatio nobis reddit, quasi à locis, uel ab earundem constitutionum locis oratori, qui aut paruam in dicendo consumpsit operam, uel sine opera confluent, quod & in confirmatione solere fieri non negamus. Hunc modum *si diligenter obseruabimus, nihil erit quod non soluere posse uidebimur. hac enim uia, etiam ea quæ manifestissima & firmissima sunt refutare uidebimur.* Verum, *ne propter breuitatem is locus tam utilis, tam in hac facultate dicendi necessarius, obscurior uideatur, non erit nobis labor impedimento, singulos quoque modos huiusmodi confutationis exponere.* Ergo *quæ ab aduersarijs dicta sunt aut plane falsa sunt, quæ breuiter contemptione plerunq; soluuntur, immò deridentur:* Aut *quàmuis uera sint, aut uerisimilia, tamen quum habeant ex opposita quoq; parte ueri aliquid, aut uerisimilis, modo, quẽ tam docuimus, cõfutantur: aut ita patent, ac animos auditorum sic occupãt, ut uerè soluere uel omnino uequeamus, uel inutile sit persuasis iudicibus aperte quicquam obijcere: quod quum acciderit, quid nobis faciendũ sit, ordine ac paucis exponere in animo duximus.* Primus *igitur huiusmodi solutionis locus esse uidetur, ut quum soluere non poßis, aliquid inquiras, quod ad rem pertineat, quo aduersarium crimineris.* Nam *si uerisimiliter eiusdem criminis aduersariũ accuses, uel rei alicuius, quæ ad eandem rem, de qua agitur,*

Modi confutationis quindecim.

agitur, pertineat, facit hoc equidem recriminatio, ut quàmuis non soluas, tamē auditores cōsentire uehementer cogere uidearis, ut Cicero in oratione pro Ligario, quum is in Africa cōtra Cęsarē fuisse diceretur, quoniā hoc apertè negare non poterat (res enim ipsa exclamabat) eiusdē criminis arguit aduersariū, his uerbis, Sed hic quæro, quis putet esse crimē, fuisse in Africa Ligariū? nēpe is, qui ipse in eadem Africa esse uoluit, et prohibitum se à Ligario queritur, & certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus: quod confirmat à re, per congeriem expositionis ui. Hunc modum solutionis eadem in oratiōe, uel his uerbis expreßit Cicero, accusās enim eum qui causā habet, aut ut ego dico meliorē quàm tu, aut ut tu uis parem: non uerò eiusdem criminis, sed etiam crudelitatis accusat aduersariū in eadem, non habet eam uim ista accusatio, ut Quintus Ligarius condemnetur, sed ut necetur, hoc egit ciuis Romanus, ante te nemo, exteri isti mores usque ad sanguinem incitare solent odium, aut leuiū Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis; Romæ ne sit, & cætera: rationem huius deinde infert, non tu ergo hunc patria priuare, qua caret, sed uita uis, & cætera quæ sequuntur. Secundus est locus, quo certa de causa in aliud tempus soluere pollicemur, ut Demosthenes in Androtionem: hoc enim pacto, quū uideāt iudices aliud necessario fermè dicēdū esse oratori, dū ea interiecta attētius auscultāt, Secundus modus.

remouentur

remouentur uehementer à priore aduersariorum ratione, quæ tum demum confutatur, quum iam aut oppositis rationibus debilitata fuerit, aut auditorum animi abducti facile in contrariam partem applicentur. Neque huiusmodi posse inueniri causam negauerim, in qua locus is quem soluere non possumus adhuc abducto ut diximus ab eo, & alijs occupato animo auditorum, omnino relinquendus uideretur.

Tertius. Tertius est modus, quum aduersarij propositionem ita concedimus, ut aduersarium solũ in eo crimine obuersatũ ostendamus, ut in oratione pro Aulo Cluentio, quum pateret iudicibus corruptum fuisse iudicium, nec id negare ullo modo posset, mirabilis ille orator corruptum quidem iudicium confitetur, nec itidem eiusdem criminis utrunque sed solum Opianicũ reũ dicit. Quid ergo, inquit, negas ne illud iudiciũ esse corruptũ? non nego, sed ab hoc corruptũ non esse confirmo: à quo igitur est corruptũ? opinor primũ et si incertũ fuisset, quisnã exitus illius iudicij futurus esset. Et pro P. Sylla. longe abest regni suspicio. Si quæris, qui sunt Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annaliũ memoriam, ex domesticis imaginibus inuenies. Hunc modum, quoniam & à factis palàm improbaturus erat, cum derisione protulit Turnus apud Vergilium in undecimo, Méque timoris Argue tu Drance tot quando stragis aceruos Teucrorũ tua dextra dedit, passimque trophæis Insignis agros: poßit quid uiuida

uirtus

uirtus Experiare licet, nec longe scilicet hostes Quæ rēdi nobis, circūstāt undiq; muros. Imus in aduersos? qd cessas? an tibi Mauors Ventosa in lingua pedibusq; fugacibus istis Semper erit? Pulsus ego & cet. In quo illud mirandum, quòd quum à factis totum hunc locum solueret, sua Dranci, & quidem amara cum derisione attribuit, & eum solum timoris uitio cōtineri asserit? adaperta deinde irrisione, quoniam non fugisse dicere non poterat, rectè facta timori opponit, ut paulò pòst repetemus. Quartus est modus, quum honeste aliquid factum esse, aut fieri posse negare non possumus, ac ideo honestatē quidem cōcedimus, utile uerò ei opponimus, uel èconuerso, ut Demosthenes, quum Aeschines diceret prauos Phocenses, & iure perditos fuisse, non negauit, uerum utile reipublicæ fuisse affirmat, eos incolumes fuisse. Quintus modus est, quum id quod soluere non potes, non tam ad causā pertinere dicis, quàm id quod aut dici ab aduersarijs uerisimiliter non potest, aut si diceretur, facile solui potest, ut Demosthenes in Timocratem, & Cicero pro sexto Roscio: nam quum diceret aduersarius eam causā incitâsse Roscium ad patrem interficiendum, quòd alterū filium secum in urbe, secum in conuiuijs, secum in delicijs, alijsq; urbanis pater habuisset, Sextum à se procul in operibus duris, ac rusticis relegasset, nō poterat hoc negare ipsis etiam apertum iudicibus Cicero. Quare quū à causa argueret aduersarius,

Quartus. Quintus.

ipse à uita, natura, moribusq; Roscij, à quibus non ita bene adiuuabantur aduersarij, eos debuisse argumenta ducere obijcit. Quare ab ijs quæ tam uera, quàm uerisimilia erant, optime ad ea quæ refutata etiam per se erant, animos auditorum hoc modo conatur abducere, In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita rarò extitit, ut si quando auditum sit, portenti, ac prodigij simile †numeretur. *inueniatur* quibus tandē te Eruti argumentis accusatorē censes uti oportere? nónne & audaciam eius, qui in crimen uocetur singularē ostendere, & mores feros immanemq; naturam, & uitā uitijs flagitijsq; omnibus deditam, & denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita: quorum tu nihil in Sextum Roscium, ne obijciendi quidem causa contulisti? patrem occidit Sextus Roscius, qui homo adolescentulus, corruptus est. *Sextus.* Sextus modus est, quum id quod uehementer uerisimile uidetur, causa quadam accommodata soluitur, quæ causa uidelicet huiusmodi esse debet, ut q̄uis ficta sit, tamen aut infamia personæ, aut rumore aliquo aut suspicione, aut euentu rerū uera esse uideatur. Quare diligenter tota causa perspicienda est, ut quod fingitur, ijs quæ facta sunt, quæq; manifesta sunt, conuenire uideatur. Septimus modus est, *Septimus.* quo totum quod dicitur, ut facilius confutari poßit, in partes diuidimus, & unumquodq; per se debilitamus. Is modus tunc maxime adhibendus est, quum id quod ab aduersario dicitur, huiusmodi est, ut una

pars

pars alteram confirmare uideatur. Quare si cõnexione quadam, aut complicatione partium insolubilis obiectio aduersarij esse uideatur, nos ut facilius rem nostram agamus, unumquodq; per se cosiderabimus, deinde si commodum uidebitur, totum etiã simul aggrediemur. Quòd si obiectionis partes, etiam per se facile solui non poßint, non erit ab re unamquamq; aliquo istorum modorum, quos exposuimus, quosq; exponemus, labefactare, ut Demosthenes, quum diceret Aeschines propter pacem Cherronesum Atheniensibus superesse, et pacem esse pro bello, et trecentas triremes præparatas habere remp. tripartitò obiectionem hanc totã diuisit orator, ac primã quidem partem recriminatione, secundam incommoditate, tertiam ex Philippi cõmoditate labefactauit. Hæc latius exposui, ut intelligamus, non recriminationem solum, sed incommodum nostrum, & hostium commodum posse nonnunquam insolubiles obiectiones †diruere. Octauus modus est, quum ea quæ contra nos dicuntur ab aduersario, non tanquam obiectiones nobis illatas ad soluẽdum proponimus, uerum ita solutiones afferuntur, ut obiectiones sileantur: quod quum accidit, narrationi potius quàm confutationi oratio similis esse debet. Nonus modus est, quum aliquid inuenimus, quod cauendum esse ab aduersario dicimus: qua ratione ei consulendo, ac eius rei periculum aperiendo, quam ille firmam rationem putauit, quum eius beneuolentia moueri uideamur, facile

diluere
Octauus.
Nonus.

poterimus effugere, ut Demosthenes πρὸς σω, cuius simile Ciceronis illud pro P. Sylla, Sed tamē te à me pro magnis causis nostræ necessitudinis monendum esse etiam atq; etiam puto. Non possunt omnes esse patricij. Si uerum quæris, ne curant quidem, nec se æquales tui propter istam causam abs te anteiri putant, ac si tibi nos peregrini uidemur, quorū iam & nomen, & honos inueterauit, & huic urbi, & hominum famæ, ac sermonibus, quàm tibi illos competitores tuos peregrinos uideri necesse erit, qui iā ex tota Italia delecti, tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? quorum caue tu quenquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragijs obruare. Hoc in difficili solutu obiectione quærendum *est, Cicero tamen hic in facili posuit: neq; enim qui ex municipijs erāt, peregrini Romæ habebātur.* Vbi*que enim ferè omnia consequitur, ne quas æternitati mandabat orationes, eis quicquam deesse uideretur. Itaq; nonnunq̄ etiā in facilibus, et aperte soluit, et monet, et precatur, et terret, alijsq; utitur modis, ut & copiam suā ostentet, et facilius opprimat aduersarium, quod & in hoc ipso, quod proposuimus facit.* Nam *quum dicit neminem unquā hoc* M. *Catoni*, Tit. *coruncano, Curioni, Cdio Mario, alijsque compluribus, qui municipes erant obiecisse, opinione omnium et usu soluit: monet deinde, ac terret postremo: primo utitur modo, quum & communicipalem materno genere fuisse dicat.* Decimus *modus*

Decimus.

dus est, quum non quod nobis opponitur, sed quod sequitur, aut præcedit, si ad soluendum facilius est, aggredimur, ut Demosthenes in Leptinē: quū enim diceret Leptines reuocandas esse uacationis donationes, quoniā multi non digni uacatione donati sunt, atque hoc negare Demosthenes tam manifestū non posset, hoc modo intulit solutionem, Quoniam nonnulli indigni, uacatione donati sunt, idcirco censet Leptines etiam ab ijs qui bene meriti de repub. sunt, eripiendas ingrate uacationes. Nam hic hoc ultimū quod tanquam consequens posuit, cuius soluere facillimum est. Vndecimus modus est, quum multitudine rerū auditor ita opprimitur, ut obliuione eius obiectionis quam soluere non potes, capiatur, ut Demosthenes in Aeschinem: quum enim diceret Aeschines Chersobleptem, antequam ipse profectus esset, deuictum fuisse, aliarum obiectionum multitudine solutionumq; copia, ita confudit auditores, ut uel è manibus ipsius Aeschinis elapsus, quod optimum inter omnes rationes Aeschinis erat, præterijsset. Duodecimus modus est, quum obiectionem quidem non reprehendimus, sed aduersarij intentionē improbamus. Tertiusdecimus modus est, quum nomen pro nomine ponimus, ut Demosthenes pro Ctesiphōte ἀντὶ τοῦ ἀνακηρύσσειν, quod lege prohibitū erat, ὑπάγαγε dixit, ut si quis non exules, sed ui eiectos reducere affirmaret. Quartusdecimus modus est, quum aduersarius nos lege urget, ac nos multa dicimus præterire, quæ ad

Vndecimus. XII. XIII. XIIII.

quæ ad rem pertineant, sola uero intentione legislatoris, quod ex lege obijcitur, aut soluimus, aut soluere uidemur, ut Demosthenes pro Ctesiphonte. Quin-
XV tus decimus modus est, quum ex utraq; parte similis quædam ad causã afferri uidetur ratio, quod quum accidit, comparatione opus est, qua rationem aduersariorũ reprimamus, nostrã extollamus: si ut ex utraque parte testes afferentur, ex uita et auctoritate, ac constantia testes nostros efferemus, ex contrarijs locis aduersarij testes cõtemnendos ostendemus. Huic simile est illud Demosthenicon in Cononem, cum enim uterq; iureiurando causam suam affirmaret, impium illum, & nefarium hominem reijciendũ dicit, se pium ac religiosum accipiendum. Præter hæc & risum mouere in difficili obiectione profuit, & factis falsum ostendere, quod palàm negare nõ possumus, & difficiliora difficilibus opponere artis est, Vt Vergilius in decimo, Aeneas ignarus abest, ignarus & absit: & in undecimo, Pulsus ego? aut quisquam merito fœdißime pulsum Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tybrim, Sanguine, & Euandri totam cum stirpe uidebit Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis? Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens, Et quos mille uiros uictor sub Tartara misi, Inclusus muris &c. Item in Bucolico, Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Treis pateat cæli spaciũ non amplius ulnas, Dic quibus in terris inscripti nomina regũ. Nascantur

flor

flores, & phyllida solus habeto. His recte habitis, ac exercitatione firmatis, illud maxime oratoris est, ut argumenta omnia, et rationes ex eisdem locis sic ad causam accommodet, quo cæteris causis cõueniare nullo modo possint. Hæc enim res & artem occultat maxime, & auditoris animũ ut credat compellit, quippe qui non extrinsecus ad causam attrahi uideat argumenta, sed ex ipsius causæ natura profluere. Nam quæ foris adduci uidentur, nec persuadent, nec gratiam ullam habent, & quum se artificio quodam ficta ostendãt, cauillationes potius quàm rationes appellarim, quæ res ut uel digito tãgatur, non grauabimur breuiter unam causam exponere. Captis Thebis, tabulæ, quibus Thessalos cẽtum talenta Thebanis debere continebatur, ad Alexandrũ delatæ sunt. Is debitum id Thessalis se donare dixit, tabulasq; lacerauit: post aliquot annos Cassander, qui Macedoniæ post Alexandrũ regnauit, quũ Thebanos restituisset, diem suum obijt. Pacata Græcia Thebani apud Amphictyonas, commune totius Græciæ iudicium, à Thessalis C. T. petunt: hic quoniam donasse Alexandrum ita constare uolumus, quemadmodũ Cassandrum restituisse, duo nobis esse uidentur, unde maxime causa pendeat. Si Alexander iure donare potuit, & si qui restituit & iure restituere et uoluit, & potuit, ut quæ facta sũt pro infectis habeantur. Quare à rebus primùm, deinde à personis hanc causam pẽdere dicendũ. Hac ex re illud etiam

Exemplum argumentationum, rationumq;.

Id est centũ talenta.

pateat, quòd qui unde causa pendeat intelligit, is et diuisionē, et statū tū principalē, tū accessorios et incidentes melius percipit. Verum in hanc causam, quæ iuridicialis absoluta est, pauca ex alijs status locis, ex partibus iuris, & diffinitione omnia ferè inueniuntur: quod ut plurimū accidit, quū causa priuata sit. Neq; enim differt, si duó ne inter se populi, an duo quiuis homines in petitione contendant. Dicent ergo Thebani, quum donare sit, quod iure suum alicuius est sponte ad aliū deferre, donare Alexandrū quod suum non fuit, non potuisse: non fuisse suum, quòd armis ablatum, non nisi armis detineri poßit: suum unusquisque iure non armis poßideat, nec esse arma ubi iudex, nec iudicem ubi arma: iudicio uim oppositam esse, quare quod ille ui suū fecerat, iudicio iure suū fuisse cōprobari nō potest. Quam ob rē, q̃d quum arma ualebāt ui donatū fuerat, id iudicio restitui debet, ut quemadmodum quæ iudicio decernuntur plerunque armis inique rescinduntur, sic ui facta non iniuria iudicijs repudientur. Item donat quis quod habuit, ius nostrū Alexander nunquā habuit, nam nisi quod manu teneri potest, ui non habetur, ius incorporale esse, quare donatione in alium, aut testamento in heredē transire posse, ut eripi nō posse: aliā uictoris, aliā hæredis esse cōditionē, quoniā ad hūc ius cū re, ad illū res tantū trāseat. Ad hæc si maxime subiectorū ius in uictorē trāsire poßit, nō omnes subiectos Alexādro Thebanos fuisse, plurimos p fugisse, qui

ſe, qui cũ liberi ſemper uixerint, ac nunc in patriam reducti ſint, illis pecunias poſt euerſionem urbis non Alexandro ſubiectis Theſſalos debuiſſe: quod reip. debetur, omnibus debetur: incolumi ciuitate, urbe capta iis deberi, qui non ſeruiunt, ſeruos nullum ius ciuitatis retinere. Præterea ſi etiam potuiſſet Alexander iure donare, quod non potuit, Thebanis à Caſſandro reſtitutis ius omne reſtitutum: ac ut quos ille euertit, iſte reſtituit, ita quod ille ui ereptum donauit, iſte in integrum reduxit, uterque Macedonum rex fuit. Si quoniam unus in ſeruitutem liberos detraxit, donatio ualuit, ualeat et noſtri iuris recuperatio, quũ in libertatem per alterum piè reducti ſumus. Si quoniam ſubiecit ille iniquè nos atq; impie, quod donatum fuit, pro tempore ualuit, nunc reſtitutio ſanctè facta ualeat in integrum. Si alienum ius ereptum à Macedonum rege donari potuit, cur non poteſt ab eorundem rege noſtrum nobis donari? Fingite nunc Theſſali, non uos nobis, ſed nos uobis debuiſſe, ſi petentibus pecuniam reſponderemus, rempub. direptam fuiſſe, nunc reſtitutam nihil debere, quis nos iure dicere aſſereret? non enim ſumus alij reſtituti, atque fuimus, quum eſſemus incolumes. Quod ergo repetere iure ſi nobis creditum eſſet, poſſetis, id quum debeatis, non reddetis? Fingite nunc Alexandrum habitis tabulis exegiſſe à Theſſalis, C. hæc talenta uoluiſſe, ad uos iudices ueniſſe, dediſſetis? non opinor: cur ita? quoniam quod non dedit repetere iniuſtum

putare

putaretis, quoniam uictor armis quae inuenit tenet, quae in ciuitate quam uicit, non inuenit, nec requirit quidem: quod ergo exigere iure non potuisset, id qui donare potuit? sed uictor fuit, armis nos oppressit, ergo quousque arma ualebant, ui nostrum habuit, nunc armis depositis, et ui eiecta, nostra nobis restituta sunt. At quoniam relata gratia homines inter se contineat, maxime considerare debetis Thessali, quam nobis pro meritis gratiam referatis, quum nullam habeatis. Nam profecto neq; uos si uobis donabatur quod nobis eripi uidebatis, si quid uel pietatis, uel gratiae in uobis erat, acceptare debebatis: neq; id ego paruum putauerim, quòd eam ciuitatem quae pecunijs suis uos subleuauerit, non modo non alleuiastis oppressam, sed iam etiam restitutam, quantum in uobis est, extinguere studeatis: hic & qua mente Alexander donauit, & Cassander restituit quaeri posset: adhaec si possent in eos inuehi, quòd ipsi Alexandrum contra Thebanos † *iniuria concitassent, atq;* dolosè *totam Graeciam conturbassent, non paruam in eos accumularent inuidiam. Cui indignationi commiseratio coniungi posset, quòd satis sit per eos antiquissimam urbem direptam fuisse, et erit amplior descriptio captiuitatis nunc restitutis, si pecunijs suis per Thessalos priuabuntur, altera erit captiuitas. Thessali contrà donare unumquemq; posse suum, creditum ad Alexãdrum peruenisse, quoniam uictor: neq; quicquam posse magis suum alicuius esse, quàm quod armis adept*

mis adeptus sit, neque magis rem quàm ius ad uictorem transire, quippe quum nihil ab eo iure repeti poßit: quod si non esset, quæ perturbationes omnium essent considerate. Nullus est, qui quod poßideat, id natura habeat, sed aut uacuas prouincias occuparũt homines, aut alijs expulsis eas tenuerunt: primum fieri posse credimus, alterum quotidie uidemus, quòd si uictoris iure non sunt, quæ armis habet, iam inuenietis, qui Thebas iure à uobis repetent. Quare nunq̃ armis habitum, iudicio repetitum est: nam quæ armis ablata sunt, iure restitui nisi armis non poßunt, qđ omnes præter Thebanos intelligũt. Nullus enim præter eos depositus armis à uictore, quod bello amiserat, in iudicio petit. Restituit Caßander quod restituere poterat, posteriores reges priorum facta rescindere non solent, neq; si uellent, iure poßent. Quare quod nobis ab Alexandro donatum erat, alijs dare Caßander non poterat, sed dedit quod habuit, tabulas has multò ante in manibus nostris fuiße, quàm regnare Caßãder cœpißet, quis ignorat? At quoniam non esse iudicem ubi arma, dicis, miror cur à iudicibus petis quod armis ablatum fateare: & quum rescindi iudicia ui armorum concedas, cur uis armis facta iudicio repudiari? Nam idem eodem plus & minus posse quì poterit? arma iudicijs plus possunt, tu qđ armis factum est iudicio corrigere uis? At manu ius haberi non potest, sed habitæ sunt tabulæ, & magis in uictorem, quàm in heredem, tam ius quàm rem transier

transire non intelligis: heres in pace solum quod sibi relictum est, poßidet, armis plerunque amittit: uictor, quod gladio consecutus est, facta pace iure non reddet? Preterea si quæ manu habuerunt uictores, iure tenent, quod concedere uideris, & ius earum rerum ad eos transire concedas necesse est. Etenim qui potest res iure ad aliquem transire, si ius non transit, nisi rem quoq; iniuria teneri à uictore contendis? sed iure non repetitur. Si non omnes sibi subiecit Thebanos Alexander, at ciuitatem subiecit, & profugi illius ciuitatis, è qua profugerunt, ciues non sunt: quod ut clarè uideas, finge profugos ante restitutionem pecuniam repetisse, nullus iure illis redderet, neq; enim armis expulsi eius unquam ciuitatis è qua pulsi sunt iura, nisi armis repetere possent. Quare non illis, sed reip. Thebanorum debebatur & eruta erat. Fingite nunc nihil nobis Alexandrũ donasse, iure tamen non redderemus. Nam si restituta ciuitas omnia de nouo reparat, leges, iudicia, mœnia, quæ diuturniora, quàm creditum, sunt, cur quod primæ ciuitati debebatur, huic quoque deberi arbitramini? Inuehentur quòd ius gentium soli Thebani conuẽnant, & petent ne in eis primum ius commune deseratur. Hinc iam clarè uideri arbitror, quonã modo à locis ad causam accommodatis ita ducantur argumenta, ut alij causæ conuenire non poßint, & quòd principales, hoc est, constitutionum loci secundarios amplectantur, illisq; confirmentur,

quàmuis

quàmuis nonnunquam econuersò quoque fieri posse non negauerim. Præterea in principalibus locis integras argumentationes fundari, à secundarijs rationes, confirmationes, expolitionésque inueniri, quàmuis & à principalibus hoc fieri soleat. Neque enim oratoria præcepta huiusmodi sunt, ut aliter se habere non possint, sed dicuntur quidem, quæ sæpius fiunt, orator uerò iudicio suo prout causa postulat omnia commutabit. Nam hoc artis maximè est, quod ars præcepit ad commoditatem causæ ex arte immutare. Verùm, ut quod dicebamus, autoritate quoq; Ciceronis firmetur, à Miloniana exemplum argumētationis proponamus, in quo à partibus iuris, qui locus in iudiciali principalis est, tota argumentatio absoluitur, Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum fateatur. In qua tandem urbe homines stultißimi disputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite uidit Marci Oratij fortißimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitijs liberatus est, cū sua manu sororem interfectam esse fateretur. Hic iam obiectionem propositam uides, & solutionem allatam à iudicato. Consuetudo deinde additur et autoritas, quam ad iudicatum reducimus, An est quisquā qui hoc ignoret, quū de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum, aut rectè, ac iure factum esse defendi? nisi uerò existimatis dementem P. Africanum fuisse, q quum à C. Carbone tribuno plebis in concione sedi

Aliud exēplum.

tiose

tiosè interrogaretur, quid de T. Gracchi morte senti ret, respondit iure cæsum uideri, neq; enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici nefas esset. Itaq; hoc iudices non sine causa fictis fabulis homines doctissimi memoriæ tradiderunt, eum qui patris ulciscendi causa, matrem necauisset, uariatis hominum sententijs, non solum humana, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Hoc ultimum à iudicato, prius ab exemplo, quod tamen ad iudicatum reducimus excogitatum est, et per oppositionem dictum, cui tamen quoniam facile intelligitur oppositū deest: nam cum consequens negatur, priorem oppositionis partem dicere, cætera auditoribus relinquere, & à consequente in antecedens orationem torquere uehementius est, & simplex uidetur conclusio. A lege deinde rationem adducet, *Quòd si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquomodo, diurnum autē si se telo defenderit, interfici impune uoluerunt, quis est qui quoquo modo quis interfectus sit puniendum putet? quum uideat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum iure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo iustum, uerumetiam necessarium quum uis ui illata defenditur. Pudicitiam quum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius imperatoris interfectus ab eo est, cui uim*

afferebat. Facere enim probus adolescens periculose q̃ perpeti turpiter maluit, atque hunc ille summus uir scelere solutum, periculo liberauit. Assumptio rem ipsam, qua de agitur, assumit, quare mihi quod praecesserat, ad superiora potius quàm ad assumptionem pertinere uidetur: quòd si quis assumptionẽ, nam uis illata à Milone depulsa est, illud diceret, † atque si atqui *tempus est, latius ipsa res assumpta est: id uerò, quod modo sequitur, ipsam rem assumit, & ex usui adiuncto, natura, aequo & bono, & lege comprobatur. Insidiatori uerò & latroni quae potest afferri iniusta nex? quid comitatus nostri, quid gladij uolunt, quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret? Est igitur haec iudices non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum arripuimus, hausimus, & expreßimus, ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus, ut si uita nostra in aliquas insidias, si in uim, in bella, aut latronum, aut inimicorum incidisset, honesta omnis ratio esset expediendae salutis. Silent enim leges inter arma, nec se expectari iubent, quum ei, qui expectare uelit, ante iniusta poena luenda sit, quàm iusta repetenda: & persapienter, & quodã modo tacitẽ dat ipsa lex potestatẽ defendendi, quae non modo hominẽ occidi, sed esse cũ telo hominis occidendi causa uetat, ut quũ causa non telũ quaereretur, qui sui defendendi causa telo usus esset, non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in cau*

in causa iudices. Non enim dubito quin probaturus sim uobis defensionem meam, si id memineritis quod obliuisci non poteritis, insidiatorem iure interfici posse. Hac ex conclusione, illa quam diximus, assumptio confirmatur. Verum ex hoc ratiocinationis ordine illud etiam mihi in mentem uenit, ex omnibus locis alicuius status unicam argumentationem componi posse, sed hæc sufficiant. Nam de dicendi generibus atq; modis dicere, ut aspere soluat, confisus probet, à splendore deinde ad acrimoniam descendat, asperitatis schema immisceat, splendorem recipiat, acriter assumat, uelociter naturæ uim oculis subijciat, eiq; immoretur, cæteráque huiusmodi, & si non extra rem, stultum tamen esset prius quàm dicendi formæ percipiantur, cur hæ potius quàm illæ, cúrque ita permixtæ schematis membris, Methodo, alijsq; huiusmodi, quibus confusæ simplices, unam reddunt, ratione certa explicare uelle. Quare de confirmatione & confutatione satis dictum est. Nunc si de peroratione dixerimus, huic uolumini modum imponemus.

DE PERORATIONE.

Perorationis partes.

PEroratio est artificiosus terminus orationis. Perorationis quam nos epilogum dicimus, tres partes sunt, enumeratio, indignatio, conquestio. Enumeratio est per quam res diffusius dictæ, comminiscendi causa unum in locum coguntur, hanc non ab exordio, neque à narratione, sed à diuisione incipere ne

re necesse est, deinde non omnia quæ dicta sunt, sed breuiter ac paucis uerbis uim uniuscuiusq; argumentationis sub aspectum subijciemus, qua in re maxima uarietas adhibenda est, ne si semper eodem modo enumeremus, aut artificio facere uideamur, aut in fastidium, ac satietatem orationis incurramus. Variabitur ergo enumeratio dupliciter, aut ordine, aut tractatione: & ordine rursus bipartitò, aut quũ tam cõfirmatio, q̃ confutatio simul repetuntur, aut quũ seorsum, ac separatim à confirmatione repetitur confutatio. Nã cõfutationis quoq; firmißimas ac pbatissimas ptes in enumeratione assumi poße, manifestũ est, ac cõiunctim quidẽ repetere multò artificiosius atq; uehemẽtius, dum cõmode fiat putamus: nam quũ quid dixeris ostendas, atque quod contra illud afferebatur ab aduersarijs, quemadmodum diluisti demonstres, mirabili hoc artificio, ut tibi credat auditor nimirum compellitur: quòd si seorsum ac disiunctim confutationis enumerationem à confirmatione ponendam arbitramur (nam etiam accidere potest, ut hoc potius faciẽdum sit, quàm illud) id quoq; dupliciter fieri potest: etenim aut à confutatione prius, aut à confirmatione incipere, deinde alterutra absoluta ad alteram transgredi neceße est. Cõmuniter autem siue coniunctim, siue disiunctim enumeras tribus modis, commutatione ordinis uarius eris, quum partes diuisionis expones, & quibus rebus unamquamque confirmasti breui ostendis, quum

Enumeratio quibus modis.

 parti

partitionem quidem prætermittis, confirmationis autem firmiores rationes persequere, quum non à diuisione aut confirmationis principio, uerum ab ea, quã nuperrime diximus argumentatione quæcunq; firmiora uiderentur, repetimus usq; ad diuisionẽ, quam si hoc ordine dicimus, prætermittendam censeo. Ac de ordine quidem & dispositione perorationis hæc in præsentiarum sufficiant: Actione autem uariabis, si aut personæ aut rei, orationem attribuis: personæ, aut nostræ, aut alienæ, quæ grauitatis ac ponderis plurimum apud iudices habere uideatur, quam actionem ita proferre possumus, ut omni ordinis modo causam exornemus, ac nunc à diuisione, nunc ab initio confirmationis, siue confutationis, nunc à fine incipiemus, & hæc modo coniunctim, modo disiunctim dicemus, hoc modo, Quum hæc ita sint, quid putatis, nunc iudices scriptorem legis si adesset dicturum? nónne his apud uos uteretur uerbis? Quid dubitatis iudices, legibus hunc è ciuitate depellere, quum hoc & hoc uobis demonstratum sit, illud planum factum? Rei autem actio attribuitur, si urbi, aut legi, aut alicui rei oratio accommodatur, quo in genere omnibus ordinis modis uarietatẽ posse acquiri perspicuum est, hoc modo, Quòd si leges loqui possent, nonne apud uos sic quererentur, Quid nam amplius iudices desideratis, quũ uobis hoc & hoc planũ factum sit? In omni autem enumeratione non totas argumentationes, sed id quod in unaquaque grauissimum

uißimum uidetur, colligendum est, ita breuiter & clare, ut non omnino, sed memoria renouetur. Indi gnatio est oratio per quam grauis in rem offensio aut magnum in hominem odium instigationis audito rum causa concitatur: huius indignationis, quam etiam amplificationem appellare licet, duplices sunt loci, proprij scilicet atq; cõmunes: proprij sunt, quibus rem diligenter expositione omnium quæ consequi eam poße uidentur, amplificamus. Quare circunstantiæ omnes hic ita considerandæ sunt, ut non quemadmodum in alijs orationis partibus, ad aliquid comprobandum adducantur: Verùm quæcunq; ea in re, aut persona, aut loco, aut tempore, aut causa, aut modo facta sint, aut poße fieri, uerisimiliter credantur, ampla & criminosa efferantur oratione. Licebit igitur ad quamlibet circunstantiam modum diligenter accommodare, quod faciemus, si singula, quæ unicuiq; circũstantiæ insunt: aut uere accidũt, uel accidere posse creduntur, singulatim exponemus. Etenim peroratio quæ per indignationẽ, aut conquestionem tractatur, poëticum ferè dicendi modum insequitur. Vt enim poëtæ modo magis materiam quàm alijs circunstantijs ampliant, ita in his orator modum cunctis circunstantijs inserens, uehementer & orationem amplificat, & auditores mouet. Quòd autem poëtæ hoc dicendi genere utantur, singula modo suo amplificando eximius ille poëta Verglius ubique ostendit, Arma uirúmque cano Troiæ qui

Indignatio quæ & amplificatio.

primus ab oris, Italiam fato profugus Lauináque uenit Littora, multum ille & terris iactatus & alto Vi superûm &c. Nam hic statim à principio, quemadmodum in singulis insistat, manifestum est, quum & profugum & iactatum terra ac mari dicat, multa quoque & bello passum. Modo singula amplificat, causas quoque modis addit, quum fato & ui superûm & memorem Iunonis ob iram, ita contigisse confirmet. Item, Vnam, quæ Lycios fidúmq; uehebat Orontem, Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus In puppim ferit, excutitur pronúsq; magister Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem Torquet agens circum, & rapidus uorat æquore uortex. Verùm poëtæ ubique ferè, ut dictum est, hac quæ singulorum expositione diligenti fit, amplificatione utuntur, oratores indignatione ac conquestione semper quàm fieri potest amplissime, parcius in alijs. Quam quidem singulorũ, quæ consequuta sunt, uel quæ consequi posse uidentur, expositionem per tria tempora partimur, præteritum, instans, & futurum. Quare si res tantam nobis copiam præbere potest, ut & à tribus temporibus possit amplificari, poterimus ordine à præterito tempore incipere, ac in futurũ terminare orationẽ. Qua in re diligenter curandũ est, si idẽ aut eodẽ modo dicendum aliquid sæpius cõtingit, ut uarietate orationis et uerborũ q̃ multiplice potestate satietatẽ fugiamus. Quòd si res adeò tenuis esse uidetur, ut sufficientẽ amplificationi

copiam non afferat, dabimus operam, ut orationis confirmatio, in qua plerumq; sparsæ sunt amplificationes, sine amplificationibus efferatur. Ea uerò quæ confirmationem amplificare possent, omnia perorationi seruabimus, confirmationis amplificationem perorationi inserentes. Nam hoc interest inter illam amplificationem, & hanc, quòd illa non singulorum modo, uerum ipsa rerum minuta incisione firmatur. Hæc ut dictum est, modo rerum maxime gaudet. Quare si tenuis est res, comprehensionem, hoc est, locum ab initio ad finem totum simul proponemus, & ad totum fictoria quædam, ut docuimus, afferemus. Eas uerò diuisiones, quas in his quæ ab initio ad finem sunt, fieri docuimus, conclusioni inseremus, quas non ita ut in confirmatione dicemus. Genere enim dicendi, multum à confirmatione differt peroratio. Nam ibi cum longiora sint orationi membra, circuitu etiã plurima efferũtur, perorationis uerò mẽbra, & breuiora sunt, & ab omni circuitu alieniora. Quare huiusmodi amplificatio quæ in re tenui fit, ab ea confirmatione, quam per diuisionem in singula in comprehensione fieri docuimus, genere dicendi solum differre uidetur; quòd si res uehementer tenuis est, ac eas incisiones rerum, quæ in comprehensione fiunt, perorationi cõseruare non sufficit, licebit similiter exemplis, similitudine, fictorijs, & huiusmodi unumquodq; incisionis membrum amplificare, ac rursus in rem

cõmodißime redire: qua ex re adeò magna fluet dicẽdi copia, ut hinc uere uideri poterit, oratorẽ facilè rẽ paruã sua posse oratione, uel in immẽsũ extollere, quod, ut clarius pateat, exẽplo quoq; aperiatur, Trecẽtos Thebanorũ captiuos ab Alexãdro emerũt Lacedæmonij, eosq; super trophæũ, qđ parta ab illis uictoria Thebani instituerunt, omnes unà iugulauerũt, accusãtur in cõmuni Græciæ cõcilio iniuriarũ. Hic in cõfirmatione qdẽ trecẽtos iugulastis dicemus crudeliter tãq̃ beluas: Et quorũ calamitati succurrere debuistis, hos uno, eodemq; die trucidari non erubuistis: quos subleuare debebatis, hos deprimere magis ausi estis: quos ut captiuos emebatis, hos ut latrones securi pcußistis. Hæc incisio est ex trecẽtorũ psona, nã quũ in omni circunstãtia fieri poßit, in re et psona ad quas etiã cæteræ reducuntur, maxime fieri solet: ab incisione etiam rei, si diceres, Si non interfecissetis, sed uerberatos solum dimisissetis, adhuc iniuriarum crimine uos non absoluerem. Hæc & huiusmodi amplificationis exempla, præterea similitudines, contraria confirmationi inseremus. In hac causa, quoniam res proposita minime tenuis esse uidetur, quæ in re tenui perorationi accommodari solent (nam hic modum rerum, ut diximus, conclusioni afferre satis ac satis erit) interfecistis dicemus trecentos uiros, non estis moti lachrymis eorum, non audistis querelas, non intellexistis comploratiónem. A factis etiam eorum, ac maxime, quum illos

Exemplum amplificationis.

illos alterutros amplecti, osculárique uidereitis, tum omnem iniquitatem in eos effudistis. A dictis etiam, non mouerunt uos supplicationes eorum, non uerba illa miserabilia, quæ uel lapides ipsos mouissent. Hic *& sermocinationem subijcere poterimus.* Nullo *enim orationis loco sermocinatio aptior est, quàm indignationi, aut conquestioni, quum à proprijs locis peroramus. Hic (ut diximus) exemplorum commemoratio, & similitudinũ, & aliorum quæ uel ad confirmationem orationis accommodari diximus, fieri oportune potest. Quæ, quoniam idem uideri poßint, in quo differant dicendum est. Ea ergo quæ ad confirmandas rationes afferuntur, huiusmodi sunt, ut & rationis uim, et amplificationis simul contineant. Quæ ijsdem de locis ad perorationem trahuntur, solam amplificationis naturam retinent, ut si in proposito themate, exemplo confirmares ac diceres, tanto crudeliores uideri debere Lacedæmonios, quòd eorum olim treceuti pro libertate Græciæ apud* Thermopylas *Xerxi se regi Persarũ opposuerunt, qui quantum in illis fuit, hostes interemerunt, Græciam liberauerunt. At his non satis uisa ab* Alexãdro *deuastata Græcia, nisi quorũ ipse hostis miserebatur, eos isti atrociter necarẽt: cuius orationis, ut aptius dicatur, hæc uis est, ut quãta gloria trecẽtis eorũ pro libertate Græciæ trucidatis affecti sint, tanto quoniã ad calamitatẽ Græciæ trecẽtos crudeliter necarũt, mœrore cõficiãtur.* In *porationẽ ab*

eodem sic, Trecentos trucidastis, deleuistis totam Lacedæmonis gloriam, amisistis laudem illam mirificam, qua ex morte trecentorum qui cum Leonida pro libertate Græciæ mortui sunt, ad astra Lacedæmones efferebantur: inquinastis illorum uirorum laudatissimum numerum: aut sic, Non mouit uos ille trecentorum numerus, & cætera similiter. Verum ea de indignatione, quæ proprijs locis fit, satis dictum est: Nunc ad cõmunes transeamus. Communes loci sunt, qui omnibus communiter similium causarũ rebus accommodari possunt, ut contra parricidam, furem, tyrannum, latronem, aut pro innocente, uel forti uiro, & huiusmodi. Communes loci indignationis sũt, quibus omnia quæ rem consequi possunt, exponimus acriter & criminose: hi nouem maxime sunt, auctoritas, pertinentia, euentus, seueritas, ampliatio, comparatio, collectio, incõuenientia, conuersio. Ab auctoritate sumitur communis locus, quum commemoramus quantæ curæ ijs fuerit ea res, quorum auctoritas grauissima esse debeat. Hæc partim dijs, partim hominibus attribuitur. Dijs, quum ex oraculis, sortibus, ostentis, prodigijs, respõsis, uatibus, ac similibus rebus, quanti eam rem facere oportet ostendimus. Hominibus, quum aut ex nostrorum maiorum sententia, scriptorumq; legis actione rem magnam uideri oportere putamus, aut regum, aliarumq; ciuitatum & gentium usu, & opinione atrox esse facinus comprobamus. Item quum aperimus qualis sit sapientum

Communes loci indignationis.

Ab auctoritate.

entium hominum ea de re sententia, et eorum maxime qui illis rebus operam diligẽtißime aut dederunt, aut dãt, quarum rerum scientia, rei qua de agitur notitiam optime comprehendit, Pertinentia est, per quam amplificando per indignationem ad quos illa res pertineat, acriter ostendimus, aut ad omnes, aut ad plures, quod atrocißimum est, aut ad superiores, quales ij sunt, quorum auctoritate indignatio sumitur, quod indignißimum est: aut ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquißimum est: aut ad inferiores, quod superbißimum est. Euentus est, quo ostendimus quid consecuturum sit, si eum impunitum relinquamus, in quo necesse est, ut aperiamus multos æmulos huius audaciæ futuros, si sibi concessum intellexerint: quod confirmabimus, si demonstrabimus multos alacres, quid de eo statuatur, expectare, ut ex eo intelligere poßint, quid sibi quoq; de re tali liceat: quibus de rebus, quid mali euenturũ sit, si huic concessum fuerit, ante oculos ponemus. Præterea ex his inferemus, hanc huius rei naturam uideri, ut nisi quàmprimum corrigatur, non sicut cæteræ res intellecta ueritate commutari, ac corrigi poßit, sed semper in peius ruat, quum neq; consilio, neq; potestate aliqua reuocari poßit, aut difficillime poßit. Quare cauendum esse si nos & remp, saluos esse uolumus, ne huius rei licentia, auctoritate iudicij sanctiatur. Seueritas est, qua ostendimus nullã uoluntario facinori ueniã dari cõuenire, imprudẽtiæ nõnũquã cõcedi oportere,

Pertinẽtia.

Euentus.

Seueritas.

Ampliatio. tere. Ampliatio est, per quam indignamur, tã tetrũ, nefarium, crudele, tyrãnicum facinus esse factum per uim, manũ opulentam, quæ res à legibus, & ab æquabili iure remotissima sit: quod cõfirmabimus, si demõstrabimus non uulgare, neq; factitatum, nec ab audacissimis quidem hominibus id quo de agitur, sed à barbaris ac feris gentibus, immanibus quoq; bestijs esse remotum, si cum iniuria, contumelia coniuncta demonstrabitur, quæ res in superbiam, arrogantiam, odium incitat. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicũtur. Preterea in maiores natu, hospites, uicinos, amicos, in eos quibuscum uitam egeris, apud quos educatus, à quibus eruditus sis, in calamitosos, mortuos, ac in omnes misericordia dignos. Præterea in homines claros, nobiles, honoribus usos, ac in eos qui nunquam lædere alios consueuerunt, nec se defẽdere potuerunt, ut sunt pueri, senes, mulieres, quæ omnia hostibus, ac etiam inimicis nostris indigna uideri dicemus.

Cõparatio. Comparatio est per quam per contentionẽ ostendimus, quãto atrocius & indignius sit alijs, quæ constat esse peccata id de quo agitur, quod genus, si atrocius diceres stuprare ingenuam quàm uiolare sacrum, propterea q; ad hoc egestate plerunq; homines impellantur, illud nullus nisi luxu atq; superbia perditus suscipiat. Collectio est, per quam omnia quæ in

Collectio. negotio gerendo acta sunt, quæq; cõsecuta negotiũ, cũ uniuscuiusq; criminatione ac indignatione colligimus,

gimus, ex quo fit, ut tota res ante oculos ponatur, & summũ in reum odiũ concitetur. Inconuenientia est, per quam indignamur ab eo nobis illatũ maleficium, à quo minime oportuerit, qui nos defẽdere, ac tutari deberet, quòd aut nunquam, aut rarò alijs accidat, itaq; nobis hoc primum accidisse conqueremur, nec alicui antè, quod memoriæ traditũ sit. Conuersio est, per quam ab auditoribus petimus, ut in suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de parentibus. Ac indignationis q̃dem hos communes locos esse putamus. Oportet autem ex commodo causæ non hoc ordine quo exposuimus, à cõmunibus locis rem amplificare. Illud etiam scire conueuit, quòd hos communes locos proprijs oratores permiscent, ut uerisimilior simul et acrior oratio uideatur. Conquestio est oratio, per quam auditorum captatur misericordia: huius etiam sicut & indignationis loci, alij proprij, alij communes sunt. Proprij sunt, qui causæ ita cohærent, ut alij causæ conuenire non poßint. Communes sunt, qui multis causis cõuenire possunt. Proprij ergo cõquestionis loci ex ipsa re gesta, & his quæ rem consequuntur, inueniri solent, & à tribus temporibus, præterito, instante, consequente, ut superius dictum est, capiuntur: à præterito, si in quibus incommodis inuria fuerit, ostẽdetur: ab instãti, si qua in fortuna nũc sit apiatur, quũ ãtè in sublimiore fuerit et fortuna et dignitate

Incõuenientia.

Conuersio.

dignitate: à futuro, si quid sibi aut suis miseriarum euenturũ sit, ostendet, nisi causam obtinuerit. Verum *hæc, quæ dicta sunt, si ita proferas, ut à nobis exposita sunt, communibus non proprijs locis misericordiã captas.* Hoc *enim (ut diximus) inter communẽ locum & proprium interest, q̃ proprius rei qua de agitur accommodatur, communis latius patet, ac ideo multis similibus causis accommodari potest.* Quare *& cõmunem locum ad proprium rediges, si quæ ad rem pertinent, addere uolueris, & proprium communiorẽ efficies, si quæ rei sunt, ab eo detraxeris, quod breuiter exemplo quoq; demonstrandũ est.* Moueat *illud uos iudices, moueat uehementer, q̃ decem annis, quibus clarissimus ille rex* Agamemnon *hinc aberat ab adultera matre, non ut* Agamemnonis *filium decuit, infelix educatus sum, quum ab ipsa* Clytemnestra *iudices, tũ ab* Aegisto *adultero, & doctrina miser, priuatus sum regia, et moribus contra decus regium rusticanis nutriuus, & insuper summo cruciatu, ac dolore corporis indigne, cum me ac* Agamemnone *patre, tum uobis ipsis iudices plurimũ affectus sum.* Hoc *iam ita causæ accommodatum uidetur, ut nequaquam alij causæ conuenire poßit, atqui eundem locũ cõmuniter hoc modo pnunciabis,* Quis *ignorat iudices iã decẽnio, quibus incõmodis, q̃bus doloribus, quo cruciatu corporis miser uexatus sim?* Nam *quẽ decuit optimis moribus, ac disciplina institui iudices, his ego omnibus aduersariorum priuatus sum scelere, ac insuper*

ſuper crudeliter miſer ac atrociſſime exagitatus, nūc quum primum reſpirare uiſus ſum, ab audaciſſimis aduerſarijs etiam in ſupplicium rapior. Hoc ideo latius expoſuimus, quàmuis uerbo etiam uno intelligi poſſit, ne quis putaret longè nos ab antiquorū præceptis, quæ illi indignationi atq; conqueſtioni attribuunt, aberraſſe. Nam quæ illi communibus præcepta locis accommodabant, hæc ab his ipſis in orationibus ſuis animaduertimus, tam communiter, quàm proprie proferri. Quare, ut dilucidior præceptio fieret, hos cōmunes, illos proprios locos appellare placuit. Hoc itaq;, ut dictum eſt, tā in conqueſtione, quàm in indignatione uolumus ita fieri poſſe, ut & quæ rebus inhærent, ſublatis rerum circunſtantijs communiter efferantur, & quæ communiter traduntur, circunſtantijs rerum interpoſitis cauſæ inhæreant, quàmuis & quoſdam ita communes dixerim inueniri, ut ſēper ab oratoribus communiter efferātur, de quibus etiam primum dicendū uidetur. Communes ergo loci cōqueſtionis ſunt, per quos uis fortunæ in omnes, & omnium infirmitas oſtenditur, & cōmutatio ſimiliter rerum omnium, ac inſtabilitas ante oculos ponitur. Item ſi quid de humanitate, miſericordia, aut maiorum, aut eorum ipſorum qui audiunt, aut omnium dicimus. Qua quidem humanitate, ac miſericordia ſi maxime utendum cenſemus, eam honeſto, & laudabili & euentu maxime comprobabimus. Cæteros locos, qui & ad proprios rediguntur, ex di- Communes conqueſtionis loci.

ſtributione

stributione temporum, deploratione singulorum, euentu præter spem, præterea conuersione, exuscitatione, commendatione, obsecratione, pietate, ac postremo

Primus. *magnanimitate emanare censemus. Primus est, per quem distributione temporũ misericordia captatur. Hunc bipartitò consideramus: nam aut semper calamitosos nos indigne fuisse conquerimur, & nunc id effici crudelitate aduersariorum, nisi humanitas nobis iudicum auxilio sit, deploramus, ut etiam in posterum semper lugere necesse sit: aut quibus in bonis, qua dignitate, quo honore fuimus, & nunc per quem maxime, quibus in malis, ac dedecore simus, deflemus. Hic commodissime turpitudinem, humilitatẽ, illiberalitatemq; rei indignam ætate, genere, fortuna, pristinóque honore nostro apponemus.*

Secundus. *Secundus est uniuscuiusque incommodi diligens cum deploratione expositio, ut in morte filij oblectamenta infãtiæ, pueritiæ solatia, amor, spes, tutela senectutis, conseruatio domus, & quæ huiusmodi sunt. Item quæ in gestione negotij sunt, ut non affui, non uidi, non postremam eius uocem audiui, non postremum spiritum accepi. Item, In manibus inimicorum mortuus est, in hostili terra turpiter iacuit insepultus à feris dilaniatus, communi quoque honore in morte caruit. Item quum illa incommoda ante oculos ponuntur, in quibus deductos nos ab aduersarijs dicimus, ut inopia, dolor, dedecus, solitudo, infirmitas, ut is qui audit, re ipsa adesse, non uerbis solũ audire uideatur.*

Tertius

Tertius est per quem præter spem aliquod factum comploratur, ut quũ dicis, bono te animo illi fuisse, ac quum gratiam debitam expectasses, in miseriam incurrisse, quod per indignationem † proferemus, quòd ab his, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauimus, aut à quibus indignum est, ut seruis, liberis, clientibus, supplicibus, uel quum dicimus, sperasse nos à filio, quoniam ita par erat, non filium à nobis sepultum iri, nostrósque ab eo, non contrà illius à nobis clausos iri oculos aut aliquid huius. Tertius. † præferemus

Quartus est, per quẽ casũ nostrum, aut in eos ipsos qui audiũt, aut in eos ipsos, qui chari sibi sunt ita conuertimus, ut quum nos uideant, sui aut suorum in memoriam uenire cogamus. Quartus.

Quintus est, per quem oratio ad mutas & expertes res animi refertur, ut si ad equum, domum, uestem sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, uehementer commoueatur. Quintus.

Sextus est per quem parentum liberorũ sui corporis sepeliendi, aut alicuius rei eiusmodi cõmendatio fit, in quibus commẽdandis, disiũctio quoq; deplorabitur, quũ dicamus diduci abeo quicũ libẽtißime uixerimus, ut à parẽte, aut filio, aut fratre, aut familiari, et intimo. Sextus.

Septimus est qui per obsecrationẽ sumitur, in quo orantur illi qui audiũt humili et supplici oratione ut misereãtur. Septimus.

Octauus est per quẽ non nostras, sed eorũ qui chari nobis sunt fortunas conqueri Octauus.

queri demonstramus: quare pietatem in alios magis quàm in nostris incommodis lugere ostendimus. Nonus. *Nonus est, per quem animum nostrum in alios misericordem fuisse ostendimus, & tamen amplum & excelsum, incommodorum patientem esse si quid acciderit demõstramus. Nã sæpe uirtus et magnificẽtia in quã grauitas et autoritas est, plus ꝑficit ad misericordiã cõmouendam quàm humilitas & obsecratio. His locis cõmoueri animi ad misericordiam solent. Quare eorum aliquos quotquot in causam incidunt, non eo ordine, quo exposuimus, sed sicuti res postulat, occupabimus, quæ omnia ita dicemus, ut non rebus solam, sed orationis genere, uoce, gestu, uel ad lachrymas iudices prouocemus, quod quum factum intellexerimus, finẽ perorationis afferemus. Nam quoniam conquestio ad afficiendos, mouendosq; animos misericordia adinuenta est, non est diutius in ea commorandum, si quod uolumus per eam efficere, id iam factum esse perspiciemus. Deinde haud paruum operæ precium est, in his ipsis lachrymis, si fieri potest, auditores relinquere, ut quod iudicaturi sint, ipsa motione animorum pronuncient. Verum quoniam tam indignationis, quàm conquestionis illud proprium esse uidetur, ut omnia sub aspectum subijciãtur, (Nulla enim res magis affectus mouet, qui peroratione maxime sunt excitandi, quàm ut ipsis negotijs audiendo iudices interesse uideantur) quid de affectibus sentimus, breuiter aperiendum est. Vt igitur omnes*

affectus

affectus orationi necessarios ducimus, sic eos magis ad elocutionem, quàm ad inuentionem pertinere putamus. Non enim similiter eadem res alio atq; alio modo dicta concitat auditores. Quare mihi uidentur uehementer errare, totámq; hanc rem penitus ignorare, qui affectus hic curiosius enumerant, quasi facile sit si quis affectus nouerit, quos nouit, oratione mouere, aut quasi enumerari poßint, qui prout ab oratore considerantur penè infiniti sunt. Neq; *enim odisse, amare, cupere, abominari, gaudere, dolere, timere, sperare, irasci, & si qua alia generalius enumerantur, nobis solum subiecta sunt, sed multa praeterea, quae quàmuis istis contineri uideantur, diuerso tamen genere orationis tractanda sunt. Quis enim nescit sic nonnunq̃ afficiendos iudices, ut contemnant, ut faueant, ut dedignentur, ut inuideant, ut misereantur, ut seuiant? Quae omnia, caeteráq; huiusmodi, etsi ad alios reduci posse uideantur, genere tamē dicendi, tractationé q; diuersißima sunt, neq; inter se solum, sed eadem res à se ipsa nōnunq̃.* Natura *enim iudicum, loco, tempori, alijsq; circūstantijs oratio accommodanda est.* At *hi uel tardi sunt, ac hebetes, uel acuti ad mouendúmq; faciles: praeterea mites, iracundi, truces, benigni, inuidi, timidi, quae omnia longe aliam atq; aliam orationem oratoris desiderant, q̃ si affectus ipse per se solum considerandus esset. Ad haec multum interest, se ne solum orator affectum uelit ostendere, an iudices quoque afficere.*

Neq; enim semper quum timere nos fingimus, auditori quoque terrorem incutere uolumus. Quare eos qui affectus, quot et qui sunt enumerant, eámq; rem plurimum posse arbitrantur, tanquam huius artis imperitos relinquamus, nos quum quid causa desiderat intellexerimus, orationis genus ad id accommodabimus, affectúsque quum per totam orationem, ut uiua oratio sit, tum in peroratione maximè commouebimus. Qua in re illud summe optimum iudico *† uideo ut artem natura iuuet, imagines rerum absentium sic animo nostro adsciscere, ut res ipsas uidere oculis, ac præsentes habere uideamur: hoc enim modo, dum ars & exercitatio nobis insit, uoces, actus, orationem, ipsi affecti optimè confingemus. Nam qui affectibus idonea non attribuunt, illudere hi quidem auditores, derisionisq; causa potius fingere, quàm ex animo dicere uidentur. Sed de partibus orationis iam satis dictum est, & huius uoluminis magnitudo longius processit. Quare quæ sequuntur deinceps in quartum librum traducamus.*

LIBRI TERTII FINIS.

GEORGII

TRAPEZVNTII RHEtoricorum liber Quartus.

De genere deliberatiuo.

QVONIAM de partibus orationis, quàm breuius potuimus in superioribus explicauimus uoluminibus, eásque ad iudiciale accõmodauimus, nunc consequens esse uidetur ut paucis de deliberatiuo & demonstratiuo genere disseramus. Ac primũ quidẽ, quoniã difficilius est, deliberatiuũ absoluamus, deinde quũ demõstratiuum etiam expositum fuerit, de cæteris oratoris officijs considerabimus. Deliberatiuum est quod positum in cõsultatione, habet in se sententiæ dictionem. Eius partes sunt duæ, suasio, & dissuasio. Suasio est oratio deliberatiua, quæ primo in consultatione, quid faciendum sit, ostendit. Dissuasio est oratio deliberatiua, qua auditoribus aliam partem, ac suasione ostensum est, persuadere conamur. Orationis deliberatiuæ iidem ut iudicialis, sex sunt partes, Exordium, narratio, diuisio, confirmatio, confutatio, & peroratio,

Deliberatiui partes.

uel conclusio. Nam etsi quatuor partium orationem putamus, tamen ex diuisione unius, sex nobis redduntur. Particulas enim in partibus enumerare propter breuitatem nunc placuit, quod in primo non fecimus ut rei natura perspiceretur. Exordium uel principio uel insinuatione tractatum, his rationibus quibus in iudiciali causa inueniri solet. Narratio si qua incidit, quomodo explicanda sit, satis ex primo intelligi posse confido. Diuisionē quoq; breuem & absolutā, ut in primo dicebamus, facere necesse est. Verum hoc nō in deliberatiuis tantum causis, sed in cæteris quoque

Finis deliberationis.

obseruare non inutile uidetur. Finem, quum per totam orationem tum maxime in diuisione consyderandum. Verum in iudiciali quidem finis quis sit manifestißimum est. Omnes enim æquitatem esse, quæ honestatis pars est, uno ore profitentur. Demonstratiui quoq; finem honestatem esse non ita angustam, ut in iudiciali, sed latius uniuersimq; captam omnes ferè contendunt. Deliberatiui generis alij honestatem solam, alij utilitatem, finē esse arbitrati sunt. Nos quoniam illud unicum Latinæ linguæ ornamentum ac præclarißimum oratorum decus Marcum Ciceronem, cuius nec nomen quidem sine eloquentiæ dici potest mentione, ubiq; sequimur, deliberatiui generis finem tam honestatem q̃ utilitatem constituimus: Vtile uerò hoc & honestum, non sic seorsum ac separatim, ut nomine dicuntur intelligimus: Verum id quod ex honesto ac utili, intellectu in unum conflatur, finem esse delibera-

deliberationis affirmamus. Oportet ergo ita in omni genere diuidere, ut ex unoquoq; diuisionis membro uel ipse finis, uel quæ finem consequuntur palàm appareant, uel ex omnibus diuisionis partibus, quod intendimus, concludatur, ut Cicero de præficiendo Pompeio bellum Mithridaticum et genere necessarium, quare non prætermittendum: & magnitudine pertimescendum, quare non contemnendum ait, sed illum uirum tam in periculoso bello præficiendum, q procul dubio cunctis Romanis imperatoribus præstaret, atque his partibus honestum & utile ita expressũ est, ut res eadẽ honestas et utilitas alijs nominibus posita esse uideatur. Quare semper diuisio, quo recte fiat, non aliena neq; aduersaria erit fini, sed ei, ut dictum est, accommodabitur, atq; inhærebit, ceteráq; habebit omnia, quæ in primo latius explicata sunt. Confirmatio & confutatio in deliberatiuo genere haud fermè aliter atquè in iudiciali causa fieri solent. Quare inde omnia, quæ huic causæ conuenerunt, traducenda putamus, quod etsi facile fieri posse reor, tamen ne qua retardatio legentium animos impedire poßit, altius fundamẽta hac quoq; in re iacere nõ grauabor. Causa deliberatiua ꝓposita quæ consistat, cõstitutio causæ quærẽda est, quæ quoniã deliberatio cõsequens tẽpus ubiq; spectat, negotialis nõ esse nõ poterit. Est enim negotialis cõstitutio rationalis, in qua faciẽdũ ne sit aliqd, aut nõ quæritur. Quare nunq̃ mihi quidem uidetur negotialis à deliberatiuo

Deliberatiuũ quo pacto tractandum.

Status ĩ De liberatiuis.

genere abfutura, quæ quidem, ut in secundo dictum est, finalibus locis maxime tractatur. Fines porro causarum paulò antè dicti sunt, æquitas, honestas, utilitas. Nam legem, poßibile, impoßibile, laudabile, euentum, & si quæ alia sunt, quæ in negotiali considerantur, ad hos finales reduci locos manifestum est. Verum quoniã æquum & bonum aliqua iuridiciali absoluitur, & negotialis ex lege plerumq; nasci demonstrata est, legitimam & iuridicialem in deliberationem posse incidere necesse est: quod quum ita sit, nullus amplius dubitare debet, cæteras quoq; omnes constitutiones in hoc genere inueniri posse. Nam si iuridicialis, quam præteritum spectare tempus in primo diximus, incidit, quanto magis coniectura & diffinitio, quæ non magis ad transactũ q̃ ad consequens tẽpus respicere uidentur? Translationẽ uerò huic causæ cõuenire quis dubitet? Præsertim quum intelligat translationẽ huiusmodi esse, ut etiã in iudiciali genere nõ sine quadã deliberationis specie inueniri poßit? Nam cum queritur, Ciceroni ne Verres accusandus sit, aut hóc ne loco, his auditoribus, hoc tempore causa agenda sit, & iudicationes à deliberatione non abhorrent (à transacto enim tempore recedere, & consequens occupare uidentur) & multa ex finalibus locis nonnunquam ad eiusmodi deliberationes probandas improbãdásue conferuntur. Quas ob res omnes constitutiones earúmque partes, deliberatiuum genus ambire necesse est, quãuis nõnullæ res inueniantur, quæ

quæ nunquam hanc, aut illam constitutionem, aut constitutionis partem recipiant, quod quum similiter iudicio accidat, non hac re à uera rectáq; opinione moueri debemus. Nam sicut quum deliberamus an indicere bellum debeamus, iuridicialis absolute nunq̃ incidere potest (Nullus enim bellum per se suscipiendum diceret) ac cæteræ omnes huiusmodi causas ambiunt, sic quum cædes hominis nunquam per se suscipienda uideatur, nisi aliquid addas, parum in ea absolutio tibi proderit. Verùm quoniam negotialis semper huic generi, cæteræ constitutiones et p se & inciden ter cum negotiali aduenient, quomodo hoc fiat, aperiendum est. Negotialis constitutio eiusmodi naturam sortita est, ut nulla deliberatiua causa inueniri possit, quam si paulo amplius proponas, non accurrat illicò, atque causam totam pro suo iure complectatur: Verùm si rationis aliquid adijcias atque inde consideres, quisnam status sit ille, tibi status consurgit, qui etiam quum latius proponebas post negotialem accessit. Quare licebit, si ex re tua fieri uidetur, alterutrum facere. Nam aut negotialem causam occupabis, reliquósque status tanquam secundarios ad illam reduces, aut à principio ratiuncula quadam contracta causa, statum, qui ad negotialem accedebat, principalem constitues: quo quidem pacto tunc utendum censeo, quum nihil aut parum negotialis conductura sit. Verùm, quoniam hæc præceptio perutilis est, exemplis quoq; aperiatur, inferendúm ne sit bellum

Mithridati consideras, quoniam faciendum ne sit, consideras, negotialis est. At si parua adiectione ita consideres, quum multos Romanæ urbis ciues uno die, unoq; nuncio Mithridates interfecerit, ei ne bellum inferendum sit, & si faciendum ne aliquid quæratur, tum contracta causa est, nec tamen à negotiali omnino discessit, sed ei relationem quoque criminis adiecit. Nam ut si animali rationem adijcias, ab animali quidem minime recessisti, augustius autem, insignitiúsque animal intelligas necesse est, sic si rationem aliquam negotiali afferas, ad aliud quidem transisse uideris, negotialem tamen non omisisti. Nec nunc id ego dico, ut omnino uelim relationem criminis negotialis speciem esse, præsertim quum absque ea inueniatur relatio, sed ut ostendam negotialem deliberatiuum genus nõ facile prætermittere. Item si quis dicat diruenda est Carthago, alterq; non diruendam contendit, quum diruendá ne sit quæratur, negotialis est. At si dicas diruendam esse Carthaginem, ne quid post hac tale patiamur, opponaturq; non esse diruendã, quoniã nunq̃ tale quid ab eis pertimescendũ est, et si coniecturalẽ fecisti ꝑ quam tota causa tractanda est, tamen in negotialem huiusmodi coniecturã radices tendere quis nõ uiderit? Nam qui dicit non esse diruendã Carthaginẽ, quoniam nihil tale pertimescendũ sit, is concedere uidetur ex honesto et utili eam diruẽdã, si ptimescendũ esset. Itẽ arma ne parãda sint aduersus M. Antoniũ an nõ,

negotialis est, quæ quoniam diffinitione absoluitur, poteris uel primo è carceribus impetu eam diffinitionem quæ quidē negotialem supponat adhibere, hoc modo, Aduersus M.Ant. qui urbi bellū infert paranda sunt arma. Econtrario sic, non sunt aduersus M.Antoniū arma paranda, non enim bellū sed tumultū concitat, hic siue tumultuantes etiam hostes appelles, siue bellum dicas non tumultū, diffinire necesse est. Item delenda est Corinthus, ne cōmoditate loci Græci leues homines inducti deficiant, ac nobis urbem natura ac manu munitam expugnare labor maximus sit, hic si dicas delendam non esse (neq; enim deficient, quum totū orbem parere Romanis uideāt, et si deficient, nō erit ingens labor expugnare) coniecturā facies, si ex obsistentia addideris, aut puniendos uideri homines, anteq̄ peccent, aut certam afferre ciuitati ruinam, propter quam coniectura assequeris defectionem inire non oportere, Iuridicialem absolutam inuenies: ex quibus clarißimè patet, deliberatiuum genus omnes constitutiones, earúmque partes amplecti, quàmuis negotialem solam rectè, alias obliquè atque retorte ut iudiciale negotialem. Nam quum primo impetu non erumpant, neque ut in iudiciali fieri solet accedant (ei enim, qui accusatoris uicem gerit, quare quicq̄ proponat dicendū est, quod nūquam iudiciali accidit, unde à defensore accedere hic cōstitutiones necesse est: quum quæ iudiciali statui accedūt ab accusatore sæpius oriantur, neq; ad locū

quempiam

quempiam incidant, sed totam ambiant quæstionem, ne negotialē amittant, ut illæ principalē, sed complectantur & teneant, & plerumq; ita cum ea confundantur, ut non multi status, sed unus ex illa, & his confici uideatur) non rectas nec propriè accessorias, nec incidentes, uerùm obliquas ac retortas apellamus: quare quàmuis eisdem nuncupentur nominibus, diuersæ tamen hæ aliæq; atquè iudiciales sunt omnino putandæ. Nam quæ eandem originem habere non possunt, aliumq; finem respiciant, quo fit, ut aliter tractentur, ut paulò pòst latius tangetur, diuersas esse necesse est. Alioqui tria genera causarum nunquam diceremus. Nullus enim non mente captus easdem diuersis generibus species subiectas putauit, nisi forte suasionem ac dissuasionem, ut formas generi deliberatiuo subijceret, sed hæc in ipsis formis generum aperte † negantur. Hæc de origine. Nunc de tractatione pauca dicamus. Quum ergo aut constitutiones earúmque partes si plures incidunt inuenerimus, omnes quidem locos quibus eas constitutiones in secundo absolui demonstrauimus, diligenter discutiemus, si quid ab eis, quod adiumento causæ sit inueniri poterit. Deinde hæc quoque, quæ deliberationis præcepta sunt propria, quoniam à fine proprio manant, omnia tentabimus, nec separatim ab illis in oratione tractabimus, sed singula singulis, aut plura uni si accommodatius ita uidebitur posse fieri, distribuemus: quam rem in hoc genere perutilē, nonnullis

† uagantur

De tractatione generis deliberatiui.

nullis clarißimorum oratorum orationibus declarassem, nisi longum esset exemplis singula complecti, et rem peritis clarißimam futuram confidamus. Praeterea quoniam caeterorum quoq; industriam ad inquirendum incitandam putauimus, non inutile duximus breuius res singulas tangere, ut breuitate commoti inuestigare caetera conentur. Nam qui omnia dicit, quum nihil quod dubitet lectori afferat, is facit ne quid praeter ea quaerendum uideatur. Sed ne longius diuertar, quum prius constitutionem deliberationis inueneris, omniáque quae praeceptis eius constitutionis ex re tua dici poßint consideraueris, tum demum ea quae à fine deliberatiui generis manant, sic tuae causae adaptato, ut minime ab his quae de constitutionibus manant, seiungi uideantur, sed in unum concurrant, unúmque corpus orationis conficiant. Nam ut status statum praesupponunt, neque ab eo separantur, ita & loci locos, qua in re naturã constitutionũ sequi necesse est. Nam ut coniunctiores uel remotiores à negotiali sunt, ita & locos cõiũgi aut separari uidemus. Quare aliter negotialem in iuridiciali absoluta, à qua utilitatis solũ cõsideratione distare uidetur, aliter in alijs tractabis: quibus ex rebus patet eos recte deliberatiuũ genus tractare non posse, qui negotialẽ contẽpserunt, aut eius naturã non intellexerunt, quos eò magis errare putamus, neq; sentire quid agant, quòd neq; ab ea recedũt cũ de deliberatiuo genere loquuntur, et generis putant locos à

cos à formis seiunctos inueniri, quum nihil in genere sit, quod in speciem non defluat. Verum quoniam quomodo cõstitutiones in deliberatiuo inueniri docuimus, deliberationis quoque statum proprium in iudicium torqueri doceamus, nec ab oratore summo recedamus, L. Flaccus quum in Asia prætor esset ut uicina maria à prædonibus tuta redderet, communi ciuitatum impensa classem constituit. Accusatur deinde quum opus non esset classem constituisse: hic quoniam deliberatio eius reprehenditur tanquam inutilis, ac frustra suscepta, his locis dicere causam oportet, quibus animũ ad conficiendã claßẽ induxit. Quare negotialis in iudicio est, cui aliquid accedere à iudicij fine non incongruum est, ut quum natura hanc ab illa differre necesse sit, tractatione quoque differat, sed de his hactenus. Nunc ad ea trãseamus, quæ quum ex ipso fine deliberationis defluant, à constitutionibus tamen non separantur. Sed quàmuis locis constitutionum adnitantur, tamen quoniam ex proprio fine deliberationis profluunt, præcipi separatim solent. Finis igitur deliberatiui generis ut antè diximus, honestas est, quam ita intelligimus, ut utilitati coniuncta sit: quum enim ex honesto & utili finis emanet, placuit honestatis uocabulo potius q̃ utilitatis eũ nominare. Nam honesta multa per se, etiam quũ inutilia uideãtur, suscipi uidemus, ut Stoicos multos, Academicos ac Cynicos audiuimus, acquirẽdæ disciplinæ, ac adipiscẽdæ uirtutis gratia, non modo collatam

Honestas.

sibi

sibi ab alijs pecuniā contempsisse, sed etiam suā eieasse. At contra, nemo unquam, qui quidem boni existimationem uiri habuerit, utilitatem turpem consectatus est. His ita dictis, rerum expetendarum tria genera esse uidentur, uitandarumq; ex opposito tria. Nam quædam dignitate sua nullo emolumento capientia, ui propria nos ad sese alliciunt, quæ pure honesta nominamus, ut uirtus, scientia, ueritas. Quædā non sua ui aut natura, sed quū turpitudinem non afferant, propter fructū atq; utilitatem expetuntur, ut pecunia, hæc utilia cōmuniter appellātur. Quædā & sua ui nos ducūt & utilitatis specie capiunt, ut amicitia: id uerò quod utile quidem, sed inhonestum, ac palàm turpe, tāquam inconsistens, quadruplatoribus, & sicarijs, de quo deliberent, relinquatur. Primā igitur rerum expetendarū partem in rectum aut laudabile diuidimus. Rectum est quod cum uirtute & officio fit, id diuiditur in uirtutem & officium. Virtus est animi habitus rationi consentaneus, quæ quadripartitò diuisa est, in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum multarum memoria, et usus quamplurimū negociorū: quoqdē ex usu et memoria rerū multarū calliditas quædā conflatur, quæ ratione quādā potest habere delectū bonorum et malorū. Partes prudētiæ sunt memoria, intelligētia, ꝓuidētia. Memoria est ꝑ quā animus præterita repetit. Intelligētia est, ꝑ quā ea quæ sūt percipimus. Prouidētia est, ꝑ quā futurū aliquid uidetur, antequā

Expetendorum tria genera.

Honesti partitio.

Rectum & eius partes.

Virtus.

Prouidētia.

Memoria.

Intelligētia

Prouidētia.

antequam fiat. Hæc quum maxima pars prudentiæ sit, multarum rerum memoria & usu, tum uel maxime singularum circunstantiarum acri examinatione conficitur. Qua in re si quis non parum profecerit, intelliget se multum & in prouidendo & in dicendo consecutum esse. Iustitia. *Iusticia est æquitas ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;: hanc tripartitò partimur, ut quoddam natura ius esse intelligamus, quoddam consuetudine, quoddam lege. Nam iustitiæ initium à natura profectum, consuetudine postea & legibus sancitum est: quæ & si satis in secundo qualia sint, patuerunt, tamen etiam hic inserẽda uidentur. Natura ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata uis inseruit. Eius partes sex sunt, religio, pietas, gratia, uindicatio, obseruantia, ueritas. Religio est uis insita, quæ deorũ metu, & ceremonijs hominem ducit. Pietas est in patriã, aut in parentes, aut in alios sanguine iunctos officium. Gratia est officiorum, honorum, & amicitiarum memoria & remuneratio. Vindicatio est quæ uim & cõtumeliã defendendo aut ulciscẽdo propulsat, & per quã peccata punimus. Obseruãtia est, per quã ætate & sapiẽtia, uel aliqua dignitate antecedẽtes ueneramur. Veritas est, quæ nos mouet ut rem sicuti est, & sicuti scimus, dicamus. Consuetudine ius est, quod sine lege propter uetustatem æquè ac si legitimum sit, usitatum est, ut pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par est qđ inter aliquos com-*

munes

munes æquabile est. Iudicatum est, de quo aliquorum aut alicuius iam sententia, constitutum est. Lege ius est, quod aut populi, aut Imperatoris iussu sancitum est. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & re- Fortitudo. rum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpeßio: eius partes sunt quatuor, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est rerum magnarum cum ampla animi cogitatione administratio. Fidentia est per quam animus in magnis & honestis rebus multum in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Patientia est rerum arduarum, ac difficilium honestatis ac utilitatis causa, uoluntaria & diuturna perpeßio. Perseuerantia est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permãsio. Temperantia est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus, animi firma ac moderata dominatio: partes eius sunt continentia, clementia, modestia. Tẽperãtia. Continentia est per quã cupiditas, consilij gubernatione regitur. Clementia est per quam animi temere in odium concitati, comitate retinentur. Modestia est per quam pudor honestus claram & stabilem comparat auctoritatem. Hæc quidem sunt ferè, quæ per se expetuntur, de quibus multò latius ac subtilius philosophi disputare solẽt. Quare si quis hæc acutius atq; perfectius comprehendere uelit, adhibebit ad legendos philosophorum eos libros, qui de officio & uirtute scripti sunt, & tempus & diligentiam, Nos hic ista tetigimus, quoniã aliter ne intelli-

gendi

gendi quidem huius deliberatiui generis potestas datur. Nam & si iudicijs etiam non parum harum rerum cognitio conducere uideatur, tamen deliberationi atq; demonstrationi sic propria est, ut sine his rebus, nec deliberatio, nec demõstratio quidem dici posse uideatur. Ex his autem quæ de uirtute dicta sunt, officium illud oriri uidetur, quod quum ipsius uirtutis ad unumquemque hominum accommodatio uideatur, à uirtute quidem nunquam seiungi queat, necesse est. Ita enim cum ipsa uirtute se habet, ut neque uirtus unquam sine officio, neque officium sine uirtute inueniatur: quæ quum ita sint, tamen uirtus omnium, officium non omnium est. Nam ea uirtus & decorum, quod communius consideratur, si unicuique secundum ætatem, scientiam, dignitatemq́; suam accõmodes, officium appellatur. Quare patet officium esse ex ætate, scientia & dignitate uniuscuiusque, circunstantijsq; cæteris secundum uirtutem congruã ac conuenientem actionem. Hæc officia etsi oratoris considerationi subiecta sint, tamen quantum ad rem pertinent, quoniam & deliberatiuo & demonstratiuo generi multũ afferunt, sufficit paucis, qualia sint, breuiter ante oculos ponere. Nullus ergo dubitat alia uirorũ, alia mulierum esse officia. Virorum enim regere, & ratione cuncta disponere: Mulierum uiris subijci, & eos subsequi, nec omnia uelle scire quæ gubernationi uirorum subiecta sunt. Nam aliter in matris Papyrij prætextati fabulã sæpius inciderimus.

Officium à uirtute non separatur.

Officiorum cõsideratio

Fœmina-

Fœminarum autem, alia quidem uirginum & puellarum, alia matronarum officia sunt. Harum uiros diligere ac obseruare, liberos si qui sunt libere educare. Virginum, parenti non contradicere, nec sermone uti nimis amplo, sed modesto & parco. Nam procax quidẽ sermo, & loquacitas, quàmuis neminẽ deceat, tamen non tam in uiris quàm in mulieribus, nec tam in matronis, quàm in uirginibus turpis est. In uiris rursus, alia puerorũ, alia iuuenum, alia senũ officia sunt. Nam seni consiliũ, & cura iuuenũ plerumq; traditur. Iuuenes laborem perpeti, maioribus obsequi, laude accẽdi uehementer decet. Deinde Imperator quidem clementiã, prouidentiã, magnanimitatẽ in omnibus conseruabit. Miles autẽ non erit quidem earũ uirtutum expers, sed maxime obseruabit magnam quandã in explendis imperijs uoluntatẽ. Iam quoniã de officijs dignitatum loquimur, quis non uidet aliud esse quod ad senatorẽ, aliud quod ad tribunũ plebis, aliud quod ad consulẽ, aliud quod ad prætorem pertineat? aliud legati, aliud tribuni militum, aliud magistri equitũ, aliud Imperatoris exercitus, & eius proconsulis, aut cõsulis, aut dictatoris officium esse, quis non intelligit? Sed eorũ omniũ aliqua legibus, aliqua consuetudine, aliqua æquo & bono cõfirmantur. Sunt item alia, quæ parentum ad liberos sunt, aut liberorum ad parentes. Itẽ ad ciues, aduenas, peregrinos, et eos pauperes, calamitosos, inopes: aut contrà diuites, potentes, felices. Itẽ cũ potestate,

aut sine potestate, quæ omnia si quẽadmodũ dicũtur, ita simpliciter & fieri deberent, non esset paruæ cognitionis uidere in unaquaq; re quid conueniat: nũc autem quũ adeò inter se permutentur, ut nunq̃ ferme stabilia sint, sed loco, tempore, horũ, aut illorum præsentia in uario nimis, atq; uario statu inueniantur, difficillimum omnino omniũ iudico, & quid deceat inuenire, & quũ inueneris, actione n n incõmoda exequi. Maxime uero tum quid faciendũ sit, difficile uidetur, quum ita accidit, ut opponi quædam inter sese uideantur, ut si filius magistratus populi sit. Dubitatum enim diu est à multis, quodnam officium patris ad filium, aut filij ad patrem id temporis sit, quorũ multi non dubitant, quoniam filius magistratus populi sit, & deambulandi, & sedendi, & salutandi rationem cõmutatam asserere. Nonnulli tamen solum id fieri oportere asseuerant, quũ aliquid quod ad publicam actionẽ, administrationemq; pertineat, agitur: domi autem & in his quæ ad priuata pertinent, patrem præponũt. Nos quoniam huius rei mentionem fecimus, accidere posse contendimus, ut nunc primum, nunc postremum, nunc neutrum recte fieri poßit. Nam & magistratus dignitas nonnunq̃ tanta est, ut non solum foris, sed etiam domũ dictatorem, aut consulem populi Ro. recte patri propo-sueris, & pater si summæ autoritatis tum ætate, tũ honoribus, tum sapientia fuerit, à minore magistratu filio anteponetur, ac nostra quidem sententia sua per

per ea re talis est. Horum ergo magnā habere officiorum cognitionem, & quid consuetudine ualeat, quid etiam lege sancitū sit, in deliberationibus scire necesse est. Nonnunq̄ enim in deliberādo quæritur, quod & in alijs fieri potest generibus, quorū potestas de re proposita deliberandi sit, aut qui modus, quod tempus, quis locus, quæ causa huius deliberationis esse soleat, quæ omnia ex medio officiorum oriri fonte, qui circunstantijs implicitus est, præclarißimum est. In deliberationibus autē non ea solum, quæ propter se expetuntur, sed ea etiam, quæ propter se uitanda fugiendáque sunt, plurimum posse necesse est. Nam quemadmodum his quæ expetuntur hortari consueuimus, ita his rebus, quas propter se fugiendas arbitramur, potißimum dissuadere nō dubitamus. Fugiēda igitur propter se dicimus tam ea, quæ & uirtuti et officio uidētur opposita, q̄ ea quæ quum finitima ferè ac propinqua uideantur, absunt inde tamen longißime, in quibus etiā maior fieri error plerūq; solet, multiq; uirtutis imagine capti feruntur in uitia penitus, quum credant nequaq̄ recedere ab officio. Nam uirtuti quidē opposita manifesta sunt, ut ignauia fortitudini, iniustitia iustitiæ, intemperantia modestiæ, stultitia prudentiæ, & per alias honesti partes oppositum inuenire, nō difficile est. Quæ autem etsi finitima uidentur, tamen procul absunt, eaq; re inter uitia rectißime numerantur, ut exemplo ostendemus, huius generis sunt, Confidentiæ

contrarium est diffidentia, audacia non contrariũ, sed oppositũ ac propinquum, ac tamen uitium est. Similiter perseverãtiæ, quæ uirtus est, pertinacia finitima est, religioni superstitio, et cæteris semper uirtutibus, quæ finitima uidentur, uitia fugienda sunt, quæ nonnunq̃ nec certo quidem nomine appellãtur. Officijs autẽ propinqua putamus uitia, quæcũq; aliqua circunstantia non recte facta uidẽtur, ut si potestatem alicuius rei cuidã homini esse cõcederemus, eo autẽ modo, aut tempore, aut loco, aut causa non debuisse facere contendimus. Quare quũ aliquid huius accidit, ut uel officio rẽ fieri absolute negemus, uel alicuius potestati subiectam non esse, inficiatione: quum ex aliqua circunstantia infirmamus, obsistentia utendum arbitramur. Verũ quoniam res expetendas tripartito diuidimus, honestum scilicet, utile & coniunctum, honestumq; in rectum & laudabile, ac de recto quantum ad rem pertinet, satis dictũ est, consequens est ut de laudabili breuiter differamus. Laudabile. *Laudabile est quod conficit honestam, & præsentem & consequentem cõmemorationem, id ex officio & uirtute nascitur. Quare ab officio & uirtute re quidẽ non separatur, in dicendo autem ideirco separari solet, quoniam non solũ uirtus hominibus, uerumetiam laus per se expetitur, qua ratione nõnunquam recto prætermisso à sola laudis petitione cohortamur, quum ostendamus quam famã, quam gloriam consecuturi simus. Item quam infamiam*

fugiẽ

fugiemus, quam ignominiam euitabimus, si hoc fece rimus: quod ita esse, aut partibus honesti comprobabitur, quum ab omnibus laudari uirtutẽ dicemus: aut moribus, aut consuetudine omniũ, aut sapientioribus hominibus, & his maxime, qui harum rerũ peritissimi habẽtur, aut ciuibus nostris, socijsq; laudabile uisum iri ostendemus, quæ omnia non tenui, sed graui & ampla oratione prosequemur. Sed de honesto satis dictum est, nunc de utili breuiter dicamus, quod partim bonorum præsentiũ conseruatione, ac absentium cõparatione, partim incommodorum instantium propulsatione ac futurorum inhibitione diffinimus: hanc utilitatem quæ in ciuilibus quæritur causis totã corpori attribuimus. Nam res fortunæ omnes ad cõmodum ferè corporis expetimus: Ac ciuitatis quidem quasi corpus ea conficere arbitramur, sine quibus nec ciuitas quidem est, ut agri, portus, pecunia, classis, nautæ, milites, socij, quæ quàmuis ita se habeant ut nonnulla etiam horum ad conseruandam ciuitatem necessaria non uideantur, tamen quoniam nullum est, quod aut huic aut illi ciuitati necessarium non sit, idcirco corpus ciuitatis constituere huiusmodi omnia dicenda sunt. Nam mediterranea quidem tanquàm extraneas res quasdam, quibus non necessario constituatur, sed amplificetur ac exornetur, solum classe, & nautis necesse est: Venetiarum autem præclarissima nostris temporibus ciuitas, nautis, classe, portu non minus constituitur, quàm pecunia, mi- Venetiæ.

litibus, socijsq; corroboretur. Hæc ideo diximus, quoniam perutile immo necessarium oratori putamus, si recte consulere patriæ studet, ut diligenter consideraret, quibus ciuitatis corpus tanq̃ ad uiuendũ necessarijs membris contineatur, quibus coadiuuetur, quibus exornetur. Plurimum enim interest ad dicendum, ad corpus ne ciuitatis pertinere ostendas rẽ qua de agitur, an ad amplitudinem & dignitatem solum. Ac primum quum ad salutem, necessariũ: secũdum quũ ad ornatum pertineat, usus appelletur. His ita consideratis si quis agros, portus, pecunias, & quæ huiusmodi, quàm ampla dicit conficienda, is quoniam potentiorem ciuitatem cõfici censeat, amplitudinem simul cum incolumitate ciuitatis conseruandam dicit.

Vtilitatis partes. Incolumitas. *Quare utilitatis partes duas esse censemus, incolumitatem & potẽtiam. Incolumitas est salutis tuta & integra conseruatio: huius partes sunt, custodia regionis, mœnia, portus, classes, nautæ, milites, socij, arma, equi, imperatores clari, pecunia & quæ ea consequuntur, ut est earum rerum, quæ efferuntur et inferuntur diligens obseruatio, redditũum amplificatio, impensarum diminutio, & quæ huiusmodi, dum hæc omnia necessariò ad constituẽdam, & conseruandam ciuitatem requirantur.*

Potẽtia. *Potentia est non ad sua conseruanda solum, sed ea etiam, quæ aliorũ sunt obtinẽda, idonea rerum facultas. Potentiæ partes sunt hæ, quas & incolumitatis diximus, dũ illis amplum quoddam & excellens ac minus necessariũ*

esse additum intelligatur, ut per ea non solũ ad defendendam iniuriam, uerumetiam ad inferendã ciuitas multum ualeat. Sed de utilitate nunc satis. Quare coniunctum tum ex utilitate, tum ex honesto cõsideremus. Huius coniuncti partes ponimus dignitatem, amplitudinem, amicitiã, bellum, pacem, legislationem. Dignitas est alicuius honesta, cultu, honore, & uerecũdia, digna autoritas. Amplitudo est potentia aut maiestatis, aut aliquarum copiarũ magna abundantia. Amicitia est mutua beneuolentia, quæ consensu, ac pari uoluntate conficitur. Bellum est aut ad expellendũ præsentem, uel futurũ metũ, aut ad amplificandũ imperium, ciuitatum contẽtio. Pax est cœpti belli fœdere depositio. Legislatio est alicuius rei ex sententia totius populi dispositio. Ad hanc lationem legis tanq̃ membra tam abrogationẽ quàm correctionem ac expositionẽ legum adijcimus. Abrogatio legis est, quum dicimus non esse seruandã legem, quoniam inutilis, aut inhonesta, aut utrunque. Correctio legis, est alicuius rei in lege additio uel diminutio. Expositio est obscuræ legis interpretatio. At loci quidem, quibus omnis suasio aut dissuasio fieri soleat ferè omnes expositi sunt. De his enim & ex his, ac eorũ contrarijs omnis deliberatio fit. Hæc igitur omnia, ut diximus, negotialis constitutionis locis accommodanda sunt, & quum utilia & honesta, tum necessaria & facilia demonstrãda sunt. Necessariò fieri dicimus quæcunque aut natura

Vtilis & honesti coniunctorum partes.

Dignitas.

Amplitudo

Amicitia.

Bellum.

Pax.

Legislatio.

Abrogatio.

Correctio.

Expositio.

Necessaria.

sui, aut casu fieri necesse est. Nam oriri solem atque occidere, mori hominem, uri flamma, natura sui necessaria sunt. Vrbem quampiam in hostiū peruenire potestatem simpliciter necesse non est, sed casu. Nā si ita accidit, ut undiq; hostiū copijs circundanda sit, neq; auxiliū aliunde poßit expectare, neq; ciues rerum abundantia, præterea uel manu, uel natura loci muniti sint, nec quid sit, quod hostes inde amouere poßit, urbem in hostiū potestatem uenire necesse est. Ciues autē ab huiusmodi seruitute liberari adhuc aut fuga, aut morte, aut deditione honesta & liberis digna, poßibile est.

Poßibile.

Facile est, quod nullo aut sine magno labore, sumptu, molestia, quàm breuißimo tēpore confici potest.

Facile.

Labor.

Laborem uerò, sumptū, molestiā, longinquitatemq; temporis, non simpliciter, sed cōparatione rei, qua de agitur, considerare putamus. Nā qui nullus aut paruus labor uideri debet, si rei præclaræ gratia suscipitur, is maximus iure existimabitur, & si parua quadam de re subeundus diceretur. Sed facilitati ac neceßitudini difficile ac impoßibile opposita sunt.

Difficile.

Difficile igitur est, quod sine magno labore, sumptu, molestia, longinquitateq; tēporis confici non potest.

Impoßibile.

Impoßibile similiter ac quod necesse est, aut natura sui fieri nō potest, ut quiescere cœlū, moueri sursum lapides, deferri ignem: aut casu, si, quū alicui quæ superius enumerauimus urbi accideret, impoßibile diceres ciuitatē euadere. Hæc igitur quatuor, quæ tam honestati quàm utilitati adiuncta

dicimus,

dicimus, siue horteris, siue dehorteris, diligenter considerãda sunt, & ea quidem, quæ natura sui aut fieri non possunt, aut necessariò fiunt, quum in dicendi rationem incidunt, nihil erit quod multa dicamus. Nulla enim ratione huiusmodi naturam lenire possumus. At in alijs si hortamur, impoßibile non huiusmodi sed difficile, difficile facile esse ostendemus, ut in superiore exemplo, si permanere ac defendere urbem censemus, multa inueniemus, aut à conditione loci, aut ab inscitia hostium, aut à calliditate et consilio nostro, quibus rem fieri posse, quàmuis difficile confirmabimus: deinde quum iam animos auditorum eo quòd poßint euadere exuscitauerimus, qđ difficile dicebamus, facile appellabimus. Idq; uel ex re ipsa, quòd cito, quòd sine magna molestia & labore, si hoc aut hoc faciemus, uel ex comparatione cõprobabimus nullos labores, nullam molestiam, nihil esse tam arduum, tam difficile, tam periculosum, qđ pro libertate iucundum uideri non debeat. Econtra uerò si dehortabimur, facile difficile, difficile impoßibile appellabimus. Quod, nisi omnes partes bene & diligenter occupabimus, ac postremò sic eas colligemus, ut uel uno spiritu oculis auditorũ subijciantur, nunquàm commode consequemur. Quare quemadmodum ei qui hortatur unum aliquid sufficit, quo rem & fieri posse & facile fieri posse confirmet, ita ei qui dehortatur nihil per se solum sufficit, ut aut impoßibilem aut rem necessariam confirmet, nisi simpliciter

pliciter res huiusmodi esset. Vnde patet, quòd qui ea fu necessariam aut impoßibilem rem dicit, nisi asseueranter omnia conglutinet, ac sub uno aspectu demum omnia colligat, nihil faciet: qui contradicit ei, sufficit ut aut loco, aut tempore, aut persona quadã, cõsilio, cautione, mendacio, pollicitatione, pactione aliqua, rem facilem poßibilémque ostendat. Praeterea scire oportet nõ ex ipsa re solum, sed etiam ex adiunctione plerumq; huiusmodi neceßitudines considerari solere: quod quum accidit, aut in adiunctionem tota causa transfertur, aut ex utraq; parte, si res quoque orationem patitur, quum exhortationes, tum dehortationes conquirendae sunt. Verum in exemplo propositio satis iam † praeceptum est, quomodo ex ipsa re suademus, aut dissuademus. Ex adiunctione autem hoc pacto, necesse est ut deditione hostibus te tradas, nisi fame malis perire. Nam cũ rem ipsam si fieri potest labefactaueris, quòd non necesse sit ut te tradas (Poteris enim te fortiter manu defendere, aut consilio superare hostem, & si quid huius dici potest) ad ipsam adiũctionẽ uenies, quã si fieri potest, primo negabis, uel q parcius distributa frumẽta diutius poßint sufficere, uel quòd alia etiam inueni poßunt: deinde honestius esse dices, uel si certum ex fame cõstaret exitium, in libertate fortiter mori, quàm in seruitute ignauiter simul & miserabiliter uiuere. Verum quoniam honestum & utile deliberatiui generis finem diximus utilitatisq; partes duas esse putaui

perceptum
Adiunctio.

se putauimus, unam quæ incolumitas, alterã quæ cum ad uim atq; opes spectet, usum nominamus, considerandũ est cuinam istorum adhæreat adiunctum, honestati ne, ut si diceres, necesse est hoc faciamus, si hõneste uolumus uiuere: an incolumitati, hoc modo, necesse est si incolumes esse uolumus, arma præparemus: an usui & commoditati, hoc pacto, necesse est, si sine incommodo uolumus uiuere, ea exportare, quibus abundamus: ea inuehere, quibus egemus. Omnibus igitur adiunctio inhærere nequaq̃ neganda est. Verum honestas sine qua nec uiuere quidem homo dicendus est, summam necessitudinis obtinet. Incolumitas post honestatẽ maxime necessaria est, usus et cõmoditas tertiũ locum necessitudinis, ac leuissimũ subsortita est. Hæc quũ inter se comparãda sint, cõmoditatem nunq̃ incolumitati, aut honestati, apertè anteponendã esse dicemus: q. si causa hoc postulat, cõmoditatem ac usum incolumitatẽ appellabimus, idq; ita esse rationibus, q. sine huiusmodi cõmodo incolumitas, aut difficile, aut nullo modo conseruari possit, cõprobabimus: deinde incolumitatem comparabimus honestati. Neq; enim ita clare contendemus incolumitatem & tutelam uitæ honestati præferendam (Nullus enim id æquo accipiet animo) sed quòd nihil honestum sit, qđ salutem non pariat: uirtutibus uti non posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: ipsos etiam deos infestos his esse, qui sibi pericula, necémq; inconsultò ascíscunt. Quare incolumitatem præponendam,

quia

quia nunquàm sine honestate sit: honestatem sine incolumitate, nomine solum, re nihil esse, hoc pacto cõparationem faciet, qui tutam rationem honestæ rei proponet: qui contrariam partem defendit, primo si ex re dici potest non esse honestũ huiusmodi, ut non separetur ab incolumitate, breuiter ratione, autoritate, exemplo demonstrabit: uel si hoc melius uiderentur auditores suscepturi, eum tutè uiuere, qui honeste uiuit, asseuerabit, non qui in præsentia incolumis sit: & eum qui turpiter uiuit, incolumem esse non posse, & his in periculis uersari, ut uel seipsum ac umbram suam pertimescat. Quare non honestatẽ incolumitati, sed incolumitatem honestati coniunctam esse dicet. Vnde sine honestate incolumitatem nomine solum esse, deinde uel dolorẽ si is timeatur, uel mortem si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse, considerare quæ sit turpitudo consecutura: At non immortalitatem, neque æternam incolumitatẽ cõsequi, nec esse exploratum illo uitato periculo, nullũ in aliud periculum uenturos, uirtute uel ultro ad mortem proficisci eße præclarum, fortitudini fortunam quoque adiumento esse solere. Sed comparatio quidem incolumitatis cum honestate hoc ferè modo fieri potest. Sæpe autem & ipsum honestum inter se, et utile nonnũquàm sibiipsi comparandum est, quod fit si ambæ partes deliberationis, aut honestæ aut utiles uidentur. His ergo in causis primo dabimus operam, ne huiusmodi res esse credatur, ut utraq; deliberationis

tionis pars honesta aut utilis, sed hæc honesta, illa turpis: hæc utilis, illa inutilis uideatur: primum ex iuridiciali absoluta ostendemus, quòd hoc natura, lege, consuetudine, iure communi, pacto, iudicatisq; innitatur: illud èccontra alterum coniecturis assequemur, quare natura rei, loco, tempore, persona, causa, hoc utile, illud inutile, per contentionem ostendere poterimus. Deinde si ex causa fieri uidetur, per obsistentiam utrumque utile aut honestum confitebimur, & hoc tamen honestius aut utilius esse contendemus: Idq; iisdem de causis, & ex iisdem locis comprobabimus. Præterea in comparatione utilitatis, quum locorum, temporum, personarumq; contentio fit, ut quum, bellúm ne, an pax ex ratione nostra fieri possit consideramus, non circunstantias solum conferendas arbitramur, uerum etiam cætera, quæ aut circunstantiis attribuuntur, aut eas consequuntur. Nõ enim solum cui locus commodior, cui tempus aptius, quis meliore causa nititur considerandum est, sed militũ etiam numerus, uoluntas, industria, exercitatio, audacia, obedientia, fides imperatorum. Præter hæc ferè omnia, scientia, fortuna, uirtus, autoritas, utriusq; ciuitatis pecuniæ, arma, equi, naues, nautæ, nautarúmque peritia, & patientia, similiter quænam gens audacior, bellicosior, maioris animi, adeò ut etiã uicta, non se uictam reputet: at altera ignaua, timida, quæ uerbis solum se efferat, & in aduersis rebus omnino concidat, in secundis tumore corrumpatur. Ita

rebus

rebus corporis cũ externis facta cõtẽtione, p demõstrationẽ quid utile, aut quid utilius facile uidebimus: quæ omnia ita dicemus, ut simul quoque, quid nobis factu facile, quid illis difficile aut difficilius, quid necessarium, impoßibiléq; sit, si opus erit, appareat. Eisdẽ enim rebus corporis cũ externis, hæc quoq; cõprobantur amplius: id quoque breuiter hic commonendum puto, laudem utilitatémq;, ac eorũ opposita quadripartitò, ut in secundo diximus, spectare oportere, hoc pacto, Si hoc facimus, & si qua præsens est infamia, diluetur, & quæ in posterum consequeretur euitabitur aut lenietur, aut quam habemus laudem conseruabimus, & maiorem acquiremus,: Item ex parte commodi ac incommodi: si hoc facimus, aut nõ facimus, & præsentia cõmoda continebimus, & adipiscæmur maiora, et si quid incõmodi est abijcietur, aut diminuetur, & qđ incõmodi futurũ erat, nõ aderit aut minus aderit, Sed iam nihil esse puto qđ ad deliberationẽ pertineat, cuius fontes & radices non aperuimus, quorum omnium illud maxime in omni deliberatione memoria tenendum, ut maior orationis uis eò conflectatur, quod magis obstat, ut uerbi gratia, si bellum agẽdum dicis, cum quibus ad bellũ opus est acriter consideraueris, quòd armis, militibus, classe, Imperatoribus, nautis, si quid horum facile haberi posse non uideatur, quomodo comparari queat, enodabis, et quoniã hæc pecunijs apparantur, earum quoq; copiam, unde acquiretur, nisi in promptu sit,

Vtilitatem eiusq; oppositũ quadripartito spectari.

decla r

declarabis, idque ordine faciendum, si qua de facultate pecuniarum dubitatio subesse uideatur. Quare resolutionis atq; compositionis ferè modo cuncta nobis utrinque excogitabuntur, & ex comparatione, si opus est, nostra efferemur, hostium deprimentur, aut si re aliqua hostes antecellunt, uel pluribus uel potioribus nos superiores ostendemus. Verum hæc de deliberatione sufficiant, de qua lõgiorem sermonem contexuimus, quoniam nullus satis doctrinam hanc explicasse, aut græcè, aut latinè nobis uisus est. Nam omnes quos ego legi, uix de hoc genere principium præcipiendi fecerunt, & finem statim attulerunt, siue quòd rem difficilem rati sunt, siue quòd usu rerum potius quàm præceptis confici putauerunt. Nos non ab re fecisse arbitror, quòd quantũ oratoris interest, explicare conati sumus. Nunc de demonstratiuo dicemus, si prius id commonuerimus, cætera in deliberationibus, similiter ac in iudiciali genere fieri solere. Argumentationis enim modi, propositiones, rationes, confirmationes, solutiones, eodem modo etiam hic fieri debere nullus dubitat: perorationes similiter, aut per enumerationem, aut per cõquestionem, aut per amplificationem conficiuntur. Nam & utilitas, uirtus, laus, amplificanda nonnunquàm, cum horum gratia aliquid faciendum, exhortamur: & calamitas, & miseria præterita, instans, consequens, ante oculos per commiserationem ponẽda est,

quam

quum erumpere ab ijs malis, ad quicquam boni suscipiendum cohortamur.

DE GENERE DEMONstratiuo.

Demonstratiuum est, quod attribuitur in alicuius certæ personæ laudem, uel uituperationē cum amplificatione. Eius partes sunt laus & ui-
Laus. *tuperatio. Laus est oratio amplificatiua rerum bona-*
Vituperatio *rum, quas certæ inesse personæ dicimus. Vituperatio est oratio amplificatiua rerum malarum quas certæ inesse personæ diamus. Verum etsi certarum personarum laudem & uituperationem esse affirmo, non tamen ignoro has demonstratiui generis partes nō solum personis, sed rebus, tēporibus, locis, plantis, animantibus etiam nōnunquàm attribui. Nam ut singulos sæpe homines, gentésque uniuersas demonstratione amplectimur, sic uirtutum aliquā, uer, aut æstatem, montes, ortos, uites, lauros, boues, equos, aut uituperatione, aut laude dignos putamus: quæ omnia, quum de his dicitur, personarum tenere locum arbitramur: eisdem enim locis ferè in horum atque in personarum demonstratione utendum est. Quare ut hæc commodius transigere poßimus, huius quoque generis quo per omnes partes suas absoluta inuentio sit, præcepta breuiter exponēdà uidentur, Nā quàmuis rarò in uita hoc genus separatim temporibus nostris acādere posse forte uideatur, at in iudicialibus & deliberatiuis causis sæpe magnæ partes eius uersantur.*

santur. Etenim ita se habere tria hæc genera sæpe cōsiderauimus, ut unum in altero sæpißime inueniatur, ac nisi alterum alteri innitatur, non posse graui atque facunda, ueréque oratoria oratione absolui. Nam deliberationis partes in iudiciali, tum occupare necesse est, quum acriter quicquam peccatorum puniendum hortamur, ne illius rei, quasi autoritate iudicum, sumpta licētia, omnes in eiusmodi scelera ruāt. Quæ enim incommoda euenient accusator, contráq; defensor quid commodi ex absolutione, qui deliberationis loci sunt, diligenter et considerant et exponunt. Quid enim in eodē iudiciali, nónne magna demonstrationis pars conficitur, quum ostenditur, quàm utilis uitæ hominum sit, aut contrà is cuius de re agitur, fuerit, futurúsue sit, & causa, quæ plurimum in coniecturis ualet, nónne nisi demōstratione uitæ probetur, partim conficit? Idem in relationibus, alijsq; constitutionis partibus solet usui euenire. Iudiciale uerò genus duobus in reliquis inueniri, cui dubium unquàm fuit? Nam quum iuridicialis constitutio eius generis propria uideatur, ea cæteris in generibus plærumque uersari solet, ut si quum faciendum ne sit quicquàm deliberes, iure ne fieri poßit consideres: similiter quoque si iure aut iniuria uituperandum uel laudandum quenquam contenderes, atque id ipsum demonstratiuum genus quum in plures deliberationis locos, tū maxime in exhortationes belli aut pacis quum uires hostiam nostris uiribus comparantur, ita

Tria genera ĩ una cōplecti causa

incidit, ut huiusmodi contentio ne fieri quidem aliquo pacto posſit, niſi demonſtrationis locis utaris. Quas ob res ſi quis uno in genere quàm plurimum ualere deſiderat, is oportet ut in omnibus elaboret. Quoniã ergo non minus induſtriæ in hoc quoq; genere cauſæ, conſiderandũ putamus eſt, ut diligenter ac breuiter hæc etiam pars abſoluatur, per partium orationis ordinẽ, documenta exponi debere intelligo.

Partes orationis demõſtratiuæ.

Exordium.

Partes orationis demonſtratiuæ, ita ut in alijs ſex eſſe putamus, exordiũ ſemper ferme per principium tractatur. Nam etſi ex conſuetudine accidat, ut in nonnullis Venetiæ ciuitatibus fieri uidi, ut neceſſe ſit aliquem laudare, quis minime probus uideatur, tamen beniuolentia capta ex hoc ipſo quòd officio noſtro fiat, & quòd bonam conſuetudinem ſeruãdam putamus, quæ probos meliores, improbos bonos ſæpe reddere conſueuit, ad reliquas orationis partes ueniemus, de quibus mox dicetur. Principium ergo, aut à noſtra, aut ab eius de quo dicitur, aut ab eorũ qui audiunt perſona, aut à rebus ipſis ſumitur.

A noſtra perſona principium.

A noſtra perſona, ſi laudamus, aut officio facere uel quòd cauſa neceßitudinis intercedat, uel quòd in eo loco, honore, dignitateq; ſimus, in qua qui fuerũt, ſemper huiuſmodi munus ſuſceperint. Hoc tamen tum faciendum arbitramur, quũ non bene effugere poſſumus, quin uel improbum laudemus, quo in caſu etiã illa non erunt aliena, nos ideo ſuſcepiſſe laborẽ, ut opera noſtra non paruam utilitatẽ uniuerſæ ciuitati con

fera

feramus, bene nos perspexisse, laude improbos probos, bonos meliores fieri: hic tamen si is quoq; audiret, de quo dicimus, ne eum offendamus, addere possumus, certo scire nos hunc probatũ uirum ita excitari laudibus, ut ex probo meliorem futurũ non dubitemus: aut à studio facere affirmabimus, quòd huiusmodi uirtutis sint, qui laudantur, ut ex laude ipsorum appareat qualis noster quoq; animus sit, et simul nobiscũ cæteri ad similem uirtutem accendãtur. Si uituperabimus, aut meritò facere quòd ita tractati sumus, aut studio quòd utile putemus esse ab omnibus unicam maliciã atq; nequitiã cognosci, uel ꝙ placet ostendi quid nobis displiceat, aut officio, quòd in eo loco, honore dignitateq; simus, ut hoc nobis uel necesse faciendum sit. Ab eius persona de quo dicimus, si laudabimus dicemus illius facta posse uerbis consequi neminem, quoniã huiusmodi sint, ut omniũ laudatorum eloquentiã facile anteire poßint, omnes illius uirtutes prædicare oportere, uix aliquid eo dignum ab omnibus dici posse. Si uituperabimus, paucis commutatis eodẽ ferè modo dicamus. Nam quoniam laus uituperationi opposita est, si pauca laudationis uerba in contrarium uertes, uituperationem nimirum conficies. Ab auditorum persona, si apud eos laudabimus qui hominem cognouerint, dicemus nos monendi causa pauca dicturos. Sin essent ignari, ut talem uirũ uelint cognoscere petemus, quoniã in eodem uirtutis studio sunt, qui audiunt, atquè

A persona eius de quo dicimus.

ille quem laudaturi sumus. Praeterea sperare nos facile his huius facta probaturos, qui ad haec sponte parati sunt, qui quum sua studia praeclaris uiris placuisse uideant, alacriores ad complectendam huiusmodi uirtutem efficientur. Contraria erit uituperatio, quoniam nouerint, pauca de malitia, nequitiaq́; eius dicturos. Quòd si ignorarent, petemus ut cognoscere uelint uti singularem malitiam uitare possint. Praeterea sperare nos illius uitam ipsos uehemēter improbaturos, quoniam dißimiles sint.

A rebus principium. *Ab rebus ipsis, incertum esse quid potißimū ex tanta multitudine rerum, quas optime geßit, laudare debeamus, uereri ne quū multa dixerimus, plura praetereamus, nullam esse orationem, quae illius factis non uincatur. Et si quē ex eloquentia laudaturi sumus, in hac excellentia rerū, ipsius opus esse oratione dicemus, & quae huiusmodi sunt, quibus contraria sumuntur in uituperatione.*

Narratio. *Principio ita tractato, narratio nō erit ulla, quae necessario cōsequatur, sed si quid inciderit quo aliquod factū eius, de quo loquimur nobis narrandū sit, cum laude ac uituperatione ampla prout res postulat narrabimus. Sed narratio sicut nūquàm ferè incidit, quum eū laudamus, cuius facta nota sint, & sola amplificatione indigēt, sic semper inuenitur, quū quid fecerit ignotum sit, quae nō uno in loco tota ut in alijs generibus cogitur, sed paßim ut quicq; amplificandū est, breuiter narratur, quod & in alijs accidere posse propter multitudinem rerum*

rum non ex reo solũ, ut dictum est, uerumetiam ex accusatore, Cicero in Verrẽ, testatur. Diuisione utemur commode, si naturam eius rei quam laudamus, diligenter quibus consistat considerabimus. Nõ enim oportet (ut plurimi putant) quoniam omnis demõstratio, aut ex rebus quas externas appellant, aut ex his, quas corpori aut animo attribuunt in has partes semper orationem distribuere. Nam & fastidiũ auditoribus pareret si sæpius fieret, & ignorantiæ uitium non euitaret, si quis rei naturam non relinqueret, & his communibus semper esset occupatus. Quare optimum factu putamus ut in iudicio atque consilio is bene partitur, qui quum omnia quibus facile absolui poßit causa considerauit, ea reducit in paucißima quædam genera, quibus in diuisione utitur, sic hoc in genere, si poëta, uerbi gratia, uel orator laudandus est, danda est opera, ut intelligamus quibus rebus poëta eximius aut eloquentißimus orator ad tantam facultatem profectus sit, quæ omnia ad quàm pauciora maxime possumus reducemus, deinde unumquodq; etiam eorum si in plura diuiditur, locis suis distribuemus. Sic enim eloquentiæ magister Cicero, cuius quũ clarißimas legimus orationes, multa diuina huius artis ornamenta nobis affluunt, quum scribimus, ea solum notamus, quæ occurrunt, sic inquam ipse in oratione pro Pompeio præficiendo in ea parte fecit, in qua summas imperatoris laudes diligẽter persecutus est, ubi etsi laudatio

Diuisio.

Exemplum è Ciceronis oratiõe pro Pompeio.

datio ipsa Pom. propter consultationem adhibita sit, diuisio tamen non aliena ab ea distributione est, quæ si summum imperatorem laudare uellet, nõ ut præficeretur, sed ut clarior fieret adhibẽda fuisset: quid ergo dicit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, sciẽtiam rei militaris, uirtutem, autoritatem, felicitatem. Oportet igitur si Ciceronẽ imitari uelis, in eas partes breuiter ac absolute diuidere, quæ totam rem complectuntur, atq; cõstituunt, deinde singulas partes loco suo in minora discindere, si ita faciendum uidebitur, aut etiam omnia non distincte, sed paulo confusius agere, si hoc cõmodius fuerit, quod ipse in eadem oratione factitauit. Nam quũ multas dicat esse uirtutes imperatorias, multasq; numeret, confusius pòst eas insequitur, q̃ ad distinctam diuisionem † pertineat. peruenia*t*

Quod quare faciat, aut in cõmentarijs eiusdẽ orationis, aut quum de summa grauitate oratoris agemus, latius dicetur. Nunc quoniam de confirmatione & cõfutatione huius generis dicendũ est, quæ partes orationis nunquàm bene posse tractari uidẽtur, nisi quis constitutionem causæ nouerit, habeat ne constitutionem demõstratio, differendũ est. Magni enim interest, quũ causa proponitur, scire, sit ne constitutio quærenda, quæ totã causam contineat quam principalem nominamus, an in dicendo solũ emergat, atq; erumpat, quam incidentem dicimus: qua in re, difficili atq; obscura uererer equidem, quod sentio aperire,

Constitutionem in genere demonstratiuo nõ esse.

rire, nisi uiderem nullo pudore multos in medium afferre quæ opinamur, etsi non solum falsa, uerũ etiam inutilia nimium ad dicendum existant. Dicunt enim demonstratiuam causam, non minus quàm deliberatiuam, uel etiam iudicialem, constitutiones suscipere: quem errorem tam magnum, tam ad dicendũ incommodum, tunc iure reprehẽdisse arbitrabimur, quum eas rationes, quibus niti uidetur, confutauerimus, quod ut facilius fiat, rationes eorũ prius breuiter exponemus. Primo igitur Ciceronis, Quintiliani, Victorini, Martialisq; cuiusdam autoritate ratum dicunt esse quod sentiunt, deinde nullam unquàm causam censent esse dicendam, quæ constitutione aliqua non contineatur. Quare cæcos nos penitus esse asserunt, si demonstrationem & causam esse censemus, & nulla constitutione complecti: hoc enim, natura ipsius rei nullo pacto fieri posse affirmant. Idẽ enim asserunt esse, hominem sine ratione, & causam sine statu inueniri posse. Tertio, facti aiunt cõtrouersiam in omnia tempora distribui. Nã & quid factũ sit potest quæri, hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlysses: & quid fit, hoc pacto, bonó ne animo sint erga rempublicã Fregellani: et quid futurũ sit, hoc modo, si Carthaginẽ reliquerimus incolumẽ, nũquid sit incõmodũ ad rẽpub. peruenturũ. Hæc enim à Cicerone ipso in primo rhetoricorum ita exposita sunt, quo fit, ut ad hanc rationem autoritas quoque tanti uiri accedat, in quibus omnibus quũ coniectura

Errores quorundam cõfutantur.

comprehendatur, eam coniecturam quæ in præsenti tempore uersatur, uel Victorino testante, quum describendi sint Fregellani, ac ex laude, uel uituperatione ipsorũ demonstrandum sit, bonúm ne an malũ erga rempu. gerant animum, demõstrationis esse dicunt. Quarto, si clarißimorum hominũ orationes in demõstratiuo genere constitutionibus absolutæ sunt, necesse esse dicunt, ut uel male huiusmodi orationes conscriptas arbitremini, uel non posse demonstrationem constitui sine constitutione aliqua concedatis. At constat, si Quintiliano credendum est, C. Cæsarẽ in uituperando Catone tribus usum fuisse constitutionibus, idq; Ciceronem ipsum notasse: aut ergo casu & impetu quodã naturæ, à qua tamen profecta omnis ars est, non arte Catonem uir ille uituperauit, aut si arte usus est, nõ potestis negare constitutiones ita demõstratiuũ ambire genus, ut ne genus quidẽ sit, si ab omni cõstitutiõe destituatur. Nam primũ quidẽ si dicetis, C. Cæsarem impetu non arte uituperationẽ illã ædidisse, nihil ãplius nobis uobiscũ erit, qui tam impudenter huius artificij autores contẽnatis. Hæc illi quũ dicũt, contentionis nobis multo cupidiores esse uidentur q̃ ueritatis. Ita enim eos cõtrouersia uerbi exagitat, ut neq; seipsos neq; nos recte intelligere uideãtur: uerũ ut apertißime omnes percipiant quibus uel parũ huius facultatis inest, rem sicuti intelligi debeat, breuiter exponemus, deinde argumentis rationibusq; suis facilius respondebimus.

Demon

Demonstratiuū genus, quum simplex est ac purum, hoc est; solum demonstratiuum absq; deliberatione quapiam atque iudicio, semper id amplectitur quod certum est: quod cū ueterum usu, quo inuenta omnis demonstratio est, & consuetudine laudandi uituperandiq;, tum maxime ratione comprobatur. Nam & qui ultima demonstrationis initia quærunt, inde asserunt laudandi consuetudinem ortam, quòd qui in gymnasijs, palæstra, cestu, cursu, alijsq; huiusmodi generibus, alios in cōtentione uincebant, & coronari & laudari solebāt. Quam rem Pindari Odæ, quibus Olympionicos ad astra tollit, confirmant, qua in laudatione, non solū re, sed ne suspicione quidē affuit unquam aduersarius. Hanc consuetudinē inde acceptā, omnes quoq; oratores, qui in hoc genere uersati sunt, diligenter conseruāt. Rarò enim huiusmodi orationē inuenies, in qua sibi orator aduersariū totius huiusmodi causæ confingere audeat, quod ratione fieri necesse est. Non enim uidetur absq; ratione fieri, quod crebrò fiat. Quare si rationem aperuerimus, pristinā consuetudinem, & orationis usum, rectè sine aduersario constitutam intelligemus. Si laudator & uituperator hoc in genere inter se aduersarij non sunt, nemo unquā aduersarius inueniri poterit. Nam quū ita inter se opposita sint laus et uituperatio, ut accusatio & defensio, suasio & dissuasio, oportet ut accusator defensori et dissuasori suasor, sic uituperatorē laudanti aduersariū esse. At in demon

Pindari odæ.

demonstratiuo genere laudator uituperanti nunquàm re aduersarius est. Relinquitur ergo, ut genus hoc aduersario careat. Nam si quis Ciceronem, uerbi gratia, laudandum contendit, atque alius eundẽ non laudandum opinatur, iiq; inter se aduersarij sint, iam huiusmodi demonstratio de natura sui decidit, & aut iudiciale, aut deliberatiuum genus complexa est, quo modo non negamus constitutiones in demõstrationem incidere. Verum quæstio non de hoc, neque de incidenti constitutione habetur, de qua paulò pòst uidebimus, sed utrum demonstratiuo generi ex natura sui principalis non incidens cõstitutio attribui possit, quod adeò falsum est, itáque aliena ab omni demonstratione constitutio uidetur, ut nec demonstratio quidem sit, si constitutionẽ recipiat. Necesse est enim ubicunque constitutio inueniatur, ibi & aduersarios de re aliqua inter se contendere. Est enim ut & nobis in primo expositum est, & omnes conclamant, nihil aliud constitutio, nisi defensoris prima repulsio cum accusatoris insimulatione coniuncta. Porrò quũ aduersarij de re quapiam contendunt, tunc decerni, dijudicaríque aliquid necesse est, quod primo iudiciali, deinde deliberatiuo accidit. Quare demõstratiui generis proprium erit, omni constitutione carere. Aliter enim res, quæ demonstratiuo generi subijcitur, certa non erit, sed in controuersiam trahetur. Laudandus est, quòd linguam Latinam eloquentia sua decorasset Cicero, si nullus contradicit, demonstratio

stratio pura est, neque ob id qui laudat, tacere debet: quòd enim laudandus sit, omnes laudatori tacitè concedimus, quibus uerò laudibus, quàm amplis, quàm firmis rationibus comprobatis audire desideramus, quo fit ut ea, quæ inconsistẽtia in alijs generibus essent, hic consistant, neque pugnantia dicimus, quòd consistere aliquid absque statu putemus. Hoc enim *generibus cæteris accidit necessariò, quòd et aduersarij sunt, & principales status, & quidem clarè & explicitè inueniantur.* Hic *tamẽ unde principalis oriatur, re non sit, ut tibi ipsi obijcis, ac aduersariũ adesse fingis, ita statum occulte & impliate oriri necesse est, quod ad constituendam causam in demonstratiuo genere sufficere res ipsa docet.* His *ita dictis, rationes suas qualesnam sint, consideremus.* Primum *(inquiunt) et* Cicero *in ueteri, &* Victorinus, *qui eos libros rhetoricorum exponit, omni in genere incidere constitutiones confirmant.* Nam *quum dicitur bonó ne animo sint erga rẽp.* Fregellani, *describẽdi nobis sunt* Fregellani, *qui semper uidebantur aduersi.* Quare *hoc in themate demonstrationẽ contineri* Victorinus *putauit, neque nos negamus, sed tamen hic principalis causa demonstratiua non est, sed ad probationẽ principalis incidit causæ.* Nam *ut sæpe dictũ est, nõ ab eo qđ probat, sed ab eo qđ probatur causæ conspiciendæ sunt.* At *hic principale illud bonó ne animo sint, demõstrationis nõ est, qđ uel ipsa propositione perclarum est,* Sic *enim in duobus generibus in de*

Victorinus.

in demõstratiuo certius ut omnis absit controuersia proponitur, hoc pacto, bono animo sunt Fregellani erga nos. Principale igitur illud non est, quòd aduersi reip. aliàs quoque fuissent, aut non, sed & certum ex historia esse potest, & principalẽ quæstionem probat. Quare, si qua etiam constitutione hoc secundum pertractandum fuerit, ea non principalis, sed incidens constitutio dicenda est. Neq; tamẽ hæc pars, si per se tota consideratur, rectè demonstrationis erit, si constitutionem recipiat: oportebit enim depulsionem intelligere, qua demonstratio caret. Nos autẽ nõ de huiusmodi, sed de pura demonstratione, neq; de incidenti statu, sed de principali disputamus. Nam incidens quidem nõ in huiusmodi causis solum, sed etiam in his quæ uerè demonstratiuæ sunt, inuenitur, ut si quum laudem Ciceronem, iure parentẽ patriæ ipsum appellandum putem, quòd Catilinæ infregit consilia, idque uererer ne iniquo animo auditores acciperent atque propterea mihi ipse obijcerem, obiectáque refellerem, incidenti constitutione iuridiciali in demonstratiuo genere uterer, quod sæpißime fieri non negamus: totam etiam quæstionem demonstrationis, laudandum nec ne aliquem uideri cõstitutione, prout qui dicit, aduersarium sibi fingit, implicite contineri censemus, apertè quærendum pernegamus, nulla enim est. Quod, qui contradicunt, non intellexerunt, aut cõsultò prætermiserunt. Quare nobis uidetur, si autoritas eius, qui demonstrationi

statum

ſtatum attribuit tanta eſt ut negari honeſtè non poſſit, de incidenti locutum conſtitutione dicendum eſſe, quod & Ciceronis exemplo, bonó ne animo ſint erga nos Fregellani latiſſimè patet, in quo ea ipſa demonſtratio, & alij coniungitur, & principalis non eſt, deinde quum nullo pacto cauſam ſine ſtatu poſſe conſtitui arbitrantur, uehementer errant. Cauſa enim eſt res quæ cum certarum perſonarum interpoſitione in dicendo ꝑponitur. Conſtitutio uerò eſt prima deprecatio defenſoris, cũ accuſatoris inſimulatione coniuncta. Quare conſtitutio quidem omnis, & cauſa erit. Habet enim certas perſonas defenſoris, & accuſatoris, aut ſuaſoris, & diſſuaſoris. Nihil enim refert quantum ad hãc rem, hoc aut illo uocabulo contendentes appellare, non autem idcirco & cauſa omnis conſtitutionem neceſſario complectetur. Nam ut proprium eſt conſtitutionis controuerſia, ita cauſæ proprium omnes aiunt certarum perſonarum interpoſitionem. Id autem etiam ſine controuerſia cõſiſtere poſſe quis non uiderit? nam quum ſit controuerſia certarum perſonarum de re quapiam contentio, ipſa quidem cauſa eſt, & iudiciali maxime, tum ab alijs, tum à Cicerone ad Herennium attribuitur. Cauſa uerò quũ certã pſonam requirat, eámq; abſq; controuerſia ac contentione poßit adipiſci, demõſtrationem ſine cõſtitutione conſtitui poſſe manifeſtũ eſt: fieri enim non poteſt, ut quoniam homo animal ſit, omne idcirco quicquid animal ſit, et homo ſit. Nã hoc

quidem

quidem, ne insanus unquàm diceret: at causam, genus, & quidem supremum constitutionis etiã ipsi dicunt, sed non uident non omni causæ, sed ei solummodo subijci constitutionem, quæ controuersiã ac cõtentionem suscipiat. Nam quum tria genera causarũ etiam ipsi ponant, uni per se toti inesse controuersia non potest. Nam & si nulla species sine genere, genus tamen absq; hac specie esse potest. Quare taceant aliquãdo et Græcos harum rerũ inuentores sequantur, apud quos nullus unq̃ hac de re dubitauit.

Græci inuentores.

Præterea si diuersorum generum diuersæ sunt species, necesse est, ut in deliberatiuo aliter quàm in iudiciali status oriebantur, aliter etiam hic & per obiectiones incidere uel implicite ac occulte excogitari qđ dicendi ratio ostendit, nõ ut in superioribus apertè inueniri. Quartum dicebant (nam tertium ex his quæ iam dicta sunt, facile refellitur) clarißimos autores à maximis oratoribus, constitutionibus in demonstratiuo genere uti notatos fuisse: quòd si demonstratiuum genus simpliciter illi tractarũt, incidentes status fuisse dicemus. Nam principales fuisse qui poterunt? & enim si omnis constitutio depulsio est aduersarij, ubi depulsio non est nec constitutio est. At demonstratio depulsionem principalem non habet (caret enim aduersariò) caret igitur constitutione. Sed in uituperando Catone usus est statu C. Cæsar, incidenti ergo, uel si uolueris principali demonstratio tibi simplex non erit, sed iudiciali generi pmixta, qđ equidẽ facile

facile concesserim. Is enim erat Cato cum genere tũ maxime uirtute, ut nemo esset fermè non inuidus, qui eum summis non putaret decorandum laudibus. Quem quum Cæsar uituperare instituisset, omnibus ferè se aduersarium profitebatur in eo uituperando. Quare quum cæteri laudandum, ipse solus uituperandũ sentiret Catonem, & quum aduersarium et depulsionem tanq̃ in iudicio afferri huc uideamus, constitutionem ex depulsioue nasci necesse est: sed simplicitas demonstratiui generis conseruari non potest. Nam eius proprium esse rerum bonarũ malarúmne, quas inesse cuipiam omnes facile concedũt, amplam expositionem nemo unquàm negauit. Quare hoc iam ratum habeatur, demonstrationem omni constitutione natura sui carere. Inanem enim oratori laborem imponemus, si principalẽ in hoc genere cõstitutionẽ sibi inueniendã putabimus. Nã cũ oporteat ex depulsione statũ inueniri, ac nulla insit principalis depulsio, nescio quã constitutionẽ aliquis quæret, nisi quis fortasse dixerit fingendum nobis statim à principio causæ aduersariũ esse: qđ si quis uerum putauerit, is si sibi ipse cõstare uult, confiteatur oportet fictã quoq; non uerã demonstratiui generis cõstitutionẽ inueniri. Verũ nos fictas has cõstitutiones, à quibus fictos quoq; locos fictáq; argumẽta nasci necesse est, in ueris prætermittamus; et ad præcipiẽdũ reuertamur: hoc tamẽ prius dictũ uelĩ, illud quoq; importunitatẽ eorũ ostẽdere, q̃ cõstitutionem in hoc genere principalẽ quærũt.

Quomodo statu usus in Catone uituperãdo Cæsar.

Quòd

Quòd si quis alicuius status ordinem in demonstratione, quemadmodum in alijs generibus per totã orationem sequi uoluerit, eum nihil habere quod dicat, praeclarißimum est. Adeò *natura rei repugnat et obstat.* Quare *quod re fieri non potest, id quaerendum praecipere dementiae putandum est.* Nam *qui non uidet demonstrationem locis suis, nulla ratione constitutionis adhibita, quod caeteris generibus accidere non potest, pagi posse, is oratoriae facultatis omnino ignarus ex cupiditate contentionis omnia perturbat.* Sed *hos relinquamus.* Nos *quod uel si nullam constitutionum sciẽtiam habueris, locis proprijs tractari potest, id natura sui nulla constitutione necessariò sustineri intelligamus.* Erit *ergo genus sine specie, sed huius generis omnis status incidenter species est, uel etiam accedit: suae ille sunt, quae diuersitate laudatarum rerum tanquam in diuersis statibus locos aliquantulum immutant, ut hominis, plantae, domus, & huiusmodi rerũ laudes, quas & absque statu ample peragi posse, & locis ut rebus differre patet.* Quare *& specie diuersas atque disparatas manifestum est esse.* Il*lud denique non praetermiserim, accessorium statum non ex fictione solum obiectionis oriri, sed nullum etiam certum statum praesupponere.* Quare *aranearũ eum telis similem esse necesse est.* Verum *haec oratio defendendaeq; ueritatis studium, longius nos euexit.* Quare *nunc ad praecepta inuentionis redeamus. Omnis demonstratio ab his locis fluit, quos personis esse*

se

se attributos diximus. Verũ ut res latius atq; altius repetatur, cõmuniorẽ quoq; modũ eius rei exponamus. Cõfirmationis demõstratiuæ tres sunt loci, nã aut ab animo, aut à corpore, aut à rebus externis omnis demonstratio capitur. Animi sunt quæcunq; consilio & cogitatione fiunt, ut Prudẽtia, Fortitudo, Iustitia, Tẽperantia, de qbus antè dictum est. Corporis sunt quæ natura corpori attribuit commoda, uel incõmoda, ut uelocitas, robur, dignitas, ualitudo, & quæ cõtraria sunt. Externas res dicimus quæ casu, aut fortuna secũda aut aduersa solent accidere, ut genus, educatio, diuitiæ, potestas, gloria, affinitas & eorum contraria. Verũ quoniã omnis honesta laus, ac uehemens uituperatio, ex his quæ animi sunt conficitur, idcirco cætera omnia ad res animi trahere commode oportebit: ut si bono genere natus fuerit, dicemus parem, aut excelsiorẽ suis fuisse: sin humili, ipsum suis non maiorũ uirtutibus laudẽ consecutũ. In uituperatione, si bono genere, ualde degenerasse à suis nec mediocri eis dedecori fuisse: sin malo, tamen ipsis detrimẽto fuisse. Similiter in educatione si laudas, q; in liberalibus artibus fuerit eruditus, quòd id ætatis qđ plerique omnes ocio & uoluptatibus consumunt, bene ac honeste bonis disciplinis tradidisset: Sin uituperas, à bonis seipsum artibus aperte subtraxisse, nihil sibi defuisse præter seipsum. Itẽ si dignitas ac forma corporis fuerit, laudi sibi, nõ ut cæteris detrimẽto atq; dedecori fuisse. Amplius, uires, uelocitatẽ egregiã,

Confirmationis demonstratiuæ tres loci.

cæteraq; huiusmodi summa industria, honestis ac cre bris exercitationibus cōparata fuisse: bonā ualitudinē ex perpetua diligentia, & tēperantia cupiditatū acq sitam. In uituperatione, si erunt hæc corporis cōmoda, his maleusum dicemus, quæ natura egregia esset consecutus, ac ideo magis uituperandū: si nō erūt, omnia præter formā, ipsius culpa et intēperantia accidisse dicemus. Similiter in potestate, paupertate, diuitijs, gloria, amicitijs, inimicitijs qualemnā animum habuerit considerabimus, & quid fortiter, qd ignaue, quid prudenter, magno animo, iuste, cōtinēter uel contrà gesserit ostendemus. Idq; non in factis solū, sed etiam in dictis obseruare licebit. Nā quoniam ut diximus uera demonstratio ex animo habetur, ac animum tā à corporis rebus et extraneis, q̄ à factis et dictis nonnunq̄ cōprehendimus, & à dictis nonnunquam facilius (animi enim simulacrū orationē putamus) necesse est quod in omnibus his animi uitiū uel uirtus appareat nō parua cura perspicere, quæ si huiusmodi erunt, ut quiuis concedere poßit ita esse ut dicimus, dabimus operā, ut q̄ maxime ampla et magna oratione efferantur. Nihil enim magis propriū est demonstrationi quàm ampla oratio. Quòd si nōnulla suspicamur aliusmodi atq; nos uolumus forte uideri, rationibus earumq; confirmationibus, de quibus iā unde inueniamur docuimus, comprobanda nobis sunt: obijcere etiā nobis ipsis id quod obstare uidetur, & soluere à locis eius constitutionis, quā ob-

iectio

iectio nobis obtulit, alijsq; modis, quibus diximus solutionẽ fieri, non inutile est. Abstrahuntur enim hoc pacto ab eo quod opinabãtur auditores facilius, qđ ita faciundum est, ut nunquàm ab ampla oratione discedamus. Quam amplißimã quũ proprijs, tum cõmunibus locis efferemus. Nam genus, educationem, operationesq; alicuius, ieiuna oratione, atq; exangui exponere, id quidem non est demonstratiuo genere uti, sed historiã conscribere. Quare qui aliquẽ laudat, & exili quodam dicendi genere res suas solum exponit, is quid sit demonstratio parum intelligit. Ac huiusmodi multa his nostris temporibus omni re fertis ignorantia fieri animaduerti, & quod molestius ferendum est, ab his maxime, qui huius orationis copiæ magistros se profitentur, qui uel quùm clarißimos imperatores laudent, quorum res gestas amplissimas existimant, ab exili tamen & arida oratione recedere non possunt. Quamobrem sæpius dicendum est, demonstratiuũ genus, ne demõstratiuũ qdẽ esse, sed à natura sui excidere, nisi crebris amplificationibus absoluatur. Ordinẽ autẽ in demonstrãdo cõseruare hũc licebit. Primo genus, hoc est, qbus maioribus natus sit ostẽdere, deinde cũ educationẽ ãplexus fueris, ad iuuẽtutis studia uenire, ac deinceps operationes uirilis ætatis amplecti. Primũq; qđ primo gestũ sit cũ amplificatione proferre, aut si ita uisum fuerit, breuiter primo narrare, deinde ãpla id oratione cõplecti, ac alterutrũ ordinem, hoc est, hunc aut

illum, uel utrũq;, id est, modo hunc, modo illum, usq; ad postremũ obseruare, omnia ad animi, ut sæpe diximus, uitium, aut uirtutem, accõmodare, ut si laudemus, hoc fortiter, illud quàm prudẽter: modestißime aliud, aliud q̃ iuste factum prædicemus: sin uituperemus, iniuste, incontinenter, ignaue, imprudenter atq; temere aliud atq; aliũd factũ probabimus cũ amplificatione. Illud etiam dicendũ est, non omnes has partes in quacũq; laude uel uituperatione assumendas uideri. Nã sæpe non incidunt, nonnũquàm etiã tametsi incidunt, nihilominus maioribus et ãplioribus cõtenti locis multa prætermittimus. Quare quẽadmodũ in aliis quoq; generibus, iudicio oratoris, qd dicat, qd prætereat relinquimus.

Confutatio

Confutatio quæ per se insit nulla est, sed si qua ex obiectionibus incidit, cuius status locis absolui poßit, cõsiderabimus, ut superius quoq; tactũ est: eamq; perbreuẽ facere oportebit, ne defensores, aut accusatores pro demõstratoribus esse uideamur.

Conclusio per comparationem.

Cõclusionibus breuibus utemur, ac plerasq; enumeratione proferemus, nonnullas etiã licebit cõparatione ad exitũ causæ absoluere, in qua semp curãdũ est, ut aut æqualẽ hunc de quo dicimus, aut maiorẽ, nunquã minorẽ ei cui cõparatur ostendamus. In hac uerò ipsa cõparatione, maxime si nõ totã rẽ toti rei, sed singula singulis cõparamus, enumeratione uti licebit, ut si ita diceres, magnus Alexãder rei militaris peritia, maior Scipio. Ille enim imbelles homines, hic Hispanos ac Carthaginẽses omniũ bellicosissimos sub-

ſubuertit. Modeſtia ille laudabatur, q Darij uxorẽ, ac filias ne uidere quidẽ uoluit: q̃ hic modeſtior, q et ui dit & abſtinuit? Ac ita p collationẽ breuiter in memoriã redigemus quæ diximus, qua quidẽ in collatione ampliſsimũ ac pulcherrimũ iudico q̃ plurimos occupare: qđ erit, ſi ſecundũ unãquanq; rẽ uni uel pluribus cõferamus, ut Ciceronẽ in eloquẽtia Demoſtheni, in philoſophia Platoni, in prouidẽtia Themiſtocli, in iuſtitia Ariſtidi, in liberãda patria Thraſybulo. Sed de demõſtratiuo genere iã finẽ faciemus, ſi illud etiã aſſumpſerimus, cõparationẽ non in cõcluſione ſolũ, ſed in ipſa quoq; cauſa nonnunq̃ locũ inuenire. Nã quũ aliquid amplificamus, licet breui cõparatione, q̃ magnũ, q̃ ſingulare, quàmq; admirabile ſit aperire. Præterea cõparationẽ in demõſtratiuo fieri ex utraq; parte, laudis, ſcilicet, ac uituperationis, in qua ſingula ſingulis per totã orationẽ cõferũtur: quæ oratio, uel laus, uel uituperatio, uel ex utriſq; cõpoſita inuenitur, & parua magnis nonnunq̃ exęquat, aut etiã maiora oſtẽdere conatur: hæc omnia parũ cõmutata, in alias quoq; demõſtrationis formas deſcendẽt. Nã q plantã, uel equũ laudat, tanq̃ à genere à quo deorum res aut producta, aut culta ſit, uel cui dedicata enodabit cũ amplificatione, ut oliua Palladi, Neptuno uel Marti equus, myrtus Veneri, Libero patri uitis: educationi uerò ſimile erit, quòd citò creſcat, quòd citò fructum ferat: utilitas deinde, quam ex fructu, uel uſu rei cõſequimur, rerũ geſtarũ locũ obtinebit.

DE DVCTV CAVSSAE.

Nunc quoniam ductus nequaquàm ad inuentionem pertinere non potest (nam & si elocutionis quoq; habeat plurimum, iacit tamẽ in inuẽtione radices, ex qua consilium agendi nascitur) de eo primum, deinde de reliquis oratoris officijs disseremus. Ductus igitur est dicendi ratio, quà tota causa oratori agẽda est, eũ in simplicẽ & figuratũ partimur. Simplex est quũ clarè id agimus, quod in causa positum est. Figuratus est, quum etsi ipsa causæ ratio postulat aliud agere quàm uolumus, idq; ita fieri uideatur, tamen ad quod uolumus occultius rapiuntur auditores. Simplicem in rectum & simulatũ. Figuratum in contrarium, obliquũ, & quod nos κατ' ἔμφασιν, Latini per subiectionem dicere possunt, diuidimus. Rectus est, quũ id agimus quod uolumus, sine simulatione. Simulatus est, quũ id agimus quod uolumus, cum simulatione. Prioris exemplum, Iuxta cadauer recẽs in silua repertus, cædis accusatur. De simulato postea dicemus, clarius enim fiet, si de figurato prius differetur. Cõtrarius ductus est, in quo oppositũ eius quod palã dicimus uelle, auditoribus persuadere conamur: qđ facimus, aut quia quidnã auditores sentiant, experiri uolumus, aut quia sine offensione auditorũ hoc orationis ductu facilius eis psuasum iri arbitramur, ut in hoc exẽplo, Dant Lacedæmonij Atheniensibus pacẽ, si Periclẽ eis dare uoluerint, cõsultant Athenienses, molestẽ hãc eorũ † dubitatio

Ductus.

Simplex.

Figuratus.

Rectus.

Simulatus.

Cõtrarius.

consultationem.

tationem fert Pericles, & quum nullo modo dari uelit, tamen dandum se consulit. Itaq; quod faciendum significat, dissuadere magis quàm suadere conatur: hoc simplici ductu agi non potest. Nam si quod uult proponeret, publico commodo suum præponere uideretur, & hac offensione auditorum nescio si obtineri causa posset. Obliquum est cum ad contrarium, & aliud quid ostendit oratio, ut in hoc exemplo, Diues in magna annonæ penuria subleuare pollicetur ciuitatem, si pauperem inimicum sibi liceat occidere, & pauper in concione dandum se consulit, hoc ad contrariū: dari enim nō uult etiā ex obliquo, aut non esse annonā apud diuitem asserit, aut si est, inde capere reip. licere. Per subiectionē appellamus ductū, quū quoniā, aut pudore, aut timore, aperte dicere impedimur, ita dicimus, ut q͞d uolumus, ab auditoribus subintelligi, nō à nobis dici uideatur. Horum contraria & obliqua eodem tractantur modo, præter quàm quòd contraria unum quid uolūt, obliqua plures res amplectuntur. In his ergo præcipuum est obiectiones ita firmare, ut difficile dissolui possint: Confirmationes autem sic tenues afferre, ut etiam per se parū ualere uideantur, aut omnino pugnantibus approbare: nā qui in confirmando pugnātia dicit, is certe oppositum, quod in cōtrarijs quæritur, non quod proposuit, probat: hunc figuratū ductum Homerus, eloquentiæ fons non inuenit solum, sed perfecit. Nam Agamemnona in cōcione, ut ani-

Obliquus.

Per subiectionem.

mos militum experiretur consulere fugam facit, & ea dicit, quæ non esse fugiendũ magis probant. Verùm qui Homerum uidere cupit, secundũ Iliados legat, nos in exemplo superiore rẽ latius aperiamus: Pericles quum tradendum se Lacedæmonijs cẽseat, eiusq; oppositũ uelit, confirmando beniuolũ se Atheniensibus semper dicet fuisse, salutem suam publicæ utilitati semper postposuisse: hæc exemplis confirmabit, & nunc si commodum ciuitatis, & pax firma inde constitui potest, si ipse dabitur, non dari solum uelle, sed mori etiam, ut patria pacem habeat, paratum esse: infirmam fore pacem si obiectionibus confirmare potest, obliquum ductum occupabit, Alius quidem, qui commodis patriæ salutẽ præponeret suã, tentari patientiam ciuitatis ab hostibus diceret, ut si hoc æquiore animo ferat, maius † impetret. Ego si tradi nollem, cauendũ uobis dicerem, ne spoliata pecuaria canibus, à lupis nullo defendente lacerẽtur, non esse audiendos amicos meos, si quis amore meo compulsus diceret non oportere imperanti hosti parere: turpe enim esse, & mortẽ turpitudine potiorẽ, amicis imperantibus parendũ non hosti, & quòd patres nostri, neq; Dario unq̃, neque Xerxi, neq; cuiq̃ hosti paruerunt, neque uosipsi unquam: quæ omnia ideo parum apud eos ualere debent, quòd ipse uel mortem pro patria oppetere paratus sit. Hæc etsi nõ ita late ac cõmode dicta sint, ut res postulat, tamẽ ut in exemplo satis. Nam quæ tradendũ eum probant,

Imperent

parum

parum ualent. Quid enim infirmius ad hanc rem, quàm quoniam ipse non recuset, idcirco dandũ asserere? quod uerò beniuolum se Atheniensibus dicat, salutémque suam publico postposuisse semper commodo, huiusmodi est ut oppositum potius inferat. Obiectiones uerò non eodem modo semper afferemus, sed ut tempus, causaq́; postulare uidentur, commode uariabimus, & modo quidem sic, Alius quidẽ, qui non ut Pericles patriæ cõmodum suæ saluti anteponeret, turpe diceret hosti parere, quum amicis debeas: Modo sic, Ego autem, si quis nolentẽ ire cogeret, sic & sic dicerem: nunc uerò quum uel uitam amittere pro patria paratus sim, mittendum me censeo. In obiectionibus eadem dicere debemus: quæ etiamsi nolle aperte proponeremus, occupare cõueniret: ideo enim figurata dicuntur, quoniã ad quod uolumus occultius deuenimus, eaq́; dicimus, ut uincamur: nam in figuratis uinci, id quidem uincere est. In quibus omnibus ita tractare orationem, & his schematis uti conuenit, ut auditores, etsi oratione nostra ad quod uolumus, adducantur, non tamen id nos uelle aperte percipiant. Verùm in contrario semper quærendum, si quid quod obliquũ ductum faciat inueniri possit, quod si firmius quàm contrarium est, illi potius immorandũ, & ductum inde † occupandũ putamus: ad hæc q̃d ex obliquo dicitur, apertius dicendũ, si firmũ est: tangendũ, si tenue. Verũ hæc de contrario & obliquo breuiter sufficiant, quod autẽ nuncupãdũ

κατ

κατ᾽ ἔμφασιν dicimus, q̄d q; placuit latinè ex subiectione appellare, id est, quum ex eo, quod dicitur, quod uolumus subapparet, & tamen eius causa dicere non uidemur. Subiectionis illud maxime proprium est, ut quod uolumus cum ui quadam erumpat, &
ut affectum omnem aperiat, † & latere non possit, cum tamen id nos uelle non pateat, mirabilis huiusmodi oratio est. Quare nisi exemplū subiecero, facile intelligi nō potest. Vergilius in quarto Aeneidos, Non licuit thalami expertē sine crimine uitā Degere more feræ. Erumpit enim affectus, ut sine thalamo uitam non putet hominum, sed hæc propter indignationem: clarior illa apud Ouidiū, Aptior ò dixit fœlicē cōiuge matrem. Quū ergo aut parum tutum est dicere, aut nō licet, aut pudor impedit, danda est opera, ut uerbis ambiguis uel compositione orationis, uel utroq; modo non minus id qđ uolumus, q̄ quod dicimus, oratio significet: q, si huius rei facultas non occurrit, cōfirmatione utendū putamus. Quæ ut clarius pateant & si minus auditu honestis, attamē explanationi huius loci fortaßis aptioribus exemplis utamur, Infamis in nurū patris filius de nato sibi puero Apollinem cōsulit, deus infantē parricidā fore dixit. Nō uult exponere filius, abdicatur, contradicit. Hic quoniam crimen clarè aperire dubitamus, aut quia patris pudet, aut quia quum turpe sit etiam, doceri parum potest, ex confirmatione, uel subiectione, adulterij quoque suspicionem faciemus. Confirmatio atrocem suspicionem

suspicionem hoc modo faciet, puta nunc ex te natum puerum esse pater, exponis quem genuisti, eijcis infantem, cuius factus es pater. † Ex compo- *sitione uerborum per subiectionem hoc pacto, Cur* *expositione* *me abdicas pater, aut quid aduersus te unquàm commisi? nónne usq; adeò tibi semper obtemperaui, ut uel in conducēda uxore, eam duxerim, quæ tibi placuit? Ex sola uerborū potestate, hoc modo, Nā qd tibi uis pater? nō uenit in mentē solū me tibi filiū esse? nepote exposito extinctū iri genus nostrū? et qd' indignius est, in tanta rerū copia duos uiros una cum muliercula cōuicturos? Nam conuiuere ut recte dici uidetur, ita suspicionis non nihil relinquit. Item nescio iudices quid sit, ut quum unusquisque in se magis quàm in alium casus aduersos reformidet, ipse in quem oraculum tendere uideatur paruipendam, pater pro me tantum extimescat, ut nisi exponatur nepos, filiū abdicare nō dubitet, qua ego de causa ferre abdicationem minime potero iudices. Quare si conuincar, aut abibo in exilium, aut exposito filio, ego quoque (neq; enim uiuere potero) simul uitam exponam, quæ omnia quum recte pater sciat, atque intelligat, miror iudices cur eam mihi optionem dat, qua præter ipsum nemo in tam ampla domo relinquatur: quòd si filij ac nepotis eum nō miseret, misereatur nurus, quæ orbata uiro, orbata filio, sola domi relinquetur. Misereatur denique sui ipsius, tandémque sibi ueniat in mentem, q̄ durißima*

erit

erit illa uita, quam unà cum nuru à cæteris omnibus destitutus in lachrymis atque luctu ducet, quum non licet aut parum tutum est dicere, hoc modo, Sub pacto abolitionis tyrannus dominationem deposuit, petit magistratum eius competitor: quum in comparatione personarum causa maxime uersetur, rogare poterit, ut apertius in se inuehatur, hoc pacto, Mihi in te dicere non licet, tu in me oro dicas, neque enim non potes, nuper te uolui occidere. His figuratis præcisiones etiam, quæ interruptam silentio relinquũt orationem, aptißimæ sunt. Schemata quoq; omnia cõgruere possunt, quæ aut plus in suspicione relinquunt, q̃ dicitur, aut aliud oratione, aliud intellectu complecti uidẽtur, ut occupationes, permutationes, significationes, & quæ huiusmodi sunt. In omnibus uerò summe cauendum arbitramur, ne densitate aperiatur figura. Nam ut autoritatis parum, ita offensæ non nihil habebit, & aperta figura hoc ipsum perdit, quo figura est. Præterea in eo, quod ex subiectione fit, maxime iudex figuris credit, si nos putat nolle dicere. Aperta uerò figura facit; ne timor aut pudor prohibere uideatur, ne palàm obijcias, sed quod probare diffidas. Ad hæc subiectione utimur, ut iudex quærat illud nescio quid quod ipse fortaße non credat, si audiret, ac eidem quod à se inuentum existimat credat. Quare non solum ui orationis, uerum quod ego in huiusmodi re non minimũ iudico, pronũciatione, quæ maxime affectus animi ostendit, periculum aut pudor

sub

ſubapparere debet, quàmuis nonnunquam nõ ex eo quod uolumus, ſed ex eo quod dicimus affici † non nos *inutile dixerim, ut nõ à nobis recepiſſe, ſed à ſeipſo ſubtilius quid intellexiſſe iudex gaudeat. Illud uerò acriter animaduertendum, ne figuris rem illam ſubaperiamus, quæ nobis officit, tyrannidis affectatæ dã natum torqueri ut conſcios dicat, & accuſatorẽ eius præmium petere lex iubebat. Patrem filius accuſat, eo damnato, optat ne torqueatur. Pater contradicit. Qui pro patre dicit, figuras in filium quòd conſcius ſit, q̃uis id pater uelit, non dicet: peruertit enim rem ſuam. Nam ſi iudices intellexerint, eum idcirco torqueri uelle, ut filiũ conſciũ indicet, aut tortura liberabunt, aut torto nõ credent. Simplici ergo genere aget, ſe torqueri uelle, uel ut lex conſeruetur, neq; hic uehementer in filium inuehetur, quòd id optet quod legem ipſam, quæ optandi ſibi poteſtatem dat, omnino peruertat, ſed ita callide aget, ut et torturam obtineat, et qd uelit iudices ui orationis ſuæ, non intelligant, uel quòd nolit accuſatoris accæptare beneficiũ, uel, qd' ego maxime ſequerer, ut ſe tormentis innocẽtem portendat, in quibus omnibus, ut nimius in filium iræ affectus retinẽdus, ita moderatus non occultãdus; hinc patet ſimplicium cauſarum, alias rectè agi, alias ſimulatè. Simulatum eſt, quum quod petimus, non ſui ſed alterius gratia uolumus, quod anguſtijs cauſæ impediti occultamus: hoc à figuratis differt, quoniam ibi uel nolumus quod optare uidemur, & quod*

nolle

nolle ostendimus, id appetimus, uel causam occultius subijcimus, qua repelli aduersarius debeat. Hic & quod clare agimus, id uolumus, et quare id uolumus omnino celamus, qua sola re à recto differre uidetur. Vnde quæ in illis est simulatio, plena figurarũ est, hic quoniam figuræ obsunt recte agimus, & figuram sicut scopulum cauemus. Verum in hanc necessitatem quæ figuras desideret, raro uera negotia ueniunt, in aliam huic similem ac difficiliorẽ plerũq; incidunt, quum scilicet personæ potẽtes ac clari homines obstant, à quorum reprehensione si abstineas, causa fluctuat, aperte reprehendere, cum metus & pudor, tum auditorum offensio deterret. Illud quoq; optime tenendum, sæpius in ueris causis loci, quàm causæ figuram † intercurrere solere, qbus in causis huiusmodi figurata locutione inter utranq; uiã angustum iter tenebimus. Verborũ quoq; in leuius mutatio figura nonnullis uidetur, sed non est: mutãtur autem tam quæ locum unum continent, quàm quæ totam causam substinent, quoniam durum est proprijs uocabulis rem appellare, pro quibus ea ponenda sunt, quæ & rebus conuenire posse uidentur, & quod uolumus mitius ostendunt, ut qui cum uictorias aureas in usum conflare suadebat, uictorijs utendũ esse dicebat. Themistocles etiam Atheniensibus non urbem relinquere, quod durissimum erat, sed tanto terrore imminente apud deos eam deponere suasisse fertur. Figuris tripliciter respondemus. Nam si ra-

incurrere

riores, neque magnæ uiolentiæ sunt, nihil intelligere bonæ conscientiæ uidebitur: Sin crebriores fuerint, quàm ut dißimulari poßint, sicut latentia corporis uitia quum rescinduntur, tum sanantur, sic eas aperiendo deijciemus. Sin erunt uehemētiores, quàm ut tutò denudari posse uideantur, nescire simulabimus, quid illud sit, quod aduersarij obliquis sententijs significare uoluerint: postulabimúsque si fiducia sit, obijciant palàm, aut certe non exigant, ut iudices non solum intelligant, sed etiam credant, quod ipsi palàm dicere non audeant.

DE DISPOSITIONE.

QVoniam inuentio, difficillima rhetoricæ pars nobis absoluta est, de dispositione breuiter ac clare disseramus. Nam quemadmodū instructio exercitus in aciē necessaria est Imperatori, sic hæc pars oratori est cōmodißima. Etenim sicut illa in pugnādo, sic in dicendo dispositio facile uictoriam parit. Quare ut Imperator non ad eligendos milites solū, sed etiam ad ordinandos plurimū laborat, sic oratori non parū operæ consumendū censemus, ut ea quæ inuenerit, elegerit, recto iudicio comprobarit, in ordinem, personis, causis, loco, tēpori conuenientē, redigat. Quas ob res danda nobis est opera, ut nō minus breuiter quàm clare dispositionis præcepta referamus: qua in re plus etiā laboris nobis erit, quoniā hæc quoq; pars, ut elocutio, cūctis ferè neglecta est.

Nam

Et apud Quintilianũ fortaſse

Nam de diſpoſitione quidem, nec apud Græcos, nec apud Latinos, præter id quod ad Herennium edidit Cicero, nunquã legimus. Verũ quæ nos de diſpoſitione dicemus, quàmuis nullibi legimus, nõ tamẽ noſtro arbitrio ficta, ſed uſu oratorũ & eius maxime, quẽ Latina lingua principẽ cõſecuta eſt, approbata ſunt. Nam ut in cæteris rhetoricæ partibus fecimus, multa diximus quæ forte ab alijs præcepta non inuenies. Attamen ſi Ciceronẽ diligenter legis, ab eo quod ille fecerit, nos præcepiſſe intelliges. Sic in hac quoq; parte Ciceronis nobis orationes horũ præceptorũ copiam præſtitiſſe confitemur, ſed de re dicere incipiamus, ut quod diximus, res ipſa doceat.

Diſpoſitionis genera.

Diſpoſitionis duo ſunt genera, unũ ab inſtitutione artis profectũ, alterum ad caſum temporis accommodatum. Primum ex ui & ex natura cauſæ, id eſt, rei de qua agitur conſideratur. Alterum perſonis, locis, temporibus attributũ, ordinem ipſius rei artificioſe commutat. Verum ut diſpoſitionem ex inſtitutione artis profectam

Cauſa ſimplex.

intelligere poßimus, ſimplex ne an duplex cauſa ꝓpoſita ſit, conſiderandũ arbitramur. Cauſam ſimplicem appellamus, quæ unam non duplicatã ambit conſtitutionem, aut conſtitutionis partẽ, ut uerbi gratia, coniecturalem ſolum, aut legitimam ex ſcripto et ſententia ſolum, aut iuridicialem abſolutam ſolũ, aut aſſumptiuam ex unica parte, ut relationis criminis ſolum.

Cauſa duplex.

Duplicem dicimus, quæ duabus aut pluribus conſtitutionibus, aut conſtitutionum partibus, aut etiam

uni

unica duplicata cõsistit. Huius duplicis tres ponimus partes. Nam aut quæstiones duæ plurésue afferũtur, aut res quidem simplex ab accusatore affertur, multitudine autem rationum defensionis constitutiones quoq; multiplicantur, quas omnes principales nominamus, hoc modo, Lex, de nouis tabulis legem ferre capitale sit, urbe obsessa, creditorũ quidam tabulas, in quibus debitæ sibi pecuniæ continebantur cremauit, cum cæteri imitantur, deinde in hostes impetu facto à debitoribus, urbs obsidione liberatur. Is q primo tabulas cõbusserat, capitis accersitur. Hic ab accusatore simplex affertur res, contra legem alieni æris tabulæ ductu tuo arserũt. Ratio defensoris partim à scripto, at legem non tuli: hoc enim est quod uetatur: partim à diffinitione, at aliud priuatum cõburere, aliud legem rescindere: partim à iuridiciali absoluta, licet de re mea facere quod lubet: partim à concessione per imprudentiam, nesciebam cæteros me imitaturos: partim à cõparatione, at maiorem hac ex re utilitatẽ resp. consecuta est. Prioris hoc erit exemplum; Mulier & eius uir eadem ægritudine laborare uidebantur, quidam medicus utrisque eandem attulit potionem. Vir mortem obijt, mulier cõualescit, eam medicus in uxorem ducit: reus fit tam adulterij quàm cædis. Aut quàmuis ita sit quæstio unica, ut nec rationibus defensoris multiplicetur, tamẽ & aliæ accidunt. Accidentes dicimus quæ non ex prima depulsione defensoris, sed aut à rationis aut à loci cuiuspiam

Duplicis partes.

Accidentes causæ.

piam depulsione nascuntur, eas bipartitò distribuimus, in accessorias & incidentes. Accessorias nominamus, quæ non à prima depulsione defensoris, sed à rationis cuiuspiam deprecatione proficiscuntur, ut si quum dicat Orestes, iure Clytemnestram occidi, illa enim patrem meũ interfecerat, non à Clytemnestra, sed ab Aegisto aduersarius Agamemnonem occisum contendat: hæc etsi ab accusatore oriri uidetur, tamen à ratione constitutionis nõ est aliena, ut in primo latius dictũ est. Incidens est, quæ inter dicendum ex alicuius loci ui uel depulsione nascitur, ut si in diffinitiua constitutione, quum ad diffinitionem uentum sit, neget aduersarius diffinitionem æquam esse, aut quia legibus ciuitatis nõ conueniat, & sic ex aliqua legitimarum incidenter differitur, aut quia inhonesta, & incidet absoluta iuridicialis: aut quia inutilis, & erit negotialis. At hæc quidem de omnibus statibus intelligi uolumus. Nam simplices & duplices cæterásque huiusmodi quas in secundo explanauimus, q̃uis ad dispositionẽ non parũ conferant, tamẽ quia singularũ constitutionum natura quadã consistebãt, idcirco quum de ipsis constitutionibus diceremus, merito absoluimus. In causa igitur simplici, dispositio artificiosa dupliciter consideratur, per partes orationis, per argumentationes. In duplici tribus modis. Non enim solũ his duobus qui dicti sunt, sed multo etiam magis per constitutiones earumq; partes conficitur. In simplici ergo causa ex arte per partes orationis

Accessoria

Incidens causa.

tionis distribues, si eũ seruabis ordinẽ partiũ, quẽ in primo libro exposuimus, ut scilicet secũdũ Exordiũ, Narratio, Diuisio, Cõfirmatio, Cõfutatio ac postremò Conclusio consequatur: Verũ quoniam nonnunq̃ duo uel tria exordia dicenda sunt, quomodo disponenda sint, breuiter aperiendũ est. Intueri oportere putamus an aliquid eorum ideo fit, ut quod obstare uidetur, id occupemus, an omnia recte ipsa ex causa p̄ficiscantur. Si primum (semper enim ita inuenio Ciceronem factitasse) quod obstantia occupat primo locandum est, ut pro Pom. præficiendo: in Verrem, pro Sexto Roscio. Sin omnia ex causa ipsa qua de agitur proficiscuntur, id primo ponendũ est, quo magis moueri auditores ad id suspicamur, quod per exordium acquirere desyderamus. Habet autem, si per se, cæteris ut dicitur paribus, exordiorum loci considerantur maiorem uim, primo res, & rei id per q̃d ostenditur factum iam esse fermè diuinitus, quod petimus, quod à confectione appellauimus, deinde id quod ab exuperatione in primo nominauimus: post rem, quod à causa inuenitur, locum possidet. Tertio ea quæ à personis inueniuntur cõmodiora sunt, & eorum cuncta, quæ à persona nostra capiũtur præcedunt, deinde quæ ab auditorũ, tertio quæ ab aduersariorũ, postremo quæ ab his personis inueniuntur, quas extra iudicium esse diximus. Intelligendũ tamen tum id quod à persona auditorũ dicitur, plurimum ualere, quum ostendimus non minorem nos

Exordia quomodo tractanda.

hac ex re, quàm ipsos, & eos qui sibi chari sunt contumeliam & calamitatem incurrisse: hæc consideratio ad electionem quoq;, si unicũ proponere uelis, plurimũ ualet. Sæpe etiam accidit, ut uno in exordio plura proponenda sint, & rationibus pluribus cõprobanda: qđ quũ accidit, aut quæ præponenda sunt omnia simul proferũtur, deinde pro ut res postulare uidetur, uel ordine rationes subijciendæ, uel posterioris primo, quod Cicero ꝓ Marco Marcello facit: aut primã partem primo expediemus subiectis rationibus, deinde ad alias serie ueniemus, quod pro Cn. Planco complexus est, ubi etiam à ratione incepit, ac ꝓpositione dicta, aliã quoq; subiecit rationem, quod non in exordijs solum, uerumetiam in argumentationibus, & omnino ubiq; factitat, quum uel quæ ꝓbantur infirmiora uidentur, ideoq; undiq; uallanda sunt, uel copia rerum orator abundat. Exordij finis huiusmodi esse debet, ut facilis ab eo ad narrationẽ transitus esse uideatur. Nã in causa maxime simplici post exordium artis præceptio narrationem solet collocare, nisi diuisio eius locũ præoccupet. Etenim diuisio narrationem semper consequitur, nisi quãdo res exigit ut alio diuidamus ordine, q̃ mẽbra diuisionis in agendo sumus dispositurí: tunc enim maxime si enumeratione diuidere necesse sit, aut prætermittenda diuisio est, si magis ex re nostra id futurum uidetur, aut ante narrationem commode collocanda, deinde quadam cũ præparatione narrabimus: hoc enim

Narrationis & diuisionis dispositio.

enim pacto narratione interposita facile postea poterimus à quouis membro incipere. Nam quum enumeramus, *si quidam aut naturæ aut temporis ordo subappareat, eius perturbatio si subito fit, & facilius comprehenditur & deceptionis ac cauillationis atrocem facit suspicionem. Quare nihil magis oratori fidē derogare solet. Cum uerò post narrationē, modo unū deinde alterum non obseruato diuisionis ordine † cōfirmamus, idcirco minus distributionis apparet confusio, q. unūquodq; solū profertur, & ordinis illa cōparatio atq; respectus, quum unum post alterū prænunciatur, emanat interpositione, narrationis omnino cecidit. Quare nobis placet si distributionis ordinem conseruādo propter angustias causæ obseruaturi non sumus, post exordium diuisionem, tertio deinde loco narrationē ponere, ut Demosthenes in oratione malæ legationis cōfecit. Cicero uerò pro præficiendo Pōpeio, quum genus belli quadripartitò exponeret, ultimam q. delenda sibi esset illa macula ideo celauit, nec eam ordine ut cæteras proposuit, quoniā eam tanq̄ uehementiorē primo acturus erat, quam diuidendo primā non exposuit, quoniam à narratione ut cæteræ non uidebatur effluere. Quas ob res summo cum artificio clarißimus ille orator in expositione quidem, quam primo tractaturus erat, partem ratione proposita celauit imperitos: primam uerò principalemq; partem concludens ordine quo egit, his uerbis enumerat, Quare uidete num*

infirmamus

Demosthenes.

dubitandũ uobis sit, omni studio ad id bellũ incũbere, in quo gloria nominis uestri, salus sociorum, uectigalia maxima, fortunæ plurimorũ ciuium cũ rep. defendumur. Verũ quum non expositionẽ sed artẽ scribamus, hæc latius, quàm oporteret diximus, ne qs aut sine exemplo fingere nos præcepta putaret, aut sine causa inscitiã nonnullorũ secutos nos esse arbitraretur, et ignorãtia plurimorũ uel ex hoc loco perspecta atq; despecta, cætera diligentius qui orationes Ciceronis legũt, uelint inquirere. In diuidẽdo igitur, ut breuiter qđ sentimus exponatur, aut naturæ, hoc est, cõsequentiã quandã rerũ, aut temporis ordinem conseruabimus, si pars quædã occultius tangitur: id erit uel quòd narrationem non ita consequitur, quæ etiam cõmutationis causa esse potest, uel ne orationis grauitas diuisionum multitudine demittatur, & quoniã confirmatio ex utraq; parte uallanda est, firmiores partes primas & ultimas diuidẽdo quoq; ponemus, nisi aut ordo rerum & temporum, aut naturæ ipsius causæ aliter postularet, quæ commutatio ne percipatur, aliquid interponemus, ut in Aeschinem Demosthenes, quàmuis etiam possumus breui ratione allata commutationis rem ut placet agere. Quartam partem confirmationẽ ponimus. Quare post diuisionẽ sequetur, nisi necesse fuerit anteq̃ ad ipsius causæ confirmationem descendamus, aliquid aut obiectum soluere, aut quod obstare uidetur occupare, aut si in compositis, quoniam non principalem, sed

Confirmationis dispositio.

ac

accessoriam aliquam primũ absoluere animum induximus, ne fugere auditoribus aduersarij argumenta uideamur, quare id nobis faciendũ sit ostendimus. quam quidem confirmationem principalis confirmationis præparationem appellare licet. Vt pro Planco Cicero, quum coniectura principaliter causa sit, ipse uero (ita enim ex re sua erat) de iure populi primum disceptaturus esset, post expositionẽ, miro quodam, ac penè diuino, & ingenio & arte difficilem sibi ac lubricã in tanto usu, tantaq; amicitia defensionem contra Laterensem confingit. Quare moleste sibi accidisse cõfirmat, quòd in ea causa hominũ ipsorũ uidebatur faciẽda esse quædã cõtentio, deinde ait cæcũ se et præcipitẽ iã confiteri, si iã in hãc tam molestã contẽtionẽ descenderit. Itaq; dicit, discedã ab ea cõtentione, ad quã tu me uocas, & ueniã ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid tu, inanẽ dignitatis iudicẽ putas esse populũ? Ita quũ ad iuridicialẽ diuertere uoluisset, huius sui diuersorij culpã in aduersariũ mirabiliter reijcit: hoc ipse pacto diuinus orator et dispositionẽ ex causa miro quodã modo distribuit, & difficilẽ simul atq; molestã n contẽtionem dignitatis antequam solueret, ita debilitauit, ut sibi iam facillima pro difficili, ansataq; pro lubrica fieret. Ita ille ubiq; omnia nõ disponit solũ, sed exorditur, narrat, proponit, cõfirmat, obijcit, soluit obiecta, reijcit culpã in aduersariũ, subit, et defẽdit, ut eo qđ culpæ dat aduersarius gloriari uideatur, egre-

ditur è causa, reuertitur, aliquo in loco commoratur, omnia quæ inuenerit, quæ tot tamáque sunt, ut quod eum lateat, eam ipsam orationis copiam, ipsam eloquentiam, eam quoque ipsam facultatem dicēdi, atq; naturam lateat, omnia inquam, quæ inuenerit quæ uel præparat, uel subitò quasi inexpectatus irrumpit, sic disponit, sic eloquitur, ut uel nullæ rationes quare ita dicta, instituta, gubernata, præparata, erupta, contracta, producta, depressa, ampliatáq; sine facile reddi possint. Quòd si uel unicam dictionem immutare uolueris, uel quicquàm aliter quàm ille conscripserit, nō dico disponere aut omnino dicere, sed cogitare solum constitueris, iam uerò totum orationis numerum, concinnitatem omnem dicendi, totā grauitatem, elegantiam, pulchritudinem ex oculis euolare uidebis. Sed de laudibus eius, nec tum quidem satis dicere possem, quum nihil aliud nisi tam preclarum oratorem laudare mihi propositum esset, quare nunc quidē eas uel inuitus pretereo, orationisq; filum ad infimum dicendi genus, ipsúmque sermonem usitatißimum preceptis accommodatum mutabo. Hæc igitur præparatio confirmationis, de qua locuti sumus, & longior et breuior nobis erit, ut res nostra expetere uidebitur: quæ siquidem non in eadem est constitutione, siue parte constitutionis, in qua ipsa uersatur causa, præparatio ut diximus erit: Sin autem eiusdem sit constitutionis, hoc est, si ex loco, uel locis eiusdem status confluat, non præparatio, sed ipsius causæ confirmatio

Ciceronis artificium.

firmatio, absque dubio dicenda est. In ipsa uerò confirmatione huiusmodi argumentationum seriem seruare oportebit, firmißimas argumentationes in primis & in postremis partibus collocare. Nã statim re narrata expectat animus auditoris, ex qua re causa poterit confirmari, quapropter continuo firmam aliquam argumentationem inferemus. Et quoniam quod nuperrime dictum est, facile memoria retinetur, utile est, quũ dicere desinas, recentẽ aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Mediocres, & neq; inutiles ad dicendum, neq; necessarias ad probandũ, quæ cum cæteris cõiunctæ probabiliores fiunt, interponi in medio & collocari oportet. Verum quoniam argumentatio quoq; multis partibus cõstat, & si manifestũ est ex tertio, qualisnam argumentationis partium dispositio sit, tamẽ nunc etiam latius ac dilucidius, & ratione arta exponatur: rationes omnes, earúmque confirmationes & expositiones non eiusdem sunt roboris. Oportet igitur uidere, quæ probant, & quæ magis demonstratiua sunt. Magis probare nunc ea dicimus, quibus res certius coarguitur, ut, uerbi gratia, sunt quæ à circunstantijs inueniuntur rationes, demonstratiua latinè dici posse putauimus, quæ nos πανηγυρικὰ nominamus, cuiusmodi sunt omnia, quæ magis amplificare quàm probare uidentur, ut sunt loci enthymematum, & si quid à communibus locis interponatur. Confirmationum uerò loci magis probant, q̃ amplificent, πανηγυρικά.

unde

unde & priorem in argumentatione locū confirmationes q̃ enthymemata consecutæ sunt, quàmuis etiā ideo præponantur, quoniā ex accōmodatione ac collatione quadā circunstantiarū ad ipsas commentationes effluere soleant. Quare oportet id primū ponere, ex quo tanq̃ è radice rami cōsequentia oriūtur. Ita fit, ut & naturæ rei pareamus, & debitā ex arte dispositionem cōseruemus, quod & in cæteris fere omnibus fieri solet. At hoc quidē, scilicet ut quæ probant demonstratiuis præponantur, non in partibus argumentationis solū, sed per totas ac integras argumentationes, natura ipsa duce conseruatur. Nā omnes ubiq; ea quibus causa probatur prius dicunt, ea quæ amplificant in postremis conseruāt. Quare oportet in confirmationis quoq; partibus, id est, integris argumentationibus, hanc seriem conseruare, ac rursus, ut in oratione, quæ totā causam cōplectūtur atq; amplificāt in postremis locamus, sic in qualibet argumentatione, si quæ locū ipsum amplificant fini argumētationis attribuemus, quod tam in secundo, q̃ in tertio apparuit. Nam et in tertio expolitionem ad conclusionem argumentationis posuimus, et in secūdo amplificatiuos locos iuxta finem uniuscuiusq; causæ collocauimus. Hoc enim pacto quū oratio ab his quæ probant, quæ contractiore quadā oratione proferuntur ad demonstratiua ascendat, crescere, augeriq; uideatur necesse est. Illud etiā in secundo non sine ratione factum inuenies, locos scilicet,

cet, qui ad personas pertinent, priores esse. Nã uelle & posse prius in coniectura, quàm comprehẽsio, aut absolutio, cæteraq́; quæ à re fluũt, absoluta sunt. Etenim persona ipsius naturæ lege rem antecedit. Verum qui ea distributione semper aut crebro utitur, quæ ipsa enumeratione locorũ aut principalium aut argumentationis, ut in secundo & tertio patuit, & artificij suspicionẽ affert auditoribus, & à recta huius facultatis, tam arte quàm usu omnino decidit. Quare is non magis orator aut eloquens, quàm infans & rudis appellandus est. Quid igitur inquies faciam, aut quam uarietatem dispositionis locorum das? Difficile est in singulis eam aperire, sed breuiter qui attendet, præceptionemq́; nostrã obseruabit, & uarius erit in disponendo, & suspicionem artificij fugiet, et ratione omnia disponet. Oportet igitur primũ naturã & uim locorũ tam principaliũ, quàm eorum quos secundarios nuncupauimus, sic præmeditatione, usu, exercitationeq́; tenere, ut posita causa facile quid à quocunque loco inueniri poßit perspicias. Deinde naturæ ipsius causæ principales locos accõmodare: quod erit, si diligenter considerabis, quis eorum locorũ in ea causa firmior, quis infirmior sit. Non enim in omni eiusdẽ status causa ijdem loci firmiores, atq; infirmiores sunt. Nam quum ex qualitate uniuscuiusque negotij non parua uis ad locos fluat, necesse est, ut uarietate negotij, locorum quoque uis uarietur, quo fit, ut non idem semper,

sed

sed pro qualitate negotij, modo hi loci, modo illi firmiores atque infirmiores sint: quam differentiam locorum quum perspexeris, diligenter etiam considerabis, quis eorum in eadem causa præcedat, quis sequatur: præcedere uerò eum locum dicimus, cuius conclusio sequentis loci propositionē iam inducit & incitat: sequi eos putamus, quorū propositiones à præcedentium conclusione desiderari uidentur. Hoc igitur *pacto quum quinam in causa firmiores sint intellexeris, ex firmioribus eum qui facile præcedere omnibus poßit, primum: eum qui omnes consequi posse uidetur, ultimū collocabis: ita simul & postrema firmiora erunt, quod debere fieri superius diximus, & præcedentium atque sequentium locorum à principio usque ad finem tibi ratio conseruata erit.* Hoc enim *ipsum in medijs etiam obseruabis, ac si rei natura patitur, omnium infirmißimum in medio aliorum præcisè locabis. Similiter in argumentatione facies.* Nam *si propositio multis rationibus, & ratio confirmationibus, ac confirmatio expolitionibus comprobari exornariq; poßit, eā rationē primo locabis, ex qua cōfirmata exornatáq; alia subseq uideatur.* Hoc enī *pacto tam confirmatio q̄ argumentatio, cæteraq; orationis partes (nam hoc per totam orationem conseruandū censemus) natura ipsius causæ disponentur.* Quare *etiam placet in exordio, si, uerbi gratia, multis à locis beneuolentiam capturus sis, id anteponere, ex fine cuius quod sequitur conditione quadam sui sequi*

qui uideatur: aut ita disponere, ut qđ à persona nostra, uerbi gratia, inuenitur, ratione comprobetur ea quæ ab alio loco profluat: quam rem si uolueris etiam oculis uidere, quamuis Ciceronis orationem tibi propone. Non enim dubito nullam inueniri posse, quæ hac distributione composita non sit, quàmuis singulare illud Ciceronis ingenium, etiam ea quæ si per se sola considerares, nullum inter se habere ordinem uiderentur, ita coniungit, his copulat medijs, ut quod primum dixerit, natura primum: quod secundum aut postremum, secundum quoque ac postremum natura putes. Hoc ipsum etiam in diuisione ubique ferè obseruat. Nam in præficiẽdo Pompeio, de genere belli, de magnitudine, demum de Imperatore deligendo dicturum se pollicetur. At magnitudo belli huiusmodi est, ut frustra de ea dissereret, nisi id bellum, salutem sociorum, bona multorum ciuium, uectigalia maxima, gloriam populi Romani oppressurum ostendisset. Nam bellum quidem quanto maius futurum, nisi genere necessarium sit, tanto minus suscipiendum uidetur. Etenim magnitudo, nisi genus præcedat, ab huiusmodi deliberatione auertit magis animos, quàm impellat. Quare ne in animo auditorum huiusmodi cogitatio obseruaretur, non de magnitudine prius egit, sed de genere, deinde de magnitudine belli, ac genere cõprobato, de Imperatore deligendo deliberatio sequitur. Ita genus primo, magnitudo secundo quæ ad genus belli consequitur, ad

imperatorem deligendum præcedit, collocanda erat. Tres igitur hi modi dispositionis dicti sunt, primus quo firmiora prima et ultima collocamus, infirmiora in medium, ut undiq; sustineantur compellimus, is ad argumentationes tantum integras pertinet. Secundus qui ab his quibus res coarguitur ad demõstratiua & amplificatiua orationẽ perducit. Tertius quo ita omnia distribuimus, ut ab uno ad aliud natura ipsa duce transeamus, quem ideo potiorem indicamus, quoniam tam ad partes orationis, quàm ad confirmationis aut confutationis, hoc est, diuisionis membra, quàm ad locos siue principales siue secundarios, et omnino ad totã orationẽ bene gubernãdam pertinet, quæ res ad persuasionem maxima est. Sicut enim membra humani corporis licet robusta sint, tamen si aut diuersis conatibus impediuntur, aut si quum una laborat manus, altera quiescit, parũ agunt, & si omnia ad eundem conatum membra cõcurrant, & si debilia sint, quod tamen conantur haud difficile cõsequuntur, sic omnia orationis membra non neglectis prioribus, hoc ultimo pacto ĩter se collocata, magnã uim habuerint, quæ occultè quodammodo & tacite animos hominũ ita ingreditur ut trahat quòcunq; uis: hac uerò cõsecutione neglecta, separata à se ipsis, & quasi distracta uidentur. At illa naturali, ut ita dicam, coadiutione carentia, totam pulchritudinem & gratiam, quæ ex bona compositione membrorum emanat, totámque uim rectæ persuasionis amittunt. Sed de cõ

Très modi dispositiõis.

firmatio

firmationis quidẽ dispositione satis dictum est. Nunc ad confutationem transeamus. Confutationis dispositioni omnia conueniunt quæ de confirmatione dicta sunt. Nam & principio confutationis, & fini infirmiora infirmanda collocabimus, aduersariorum argumenta, ut oratio nostra uehementior ac uerior principio & fine confutationis appareat, & firmas aduersarij rationes in medio ponemus. Nam infirmiorem confutationem utraque ex parte uallare oportet, nisi forte uehementem fidem factam putauimus. Tum enim ne auditores fugam nos capere arbitrentur, eas rationes primo confutabimus, quibus magis fidem factam constabit: quòd si difficiles solutione sunt, mentionem quidem faciemus, & debilitabimus si fieri potest, deinde rationẽ ostendemus quare alio loco commodius reprehendentur. In ipsis confutatorijs argumentationibus ad amplificationes similiter ut de confirmatione dicebamus, exitus faciendus est, & quod ubique uim maximam habet, illud primo cõfutabis reprehensione, cuius cætera labefactari facilius possunt: hoc enim pacto, ut paulò antè dicebamus, quum finem in refellendo uno feceris, ipsius natura rei ad reprobandum quod sequitur, nos incitabit. Quare ut hanc consecutionem conseruare poßimus, placet rationes omnes aduersariorum, quibus multũ nitũtur, ante oculos ponere, diligenterq; cõsiderare si natura earũ patitur, hoc est, si huiusmodi sunt, ut una infirmata, alia labefactetur. Quod si

Confutatio ut disponenda.

est, hoc ordine illas aggrediemur: si nihil horũ est, & parũ nostra interest, conturbemus ne ordinem, quem illi seruarunt, an nõ, ordine ipso quo ab ipsis aduersarijs exposita sunt, refellentur. Illud etiã hic admonendum, per se ipsa aduersariorum argumenta, tum dilui, quum nostris rationibus conuenire magis quàm suis ostenduntur, cum sibiipsis pugnãt, quæ sola dispositione diruũtur. Sufficit enim ea quæ inter se pugnant unum in locum colligere. Nam quũ simul ponantur, ita se inuicem deijciunt, ut nulla nostra reprehensione opus sit. Conclusionis tres sunt partes, enumeratio, amplificatio, quam & indignationem appellant, cõquestio, quæ & cõmiseratio dicitur. Horum indignatio accusatoris est. Conquestio defensoris, quàmuis & conquestio indignationẽ nonnunquam parere soleat, ut si quum cædis accuses, locis conquestionis in reum auditores exasperes. Enumeratio uerò communis est. Quapropter enumeratione simul aut cum indignatione, aut cum conquestione cõcludere possumus: quod tum accidit, quũ & communes loci ad proprios trahuntur, hisq; accommodantur, & res huiusmodi est, ut enumerationi partium non incommode cõmisceri possint. Qua in conclusione & enumeratione in natura sui lõgiorem, & commixtam sibi partem seipsa sola breuiorẽ efficere necesse est, ne aut enumeratio, quæ quàm breuiter omnia colligere debet, aut cõquestio uel indignatio, quæ latius patent, uim suã penitus perdãt, si aut

Conclusionis partes.

si aut illa ad longitudinem harum distrahi, aut hæ ad breuitatẽ illius omnino contrahi cogãtur. Verũ si hoc nõ faciendũ uidebitur, hoc est, si separatim dicendũ existimamus, qđ fit, cũ aut longius in affectibus cõmorandum est, quàm enumeratio patitur, aut affectuũ loci non sic partibus orationis in re, id est, in sententijs conueniunt, ut commisceri, atque cõglutinari possint. Enumeratio post cõtentionem ponenda est, deinde indignatio uel commiseratio consequetur: nam quoniam enumeratio, quæ in contentione dicta sunt, breuiter sub aspectum ponit, absque dubio post eam locum tenebit. Indignatio uerò uel cõmiseratio, quoniam suum est, ut affectus maxime moueant, qua in animorum commotione auditores relinquendi sunt, ultimum orationis locum continebunt. Verum de simplici causa iam dicta sunt multa, quæ omnia in dupli ci etiam seruari oportere nemo dubitat. Nam duplex causa quum hæc omnia requirit, tum uel maxime cõ plurium statuum ordinationem, de qua iam dicemus, desiderat. In duplici ergo causa maxima diligentia est adhibenda, ipsa ne accusatione duplice, aut rationum multiplicatione, aut firmamẽtorũ uarietate, aut incidentia duplex sit causa. Incidentis locus certissimus est, nam ut plurimum tunc tractatur, quum incidit. Quare si quum aliquo ex loco confirmamus, quicquam incidit, quod aut eiusdem constitutionis sit, aut diuersæ, ad id statim orationem uertemus, eóque breuiter pro ui & qualitate rei incidentis con-

stitutionis locis, quibus uidebitur, absoluto, ad principalem reuertemur. Ac hoc quidem semper faciendum esse arbitror, nisi cū aut alia maiora instant, aut idipsum qđ incidit nō facile nobis tractatu est. Nam si maiora urgerent, rationem afferemus, quare oporteat prius illa expedire, pollicebimúrq; ad id quod incidit postea redituros, deinde quum ea explanauimus quibus magis cogebamur, incidentia cōplectemur. Quòd si ille ipse incidens status acrior nobis in aduersarios uideretur, quoniam ubique extrema firmiora esse debent, trahemus eum uerisimili quadā de causa aut ad primam, aut ad ultimam decertationis partem. Sin uerò difficile nobis, aut turpe quod incidit uidetur, quū similiter loco suo id nos dicturos promiserimus, nunc alijs urgeri, dabimus operam interiectione uerborum, id quod incidit, prius quàm ad illud ueniamus debilitare. Hoc enim pacto facilius nobis postea dictu fiet, cum paulatim ea quæ interiecta fuerint, auditorū animos lenierint. Quum causa duplex est, quoniā plures afferūtur quæstiones, bipartita nobis erit cōsideratio, primo uidebimus, si sic inter se quæstiones se habeant, ut una confirmata, cōprobetur alia: tunc enim ea primum nobis locanda est, ex qua altera probatur, deinde si hoc non accidit, id primum erit quod est probatu facilius, id postremum quod uehementius ac atrocius in aduersarios. Quòd si non magis hoc ex illa quàm altera ex altera probari posset, à faciliore probatu, nisi multo esset atrocior, incipien

cipiendū est, Cædis & adulterij accusatur medicus, adulterium cædis esse causam posse confitendum est. Quare si paribus signis ac argumentis utrunque in suspicionem trahi potest, non est dubium, quin adulterium prius probandum esset. Quòd si signa quidem cædis apparent, magis quàm adulterij, cædem prius, deinde à cæde tanquàm ab effectu adulterium inferemus. Causam duplicem, hoc est, multis constitutionibus implicitam fieri etiam diximus, quum aut multæ rationes, aut diuersa firmamenta inferuntur, quod in coniecturali accidere non potest. Nam quum negationi nulla afferatur ratio, nec firmamentum, quòd rationi opponitur, subesse potest. Si ergo rationū multitudine constitutiones plurificentur, naturam & uim earum considerabimus, & uehementiorem primam collocabimus, ita tamen ut ultima infirmior non sit. Quòd si duæ solummodo sunt, quarum una firmior, altera parum acris uideatur, poterimus post illam infirmam, quam secundò agemus, firmioris nonnullas rationes aut latius repetere, aut ad hunc locum reseruatas explicare. Nunc quoniam quid fieri debeat ui & natura statuum cognita tetigimus, quomodo eam uim & differentiam percipere possimus, aperiendum est. Duplici ergo ratione uehementiorem ac tutiorem statum excogitari posse censemus, ex ui & natura, aut ipsius status per se, aut totius propositæ causæ, ac natura qui-

dem statuum translationem cæteris præstantiorem ponimus. Securius enim est, si consequi possumus, ne ad nos ea res pertinere uideatur, reijcere, ac postergari, quàm subire certamen, tanquã si res ad nos palàm hoc loco, hoc tempore, his † accusationibus pertineret. Post translationem contecturalem ponimus. Præstat enim negatio cõcessioni, absolutã assumptiuæ non anteponere stultissimum est. In assumptione concessio ultima est, nam deprecationem in numero statuum non ponimus, eam omnium deterrimam esse nullus dubitat. Remotio criminis primam, comparatio secundam uim adipiscitur. Illa enim culpam à se omnino reijcit, hæc culpam concedit, sed ad eam secutam utilitatem opponit. Relationẽ criminis tertiam ui non ambigimus. Nam et concessione, uel ipsa potestate nominis securiorem se declarat, & ipsa culpa maiorem aut æqualem commoditatem consecutos ostendere. Quod comparationis est, multo præstantius esse uidetur quàm criminibus aliorum incitatos, aliquid in eos à nobis commissum concedere, quod relationis est. Quare relatio ui & natura sui sicut cõcessionem præcedit, ita comparationem subsequitur: legitimarum omnium firmiorem ac securiorem putamus contrarias leges, maxime si is locus, quem contientiã appellauimus nos iuuat, deinde scriptum & sententiam, ratiocinatio uiribus tertia, quarta ambiguum esse uidetur. Nã in scripto et sententia multo maiorem uim lex habet, quàm aut in ambiguo, aut

† accusatoribus

Deprecatio status nõ est

aut in ratiocinatione. Hic enim aut non scriptum ad scriptũ confertur, aut ipsa ambiguitas ancipitẽ quoque totam causam plerunque reddit: ibi tota lex, hoc est, scriptum & intentio sua profertur, quare scriptum & sententia iure ambiguo & ratiocinationi anteponitur, cui contrarias leges † prætulimus, & propter continentiã, qui locus, quando inuenitur, firmissimus est, & quoniam duplicẽ ex scripto & sententia statum in contrarijs legibus uersari, latius in secundo docuimus: quòd si tam legitima quàm iuridicialis causam amplectitur, legitimam in primis ponẽdam nemo nescit. Quanto enim ratio quæ lege nititur ea ratione firmior est quæ à lege parum suffragationis mutuatur, tanto in principalibus statibus legitimam iuridiciali potiorem putamus. Hanc ergo dispositionem constitutionum ex ipsorum ui statuũ esse censemus, potestate uero † ipsius causæ, unã præcedere, alteram subsequi dicimus, quum ex ui & natura negotij, hæc principalior, illa secundaria esse uidetur. Principalior est quã si tollas tota causa fluctuare uidetur. Secundaria est, quam etiam si remoueas, nihilo tamẽ minus defendi posse causa uidetur, sed hæc clarius exemplo posito patebunt. Lex, portas urbis noctu aperire capitale sit, non parua captiuorũ multitudo tempore belli ad portas urbis confugit, nõ aperuit Imperator, ab insequente hoste omnes trucidantur, accersitur iniuriarum in remp. remouet in legem, utitur coniecturali, insequentes hostes irru

postulimus

totius

Principalis dispositiocõstitutionũ.

Secũdaria.

pissent, ex qua infert comparationem, satius fecisse quàm si apertis portis hostibus ciuitatē tradidisset: adducit concessionem, Ignoraui futuram cædem eorum. Relatione etiam niti poßet, si dicere auderet, eos iure cæsos, qui capi sustinuissent. Hic si legem auferas, in quam transferri poßit, reliqua ita euanescunt, ut uix suscipi defensio poßit: si cætera diruas omnia, ac solam remotionem relinquas, defensio firmior est: quare hac in causa remotio, quā principaliorē esse constat primo tractabitur, secundarias postea ponemus, quas per obsistentiam clari oratores semper ferè induære solent. Ipsas uerò secūdarias, si multæ sunt, hoc etiam ordine gubernabimus. Firmior enim semper priorem locū obtinebit. At postremo tanquam orbe facto, quod nō semper necesse est, in principaliorem redire licebit. Si deprecatione uti uolemus, eam omniū ultimam collocabimus: non solum, quia omniū infima, sed etiam quia affinis cōmiserationi est: neque quoniam † infima, est repudianda, si minus pura profertur: nam neq; uim suam amittit, & aliorū asciscit. Si igitur principalior aliqua ex ui & genere ipsius negotij queat ut docuimus inueniri, eam semper primā locabimus: Si non, quæ ex ui & natura ipsorū statuū principalior sit, ac firmior, eam primā ponemus, ut in proposito themate, si legē tollas, cōparatio prima remanet. Nam coniecturalis hic non principalis, sed accessoria est. Huiusmodi uero status etiam si firmior sit, tamen prin

infirma

principali semp cedere iure uidetur. Firmissimi enim loci uim qua tota causa absoluitur, principali statui confert. Quare si ita oratio distribuitur, ut accessoria præferatur, quod exempli causa, non quòd sic esset, sed ut res facilius comprehenderetur, nos superius fecimus, non tàm status ad statum collationē, quàm ad casum temporis distributionem esse dicemus. Si legem ergo tollas, comparatio prima remanet, deinde relatio sequitur. Postremum concessio sibi locum uendicat, quibus breuiter tractatis, ad principalem postremo redibimus, quòd si non iniuriarū, uerum proditionis quis imperatorem accuset, principalis quidem coniecturalis est: In cōprehensione autem quum à signo suspicionem confirmamus, cæteræ incidunt, quas quum ordine suo tractaueris, ad reliquos coniecturæ locos redibis. Hac ex re illud etiā habetur, posse oratorē, quàmuis unica res uideatur, alia atq; alia uti propositione, quæ totā immutet causam. Non enim solum remotionem ac coniecturalē, sed diffinitionem etiā paululum commutata propositione in proposito inuenies themate. Quibus omnibus consideratis, grauis oratoris ducimus, quū acriter quid omnes circunstantiæ flagitent perspexerit, id intelligere quod ex re sua est, idē etiā reo faciendum putamus. Hæc res plurimū ualet quū quæstione premumur: poterimus enim à difficilioribus ad faciliora nobis causam deriuare, et totā causam ita permutare, ut hoc nō hoc agi cōtendamus, si multitudine

firmamentorum causa multis statibus uaria esset. Pari ratione duplex nobis erit disponēdi ratio: nam aut ex ui negotij prestantiorem si ea inuenitur, aut natura sui principaliorem anteferemus, deinde per obsistentiam cæteris tractatis ad primū redibimus. Hoc enim pacto & à firmiore non recedemus, & si quid aliud utile reperitur, non prætermittemus, hoc nō defensor solum, sed accusator etiam si potest obseruabit. Dixi autem si potest, quoniam ut plurimum accusator defensorem sequi cogitur. Maximam calamitatem & iniuriam reip. intulisti, non ego sed lex: hic etiam accusatori ad remotionem & legitimam ueniendum est: quòd si diceret, non est hoc inferre iniurias, sed conseruare. Prohibui enim ne uno impetu ciuitas ab insequente hoste caperetur, ad diffinitionē, quæ coniectura absoluitur, accusatorem quoque rapi necesse est. Præter hæc omnia quæ dicta sunt, unum adhuc restat dispositionis artificium: quod tum adhibendum est, quum tam ex ratione, quàm ex firmamento status oriuntur: difficile omnino inuentu est, maxime si plures rationes, multa firmamenta & status uarij ex utraq; parte inueniantur, quid fieri debeat tamen dicā, quod me summi oratores, à quibus nunquàm secessi, per orationes suas docuerunt: & dicam non pluribus sed quàm paucissimis, ut rem tā difficilem quiuis facile memoria tenere possit. Vterq; prius sua, postremo aggredietur aliena, quod ut quale sit percipiatur, latius exponemus. Omnis status inter

Artificiū dispositionis in primis animaduertendum.

accu

accusatorem et defensorem uertitur. Defensoris depulsio, præter quàm in coniecturali, ratione confirmanda est, hæc ratio ab accusatore plerunq; infirmatur, & statum qui nascitur suum, id est accusatoris appellamus: qui ex firmamenti depulsione procedit, suum defensoris. Nã quũ depulsio statũ faciat, eius statũ appellare placuit, cuius ex depulsione proficiscitur. Accusator igitur eũ primo statũ occupabit, qui ex rationis depulsione nascitur: eum postremo collocabit, qui ex † deprecatione firmamenti procedit, qui si multi sunt, ut superius diximus disponẽtur: defensor contrà ex depulsione firmamenti profectum primo, deinde ex rationis suæ deprecatione statum collocabit. Vterq; igitur prius sua, postremo aggredietur aliena. Interfecisti Clodium Milo: interfeci, sed iure: ex insidijs enim ad me interficiendũ impetũ fecit. Immo tu illi insidias struxeras. Coniecturalis est, quæ quũ ex depulsione rationis nascatur, primo accusatori tractanda est. Afferũtur deinde alia † argumenta contrà hãc rationẽ, ex quorũ depulsione status nascũtur. At nullo modo hominẽ interficere licet. At senatus iudicauit cædẽ factã in Appia uia cõtra rẽp. uideri. At Põpeius hac de re, ut quæreretur tulit, hæc repellẽda defensori sunt. Immo multis modis occidi iure homo potest, & senatus de re, nõ de causa iudicauit, & Põpeius quũ confiteamur occidisse, nõ rẽ, sed causam quæri iussit: hæc post coniecturalẽ tractãda sunt accusatori, quorũ necessariò præcedit qđ

fr

depulsione

firmamẽta

firmius est, scilicet, quòd nullo modo licet hominem interficere, deinde senatus iudicium autoritati Pom*pei antefertur: hæc & defensori hoc ordine disponenda sunt, sed ante coniecturalem.* Nam *uterq; id prius ponit quod ex depulsione quam ipse facit, nascitur: hanc differentiam ubiq; obseruare diligenter in huiusmodi causis* Ciceronem *inuenies.* Q*uare si nullam aliam, nisi autoritatis eius rationem afferrē, abunde, ut arbitror, esset dictum:* Nunc *& autoritatis eius pondus & aliorum usus & ratio rem clarā faciunt.* N*eminem enim dubitare arbitror utilissimum esse in disceptando, ea quū desinamus, in animis auditorum relinquere, quæ nostras, nō quæ aduersariorū rationes complectuntur.* I*lla enim ita utiliora nobis sunt, ut aduersarijs hæc.* V*nicuiq; enim utilius in dicendo illud est, quod rationis suæ est.* A*t rationes nostras id complectitur, quod ab aduersario depellitur: id ergo nobis in animis auditorum relinquendum est, quod natura ipsa duce ita fieri debere, breuiter demonstrandum.* Etenim *in statibus, nisi qui tua depulsione cōtinetur absolutus erit, quod tu aut ratione aut firmamento intendis, locum habere non poterit, ut in proposita re, nisi ad* M*ilonē primo reiectis insidijs, potentius cætera accusationem corroborare non possunt.* I*niquum enim uehemēter intellectu, auditu absurdum, dictu improbum uidetur ei præclarè negare defensionem, in quē impetus factus sit, sed insidijs in eum reiectis, uis aliorum ita*

crescit,

crescit, ut uix sustineri à defensore possit, nisi commutetur. Ex altera etiam parte nihil proderit, Clodium insidiatum fuisse comprobare, nisi prius aliter cætera quàm ab aduersarijs dictum sit, se habere cõfirmaueris: ita fit, ut & firmiora in extremis sint, & ordo certus conseruetur, quum à statibus tuis ad rationes tuas serie ascendas. Hoc ergo si unà cum cæteris conseruaueris, & mirabilis orator in disponendo futurus es, & quoniã hæc natura duce fiunt, omnem etiam suspicionẽ artificij fugies. Stulti enim sunt, qui rhetoricam contẽnunt, quoniam, quum ars appareat, minus autoritatis orator habet, ac ideo nõ adhibendam censent artem, ne contemnaris. Nam iudicio meo nil magis artem cælat, quàm arte rectè uti. Nihil magis artificiosam facit orationem uideri, ac ideo abijciendam, quàm arte uelle uti, quum rectè nescias. Nunc quoniã in tanta uarietate rerũ, ac multitudine statuũ accidere potest, ut de loco narrationis ambigatur, breuiter id quoque aperiendum est. In huiusmodi ergo causis, ad quem statum narratio pertineat, diligenter considerandum est. Quod quũ inueneris, de loco suo non dubitabis. Est enim locanda ante q̃ cõfirmationẽ cõfutationẽq; aggrediamur, quæ ex eo statu nobis affluit: & si diuisione in eo statu utendum putaueris, ipsam quoq; diuisionem antecedet, ut pro Milone Cicero, quum sibi primum explicandum esset, multis de causis iure cædi hominẽ posse, narrare nõ potuit. Nulla enim ad

Artem cælando, arte niti.

Ad quos status narratio pertineat.

ad hoc absoluendum ex causa narratio incidit. Senatus, & Pompei autoritas quò tenderet, demõstrãda nulla narratio desyderatur, à quo factæ insidiæ aperiendum, prius narrandum erat. Neque enim aliter insidiæ nisi ipsarum personarum & negotij ui comprobari poterant. Quare (ut diximus) considerãdum est, quis eorum statuum, aut nullo modo, aut difficile absolui poßit, nisi prænarratum fuerit, & ei narrationem accommodandũ. Quòd si plures narrari postulent, id est, si singuli statuũ diuersam quandam † narrationẽ habeant (potest enim & hoc accidere) unicuiq; idoneam narrationem accommodabimus. Verum quoniam ea de dispositione satis dictum est, quæ ex † constitutione artis proficiscitur, nunc breuiter de ea dicamus, quæ cõmuniter ad casum tẽporis accõmodata est, neq; enim plura dici possunt. Nullam enim aut paruã casus esse doctrinam necesse est. In quo etsi artificiosa dispositio mutetur, & à præceptis artis discedere uideatur, non fit tamẽ id sine magno artificio. Quippe orator non rem solã qua de agitur, uerum personas, tempus, cæteràsque circunstantias considerat, qua de re sæpe accidit, ut quum ipsius rei ordinem propter auditores aut angustias temporis, cæteraq; huiusmodi seruare nõ possit, artis præcepta sic negligat, ut quũ maxime despicere uideatur, tum maxime iudicio meo cõseruet. Summum enim præceptũ artis est, à quo cætera omnia tanquàm ex fonte effluunt, ex causa omnia

rationem

Sĩgulos status peculiares interdũ requirere rationes.

institutione

inue

inuenire, & inuenta ita disponere, pronunciare, ornare, ut ipsa causa postulat. Quas ob res Ciceronē secuti, non ideo ab institutione artis hunc modum disiunximus, quòd ei oppositus sit, aut ita discrepans ut quædam sub genere distinctæ species, sed ut certiorem præceptorum rationem, ac clariorem præberemus. Quid enim magis artificiosum, quàm si uehementer aures auditorum obtusæ uidebuntur, animiq; defatigati ab aduersarijs multitudine uerborū, principio supersedere, causam à narratione exordiri? aut si persuasi fuerint audiēdo, ab aliquo firmo causæ nostræ adiumento, aut ab huiusmodi argumentatione, quæ firmißimas aduersariorum rationes debilitet? Præoccupamus enim hoc pacto animum auditoris, & se temere potius assensisse credit, quàm nos sine ratione ea aduersarij argumenta, quæ nostram causam uehementer lædere existimet, magno animo & fidenti aggredi. Atque in hoc maxime fallitur auditor, quòd quum crediderit nos firmißimis rationibus irritatos, ad rem ipsam contemptis exordijs peruenire, nos ad principij sententiā relabimur sensim, quod tamen semper necesse non est. Est etiam quando confirmationem post exordium ponimus, & probabili quadam argumentatione tractata ad narrationem reuertimur: quod tunc faciendū esse arbitror, quum narratio parum probabilis sit: ad hæc nonnunquàm ita accidit, ut accessorius status principaliorem anteueniat, incidens aut præoccupetur, aut postpo

Quando à principio abstinendū.

Quādo exordiū ante cōfirmationē, & deinde narratio.

postponatur. Principales quoq; dico commisceri sic posse, ac maxime si locos finitimos atq; cõsimules habeant, ut legitimæ ferè omnes & assumptiuæ, & cũ bis diffinitio, ut nũc ex istius, modo ex illius loco uicissim arguatur, q naturã statuũ et usum oratorũ noue rit, nõ negabit. His ergo & huiusmodi cõmutationi

nunc *bus † non ex institutione artis, † nec sine arte quũ*

nunc *tẽpus postulat utemur. Nec grauarer hic latius exponere, quando hoc aut illud ex conditione tẽporũ nobis faciendũ sit, nisi putarẽ adeò inexplicabilem hãc esse præceptionẽ, ut melius posit unico uerbo, quàm longa oratione intelligi: nam quum casus certo nũ mero colligi non possint, id solum dictu sufficere uidetur, orationem ad casum tẽporis accõmodari debere. Præterea hæc dispositionis pars grauitatis præ ceptis potius quàm dispositionis continetur: grauissimi enim oratoris munus est, temporibus, causis, rebus, personis, posse orationẽ accõmodare, quibus ut infinitis supersedeamus, ac de memoria dicere incipiamus, nam de dispositione satis dictum putamus. Explanatum est enim, quòd ad casum temporis accõ modari sæpe debeat oratio: demonstratum est quid oporteat ex institutione artis in simplici causa fieri: dictum, duplicem aut quæstionum multitudine aut sola constitutionum fieri, huiusq; ultimæ tres partes dictæ sunt, quarum ultimam in duo diuidi præceptum est. Quare quinque modis duplicem causam fieri posse declaratum est, quæstionum multitudine, ratio*

Dictorũ repetitio.

tionũ uarietate, diuersitate firmamentorũ, firmamenti depulsione, incidenti statu. Nulla ergo erit causa, quam non optime distribues, si memoriæ cuncta teneas quæ nobis ex usu oratorum præcepta sunt.

DE MEMORIA.

Memoria duplex est, naturalis, et artificiosa. Naturalis est, quæ nostris animis insita sine inductione artis simul cũ cogitatione nascitur. Artificiosa est eadem ipsa naturalis, inductione quadam & ratione præceptionis & firmata et amplificata, hæc artificiosa naturalem uehementer iuuat. Quare quemadmodum in cæteris rebus nisi naturam arte confirmauerimus, egregium quid conficere nõ possumus, sic naturalis memoria, nisi artificio nitatur, egregia esse non poterit. Huius igitur artificij duæ sunt partes, loci & imagines: locos dicimus, ut fornicem, angulum, fenestram, & alia quæ his similia sunt. Imagines sunt notæ quædam & simulacbra eius rei, quam meminisse uolumus, quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si uoluerimus habere, imagines eorum certis in locis locare oportebit. Locos commode comparabimus, si dabimus operam, ne in celebri, sed in derelicta regione constituantur. Frequentia enim hominum, simulachrorum figuras conturbat. Item si curabimus, ut dißimiles sint. Nam similes bene & distincte teneri non possunt. Magnitudine etiam mediocres, similiter luce ac interuallo esse oportet.

Duplex memoria.

Artificialis memoriæ partes.

Loci memoriæ.

Item

Item quintum locum egregie signabimus, ut facilius omnium locorum numerum memoriæ habeamus. Multos habere etiam conuenit, si multorum meminisse uolumus: & ne multitudo confusionem faciat, ordine omnes distribuemus. Fingere etiam locos non posse, multi autores sunt. Quum ergo locos nobis constituerimus, crebra meditatione oportebit memoriæ eos cōmendare, firmitérque retinere. Nam imagines quidē delemus, & nunc alias, modo alias nobis cōfingimus, atque collocamus: Locos autem eosdem esse semper necesse est: sed de locis satis, nunc de imaginibus dicere incipiamus. Imagines duplices sunt, unæ rerum, alteræ uerborum: rerum sunt quū summatim ipsorum negotiorum similitudines comparamus, ac ut negotium expetit, aut una nota, aut pluribus res tota cōprehenditur. Verborū imagines cōstituuntur, cū uniuscuiusq; uocabuli simulachra notantur. Imago igitur omnis aut similis omnino est, ut si eum in loco constituis, cuius nomen uelis: aut omnino dissimilis, quæ tamen habet aliquid, ex quo id in memoria remanet quod uolumus, ut si æthiopē in loco poneres apertis labijs dentes ostendentem, quò albi recordari possis, aut si quid ex eo quod sibi omnino est oppositum recorderis: aut media, quæ partim similis, partim differens est, ut Martinus Martius, pomum promum pronum. Præterea eius imaginis, quæ omnino dissimilis est, aut translatione, aut gestu, aut scriptura, aut cōsuetudine locatio fieri solet. Translatio est rei propter proprieta

Imagines.

Translatio.

proprietatem suam, quæ similitudinem facit, pro re aliqua trāsumptio. Et *quoniam unius rei plures habemus nonnunquā proprietates, una res pro multis accipi potest.* Qua *in re mihi placet, aliquid etiam addi uel detrahi, ne confusio fiat, ut si leonē modo pro regno, modo pro fortitudine loces, & nunc corona caput eius exornes, nunc pedem dextrum, quo plurimum posse dicitur, extendentem imagineris. Gestus est rei quā meminisse uolumus actio idonea, ut si quē uitrum mandere concipias animo, ut fatui uocabulū teneas. Scriptura est quum literarū imagines, quibus in locis tanq̄ in chartis scribamus, ad placitū confingimus: qua in re licet aliqualē seruare & non seruare similitudinem, ut aper uel mus pro a litera, uel pro m. Sed impositio quæ aliquam uocis similitudinē tenet, ubiq; laudabilior est. Facilius enim etiam imprimitur & retinetur, quàmuis & eā, quæ sibi opposita est, nō semp fugiendā iudicemus.* Consuetudo *est, quum aliquis pro ea re ponitur, quā facere aut dicere sæpe solitus est, ut quum pro minis crebro minantem ponimus, iracundū pro ira, deditū studio pro literis, aut pro uerbo uel re aliqua, eum qui plurimū huiusmodi uocabulo solus utatur, unde & præstantia quadam cognominantur, ut apud* T. *Liuium sæpius, præter quàm quòd &* Ciceronē *pro rhetorica, Aristotelē pro philosophia, quorū similia multa nostris quoq; tēporibus reperiuntur.* Hic *modus non partim similem, sed omnino dißimilem reddere imaginē di-*

Scriptura.

Cōsuetudo.

ctus est, quoniam non iracundum pro ira ponimus, sed L. Syllam uerbi gratia, iracundum: non enim adiectiua capimus, sed certos, & nobis notos, quibus adiectiua accidunt. Certius enim ubique reor, notum quàm ignotum, hominem quàm aliud animal, animatum quàm inanimatum ponere. Quare notum tibi hominem quum nulla sit res, quam illi attribuere non poßis, semper fermè locabis. Ad hanc consuetudinem reducimus etiam quæ ceu signa rei cuiuspiam accipiuntur, ut tuba pro bello, gladius cruentus pro cæde. Ad hoc, ne longiores in diuidendo simus, effectum quoque pro causa, ut fumum pro igni, & ecōtrà ponimus. Nihil enim ad præceptionem attinet, ut plurimum ne, quod consuetudinis est, an semper aliquid fiat, quod naturæ putamus. Dum enim uiam inuenias, qua rem memoria teneas, nihil interest si consuetudinem appellas, per quam uel Cicero, uel natura sic soleat facere. Ex parte autem similis imago, si eius similitudo sufficere non uideatur, quatuor modis similior effici poterit, additione, subtractione, transpositione, mutatione. Additione, ut si pro cereali, ceræ addas alas. Et si Alexandri Macedonum regis meminisse uelis, Alexandro cuipiam ex macello capiti coronam imponas, aut omnino si rei uni aliam superponis, ut ex duobus uel pluribus uocabulis unum colligas. Subtractione, quum rei aliquid ita substrahis, ut uocabulo suo substracto, esse uelis. Eiusmodi substractionem, aut ex principio et summitate

tate

tate rei, aut ex fine, hoc est, infima parte, aut ex medio fieri necesse est, ut si Iacobum pro Iacob ponis capite contecto, quæ res ultimam sui nominis partem subtrahi tibi significet, aut pro iabus lumbos succinctum, aut pro cobus uoce, pedes truncum. Hinc in cæteris animalibus, aut capitis, aut postremæ partis, aut mediæ, aut duarum quarumuis partium, sic pellis detractio fiat, ut ne eisdē integris in quauis parte corporis supersedere, ac infigi quædam intelligantur, quod genus ex cane medio contecto, aut pelle priuato, utrumuis ea, uel †uis tibi præbet, cui incolumi atq; apto, si colūbus insidet, inarticulatā iniectione cōficiet uocē, qua in adiectione subtrahi etiā simul posse aliquid manifestū est. Nō enim singulis his modis solū, sed etiā cōiunctis, ac multis in unū coactis plurima †figantur. Trāspositio est literæ uel syllabæ unius uel plurimarū dislocatio. Verū quēadmodū ultima sēper ferè fugienda, ita illa prior nonnunq̄ sectanda, ac in re aliquid facere qđ significet, unde facta sit, aut si quo modo transpositio uehementer cōducit, ut si Andreas ꝑ hac uoce Anasdre uel Asandre ponatur, uel pedē ad caput eleuans, uel caput ad pedē declinās, aut si è medio incipis uestes ad humeros subleuās, uel angulū ad pedes deijciēs, fingitur. Mutatio similiter syllabarū uel literarū est, ut ramus roma. Sed nimiū ubiq; fugiēdū asserimus, His ferè oībus literarū imagines interuenire possunt, qui cū modus additionis sit mutationem plurimum iuuat. Placet enim ius finguntur

nobis uel literæ idolo, uel quauis re, ne memoria cōcidat, mutationem significari: quod si literis facimus, cauendū est, ne dum additió ne an mutatio sit quærimus, confundamur. Confusionem uerò, & hic & ubiq; cū diuersis modorū imaginibus, tum, quod melius puto, diuerso locationis genere euitabimus, ut si hoc recte, illud euersum, hoc † ad alterutrum laterum, illud inferius, superius aliud. Semper ita locandum constituemus, ut ordinem pronunciandarum uocum non euertamus. Præterea ut superius tactū est, nō singula genera nobis solam insectanda uidētur, sed simul plerunq; multa. Nam & † francistas tum & subtractione et additione locabimus, nisi huius nominis aliquis cōsuetudine nobis † adiectū daret, & uulgas pistoro additione in medio subtractione finis ex addito, & ultimæ rei, quam in ore pono, † à secunda litera immutatio, facile simul & tute colligitur. Hæc ordine omnia fieri necesse est, ut aut à dextris ad sinistra, aut à superioribus ad inferiora, aut econtra proficiscamur. Verū ad ea quæ dicta sunt, præparatas licebit tam casuum imagines habere, idq; uel in utroque numero separatim uel coniunctim, singulari tamē, & plurali additis simulachris, quasi formarum nominis, ut puta in or, uel in simus desinentium, & aliarum etiam partium per formas quidem, si in pauciora redigi solent: si autem id non cōtingit, singulorum necesse est similitudines fingere: q̄uis non ita in singulis occupari oporteat, ut † in uen

ab alterutro

francicastū

adiectiuum

à secūda litera in o mutata.

ui mentis

uentis nihil relinquatur. Similiter numerorum nõ omnium, nam id infinitum est, sed uniuscuiusq; notæ numerũ solum: poterit enim ordo ipse simulachrorum, quemadmodum in scribendo, ita in † locando maiores numeros repræsentare, quod si quis faciet, ne ultimæ figuræ, quæ decẽ conficit, multiplicatio confusionem reddat, centũ & mille, duas apponet imagines. Sunt qui centum in numeris simulachra faciunt, deinde aut horũ commixtione quadam, aut cẽtum & mille notis additis, cæteros, hoc est, maiores numeros, qui diuisionem habent: aut si sequi uolueris locorũ insignia, placet enim nobis, locos insignitos numeris apponas: ad hæc auri & argenti, æris tam maioris põderis quàm minoris stabiles habebis locos, similitudines, ut facilius quicquid uolueris consequi poßis. Et quoniam multas rerum imagines sæpe similes fingi cõtingit, ne similitudo memoriam turbet, addendo, diminuendo, mutando, forma, colore, magnitudine, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, antrorsum, uarias faciemus: quod nos in locis quoq; ne comcidant facere oportebit, non q̃ melius multo nõ sit, tã in imaginibus quàm in locis totũ toti diuersum esse, sed quum tãta rerũ copia nõ succurrerit, ut inter se signa diuersa sint, ad hunc postremo modum, qui rebus & imaginibus differentiã affert, confugiendum est. Verum de artificio memoriæ iam dictũ est. Nam rerũ & sententiarũ locatio facilis ei erit, q̃ usu & exercitatione prona hæc sibi

Numerorũ notæ.

loquendo.

Rerum sententiarũq; collocatio.

& facilia reddet. Nihil enim erit, maxime si locos artis, ex qua quid dicitur, teneat, qđ memoria nō cō sequatur. Locos artis quoniam distincte ac clare do cuimus, quàmuis habitu habeat, certis tamen artificij notis sibi notos cōiunctim cū rei nota notabit, quod qui intelliget et faciet, sentiet quā sibi utilitatē memoriæ artificiū cæterorumq; clara & certa ac penè diuina præceptio cōferet. Quare huius artificij usum, quoniā multis in rebus usui est, industria & exercitatione † conseruandū puto. Non enim hæc modo locare poterimus, quæ quū dixerimus ultro † obijcimus, uerūetiam hæc quæ in habitū nobis † retinēda citius et facilius postea imprimuntur. Verum quoniā certū habere numerum locorū necesse est, quū infinita penè rerum atq; imaginū copia pleni sunt, ne priores impedimento similitudines sint, uacuos rursus locos imaginabimur, et ut imaginatio firmior sit, iracundum quendam hominem possumus fingere à lo cis omnibus simulachra excutere.

firmandum abijcimus reducenda sunt, citius enim & facili.

DE PRONVNCIATIONE.

QVoniam breuiter de memoria, quæ præcipi posse putauimus, consecuti sumus, nunc de pronunciatione pauca cōplectamur, de qua ita dicemus, ut quod à Cicerone ad Herennium clare ac bre uiter absoluteq; edictū est, hac in parte omnino sequamur. Nam & alij, quos nos uidisse contigit, aut parum uel nihil potius, aut nimis confuse de pronun ciatione nobis locuti uidentur. Et ipsius Ciceronis

oratio

orationes nõ ſicut in alijs rhetoricæ partibus, ita in memoria & pronunciatione iuuare nos poſſunt. Nã inuentionẽ quidem, diſpoſitionem, & elocutionem, ſi cui aliquid quum artificij, tum mentis ineſt, multo copioſiorem, ordinatiorem elegantioremq́; conficiet, ſi ex orationibus eius præcepta ſibi proponat, quod nos in hoc libro fecimus, quàm ſi ad ea præcepta ſolum quæ ipſe ſcripſit, tãti uiri orationes omni refertas artificio, uelit redigere. Paruam enim in ſcribendis præceptis operam dedit, ſed in orationibus cõponendis magnam diligẽtiam præbuit, propterea quòd illud rhetoris & facile, hoc oratoris & difficile ac dignũ cui inſudaret putauit. Quamobrẽ nemini dubium eſt, orationibus Ciceronis nihil artis deeſſe, in præceptis, artis quædam ſolummodo principia edita eſſe. Verum ut tres reliquæ partes orationibus ſuis elucubrantur, ita memoria & pronunciatio nihil inde præceptionis haurire poſſunt. Nemo enim qua memoria uel qua pronunciatione cauſam egerit, aut dixerit in legenda oratione perſpicere poteſt. Præterea noſmetipſi pronunciationis præceptum aliquod, ut in cæteris noſtra exercitatione adinueniſſe, dicere non audemus. Cecidit enim iam ex conſuetudine declamationis uſus. Quare quæ à Cicerone de pronunciatione accepimus, ea exponemus eis, qui cauſas declamitant (nam nonnullos iam quotidie id factitare inſtituimus) cætera relinquemus. Diuiditur enim pronunciatio in figuram uocis & corporis

Pronunciationis diuiſio.

motum. Figura uocis est habitus uocis ratione et industria comparatus, ea diuiditur in tres partes, Magnitudinem, Firmitudinem, Mollitudinem. Magnitudo & firmitudo uocis, natura maxime cõparãtur, arte non nihil augentur, sed maxime conseruantur cura & exercitatione declamationis. Oportet igitur si uolumus firmã per totam causam uocem conseruare, q̃ sedata & depressa in principijs uti uoce, & huiusmodi interuallis, quæ & sententias concinniores, diuisione reddant, & auditori spatium cogitãdi relinquant. Hæc cũ decent, tum utilißima sunt: conseruant enim uocem ad orationis exitum, ubi maiore ac pleniore uoce opus est, hæc & suauitudini uocis seruiunt. Auditores enim plurimum uarietate delectãt, & firmitudini prosunt. Conseruant enim uocẽ sedata principia, interualla uocem reficiunt, & firmant. Præterea uocis acutas exclamationes uitabimus. Lædũtur enim arteriæ clamore nimio, & splẽdor uocis uno clamore consumitur. Quare sedatis principijs, interuallis idoneis, exitu eleuatiore, nullis acutis exclamationibus utemur. Varietas quoq; uocis & commutationes & ad firmitudinẽ & mollitudinem ualent plurimum. Quare uariare oportet: uarietatis modũ, nunc simul, nũc cũ mollitudine intelligemus. Mollitudo uocis, quæ tota ad rectoris præceptionem pertinet, in tres partes diuiditur, in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio demissa & finitima quotidianæ locutioni. Contentio

Mollitudo quibus constet.

tentio est oratio acris, ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut in iracundiã inducit, aut ad misericordiam flectit animũ auditoris. Sermo in partes quatuor distribuitur, Dignitatẽ, Demonstrationẽ, Narrationẽ, locationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate. Demonstratio est oratio, quæ docet quomodo quid fieri potuerit aut non potuerit, ea in confirmatione & confutatione ut plurimũ inuenitur. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re uerisimili risum pudentem, & liberalem potest cõparare. Contentio diuiditur in continuationẽ & distributionẽ. Continuatio est orationis annunciandæ acceleratio clamosa. Distributio est oratio frequens in contentione cum acri uociferatione, compensatis interuallis. Verũ tota contentio, quàmuis & in alijs partibus orationis inueniri nonnunquam potest, à contentione tamen abesse non potest. Nam etsi confirmatio & cõfutatio omnia sermonis ac ãplificationis genera suscipere possunt, contentionem tamen tanquam propriam non dimittent. Quare quicquid in concertatione dicetur, quod sermonis ac amplificationis genera subterfugere uideatur, id totũ placet per cõtentionem pronunciari. Amplificatio conclusioni quidem aptissima est, sed alijs etiã partibus plerũq; cõmiscetur, ea in cohortationem & cõquestionem diuiditur. Cohortatio est oratio, quæ aliquod peccatum amplificans

Sermonis partes.

Contentionis partes.

Amplificationis diuisio.

ficans, auditorem ad iracundiam concitat. Cōquestio est oratio quæ incommodorū amplificatione animū auditoris ad misericordiam flectit. Quoniam igitur sermo in quatuor, contentio simul cū amplificatione in alias quatuor partes diuisa est, harum octo partiū, quæ cuiusq; idonea sit pronunciatio demonstrandum uidetur. Sermo cū est in dignitate, plenis faucibus q̄ sedatißima uoce uti conuenit, ita tamen ne ab oratoria consuetudine ad Tragicam uocem transfeamus. Hac qualitate uocis pronuncianda est, quæ de natura rerum, quæ de moribus aut de rep. habeatur oratio, & omnis earū rerum expositio, quibus eius ipsius qui dicit uirtus quædā & dignitas aperiri uidetur, quale est illud Ciceronis, Me autem quid pudeat, qui tot annos ita uiuo iudices, ut à nullius unq̄ me tempore, aut cōmodo, aut ocium meum abstraxerit, aut uoluptas auocauerit, aut deniq; somnus retardauerit. Et illud in eadē pro Archia, Nullam enim uirtus aliā mercedē laborū periculorumq; desiderat, præter hanc laudis & gloriæ. Qūū autem est sermo in demonstratione, uoce paulùm attenuata, crebris interuallis & diuisionibus oportet uti, ut ipsa pronūciatione eas res quas demonstramus, inserere atq; interfecare uideamur in animis auditorum. Quale illud pro Milone, Satis est quidē in illa tam audaci, tam nefaria belua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaq; illud Caßianum

Sermo quā pnunciatione constet.

cui

cui bono fuerit in his personis ualeat. Quū † ergo *uerò*
sermo in narratione est, tum uocum uarietate opus est, ut quo quidque pacto gestum sit, ita narrari uideatur: strenue quod uolumus factum, celeriuscule dicemus. At † illud ociose retardabimus, deinde acri- *aliud ociore*
ter, modo tamen clementer, † modeste, hilariter in *mœste*
omnes partes commutabimus, ut uerba ita pronūciationem, si qua inciderint in narrationē dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus narrandum sit, diligenter animum aduertemus, ut omnium personarum de quibus narramus, sensus atq; animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leuiter tremebūda uoce cum parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis, oportebit à sermone ad liberalem iocū seriò uocem detorquere. Quū autem contendere per continuationē opor- *Cōtentionis*
tebit, adaucto mediocriter sono uocis, uerbis conti- *pnunciatio.*
nuandis uocem quoq; iungere oportebit, & torqueare sonū, & celeriter cū clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio consequi poßit, quod ut clarius quale sit pateat, unū aliquod, uel alterum ab oratore exemplū sumamus. Per continuationem ergo illud pro P. Sylla pronunciandum est, Quid si hoc non postulo, si ille labor meus pristinus, si solicitudo, si officia, si operæ, si uigiliæ deseruiūt amicis, præsto sunt omnibus, si neq; amici in foro requirūt studiū meū, neq; resp. in curia, si me nō modo nō rerū gestarū uacatio, sed neq; honoris neq; ætatis

excu

excusatio uindicat à labore, si uoluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patēt omnibus, si mihi ne ad ea quidem quae pro salute omnium gessi recordanda & cogitanda quicquam relinquitur temporis, tamen hoc regnum appellabitur, cuius uicarius qui uelit esse, inueniri nemo potest. Item in Verrem, Per deos immortales, unus ager, uno anno ccc. mil. modia tritici, & praeterea. l milia lucri data Apronio, tantó ne minores decumae uenierunt, quàm fuerunt, an cum socijs magno uenissent, hic tantus tamen frumenti, pecuniaeq; numerus, † à raptoribus per uim ablatus est. Quum uerò per distributionem contendimus, uocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet, & quantum spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tātū ferè inter singula interualla spatij consumere iubemus, ut illud in Verrem proferri debet, Illum uiris fortissimis iudicantur P. cons. dimittere de summa nō potuisse, te mulieri deterrimae recte remisisse senatores iudicabunt? Ille de quo lege populi Rom. iusserat, ut ipsius uoluntas posset & esset pro lege, tamen in hoc uno genere ueterum religio legum reprehenditur, tu qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse uoluisti. In illo reprehenditur, quòd ex ea pecunia remiserit quam ipse quaesierat: ubi concedetur, qui de capite uectigalium pop. Rom. remisisti ex eodem quo senatuscon sultū erat, hoc legato permissum nullo, cur fecit? coa

ab oratoribus.

ctus est, quis hoc dicit? tota ciuitas. In amplificatione per cohortationem uoce attenuatissima, clamore leni, sono æquali, cõmutationibus crebris, maxima celeritate utemur, ut in illo tertio in Verrem, O scelus, ò portentum in ultimas terras exportandum. Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta. Necesse est semper aliquid huiusmodi moliatur, necesse est in simili audacia perfidiáq; uersetur. In conquestione utemur uoce depressa, inclinato capite, sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis commutationibus, ut in illo pro Milone, Valeant inquit, ualeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati. Stet hæc urbs præclara, mihiq; patria charissima quoquomodo merita de me erit. Ego cedam atque abibo, si mihi rep. bona frui non licuerit, at carebo mala. Hic illud sciendum, nos Ciceronem secutos, quoniam genera uocis nuncupari commode non possunt, nominibus rerum pro denominanda uoce abusos fuisse. Nam quum narrationem dicimus, non eam solum intelligimus, quæ orationis una pars esse dicitur, sed quicquid aut tanquàm gestum, aut quod fieri debeat in alijs quoque partibus orationis exponitur, hac narrationis pronunciatione proferẽdum putamus, ut illud in Verrem quinto, Sentio iudices moderandum esse mihi iam orationi meæ, fugiendámq; uestram satietatem, non uersabor in uno genere diutius, & ita cætera de oratione mea tollam, ut in causa relinquã; audistis Agrigentinorum, fortiss

Amplificationis pronunciatio.

Conquestionis pronunciatio.

Narratio.

fortißimorum uirorum, & diligentißimorum querimonias. Exordium etiam plerunque *narrationis ferè modo pronunciabitur*. Non *ergo hæc quàmuis quibusdam partibus orationis conuenire uideantur ita intelligenda sunt , ut ibi solum huiusmodi uocis habitum adhibendum arbitremur, sed quæ huiusmodi sunt, ut earum partium sententijs, cohortationi, uerbi gratia, aut conquestioni similia sint, ea in quacunq; orationis parte, inueniuntur, simili quodam modo pronũcianda censemus*. Item *non hæc tantũmodo simplicia genera inueniri, sed multa ex his composita, ut illud in tertio in* Verrem, T*antæ ne tuæ* Verres *libidines erunt, ut eas capere ac sustinere nõ prouinciæ populi* Romani, *non nationes exteræ poßint? Tú ne quod uideris, qđ audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini, tuæq; cupiditati paruerit, illidentur homines, expugnabũtur domus, ciuitates non modo pacatæ, uerumetiam sociorũ atq; amicorum ad uim atque arma confugient, ut ab se, atque liberis suis legati populi* Romani *scelus ac libidinem propulsare poßint?* N*am hic quum cohortationis plurimum insit, tamen oratio à continuationis uoce aliena non est*. Q*uare ea uocis qualitas uerbis attribuetur quæ cohortatione ac continuatione conficitur*. Et *illud pro* P. S*ylla, Nisi forte regnum tibi uidetur, ita uiuere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli seruias , contemnere omnes libidines, non auri, nom argenti, nõ cæterarum rerum*

indi

indigere, in senatu sentire libere, populi utilitati magis consulere quàm uoluntati, nemini cedere, multis obsistere, si hoc putas esse regnum, me regem esse confiteor. Nam hic demonstratio, dignitas et continuatio in pronunciatione commixtæ sunt. Demonstratio quoniam docet quomodo quis uere rex, quid potestatis suæ sit existimari potest: dignitas, uel quòd bonũ uirũ describit, uel q̃ seipsum naturámq; suam & mores quales sint aperit. Continuatio, quòd uolubili quodam clamore uerba proferenda sint. Quare pronunciationis uocem in hoc exemplo absque dubio ex his tribus ita mixtam esse oportebit, ut unum quid ex omnibus confici intelligatur. Diligenter ergo animaduertere debemus, quid simplici genere uocis ex his octo, quæ dicta sunt, quid compositione quorundam pronunciandum sit, quò quidem composita genera, uocis simplicia esse intelligamus. Verum quoniam aliter dici non possunt (neq; enim nomina tam diuersarum uocum habemus, nec si haberemus oporteret longiores esse in ea re quæ facile intelligitur) compositione eorum, quæ dicta sunt, cætera percipiantur. Dabimus ergo operam id industria exercitationéque nostra cõficere, quod ut facile intellectu, ita factu difficillimũ est. Nam quantum hæc res oratori utilitatis afferat, & Demosthenes, qui Satyri cuiusdam ludicri suasu magnam in hac re operam consumpsit, & Cicero, qui Roscio ac Aesopo formandũ se ad pnunciationẽ tradidit, duo clarißimi oratores atq; soli hoc nomine

Demosthenes. Cicero.

digni

digni, facile ostendunt. Verum de figura uocis satis dictum erit; si id tangatur, unum etiam orationis contextum ita uaria uoce proferendum, ut initia depressiore, quæ sequuntur pro qualitate rerũ maiore clarioreq; uoce dicenda sint. Nec enim melius aliq̃d aut clarius in pronunciatione præcipi posse crediderim q̃ ut naturam rerum sequamur, quæ animi quodã impellet impetu, ut alia fusca, alia clara, nõnulla exili, quædam plena, hilari, mœsta, flebili, ridiculosa, depressa, acuta, clamosa, humili, tarda, cita uoce dicamus. Nunc de corporis motu dicendum uidetur.

Vocis differentiæ.

DE MOTV CORPORIS.

Motus, est corporis gestus, & uultus quædã moderatio, qui probabiliora reddit ea quæ pronunciantur. Cõuenit igitur in uultu pudorem & acrimoniam inesse, in gestu nec uenustatem conspiciendam, nec turpitudinẽ esse, ne aut histriones aut operarij esse uideamur. Ad easdem ergo partes in quas uox est distributa motus quoq; corporis ratio accommodanda uidetur. Nam si erit sermo in dignitate, stantes in uestigio, leui dextræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis sententias accommodata: Sin erit in demonstratione sermo, paululum † corpora ceruicibus demittemus. Nam & hoc est natura datum, ut quàm proxime uultus admoueamus, si quam rem docere auditores, & uehementer ut credant instigare uelimus: Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit

corpus à ceruic.

terit idoneus esse, qui pauloante demonstrabatur in dignitate. Sin in iocatione, uultu quãdam debebimus hilaritatem significare sine cõmutatione gestus. Sin contendimus, per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, porrectionẽ celeris brachij, inambulatione pedis dextri, rara supplausione, acri & defixo aspectu uti oportebit. Sin utemur cohortatione per amplificationem paulo tardiore, & cõsideratiore gestu conueniet uti: similibus rebus atque in contentione per continuationem. Si utamur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, capitis ictu nonnunquàm sedato, constanti gestu, mœsto & conturbato uultu uti oportebit. Sed de motu corporis, qui cuique harum octo partium conueniat satis dictum est. In his uerò sententijs compositionibúsque uerborum, quæ ex his quodammodo componi uidentur, non ut de uoce dicebamus, sic arbitramur medium quendam modum inueniri oportere, qui ipsis partibus, ex quibus constare oratio uidetur, consentaneus sit. Hoc enim nobis non difficile factu solum, sed fermè impoßibile semper uisum est. Neque si fieri etiam facile poßit, egregiam in eo utilitatem esse intelligimus. Non ergo compositus nobis motus quærendus, sed ad id accommodandus, quod maiorem uim in oratione habere uidetur. Hæc sunt, quæ de pronunciatione uir ille ad Herennium conscripsit, quæ inde accepta, ne quid huius artis lecto-

res desiderent, operi nostro, & quidem explanatius inseruimus, quæ omnia ille mihi consequetur, qui ita dicit, ut animum inducat ea uidere, eaq́; tangere, ipsisq́; in rebus uersari, quas oratione explanare constituit. Nam quum pronunciatio ad mouendum animos potißimum accommodetur, à motione quoque animi potißimū proficiscitur. Quare nec rectè pronunciabit, qui commotus non est, nec alios afficiet non affectus: qui uero dicēdarū rerū imaginē animo concipere consueścit, is si quid exercitationis adhibuerit, mirabilem se in pronūciando oratorem reddet, quod in consequendis pro pondere rerum dicendi generibus plurimum exercitato prodesse non negauerim.

∴

QVARTI LIBRI FINIS.

G. TRAPEZVNTII IN LIBRVM quintum rhetoricorum Præfatio.

CAeteris omnibus Rhetoricæ faculta-
tis partibus elocutio mihi diligentius
tractanda uidetur, non solum quo-
niã omnino ab artis scriptoribus ne-
glecta est, uerum quoniã inter alias
utilißima uideatur. Nam inuentio, quam facile pri-
mam concesserim, nec omniũ ætatum est, nec rheto-
ris solũmodo præceptione contenta est. Nã et usum
multarũ rerũ, & diuinam quandã compluriũ nego-
tiorũ memoriã flagitat, & secundarũ aduersarũq;
rerũ † uerriculo confirmatur, & legũ atq; institu- periculo
tionũ ciuitatis scientia, dialecticaq; subtilitate iuua-
tur, quæ omnia rhetorica præceptione colligere omni-
no impoßibile est. Multa enim ac penè infinita sunt,
quare nisi quis multa uiderit, audiuerit, tractauerit,
quid de re proposita dicat, non habebit. Quã ob rẽ
uix demũ in senectute eius inuentionis copiam habe
re possumus, quæ rebus, personis, locis, tẽporibus, cau
sis sic accõmodatur, ut oratori digna esse uideatur.
At elocutio et omniũ ætatũ est, et rhetoris sola præ-
ceptione absoluitur: nõ minus enim adolescens ac iu
uenis, ne magis etiã dicã, uiro aut sene cõpositione,
clausula, numero, cæterisq; huiusmodi ducitur. Nã se
nex sentẽtiarũ grauitate magis, iuuenis suauitate uer
borũ delectatur. Rhetorũ autẽ adeò propriũ est de

elocutione dicere, ut multi fuerint, qui memoriam et pronunciationem natura solum, inuentionem & dispositionem alijs artibus, quibus prudentia, & ingenium acuitur, nõ rhetorica (male illi quidẽ, sed quod fortaßis sustentari posset) cõstare putarint. Elocutionem nemo unquam ausus est oratori eripere, hac enim efficitur, ut quum ornate, distincte, aperteq; dicas, eloquens merito esse uidearis. Quas ob res elocutio mihi cæteris rebus anteponẽda uidetur, præsertim quum uideam quod inueneris, etiam si optimum sit, deiectum tamen, nisi elocutione perpolitum sit, depressumq; uideri. Præterea pulcherrimum omnium esse credendum est, ea in re cæteris omnibus præstare, qua ipsa natura hominum cunctis animãtibus antecellat. Quare si loqui proprium hominis est, eaq; re à cæteris maxime animantibus differt, nemini dubium esse puto, omnium rerũ, quas natura humano generi prebuit, ornatam elocutionem esse præstãtissimam. Nam ratio quidem ipsa, quæ in mentis intellectusq; abditis recondita est, nisi oratione fuerit elicita, tantum splendoris habet, quantum ignis abstrusus in silice: qui, nisi ferro prouocetur, nec ignẽ quidem aliquis unquam appellabit. Quare si quàm maximum orationes nostras fulgorẽ edere desideramus, elocutionis præcepta in primis ratione percipienda, exercitatione firmanda, & usu ita nobis faciliora cõficienda sunt, ut nobiscum nata esse uideantur, præsertim quum ipsa natura, quæ in adolescentia soli-

Elocutionis præstantia.

dio

diores inuentionis rationes, aliarumq́; liberalium artium subtiliora theoremata assequi non patitur, ad hanc rhetoricæ partem nos inuitet. Nihil enim facilius arripitur in adolescentia, nihil diutius retinetur, nihil ætatem eam magis oblectat & allicit, quàm numerosa & explicata oratio. Quid ergo rudius, quàm id contemnere, quod hominem perficiat? quid incommodius, quàm id abijcere, quod te cæteris hominibus præstantiorem reddat? quid ignauius, quàm id non assequi, sine quo uitam ducere adeò alienum ab humanitate est, ut ipsa natura, quo huic rei uaces, tempus tibi concesserit? nónne tibi in mentem uenit, præsertim quum canes, boues, asinos, psitacos, ac alia huiusmodi uel cōtra naturam suam humanas uoces aut percipere, aut proferre cogas, quàm erubescendum sit, si ea negligis, quæ tibi natura insita sunt? Sed q̃d opus est uerbis? omnes ita esse fatentur, huic rei dandam esse operam non negant. Verum, nescio quibus delicijs, quibus uoluptatibus corrupti et perditi sic cōsumunt adolescentiam, ut quum in maiorem ætatem peruenerint, tunc demum, quòd eloquentiam amiserint, pœnitere eos incipiat, nec tum quidem quū uelint aliquid boni capere queant. Nam quum uel primorū elementorum penitus nudi sint, aut labore repelluntur, aut fastidio abducuntur. Verū de his qui ab omni literarum studio abhorrent, nimis fortaßis multa, qui uerò philosophiam, cæterasq́; bonas artes profitentur, ideo magis mihi reprehendendi ui-

dentur, q omnis scientia & doctrina, nisi eloquentiæ fulgore nitescat, sordida quædam & aspera, omnis dignitatis expers, autoritate nulla erecta, nulla expositione ornata, nullo elata fastigio, iacet in tenebris, qđ non fugit Socraticā omnē illam familiā, nec disciplinā Stoicam, nec Academicam latuit. Neq; enim facile apud maiores nostros, tā Latinos, q̃ Græcos elegantis aliquem orationis expertem inuenies, atq; ut omittam Carneadem, Critolaum, Aristippum, Theophrastum, Diogenem, qui eloquentes homines tantum cæteris præstare censebant hominibus, quàm ipsi rudes homines ab animantibus distent, ut alios omittam innumerabiles, Platonemq; ipsum eloquentiæ fontem, cæterosq;, qui eius uestigia diligenter secuti sunt, Aristotelem illum summum profecto philosophiæ magistrū, quem isti suum principem esse uolunt, quem probè totis sequuntur uiribus, quem diligunt, admirantur, amplectuntur, Aristotelem inquam ipsum inspiciamus: Quid ergo is philosophiæ caput, et oculus, eloquētiæ ne præcepta cōtemnit? At nemo, iudicio meo, ornatius, nemo distinctius, nemo numerosius simul & grauius locutus est: adeo ut si qs deū fingat humana oratione uti, nō præstātiore, neq; elegantiore dicendi forma eum uti, contendere ausim, qui non se solū, sed nos quoq; docere cupiens, plura huius artis ornamenta reliquit, quàm hi qui sese rhetores profitebantur. Itaq; citius quis philosophiā ei ademerit, quàm eloquentiam nō concesserit. Fertur

Aristotelis laudes.

tur

tur enim in Lycio ante prandium quidem ea deambulando secreta naturæ explicasse, quæ ipse ἀκροαματικὰ nuncupabat, post prādium maiore medius fidius diei parte, oratorias artes, elocutionisq; præcepta tradidisse: iudicabat enim philosophum hominem, nisi eloquens sit, parū aut etiam nihil ab eo differre, qui quum sese diuitem profiteatur, tamen uel his cōmunibus, quæ naturæ necessaria sunt, non mediocrem inopiam patitur: & rectè quidē. Nā ut qui se diuitē ostentat, si neq; fundos amplißimos, nec magnificas ædes habeat, præterea si è calceis digiti erūpant, totūq; corpus sordida ac fenestrata ueste contectum sit, is non modo pauper, sed egenus omnino atq; inops habitus deridetur: Sic qui mundi se ambitum, rerū causas, cælestium naturam, unde quælibet fiant, quò ruant scire profitetur, nisi orationis quoq; copia tanquam auro aut gemma, exornet & illustret doctrinā, omni scientia inops uideri debet. Verum hæc aliàs latius. Nunc perinde ac pateat elocutionem rerum humanarū principem esse, de ea quid præcipi poßit, diligentius considerabimus, si hoc unū addiderimus, nō eam nos elocutionē approbare, cui nulla est subiecta sentētia uel sciētia. Quid enim tā ineptum, tā inane, tam furiosum, q̄ uerba in numerū constructa, qbus aut nihil, aut à re qua de agitur, alienū aut leue quid inesse uideatur? Nā mihi quidē si ornatæ, numerosæq; orationis, & rerum intelligētiæ, utrum uelim optio detur, hoc postremum tanq̄ Acroamatica.

diuinum elegerim , illud quasi furiosum abijcerem. Verum utrumq; simul quum inuenitur (quod uulgo erat antiquitus, his perditis tẽporibus ne fieri quidem posse uidetur) nescio quid perfectum, uereq; diuinũ efficitur. Quamobrem nobis placet , si quis propter ætatem utrunque se habiturum non sperat, si nil aliud nisi ut sciat quærit, causis rerum, uerisq; sciemijs ei potius elaborandum . Sin reip . gubernandæ gloriam appetit, rhetoricæ incumbendũ est: utrũq; uerò fieri optimè poterit , si adolescentia huic, maturior ætas cæteris adhibebitur.

GEORGII TRAPEZVNTII RHETORICORVM LIBER Quintus.

De elocutione.

ELOCVTIONIS duas facimus partes, unam, qua figuras orationis, quasi syluam quandam atque materiam uniuersam, & confusam considerabimus: alterã, qua singulas dicendi formas distinctius exponemus. *Elocutionis partes.* Figuræ orationis sunt tres, sublimis, quam & grauem & grandem appellamus: attenuata, quam et infimam dicunt, & mediocris. *Figuræ seu characteres orationis.* Sublimis est quæ constat ex uerborum grauium magna et ornata compositione. Attenuata est, quæ tam uerbis, quàm compositione usq; ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis demissa est. Mediocris est sublimi humilior, attenuata grauior oratio. Hanc nec ultimorum, hoc est, grauis & infimæ sublatione, nec permixtione quadam, aut confusione magis quàm infimæ quidem intensione, ac incremento, grauis uerò depreßione ac remißione fieri putamus. Has orationis figuras late patere arbitramur. Nam quũ grauem dicimus, quæ mediocrem

excedat, eam ita intelligimus, ut & paulò grauior, & multo grauior inueniatur. Similiter etiam in attenuata, & mediocri fieri tunc clarißimum erit, quum singula dicẽdi genera enodabimus. Nunc, ut diximus, prius de figuris agamus. Omnis figura orationis, sententijs, uerbis, compositione constat. In sublimi ergo figura oratio consumetur, si quæ dignitatem habent sententiæ deligentur. Istiusmodi sunt amplificationis & commiserationis sententiæ, similiter quæcunq; de deo, de rerum natura, de uita hominum, de uirtute aut uitio, de maximis rebus gestis, de amplitudine maiorũ, de liberalibus studijs, & si quæ huiusmodi sunt. Infimæ figuræ sententiæ sunt, quæ sic communiores esse uidentur, ut quiuis rem similem aut eandem facile inuenire posse putetur. Huiusmodi sunt, quæ nihil habere uidentur subtilioris & altioris sensus. Mediocres sunt, quæ communem quidem, ac omnium usum excedere uidentur, non tamen afferunt tantum ponderis orationi, quantum illæ superiores. Verborum omnis copia tripartitò diuiditur; nam aut propria sunt, aut innouata, aut translata. Propria dicimus certa quædam uocabula rerum penè unà nata cum rebus ipsis. Hæc diuidimus in uerba inusitata, & contrita. Inusitata sunt quæ uetustate ab usu quotidiani sermonis iampridẽ intermissa sunt. Contrita appellamus, quæ omnibus in ore sunt. Inusitata igitur & prisca grauiori orationi cõueniunt. Affluit enim simul cum uerbis uetustatis quædam

Figura orationis sublimis.

Infimæ figuræ.

Mediocris.

Verborũ copia.

Propria.

Inusitata.

Contrita.

quædã dignitas, atq; magnitudo, quæ orationẽ extollit. Verum rarius collocanda sunt, ne aut obscuram reddant orationem, aut præparationem significent, aut ostentationis crimen nobis adducant. Sunt item quædam ita uetusta, ut tamen ab usu remota orationis omnino non sint, quibus crebrius, dum magnitudini rerum cõueniant, uti licet, ut tempestas, proles, soboles, nuncupari, opinari & eiusmodi, quibus loco positis, grandior atq; antiquior oratio solet uideri. Contrita & communia infimæ figuræ accõmodãtur. Verum orator etiã in his delectum habebit: non enim omnibus utetur, sed his, quæ aliquantulum à communißimo et peruulgatißimo usu recedunt. Nam quum omnis figura late pateat ut diximus, etiam in infimo genere dignitatem obtinebimus. Inter hæc alia sunt, neq; omnino ab usu abhorrẽtia, neq; quotidiana uerba, quæ mediocri figuræ idonea sunt. Verum hæc nõ ita diffinimus, ut in graui, uerbi gratia, figura omnino uelimus uerba magni ponderis esse. Nã ad omnia dicẽdi genera, qđ debere fieri dicitur, satis est, si sic magis q̃ aliter fiat. Præterea et grauiori orationi uerba nõnunq̃ cotidiana solũ, & mediocri grauia, & infimæ sublimiora inesse possunt, quum cõpositione aliud quid q̃ natura sua patitur, efficiũt, ut latius paulò pòst dicetur. Innouata uerba dicimus, quæ ab eo qui dicit gignũtur, aut aliqua ex parte cõformãtur. Innouati uerbi ratio multiplex est: nã aut additiõe uariatur, quæ uel in principio, uel in medio, uel in fine, Innouata.

uerbo

uerbo aliquid addat, ut si quis, ut amarier, ut legier dicebatur, sic addere quicq̃ alijs uerbis auderet, quod uitiũ in Latinitate putamus, aut detractione similiter, quæ tamen in medio, uel uulgo fieri solet, ut cõ postus, periclũ amaſſet pro amauiſſet, amat pro amauit. Rarius & poëticæ licentiæ, aut compoſitione, ut uerſutiloquus, quorum omnium maiorẽ licentiã poẽtæ poßident. Orator rarius etiam quàm priſca uerba ex ſeipſo conficta confirmataq́; ponet. Nam ut orationem extollunt, exornantq́; ſi raro & loco ponũtur, ita ſi crebrò, & præter quàm res petit, collocãtur, turgidam inflatamq́; reddunt. Quare ne ſatietas fiat, licet nunc hoc modo, nunc illo uerba in ſublimi oratione innouare, quod ut facilius fieri poßit, modos quibus quodãmodo uerba innouantur, & transferuntur, latius explicemus. Affert enim hic locus & grauitatẽ & copiã. Innouãtur igitur uerba maxime fictione, deinde deriuatione, et tropis, quos motus q. dam Latine appellarunt. His enim modis plurima de nouo etiã à maioribus uerſa, deducta, & ficta putamus: quæ & ſi nobis ab illis accepta uſitata ſint, gratiam tamen ſuã, uerſa maxime et ficta nõ amiſerũt, & uim non paruam rebus adijciunt. Id ita fieri credo, q, hæc uoce, illa ſignificatione recẽti floreãt, deducta ipſa deriuationis conſuetudine, quæ tam uoce, q̃ ſignificatione à principio defluant, minus habent gratiæ, & infimæ figuræ accõmodatiora, niſi à primitiuis altius quid ſuſceperint. In deriuatione igitur obſer

obseruandũ, ut præceptis artis grammaticæ deductio fiat. Fictio est quæ ex rei sono quodã uocabulũ trahit, ut rudẽtes, uagitus, mugire. Verũ deriuare raro licet, fingere rarius. Nõ enim ita nouis gaudere Latinos uerbis, ut Græcos inuenio. Quare nisi necessitas cogat, aut quod tam accepimus, minus significare uideatur, his modis non innouabimus, confectis à maioribus licẽtius utemur. Tropus est uerbi uel sermonis à propria significatione mutatio. Hos multi exornationes, quos uulgo colores dicunt, esse putauerũt, neq; id absq; ratione. Nam utrisq; idem quæritur, uis & gratia, sed quum tropus uersionem addat, ut à genere species differat, sermonis tropus compositionis est. Versio in uerbis, pronũciatione, ĩtellectiene, trãslatione, abusione, apposito, et ãtiphrasi fieri solet. Ac primo de his, deinde de cõmunibus, id est, q̃ tã unico in uerbo, quàm in compositione fiunt, dicemus, quæ sunt allusio, permutatio, superlatio. Pronominatio est, quæ rei cuidam, quasi cognomen quoddã cõueniens trahit. Hæc multiplici ratione deducitur. Nã aut usitatis conficitur uerbis, & circuitione quadam cognominat, ut si quis quum loquatur de Gracchis, Africani nepotes dicat, & euersorem Carthaginis, Scipionem: Romanæ eloquentiæ principem, Ciceronem: aut ferè noui uerbi deriuatione, uel compositione, ut Plagiosippus, & Grammatocyphon apud Demosthenem, fit & translatione, & alijs tropis. In laudando ergo & in lædendo, non inornate poterimus

Græcorum copia.

Tropus.

Colores.

Pronominatio.

Pro Ctesiphonte.

rimus ex animo, corpore, uel extraneis rebus pronominationẽ educere. Sed liberalius cæteris, fictis parcius utendum censeo.

Intellectio quibus modis fiat.

Intellectio est, quæ à rebus propinquis & finitimis id uerbum trahit, quo poßit intelligi res, quæ nõ suo uocabulo sit appellata. Id multis modis fit. Nã aut ab inuentore inuẽtũ intelligitur, ut pugnatũ Marte dubio dicimus, Venerem pro coitu decentius, Liberũ pro uino: aut ab inuento inuentorem, aut ab instrumento dominũ, ut si quis Sarissas pro Macedonibus ponat, aut id quod fit ab eo qui facit, & omnino à causa effectum, ut ferrũ pro ense: aut qui facit ab eo quod fit, & omnino ab effectu causam, ut pallidã mortem dicunt poëtæ, & uulnus pro telo. Oratores præcipitẽ iram, hilarẽ adolescentiam, segne ocium: aut ab eo quod continet id quod continetur, ut muratas urbes dicimus, epotum poculum, seculũ felix, fabulosam Græciam, inuictã Italiam: aut ab eo quod continetur id quod cõtinet, ut hominem deuorari, cuius patrimoniũ consumitur: aut ex parte totum, ut puppis pro naui ponitur poëtice: aut ex toto partẽ, ut saucius: at quadrupes in septimo pro ceruo, & alibi etiam pro equo. Nã et genus totum quiddam est, & species pars: aut ab uno plura, ut Romanũ & Gallum, pro Romanis et Gallis dicimus: aut à pluribus unũ, ut † anhelantia pectora.

audacia. Translatio.

Trãslatio est qua ex una re ad aliam nõ sine similitudine uerbum transferimus. Hæc sumitur aut rei ante oculos ponẽdæ, aut breuitatis, aut obscœnitatis

tatis uitãdæ, aut augẽdi, aut diminuẽdi, aut exornan di causa, aut deniq; proprij uerbi inopia, incẽsus ira, inflammatus cupiditate, expergefactus terrore. signi ficantius dicitur: breuius, Quid faciat lætas segetes, bello ciuitatẽ extinctã: obscœnitatis uitandæ gratia, Hoc *faciunt, nimio ne luxu obtusior usus Sit genita li aruo & sulcos oblimet inertes, Sed sitiens rapiat* Venerẽ, *interiusq; recõdat. Nam translationũ crebri tate in allegoriam excidit, quæ primum honestatis lo cum tenet. Augendi causa,* Tum *segetes altæ, cãpiq; natantes Lenibus horrescunt flabris. Minuendi, in gurgite uasto. Ornandi, eloquentiæ flumina: & pro* Milone, *Cur inquit odisset Clodium Milo, segetẽ ac materiam gloriæ suæ? Translationẽ si loco adhibebi mus, ornatißimã simul et grauẽ reddemus orationẽ, quàmuis & figuras tres amplectatur. Nam quũ ne ceßitate recipitur, ab humili non recedit, & ornatũ retinet, ut gẽmare uites, sitire segetes. Pudoris etiã habita breuitatisq; causa non longe ab infima est: alijs siquidem lenius quid efficit mediocris, grauis, si rẽ extollit, aut si auditores exuscitat. Ad hæc usi tata nimis & contrita, humilior, rarior, aut noua grauior. Quod tã de intellectione, quàm de alijs fe rè omnibus intelligendũ est. Translationem quadru pliciter transferri Græci autores sunt. Nam quum omnes res aut animales, aut inanimæ sint, ex ani malibus ad inanima transfertur illud in undecimo,* Oceanum *interea surgens aurora reliquit: ab inani mis*

Trãslationis quadruplex diuisio

mis ad animalia in .vij. Volucrem nubem: ab eodem ad idem: in eodem, Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto. Nam agmen & acies de cygnis dixit. Ab inanimis ad inanima, gemma in uitibus. In translatione cauendũ, ne dura sit, ne dißimilis. Hoc enim maxime à similitudine trãslatio differt, quòd illa pluribus uerbis, hæc singulis absoluitur. Nam qui dicit, ut procellas, ut fretum, ita concionem æstuare, similitudinem: qui fretum & procellas concionis, translationem facit. Item ne turpis, ne longinqua similitudine ducta, ne immodica, id est, ne nimium magna paruáue sit, usus quoque eius modicus esse debet. Nam nimium frequens, tum tædiosus, tum obscurus est: continuus in allegoriam, & ænigmata exit. Verum translatio pulcherrimum orationis genus conficiet, si quum similitudinis ei gratia iuncta sit, in id translationis genus desinas, à quo similitudo inceperit, ut illud ad Herennium Ciceronis, Vt hirundines æstiuo tempore præsto sunt, frigore pulsæ decedũt, ita falsi amici sereno uitæ tempore adsunt, simul atque fortuna immutata est, deuolant omnes. Huiusmodi etiã illud est, cui & allegoriæ gratia permixta est, quod fretum, quem euripum tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quãtos æstus habet ratio comitiorũ? Dies intermissus nõnunquàm, aut nox interposita conturbat omnia, & totã opinionem parua nonnunquàm cõmutat aura rumoris.

Hanc

Hanc rerum consequentiam nõ seruare, hoc est, si, uerbi causa, quum ab incendio inceperis, in ruinam exeas, fœdißimum in dicendo est. Abusio *est quæ facit, ut uerbo simili & propinquo pro certo & proprio abutamur, ut magna oratio, breuioribus uerbis, pro paucioribus, parricida non patris & matris solum, sed etiam fratris.* Appositum *pleriq; Latinorũ uocant, quod græce dicimus* ἐπίθετον, *id est, quum alicui rei quasi proprium accidens attribuitur.* Hoc *in soluta oratione raro utimur, nisi quum sine apposito quod dicitur minus est, ut ò scelus abominandũ, ò deformem libidinem, ò effrenem cupiditatem.* Appositum *cæteris † simplicibus uerbi tropis, & maxime intellectione, ac translatione trahi solet, ut pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus, & turpis egestas.* Dicitur *et absq; tropo, ut* Demosthenes *orator,* Aristoteles *philosophus.* Est *etiã quando quadam excellentia rerum solum epitheton ponitur, & proprium intelligitur, quam* ἀντονομασίαν *græce dicimus, ut* Orator, Poëta, *pro* Cicerone *ac* Vergilio. Est *& alia uersio, quam* ἀντίφρασιν *Græci nominant. Hæc contrarium ex contrario exprimit.* Huiusmodi *esse uidentur, lucus, & officium.* Sed *hæc horúmque similia longo iam usu propriorum gratiam obtinent: quæ hoc modo de nouo uertuntur* Ironiæ *aptißima sunt, eam illusionem latinè appellare placet.* Illusio *est uersio, uno uel pluribus uerbis oppositum eius ostendens quod dicitur.* Hæc *aut risu*

Appositum

simplicis

Antonomasia.

Antiphrasis.

Ironia.

*aut rei natura, aut perſona ſignificatur, Verres, præ-
tor urbanus, homo ſanctus & diligẽs, integritas tua
te purgauit, uita anteacta ſeruauit.* Perſona, *ſi quis
adulterum,* Hippolytum *appellet: eam qui parentem
uerberauerit,* Aeneam *nominet.* Permutatio *eſt ora-
tio aliud uerbis, aliud ſententia demonſtrans.* Eam
Allegoria. ἀλληγορίαν *græci nuncupant, quæ crebris transla-
tionibus ex ſimilitudine emergit, ut pulcherrima ita
& clara eſt, ſic,* Nã *quum canes funguntur officio
luporũ, cuinam præſidio pecuaria credemus?* Et *illud
in tertio* Georgicorum, Hoc *faciunt, nimio ne luxu
obtuſior uſus: & in ſecũdo,* Sed *nos immenſum ſpa
tijs confecimus æquor,* Et *iam tempus equûm fuman
tia ſoluere colla.* Sine *trãslatione in* Bucolicis, *Omnia
carminibus ueſtrum ſeruaſſe* Menalcam. Nam *in ſu-
periore translatione, uoluminis modum ſibi habẽdum
intelligit, & hic* Menalcam *pro ſeipſo ponit.* Hæc
poſterior & durior eſt, & obſcurior, et ſolutæ ora-
Aenigma. *tioni ferè inutilis.* Obſcurior *permutatio* αἴνιγμα *fit,
quæ uerſio etſi in ſermone plerunq; fieri ſoleat, ta-
men & unico uerbo fieri poteſt.* Eſt *autem ænigma
obſcura oratio, quæ id quod ſignificare poteſt, con-
ditum tenere uidetur, ut in* Bucolicis, Dic *quibus in
terris, & eris mihi magnus* Apollo, Tris *pateat cæli
ſpatium non amplius ulnas.* Dic *quibus in terris in-
ſcripti nomina regum* Naſcantur *flores. &c.* Hanc
*niſi in altercatione ab oratore ſumendam non cen-
ſeo, ut* Cicero, *quũ ad ipſum* Hortenſius *in defen-
ſione*

sione Verris, quoniam non intellexerat, quod sibi perplexe obijciebatur, Hortensium se non Oedipum diceret, adiecisse fertur, Atqui tu sphinga domi habes, quod Hortensio clara fortaßis uisa est permutatio, alijs ænigma. Sciebat enim Cicero Hortensium, ut Verrem defenderet, sphinga ex auro magni ponderis accepisse. Superlatio est oratio superans ueritatem, augendi minuendiue causa. Hæc sumitur aut separatim, ut, fluctúsque ad sidera tollunt. Item, Romani, imperij magnitudinem à solis ortu ad occasum usque metiebantur: aut cum comparatione, & hoc uel similitudine, uel præstãtia. Similitudine sic, Corpore niueũ candorem, aspectu igneũ ardorẽ assequebatur. Præstantia, ut illud, & fulminis ocior alis. Separata per similitudinem, si longior est, gratior redditur, ut Vergilius in septimo, quasi signis quibusdã agilitatis hyperbole, id est, superlatione, & quidem lõgiore & pulchra sic utitur, Illa uel intactæ segetis per summa uolaret Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas. Cui alia ad maiorem rei crescentiam additur, Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas. Huiusmodi duplicatas in Verrem paßim inuenies. Exquisita est superlatio, quæ magnum quid unum, uel plura negat, ut maius, aut sub aspectum ponatur, aut inferatur, ut Vergilius in secundo, Non sic quum spumeus amnis Exit, & oppositas euicit gurgite moles, Fertur

Superlatio.

Exquisita superlatio.

in arua furens cumulo, campósque per omnes, Cum stabulis armenta trahit. Cicero in Verrem, *Versabatur in Sicilia longo interuallo non Dionysius ille, non Phalaris (Tulit enim illa quondam insula multos & crudeles tyrannos) sed nouum quoddam ex uetere illa immanitate, quæ in eisdem locis uersata dicitur. Non enim Charybdim tam nec Scyllam nauibus, quàm istum in eodem fuisse freto arbitror &c.* Superlatio ultra fidem sed non ultra modum esse debet, modus ex natura rei sumendus, non crebrò, nec nisi res postulat affectanda. Fit & unico uerbo, ut illud in xi. Aeneid. *quo turbine torqueat hastam.* Turbinem enim pro impetu posuit. Verum hæc de motibus, qui aut uno semper in uerbo, aut maxime in pluribus considerantur sufficiant. Cuncta uero uerba, quæ uersione dicuntur, præterquàm ironica & ænigmatica, nisi quotidiano usu contrita sint, modo posita grandem, crebrius adhibita turgidam orationem efficiunt: usitatiora infimæ ac mediocri, si frequentius accipiuntur, accommodatiora sunt, sed est usque quò hæc omnia fieri debeant. Nam ut uarietas maxime omnium delectat, sic satietate nihil unquàm inueniri poterit fastidiosius. Verum omnia nobis rectè conficientur, si loco & tempore fiant, & rebus diligenter accommodabuntur, qua de re quum de grauitate dicendi loquemur, plura præcipiemus. Nunc de compositione differamus, si illud commonuerimus, plurima in motibus cæ-

terisq;

terisq; huiusmodi inueniri, quæ diuersa ratione diuersis accommodari posse uidentur. Item omnes, magni aliquid polliceri, ac nisi uulgo etiam usitatissimum quicquàm sit, longe à sermone recedere. Compositio est quæ facit ut omnis oratio prout genus suum † exquirit, animum auditoris expolitione afficiat. Hanc compositionem cæteris, quæ ad elocutionem pertinent, longe præponendam arbitramur. Nã quum sint duo, quibus res maxime ornantur, delectus uerborum, & compositio, ordine quidem delectus, ut autem & præstantia compositio prima est: neque hoc orationi solum, sed omnibus accidere solet, in quibus compositio & delectus inueniuntur. Nemini enim dubium est, diuersæ figuræ lapides, diuersæq; magnitudinis, ac nonnullos asperos & intractabiles ab ædificatore ita disponi, ut non cohæreant solum, sed optimam ac pulcherrimam structuram constituant, adeò ut non facile meliorem iisdem ex lapidibus coniunctionem excogitare possis Quare oratori huic rei summopere incumbendũ est, ut quibuscunq; uerbis utatur, atq; etiã si in delectu uerborum parum diligens sit, tamen compositione orationis, quodcunq; uoluerit genus cõsequatur. Non enim semper priscis quibusdam, aut translatis, & innouatis uerbis insistendum est. Nam hæc ut quasi lumina exornant, si loco ponantur, ita si ubiq;, aut non loco locantur, obscuram, inflatam, & omnino fastidiendam orationem reddunt. Quare oportebit cõpo-

exequitur

Duo quibus res ornantur.

ſitionis adeò diligentẽ habere curã, ut etiam ſi cõmuniſsima quædã, ac uſitatiſsima uerba haberentur, tamen genus orationis, quod uelis, ſola uerborum ſerie confici uideatur. Quas ob res diligentius nobis cõpoſitio tã in uniuerſum, q̃ in ſingulis generibus tractabitur, maxime quoniã & delectus q̃uis prior ſit, compoſitionis tamen præceptis clarior teneatur. Nã quoniã ubiq; naturam ars imitatur, & uerba ſingula his literis atq; ſyllabis, natura duce, cõpoſita ſunt, quibus naturam rei exprimere melius poſſent, uerborũ inter ſe compoſitio, literarum in uerbis ad genera conficienda conſequitur: quo fit, ut & ſi hunc locũ de compoſitione inſcripſimus, delectus tamen quoque ſimul habeatur. Omnis igitur cõpoſitionis uis partim in elementis, quas & literas nuncupamus, partim in ſyllabis, partim in dictionibus, partim in mẽbris conſiſtit. Elementa ſunt à quibus uox primum conſtituitur, & in quæ demum reſoluitur. Eorum alia uocales, alia conſonantes appellant. Vocalium cõcurſum Latinus magis q̃ Græcus fugit. Nam illi in graui oratione adhibendum ideo putant, quòd maiore ſono atque aſperiore aures percutiat. Cuius rei Ionicam linguam teſtimonio aiunt eſſe, quæ quũ grauis ſuauisque ſit, pleraſque uoces concurſu uocalium hiulcas habet. Qua de cauſa Homerum quoque naturæ poëtam aſſeuerant, quum grauius quid efficaciúſque uel pronunciatione uocum ante oculos ponere uoluerit, Ionicis uti reſolutionibus: qua in re non

[Margin: Compoſitio — Elementa. — Vocalium uſus. — Ionica lingua. — Homerus naturæ poëta.]

grauã

grauaremur exemplis quoq; uti Homericis, nisi longum esset, & nos hoc nostro labore, nõ Græcæ, sed Latinæ orationis cõpositionem aperiremus. Animaduertimus igitur Latinæ linguæ autores & huius facultatis principem M. Tulliũ earundem uocaliũ concursum in graui magis euitare, q̃ in mediocri, & in mediocri magis quàm in tenui. Attenuatæ nanq; figuræ proprium est, non uehementer expolitum & accuratum edere sermonem. Quare non solum uocalium, sed aliarum quoq; literarũ in grauiore coniunctionem minus inuenies, sed concursus omnis, aut earundem, aut diuersarum literarum est. Earundẽ in accurata ornataq; oratione sæpius, diuersarum uocalium concursum minus fugiemus, Ego omni studio, omni officio ac potius pietate erga te cæteris satisfacio omnibus, mihiipsi nunquàm satisfacio. Hic earundem hiatus maior, quàm diuersarum uocalium orationem demittit. Hoc enim præcipue uoluit, minus ornatum, & ex tempore sibi sermonem effugisse uideri: quod quum hiatu, tum cæteris compositionis consecutus est modis, ut loco suo planum faciemus. Nam uerba quidem huiusmodi sunt, ut uel in grauissima figura nihil eorum merito recusares. Consonantium uero alias mutas, alias semiuocales appellant. Mutarum tenuiter alias, hoc est, sine spiritu, alias cum spiritu, nonnullas inter has proferunt. In omnibus igitur literis, ac consonantibus magnopere pronunciationis modus † considerandus est. Consonãtes Mutæ. cõseruãdus

Nam quæ apertione oris, aut compreßione labiorum efferũtur, aut linguæ ad palatũ eleuatione, si dictiones finiunt, ut sunt l. n. r. s. non paruã asperitatem efficiũt, si post eiusmodi literas eas † afferre conerис, quæ opposita quadã affectione oris, labiorũ, linguæ, palati, denium pronunciantur, ut superioribus opposita sunt b. p. m. Exasperatur enim omnino, oppositis ita literis crebrò positis, & duritiem quandã auribus affert oratio. At hæc quidem breuiter diximus, ut si quis uoluerit, cogitet accuratius quomodo unaquæq; literarũ profertur: & in graui quidẽ non respuat etiam eas coniungere, quæ quoniam opposito quodam modo proferuntur, orationem extollunt, quod non in cõpositione dictionũ ad orationẽ solũ, sed in locatione quoq; syllabarũ ad dictionem, literarumq; ad syllabã, quod delectus magis est, intelligi uolumus. Tantũ enim huic rei attribuimus, ut compositionis iudicio, delectum quoque expendi oportere putemus. Hoc Thucydides apud Græcos ita factitat, ut iudicio meo eam grauitatem, quam sibi elegit, non modo assequatur, sed excedat. Nos ne nimium exasperemus orationem, duriora mitioribus contexemus. Lenibus in humili figura abundabimus, medijs in media. Ita enim discessu ab extremis, ut pauloante dicebamus, medium inueniemus, quàmuis pari quadam permixtione fieri quoq; posse negandum non sit. Sunt igitur, ut breuius ac dilucidius totum hunc locum explicemus, uocales omnes breues

efferre

Thucydides.

nes grauitati parum idoneæ, longiores multo præstantiores, quibus etiam o & a longè excellentiores. Se Semiuo-
miuocalium, quæ duplices nominantur, robustiores, l cales.
suauissimum, cui n proximum ponimus, r asperum sonat, m in suauitate & asperitate semiuocaliũ mediũ est, s litera asperrima omnium, unde apud nos Pindari quoddam dictum iam factum usu prouerbium est, quo significatur antiquissimos uel totas Odas compo
suisse, in quibus nequaq̃ s inueniretur, καὶ τὸ σ ἂν Pindari di-
κίβδηλον ἀνθρώποις. Mutarum uerò c. p. t. sine aspi ctum.
ratione tenue quiddã & suaue, cum aspiratione pin S literæ a-
gue ac robustum & ingens pollicentur. B g d quãto speritas.
robustiores non aspiratis, tanto aspiratis humiliores. His ita dictis, in grauiori quidem figura, prout opus esse uidetur, his quæ robustius sonant, syllabarum, literarumq; compositione, dictionibus abundare oportet: transitus quoque ipse huiusmodi literis cohæreat, leuissima omnia sint in infima, hiulcæ uoces huic magis consentaneæ, quàmuis & à sublimi non abhorreant. Nimis enim accurata oratio, quod colligatio undique consonantium facit, nisi durior sit, pondus orationis deijcit. Membra longiora in graui, breuiora in humili, inter hæc in mediocri esse debent: sed de his, & de clausulis, & numeris, qui membra sic consequuntur, ut tẽporis quãtitas syllabã, quũ de singulis generibus dicemus, explanabimus. Neq; enim prius explicari planè posse uidentur. Verum ne quasi desipere uideamur, quoniã noua quædã & inaudita

audita multis præcepimus, clarißimorum autorũ uti exemplis non superſedebimus. Homerus *quum tarditatem aut uelocitatem, luctum aut læticiam, facilitatem: aut ècontra, indignationem, deſpectum, gratiã, ſupplicationem, minas, & cætera huiuſmodi ſignificare uult, eam membrorum inter ſe, & ex dictionibus dictionum inter ſe, et ex ſyllabis ſyllabarum, literarúmque ex literis compoſitionem conficit, ut nõ re ſolum, ſed uoce rem, qua de dicit, conetur exprimere. Quod quàmuis alienum ab hoc opere uideatur, tamen ne quis nos uana dicere credat, aliqua etiam carmina eius, his maxime ponamus, qui græcè intelligunt, deinde ad imitatorẽ eius, uel potius parem atque æqualem* Vergilium *tranſeamus.* Homerus *igitur, quum uelit floride quicquàm & iucũde dicere, ita õnino cõponit, ut in ſyllabis literæ, & ſyllabæ in dictionibus, ac in toto carmine dictiones facilis cuiuſdam et lenis tranſitus ſint ac ſuauiter copulentur, ut illud in tertio* Iliados,

ἐσθλοὶ, τεττίγεσσιν ἐοικότες, οἵτε καθ' ὕλην
Δενδρέῳ ἐφεζόμενοι, ὄπα λειριόεσσαν ἱεῖσι.

Omnes enim dictiones his ferè literis conſtant, quæ nil aſperum, floridi non parum habent, quod quum in ſe † *minus, tum in compoſitione ad alias maxime oſtendunt. Cuius rei, aures, ſi quis bene intelligit, acre iudicium conferre poßunt. In quo etiam illud admirandum eſt, ꝙ* λειριόεσσαν *impoſuit, quo in uerbo pronunciando, & hiatus quidam propter uocales*

† *nimis*

fit,

fit, & planus habetur sonus in prima, propter λ: *asperior in secunda, propter* ρ. *Nam quàmuis suauis inter se compositionis sint syllabæ, quòd ambæ semi uocales eiusdem pronunciationis sint, & eisdem uocalibus excipiantur, tamen propter insitam* ρ *literæ aspirationem ascendere oportet, inde per hiatum ad grauiorem duplicatæ σ literæ conscendendum est. Ipsam ergo modulationem non re solum, sed prolatione quoq; uerbi exprimere conatus est. Talia sunt, quæ in eodem Priamus de Agamemnone dicit,*

ὦ μάκαρ Ἀτρείδη, μοιρηγενές, ὀλβιόδαιμον,
ἦ ῥά νύ τοι πολλοὶ δεδμήατο κοῦροι Ἀχαιῶν,

Quod grauius quidem & politius dictum est, literis omnibus ferè magnum sonātibus (Grauiore enim affectu opus erat) deinde nullus hiatus, nullus de uerbo ad uerbum durus transitus, uerum in Λ *is dicendi flos mirabilis est,*

αὐτὰρ ὁ, σύλα πῶμα φαρέτρης, ἐκ δ' ἕλετ' ἰὸν
ἀβλῆτα, πτερόεντα, μελαινάων ἕρμ' ὀδυνάων.
αἶψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμει πικρὸν ὀϊστὸν,
εὔχετο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ, κλυτοτόξῳ,
ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην,
οἴκαδε νοστήσας ἱερῆς εἰς ἄστυ Ζελείης.
ἕλκε δ' ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια,
νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον.
αὐτὰρ ἐπεὶ δ' ἡ κυκλοτερὲς μέγα τόξον ἔτεινε,
λίγξε βιὸς, νευρὴ δὲ μέγ' ἴαχεν, ἆλτο δ' ὀϊστὸς
ὀξυβελὴς, καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων.

Præter

Præter enim τοῦ ῥέξειν καὶ τοῦ λίγξε nullum in his asperum uerbum positum est. Ipsa uerò quoniã α, ι. & ρ. literis ad ξ durus transitus est, & si huic generi incommoda uideantur, tamen aliarum suauitate hinc atque hinc positarum leniuntur, nec eadem ipsa sine ratione dicta sunt. At quando rem asperiorem dicit, uerbis quoq; exasperat Iliad. ζ,

λᾶξ ἐν στήθεσι βὰς ἐξέσπασε μείλινον ἔγχος.

Ploratum uero etiam sono uerbi ante oculos ponit plerumque, Eodem,

ὀφθαλμοὶ πυρσῶν τε ἐφ᾽ ἑκάστῃ γοόωσά τε μυρομένη τε.

Etenim τὸ γοόωσα ipso hiatu uocis, plorantẽ signat. καὶ ἐν τῷ χ, τὸ μήμοι, ὅπου λέγει,

ἔκτορ μήμοι μίμνε φίλον τέκος ἀνέρα τοῦτον.

μῦ μῦ μῦ ἱππεῦς, id est, equites, comœdia Aristoph. Quod autem my & me uoces ploratus sint etiam Aristophanes ostendit, qui in ἱππεῦσι totum uersum hac syllaba, ut uocem ac sonum plorantis ederet, cõposuit. Cuius uocis naturam & Cicero bene prospexit: pro Milone enim causam dicẽs, ut maxime in lachrymas moueret, ita erumpit, ò me miserum, ò me infelicem. Verum ne hæc casu potius quàm obseruatione factitata à summo illo poëta uideantur, uideamus etiam, quum sonitum continuum maris ante oculos ponere uult, quemadmodum ipsa prolatione uocum, quæ literarum compositione fit, ipsam rem consequatur. Iliad. ρ.

ἠϊόνες βοόωσιν ἐρευγομένης ἁλὸς ἔξω.

Ipsum quod dicitur medius fidius auribus percipere uideor,

uideor quum hæc lego. καὶ ἀλλαχοῦ

ῥόχθει γὰρ μέγα κῦμα ποτὶ ξερὸν ἠπείροιο, Odyß.ε.

καὶ πάλιν.

αἰγιαλῷ μεγάλῳ βρέμεται, σμαραγεῖ δέ τε πόντος. Iliad.β.

In primo enim hiulcis uocibus sonum expreßit, in alijs asperarum consonantium, quæ aliquid similitudinis habent ad id qđ uolebat, rē ipsam uoce cōseqtur, τοιαῦτα γάρ, τὸ ῥόχθει καὶ τὸ ξερὸν, τὸ βρέμεται καὶ τὸ σμαραγεῖ. ἡ γὰρ ῥο συλλαβὴ μετὰ τῆς χθει τιθεμένη, καὶ ὁμοίως ἡ σμα μετὰ τῆς ρα, κἀκείνη πάλιν μετὰ τῆς γει, *asperam omnino, et ipsius soni, quem significare uoluit, similem uocem conficiūt. Omitto syllabarum uocum sonum, qui ex aspera literarum locatione consurgit. Omitto alia, quæ in unaquaque uocali consideranda fortaßis essent, si ostentationem facere non præceptionem artis cōscribere uellemus: quæ quoniam minutiora sunt, forte multi contemnunt. Illud unusquisq; consideret, quod ex tota compositione proficiscitur. Verum, ipse non proprijs solum, translatis ue uerbis, sed fictitijs nōnunquàm idoneum orationis genus consequitur,* ὥσπερ ὅταν ῥοῖζον λέγει καὶ δοῦπον ἀκόντων, μυκήματα ταύρων, συριγμοὺς Iliad.ν.

καὶ τὰ τοιαῦτα, *quorum omnium natura nobis semina imposuit, ars perfecit. Nam quod multi putant naturā hæc sine arte ac obseruatione facere posse, insanum dictu esse satis argumento erit quòd nemo hæc apud Græcos præter Homerum, apud Lati-* Aliqua deficiunt.

nos

nos præter Vergilium consecutus est, quos in pedestri, ut Græci aiunt, oratione Demosthenes & Cicero expresserunt: cæteri omnes, prout ingenium, doctrina, usúsq; ferebat, conati quidem sunt, uerum ab illis uiris longißime absunt, cuius rei causam loco suo dicemus. Nunc si pauca Homerica addamus, ut cum multitudine exemplorum diligenti obseruatione, non casu hæc ita fieri certo comprehendatur, & ad inquirenda cætera, imitandáque studiosos exhortemur, ad Vergiliana transitum faciemus. Quum ergo florem quendam orationi Homerus inijcere uult, uocalibus quidem optimis & sonantibus utetur, & semiuocalibus his, quæ maxime molles sunt, neque ijs literis inculcabit syllabas, quæ simul coniunctæ duriter pronunciantur: hiatum quoque omnem uitabit, & mutas non crebras, neque inter se coniunctas, sed semiuocalibus diuisas ac separatas collocabit: ac dictiones quidem huiusmodi eliget, ipsorum autem uerborum inter se coniunctio suauis, non aspera, non dura, non hiulca, neque tamen uelox, sed media erit, cuiusmodi hæc sunt,

Odyß. ζ. Δήλῳ δή ποτε τοῖον Ἀπόλλωνος παρὰ βωμῷ
φοίνικος νέον ἔρνος ἀνερχόμενον ἐνόησα,

Odyß. λ. Καὶ Χλῶριν εἶδον περικαλλέα, τήν ποτε Νηλεὺς
γῆμεν, ἑὸν μετὰ κάλλος, ἐπεὶ πόρε μυρία ἕδνα.

Differt à superioribus hiatu crebro: quod quare fecerit, nemo est qui non uideat, eorum maxime qui

qui pulchritudinem muliebrem, & admirantur et se quuntur. Verum si huiusmodi omnia Homerica con scribere uellemus, totum hic Homerum proponere= mus. Nihil est enim apud eum, quod non ita con= scriptum sit, ut ipsa uoce sic aures auditoris affici= at, quemadmodum sententijs animum. Quid enim horribilius, aut uoce aut sensu?

σμερδαλέος δ' αὐτοῖσι φάνη κεκακωμένος ἅλμῃ. Ibidem.

Quid asperius?

ὡς δ' ὅτε χειμάρροι ποταμοὶ κατ' ὄρεσφι ῥέοντες Iliad. Δ.
ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ.

Facit autem hæc omnia non compositione solum membrorum, dictionum, literarúmq;, uerum etiam pe dum, & productione, contractioneq; syllabarum, di= ctionumq; numero, quod & uno exemplo qualia sint cætera considerare poßis: quo Sisyphum ad montem uoluentem lapidem ac rursus à cacumine ad campum deiectum exponit, proponatur,

καὶ μὴν Σίσυφον εἰσεῖδον κρατέρ' ἄλγε' ἔχοντα, Odyß. λ.
λᾶαν βαστάζοντα πελώριον ἀμφοτέρῃσιν,
ἤτοι ὁ μὲν σκηριπτόμενος χερσίν τε ποσίν τε,
λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον, ἀλλ' ὅτε μέλλοι
ἄκρον ὑπερβαλέειν, τότ' ἀποστρέψασκε κραταιΐς,
αὖτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής

Hic tarditate & laborem uoluentis ad montem la= pidem, qui pōdere suo uehementer premeretur, neq; ad altiora facile impelleretur, uide quàm diuinitus cōpositione quoq; uocū expreßit. Primo quidē uerba

multa

multa immiſcuit paucarum ſyllabarum(Monoſyllabæ enim aut diſſyllaba ferè ſunt omnia: quæ compoſitio idcirco tarda eſt, quoniã neceſſe ſit de uerbo ad uer bũ trãſitio aliquid tẽporis conficiat)deinde productæ plures ſunt breuibus. Tertio *hiatus & aſpera com poſitio laborem ac ponderis magnitudinem ſignificauit. Spondei autem frequens modulatio, longitudinem operationis et conatum deſignat, quæ hac obſer uatione facta, quod ſequitur oſtendit.* Q*uum enim retro lapidem deferri oculis ſubijcere uoluiſſet, cun ctã in oppoſitum facit, nullum uerbum monoſyllabum, plures breues ſyllabæ, dactyli enim ſunt omnes, nihil aſperum, nihil durum, facilis tranſitus, ut currens oratio deſilientem lapidẽ præuertatur.*Nunc, *ut polliciti ſumus, uideamus, ſi* Mantuanus *ille* Home

Mantuanus Homerus. *rus, literarum ſyllabarumq; uarietate, hoc eſt, dictionum, literarum ui commutatarum, item membrorum pedúmque compoſitione multiplici, uaria dicendi ge nera conſequitur.* Ex *eo igitur quicquid prius in mentem uenerit, id prius ſine aliqua electione ſumemus.*Nihil *enim apud eum unquàm inuenimus, quod non certa ratione, pro ut res poſtulat, compoſitum ſit.*Hæc *ergo in* Bucolicis *conſcripſit,*

Dulce *ſatis humor eſt, depulſis arbutus hœdis,*
Lenta *ſalix fœto pecori, mihi ſolus* Amyntas.

Hic *præter ſẽtẽtiã(nihil enĩ de ea impræſẽtiarũ dici*

habet *mus)cõpoſitio etiã magnã † facit ſuauitatẽ.* Dictiones *enim omnes cum ſyllabis ſingulæ ſuauibus, tũ inter ſe*

iucundo

iucundo cursu composita sunt. Neq; enim est aliquid magnum nec asperũ, præter q̃ arbutus. Dure enim post ar syllabam, bu infertur, & salix fœto. Quid enim post lix fœ collocata uelit, auribus clarißimum est. Quod non modo natura rerũ fit, quæ ita cũcta dicendi permiscuit genera, ut nihil ferè sine alio purum inueniatur, sed studio quoq; conficiendũ. Nihil enim uarietate pulchrius. Itaq; ad hoc aut illud genus condendũ, non omnia, sed plura quærẽda sunt. Quare quum quodcunq; purum dicendi genus simplicitate sic deijciatur ut suauitatem nullam habeat, omnia quæ de elocutione dicentur ita intelligimus, ut non q; omnia, sed quia plura huiusmodi esse debeãt, genus aliqđ confici censeamus. Simile est illud,

Tale tuum carmen nobis diuine poëta,
Quale sopor feßis in gramine, quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere riuo.

Hic restinguere & prolatione & translatione alienius est, cætera conueniunt. Item,

Talis amor Daphnim, qualis quum fessa iuuencum
Per nemora atq; altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ riuum uiridi procumbit in ulua,
Perdita nec seræ meminit decedere nocti.
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.

Hic omnia mirifice composita sunt ad facilitatem, tenuitatẽ, suauitatemq; huius generis. Etiam apparet cõpositionẽ magis q̃ uerba huiusmodi genus fecisse. Nã uocabula quidẽ singula huiusmodi sunt ut uel in

heroico & grauißimo accipi poßint, sed inter se sic locata sunt, ut & dictu iucunda sint, & orationem demittant, demitteremq́; uel inferius quàm uelit, nisi circunductione, membrorumq́; longitudine tanto eã susciperet quanto compositione depreßit. Tale quid *sententia est illud in septimo,*

Errabat syluis, rursusq́; ad limina nota
Ipse domum, sera quàmuis, se nocte ferebat.

Hoc *multo grandius est.* Non *solum enim singula uerba his syllabis constituũtur, quæ robustius quiddã sonant & maius, ut errare multiplicatione r literæ & syluis.* Nam *omnes syllabæ, quæ in consonantes exeũt, si ad eas præcedunt, quæ à consonantibus incipiunt, plenũ quid afferunt: ac multo plenius, si plures coniunguntur consonantes.* Illæ *uero omnino robustißimæ sunt, quæ asperrimũ unitæ sonant, ut rursus.* Non *igitur per singula solum uerba, uerũ etiã ipsa dictionum compositione, maxime quod uult efficit.* Huiusmodi *enim ubique transitus est, ut nõ sicut in superioribus currat oratio, sed cũ mora quadam, quæ dignitatem ingerat, proferatur.* Nam *nihil floride quicquàm præterquàm ad limina nota compositum est.* Illud *uero in* Bucolicis,

Dum iuga montis aper, fluuios dum piscis amabit,
Dumq́; thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,

Re *ferè est idem ei quod in primo,*

In freta dum fluuij current, dum montibus umbræ
Lustrabunt, conuexa polus dum sidera pascet.

Sed hoc ultimum ratione qua diximus grauißimum est, ac compositione, ut Homerus, hic quoque poëta res ipso uocis exprimit sonitu. Nam quum furentem ignem aut irrumpentem aquam describit, ea uerba eligit, ita singula collocat, ut quod uelit, prout Latinitas patitur, consequatur, uelut est illud in secundo,

In segetem ueluti quum flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumq; laborem,
Præcipitesq; trahit syluas, stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Nam hic quemadmodũ eas dictiones condenset, quæ magnum quiddam intonant, perspicuum est. Flamma enim, & furere, & austros, & torrentes, & sternere, & stupere, & uertices, & pastores, & quæcunque ferè inueniuntur, alia multitudine consonantium, alia hiatu, literarum conduplicatione alia, omnia uerò compositione uicißim ita iuncta sunt, ut ex hoc uno ostendatur, accipiens sonitũ saxi de uertice. Nam & post ens so inferre durißimum est, tũ uocalium diuersa prolatione (una enim diffundit, altera in circulum labia extollit & colligit) tum consonantium cumulo, tum s literæ, quæ ferum quid & syluestre sonat, conduplicatione, & post tum sa inducere non iucundũ est. Contracta enim labia, subitò distrahere cogit. Ita ergo cuncta constructa sunt ut nisi uox furibunda furorem rerum imitetur, Ens, so. duræ syllabæ.

proferri satis cõmode nõ poßit. Quid illud in tertio?
Diriguit uisu in medio, calor ossa reliquit.
Nónne duritie primi uerbi nouam aspectus faciem, ac horridam Andromachæ significáuit? Et hiatu qui in tertio pede fit, sedatione quoq; uocis, quam facere oportet, in quarto quasi singultu prius facto, deficientem notauit. Illud quoq; mirabile, quòd nõ nisi uno spondeo usus est. Tanto enim uelocior est dactylus spõdeo, quanto plura sunt tria duobus. Quare cursus carminis decurrentẽ ac languentem in terra expreßit. Ita durities uerbi, uocis hiatus, sedatio spiritus, carminis cursus rem ipsam mediusfidius oculis subijciunt. Casu fortaßis facta hæc aliquis arbitretur, ac nos stolidos magis quàm industrios huius rei examinatores opinatur. Sed casus rarißimũ est. Hæc autem ubiq; ratione factitata sunt. Quale enim est quod sequitur? Quàm diuinitus tarditatem rei dura uerborum collocatione, insigni mora spondei, & dissolutione carminis post tertium pedem exposuit? Neque enim septenaria, quæ frequentior, nec tertium trochaicum, quæ rarior illigatio est, exhibetur. Vbi etiam illud non absque cura prætermiserim, quòd primum pedem dactylum esse uoluit, quoniam ex priore sententia,
Labitur (inquit) & longo uix tandem tẽpore fatur.
Simile est illud in quarto,
Dixit uagináque eripit ensem
Fulmineum, strictóq; ferit retinacula ferro.

Idem

Idem omnes simul ardor habet, rapiuntq; ruuntq;.
Littora deseruere, latet sub classibus æquor.
Nam & significantibus uerbis usus est, quæ sonantibus magnum literis constant, et dactylis festinationem ostendit. Ad hæc membrorum breuitas, quæ multitudinem rerum paucis expositam imitatur, trepidantium quasi † fugam expreßit. Quod sequitur ut rei tardioris, ita compositionis spondaicæ, figuram
Adnixi torquent spumas & cærula uerrunt.
Multa hic dicere possem, sed doctis hæc fastidiosa fortaßis, indoctis etiā plura molestiora futura sunt. Quare ut in singulis immorari negligam, sic multis corroborare hūc locum in animo est. Est enim penè omnibus qui docēt ita ignotus, ut uel eis, qui immortalē sibi gloriam docendo peperisse arbitrantur, non magis constet, q̄ huius facultatis omnino imperitis,
Postera phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemq; aurora polo dimouerat umbram.
Hic quoniā pauciora sunt duriora, et ipsa quæ sunt, cæterorum appositione non omnino molliuntur, ac utriusque pedis cum diligenti ratione locatio, grauis & iucunda simul, rotundaq; oratio est. At illud non huiusmodi,
Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) prosiliere suis, ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta uersa lacertis,
Infindunt pariter sulcos, totumq; dehiscit.
Conuulsum remis rostrisq; stridentibus æquor.

Ad ea enim quæ à superioribus intelligi possunt, quasi commatis etiam quibusdã & incisionibus, quæ moras quasdam ac impetus faciunt, salientes, imitatus est. Nam ut in uestigio primo stantes se contrahunt, deinde repente prosiliunt, sic quod ait, finibus omnes, nõ æqualiter, sed cũ incisione quadam uocis, & asperitate conueniente ad superiora cõsequitur, et parenthesis (haud mora) in medio locata, distrahere sensum uidetur, cõtractaq́; uoce, tanquàm corpore impetũ infert, prosiliere suis: itaq; saliẽtes describendo, ter iã huiusmodi cõpositione saltauit oratio. Quod sequitur, ut rẽ ita orationẽ mirifice mutauit,

Cætera populea uelatur fronde iuuentus.

Nam hic amœnitatem rei continua, fluenti, leni, non incisa compositione adauxit. Huc uero,

Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntq́; effusi carcere currus.
Nec sic immißis aurigæ undantia lora
Concussere iugis, proniq́; in uerbera pendent. *Et simile illud est in* Georgicis, *& ijsdẽ pene uerbis editum. Sola ergo compositione nec tam graue, nec tam concitatum, nec tam elatum, et plenum factum est,*

Vt quum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendẽs,
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Verum non ita excitata quidem et dura illa compositio in sexto est, non festina, non tarda, sed matura. Nam & uerborũ inter se collocatio, & sylla-

barum

barum in dictionibus ea est, ut neq; lenis omnino sit, & asperitate careat. Quare fit ut totus ille locus, et grauitatis & dignitatis uerborum compositionisq;, ut res postulabat, plenißimus sit,

Principio (inquit) cælum ac terras camposq; iacentes
Lucentemq; globum lunæ, Titaniaq; astra
Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus,
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Illud uero quãti ardoris, quãtiq; † ĩpetus qs nõ uidet? spiritus

Arma amens fremit, arma toro tectisq; requirit.
Sæuit amor ferri, et scelerata ĩsania belli. Et illud,
Sed magnum stridens contorta falarica uenit
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamma lorica fidelis & auro
Sustinuit, collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeus superintonat ingẽs.

Quod autem in septimo, quàm uelox?

Arma uelit, poscatq; simul, rapiatq; iuuentus.

In quo spondeum in secundo positum arbitror (non enim uerebor, quod nunc occurrit dicere, ut & cæteros ad plura, minutioraq; inquirenda incitem) ut instantiam (dicatur enim sic) atque longam contẽtionem poscentium arma ostenderet. At in primo, nullam res moram efflagitabat,

Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem.

Hiatum quarto loco posuit, ut apertione nubiũ emicuisse ignem significaret,

Illum expirantem transfixo pectore flammas.

Vt hoc omni compositione tardissimum, quo longum expirantis spiritũ, laborem oculis su' ijceret, ita quod sequitur raptim fertur, quoniam raptum significat,
Turbine corripuit, scopulóque infixit acuto.
Quale uero illud in undecimo, dij immortales qualem molẽ tollere se ostẽdit secũdi tertijq; pedis, quũ tarditate, tum feritate, conduplicatione ss literæ, et r cum g copulatione, qualem deinde impetum, qualẽ terrorem cursu asperitateq; carminis significat?
Experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Nihil ergo est apud illum diuinum poëtam, quod ratione compositum non sit. Aliter minatur, aliter rogat, alio dicendi genere oppugnat, alio sua firmat, aliam in lasciuis formam dicendi adhibet, aliam in iocosis, in serijs aliam; idem ubicunq; terret, idẽ ubicunq; placat, idem ubicunq; indignatur genus obseruat: cuius rei si unum signum dicam, finem faciam. Diuina Vergilij cõpositio. *Indignari Iunonem facit in primo, quatuorq; in carminibus eadem compositione utitur, nõ solum uerborum, sed pedum quoq;. Nam primos dactylos posuit & ultimos, quod ubiq; ferè factitat, medio spõdeos, quod obseruatione factum certo scio. Nec enim casu, sed arte fiunt, quæ in pluribus eodẽ modo fiũt. Videmus etiam mutata sententia tam in antecedentibus, quàm in cõsequentibus compositionẽ quoq; mutatam esse. Ratione igitur factus certior sum, sed qua* atq; *conijcere licet, † atqui ego puto, quoniam fortaßis indi-*

indignantis initia impetum habent, lentiora cætera, sed ne quis in inueniendo loco laboret, ipsa carmina ponamus,

Ast ego quæ diuûm incedo regina, Iouisq;
Et soror & coniunx, una cum gente tot annos
Bella gero: & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

His omnibus † Veneres quoque orationis occultius nervos *per schemata inserit,*

Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant,
Quum Iuno æternum seruans sub pectore uulnus,
Hæc secum, Mé ne incepto desistere uictam?
Nec posse italia Teucrorum auertere regem?
Quippe uetor fatis. Pallás ne exurere classem
Argiuûm, atq; ipsos potuit submergere ponto?

Per quatuor enim carmina eundē uersus locū simili orationis parte, ac similiter desinente complexus est: & qd', ut mirabilius, ita suauius est, paribus & tempore et numero syllabis protulit. Hæc de diuini poëtæ uersibus dicta sufficiant. Hæc et in soluta oratione nobis ratione factitanda sunt, ac tanto facilius, quanto latiores nobis cāpi patent. Nā carminis astricta conditio est, latini maxime: etenim quū Græci ex uaria pedum locatione, xxxij huius uersus schemata cōficiant, Latinitas quoniā usu in quinto non tā licenter spōdeū accipit, penultimi numeri duplicationē amittit. Verū prosaicæ orationis cōpositio, quoniā ita Prosaicæ orationis cōpositio.

in

in uniuerso uix intelligi potest, quũ de singulis generibus dicemus, paulo pòst patebit. Etenim nunc de ipsis incipiã dicere, si prius respõdero his, qui aut arte posse tã multa et minuta intelligi negant, aut natura nõ industria cõparari affirmant: qui mihi parũ considerare uidentur omniũ, quæ artificio geruntur exitus, ita industria et arte acquiri, ut principia nobis innata sunt. Neq; enim quicq̃ inuenies, quod aut natura extremũ produxerit, aut ars primũ: quare et ad eloquentiã natura quidẽ incitamur, diligentia uero & usu perficimur. At difficile est inquiunt, tam multis occupatũ facile et expedite orationẽ efferre. Ego uero impoßibile id omnino puto, si quis tunc planè oratorie loq uelit, quũ discere incipiat: aut si quũ dicit, præcepta artis consideret. Nam sicut in legendo, si quis literas omnes, ac syllabas, uerbáq; singula, eorumq; accidẽtia tunc secũ examinet, quũ legit, is ne syllabam quidẽ unam recte pronũciare poßit: q si prius dabit operã singulas cognoscere literas, deinde ex cõiunctione literarũ syllabas efficere, primo quidem tardius ac tardius leget, deinde cõsuetudine ad mirã usq;, ac penè incredibilem uelocitatem legendi perueniet, quũ non ãplius in cognoscẽdis singulis literis elaboret: ita fit in hac re. Nã quæ in principio dura atq; ardua uidentur, exercitatione in eum habitũ perueniunt, ut ad quoduis genus, dum uolumus, orationem uertamus. Quis ignorat, quàm multa consideret grammaticus, & quàm uaria? sed nihilomi

Quid efficiat usus & exercitatio in dicendo.

hilominus exercitatione consequimur, ut non cõgrua solũ, sed ornata etiam locutione tanto facilius, quan to minore cura utamur. Nam *qui quum loquitur, ad uerba intendit animum, illi similis mihi uidetur, qui in sagittando, arcum, sagittámque intuetur.* Infinita *sunt dialecticorum uolumina, subtiliora, & spinosio ra præcepta, sed tamen aßidua disputatione adipiscuntur, ut & expedite & caute disserant.* Non *enim, ut ad* Herennium *criminatur* Cicero, *infantißimi, sed in re sua perspicacißimi mihi uidentur.* Idẽ *in alijs artibus usu euenire omnes intelligũt, hac in facultate aliter fieri credunt, ac ideo quũ* Cicero*nis, aut* Demosthenis *quicq̃ legitur, in quo aut uehementiæ, aut iucũditatis, aut alterius generis uis ostẽdi tur, quid tu credis, inquiunt, oratores his minutißimis rebus, quum scriberent occupatos fuisse? immo quid tu omnium, sed tacere præstat, quum grammaticus congrue, ac expedite loquatur, cum credis genera, casus, numeros, personas, tempora, cæteráque huiusmodi, eorumq; rationes mente uersare? non inquies.* Q*uid uero? quum musicus manũ mouet, ipsum tunc putas numeros & proportiones fidium, & uo cum excogitare, an ex habitu iam consuetudine con firmato, qui altera natura est, omnes digitos moueri ita censes, ut nunquam quũ uelit neten pulsare, hy paten tangat? ex habitu scio dices.* Nunquã *enim tan ta uelocitate utriusque manus digiti ferè omnes, uel aliò uidente, atq; loquente nonnunquàm musico, ita*

moue

mouerentur, ut natura ipsa hanc ad rem solam facti uideantur. Cur igitur miraris oratores quoq; clarißimos, quũ in singulis exercitatione habitum fecerint, facile ac cõposite dicere potuisse? Verum falsa hæc opinio ideo multis accidit, quoniã nemo ferè ab ineunte adolescentia recte aut literaturæ, aut huic facultati inuigilat. Quum uero ad maiorẽ ætatẽ peruenerint, atque ad honores, magistratusq; reipub. gerendos animum induxerint, tunc quum intelligant dicendi rationẽ sibi usui futuram, ad hæc humanitatis studia, uel inuiti deferuntur. Quare fit, quum subito summi oratores prodire uelint, ne facile nobis credant, si tã multa sibi perdiscẽda proposuerimus, his preceptis clarißimos oratores diuinum eloquẽtiæ flumen adeptos fuisse. Sed iã ineptias eorũ, qui aut ignorantia, aut negligẽtia hæc contẽnunt, relinquamus. Neq; enim huiusmodi hominibus, quoniam laborem discendi abhorrent, rectius consulturum puto, quàm ut uelint Parnassum, Heliconáque petere, ubi si noctem unam obdormierint, repente ad suos omnium eloquentißimi reuertentur. Nos his, qui diligentia ac labore nihil tam arduum, ac difficile putant, quod exercitatione aßidua, & industria teneri non poßit, reliqua & quidem curiosius exponamus. Ac quoniam de membris, clausulis, numeris, cæterísque compositionis partibus singulatim diligentius dicere instituimus, in uniuersum de his satis. Illud mihi omnes memoria teneant, quoniam

Nihil tã arduum, quod non laboribus superetur.

niam naturam ars sequitur, primáque uerba optima literarum cõpositione naturæ instinctu edita credimus, singulorum uerborũ immutabilem considerandã compositionem, & quæ uerborum ex syllabis, atque literis est, eam uniuscuiusque generis ex uerbis esse locationem non dubitent: illud caueant, ne nimium efferatur oratio, ne fluctuet, nec exanguis ac arida esse uideatur. Nam *hæc tribus figuris, quæ loco habitæ probantur, opposita sunt: quæ si quis effugere uelit (omnes autem uelle debent) curabit ne ualde à præceptis nostris remota sibi contexatur oratio.* Nam *opposita non his solum, uerumetiam in his quæ sequuntur generibus oppositis constituuntur.*

DE FORMIS ELOcutionis.

Q*Voniam breuiter elocutionis uim confuse tanquàm aliquam syluam proposuimus, nũc formas dicendi omnes, ac genera, quantum in nobis situm est, clare ac distincte explanare conabimur, quæ res quàm ardua sit, q̃ difficilis, quantámque diligẽtiam desideret, non me fugit.* Non *enim solum quot & quæ sint intelligere, et quod intellexeris, perspicuum ac planum oratione reddere, uehementer arduum est, uerum etiam rem iam per multa secula ignorantiæ sordibus obrutam in medium protrahere, multo difficilius.* Nam *& si* Hermogenes *& clarius &* Hermogenes.
distinctius cæteris omnibus qui ante eum fuerunt, de dicendi formis, quas græcè ἰδέας uocamus disseru

it, à multis tamen ille potuit tam præcepta quàm exẽpla delecta, sine quibus hæc res explicari non potest, colligere. Nam & ueteres omnes rhetores usque ad Isocraticam illam scholam multa de formis dixerunt, & Minutianus quàmuis confuse nimis, multa tamẽ & præcepta & exempla partim ab alijs designata, partim sua industria sumpta à clarißimis oratoribus, illi parata subiecit: Nobis in Latino sermone nullus est, qui hac in re opem præbere poßit. Nam Cicero quidem quum multa de oratoria facultate nobis reliquerit, hæc tamen ita subtiauit, ut nil aliud nisi plura esse dicendi genera, in quibus necesse sit oratorẽ insudare, nos commonuerit. Idq; quũ multis in libris tangat, tum maxime in eo, quem de oratore composuit, plurimis in locis horũ dicendi generũ mentionẽ facit. Quæ ut autoritate eius plura esse pateant, nõ grauabimur uerba quædam de Oratore sumpta, huic sermoni inserere: Quanq̃ inquit, perspicuũ est, non omni causæ, nec auditori, nec personæ, nec tempori congruere orationis unum genus. Nam & causæ capitis alium quendam uerborũ sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum: Aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, atque sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant, senatus an populus, an iudices, frequentes an pauci, an singuli, an æquales: ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, autoritate.

Ciceronis uerba.

Debet

Debet etiam hoc uideri, tempus pacis, an belli, festinationis an otij. Atque hoc in loco nihil sane præcipi posse uidetur, nisi ut figuram plenæ orationis & tenuioris, & itidem illius mediocris ad id quod agemus, accommodatam eligamus, ornamentis iisdem fere uti licebit, aliàs intensius, aliàs submißius, omniq; in re posse quod deceat facere, artis et naturæ: sentire quid quando deceat, prudentiæ. His illius eloquẽtißimi uiri ac præcipui oratoris uerbis nemo est, qui non intelligat multa esse dicendi genera, quæ utinã ipse ut solum tangere, ita quoque præceptis diligenter explicare uoluisset. Quantam enim rem q̃q; utilem nobis reliquisset, declarant libri sui, in quibus non uno atque simplici, sed multis multáq; uarietate compositis generibus, ut res petebat, editas orationes inuenias. Verum quod ille, aut negotijs & priuatis & publicis impeditus, quod magis credo, aut fortassis quia noluit, quod inquam ille reliquit, nos pro uirili parte ex eo ipso eliciamus, neque laborem pertimescamus, quoniam nihil ab cæteris, quod aut ad exempla pertineret, aut saltem ad harum formarum nomina accepimus. Valde enim huiusmodi præceptionem oratori necessariam esse quis non intelligit? Nam qui sola natura nititur, is quod deceat facere nunquàm poterit: qui uerò ad naturam artem adiungit, is Ciceronis aliorúmque maiorum quorumcunque uoluerit orationis filum certa ratione sequetur. Neque enim ingenia, sed industria hominibus iam diu esse.

Non ingenia sed industriam hominibus deesse.

deest

deest. Aggredior igitur rem adeò difficilem, ut uix sanè (ut etiam ipse dicit) quid præcipi poßit intelligatur. Quod tamen artis esse confirmat, quum dicit, omni in re posse quod deceat facere, artis esse et naturæ, sine qua neq; ars quidem erit. Erit igitur bipartita hæc nobis præceptio, ac primo simplices dicendi formas, ut fieri debeant exponemus, deinde qua compositione simplicium generum, hoc aut illud compositum fiat, explanabimus. Nam quid quando deceat, qđ ad grauitatem summā pertinet, pro tempore ac causa, ipse uidebit orator. Verum ne lōgiore oratione præcepta demorer, de re dicere incipiam, si lectores deprecabor, ne nos incusent, si duriora formarum nomina sibi uidebuntur, atque ut rem potius q̃ appellationes rerum considerent, quas etiam ipsa consuetudo suauiores faciet: aut res quum intellexerint, alijs nominibus (nihil enim impedio) quibuscunque uelint denominent. Forma est genus orationis, sententia, methodo, uerbis, compositione, rebus subiectis, & personis idoneum. Has Hermogenem secuti septem putamus, Claritatem, magnitudinem, uenustatem, quam et pulchritudinem dicimus, celeritatem, affectionem, ueritatem, & grauitatem. Claritas est quæ facit puram & perspicuam orationem. Magna & grandis oratio est, quæ puri sermonis contritam consuetudinem pondere suo excedit. Venustas & pulchritudo est omnium, quibus oratio conficitur conuenientia quædam & modus, qua quum succus quidam & qualitas

Formarum nomina duriora.

Claritas.

Magnitudo

Venustas.

litas tanquàm color orationis elucet. Velocitas est compositionis acceleratio, qua uiua & mobilis oratio uidetur. Affectio est qua sic componitur oratio, ut qualitatem animi ostendere, & insitos ei mores aperire uideatur. Hanc moratam etiam orationem appellare licet. Veritas est quae facit, ut non ficte, nec dedita opera, sed ut sentimus, dicere uideamur. Grauitas est congrua omnibus circunstantijs oratio uel quaedam orationis elatio. Quum haec ita sint, de claritate primum dicendum uidetur, quam in elegantiam & purum sermonem diuidimus. Purus sermo est oratio clara, nulla ambiguitate, aut confusione commixta, de quo ut ordine dicatur, ea primo exponamus, quibus omne dicendi genus conficitur. Tria igitur nobis uidentur, sine quibus, ne constare quidem orationem intelligimus, Sententia, methodus uel artificium, compositio, quam his sex tanquàm partibus constare putamus, dictione, hoc est, uerbis, exornatione, membro, collocatione, clausula, & numero. Sententia est res inuenta uerbis exponenda, sine qua uerba in numerũ ornate construere furiosum est. Artificium est uia & modus, quo sententia uerbis explicatur. Huic omnes exornationes, quas sententiarum multi appellant, subijciendae uidentur. Compositio est quae elementorum, syllabarum, dictionum, dictionisq; consequentium inter se positione conficitur, de qua superius dictum confusius est. Dictionem appellamus uerba & uocabula

Velocitas. *Affectio.* *Veritas.* *Grauitas.* *Claritatis partes.* *Tria in omni oratione.* *Sententia.* *Artificium.* *Cõpositio.*

Exornatio. *inuētioni accommodata. Exornationes sunt uerborū quædam expolitiones, & modi, quibus tanquam colorato amictu rem & uestimus et decoramus.* Membrum. *Mēbrū est uno spiritu prolata oratio, quæ totā sententiam, uel partem eius breuiter absque interuallo absoluit. Membrorū uero quæ breuiora sunt, utputa quæ duodecim syllabarū numerum nō excedunt, κόμματα, id est, incisiones Græco uocabulo nominentur: quæ longiora sunt, membra nuncupētur.* Collocatio. *Collocatio est dictionū numerosa cōpositio.* Clausula. *Clausula est uniuscuiusq; orationis, aut etiā mēbri numerosa dispositio.* Numerus. *Numerus est quæ ex obseruatione collocationis, atq; clausulæ pedum conficitur orationis sonoritas, atq; modulatio. His ita dictis, ut sciamus quū ad hoc aut ad illud genus orationē flectere in animo est, quibus magis elaborandū sit, dicendū est quæ horum potiora nobis uidentur, ut intelligas te, si illis abundaueris, propositum consecutum esse. Non enim quòd omnia, sed quòd plura, uel potiora, clara, uel magna, uel grauia, & huiusmodi, uel illiusmodi sint, hanc aut illam dicendi formā continere orationem, iudicamus.* Formarū loci. *Primum igitur locū sententias poßidere non dubitamus, secūdum uerba, tertium exornationes, artificio quartum, quàmuis in grauitate non quartum, sed primū ei concesserim, numero in prosa quintū, in uersu primū, collocationi & clausulæ ultimum locū attribuimus. Qua ex re patet cōpositionem primam omnium post sententias esse, quippe quæ tantam uim habet,*

habet, ut parua magna, & magna parua uideri nulla re, nisi cõpositione consequamur. Nõ enim uideo qua ratione rem tenuem in immensum extollere possimus, nisi primo his uerbis contexamus orationem, quæ quoniã robustioribus elementis compositæ sunt, magnum quiddam et sonans pollicentur. Deinde *inter se uerba & mẽbra sic coniungemus, ut sicut per se sola, sic etiam simul posita magnitudinẽ afferant.* Econtra *uerò si quis magnã rẽ extenuare uoluerit, eum necesse est ea compositione uerborum uti, quæ humillima sit. Quare compositionem plurimum in oratione posse concedendum est, nec res est, qua doctus homo, dicendiq́; peritus à rudi & agresti magis differat, quàm quòd ignarus dicendi, casu uerba componit.* Orator *autem sic alligat sententiã uerbis, ut eam certa quadem cõpositione complectatur.* Non *enim dubium est si quis hæc uerba pronunciet, atque unam rem ex omnibus intelligat, capere, rapere, raptare, quin compositione unum alio grauius atque uehementius esse confiteatur. Quæ uis quum in singulis uerbis est, & literarum, syllabarúmque naturali ferè compositione conficitur, tum uel maxime horum, aut illorum uerborũ contextu, atq; congerie multo maior cõsurgat, necesse est.* Nã *uerba quidem compositioni præponere ineptißimum est.* Con*sentanea enim generi compositio, idonea quoque uerba continebit.* Verba *cõgrua uel absq; conuenienté compositione esse possunt.* Deinde *si quis maxime*

à compositione uerba seiungat, eadem tamen uerba aliter atq; aliter distributa multo maiorum uarietatem generibus afferunt, quàm si in eadē dispositione commutata intelligantur. Quamobrem & cōpositioni uerba subiecta sunt, quàmuis & delectus, qui cōpositionem antecedere uidetur, ex incommutabili quadā, & ferè naturali, ut dictum est, cōpositione dependeat. Artificium uero non præposuerim, quòd illud sententiarū quidem modus sit, cōpositione ipsæ sententiæ tam extolli, quàm deprimi soleant. Cætera quum aut accidant uerbis, aut uerbis conficiantur, aut uerba consequantur, compositioni anteponi non possunt. Sed iam res ipsa petit, ut de prima claritatis formula dicere incipiamus. Purus ergo sermo omnibus octo prædictis, sententia, artificio, uerbis, exornationibus, mēbris, collocatione, clausula, & numero conficitur. Sententiæ eius sunt, quæ quum nihil habeant longa excogitatione dignum, cōmunes ferè omniū, & usitatißimæ uideantur. Vt Cicero in Verrinis, Sosippus & Epicrates fratres sunt Agienses, horum pater abhinc duos & uiginti annos est mortuus. Nam hoc huiusmodi est, ut quiuis hominum non capere solum, sed etiam dicere tale quid poßit. Puri ergo sermonis huiusmodi sententiæ sunt, si per se consideremur. Nam si ubi aut quando, aut quapropter, huius, aut illius generis aliquid dicitur, ex octo rebus, quibus omnia genera conficiuntur, cōsideres, eam grauitatem quæris, quæ non has formas dicendi

Puritas quibus constet.

di solum, sed totam hanc rhetoricæ artem cōplecti-tur. Item in eodem, Verrinarum iiij. Heraclius ille & Epicrates lōge mihi obuiā cū suis omnibus pro-cesserunt, uenienti Syracusas egerunt gratias. Flen-tes, Romam decedere mecum cupiuerunt. Sed de sen tentijs hactenus. Longum enim est plura colligere, & unum uel alterum locum tangere satis putamus, ad id intelligēdū quod uolumus. Nunc de artificio di cemus, si prius breuiter cōmonebimus, nos hoc in ne-gotio, non qualis sit purus Ciceronis sermo, uel ele-gantia, uel circunductio, uel alia quædā dicendi for ma exponere, uerum ipsa genera per se, qualia nam esse debeant explicare. Quam rem si quis bene te-neat, non Ciceronis solum, sed aliorum genera & intelliget, & imitari recta ratione poterit. Nam si quis simplices formas recte habeat, eum quicquid ex eis componitur non fugiet. Quare ut ipsa simplicia formarum genera pateant, exemplis uti necesse est. Ea si Ciceronem tollas, unde commode capias, non habebis. Nam si nostra quidem sola proponerem, nec tantum autoritatis haberet oratio, & in arrogantiā incideremus. Propterea nunc Ciceronis autoritate unumquodq; confirmabimus, alias quoniam ipse sum-mus orator cæteris sedulò commiscebat, ut ad rē suā quicq; commode conuenire arbitrabatur, quàm deso latam à cæteris poterimus unāquanq; dicendi for-mam exemplo nostro, si ocium dabitur, declarabi-mus. Nunc de methodo puri sermonis dicendum est. *Methodus puritatis.*

Arte purum sermonē confictemus, si ipsam rē solam ita enarrabimus, ut nihil in eodem orationis contextu contrahamus. Contrahitur autem uel genus ad speciem, uel totum ad partem, uel indefinitum definito, uel qualitas & dispositio rei, uel auditorū iudicium, uel unius ad alterum, uel plura differentia. Item fugienda est eorū expositio, quæ rem consequuntur. Nam qui quum rem aliquam dicit, consequentia eius quoq; simul exponit, non purum sermonem, sed eius oppositā circunductionē facit, de qua pòst dicetur. Consequi autē rem dicimus, locū, tempus, personā, modum, causam, ut apud Ciceronem post id quod superius diximus, huiusmodi quid consequitur, Quot erant mihi oppida cōplura etiam reliqua, cōstitui cū hominibus, quo die mihi Messanæ præsto essent. Nā etsi ex adiecta causa breuis circunductio nō omnino puritatem conturbet, tamen si quid purum sit per se uelis examinare, huiusmodi orationem purā non dices. Si uero purus non re ipsa, sed solū uideri cupis, methodus est ut omnibus ijs modis, quibus pura oratio fit, orationem incipias, circunducentia in medijs intermisceas, quæ quāto breuiora sunt, tanto minus puri sermonis suauitatem conturbant. Præterea expositionem non exornationem, & schema, ut nōnulli existimarunt, sed methodum puri sermonis esse putamus. Multis enim schematis exponimus, & recto, & obliquo, & partitione, & collectione. Schemata uero alijs schematis fieri non credēdum ducimus.

Verum

Verum siue schema & exornatio uerborum sit expositio, siue methodus, eam clari ac puri sermonis propriam existimamus. Est autem expositio seiunctæ à circunducentibus orationis explicatio. Puri sermonis dictio communis quædam et usitatißima esse debet, non translata, non aspera, non ampla, Translatio enim omnis, etsi usitata est, tamen affert aliquid magni quod purum sermonem excedere uideatur. Asperis etiam obdurescit quodammodo sermo, & obscurus potius, aut magnus quàm purus efficitur. Ampla similiter nimis tollunt orationem, & rapiūt ad grandiloquum dicendi genus. Quare quum puri esse uolumus, his omnibus minus utemur. Schema puri sermonis, orationis rectitudo. Nam sicut puritas orationis circunductioni opposita est, sic quoniā obliquatio maxime circunducit, rectitudo quæ ei opposita est, puritatem maxime conficit. Rectitudo in oratione appellatur, quæ per rectos tā casus, quàm uerba ita procedit, ut una res aliam contrahere nō uideatur. Cuiusmodi ferè sunt omnes narrationes Ciceronis, quas & si rerum natura coactus, quòd accusatorem sæpius pati necesse est, circunducentibus cōstipat, omnes tamen recte incipit: tanta enim in puritate rectitudo uim habet, ut dum rēcte incipias & desinas, purus uidearis: ac tanto magis, quanto intertexta circunducentia breuiora sunt. Qua ex re manifestum est, purum sermonem esse eum schematis, qui omnino rectus sit: purum uideri, cui cir-

Dictio puritatis.

Schema puritatis.

Rectitudo.

cunducentia interposita sunt. Quale est illud Ciceronis quarto in Verrem, Sopater quidam fuit Aliciensis, homo domi suæ in primis locuples, atque honestus, is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem pretorē, rei capitalis quum accusatus esset, facile eo iudicio est liberatus. Nam hic Cicero si ita dixisset, quum Sopater quidam Aliciensis, homo domi suæ in primis locuples atq; honestus, ab inimicis suis apud C. Sacerdotē pretorē accusatus esset, facile eo iudicio est liberatus, maior quidem dignitas inesset orationi (Nam tam persona, q̃ personæ qualitas simul cum antecedente in circunductione contraherentur) uerum puritas quæ narrationi uehementer conuenit, sublata esset, quam ut integriorem seruaret, secundum membrum etiã recte edidit, ac minus q̃ dici potest circunduxit. Est ergo rectitudo puritatis schema præcipuũ, ut obliquatio circunductionis. Verum ut hæc puro sermoni accidit, si circunducentibus careat, sic illa non longe à circunductione abest, si circunducentia contineat. Quod ex hoc ipso exemplo sic patere potest, Sopater quidam Aliciensis, homo domi suæ in primis locuples & honestus, ab inimicis suis apud C. Sacerdotem, pretorem, rei capitalis accusatus, facile eo iudicio est liberatus. Nam hoc q̃ circunductum sit, clarum ei est qui eius generis uidet sententias: qua ex re illud etiam certissimum habetur, sententias in dicendo plurimum ad commutandas formas ualere, Schemata quoq; quàmuis non omnia, ea tamen, quæ non exornant,

nant, ſed tantum quendam collocandorum uerborum modum inducunt, ſui generis ſemper imaginem ſecum conferre. In hoc loco ita commorati ſumus, quoniam uolumus hæc, quum dicendi genera non omnino te fugiant, imitationis gratia, et facilitatis Ciceronis multa, nunc methodo, modo ſchematis, nunc membris, nunc dictione, locatione, clauſulis, numero, & nunc omnibus ſimul, nunc pluribus ad diuerſa genera commutare. Nam hac re nihil magis dicendi formas aperit, nihil maiorem in dicendo facilitatem præſtare poteſt, nihil aut citius, aut certius filum orationis quod uelis, non ſolum recta ratione imitari, ſed omnino cōſequi facit. Sed de ſchematis ſatis, nunc ad cætera pergamus. Mēbra puri ſermonis *Membra puri ſermonis breuia eſſe debēt, & cōmata magis q̃ membra, quæ tū maxime puram reddūt orationem, quum unumquodq; ita ſententiam abſoluit, ut nullis comprehenſionibus oratio compoſita ſit: quod ut clarius pateat, quid comprehenſio ſit, altius aperiatur. Omnis oratio aut abſolutione, aut comprehenſione componitur.* Abſolutio. *Abſolutio eſt cū unumquodque orationis membrum abſolutam atque perfectam ſententiam continet, ut illud Ciceronis, Dicendum mihi eſt de Cn. Pompei ſingulari eximiáque uirtute. Huius autem orationis difficilius eſt exitum quàm principium inuenire. Ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus eſt.* Cōprehēſio *Comprehenſio eſt duorum aut plurium membrorum ad abſoluendam ſententiam inter ſe cum dependentia compoſitio.*

tio. Hanc in circuitum, productionem, spiritus continuationē, & ambitū diuidimus. Verū de duobus extremis in præsentiarū dicēdū. Nā cætera quantū negotij huius interest, ab ābitu nihil differūt, et in quo differāt loco suo dicetur. Circuitus est totius orationis rotunda & coacta, densa cum frequentatione uerborum comprehensio, ut hoc, Postremo, nisi eum dij immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortißimum uirū conaretur occidere, hodie remp. nullam haberemus. Hoc enim tribus inter se connexis membris, quorum nullum sententiam absoluit, ita continetur, ut totam rotundè ui quadam colligat rationem. Circuitus uel duobus, uel quatuor, ubi unum uni, uel tribus membris effertur. Vbi duobus unum redditur, quale est quod nunc diximus, & illud in laudem C. Cæsaris dictum, Tantus enim est splēdor in laude uera, tanta in magnitudine animi, & consilij dignitas, ut hæc à uirtute donata, cætera à fortuna cōmodata esse uideantur. Quare mihi bene uidetur, quàmuis breuißime more suo hanc rem circūscripsisse Aristoteles, quum dicat περίοδον (sic enim græcè circuitum appellamus) orationem esse (ut uerbum ex uerbo, Latina ex Græcis exprimam) quæ principium habeat & finem. Nam quum circuitus membris constet, quod præcedit iuniores propositionem, ipse principium: quod subsequitur hi redditionem, ille finem nominauit. Qua ex re non paruo ignorantiæ crimine hi reprehendēdi uidētur, qui uel unico

Circuitus.

Periodus.

unico membro tunc circuitum fieri rati sunt, quum longor sensus & simplex quasi quibusdam anfractibus inter se circumfertur. Quale est illud, Sopater quidam Aliciensis, homo domi suæ imprimis locuples atq; honestus, ab inimicis suis apud C. Sacerdotem, prætorem, rei capitalis accusatus, facile eo iudicio est liberatus. Decepit enim rudes homines quædam orationis incisio, quæ membrorum imaginem affert: neq; illud intelligere potuerunt, circuitus simulachrũ idcirco huiusmodi orationem gerere, quòd ex incisione multorum quoq; membrorum imaginem reddat. Nobis uerò hæc oratio nec comprehensio quidem uidetur, quàmuis in quantum membrorum multitudinẽ ostendat, ambitus appareat. Est enim ambitus membrorum inter se ad absoluendum sensum sine ui & cõmoratione comprehensio, ut pro L. Murena, Quæ deprecatus à dijs immortalibus sum iudices, more institutóq; maiorum, illo die quo auspicato comitijs centuriatis, L. M. consulem renunciaui, ut ea res mihi fidei, magistratuiq; meo, pop. plebiq;. Ro. bene atque feliciter eueniret, eadem precor à dijs immortalibus, & ob eiusdẽ hominis cõsulatũ unà cum salute Reip. obtinendũ, & ut nostræ mentes atq; sententiæ cum populi Romani uoluntatibus suffragijsq; cõsentiant, eáque res nobis, P. R. pacem, tranquillitatem, ocium, atque concordiam afferat. Hoc dicendi modo cuncta Ciceronis exordia circunducta sunt. Ab hoc circuitus differt, quoniam nulla ui ambitus cogit oratio

Ambitus.

Ambitus à circuitu qd differat.

orationem. Quare & pluribus quàm quatuor membris & multo longioribus, & quæ uni alterum breuiter non reddantur, constare potest. Hæc enim omnia quoniam fusam orationem reddunt, coactæ & rotundæ orationi opposita sunt. Vnde fit ut ambitus exordio, circuitus contentioni accommodatior sit, & tum commentationi, tum contrario, similitudini, sententiæ, conclusioniq́;, & omni rationi confirmationiq́; argumentationis perutilis. Quare palàm tenetur oratio, non ita commode ubiq;, nec nisi natura rei patiatur, circuitu quemadmodum ambitu uti quenquàm posse. Illud etiam obseruauimus, ubi uehementia opus sit, ultimum circuitus membrum breuius cæteris confici solere. Vi enim quadam oratoris fit, sic orationẽ colligere, ut quum ad finem tendat, tam spiritu & uoce, quàm rebus festinare, ac quodammodo ruere uideatur. Longius uerò in fine membrum quanto uim diminuit, tanto dignitatem orationis exauget. Ex quo fit, ut unum iudiciali, alterum demonstrationi magis conueniat. Quod nisi his exemplis quæ posita sunt perspiceretur, quoniam hæc q̃ notißima cunctis, & certa esse cupimus, alia quoq; congereremus. Nã hoc quem de generibus sumpsimus labore, nõ eos solum, quibus ad eloquentiæ studium integra res est, instruere nobis propositum est, qui fortaßis sine exemplo credent, uerumetiam inueteratos usu orationis rustico magistros, et rhetores ad accõmodatum rebus stilũ reuocare. Nemini ergo dubiũ esse uolo, uehementiorem

rem circuitum redditiones habere breuiores, & eam inter se membrorum omnium dependentiam ut non bene unuscuiusque membri exitu cessare spiritus possit, sed cogi ac praecipitari ad integram pronunciationem totius uideatur. Quae omnia si diligenter obseruabimus, acriores: sin remittemus, ampliores futuri sumus, quorum utrunq; ad satietatem facere, cum fastidiosum, tum dedita opera fieri uidebitur. Varietas enim ubiq; iucundum. Quare ut ab acrioribus ad amplos circuitus est recurrendum, sic à circuitu ad ambitum, aliasq; comprehensiones ueniendnm, quibus omnibus tanquàm laxamentum intersit absolutio: Ita tamē ut rerum natura, locorum, temporum, personarū, habitum suum poßideat. Neq; enim uerendum puto, ne quae simplicem quendam dicendi modum causa expectat, inueniatur. Quòd si cui poßibile uidebitur, rē potius uiolandam, quàm satietatis fastidium subeundum censeo. Nunc ut facilius haec consequamur, exercitationem aperiam utilißimam, qua absolutas orationes ueterum in ambitus, ambitus in circuitus, ac hos in alios dicēdi modos commutare poterimus. Quae sola res si omnibus in generibus adhibetur, ad pborū oratorū uim & copiā ascēdere facit. Mēbrorū quoq; cōmutatio in circuitibus non negligēda. Hoc enim pacto Mēbrorum cōmutatio. *et ingeniū acuitur, et quid melius dicatur facile uidemus, & habitus quidā bene dicendi animū sic illabitur, ut male dicere tibi difficile sit. Insequitur enim te, atq; aggreditur dignitas quaedā orationis, et numerus, ut uel*

ut uel qđ ex tẽpore dicis, cõmode ac elegãter, si pau lulũ animũ erexeris, cõponatur. Dicẽdũ *est enim mihi de Cn. Põpeij singulari eximiaq; uirtute. Huius autẽ orationis difficilius est exitũ q̃ principiũ inuenire, ita mihi nõ tam copia, q̃ modus in dicendo quærẽdus est. Hæc oratio absolutis mẽbris effertur. Hæc ãbitus fiet hoc modo, Nam quũ dicẽdũ sit mihi de Cn. Pompeij singulari eximiaq; uirtute, cuius orationis difficilius est exitũ quàm principiũ inuenire, non tam copia q̃ modus in dicẽdo mihi quærendus est: Circuitus et quidem amplior propter naturam rerum, hoc modo, Nã cui dicendum est de Cn. Pompeij singulari eximiaque uirtute, cuius orationis difficilius est exitũ quàm principium inuenire; ei non tã copia quàm modus in dicendo quærendus est. Mẽbra quoq; inuertere tentandum, hoc modo, Nam ei non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est, cui dicendum est de Cn. Põpeij singulari eximiaq; uirtute, cuius orationis difficilius est exitum quàm principium inuenire: & aliter, Nam quũ eius orationis difficilius sit principium quàm exitum inuenire, in qua de Cn. Pompeij singulari eximiaq; uirtute dicendum est, non tàm mihi copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Sic igitur ex absolutis tribus membris trimembris circuitus compositus est. Ex bimembri uero circuitu dissoluta fiet oratio sic, An Luceius illã humilitate prædituus, illis studijs, artibus, atque doctrina, illius ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia diligebat, ne*

Inuersio mẽbrorũ.

Bimembris oratiõis dissolutio.

gligere potuisset? Item ex eodem, Luceius magna humilitate, studijs, artibus, atq; doctrina præditus est. Quonam igitur pacto ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset? Item ex eodem loco, pro. M. Cælio, Et quod facinus in alienum hominem illatũ sæuere acciperet, id omisisset curare in hospitem? Nam id facinus in alienum hominem illatum sæuere acciperet, quare id nõ omisisset curare in hospitem. Ex trimembri sic, Postremo nisi eum dij immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortißimum uirum conaretur occidere, hodie rempu. nullam haberemus. Postremo eum dij immortales in malam mentem impulerunt. Homo enim effœminatus fortißimum uirum occidere conatus est, quare hodie rempu. nonnullam habemus. Hac ex resolutione uehementior ille uidetur circuitus, qui uno spiritu quod proponit, & probat & concludit, quod quidem optimi circuitus proprium dixerim, sed alterutrum facere nõnunquàm sufficit, Nam ex his tribus, quæ argumentationem conficiunt, duo quæcunque circuitũ constituere possunt, ut in illo, Tantus est enim splendor in laude uera, tanta in magnitudine animi & consilij dignitas, ut hæc à uirtute donata, cætera à fortuna cõmodata esse uideantur. Magnus est enim spendor in laude uera, magna in magnitudine animi & consilij dignitas, quare hæc à uirtute donata, cætera à fortuna commodata esse uidemur. Itaque nisi

trium

trium, propositionis, rationis, conclusionis, aut saltē duorum uis insit orationi, circuitum nullum habebis. Quadrimembris in absolutam orationem sic immutabitur, Vtrum ille qui postulat legatum ad tantum bellum, idoneus non est qui impetret, quum cæteri ad expilandos socios, diripiendasq; prouincias, quos uoluerunt legatos eduxerint? An ipse cuius lege salus atque dignitas populo Ro. *atque omnibus gentibus constituta est, expers debet esse gloria eius imperatoris atque eius exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus?* Pompeius *qui postulat legatum ad tantum bellum, idoneus non est qui impetret?* An *cæteri ad expilandos socios, diripiendasq; prouincias, quos uoluerunt, legatos eduxerit?* Gabinius *expers esset debet gloria eius imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius atq; periculo est constitutus?* At *ipsius lege salus atque dignitas po.* Ro. *atque omnibus gentibus constituta est.* Nunc *si hanc quadrimembrem uarie cōmutabimus, ad singulorum uerborum cōmutationem pergemus,* Vtrum *ipse, cuius lege salus & dignitas po.* Ro. *atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloria eius imperatoris atque eius exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? an ille qui postulat legatum ad tantum bellum quem uelit, idoneus non est, qui impetret, quum cæteri ad expilandos socios, diripiendasq; pronuncias, quos uoluerunt legatos eduxerint? & aliter,* Vtrum *quum cæteri*

Quadrimē bris oratio nis commutatio.

teri ad expilandos socios, diripiendasq; prouincias, quos uoluerunt legatos eduxerunt, Pompeius qui postulat legatum ad tantum bellum, quem uelit idoneus non est qui impetret? An is cuius lege salus atque dignitas po. Ro. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloria eius Imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? Et aliter, Vtrum is expers esse debet gloria Pompeij atque eius exercitus, qui consilio ipsius atque periculo constitutus est, cuius lege salus atque dignitas po. Ro. atque omnibus gentibus constituta est? An quum cæteri ad expilandos socios, diripiendásq; prouincias, quos uoluerunt legatos eduxerint, Pompeius qui postulat legatum ad tantum bellum, quem uelit, idoneus non est, qui impetret? Verum huiusmodi circuitus multis quidem modis commutari possunt: Ille uerò uel quater et uigesies commode uariatur, quē χιαζόμενον Græce appellauimus: is fit, cū nullum inuenitur membrum, quod alij tam præponi, quàm subsequi non poßit, quod ut quale sit percipiatur, exemplum à Demosthene proponamus. Nam apud Ciceronem in talem incidisse circuitū nunquàm memini. Plures uerò qui non tam cōmodè chiari possunt, uel potius infinitos inuenies, quale & expositū est. Chiasmus igitur dicitur à χ litera, quæ modo crucis intersecantibus se ipsas duabus obliquis lineis figuratur. Chiasmus uero in circuitu dicitur, quū in quadrimēbri circuitu utrisq; propositionibus ambæ red

χιαζόμενη περίοδος

χ litera.

χιασμός.

ditiones conueniunt, & ècõuerſo, ut in hoc Demoſthenico, ὁ μὲν γὰρ φίλιππος ὅσῳ πλείονα ὑπὲρ τὴν ἀξίαν πεποίηκε τὴν αὐτοῦ, τοσούτῳ θαυμαστότερος παρὰ πᾶσιν νομίζεται, ὑμεῖς δὲ ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι ὅσῳ χεῖρον ἢ προσῆκε κέχρησθε τοῖς πράγμασι, τοσούτῳ πλείονα αἰσχύνην ὠφλήκατε. Hũc, ut diximus, etiã ſi quater & uigeſies cõmutaueris, nec dignitatẽ, ac elegantiã orationis, nec ſenſum læſeris, adeò mirabili ac ſingulari arte, & incredibili oratoris ui cõpoſita eſt: ſed nõ, ut ĩ alijs, quandocunq; uis efficere hoc poßis. Nã niſi natura rei talẽ inter ſe rerũ conuerſionẽ ſuſcipere poßit, fruſtra labores. Neque mirũ ſi tantam orationis elegantiam, atque rotunditatem, tantam uim, tantam dignitatem natura paßim fieri paſſa non eſt. Dignitatis etiam gratiam & breuitatis ille circuitus habet, in quo ex cõmunitate, quod in uno membro dicitur, in altero ſuppletur, ut in illo, Quid igitur ait Hortenſius, ſi uni omnia tribuenda ſunt, unũ digniſſimũ eſſe Pompeiũ, ſed ad unũ tamen omnia deferri nõ oportere: et pro Cn. Pl. Vtrũ igitur me cõturbare oportet, an cæteris, quũ cuiuſq; dies uenerit, hoc nomẽ quo urget nũc cõpetitor, diſſoluere. Nã hic et breuitas mirabilis eſt, et rotunditas orationis. Multa enim ex ſecũdo in primo, et ex primo in ſecũdo ſupplenda ſunt. Immutare etiã nonnunquam, ac maxime in comparandis rebus uerbum licet, dum res ipſa

hoc

hoc facere hortetur. Qua in re danda est opera, ut & orationis concinnitas, & sententiæ grauitas conseruetur, quod erit, si non nimis recedatur, ut p Cn. Planco. Quanquàm dissimilis est pecuniæ debitio & gratiæ. Nam qui pecuniã dissoluit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, æs retinet alienũ. Gratiam autẽ & qui refert, habet: & qui habet, in eo ipso quòd habet, refert. Neque ego nunc Planco desinam debere, si hoc soluero, nec minus ei soluerẽ uoluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Dissimilis, inquit, est pecuniæ debitio & gratiæ, quã dissimilitudinem quum probare uoluisset, debitionis uerbum utrobiq; non seruat. Nam quũ debitionẽ pecuniæ cũ gratiæ debitione ideo comparet, ut appareat in quo differãt, uerbum quidem debet pecuniæ reddidit, gratiæ autẽ non id quod ex collatione oportebat, sed uerbũ habet, subiecit. Absurdum enim & nimis coactum foret, si nondum redditam gratiã eo ipso redditam diceret, quia deberetur. Debitionis ergo uerbum quàmuis ex collatione id petebat oratio, declinauit, atq; ut fides sententiæ salua esset, debitionis loco, habitionis intulit uerbum, quod ut liquidius uideatur, totum circuitum repetamus, & debitionis uerbo, ut collatio requirit, solo utamur. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id quòd reddidit: qui autem debet, æs retinet alienum. Id alterum membrum est, in quo uerbum debitionis inest. Gratiam autem & qui refert debet: & qui debet,

in eo ipso quod debet, refert. Ita postrema circuitus membra efferri petebant. Non enim habitio gratiæ cum debitione pecuniæ, sed debitio cum debitione confertur. Quàm iucunde autem immutarit, & cõmode, quàm apte atq; subtiliter, mirum dicerem, nisi & omnia mirifice ab eo cõposita cernerem, & dicendi omnes uirtutes cuilibet ferè insertæ loco efficerent ne quid præ cæteris admirarer. Longa hæc atq; superuacanea multis uisum iri non ignoro. Ego uero non hic solum, sed alijs quoq; in locis huiusmodi commutationes tangere non grauabor. Nam quũ & ueteres hac re non parum in eloquentia profecisse intelligam, & nonnullos doctos & probatos uiros nostris diebus superesse uideam, qui compositione membrorum uerborúmque id agant ne labores sui diuturniores sint, non commonere tantum, quod fortasse præcipientis esset, sed uiam omnem huius exercitationis, & modum ante oculos ponere constitui: nec detractorum, quos multos futuros scio, reprehensiones mihi tanti sunt, quãti utilitas omniũ. Nam aduersus eos id solum mihi sufficere arbitror, quod Platonis reipublicæ, uarie commutatis membris atque clausulis conscriptum initium, equidem manu ipsius Platonis inuentum esse creditur. Quam commutationem eius Dionysius Halicarnassẽus referre non dubitauit. Neque longiora hæc sunt quàm opus sit. Nam si doctißimi atque acutißimi uiri, qui totam uitam in eloquentiæ præceptis consumpserunt, nihil

Platonis de rep. initiũ. Dionysius Halicarnassẽus.

nihil dignum laude componere possunt, quoniã huic rei † adiectã ratione non insudarunt, merito hæc nobis, ne quis amplius quam sequatur uiam ignoret, latius explicantur. Quare non uerear Guarini quoque Veronensis, eruditißimi uiri nonnullos locos cõmutare, nõ mediusfidius, ut quicquàm de gloria sua detraham (Nam & ipse maiorem meretur, & ego ampliorem ei deferre uellem, quòd bonarum literarum studia in lucem è profundis tenebris eduxerit) sed quoniam ipsa res aliter patere non potest, nisi docti cuiusdam absurde composita ad meliorem formam mutatione sola reduci posse ostendamus. Nam Ciceronis quidem nihil inuenies, quod mutatũ melius fieri poßit. Ad hæc si nonnulli opusculum hoc nostrum etiam antequàm uideãt, uilipendere non dubitant, nescio cur mihi ueritatem, & quidem in utilitatem ipsorum exponere dubitandum sit. Orationis ergo suæ, quam in laudem magnifici ducis edidit, hoc exordium est, Plerique sunt Comes insignis, ductórque magnifice, qui res & facta ueterum singulari admiratione prosequantur, & præcipuis laudibus in cælum efferant, & rectè sanè (Dignißimum enim est eos suis nõ fraudare preconijs, qui aut uitã per inuẽtas artes excoluere, aut præclara edidere facinora) uerumenimuero ijdem adeò asperi uel fastidiosi potius rerũ æstimatores sunt ut ætatem nostram aspernentur ac damnent, quæ tamen permultos diuino ingenio, excellenti doctrina, & imperatorijs ar-

† recta cum

Guarinus Veronen.

Exordium Guarini.

tibus nobis instructos ornatosq; produxerit. Hoc ad præstantius sic cõmutabitur, Pleriq; sunt comes insignis, ductorq; magnifice, qui quoniam dignißimum est eos suis non fraudare præconijs, qui aut præclara edidere facinora, aut uitam per artes excoluere, ut res atq; facta ueterum præcipuis laudibus efferunt, singulariq; admiratione prosequuntur, sic ætatem nostram aspernantur ac damnant, quos ego ideo asperos uel fastidiosos potius rerum æstimatores iudico, quòd hanc ætatem permultos diuino ingenio, excellenti doctrina, atq; imperatorijs artibus instructos atq; ornatos nobis uideo produxisse. Sed ne totam permutemus, totã sane huiusmodi esse, per aliũ locum ostendamus, Ingens, inquit, & incredibile illud occurrit, quòd urbs ipsa nõ semel, sed toties uincenda fuit, quot arces habuit castellaq; & loco & arte munitißima, quum ne minimus quidẽ angulus in potestatem redigi, nisi ferro, machinamentis, & obsidionis uiribus impugnatus, expugnatusq; potuerit, geminas tam lõge lateq; fossas sub hostiũ oculis, inter infesta illorum tela, sub ardentißimo sole circun ducens, omnẽ subsidiorũ spem, & occasionẽ ademisti. Tantũ effecit & tua & senatus Veneti sapientia pariter ac potentia. Vbi illud in primis accurate ac sedulò prouidisti, ut per ualida munimenta ab hostili tutus & securus esses impetu, priusq; de militum salute, quàm de aduersariorum detrimento abs te curatum est. Immutetur sic, Ingens & illud & incre-

dibile

dibile nobis occurrit, quòd urbs ipsa & loco & arte munitißima, quæ non semel, sed toties uincenda fuit, quot arces habuit, atq; castella, cuius ne minimus quidem angulus in potestatem redigi poßit, nisi obsidionis uiribus, ferro, machinamentis impugnatus, expugnatus esset, geminis tam longe lateq; foßis sub hostium oculis, sub ardẽtißimo sole, inter infesta tela, breui tẽpore foßis circunducta, omnẽ subsidiorũ & occasionũ spem amisit. Tantũ & tua & senatus Veneti sapientia pariter ac potentia efficere ualuit. Vbi illud in primis accurate, ac sedulò prouidisti, ut quũ per ualida munimenta ab hostili tutus & securus impetu esses, prius de militũ salute, q̃ de aduersariorũ detrimento abs te curatũ esse uideatur. Quid? quod extremum posuit, q̃ absurdum, deiectũq; sit, quis non uiderit? Nulla enim, inquit, tam ingẽs, tam clara, tam admirabilis res gesta est, quã uetustas non obscuret & obliuio, nisi literarũ splendor, & scribentium lumen accenderit. Quàm cõmodius hoc ipsum, & robustius, atque expeditius ita diceretur? Nulla enim tam ingens, tam clara, tam admirabilis res gesta est, quam uetustas & obliuio, nisi literarũ splendor, & scribentium lumen accenderit, non obscuret. Hæc quanto meliora uenustioraq; sunt, nemo qui harum rerum uel minimum uidet, dubitabit. Nam quũ prima cõpositione nihil ferè uiriliter colligatur, ac ideo supina quædam & futilis oratio sit, secunda expeditius omnia dicuntur, & coacta atque

comprehensa ita efferuntur, ut quasi uiua oratio & mobilis esse uideatur. Quod si ad dignitatem demõstratiui generis non accedit, id est causæ, quòd non eisdem uerbis solum, sed eisdem ferè mẽbris uti maluimus, ut quod ad propositum pertinet, q̃ sit utilis hæc immutatio, ostenderemus. Artis autẽ est nõ optimum, atq; supremum ex omnibus (hoc enim impoßibile est) sed quod fieri poßit, efficere. Idem igitur tam in uerbis, quàm in membris facere eos oportet, qui aliquid laude dignum componere uolunt, ne ei, q̃uis perito uiro similes in dicendo sint, qui & si à iuuentute secunda usus fortuna, his semper studijs inuigilauerit, tamen nihil unquam, non dico magna laude dignum, sed quod nemo nisi agrestis omnino, atq; hispidas aures haberet, audire pateretur, edere potuit. Omitto cætera sermonis eius uitia, quæ tot tantaq; sunt, ut uix capi poßint. Cur enim quũ non historiã scribat, sed in demonstratione uersetur, uerumenimuero & statim in principijs occupauerit, quod non solum hic, sed in alijs quoque factitauit, non uideo, maxime quum nusquam ferè apud Ciceronem hoc legerit: quæ res eum q̃uis multa legerit, ita tamen pauca intellexisse ostendit, ut quum quid quietum sit, quid forense, quid historicum, quid demonstratiuũ, aut alius generis uerbũ minime sentiat, temeritate potius omnia confundere, q̃ iudicio cõponere uideatur. Cur etiam scribentium non scriptorũ dixerit non intelligo, nisi quòd timidum in dicendo

homi

hominem, ne à scripto scriptorem dicere uideretur, inscitia deterruit. Sed hæc infinita sunt, atq; idcirco prætermittenda. Illud uerò, dij boni, quũ ne minimus quidem angulus, nónne quum ad præcedentia reddi uideatur, ad inferiora inepte detorsit? Quum autem dicit, priusquàm de militũ salute, superiori membro non absq; duritie sensus, & horrore auditus copulatum detraxit. Qua ex re quis uel hac luce clarius non uiderit sine arte nullum ingenium, nullã ad dicendum prodesse industriã? Nam cum summo labore, summis uigilijs, longisq; temporibus absque arte his studijs alioquin doctus homo incubuerit, tamẽ nihil unquã cõposuit, cuius ipsum, si bene consideret, non pæniteat. Hæc ut & ipse in posterũ se corrigat, & cæteri sibi eũ imitandũ non putent, summis, ut Græce dicitur, tetigisse digitis sufficiat. Cõpositionem uerò non ego ideo plurimũ probo, q̃ delectum uerborũ despiciam, sed quoniã cõpositio difficilior sit, atq; altior, totaq; oratoris, plura de hac præcipiendũ duxi. Nam ut ædiũ structores, & si paratos semper habent lapides, perpolita ligna, confectum cæmentũ, non tamen magnifica sibi ædes subitò con structa est, nisi & bene cõponant, ita quũ oratori uerba tum à grãmaticis, tum ex aßidua bonorũ auctorũ lectione parata iaceant, nihil tamẽ magnũ atq; laude dignũ sibi cõficietur, nisi pro dignitate rei cuncta disponentur. Quare si dicere uolumus, nostrum est, recto iudicio loco suo paratis uti, hoc est, cõpositioni

Orationis iunctura.

sitioni magis incumbere: quod etsi utrunq; pariter ad oratorem tantummodo pertineret, tamen iusta causa esset, quare difficilioribus et melioribus insistere malimus. Nunc prima delectus pars, quæ pro potestate uerborum quid dicendum, quid abijciendum sit osten dit, tota grammaticorum est. Altera quæ pro rerum pondere, causarumq; dignitate singula uerba exami nat, etsi nostra est, tamen quum grauitatis sit, præceptionem omnem effugit, ac oratoris prudentiæ, ut etiam altera compositionis pars tota relinquitur. Verum de circuitu ac ambitu commutationeq; sua, mem bratim satis dictum, quibus purũ sermonem sicut & omni comprehẽsione carere uolumus. Nunc de collocatione breuiter dicamus. Collocatio in puro sermone simplex quædã debet esse non accurata. Dico autem non accuratam & simplicem, quæ non coniunctione uocalium hiatum faciat, & de concursu aliarum literarum minus curat, ut Cicero in epistola ad Lentulum, Ego omni officio ac potius pietate erga te cæteris satisfacio omnibus; mihi ipse nunquàm satisfacio. Nam hic & si sententia magnũ quid polliceatur, tamen q̃ demissa concursu uocalium sit oratio, uel surdus sentiet. Pedibus uerò collocatio pura debet abũdare iambo & trochæo, ut à superiore Ciceronis epistola manifestum est. Nam paucis admodũ, ne pura iambica & trochaica sit, impeditur oratio. Clausula similiter iãbica et trochaica debet esse. Hæc differt à collocatione, quoniã ibi non pedũ solũ

Collocatio.

con

congruitas, sed literarum quoq; concursus asper an lenis, facilis an durus sit, cōsideratur. Hic pedū tantum curam adhibemus, et ibi in ipsa cōpositione uerborū, hic in exitu mēbri pedes examinamus. Ad hæc, collocatio in soluta oratione non tā scrupulosa cura ad numerum semper redigēda est: Clausula uero in unoquoq; genere maiorem uim habet & acrius cōsideranda est. Quare sæpius collocationem q̄ clausulā alienos & remotos ab genere pedes, quanquàm semper pauciores, habere reperies, clausulam alienā rarius quàm collocationem inuenies: quod ideo consultò fit, quoniā magis sola sine collocatione clausula, quàm sine hac idonea collocatio ad quod uolumus genus, facit orationē accedere, maxime si plura principia quoq; membrorum ab eisdem pedibus oriātur, Clausulam enim prius, deinde membrorum principia, quæ siue collocationi, siue clausulæ quis accommodet, parui refert, postremo reliquàm collocationē obseruauerim, quòniam † sonoritas est, quæ collocatione ac clausula nascitur. similis *Iam clarum est quisnam esse debeat in hoc genere numerus. Mēbra enim et commata ferè omnia ad iambici aut trochaici modulationem declinare debent, ita tamen ut neque uersus omnino sint (uitio enim hoc datur) neque à modulatione uersus aliena, quod tam in superiore Ciceronis textu, quàm in eo, quod sequitur perspici potest. Tanta enim, inquit, magnitudo est tuorum erga me meritorum, ut quum tu nisi perfecta re de me*

Iambi & trochæi in mēbris.

non

non conquiesti, ego quia idem in tua causa non efficio, uitam mihi esse acerbam putem. Quàm crebro iambos & trochæos in collocatione principijs, ac clausulis adhibuerit uides. Quare ad huiusmodi uersuum communem sonum oratio sibi accessit, qđ quoniam clausula magis fieri docuimus, non neglecta collocatione, ut numerũ cuiusuis formæ contineas, clausulas acrius examinabis. Verum quoniam numerus ad modulationem huius, aut illius uersus inclinare debet, nulla mihi est dubitatio clausulam remotam nõ uideri, quæ etsi in pedẽ generis propriũ nõ exeat, in eum tamen desinit, qui in ultimo uersus loco à ꝓprio pede denominati adhiberi soleat, qđ & in collocatione fieri haud inconueniens est. Sed ne hæc magno labore faciamus, diuersis in generibus uersuũ primo, deinde in soluta oratione exerceri diligentius conuenit. Quod qui faciet, uel absque præmeditatione dicere commodissime poterit. Nam si qui carminibus operam ab adolescentia dederunt, magnum numerum optimorum carminum, uel ex tempore edere soleant, quod non solum legimus, sed etiam uidimus, quanto facilius spõte sua dedita opera liberior oratio fluet? Quare si uolumus ad maiorem copiam aspirare, non committemus, ut tenera ætas huius rei expers dilabatur. Quod faciunt hi qui subitò uolunt in summos oratores euadere, neque uident nihil unquàm hominem, in quo se diu non exercuit, bene ac facile facere posse, nec priscarum rerum memoria ipsos iuuat, in quibus

plane

plane habetur, quòd semper exercitatis, qui iam habitum longo usu fecerunt, idem fere fuit facere uoluisse et potuisse. Verũ quoniam purũ sermonem per octo partes suas inspeximus, nunc alteram claritatis partem consideremus. Elegantia est qua efficitur, ut ceteris quoq; formis claritas insit. Quare à puro sermone hoc differt, q̃ illa per se clara est, hæc ne propter magnitudinem & pondus adeò efferatur oratio, ut non longe ab obscuro sit, quæ claritatem continent, intermiscet. Non enim unaquæque harum formarum in dicendo separata à ceteris, facile inueniri solet, sed considerãtur quidem per se, connectuntur autem simul ad unum orationis corpus, ita tamen ut orationem puram, aut grandem, aut pulchram; & hanc aut illam dicere non dubitemus, quum aut plura aut pauciora ex his octo, quibus genera dicendi constant, in unum concurrere inueniamus. Hæc dicendi formula sententias proprias non poßidet. Nam quũ nullus fere debeat esse locus orationis non clarus, et puræ sententiæ per se claræ sint, omnésque puræ nõ poßint esse nisi eleganter tractentur, qui huiusmodi non sunt à clara oratione procul dubio excidunt. Quod uitiũ maxime omniũ fugiendũ est. Quare sententias, quæ quidẽ ipsæ per se conficiant elegãtiam, nõ inuenimus, uerũ cũctas quæ puræ nõ sunt neq; puræ dicuntur, sibi atttribuimus. Quãobrẽ bene mihi uidetur orator præcipuus, cuius opera nobis hæc omnia suppeditarunt, elegãtiã his uerbis descripsisse. Elegãtia est Elegantia.

tia est quæ facit ut unũquodque purè & apertè dici uideatur. Nos elegantiam non tam amplè hic, ut purum sermonem amplectatur, sed ut clarior præceptio fiat, angustius puro seiuncto sermone intelligimus.

Elegantia quibus comparetur.

Arte consequemur elegantiam & methodo, si quod dicturi sumus, præmonitione quadam ostendemus, ut pro Deiotaro, Sed antequàm de accusatione ipsa dicam, de accusatorum spe pauca dicam: & in Verrē, Atque adeo antequàm de incommodis Siciliæ dicam, pauca mihi uidentur esse de prouinciæ dignitate uetustatéque dicenda. Si enumeratione utemur, ut pro Pom. Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, uirtutem, auctoritatem, felicitatem. Omnis enim diuisio et distributio rei clariorem reddit orationem, quoniam quæ dicere uolumus summatim auditoribus aperit. Si non subitò de re ad rem transgrediemur, sed trãsitionibus quũ opus erit utemur, Vt pro Pom. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine belli pauca dicam. Si ordine utamur, ut quod primũ gestum sit, aut geri potuisset, aut primo polliciti sumus, primum quoque explicemus, ut in Verrem, Verum ut totum genus amplectamini iudiciorum, prius iura Siculorum, deinde istius instituta cognoscite, Siculi hoc iure sunt. Si argumentationum propositiones uel solutiones prius q̃ rationes collocemus, & propositiones assumptionibus anteponamus, ac ut unò præcidam omnia uerbo, si nulla in re ordine supersedeamus

deamus. Dictio elegantiæ eadem est quæ puri sermonis esse dicebatur. Schemata elegantiæ sunt, quæ faciunt, ut antequàm res dicatur, expectari uideatur, qualia sunt ordinatio & partitio. Ordinatio est quũ ex eo quod dicitur, alterum quoq; sequi ostẽdimus, siue totius per certũ numerũ collectione, ut in Verrem, prius iura Siculorum, deinde istius instituta cognoscite. & pro P. Scylla, Ille ambitus iudiciorũ tollere ac disturbare primum cum Flacco uoluit, gladiatorũ ac fugitiuorũ tumultu, deinde id quod uidimus omnes, lapidatione atq; concursu. Quũ enim primũ dixerit, illico animus auditoris alterũ quoq; dicendũ intellexit. Quod quidem in quantũ cõstituit, ac præparat ad id quod sequitur, elegantiam: in quantum uerò plura contrahit, ac ad longius sustenat orationem, circunductionem conficit, de qua paulò pòst dicemus. Partitio est, quum duas aut plures res oratione disiungimus, ut pro Cornelio Bal. Si studia ab amicissimis, & quum beneficijs cum L. Cornelio tũ maxima familiaritate cõiunctis. Item pro reditu suo ad populum, Partim quòd mihi inuiderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores, aut desertores esse salutis meæ. Hæc (ut ordinatio) quum paruis interuallis concluditur, elegantiorem: quum longis spatijs effertur, circunductam magis reddit orationem. Resumptio etiam, siue quis eam in schematum numero ponat, siue methodum putet (nihil enim impedio) elegantiam non paruam, & claritatem

Ordinatio. Partitio. Resumptio

addit

addit orationi. Ea est uerbi uel rei, ne eius obliuio propter orationis longitudinem auditorem capiat, breuis repetitio. Verbi, ut pro. Pom. *Quæ ciuitas antè unquàm fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginensium, qui permultum classe, maritimisq; rebus ualuerũt: non Rhodioram, quorum usque ad nostram memoriam disciplina naualis remansit: quæ ciuitas anteà unquã tã tenuis? Rei, ut pro Archia, Si quid est in me ingenij iudices, quod sentio quàm sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me nõ inficior mediocriter esse uersatum: aut si huius rei ratio aliqua ab optimarum artiũ studio, ac disciplina profecta, à qua ego nullũ confiteor ætatis meæ tẽpus abhorruisse, rerũ earũ omniũ, uel in primis hic Aulus Licinius fructũ à me repetere propè suo iure debet. Vt enim in superiori, quæ ciuitas antè unquàm, claritatis gratia uerba repetijt, sic in hoc posteriore omnia unà retulit, ut & clarior, & uehementior sibi esset oratio. Non enim, omnium, temere posuit. Nec enim suum est quicquàm ociosum dicere, sed multitudinem officiorum ostendere uoluit: nec eorum omnium dixit, quoniam multo tenuius est: sed hæc quidem grauitatis sunt, hic uerò interposita, non quòd multum ad rem pertinerent, sed ut ostenderemus, quàm scitè atque subtiliter cum ratione certa omnia oratori, uel quæ tenuißima uidentur, examinanda sint. Verum resumptio non claritatem solum, sed uim etiam quandam*

addit

addit orationi, eamq; tanto acriorem, quanto breuior est, ad reduplicationis enim uim accedit. Nam hoc inter reduplicationem et resumptionem uerbi interesse uolumus, quòd hæc longior, illa breuior sit: & hæc ut clarescat, illa ut cogat oratio accipi soleat. Quare quæ prolixitate modica sunt, utrunque mihi præstare uidentur, ut pro Deiotaro, Per dextram illã te rogo, quã regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti, istam inquam dextram, non tam in bellis & in prælijs, quàm in promißis, et fide firmiorem. Ratiocinatio etiam siue quis schema, siue methodum eam magis putauerit (nam alij sententia, Cicero uerbo eã exornare uult, quorum unũ ad methodum, alterum ad schemata pertinere diximus) hæc inquã ratiocinatio quid sit, quàm † apertã & claram distinctione orationem efficiat, quis dubitat? Est igitur ratiocinatio quum crebrò à nobis ipsis petimus uniuscuiusq; propositionis rationem, ut pro Milone, Quibus de seruis rogas? de P. Cl. quis eos postulauit? Appius: quis produxit? Appius: unde? ab Appio. Quòd si plurimũ uehementiæ inest orationi & uelocitatis, nihil mirari debemus. Sæpe enim iam dictum est, formas dicendi inter se, tanquam multi ad depingendam effigiem colores, sic ad constituendam orationem, concurrere, & considerari quidem cuncta rationibus suis, genus autem ab efficacioribus nominari: quanquàm multa inueniri negandum non sit, ita æquatis partibus ponderata, ut non magis huius quàm illius

Reduplicatio et resumptio uerbi quid differant.

aptam

LL gene

generis esse uideantur. Quare si dicta, exempli causa, ratiocinatio uelox, & uehemens cuiquam uidebitur, ut est, id nō naturæ schematis, sed breuitati mēbrorū, & crebris interrogationibus attribuat. Membra, collocationes, clausulas, & numeros, hæc omnia in elegantia nō alia quàm in puro sermone esse putamus. Verum ut puritati circunductionem, quæ laudanda est, opponi dicebamus: ita elegantiæ, quæ ut præceptis patuit, ordine maxime nititur, confusionem contrariam dicimus, quæ semper fugienda est, nisi quum uehementer commotum animum ostendere uolumus. Ipsa enim natura in nobis ipsis docet, nonnullos esse impetus animi, qui eleganter loqui non sinunt: quos quum imitamur, confusione opus est, ut Vergilius in secundo,

Confusio.

Impetus animi.

Iuuenes fortißima frustra
Pectora, si uobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna uidetis.
Excessere omnes adytis arisq; relictis,
Dij quibus imperium hoc steterat, succurritis urbi
Incensæ, moriamur & in media arma ruamus.

In qua confusione primum cauendum est, ne ita confundamus, ut nullo modo intelligamur: deinde, ne facile confusio in ordinem redigi poßit. Nam qui ita confundit, ut quomodo hoc faciat, ab auditoribus comprehendi poßit, is non impetu animi, sed impetus simulatione confundere uidebitur Omnis igitur confusio uel transgreßionibus longis, quibus

nihil

nihil elegantiæ inest, uel cõiunctionibus è medio sublatis, uel quoniam consequentia ad modũ orationis, aut non redduntur, aut non recte redduntur, uel omnibus his fieri solet, quorum duo Vergilius hic occupauit. Ac elegantiæ quidem confusio opposita est, puro sermoni circunductio, toti claritati obscuritas, quam orator semper ut scopulum uitabit, nisi quum res cogat figuratè aliq̃d dicere, quo de genere causarum in tertio diximus, aut quum ænigmatice quicquam significare, uel solum tangere, non explicare opus sit. Sed de prima dicendi forma satis dictũ est. Neq; enim alijs quibusdam modis, qui minime ad ea, quæ nos accepimus, aut excogitauimus reduci possunt, claram orationẽ confici arbitramur. Nunc quoniam nimia claritas humilem ac contemnendam reddit orationem, qua ratione ei pondus atq; magnitudinem adiungamus, aperiẽdum est. Non enim clara solum, sed clara simul & grandi, pulchra, mobili, morata, uera, ac ut omnia uno cõcipiam uerbo, graui, et, ut ita dicam, animata, ac uiua oratione suis orationibus Cicero nobis utendũ esse persuadet, quàmuis nõ pari ratione ubiq; omnibus, sed magis minusq;, ut rerum natura efflagitat.

DE MAGNITVDINE.

Grandem orationem, quæ puri sermonis consuetudinem contritam excedit, sex formulis contineri putamus, dignitate, asperitate, acrimonia, illustri oratione ac splendida, uehementia, circundu- Grãdis oratio qbus cõstet ptibus.

Dignitas ctione. Dignitas est, quũ de rebus magnis magna & ornata constructione habetur oratio. Eius sententiæ sunt primum, quæ deo, ac diuinis rebus non fabulose, neque ut hominibus, sed uere, & ut dijs quadam cũ religione attribuuntur: has apud oratores et poëtas raro ĩuenies. Nã quas ut hominibus dijs poëtæ accommodant, ut amores, complexus, cõnubia, eæ longe absunt à dignitate. Fornicationes uerò, stupra, et adulteria etiã dignitati opposita sunt, de quibus in iucunditate differetur. Dignitatis igitur has sententias rariter, ut diximus, in oratoribus et poëtis inuenies: Nostrorũ uero, hoc est, Christianorũ libri referti sũt: huiusmodi tamen illud est apud Vergilium in sexto,

Principio cœlum, ac terras, camposq; liquentes,
Lucentemq; globum lunæ, titaniaq; astra
Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumq; genus, uitæq; uolantum.
Et quæ marmoreo fert.

Cuius simile Cicero pro Milone, Et est profecto illa uis, et in his corporibus, atq; in hac imbecillitate nostra inest quoddam, quod uigeat ac sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tã præclaro motu: nisi forte idcirco non putant, quia non apparet, nec cernitur: perinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua prouidemus, qua hæc ipsa agimus & dicimus, uidere, aut plane qualis aut ubi sit, sentire possimus. Ea uis est igitur, quæ semper incredibiles hu-

ius

ius urbis felicitates atq; opes attulit. De *diuinis uerò rebus in* Catone *maiore*, Tusculanis *quæstionibus, alijsq; huiusmodi illius uiri libellis multa disserũtur, ueluti sunt, quibus immortalem animã in cœlis collocatã, æterna gloria frui cõtinetur, æternas pœnas apud inferos peccatoribus paratas.* Has *igitur quæ in diuinis tractantur sententias, quibus uel de ipso deo, uel de religione, ac pietate in eũ, uel de sanctorũ uirorũ futura gloria disserimus, dignitatem in primis cõficere arbitramur, deinde eas quæ de rerum natura solent adhiberi, ut si quis plures ne sint mundi quærat, quæ sit solis magnitudo, qua ratione crescat decrescatq; luna, quid tonitrua, quid fulmina faciat, quid uentos inducat, quid procellas, nimbos, tempestatesq; inferat, quorum omnium, philosophorum libri plenißimi sunt.* Oratoris *nihil interest has rationes occupare, nimborũ tamen & fulminũ uim, impetum, irruptionemq; omnem cœli, oculis subijcere, oratorũ est.* Nam *si quis ad commeatus diem idcirco dicit non uenisse, q nimbi et procellæ, tempestas atq; aquarum uis eum interclusisset, earũ rerum omniũ agmen, quale quantũq; acciderit, curiosius atq; ample explicabit, quod sententiarũ genus in hoc loco dignitatis collocamus.* Tertio *loco ea ponimus, quibus uitam hominũ instituimus, bene uiuendi præcepta damus, à uitijs depellimus, qualia omnia sunt, quæ ad mores pertinent.* Item *ea, quæ à scriptoribus exornationum sententiæ appellantur: hæc sententia oratio*

tio est, qua ea continĕtur, quæ quum generaliter ita efferantur, ut ad omnes pertineant, aut quid sit, aut quid fieri debeat, in uita ostendunt. Quid sit, ut pro L. Cornelio Balbo, Sed contentio tam diu sapiens est, quandiu aut proficit aliquid, aut si non proficit, non obest ciuitati. Item pro eodē, Est enim hæc seculi labes quædā, & macula uirtuti inuidere, uelle ipsumq; florem dignitatis infringere. Quod fieri debeat, ut pro M. Cælio, Detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior, non omnia uoluptatibus denegĕtur, non semper superet uera illa & directa ratio. Vincat aliquando cupiditas, uoluptasq; rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio, moderatióque teneatur. Parcat iuuentus pudicitiæ suæ ne spoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne currat in alterius domū atq; famam, ne opprobrium castis, labem integris, infamiam bonis inferat, ne quem interimat, ne intersit insidijs, scelere careat. Nam totus iste locus summa cū autoritate quid fieri debeat docet. Sententiarū aliæ sunt simplices & † absq; ratione, ut illa superior: & hæc, Nam in omni certamine qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere uidetur. Nam hæc non est, subiecta ratione, ut imperiti dicerent, sed tota simplex. Si rationem enim tollas, nec sententia quidem erit, ut subiecta ratione, ut de responsis augurum, Parentibus, & dijs immortalibus, & patriæ nos primum natura conciliat. Eodem

haud absq;

Sententiæ simplices.

enim

enim tempore & suscipimur in lucem, & hoc cæle-sti spiritu augemur, & certã in sedem ciuitatis, ac libertatis ascribimur. Aliæ duplices & sine ratione, *ut illa Terentiana, Obsequium amicos, ueritas odiũ parit.* Et hæc pro P. Sextio, *Neq; enim rerũ gerendarum dignitate efferri homines ita cõuenit, ut ocio non prospiciant: neq; ullum amplexari ocium, quod abhorreat à dignitate.* Vel subiectis rationibus, ut ad Herenniũ, *Qui adolescentium peccatis putãt ignosci oportere falluntur, propterea ꝙ ætas illa nõ est impedimento bonis studijs. At hi sapienter faciũt, qui adolescentes quàm maxime castigant, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri poßint, eas in ætate maturißima uelint comparare.* Sententiæ ab uniuersis ad singula nonnunquàm trahuntur, neq; tantum dignitatis amittunt, quantum acquirunt suauitatis, ut illud Ciceronis, *Nihil habet Cæsar, nec fortuna tua maius quàm ut poßis, nec tua natura melius quàm ut uelis conseruare quàm plurimos.* Huic modo & uis quædam inest, sicuti & his quæ ex contrarijs connectuntur, qualis Terentiana est, & illa Ciceronis, *Parcat iuuentus pudicitiæ suæ, non spoliet alienam.* Sententias has nec crebrò, nec longiores in oratione collocabimus. Breuiores enim ac rariores magis interlucent, nisi & locus commorationem quandam petat, & qui dicit non paruæ autoritatis sit: non enim omnia æqualiter omnibus præcipiũtur. Præterea ueræ sint, & huiusmodi ut audi-

Duplices sententiæ.

tor eis assentiat, rebus quoque quibus de dicimus ac commodatæ, qua sola ex re & acrimoniæ sibi nõ pa rum affertur, ut si nihil diceres homine seditioso ciuitati pniciosius. Quarto loco ea ponimus, quæ res

Methodus dignitatis.

gestas & præclara facinora cõtinent. Methodus dignitatis, est absq; dubitatione aliqua sic asserere, aut negare, ut nihil ambigere uidearis. Nam qui dubitat, etiam si sententia dignitatis sit, nõ id tamen, sed moratam conficit orationem. Prioris hic locus exemplo sit, ex oratione pro. P. Sex. sumptus, Nũquã officio coniunctior dolor unus esse potest, quàm hic meus susceptus ex hominis de me optime meriti periculo. Posterioris ex eadem, Siue illa uestis mutatio ad luctum ipsorum, siue ad deprecandũ ualebat. In quibus quid methodus ualeat perspici potest. Res enim huius & moratæ formæ, commutata methodo, immutantur. Allegorice etiam dicere res magnas dignitatis est, quod ferè omnes theologiæ principes non solum uere, sed fictè quoque ac falsè intellexerunt. Item per

Per emphasim.

subiectionem, id est, græcè per emphasim, dignitatis sententias efferre huic formæ conuenit, quod dignitatem auget non facit, cuius signum est, quòd in aliena sententia aliud quid faciat: Vt, demissum lapsi per funem. Et, pars ingẽtẽ formidine turpi Scãdunt rursus equum. Item tua sententia quicq̃ affirmare, dignitatis est, ut pro Plan. Nã qui pro repu. uitã dederunt, licet me desipere dicatis, nunquàm me hercule mortẽ eos quàm immortalitatẽ assecutos putaui.

taui. Nam hoc quàm elatum sit hac methodō, quis nō uiderit? quàmuis interiectio illa, licet me desipere dicatis, tantum dignitatis detrahat quantū ex ueritate adijciat. Itē rarius uti uerbis, ita ut pluribus membris unicum uerbum inseruiat, dignitati attribuendū mihi uidetur, ut Officiorū primo, Deserunt enim uitæ societatem, quia nihil conferunt in eā studij, nihil facultatum, nihil operæ. Item in secūdo in Catilinā, Res eos iampridem, fides nuper deficere cœpit. Hæc methodus etsi celeritatis plurimum habeat, tamen ab hac forma omnino aliena non est. Dignitatis dictio quàm amplißima esse debet, quod tum aurium acri iudicio consequi possumus, si exercitati sumus (nemo enim erit qui quantum latius atq; plenius, quicq̄ sonet, non uideat, q̄ etiam eiusdem significationis particula) tum ratione. Implet enim magis os spiritu et rotundā emittit quasi uocem. Illæ igitur in dignitate nobis deligentur dictiones, quæ sonantibus atq; robustioribus consonantibus cōponuntur, quæ amplis uocalibus efferuntur, quales sunt longæ ferè omnes, o & a maxime. Plenißimo enim spiritu & apertis labijs proferuntur. Quare omnes quæ in eas exeunt dictiones, clausulis à Cicerone, cui maxime curæ dignitas est, sæpius obseruātur. O uero etiā in penultima magnum quid pollicetur, unde ortus q̄ ornatus sonantius est. I sola etiam quū producta sit, exilis est. Demittit enim & deprimit uocem, unde & Cicero quum huius generis clausulam in nonnullis orationibus

Dignitatis dictio.

O & a uocales amplæ

I literæ sonus.

nibus maxime sequatur, huiusmodi membrorum exitus consilio uitat. Omnis enim quæ ultimam producit dictio, longe amplior est, etiam si quæ antecedunt in ea syllabæ contrahantur, quàm si cæteræ longæ, breui ultima spiritu proferatur. Præterea translationes frequentiores hic erunt. Dignitatem enim efficiunt: si propinquæ, accommodæ sunt: remotiores, asperitatem: si crebræ collocentur, si lõgius repetantur, tragicam dignitatem nõ oratoriam efficiunt. Nam inter alia dura atque abrupta lõge repetita translatio, tragœdiæ idonea est. Schemata sunt omnia, quæ puri sermonis, & præterea ἐπίκρισις, quã latine adiudicationem appellare possumus. Ea est, quum id quod dictum est, breui quadã subiectione asserimus, ut illa Guarini, & recte sane: & adiudicatio quidem clara huiusmodi est, quæ ab exordio ideo alienißima, quia circunductioni opposita est. Verum quum conditioni aut dubitationi inseritur, quàmuis moratam potius orationem efficiat, tamen uis sua etiam subapparet, ut Cicero pro M. Cælio, Etenim si attendere diligenter, et æstimare uere uolueritis, sic constituetis iudices, neque dissensurum quẽquàm. &c. Iniectiones & conuersiones sicuti claræ orationi, ita dignitati oppositæ sunt. Quare in huiusmodi dignitatibus rarius collocandæ aut nunquàm sunt, si quis hæc prosequi ita constituerit, ut maximam huius, paruam aliorum curam habeat. Membra quanto breuiora, tanto magis dignitatis propria sunt: cuius rei si quis exemplum accipit,

Adiudicatio. ἐπίκρισις.

pit, de Officijs librum legat. Etenim in eo libro quũ dignitatẽ maxime rerũ natura expeteret, quũ cæteris tũ membris, summus horum omniũ magister Cicero eã cõsequitur. Dignitatis collocatio ea sit, ut non magnã curã habere uidearis, ne consonantium concursus uocaliũq; biatus sæpius fiant: deinde dactylica omnis cõpositio, & antispastica, & maxime spõdaica, et epitritica, dignitati dignã sonoritatẽ afferre solent. Iãbum etiã nonnunq̃ adhibere non alienum est: à trochæo uerò & ionico, et maxime anapæsto, tanq̃ ab hoste declinandũ est. Nihil enim magis deponit dignitatẽ ac deprimit, q̃ trochæi & ionici crebra locatio. Clausula ubiq; fermè eosdẽ pedes & habebit & uitabit. Est autem epitritus præter tertiũ, clausulis conuenientior. Pæone uerò tertio, antispasto ac ditrochæo, nescio si quicq̃ amplius in clausula inueniri potest. Verum quoniam nonnulli uix quod præcipitur credunt, nisi exemplis approbetur: & in cunctis generibus id facere, idcirco non inducam animum, quoniam uno in genere latius hanc rem tangere sufficere putaui, hoc in loco potissimum nonnullas Ciceronis congeramus clausulas. Pro M. ergo Marcello, Hodiernus dies attulit, inquit, & totum inquàm est tuum, & ad comparationem noui contulit. Alibi nec exitum membrorum solum, sed initia etiam duobus uel tribus dactylis composita in carminibus numerum inuenies, ut in eodẽ loco, At uerò hæc tua iustitia; Et in Officijs, Principio generi animantiũ:

Dignitatis collocatio.

quod

quod & in spondeo facit, Si patres, inquit, cōscripti pro uestris immortalibus in me. Quod quoniā exitum heroici uersus habet, nemo non uiderit, quantū orationem extollat, quod & T. Liuius imitatus est, Facturus ne sim operæprecium. Quas ob res uehementer ab his dissentio, qui heroici uersus exitum in soluta oratione uitandum arbitrantur. Nam quū grauis & suauis simul sit, raro quidem, quoniam præmeditationis affert suspicionem, collocandus, uitandus autem omnino cur sit, nullam unquam rationem inueniet, præsertim quum Cicero pro Pom. his uerbis adhibeat, Ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Quòd si quem pro, ante uocalē posita perturbet, illa consideret, Ad eas, inquit, gentes quibuscū tum bella gerebamus, & rex, & socius populi Ro. atq; amicus, et † uestris socijs atq; amicis. Trochæus nostris *uerò ut simplex ab hoc genere alienus, ita duplicatus clausulis maxime idoneus. Fructum sum, inquit, amplißimum consecutus, & præscriberetis, & esse arbitratur: & alibi, retinendū in ciuitate. Cui si choriambus penthemimeris quasi modo præcedat, grauius fit: si pæon primus, & grauius simul & multo suauius. Cunctis, inquit, quū gratias populo ageret suffragijs indicauit, & eius orationis difficilius est exitum quàm principium inuenire. Verum in exitu hic pæon, ut iucundior, ita minus grauis: interclusum, antequàm iret in exiliū, ad socios inquit, præsidiū: &, id extitit excidiū: &, nō ueni ad suppliciū.*

Secun

Secundus remißior multo quàm tertius, nam is ad epitriti grauitatem accedit. Quartus ex clausulis ita hinc abijciendus, ut epitritus. Tertius nũquàm adhibendus. Nam quàm demittat & deprimat orationem, immo uerò exasperet, quis non uiderit? Cn. Pom. diuino inquit consilio, ac singulari uirtute depulsum est. Ionicus etiam à minore, aut minime grauis esse uoluerũt, ad senatum inquit: & alibi, nil facere potuerunt. Molossus etiam nõ inutilis, ut de responsis augurũ, discordiæq; placandæ. Epitrito autem & alibi sæpe & ad senatum his uerbis utitur, Sæpe numero referrent, sed quos ei commodum fuit compellauit: & sæpe dixerunt, alibi: & in epistola ad Curionem, fidelissimis atque amantißimis cõsilijs paruisses. Neq; enim non inueniuntur Ciceronis epistolæ, quæ quoniam ita res postulabat, sermonis genus non parum excedunt. Sed de his hactenus, de quibus longius progreßi sumus; quoniam huius generis clausulis, uel quæ ad hoc magis accedunt, crebrius Cicero uti uidetur, quanq̃ & cæterorum semper loco utatur: quod si quis uidere cupit, primo quod unicuique rei genus ille attribuat, deinde clausulas & compositionem generis eius examinet, neq; grauetur qui se in dicendo exercet, hæc minuta inquirere. Nam nisi ab initio exercitationum nostrarum, harum rerum copiam nobis parauerimus, nescio quomodo sustinendi oratores esse poterimus. Præterea ut turpe, idoneum orationi numerum nõ accommodare, ita ridiculum dixerim,

tunc

tunc eum quærere quum dicere opus sit. Quare huic rei in ætate tenera insudemus, ut postea nec petitus quidem, sed sponte sua nobis affluat numerus. Adhæc illud acriter mihi in dignitate perspiciatur, ne numerus pendeat, sed constans ac firmus sit. Nam quum clausula totum fere numerum ad naturã sui rapiat, siquidem hæret ac firma est, quam constantem & impendulam nominamus, firmum quoq; atq; absolutum, qualẽ dignitati conuenire putamus, numerũ cõficit. Sin uerò decliuis est & infirma, quam pendulam uocare libet, eam numero iucunditatem affert, quæ dignitatẽ de gradu suo facile deturbat. Impendula clausula est, quæ quũ sententiã absoluat, polysyllabã dictionem & in lõgam exeuntem continet, ex quo patet epitritum quartum in clausulis fugiendũ, & amplas uocales finali syllaba congruas. Pendula est cũ è contrario, nec sententia concluditur, & uerbũ breue est. Ea uerò membra, quæ sententiam quidem absoluunt, sed breuiores habent exitus, quàmuis quendam medium numerum conficere uideantur, tamen quoniam clausula maxime numeri ortus habetur, pendulæ clausulæ adiudicamus. Verum, quoniam nonnullorum pedum facta est mentio, ne cui pedum ignorantia impedimento sit, de his mihi dicendum esse uideo, sed breuiter. Nam si hoc nobis propositum esset, ut rationes quoque diligenter explicaremus, quare hi quidem pedes in hoc genere, illi in alio adhibeãtur: & hi hoc genus deprimant atq; dissoluant, illi illud,

Impendula Clausula.

Pendula.

latius

latius nobis de pedibus differendum esset. Fundamenta enim solutionũ et rationes, quæ ꝓportionibus musicis nitũtur, aperire necesse esset, quæ res nõ õnino ab hoc negotio abhorreret, nisi res solas exeq maluissemus, quarum notitia multos forsan ad inquirẽdas rationes ĩpellet, quas et nos ipsi aliàs, si otiũ dabitur, diligentius rimabimur. Pedes oẽs octo et uiginti sunt, horũ omniũ quot, quæq́; productæ, cõtractæq́; syllabæ sint, exponemus: quod ut breuius fiat, loco productæ syllabæ rectã lineã, loco breuis incuruã ponemus. Octo igitur et uiginti pedũ, quatuor dissyllabi sunt, octo trisyllabi, xvi quadrisyllabi. Nam qui pluribus syllabis pedes constare putat, is inutilem omnino rẽ atque superuacaneam fingit.

Pirrhichius. ∪∪	Pæon secundus. ∪–∪∪
Iambus. ∪–	Pæon tertius. ∪∪–∪
Trochæus. –∪	Pæon quartus. ∪∪∪–
Spondeus. – –	Ionicus à minore. ∪∪– –
Tribrachus. ∪∪∪	Ionicus à maiore. – –∪∪
Dactylus. –∪∪	Diiambus. ∪–∪–
Anapæstus. ∪∪–	Ditrochæus. –∪–∪
Amphibrachus. ∪–∪	Antispastus. ∪––∪
Amphimacrus. –∪–	Choriambus. –∪∪–
Bacchius. ∪– –	Epitritus primus. ∪– – –
Palimbacchius. – –∪	Epitritus secũdus. –∪– –
Molossus q et creticus – – –	Epitritus tertius. – –∪–
Proceleusmaticus. ∪∪∪∪	Epitritus quartus. – – –∪
Pæon primus, –∪∪∪	Dispondeus. – – – –

Hi

Hi xxviij. pedes sunt, neque alij, qui ex his non componantur, inueniri possunt, sed de pedibus hactenus. Nunc ad rem nostram redeamus. Ac quoniam de dignitate dictum est, de asperitate dicamus, cui pulchritudo & iucunda oratio simul cum acrimonia opponi uidentur. Asperitas est oratio, qua sine correctione superiores increpamus, uel orationis compositio increpationi huiusmodi consentanea. Eius sententiæ sunt omnes, quibus uel genere, uel fortuna, uel uirtute, uel omnino aliqua existimatione hominum excellentes ab inferioribus increpantur, quas quidē sine correctione, quum & puram asperitatem faciunt, difficile inuenies. Leniunt enim semper & mitigant oratores correctione quadā, et quasi licētia ab ipsis auditoribus, aut apertius postulata, aut cautius capta. Id fit quum statim post asperitatem aliquid huiusmodi affertur, Hic ego uestram prudentiam requiro, priscam consuetudinem expostulo, patrum nostrorum uestigia imitanda censeo. Vel antequàm aspere aliquid dicamus, dubitatione utimur, nescire nos quomodo rem accepturi sint, sed tamē amore ac emolumento eorum ipsorum cogi ut apertè dicamus. Vnde patet licentiam correctioni subiectam esse, & asperitatis sententias præcedere non subsequi posse. Sine correctione autem tunc cōmode adhiberi potest asperitas, quum ita obiurgamus, ut ipsi se obiurgandos putent, cui rei maxime locus est, quum in incōmodum quoddam deciderunt, aut quòd nostris consilijs

Asperitas

Asperitatis sententiæ.

lijs non obtemperarunt, aut omnino culpa sua, & ea non parua, qua euenit, ut ipsi se dignos increpa tione existiment. Methodus asperitatis est aperte ac clare absq; his quæ leniunt & mitigant asperas efferre sententias. Nam tanto ab asperitate discedere necesse est, quanto leuius increpationem dixerimus, ut hoc est in Philippicis, Placet eodem tempore præmia constituere his, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antoniũ mittere, ut iam pudendum sit honestiora esse legionũ decreta quàm senatus. Item, legatos uerò ad eum mittere, de quo grauißimũ iudicium nudius tertius decimus fecistis, non iam leuitatis est, sed ut quod sentiam dicam, clementiæ. Neque enim lenit quod interiacet, sed quũ ueritatis sit, magis exasperat. Dictio aspera duriusculéue translata, quàm usus translationis cõmuniter patiatur, & quæ per seipsam aspera est, uidelicet his litteris composita est, ut prolatione auditũ feriat, ut discerpsisse, extorsisse, expers, excors. Schemata aspera sunt, quæ imperant, ut illud pro Cælio, Detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior, non omnia uoluptatibus denegentur. Item quæ cum interrogatione arguunt, ut in quinta Philip. An potest cognatio ulla propior esse quàm patriæ? Membra breuia & incisiones, hoc est, commata esse debent: quo enim breuiora, tanto asperiora sunt. Collocatio & clausula huiusmodi debẽt esse, ut nullus certus numerus conficiatur: quod erit, si nõ crebrò eos pedes collocamus,

Methodus asperitatis.

Schemata asperitatis.

Mẽbra incisionis.

Clausula.

qui uersum simul conficere poßint, uerum eos qui una positu, duram magis q̃ iocundã reddunt cõpositionẽ. Nam qui dactylos anapæstis, anapæstos palimbacchijs, spondeum pirrhichio, proceleusmaticos dispondeis coniungit, ac huiusmodi compositione abundat, is asperior erit. Præterea earũdem uocalium & consonantiũ concursus, & omnino earum literarum coniunctio, quas una uoce efferre non facile queas, hoc est, quarum cõpositio difficilem pronunciationẽ facit, asperam reddit orationẽ, ut in Philippicis, Hoc qui non uidet, excors: qui quum uidet decernit, impius: uerum ut hic literis exasperauit (nam numerus præter spondei cum iambo locationem dignitatis est) ita in Verrem ad exprimendam sententiam, quum post spondeum bacchiũ inferat, numero durior est, Cuius, inquit, ego causa laboro. Et ubi populo gratias agit, carendo magis intellexi q̃ fruendo. Et pro Ligario, Non tu cum patria priuare, qua caret, sed uita uis. Epitritus etiã tertius tunc adhibendus, quum asperã rem, duram, indignam, difficilem exprimere uolumus, ut pro Mil. Insidiatori uerò & latroni quæ potest inferri indigna nex? Acrimonia est oratio, qua æquales uel inferiores aperte carpimus, aut his rebus conueniens oratio, cuius sententiæ sunt omnes, quibus aut ij quos diximus redarguuntur, reprehenduntur, increpantur, uel deniq; uituperantur, aut hi quos ita excogitari auditoribus non ingratum est, ut in Verrem tertio, Hæc est istius præclara tutela. En cui

Acrimonia σφοδρότης.

cui tuos liberos cõmittas, en memoria mortui sodalis, en metus uiuorũ existimationis. quũ tibi se tota Asia spoliandam ac uexandam tradidisset, quũ tibi exposita esset ad prædandũ omnis Pãphylia, contentus his tam opimis rebus eius non fuisti. Manus à tutela, manus à pupillo, manus à sodalis filio abstinere non potuisti. Iam non te Siculi, nõ aratores, ut dictitas circunueniãt, non hi qui decretis, edictisq; tuis in te cõcitati infestiq; sunt: quid expectas, an dum ab inferis ille Malleolus existat, atq; abs te officia tutelæ, sodalitatis, familiaritatisq; efflagitet? ipsum putato adesse homo auarissime & spurcissime: redde bona sodalis filio, siue quæ abstulisti atq; confessus es. Hæ igitur sententiæ, si sic aperte dicuntur, puram acrimoniam faciunt, sed leniuntur nonnunquàm, ut pro Cn. Planco, O uocem duram atq; indignã tua probitate Laterensis, pater ut in iudicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales uiros obesse filio debeat. Methodus ut in asperitate clare atque aperte sine his, quæ leniunt omnia proferre, raro tamen non lenitã asperitatem inuenies, acrimoniam sæpius: & iure. Nam quod licentius dicitur, tam apertius, q̃ sæpius adhiberi potest. Dictio acris, quæ & aspera, & quæ durior q̃ aspera est. Quare & fingere uerba hic & pronunciare licet, uel à uitijs uituperando, uel à probitate deridẽdo, uel à fortuna, uel quouis pacto. Acrimoniæ schemata, cõuersio, interrogatio, demonstratio. Conuersio est quæ Schemata acrimoniæ. Conuersio.

alicuius rei, aut hominis interpellatione dolorem uel indignationem conficit, ut pro Milone, Vos ego iam Albani tumuli atque luci. Et prima in Catilinam, O dij immortales ubinam gentiũ sumus? Hæc non semper acris est: idq; mihi sic hoc in loco dictum esse uelim, ut ubiq; intelligatur, quum schema aliquod generis alicuius esse dicitur, non ita dici ut id solum, ac semper conficiat: multa enim multis cõueniunt, quod accidit, uel quia multis modis schemata fieri solent, uel quia uaria uis eis inest. Verũ multo acrior ea cõuersio est, quæ in aduersarium uertitur, quam placet aduersionẽ appellare, ut pro Plan. Audi atq; attẽde Laterensis. Interrogationem hic non eã dicimus, quæ spiritu quodam interrogantis profertur, quàmuis & ipsa non longè ab acrimonia remota sit, sed eã quæ quum enumerata sint quæ obsunt causæ aduersariorũ, id infert, quod à superioribus improbatur. Hæc in acrimonia aduersioni cõiungi debet, ut in Verrem. Cicero, Hæc tu omnium mortaliũ profligatissime ac perditissime, quum scires, quum audires quotidie, quum uideres, si sine tuo maximo quæstu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere atque cõcederes? Huius ad aduersarium conuersio tum etiam plurimum uehementiæ possidet, quum uel dilemmato, id est, complexioni uel repetitioni continuo interrogantis spiritu prolata coniungitur. Demonstratio est quæ hominem uel rem quasi præsentem ostendit, Hæc est istius præclara tutela, en cui liberos tuos committas: quod

Interrogatio.

διλήμματορ.

Demonstratio.

quod acrius propter derisionem uidetur. Neque enim absq; acrimonia derisio est. Huiusmodi *est illud pro* Plan. *communiter in omnes dictum, & in* Laterensem *intellectum.* Ergo *hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem equitis* Romani *se ferre non posse.*

Sed iam de membris dicamus, non enim omnia dicere instituimus, uerum hæc ita aperire, ut facile omnes his habitis, si formarum eloquentiæ curam habebunt, cætera uidere poßint. Membra breuia, hoc est, commata, quæ etiam asperitati conuenire dicebantur, acrimoniæ accommodanda sunt. Maxime autem membris hanc formam efficies, si singula uerba interuallis distingues, cæsa oratione: quod genus multi inter exornationes enumerant, & articulum appellant, ut pro Plan. De *eorum desiderio, luctu, querelis, quotidie aliquid tecum simul audiebam.* Item *pro* Cor. Balbo, Talis *in rempublicam nostrã labor, aßiduitas, dimicatio, uirtus digna summo* Imperatore. Collocatio, *clausula, & numerus similiter fieri hic debent atquè in asperitate dicebatur.* Nũc *quoniam orationi quæ uere grandis sit, splendor quidam debetur, de illustri oratione dicamus.* Cui *quidem formæ illud dicendi genus opponitur, quod † incisum, dialecticum, uelox, & uere forense appellari poteſt.* Illustris *oratio dicitur, quæ magna atque clara compositione his rebus conuenit, quibus plurimũ gloriamur. Sententias igitur splẽdidas et luculentas arbitramur, quibus qui dicit non parum gaudet, uel quoniam glo*

Articulus.

incisiuum

Illustris oratio. λαμπρότης.

 riæ

riæ ſibi ſunt, uel quoniam bene ſibi geſta ſunt quæ dicuntur, uel quoniam his rebus auditores exultant, ut pro P. Sylla, Ego *conſul quum exercitus perditorum ciuium clandeſtino ſcelere conflatus, crudeliſsimum, & luctuoſiſsimum exitium patriæ comparaſſet, quum ad occaſum interitûmque reipub. Catilina in caſtris, in his autem templis atque tectis* Lentulus *eſſet conſtitutus, meis conſilijs, meis laboribus, mei capitis periculis, ſine tumultu, ſine delectu, ſine armis, ſine exercitu, quinque hominibus apprehenſis atque confeſsis, incenſione urbem, interemptione ciues, uaſtitate* Italiam, *interitu* Rempub. *liberaui.* Ego *uitam omnium ciuium, ſtatum orbis terræ, urbem hanc denique, ſedem omnium noſtrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperij, quinque hominum amentium ac perditorum pœna redemi.* Methodus *eſt abſque aliqua dubitatione rem efferre, quod artificium antequàm in ſuperiorem ſententiam incideret,* Cicero *his uerbis declararat,* Maxima, *inquit, uoce ut omnes audire poſsint dico, ſemperque dicam.* Item *ſi nulla interiectione ſententiæ incidumur.* Item *ſi aliena ab omni conuerſione oratio ſit.* Diminuitur *enim ut interiectione ita conuerſione orationis ſplendor, ut illud pro* P. Sylla, O *dij immortales, uobis enim tribuam quæ ueſtra ſunt, nec enim poſſum tanto ingenio dare, ut tot res, tantas, tam uarias, tam repentinas in illa turbulen*

bulentißima tempestate reipub. mea sponte dispensauerim, uos profecto animum meum tam conseruandæ patriæ cupiditate incendistis, uos me ab omnibus exteris cogitationibus ad unam salutem reipub. contulistis, uos denique in tantis tenebris & erroris & inscitiæ clarißimũ lumen prætulistis menti meæ. Dictio *splendidæ orationis est omnis, quæ dignitatem efficere poßit.* Schemata *uero quæcunque pulchra sunt & ampla, ut ablationes, separationes, & omnino quæcunque per dissolutionem inducuntur, si longis membris composita sunt, ita splendidam orationem reddunt, ut etiam uigoris multum facile poßideant.* Nam *oratio tunc uigere maxime dicitur, quum splendoris schemata & membra continent, sed de uigore pòst:* Splendidæ *uero orationi rectitudo obliquationi commixta uehementer conuenit, ita ut à rectitudine eáque breui incipiamus, obliquationi cætera committamus.* A *puro enim sermone qui rectitudine conficitur eodem schemate prolata, splendida oratio in hoc maxime differt, quòd illa rectitudine membra perficit, hæc statim obliquat: quod ideo accidit, quòd ibi res nuda narratur, hic qualitas quoque rei cum amplificatione accipitur.* Neque *est quicquam ex his rebus, quas splendoris esse diximus, quod hoc genus commode conficeret, nisi qualitas simul comprehenderetur.* Membra *quanto lòngiora, tanto splendidiora esse solent.* Clausulam *eam*

accipiemus, quæ dignitati cōuenire dicebatur. Collocatio similiter quæ † & dignitatis et trochaica. Nā trochæus ab orationis splendidæ collocatione alienus nō est, dūmodo clausula dignitatis sit. Ex his qualis nā splendori numerus attribui debeat, manifestū est. Vehementia est acris uel aspera oratio sine splendore, huic ex parte sententiarum & methodi quæ acrimoniæ uel asperitati, in cæteris ferè omnibus, quæ splendori opposita sunt, huic inquàm etiam opponuntur. Sententiæ igitur & methodus, uigoris & uehemētiæ sunt omnes quæ aut acres, aut asperæ sunt. Dictio earundem formarum & splendoris simul, schemata splēdoris et acrimoniæ, cætera omnia splendoris sunt. Quibus ex rebus constat, formam hanc ex acrimonia, uel ex asperitate & splēdore compositam esse. Nam si sententijs asperis, aut etiam schematis acrioribus membra & numerū splendoris adijcias, quam uehementiam, ac orationis uigorem appellamus, conficies: quam quidē hic quàmuis simplices formas exequamur, ideo posuimus, quoniam non eo pacto, quo cætera genera, quæ cōmixta sunt, composita est. Cætera enim ut iam sæpe dictum est, quum concurrāt, non tamen ita excedunt naturā simplicium, ut aliud quid reddere uideantur, sed quod abundat, id eluce scit, & seipsum ostentat, cæterisq; ita facile dominatur, ut orationis genus ab eo nuncupetur. Hic, modo recte mixtura facta sit, quàmuis simplicium natura peritum non lateat, tamen illud quod compo-

et dignitas trachaica

Vehemētia ἀκμή.

posi

positione redditur, nec minus harum rerum expertus alicui simpliciũ attribuere auderet, & doctus ut simplicia inesse sentit, sic commixtione ipsorum aliam emersisse formam, quæ & naturã eorum sapiat, & nihil eorum sit planè intelligat. Vnde fit ut quum in cæteris ex simplicibus nominemus, huic diuersum à componentibus nomen accommodatum sit. Ad hæc uehementia quasi una simpléxque forma cæteris plerumque commisceri solet. Verum ut quæ diximus pateant, liberaliter ex Oratore exempla mutuemur, primo in Verrem, Putás ne te posse de maximis acerbissimisq; rebus quum causas sociorum fortunásq; prouinciæ, ius populi Ro. & grauitatem iudicij, legúmq; susceperis, tot res, tam graues, tam uarias, uoce, memoria, consilio, ingenio sustinere? Putás ne te posse quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, Achaia, Asia, Pãphyliáque peccauerit, ea quemadmodum locis temporibúsq; diuisa sint, sic criminibus, & oratione distinguere? Putás ne te posse, id quod in eiusmodi reo maxime necessarium est, facere ut quæ ille libidinosè, quæ nefariè, quæ crudeliter fecerit, ea æquè acerba uideantur esse his qui audient, atq; illis uisa sunt, qui senserunt? Nam hic omnis compositio illustris est, conuersio acris, repetitióque illustrißima est, exornatio per longiora membra confecta, illustrior facta est, cui ipsi inest acrimonia propter cõuersionis interrogationem: & quod mirum est, perfectis membris,

quæ totam sententiam absoluunt, incisiones quasdã, & eas per repetitiones & articulos inseruit, quæ acrimoniæ sunt. Sensus uero uniuersus splendoris est. Valde enim his confidit orator, quare & immoratus est, & productionem spiritus ter effecit, quæ res quum plenißimam orationem reddit, tum auditores uehementer exuscitare solet. Verum quoniã & productio spiritus à uehemẽtia aliena nõ est, maxime si acrimoniæ schematis fit, de ea ipsa tam dicamus. Productio spiritus est membris & cõmatis adhibitus spiritus oratoris in moratione schematis composita cõprehensio. Hæc quum omni orationis schemate fieri & poßit & soleat, duobus solum modis explicatur. Aut enim unam eandemq; rem mẽbris & commatis expoliẽdo dicimus, aut diuersæ res diuersis mẽbris et schematis efferũtur, aut utrũq;. Quare primo postremoq; modo expolitio semp inerit, quæ est quũ eandẽ rẽ sæpius dicimus, et tamẽ aliud atq; aliud dicere uidemur. Prioris modi hoc sit exẽplũ ex primo in Verrem sumptum, Quòd si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam grauem non haberem, si aut hoc à me Siculi non petijssent, aut mihi cum Siculis causa tantæ neceßitudinis nõ intercederet, & hoc quod facio, reipu. causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere preditus, cuius furta atq; flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, † Cilicia, Pamphylia, Romæ deniq; ante oculos omniũ maxima turpißimaq; nossemus, me agẽte, in

Productio spiritus duobus modis.

† Lycia

in iudicium uocaretur, quis tandem esset qui meum factum aut consilium posset reprehendere? In quocunque ergo schemate orationis ita immoraris, ut cũ redditio longior sit, tum uel maxime commata, incisionesq; quædam et longiora membra connectuntur, quoniam non conquiescit spiritus, sed multitudine rerum, & membrorum uarietate properare ad exitum uidetur, productionem spiritus, quam græcè πνεῦμα dicimus, conficies. In qua prout res expostulat, cætera quoque schemata, quæ illi quod producit subijciantur, assumere solet Cicero: éstque fere hoc productionis proprium, quippe quæ planæ orationi ualde conueniat, ut in superiore exemplo, quoniam & uehemẽtia & uelocitate opus erat, bis articulum posuit: In eo uerò, ego consul quum exercitus, septem comatis duas res expoliendo bis repetijt, demum dissoluto per incisionẽ usus, et illustrem non solũ propter productionẽ, quæ non nihil splendoris semper habet, sed tota cõpositione, & prolixitate primorũ membrorum & pulcherrimam repetitionem, quieta, crebra, & uaria ac demũ uelocem breuitate, & dissolutione membrorum reddidit. Illud uerò non prætermiserim, animaduertiße nos Ciceronem ubiq; ferè in productionibus, splendidis in ipso ingressu schematis, uel mẽbris acribus uti solere, quod ita factitatum ab eo putamus, ut cogi spiritus, & † deferri oratio uideatur. Sed hæc sufficiant. Non enim omnia cõplecti, sed radices, quibus cuncta excogitari poßint, tradere instituimus. Nunc

† deferri uideatur

Nunc ad reliqua trãſeamus. Quoniã de cæteris partibus, quas magnitudinem orationi conferre dicebamus, breuiter dictũ eſt, nunc tempus eſſe uidetur, ut de circũductione, quæ reliqua eſt, dilucide dicamus. Hæc enim unica ſola forma eſt, quæ orationẽ erigit, ac ſupinã, id eſt, ut Græce dicã ὑπτίαν non patitur. Hac etiam omnes, qui oratoris nomine digni ſunt, plurimũ utuntur, quod quare ita fiat, latius dicemus, ſi prius quid ſit, & quo modo fiat cognouerimus. Circunductio. *Circunductio eſt orationis cõgeries, quæ multitudine rerũ in longius cõpoſitionem protrahit. Hæc forma ut ſuperius dictũ eſt, puro ſermoni oppoſita eſt. Sententiæ uero eius maxime ſunt, quæ de foris aliquid aſſumunt, ut genus ad ſpeciem, aut infinitũ finito, ut pro Lucio Flacco, Quòd ſi eſſet aliquãdo futurũ, ut aliquis de Lucij pernicie cogitaret, nunq̃ tamen exiſtimaui iudices Decium Læliũ, optimi uiri filium, optimà ipſum ſpe præditũ ſummæ dignitatis, eam ſuſcepturũ accuſationem quæ ſceleratorum potius ciuium odio & furori, q̃ ipſius uirtuti atq; inſtitutæ adoleſcentiæ conueniret. Infinitũ igitur ad finitum aſſumere, ut hic in perſona fit, circunductionis eſt, quod per omnes circunſtantias cõmodiſſime fit, ut pro eodem, In tempore ſi unquam reſpu. conſilium, grauitatem, prudentiam, ſapientiam, iudicium implorauit, hoc tẽpore, hoc inquam tẽpore implorat &c. Aut cõmunius quid & maius, hoc eſt, totum aſſumitur ad eã quæ ſub eo continetur partẽ:*

cui

cui modo etiam attribuendum, si dignius ad ea quae sub eo sunt, contraheretur, hoc pacto, Nulla dubitatio est, si patriae omnia debemus, nos quoq; ipsos ei debere: qui autē seipsum debet, eū sua non debere, uerisimile non est. Deinde circunductionis est, nō nudam & simplicē rem sicut in puro sermone exponere, sed cū his quae eam consequuntur. Consequuntur autem rem gestā, locus, tēpus, causa, modus, persona. Personam hi loci quos demonstratiuos appellamus, in quos haec ipsa circunstantia nobis in tertio diuisa est, & ut uno uerbo id totum exprimam, ea qualitas, quae unicuiq; circūstantiae apposita est, consequens atq; annexū hic appellamus, quā etiā qualitatem, si pleniorem orationem efficere uolumus, non nudā, sed cum amplificatione proferemus. Ad haec si quis non solū ea quae facta, uel non facta sunt dicit, sed simul cū his ostendit, quid consecuturū oportuit, uel non oportuit, quid consecutū sit, uel utrūq;, ut pro L. Flacco, Etenim quibus autoribus & defensoribus, omnium tum salus esset non solum ciuium, uerum etiam gentium defensa ac retenta, neminem unquam putaui per eos ipsos periculum huius fortunis, atque insidias creaturum. In eodem, Quum in maximis periculis huius urbis atque imperij, grauissimo atq; acerbissimo reip. casu, socio ac adiutore consiliorum, periculorumq; meorum L. Flacco caedem à uobis, coniugibus, liberis uestris, uastitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabam

iudi

iudices honoris potius L. Flacci me adiutorem futurũ quàm miseriarum deprecatorem. Huic enim orationi nõn utrunq; solũ, qđ nouißime diximus, inest, sed p̃sona, res, loca, tẽpora inserta, neq; tenuiter, uidemus. Postremo, si qđ aduersatur cui aduersatur inhæret; ut pro Mil. *Etsi uereor iudices, ne turpe sit pro fortißimo uiro dicere incipientem timere, minimeq́; deceat, quum C. T. Annius ipse magis de reip. salute, quàm de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinẽ afferre non posse, tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos.* Circũductionis methodus postpositio rerum, quæ fit, quum ea, quæ natura rerum præcedunt, postea inferuntur: quæ rerum ordinem consequi uidentur, prius occupantur.

Circũductionis methodus.

Huius methodi est rationes propositionibus anteponere, aut alio quodam modo partium argumentationis ordinem artificiosè conturbare. Item ea quæ fidem faciunt rebus confirmandis implicare. Mirum enim in modum ei concrescit oratio, qui quæ probant rebus exponendis inserit. Dictionẽ circunductionis propriam nullam esse censeo. Nam quum eius uis tota in sententijs, methodis, & schematis consideretur, non magis hæc quàm illa dictio eam efficiet. Quare nullum inueniri uerbum putamus, quod aut alienũ, aut proprium circunductionis sit. Quod quum ita sit, illa magis sumemus, quæ eius formæ sunt, quam cum circunductione promere uolumus. Schemata circunductionis esse putamus, quæcunque huiusmodi sunt, ut non simpli

ſimplici quodam contextu orationis animum audito-ris quietum reddant, ſed ſuſpendant, atque † de uno aliud expectare cogant, cuiuſmodi ſunt enumeratio, ordinatio, electio, cõſecutio, ſubcontinuatio, redditio, partitio, conditio cũ partitione, ablatio inferẽs, copulatio dirimẽs, cõuolutio, iniectio. Enumeratio *eſt oratio in qua, quæ breuiter explicaturi ſumus, certo prius numero colligimus.* Cicero *in* Philippicis, Duo modo *hæc opto, unum, ut moriens Populum Ro. liberũ relinquã: alterum, ut ita unicuiq; eueniat, ut de rep. quiſque mereatur.* Verum *hæc elegantiæ magis eſt.* Nam *& ſi omnis enumeratio utrũque faciat, quòd & animum auditoris dociliorem reddat, et rerum expectatione ſuſpendat, breuior tamen ad unum, longior ad alterum genus propenſior eſt, illa pro* P. Qu. *circunductionis,* Ego *hæc duo quæro, primum, qua ratione* Neuius *ſuſceptum negotium nõ tranſegerit, hoc eſt, cur bona, quæ ex edicto poßidebat, non uendiderit, deinde cur ex tot creditoribus alijs ad iſtam rationem nemo acceſſerit.* Hæc *omnia cum ordinatione niſi redditio longius remoueatur, elegantiam faciunt, per inciſiones abſolute tenue genus conficiunt: longiores ſi ſunt, etiam † ſi re-ſumas, circunducunt.* Neque *enim ut circunductionis uim auferat, ſed ne in obſcurum circunductio decidat (quod ab omni oratione alienum eſſe debet) reſumptio inſeri ſolet, ſed ordinatione multo magis enumeratio circunducit.* Nam *hic*

denuo

Circunductionis ſchemata.

Enumeratio.

Ordinatio.

res ſummas circũducũt.

hic simplicitur, dupliciter ibi circunducimus, quorum primum à sententijs huius generis nõ abhorret. Electio est quum, etsi alicuius gratia maxime quicquam faciendum arbitramur, tamen & propter aliud suscipiendum ostendimus, ut pro L. Cor. Balbo, Atqui ego sic statuo iudices, in hac causa atq; exercitatione dicendi à me locum pietatis potius q̃ defensionis, querelæ potius q̃ eloquentiæ, doloris potius q̃ ingenij partes esse susceptas. Consecutionem esse dicimus, quum ab eo incipit oratio casu, qui ad uerbũ nõ redditur, hoc pacto, Iudicijs corruptis nihil amplius relinquitur in rep. iudices, quod iniquitatis consilia cõprimere poßit. Subcontinuationem appellamus, quum particula quadam orationis præposita, longior uerborũ series contexitur. Redditionem nominamus, quũ oratio bis dictionibus circunducitur, quarũ una ad alteram refertur, ut tantum, quantum, adeo ut is qui. Partitio si breuior, uelocitatis est, longior circunducit: & si duplicatur, decoram quoq; facit orationẽ: plenã etiam, quum uel sibi ipsi, uel alijs inseritur, uel consequitur. Verum, quoniam plenæ orationis mentionem fecimus, de ea paulo latius dißeramus. Plena oratio est, quum circunductio in oratione multiplicatur: hoc fit, quum ea schemata, quæ circunductionem faciunt, aut per insertionem, aut per subsecutionem sibi ipsis, uel alijs aut immiscentur, aut coniunguntur. Nam huiusmodi schematum multiplicatio adeò plenam, & quodammodo fœcund

Electio. Consecutio Subcontinuatio. Redditio. Partitio. Plena oratio. μεστότης

fœcundam facit orationem, ut oratio circunductione circunducta esse uideatur. Qua in re non parum curare debet orator, ne quid perturbatè, ne quid obscure dicat. Mihi quidem haud paruam orationis copiã is adeptus uideatur, qui quum uelit (uolet autem quũ res postulat) ita plena oratione utatur, ut dilucide simul ac clare omnia differat. Subcontinuationi partitio in hoc exemplo inseritur. Cicero pro Cluentio, Sed quum considero, quomodo mihi in utraq; re sit elaborandum, altera pars est ea, quæ propria est iudicij nostri, ut ultimæ ueneficij quæstionis, quæ mihi breuis & non magnæ in dicendo contentionis fore uidetur: altera autẽ quæ procul à iudicijs remota est, quæ cõcionibus seditiose concitatis accõmodatior est, quàm tranquillis moderatisq; iudicijs, perspicio quantũ in agendo. Hæc oratio etiam insertione redditionis in utroq; partitionis membro plenior uidetur. Nã & si redditio huiusmodi propter breuitatẽ non circunducit, tamen alijs inserta, quoniam ea longiora reddit, plenam facit orationẽ. Quare breuiora schemata, quæ sola non circunducerent, idcirco † inseri putandũ est, ut ea quibus inseruntur circunducant, quod in superiore exemplo perspicere licet. Redditio subcontinuationi, pro A. Cecinna, Si quãtũ in agro locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atq; in iudicijs impudentia ualeret, non minus in hac causa cederet Aulus Ce. Sexti Eb. impudentiæ, quàm in ui facienda cessit audaciæ. Rationes quoq; si inserũtur, misceri

tur, plenam faciunt orationem, minus si subsequuntur, ut pro eodem, Qua in re si mihi esset unius A. Ce. causa agēda, profiterer satis idoneū esse me defensorem, propterea quòd fidē meam diligentiamq́ꝫ præstarē, quæ quū sint in † autore, causæ nihil est, in re præsertim aperta ac simplici, q̃ excellens ingenium requiratur, sed quum de eo iure mihi diceñdū sit, quod pertinet ad omnes, quod constitutū sit à maioribus, conseruatū usq; ad hoc tēpus, quo sublato non solum pars aliqua iuris diminuta, sed etiam uis ea, quæ maxime iuri est aduersaria, iudicio cōfirmata esse uideatur, uideo summi ingenij causam esse, non uti demōstraretur, quod ante oculos est, sed ne si q̇s uobis error in tanta re sit subiectus, omnes me potius arbitrarētur causæ, q̃ uos religioni uestræ defuisse. Huiusmodi orationi nescio si quid plenius inueniri poßit. Tria enim hæc, maxime amplitudini aptißima sunt, Ablatio inferēs, dirimēs copulatio, & opposita oratio, quæ si non oppositū † ad quod fugit, inferre uidetur, solam oppositionis compositionem, non uim poßidet. Nam quum in omnibus his diuersi uideantur sensus ad unā orationem concurrere, ac in utroq; multa inferi ac subsequi poßint, fugere neminē potest, q̃ in amplum excrescat oratio, præsertim quum redditionem, & quidē cum immoratione, dirimentemq́; copulationem inferi, inferētem ablationē subsequi in exemplo superiore perspiciat. Quòd si quis hæc ipsa inter se, alijsq́; cōpluribus

oratione

Tria amplitudini accōmoda.

at qđ fingit

Inferens. ἐπεμβαλών.

ribus iungere uoluerit, is si obscuritatem & satieta- tem euitare potuerit, grauissimũ dicẽdi genus & hi- storiæ maxime idoneũ solus inueniet. Verum omnia ostendere, sibijpsis & alijs inseri uel subiungi, quum longum, tum non necessarium uidetur. Nam siquis circunductionem, ac schemata eius cognoscit, tã sim- plicem, quàm in seipsam inuolutam comprehendet, neq; labor erit exempla uniuscuiusq; modi reperire. Nam quum nulla sit forma, qua magis oratores a- bundent, si ubiuis Ciceronem legeris, circunductionis & simplicis & plenæ succurrent exempla, cuius rei rationem breuiter reddamus. Nihil unquàm oratoris magis propriũ inueniri poterit, quod ad elocutionem pertineat, quàm magna & ornata uti oratione, quæ res facit ut ea dicendi forma utatur, quæ et amplis- simam orationem reddat, & omnibus rebus facile cõ ueniat. At cætera dicẽdi genera, quæ grandẽ oratio- nẽ efficiũt, quibusdã sibi subiectis rebus attribui do cuimus. Circunductio sola tã diuinis, q̃ hum nis, ita si in minores inueheris, quemadmodũ si maiores exági tes, tam si de te, quàm si de alijs loquaris, & ut cun cta paucis complectamur, quibuscunq; rebus, perso- nis, locis, causis, nõ minus accõmodari potest, quàm singulæ formarum suis sententijs. Quare fit ut quũ grandem orationem ubique ferè consequi uelit ora- tor, cæteris raro (Rarius enim id accidit, quod angu stis includitur finibus) sepius circũductione, quæ late pateat, orationẽ augeat. Præterea cæteris grãdiloq̃s

modis una ſemper orationi redditur amplitudo, hac ſola forma uel ad aſtra, ſi ita uelis, plenitudine tibi concreſcit oratio. Neq; *enim ſolum aliæ huic inſertæ mirum in modū exaugent (* Nam *hoc quidem omnibus uſu contingere ſolet) ſed ipſa etiam ita ſibi ipſi cōuoluitur, ut quū non minus cōmode cæteris, quàm ſibijpſi coniungatur, ſingularē, ac penè diuinam orationem efficiat.* Quòd *ſi non extollere, ſed mediocriter eleuare uelis orationem, aut ſi tantum, ne ſupina ſit efficere coneris, multo facilius hac quàm cæteris id acquires.* Quare *quum cæteræ nō ita late pateāt, ut iſta latiſsime, & illis quidem plerunq;, hac autem ubiq;, niſi quum puro ſermone opus eſt, fermè utendum eſt.* Nam *& ad infimum extenuatur cōtractione, & nihil adeò magnum eſt, quod amplitudine nō exuperet.* Nullus *penè orationis locus aut breuiſsimus hoc uario uehemēter, & latiſsimo dicendi genere omnino priuatus apud bonos quidē oratores inuenitur: nec iniuria, quū pro amplitudine ſua rebus quibuſcūq; ſubiectis facile accōmodetur.* Sed *unde egreſſi ſumus, regrediamur.* Ablatio *inferens eſt oratio, qua quū unum tollitur, aliud infertur, et non circūductionē ſolū, ſed multo magis pulchritudinē facit: uerū illud cōplicatione orationis, hoc duplici repetitione fieri putamus.* Cicero *in* Catilinā, Non *eſt iſta mea culpa* Quirites, *ſed temporū.* Dirimēs *copulatio eſt, quum duobus quibuſdā propoſitis, quorum alterum altero maius uideatur, non hoc ſolum, ſed illud quoq;*

Ablatio inferens.

Dirimens copulatio.

quoque maius consequi ostendimus, ut Cicero ea in oratione, qua pop. Ro. pro reditu suo gratias agit, Non solum, inquit, mihi calamitatē detraxeritis, sed etiā dignitatē auxisse uideamini. Conuolutio *est oratio ita uerbis cōposita, ut tota in se contineri uideatur, neque eius pars aliqua comprehendi poßit, nisi totam absolueris: hæc & rotundam & pulchram facit orationem. Circunducit uero quatenus omnia inter se membra adeò complicātur, ut nullū sine alijs intelligi poßit, & in unius membri corpus conuenire uideantur. Cicero in epistola ad Curionē, Te rogo, ut memineris quantæcunq; tibi acceßiones fient, & fortunæ, & dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer olim fidelißimis atque amantißimis consilijs paruisses. Item si hoc statueris, quarū laudum gloriam adamaris, quibus artibus hæ laudes comparantur, in his esse elaborandum.* Iniectio *est quum orationis contextus, alterius orationis interpositione inciditur. Hæc quanto breuior, tanto uelocior est: quanto longior, tanto circunductior: quāuis neutro utrobique careat, nisi quum in duritiem propter prolixitatem cadit, ut in P. Clodium, O Quinte Catule (patrem ne appellem, an filium? Recentior enim memoria est, & cum rebus meis gestis coniunctior) tantum ne fefellit, quum mihi summa & quotidie maiora præmia in rep. fore putabas? Item, Quid si quis similis istius, (neq; enim iam deerunt, qui imitari uelint aliquem mei dißimilē cui*

Conuolutio

Iniectio.

resp. non tantum debeat) per uim afflixerit. Nunc si de continuatione dixero, quæ sola ex cõprehensione reliqua est, ad sequẽtes formas trãseam. Neq; enim omnia inquirimus, sed multa, quũ rei naturam intel ligi posse his quæ dicta sunt putauerimus, spõte præ-
Cõtinuatio. termittimus. Continuatio, est orationis membrorũ innexione absq; ui aliqua longior cõpositio, ut pro Milone; Etsi uereor iudices, ne turpe sit pro fortißimo uiro dicere incipientẽ timere, minimeq; deceat, quũ T. A. M. ipse magis de reip. salute, quàm de sua cõturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse, tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos, qui quòcunq; inciderint, ueterem consuetudinem fori, & pristinum morẽ iudiciorum minime uident. Hæc ergo quatuor, circuitus, ambitus, productio spiritus, continuatio, in comprehensione conueniunt, & à circunductione aliena nõ sunt. Verum circuitus ui quadam tam rem quàm membra colligit, rotundeq; explicat: neque quatuor membrorum numerum, quæ inter se referantur excedere potest. Dissoluitur enim orationis uis exaggeratione membrorum, neque breuiter se expedire potest, quod circuitus proprium est. Reliqua tria tam ipsorum membrorum confusione, ordine, ac longitudine, quàm totius compositionis prolixitate in immensum crescere possunt, sed ambitus magis & uerba & sensum colligit: fitq; nonnunquàm, ut ita inter se inuicem alijs alia membra reddantur, ut

sola

sola multitudine ac inæqualitate membrorũ à ui cir cuitus decidat, in quo non solum penè paria esse membra debent, sed nec nimis longa, si quis uelit ui rotunde ac proprie circuitum componere. Continuatio sensum quidem continet, sed nulla compositionis ui. Quare & in membris licentior est, quæ res facit, ut ambitum inter circuitum & continuationẽ ponere non dubitem. Productio nobilem membrorũ uarietatem desiderat, & immorationem in schemate. Quas ob res quum omnis comprehensio continuationem quãdam habeat, quæ aut in rebus, aut in mẽbris, aut in utrisq;, aut in commoratione schematis consideretur, primum circuitum, alterum continuationem, tertium ambitum, quartũ productionem spiritus nuncupamus: neque enim † hæc ad uiguem redigimus. Nam & rerum relatio uerba quoque coniungit, & uerborum connexio sensum colligit. Verum id perspiciendum putamus, quod alterum inducat. Connexione igitur quadam, & immoratione in rebus, uel membris differunt: præterea multitudine uel paucitate, prolixitate, uel contractione, uarietate atque relatione. Quare fit, ut quum omnia semper circunducant, productio uehementiæ maxime accommodata sit, continuatio circunductioni, ambitus & circuitus splendori, quæ tamen mutari mutatione schematum consueuerunt. Nam siue modos quosdam, siue figuras & schemata hæc dicere oporteat, tamen quum schemata & hoc

membra, eorumq́; consequentia suscipiant, diuersitatem eorum in diuersa genera transire necesse est. Sed de circũductione nunc satis. Nam mẽbra, quæq́; membris coniuncta sunt, propria ei non inuenies. Neque enim hic magis quàm ille numerus, aut collocatio, aut clausula, aut membra circunductioni cõgruunt. Itaque non ut cæteræ formæ certum aliquid in his amplectitur, sed suum est æque cuncta posse suscipere.

DE PVLCHRITVDINE.

ORationi claræ & grandi pulchritudinẽ quandam inesse necesse est, sine qua magnitudo nobis & exanguis & arida prorumpet: hæc & in unaquaq; forma & in compositione omnium considerari potest. Nam quum sit omnis rei pulchritudo conuenientia decens omnium membrorum inter se, hoc tam in singulis formis inter sententiarum, uerborum, schematum, numerorum, cæterorumq́; huiusmodi comparationẽ inuenitur, quàm in compositis, quibus boni autores utuntur. Etenim qui clarã, magnificam, uelocemq́; simul orationem sibi optant fieri, hæc omnia sibi ipsis ita congruant necesse est, ut compositione ipsorum, quasi corpus unum, & quidem pulchrum, non siccum, sed sanguinis plenũ coloréque perfusum cõstituatur. Quare fit ut & si clara, uel magna, uel uelox dicatur oratio, tamen quum & aliarum tantum contineat, quantum oportet, & ut oportet, harum compositione decenti, pulchra etiã

Pulchritudo, τὸ κάλλος.

&

& uenusta sit, qualitatemq; quandam compositionis transfundat, quam pulchritudinem, & χρῶμα † quoddam quidam λόγυ, hoc est, colorem orationis uocarunt, quam quidem pulchritudinem et ad grauitatem pertinere, & praeceptis contineri non arbitramur. Alia est pulchritudo, quae uerbis & his quae ad uerba consequuntur constat: ea est orationis ornatus atque uenustas, à magnitudine minime aliena, cuius sententiae atque methodus nulla est. Dictio omnis quae puritati conuenit, & translata, non aspera neque dura, sed suauis & iucunda, & quae paucis syllabis cõstat. Nam polysyllabae dictiones, si frequenter constipantur, pulchritudinẽ orationis pondere suffocãt. Schemate pulchra sunt, repetitiones, conuersiones, reuersiones, gradationes, traductiones, membra, disiunctiones, transgreßiones, circuitiones, coniugatae partitiones, innouationes, per negationẽ † affirmatio, conuolutio. Repetitio est quum continenter ab uno eodémque uerbo plurium membrorum principia sumuntur, ut pro Pom. praeficiendo, Non auaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam deuocauit, non libido ad uoluptatem, non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Repetitione nescio si quid pulchrius unquam ac ornatius inueniri schema poterit, quippe quae ita pulchra est, ut & roboris plurimum habeat. Quare nullam orationis exornationẽ inuenies, qua crebrius liceat uti, aut quae tam

Pulchritudinis schemata.

cõfirmatio

Repetitio παρίσωσις ἐπαναφορά.

tam uarijs dicendi generibus congruat. Nam si uno uerbo demum concluditur, uelocitatem facit, ut si dicas, Non ad prædam aliquam auaritia, non ad uoluptatem libido, non ad delectationem amœnitas, non deniq; urbis nobilitas ad cognitionẽ deuocauit. Huic si interrogationẽ addideris, & acer eris, ut pro M. Marcello, Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarũ artium studio, aut innocentia, aut ullo laudis genere præstantior? Si & conuersionem, acrior. Si multa inter se confundas, & plenissima & pulcherrima erit oratio: ita fit, ut quũ per se pulchra sit, ad eorum etiam schematum uim accedat, quibus coniungitur, quod & alijs usu euenire scio, sed neq; tam multis, neq; his tam commode inseri solent. Venustas uerò sua tum maxime apparet, quum membris uenustis, atq; absolutis effertur: quod fit, si aut antecedit, aut in singulis uerbũ est, ut pro Pom. Testis est Italia, quam ille ipse uictor L. Sylla huius uirtute, atq; subsidio confessus est liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undiq; cinctam periculis non terrore belli, sed celeritate consilij explicauit. Testis est Africa, quæ magnis obsessa hostium copijs, eorum ipsorũ sanguine redundauit. Hac nihil pulchrius, aut maiore dignitate plenius, si dupliciter effertur, ut illud Ciceronis, Maiores nostri sæpe mercatoribus atq; nauiculatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt: uos ciuium Romanorum tot millibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo

tandem

tandē animo esse debetis? Legati q erāt appellati superbius, Corinthum patres nostri, totius Graciæ lumen extinctum esse uoluerunt: uos cū regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Ro. consularem uirum uinculis, ac uerberibus, atq; omni supplicio excruciatum necauit? illi libertatem ciuium Rom. imminutam non tulerunt, uos uitam ereptam negligetis? illi legationis uerbo uiolatū illi persecuti sunt, uos legatum omni supplicio interfectum relinquetis? Nam & si aliquantulū celauerit; tamen duplicis repetitionis uis inest, & nimia suauitas, quæ grauitatem opprimeret, & præmeditationē ostēderet, sublata est. Ad hæc pulchritudo eius seruatur & uehementia secundi membri uerbo ubique seruato, nō parua ex collatione conficitur. Conuersio est quum continenter ad unum atque idem uerbum plura membra exeunt. Hæc si in longius efferatur, iucunda potius est, ut pro M. Marcello, De uobis, quos in repub. saluos esse uoluisti, quoties cogitabis, toties de tuis maximis beneficijs, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia cogitabis. Nam hic quàm puerili quadam festiuitate iucunda esset oratio, si omnibus membris uerbum redderetur, neminem latere arbitror. Reuersio est quum antecedentis membri exitum, consequentis initium facimus, ut illud iudicio confirmatum esse uideatur, Video summi nigenij: hoc & in uno membro fit, ut, toties de incredibili liberalitate cogitabis. & pro Pom.

Conuersio ἀντιστροφή.

Reuersio, ἐπαναστροφή.

Non

Non mea me uoluntas, & P. Clodij impudicam impudicitiam : uerum hoc ui rerum etiam uehementer amplum est. Quare minime negauerim omnium quae in elocutione dicuntur, duplicem esse uim, unam quam natura sui possident, alteram quam alia alijs imponunt.

Gradatio, κλιμακωτόν

Gradatio est, quum consequentia membra ab ijsdem uerbis casu mutatis oriuntur, quibus antecedentia clauduntur, hoc pacto, Africano uirtus gloriam, gloria aemulos, aemuli mortē praeparauerūt. Et pro Archia, Sic eius aduentus celebrabatur, ut famam ingenij expectatio hominis, expectationē ipsius aduentus admiratióq; superaret.

Traductio.

Traductio est quum idem uerbum saepius positum, non modo non offendit animum, sed concinniorem orationem reddit, hoc modo, Eum tu hominē appellas, qui si fuisset homo, nunquàm tam inique humanitatis studiosos persequeretur? Membra schema est, quum duo uel plura membra inter se copulata proferūtur, sic, Scipionis uirtus & reipub. profuit, & hostibus terrori fuit, & sibi aeternum cognomen peperit. Hoc si longius est, circunducit magis: si in uno membro per adiunctionē fit, neque gratia caret, & ampliorem reddit orationem, ut illud in oratione de prouincijs decernendis, Quum me & uestra dignitas, & frequentia †equitum romanorum. Disiunctio est quum eorum quae dicuntur, unumquodq; certo concluditur uerbo, ut pro Archia, Erat tēporibus illis iucundus Metello illi Numidico, et eius pio filio. Audiebatur à M. Aemilio, uiuebat

Membra ἰσοκωλία

ciuium

Disiunctiones.

uebat cum Qu. Catulo & patre et filio, à L. Craſſo colebatur. Tranſgreßio *eſt que uerborum pertur bat ordinem peruerſione, aut traiectione: uerùm peruerſio non huius, ſed fucatæ magis atq; ſimulatæ pulchritudinis eſt.* Feſtiuitatem *enim ac iucũditatem orationis concitat non minimam, †quare rarius adhibẽda.* Traiectio *eſt quæ ut uerba in numerum extruat, ea ita diſiungit, ut obſcuritatem fugiat, pulchritudinem oratio conſequatur, ut in* P. Clodium, *Id ſperaſti rempublicam non diutius quàm quoad mecũ ſimul expulſa careret his mœnibus, eſſe laturam? Hæc ut ſi commoda eſt, in numerum perpolitißime uerba ſtruere uidetur: ſic quum ſit incõmoda, duriorẽ reddit orationem.* Circuitio *eſt quum ſimplicem rem, etſi unico uerbo poteſt dici, multis tamen uerbis circunſcribimus, ut Scipionis prouidentia, Aeneæ pietas, p Scipione & Aenea.* Partitio coniugata *eſt, quum in unoquoque uel ſaltem in altero partitionis membro integra adhibetur partitio: feſtiuior illa ſuperior, hæc poſterior non iniucunda, ut pro Archia, Nactus eſt primum conſules eos quorum alter res ad ſcribendũ maximas, alter quum res geſtas, tum etiam ſtudium atq; aures adhibere poſſet.* Innouatio *eſt ut nõ communis & celebrata, ita decora, et figurata conſtructio uerborũ, ut, Pars calidos latices, et ahena undãtia flammis Expediunt, diuellimur inde Iphitus & Pelias mecũ. Horũ apud poëtas licentior uſus, apud quos nõnulla etiam ita frequẽtata ſunt, ut noue dici*

Tranſgreſſio ὑπερβατόν.

quæ

Traiectio.

Circuitio.

Partitio cõiugata, ἡ κατὰ συζυγίαν μερισμοί.

Innouatio καινοπρεπές.

non

non uideantur. Illud pulcherrimum innouationis genus, in quo diuersa sermonis forma coniungitur, ut Vergilius in tertio, Socijs tunc arma capessant Edico, & dira bellum cum gente gerendum. Innouatione nisi rarius utaris, nec innouatio schema, nec tu in dicendo pulcher magis q̃ fastidiosus uideberis. Ex negationibus affirmatio, ut, nonnulli hominum, ne parum multas pecunias consequantur, uirtutem negligunt. Verum de schematis satis: Omnia enim rimari & dicere non magis laboriosum nobis quàm legentibus fastidiosum putamus, præsertim quum ex his quæ dicta sunt, hæc forma nobis perpolita reddatur, deinceps de cæteris agendum. Membra pulchra sunt quæcunque longiora sunt, breuiora uerò ab hoc genere aliena ducimus, nisi sic se habeant, ut unũ ab altero depẽdeat. Hoc enim modo, si multis & breuioribus mẽbris continetur oratio, haud pulchra esse non potest. Collocatio concursionem uocalium abhorret, stipari undiq; consonantibus desyderat, neq; crebro in eadem oratione una eadémq; cõsonans adhibenda est. Nam ut satietate nihil fastidiosius aurium sensui, maxime qui delicatissimus est, sic uarietate nihil iucũdius. Quare qui ita dixit, O Tite tute Tati tibi tanta tyrãne tulisti, non squalidã solũ, uerũ etiã obscurã orationem reddidit. Eiusdem etiam uerbi in eadem oratione crebra iteratio, nisi res postulat, euitanda est. Ad hæc animaduertendum, ne de uerbo ad uerbum durus & asper sit transitus, quod ratione potius li-

Ex negationibus affirmatio.

Pulchritudinis mẽbra.

terarum, quàm aurium iudicio initio exercitationis consequi debemus. Nam omnino auribus confidere, nisi te recte exercueris, stultum esse illi ostendunt, qui quum in dicendo ætatem consumpserint suã, nihil tamen dicunt, quod pulchrè locatum sit, quàmuis in ea re plurimum elaborent. Ad summum, in pulchritudine, si cui ea res maximæ curæ est, uarietas summa habeatur: quam & si in numero, clausula, & methodo consequi liceat, membris tamen ac schematis maxime uarius esse poteris, in uerbis etiam summa erit uarietas. Non enim diuersa solum ex tam infinita uerborũ copia licet accipere, sed eadem quoque immutare. Variam ergo reddunt orationem uerba, si uarijs casibus, generibus, specie, figura, tempore, coniugationibus, modis, personis, numeris: item numero syllabarum, productione, exitu, aspiratione, accentu, & quæ huiusmodi sunt, proferuntur: ut si polysyllabæ dictiones eas, quæ paucioribus syllabis constant, excipant: & si quæ breuiores sunt, uel tempore, uel syllabarum numero longioribus interponantur: similiter si ab hoc casu ad illum, ab illo uerborum modo ad alium trãsuolet oratio, neq; modos solum & tempora, sed coniugationes simul in diuersis, quàm uarie fieri potest, commutet, clausula pendula fit. Ea enim pulchritudini conuenit, quàmuis & impendula uarietatis ratione nonnunquàm adhiberi poßit. Numerus his pedibus constare debet, qui dignitati conueniunt, quos quidem ita Varia oratio.

confluere

confluere atq; abundare in pulchritudine debere arbitramur, ut ad uersus numerũ oratio rapi uideatur, non tamen planè uersum effici uolumus. (Nam hoc uitio datum est) sed magis ad uersum accedat compositio, quàm si in alijs dicendi generibus, præterquàm in iucundo uersaretur. Quare licebit si natura rerũ patitur (ea enim semper præponẽda est) uarie ad numerum eorum uersuum compositionem trahere, qui à pedibus dignitatis nomen accipiunt. Verum de pulchritudine satis, nunc ad celeritatem transeamus. Nã oratio grandis, pulchra & clara, nisi sic moueatur, ut se expediat, tarda quædam & immobilis uidebitur: quare de celeritate dicendum, cui supinum genus quod fugiendum est, opponi putamus.

DE VELOCITATE.

Velocitas σφοδρότης

VElocitas est dicendi uis, quæ mobilem orationem reddit: ea cæteris omnibus, sententia solum excepta, confici potest, nisi quis acutas sententias, de quibus pòst dicetur, huius esse generis dicat. Artificium totum ferè incisione cõpositionis constat. Incisio in schematis ac membris maxime, præterea in locatione & numero consideratur: sed de incisione paulopost. Nunc eo de artificio dicamus, quod etsi ab incisione non absit, non tamen quia orationẽ cædit, ideo celeritatis proprium est, sed quia celeritatis est, ideo cædit. Id est, quum breui obiectioni breuiter respondetur, quod maxime naturam huius generis aperit, quum continenter occupatur, ut Cicero de prouin.

uin. Consularibus, An reditus in patriam habet aliquam offensionem, utrum apud populum, à quo missus est, an apud Senatum, à quo ornatus, an dies auget eius desiderium, an magis obliuionem, ac laurea illa magnis periculis parta amittit longo interuallo uiriditatem? Huius methodi est interrogantis spiritu plura breuiter efferre membra, quibus siue diuersa, siue eadem amplificando contineantur, una solutio adduci potest, quæ etsi quoniam res clara esset prætermitteretur, celeritati tamen impedimento non est. Cicero pro Clu. Num igitur hoc tempore causa mutata est, num alia res, alia ratio illius iudicij, alia natura illius negocij nunc est ac tum fuit? Schematum quæ in hoc genere accipiuntur, alia sponte sua uelocia sunt, alia huiusmodi sunt, ut per se quidem uelocia non sint, sed quum tarditatem illã ignauæ orationis per exsuscitationem, ac subcontinuationem tollant, uelocia dicũtur. Hæc sunt aduersio, breuis iniectio, subcontinuatio, quæ celeritati sic necessaria sunt ut puritati elegantia. Nam ibi obscuritas elegantia, hic supinatio his schematis expellitur. Nunc de incisione, quæ celeritatis propria est, breuiter dicatur. Incisio est oratio crebris interuallis crebraq; respiratione plata. Incisio quæ schemate fit uel pro multitudine rerum diuidit orationem, uel quum unũ dicit, plura dicere uidetur. Prioris generis sunt partitio breuis, redditio breuis. Nam hæc ut cætera ferè omnia circunductionis schemata cõmatis ædita, uelo- Incisio.

citatem magis q̃ circunductionem efficiunt. Etenim ea est membrorũ natura ut diuersa eisdem schematis accommodata trahant potius schemata, quàm trahantur: quod nos nõ ideo accidere rati sumus, quòd maiorem uim membra in dicendo habeant, quãuis in celeritate plurimum omnium poßint, uerũ quoniã hæc stabiliora atq; duriora, quæ facile naturã suam relinquere non possunt. Schemata quum sint teneriora, quasi cera huc atq; illuc flectuntur. At hæc quidẽ & incidunt & uidentur, incidũt uero quàmuis non uideantur obliquatio & conuolutio. Velox genus uidetur, & non est, quũ ita unum dicitur, ut aliud atque aliud incisione orationis dici uideatur.

Schemata.

Immoratio. Hoc genere in augenda re cõmode utimur. Immoratio enim fit, quæ ad efferendam rem semper necessaria est, & re quidẽ circunducti, specie autem ueloces uidemur: neq; uerebor circunductioni uelocitatẽ in hoc opponi asserere, q̃ breui cõplecti plura, huius: in eodem immorari, illius propriũ sit. Interpretatio etiã schema huius est, quæ fit quũ per tota cõmata uerba cõmutamus alijs uerbis, quæ idem ualeant, ut illud, Rempub. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti.

Interpretatio.

Dissolutio. Dissolutio uero cõmatica, & repetitio & articulus, q̃uis semper incidere uideatur, tamen hoc semper non faciũt, ut illud in Catilinam, Abijt, exceßit, euasit, erupit. Interrogatio quoq; & exuscitatio uelocitatẽ faciunt, & maxime si cõiungimur, ut in P. Clo, Tantum ne fefellit, quum mihi

sum

summa & quotidie maiora præmia in repu. fore pu tabas? Est autē exuscitatio quũ & nos cōmoti dicere uidemur, & auditoris animũ uehementer cōmouemus. Membra quanto breuiora, tanto ueIociora sunt. Locatio concursum uocaliũ uitet, asper enim & tardus hiatus est: eas etiam consonantes nō coniungat, quæ asperũ de uerbo ad uerbum transitum faciunt. Pronunciationis enim difficultas tarditatis speciem afferre solet. Clausula quum pendula sit in trochæum exeat. Numerus trochaico uersui accedat, quod Tragici maxime ostendunt, qui quum nuncium afferunt celerem, trochæis abundant.

Exuscitatio

Membra.

Clausula.

Numerus.

DE MORATA ORATIONE.

QVoniam de celeri oratione breuiter dictum est, consequi nunc uidetur, ut de morata dicamus. Non enim minus cæteris, ne magis dicā, oratori utilis est, quippe quæ maxime faciat, ut nō præmeditatione, sed ex tempore omnia nobis adhiberi uideantur. Nam quod ita dicitur, ut eius ipsius qui dicit, aut illius, de quo dicit, mores ipso dicendi genere, atque affectionem animi denudet, simul neq; excogitatũ uidetur, & in auditoris animũ illabitur. Moratā igitur orationem duplicem esse arbitramur, una est, quæ subiectis personis idoneam dicendi formam accōmodat, ut tyranno crudeli, ostentatori, † pecuniarũ auaro, & alijs quorũ animi affectionē dicendo exprimendam putamus, qua ex re orationem moratā siue affectam appellamus, quod genus multi

pecuniario

Morata duplex, ἠθος.

sermocinationem, notationẽ, cõformationemq́;, quas sententiarum exornationes esse uolunt, appellare solent. Quæ ita inter se differre arbitrantur, ut in notatione alicuius natura certis signis, quasi notis quibusdam describatur, in sermocinatione ac conformatione oratio ad dignitatem accõmodata, eloquenti uel mutæ rei attribuatur. Nos totũ hoc genus conformationem appellamus, & grauitati attribuimus. Neque enim uno atque simplici genere constat, neq; eisdem semper conficitur, sed pro natura rerũ alijs atque alijs componi solet. Altera est, qua & si eius qui dicit qualisnam animus sit ferè † perspicitur, simplicioribus tamen constat formis, quas quatuor esse putamus, Tenuitatem, iucunditatem, acuitatem, & modestum sermonem. Nam iracundæ orationis, superbæ, timidæ, ac huiusmodi, compositionem considerare, quum multis id conficiatur formis, ad grauitatẽ, ut diximus, pertinet. Tenuitas est infimus quidam, ac ita minutus sermo, ut puerorũ potius quàm uirorum esse uideatur: eius sententiæ sunt puris cõmuniores, & inferiores, & ipse puræ, non tamen omnes, sed humiliores. Nam tenues omnes puras dicere possumus, nõ ecõtra. Exceditur enim à puritate tenuitas, quare tenues sententias esse placet, quæ quum ualde puræ sint, puerorum ferè uidentur & mulierum, item agricolarum, pastorũ, & omnino indoctorum & rusticorum hominum, quales sunt omnes ferè, quas in Bucolicis Vergilius occupat: his

Confor- matio.

† percipitur

Formæ moratæ orationis.

Tenuitas.

his probi oratores raro, poëtæ nonnunquam, & maxime comici utuntur. Nam quum puellis, adolescentibus, alijsq; huiusmodi, qui procul ab omni malicia semoti sunt, sermonem attribuũt, has effugere, si bene dicere uolunt, sententias nequaq̃ possunt: orator autem uitabit, nisi ei personæ orationem attribuat, cui tenuitas cõueniret. Sunt etiam sentẽtiæ, quibus tenuis res huiusmodi continetur, & in priuatis præsertim causis adhiberi possunt. Quare etsi rarius quàm cæteræ, tamen adhibendæ nonnunq̃. Item quæ quasi ad conformationem ex arboribus uel brutis accipiũtur. Item si quis non ratione, sed iureiurando quicq̃ confirmet, maxime si in enumeratione deorũ occupatus est, uel parua de re iusiurandũ affert. Similiter si auditores per deos quippiã suscipere, aut abijcere hortatur. Neminem autem hanc sententiam de nobis habere uolumus, ut nos putet omnem sententiam, qua iusiurandum comprehendatur, tenuem arbitrari, sed eam quæ quum nihil aliud nisi iusiurandũ cõtineat, simplicitatem quandã dicẽtis ostendit, quòd huic rei potius quàm rationi confidit. Quare huiusmodi sententiæ commiserationibus accommodari possunt: neque enim aptius ad commiserationem simplicitate facile inuenies. Id iusiurandum, quo non iuramus solum, sed probamus, contentioni etiam conueuit, ut illud Demosthenicum, Non per eos maiores, qui in Marathonijs campis pro tota Græcia periculũ subierunt. Nam quum exemplo confirmare uellet, quòd

non ignauia confici Athenienſium ciuitas, ſed libertatem totius Græciæ tutari ſolita eſſet, exemplo, iuramenti quoque uim methodo addidit: quare non tenuis, ſed ſublimis ac ſplendida ſibi oratio effecta eſt. Sed de ſententijs ſatis. Nam ex his ſi quæ aliæ ſunt, facile intelligentur. Methodus eadem quæ puri ſermonis. Item ſi nemine cogente, neque interrogante, quum opus eſſe nõ uideatur, aliquid dicimus. Item ſi quis ad minutiora deſcendat, atque in his ipſis magis commoretur quàm res deſiderat. Nã qui hoc genus eligit, ei non tantũ ſufficit, quantũ ad rem perſpiciendã uſus eſt, ſed orationem deprimere quibuſcunq; modis poteſt, neceſſe eſt. Facit autem hoc maxime eorum expoſitio, quæ minutiſsima in re ſunt. Itẽ ſubita rerum explicatio, uel quaſi ex improuiſo ad quicquàm reſpondere, quod Comici factitant. Quum ſimplicitatẽ diſsimulet, tenuis methodi eſt: quibus rebus efficitur, ut grauiores etiã ſententiæ, quum non apparato ſermone, ſed demiſſo ualde ac ſimplici exprimuntur, ad tenuitatem tranſire uideantur uerba pura & acuta, de quibus paulo pòſt dicetur. Schemata & membra puri ſermonis, ſimiliter collocationes, quarũ magis tenues, quæ magis diſſolutæ ſunt. Clauſulam tenuem impẽdulam dicimus. Nam & ſi grandis eſt, tamen huic generi multo accommodatior eſt quàm pendula. Nam quum pendula ornatior ſit, præparati ſermonis, qui procul à tenuitate abeſt, propria eſt. Nũc quoniam iucunda oratio, lepoſq; dicẽdi nihil

aliud

aliud est, nisi tenuitatis intensio atq; incrementũ, primo de ipsa, deinde de acri et acuto genere dicendũ. Iucundæ sentẽtiæ sunt fabulosæ omnes, deinde historicæ omnes, quæ fabulis cõiunctiores sunt, ut de bello Troiano. Tertio quæ & si fabulosæ non uideantur, tamen nõ planè quis fidẽ eis attribuerit, ut multæ Herodoti. Ad hæc quæcũq; sensui sunt iucunda, utputa uisui, odoratui, gustui, tactui, si minutim oratione explicantur, suauitate etiã fabulas excedũt. Verũ, quoniã eorũ quæ sensu percipiũtur nonnulla honesta, multa turpia sunt: turpia, si aperte dicantur offendunt magis, nisi quis apud scurriles homines, quibus eiusmodi res non modo dicere aperte, sed facere pudori non est, sermonẽ haberet. Quare quæcũq; turpia sunt, si turpitudinẽ tegunt, non modo non admittunt iucunditatẽ, dum facile intelligantur, sed aliquid etiam insuper deliciarum, quoniam honestius dicuntur, sibi adducitur. Res autem turpis quatuor modis maxime honestius efferri potest, aut permutatione, quæ oratio est aliud uerbis, aliud sententia demonstrans, Vt Vergilius,

Turpia quibus modis honeste proferantur.

Et summo ulularunt uertice nymphæ.

Et in Georgicis,

Hoc faciunt nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali aruo & sulcos oblimet inertes,
Sed rapiat sitiens Venerem interiusq; recondat.

Aut si pro nomine proprio eius rei, quam exponere uolumus, aliud quod uel similitudine, uel cognatione

aliqua clare trāsferri poßit, accipimus, quod genus, ut iam uulgo dicitur, coire, coitio & coitus. Nam *etsi huiusmodi uerba longa iam consuetudine ab honestate prope recedere uideantur, non afferunt tamen aliquam huiusmodi turpitudinem, qualē uerbum illud pro quo ponuntur.* Huic modo motus omnes, *qbus quasi de propinquo uerba trahūtur, conueniūt.* Nam & Liberi *patris plenum, & res Venereas dicimus, et* Venerem *ipsam pro re Venerea ponimus, quæ intellectionis sunt: quod & trāslationibus, abusionibusq́; fieri posse, nemo dubitat.* Aut ambiguo, ut Cicero *de responsis aruspicum,* Quis *minus unquam pepercit hostiū castris, quàm ille omnibus sui corporis partibus? quis unquā nepos tā libere est cū scortis, quàm hic cum sororibus uolutatus? quæ nauis in publico flumine tā uulgata omnibus, quàm istius ætas fuit?* Quartus *modus est, quum neq; allegorice, neq; translatione uerbi, nec ambiguo res exprimitur, sed aut ab antecedentibus, aut à consequentibus, aut ab utrisque, aut à re, quæ agere aut pati natura soleat, uel quæ pacto aliquo ad gestionem negotij pertineat, colligitur.* Qualia *sunt dare operam liberis, celebrare nuptias, Speluncā* Dido *dux &* Troianus *eandem* Deueniunt. Et Cicero, Clodiū *mulierem sæpius inter uiros fuisse dicit, & an † ex suorum cubiculo egressus pudorem, pudicitiámque defendat. Sed de his satis.* Non *enim ad propositum nostrum omnino nunc pertinet, honesti sermonis metho*

seruorum cubiculo iucunditas.

thodũ prosequi, sed iucundi sententias aperire, quē, quoniam ab honestate non separamus, hæc interponere non alienũ fuit. Quæ ergo sensibus iucunda sũt, ea relatu quoque suauia, sed rerum turpitudo ubiq; oratione tegenda, ita ut res intelligatur, obscœnitas uerborũ uitetur: apertißimis etiam & quàm proprijs uerbis ille explicentur, quæ obscœnitate carent, ut ferè sunt omnes, quæ uisu, auditu, odoratuq; percipiuntur, ut si quis rosarij pulchritudinem, ortorum complantationem, sonorum harmoniam describat. His omnibus illas adijcimus, quibus amores continentur, quas si ut poëtæ faciunt clare confingimus, iucunditas duplex acquiretur. Item eas quas & tenues uehementer putamus, quæ aut quum ad homines pertineant, ad expertia rationis animalia, uel inanimas res traducuntur: aut quum brutorum sint, insensatis attribuuntur. Vt, & pontē indignatus Araxes. Et in Georgicis,

Ipsa suas mirantur Gargara messes. Et in Aeneide, Questuq; cruentus, Atque imploranti similis, tectum omne repleuit. Postremo omnes quibus unusquisq; afficitur, ut turpißimæ lenonibus, quibus luxuriosi offenduntur, temperatis, & aliæ alijs iucundæ sunt. Quo in genere in maiores quoque nostros laudes ponimus, quas & in ciuili oratione sæpius adhibemus. In nos quoque ipsos nisi adulatoria oratio uideatur, iucunda est: quo in genere illud mihi iucundius uideri solet, quòd teneræ ætatis honestam habet

com

commemorationem. Nam præclarißimarum quidem & secundarũ rerum expositio non magis delectat, q̃ aduersarũ, præsertim si magno animo pertulimus, recordatio. Quod poëta his uerbis ostendit, Forsan & hæc olim meminisse iuuabit. Quæ omnia nõ sua sponte, sed affectione quadã hominum iucunda putamus. Methodus pura & tenuis, uerba similiter puri sermonis & tenuis. Maxime autem si quæ poëtis magis conueniunt, nisi pondus afferant, & comica, cedo, dic sodes, lubet, iucundus, & quæ huiusmodi sunt. Qua ratione non ab re facere mihi uidentur, qui quum iucunde dicere uelint, uersus nonnunq̃ ex aliquo probo poëta sumptos interponunt, quànuis liceat etiam cõpositionis nostræ uersum inijcere: hoc tamen & raro faciendum censeo, & quum fit, ita locandũ, ut in unam compositionem orationis simul cum soluta accipiamur. Nam quæ seorsum & quasi per se dicuntur, non iucunditatem hanc, sed aliud quoddam genus efficiunt, propter quod asciscũtur. Item epitheta plurima, & benè accommodata, ut in rebus magnis grauitatẽ, ita in iucunditatis sentẽtijs haud paruas dicendi ueneres accumulant. Huius signum, quòd poëtæ, qui delectare maxime cupiunt illis abundant. Nam aliud genus uerborũ non facile inueniri contenderim, quod grauitate simul & suauitate iucundius epithetis fit, & quum neutra re careat, uarietate rerum fit, ut alteram magis efficiat.

Schema pulchritudinis. *Schemata pura, tenuia & pulchra omnia si tenuiore*

com

compositione sunt. Ad hæc comparia, similiter cadentia, similiter desinentia, agnominationes, circuli, disiunctiones, uarietas casuum, peruersio. Compar est quod habet in se membra orationis, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum, ut de prouincijs consularibus decernendis, A sententia dicenda amouebo, ad ulciscendi tempora reseruabo. Similiter cadens dicitur quum in eadem constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdē casibus efferuntur, ut in eodem, Amœnitas eũ credo locorũ, urbiũ pulchritudo, hominũ nationúmq; illarũ humanitas & lepos, uictoriæ cupiditas, finiũ imperij nostri propagatio retinet. Similiter cadens si in exitu primo, deinde initio continenter fit, orationē nimia iucunditate demittit. Quare Cicero hoc quoq; ut cætera uel grauioribus immiscet, uel aliquantulũ perturbat. Quæ res facit ut quũ occultius exornationes auditoris animum illabantur, & gratiã & uim suã retineant, & nullo artificio dici uideantur. Hic uero præter perturbationem, idem sibijpsi implicitũ miram attulit pulchritudinē. Similiter desinens dicitur, quum tametsi casus non insunt, uerbis tamen exitus similes sunt, ut in secundo in Catilinam, Sed q̃ multos fuisse putatis, qui quæ ego defenderē, non crederent? quàm multos etiam, qui defenderent? quàm multos etiã qui propter improbitatem fauerent? Peruersio est quæ festiuitatis gratia uerborũ ordinē perturbat, ut hac in re, qua de dicitur. Agnominatio est

Compar.

Similiter cadens.

Similiter desinens.

Peruersio.

Agnominatio.

quum

quum duo uel plura uerba eadem uel simillima uoce, dißimillima potestate in eadē oratione proferuntur. Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Veniam ad uos, si mihi senatus det ueniam. Quæ deli catiora ideo sunt, quoniā circuli etiā speciē præ se fe rūt. Idē fit quū agnominatio similiter cadētis, aut desinētis, aut cōuersionis faciē ostentat; hoc modo, Cur eam rē tā studiosè curas, quæ tibi multas dabit curas?

Simile sonantia. *Simile autē sonant uerba, cū uel cōmutatio uel additio, aut detractio, aut syllabæ, aut literæ uel literarum inuenitur, hoc modo, Lenones sicut leones uitandi sunt. Nauo non uano credendum est. Si uincias quos uincis, iniquus es: & in Philippicis, En cur magister eius ex aratore orator factus sit. In eisdem, nisi uictorem uicturum neminem. Hæc quatuor commisceantur nonnunquàm, & maiorem orationi leporem afferunt, ut pro Clu. Non enim nostri ingenij, uestri auxilij est iudices, huius innocentiæ, sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosa flamma, atque in communi incendio subuenire.*

Circulus. *Circulus est quum idem ipsum uerbum, à quo incepimus, in exitu collocamus, hoc schema & unum & multa membra complecti poterit. Differt à circulari agnominatione, eadem potestate & uoce. Circuli hoc sit exemplum, Tibi pater fur esset, si esset similis tibi.*

Casuum uarietas. *Casuum uarietas est quum idem nomen in diuersis casibus ponitur, conuenit cum agnominatione, similitudine uocis, & differt potestate. Hæc uarietas tum maxime decorum facit sermonem*

monem, quum in principijs membrorum ponitur, & quum diuersitatem casuum, tum generũ habet. Quòd si non per membra, sed per commata una orationis constructione conficitur, celeritatem magis efficit, quàmuis et iucunditate non careat, ut pro L. Flacco, Nisi forte quæ res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta iaciantur iudices non uidetis. Et pro Plan. Qui enim status, quod discrimen, quæ fuerit in rempub. tempestas, illa quis nescit? Cui & acrimoniæ aliquid interrogationis spiritu adiectũ est. Hæc in grãdiore oratione ita pulchritudini ferè accedunt, ut quæ pulchritudinis sunt, si extenuentur, lepores inueniãtur, facilius tamen quæ sponte sua grandia sunt demiseris quàm tenuia extuleris. Locatio pulchra (neque enim longe à uersu) dulcis & delicati sermonis compositionem esse oportet. Conueniunt autem ipsi magis dignitatis pedes, similiter & clausula impendula. Hæc forma in dicendo rarius fastigij tollendi gratia interserenda uidetur. Nam ut quæ magna & pulchra sunt, diu placere poßunt, sic compta omnia ac perpolita placent quidem si rarò interponuntur, fastidium uerò generant & oratori adimunt fidem, si quis eis crebrò utatur. Quoniam acutum genus tenui sermoni opponimus, et moratæ orationi subijci putamus, de ipso nunc dicere tempus esse uidetur: Acutum igitur appellamus, quod altius quid ac profundius præ se ferre uidetur. Huius sententiæ tenuitati sunt oppositæ, ut quæ neque fabulosæ sunt, neque se Acuitas.

stiuitatis

stiuitatis causa, quæ sensu iucunda sunt, describunt, sed profundiores quædam & uarium sensum sic efferentes, ut aliud ferè uerbis, aliud re complectantur. Methodus est qua altiores sententias planius, & cōmunius proferimus, humiles & abiectas ita pronūciamus, ut altiores uideantur uerbis: hoc in genere contrarium ferè quid atq; in cæteris generibus accidit. Nam in alijs sic à rebus semota sunt, ut omnia omnibus accommodari poßint. Nemo enim ambigit claras, uerbi gratia, sententias grandibus uerbis, & è contra explicari posse, quod usu cæteris quoque contingere solet. Verum hic dictio huiusmodi est, ut si à sententia huius generis separatur, acuta remanere non poßit. Quare non facile confirmare ausim, sententiá ne an dictio dicendi sit, neque tamen hæc res plurimum me solicitat. Siue enim sententia sit siue dictio, parum ad dicendum interest, dummodo quo pacto ea utendum sit, pateat. Modus acuitatis primus *Primum ergo modum acuti uerbi putamus, quum in aliam significationem quàm consuetudine usurpatum sit, uerbum accipiatur, quæ tamen non minus propria, si quis uim ac potestatem uocabuli penitus inspiciat, uideri poßit: ut apud Salustium deorum supplicia. Item si quis coitum pro conuentu diceret, & sufferre pro subuehere, cæterisq; huiusmodi latius q̄ consuetudo ferat, utatur.*

Secundus. *Alterum modum dicimus, qui abusione fit, ut si quis inexpugnabilē dicat uirtutem, quod genus parum ad acuitatem accedere nobis uidetur. Verum quoniā Hermogenes*

mogenes uetustißimos huiusmodi artificij præceptores ita existimasse asserit, uetustatis autoritate fracti non repugnamus. Tertium modū ponimus, quū uerbo aliquo ꝓpriè usi, eodē ipso in eadem oratione per trāslationē utimur. Hūc modū in eo à trāslatione separamus, q, translatio p se posita, duritiē omnē effugere debeat. Hoc si quis solo abutatur, ænigmaticè penè loqui existimabitur. Ea ergo translatio, quæ nimis aspera atq; dura esset, nisi prius ꝓprie diceretur acuitatē reddit, hoc modo, Non ego, uiuát ne an mortuus sit Philippus, quærito, sed uiuát ne an mortua sit Atheniensiū magnanimitas, id maxime curo. Quartū modū existimamus quū multis trāslationibus oratio cōposita est. Cuius orationis illa maxima uirtus est, q, multitudine translationū clarescat, hoc modo, Quum canes fungātur officio luporū, cuinā præsidio pecuaria credemus? Nā hic etsi ænigma quoddā totū uidetur, tamen si unum uel alterum accipias, nunquàm quid sibi uelit intelliges: si totum simul consideres, planius fiet. Quod quoniam omni allegoriæ accidere uidetur, eam quoque huius esse generis non recusandum. Quintum modum arbitramur quum post commodam translationem, quæ per se incommoda esset ac durior, ita infertur, ut priore molliatur, ut illud, Corinthum patres nostri totius Græciæ lumen extinctum esse uoluerunt. Verum hec sufficiat. Nam ex his cætera quoque, si quæ sunt, facile, si quis diligenter quærit, inuenientur. Illud admonendum,

Tertius.

Quartus.

Quintus.

non

non translationem solum, sed omnes motus huic generi subministrare uerba posse. Quare his modis in cæteris quoque tropis, si quid inuenitur, quod ratio fieri posse ostendit, inuestigandum. Exornationes *huius generis sunt, quæ cum præmeditationẽ ostentent, subtilioris mentis indicium faciunt, ut agnominatio: non tamen omnis, sed quæ quod dicimus efficit, ut si quis cito recessurus debitori diceret, eam pecuniam fac habeam ante quàm abeam: & ex amante amentem esse effectum hominem, & lenones uerbis prius ut pollicearis placidos, pollicitus postquàm sis leones inexorabiles esse.* At *hæc quidem ita se habent, cætera nobis pura in acuto genere adhibebuntur.* Modestum *dicendi genus est morata oratio, in qua humanitas eius qui dicit, intantum apparet, ut uel minoris & se & sua quàm oporteat, uel maioris aduersarium & rem eius, quàm sit, facere uideatur.* Eius *sententiæ sunt, si ostendimus maioris accusare potuisse criminis, sed noluisse: aut si defendimus, nos causam dicere, quum agere potuissemus: si unum de multis se dicit orator, quum tamen egregius sit: si pluris facimus aduersariũ, q̃ sit: si ostendimus coactos à necessarijs ac familiaribus in iudicio adesse: aut si accusamus, iniurijs impulsos aduersariorum, uel inuitos accusare.* Ad *hæc si quis neminem unquàm læsisse, aut accusasse ostendit, nunc coactum uenire in defensionem proborum contra improbos, qđ Cicero in* Verrem *ita facit, ut unius*

Modestũ dicẽdi genus.

unius Verris accusationem, iuris, totiúsque prouinciæ Siciliæ defensionem esse confirmet. Præterea si quis se non ita eloquentem, quàm sit: neq; eius in dicendo usus ostendit, ut causæ sufficere ualeat: & omnino quandocunque, ut diffiniendo diximus, sponte se aliquis minoris, q̃ dignitas sua postulat, facere uidetur. Methodus modesti sermonis est, humilem de se sententiam absq; dubitatione proferre: quæ ad laudem sui pertineant, dubitationi immiscere, uel per diminutionem dicere. Econuerso fit si ad aduersarios sententia pertinet, nam si quid boni de ipsis dicitur, non ambigendo, augetur: sin mali aliquid ostenditur, dubitatione deprimitur. Permißio etiã quæ fit, quũ dicendo ostendimus nos aliquã rem alterius potestati concedere, ab hoc genere aliena nõ est. Verba pura & tenuia, & quæ aut rem singularẽ pareuo potestatis ambitu, non satis exprimere posse uidentur, aut rem minorem insigni appellatione in maius efferunt. Schemata sunt quæ per occupationem inducuntur, quã tripliciter fieri arbitramur: aut enim uere ut diximus multa sponte prætermittimus, quã prætermißionem nominamus, ut illud, Quorum ego nihil dico nunc patres conscripti, hominem ipsum relinquo, de prouincia disputabo: aut quũ dicimus sponte præterire quum maxime dicimus, quod sola præmonitione modestiam ostendit, aut absque præmonitione in occupationem incidimus, ut pro Plan. Nullus erit tam immemor meorum, non dicam in bonos me-

Permißio.

ritorum, sed bonorũ in me. Hac ita uti nonnunquàm Cicero inuenitur, ut quæ maiorem uim habent, ea omittere dißimulet: quod quum facit, amplius ferè quod omittit effert, q̃ quod dicit. Qui modus assentire auditorẽ uehementer cogit, ut de prouincijs cõsularibus, Mitto q; eas ita partas habent hi qui nũc obtinent, ut non antè attigerint, q̃ hunc ordinẽ condemnarint, quàm autoritatem nostrã ex ciuitate exterminarint, quàm fidem publicã, quàm perpetuã populi Ro. salutem, quàm me ac meos omnes fœdißime crudelißimeq; uexarint. Omnia illa domestica atque urbana mitto, quæ tanta sunt, ut nunq̃ Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantũ illi effecerint. Ad ipsas uenio prouincias. Huiusmodi occupatio sub huius generis specie aliud quid conficit, cætera pura ac tenuia debent esse. Inter alias dicendi formas ac genera ueritatẽ maxime ad persuadendũ oratori necessariã ducimus. Nã nescio si quid aliud magis, ut assentiat cogat auditorem, q̃ ita dicere, ut quod dicis, id sentire uideare. Neq; enim fidem unq̃ alteri faciet qui sibi non credit, neq; affectũ in auditoris animũ inducet, qui ab eo remotus est: quod accidit, si recta ex animi sententia dicere non uideris. Veritas igitur est qua cõficitur, ut quod auditori persuadere coneris, id tibi prius persuasum esse uideatur: quod etsi pronunciatione maxime consequimur, tamen & ea dicendi forma plurimum iuuat, cui ueritati nomen est, de qua nũc dicamus. Veritati

Veritas.

quæ

quæ cõpositione orationis erumpit, nullã sententiam attribuimus. Cunctas enim ita componi debere arbitramur, ut fictæ non uideantur, q̃uis modestæ ac tenues, ueræ orationi magis, quàm cæteræ conueniũt. Cunctas ergo ei supponimus, quibus fides fieri possit, quæ non elocutionis, ut reliquorũ sententiæ generũ, sed inuentionis præceptione & excogitari & accommodari causæ solent. Methodus uero quàmuis infinitis penè modis contineatur (nam ut natura rerũ petit, ita orationem flectere oportet, quod grauitatis est) tamen unũ illud præcipuũ, quum affectionẽ animi nullo præsignificaueris uerbo, subitò in monitionem, & quidẽ † signatis uerbis incidere. Nihil enim magis ex animo rem dici ostendit, maxime quum quæ ad affectus pertinent exponuntur, quàm ita repentè non præparatis auditoribus rẽ aggredi, ut erumpere potius q̃ uenire uideatur oratio. Natura enim ita cõparatũ est, ut si dolemus, si admiramur, si optamus, si iuramus, si moleste ferimus, si timemus, si tristamur, si nos miseret, si gaudemus, si irascimur, si speramus, si desperamus, si obiurgamus, aut obiurgamur, alijsq; huiusmodi prius ex affectione erũpamus, q̃ cur afficiamur ostendamus. Nã uerè motus cur motus sit, etiam si interrogetur, non facile respondet. Præterea si quo confidimus, aut diffidimus, si in aliã rem iudicẽ auertimus, si hortamur, si deprecamur, si incitamus, si exuscitamus, si interrogamus, si refellimus, si occurrimus, si consolamur, si mitigamus, in

Veritatis sententia. · Methodus. · insignitis

omnibus his ea oratio uerior, quæ ab eo ipso incipit, quod uolumus. Neq; nego præparationibus, & de longe molitionibus & dißimulationibus, nõnunq̃ ueri uveritati *tatis speciem apparere simul, sed quod † grauitati attribuo, id oratoris relinquo iudicio: quod natura huius formæ petit, id doceo: hac huius generis metho do poëta maximus quum ubicunq; opus sit, commodis sime utatur,, in secundo etiam docuit,* Ille *nihil nec me quærentem uana moratur, Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,* Heu *fuge nate dea, teq́; his, ait, eripe flammis. Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troia.* Et *in quarto diuinitus ab affectio- ne incipit,* Per *sidera testor, per superos, atque hoc cæli spirabile lumen* Tollite *me* Teucri. *Quid illud?* Dißimulare *etiam sperasti perfide tantum* Posse *ne- fas, tacitusq́; mea discedere terra?* Nónne *ita erum- pit, ut quum artificiosißime dicatur, natura non ar- te effluere uideatur? Sed ut hæc aliena ab oratori- bus non putentur, à* Cicerone *quoque, quod dicimus, factitatum ostendamus, pro* Milone *ergo quum di- ceret,* Vtinam P. *Clodius non modo uiueret, sed etiã pro consule dictator esset, quasi id* Milo *sibi negas set, admiratione subitò exclamat,* O *dij immortales, fortem & à uobis iudices conseruandum uirum, mi nime minime, inquit, immo pœnas debitas ille luerit, nos subeamus, si ita necesse est non debitas.* Hoc *si præparas, aut conuertis, uim quoque suam omnino euertis.* Pro *eodem, q̃ suæ confidit causæ, ostendit,*

Ne

Negant intueri lucẽ fas esse ei qui à se hominẽ occisum fateatur: in qua tandẽ urbe hæc homines stultißimi disputant? nẽpe in ea &c. Verũ omni in re *& qui simus, & quid dicimus, & ubi dicimus*, cõsiderandũ. Vehemens affectus quod diximus postulat, mitis fortasse aliud. Hæc etiã rerũ pondere uariari possunt, ut illud pro eodẽ, Vtinã dij immortales fecissent (pace tua patria dixerim: metuo enim ne scelerate dicã in te quod pro Milone dicã pie) Vtinam P. Clodius non modo uiueret, sed etiam pro consule dictator esset, ante q̃ hoc spectaculũ uiderem. Nam & ab affectu incipit, & quod interponit mirabilis grauitatis est. Motione enim animi impulsus, quod contra patriã putat, id optat: & charitate patriæ timere ostendit, ne scelerate exoptet, & simul ex his illud erũpit, gaudendũ, eum occisum quẽ uiuere scelus esset. Præter hæc ueritatem maxime conficit obiectionibus sine præparatione respõdere, uel prius soluere q̃ obijcias, uel obiectioni sic respõdere, ut à solutione quid obiectũ sit, aut obijci posset, intelligatur. Pro Milone, At ualuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor iniuriæ, punitor doloris sui. Quid si hæc nõ dico maiora fuerũt in Clodio q̃ in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? Quid uultis amplius? Obiectiones etiã aduersariorum nudas breuiter ponere cũ derisione, quũ infirmæ uidentur, ueritatis est. Vergilius in quarto, Nũc augur Apollo, Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso,

 Inter

Interpres diuûm fert horrida iussa per auras.

Hæc etiã celeritatis sunt, sed uelociter & expedite dicere, ueritatis imaginẽ reddit. Ad hæc si quis orationis contextum perturbat, quod maxime, quum ira se cõmotos ostendere uolunt, factitant. Magis enim ira alijs affectibus perturbare animum uidetur. Sed quum nos animi perturbationem quæcunq; sit, uehementiorem uideri uolumus, orationem quoq; turbabimus, nec id unica ratione faciemus, sed ex natura rerum aliter atq; aliter orationem non recte cõponemus. Verum in omnibus, ne quod uolumus oratione præsignificetur, cauendũ. His addatur quũ nos oblitos ferè rei alicuius ostendimus, quod multis modis fieri solet. Aut enim quũ aliud iam inceperimus, quasi subitò nobis quod dicendũ erat occurrerit, ad illud redimus, ut ad Herenniũ. Nunc *ne nimiũ longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: Sed si te unũ illud monuerimus, artem sine aßiduitate dicẽdi non multum iuuare.* Hoc & *magnitudinẽ rei ostendit, quæ ad se nos uel oblitos retrahat, aut quũ loci cuiusdam, in quo nimiũ cõmorati sumus, finẽ ita faciamus, ut nos sentire aperiamus, impetu dicẽdi, multitudine uerborũ peccaße, & ulterius q̃ oporteat elatos esse, ut ad pontifices,* Intelligo *pontifices me plura extra causam dixiße, q̃ aut opinio tulerit, aut uoluntas mea, sed quum me purgatũ uobis esse cuperem, tum etiam uestra in me attente audiendo benignitas prouexit orationem meam, sed hæc cõpensabo*

Cicero ad põtifices.

ſabo breuitate eius orationis &c. Aut quũ oſtendimus perturbatũ nobis dicendi ordinem, ut quod iam dictum eſſe oportuit, nunc demum in mentẽ ueniat. Sed de methodo ſatis, propter quam à grauitate niſi & uerba & ſchemata concurrerent, ueritatem non ſeparaſſemus. Nam quum grauitas, in methodo tota conſiſtat, quod alijs quoq; fieri poſſe uidetur, forma unica putanda eſt, quàmuis multo maiorẽ cũ grauitate ueritas, quàm cæteræ ſimilitudinẽ habeat. Verba non ſimplicia quædã ſunt, ſed pro uarietate rerũ diuerſa: in ira, aſperiora & acriora, & quæ à nobis ipſis ficta uideantur in aduerſarium, ſunt: in cõmiſerationibus pura & tenuis dictio non parũ ualet, quare iudicio oratoris relinquendus totus hic locus uidetur. Schemata ſunt, quæ uere ex animo dici uidentur, quæ ut dictio, uarietate rerũ cõmutantur, quod hic dictum per omnes formas intelligendum. Nulla enim forma, niſi res poſtulat loco dicitur. Ira igitur cõmoti, aſperitatis et acrimoniæ ſchematis utẽtur, ut ſunt cõuerſiones, & hæ maxime, quæ cũ interrogatione proferuntur. Habet enim interrogatio breuis quiddam, quo redarguat & reprehẽdat, quare uerum ac quaſi animatum orationis genus conficit. Præterea quæcunq; fidentiam oratoris oſtendũt, ut repetitiones, conduplicationes eiuſdem rei, uarijs uerbis repetitio, ut pro Milone, Vos, uos appello fortißimi uiri, qui multum pro repub. ſanguinem effudiſtis. Vos in uiri & in ciuis inuicti appello

Veritatis uerba.

Schemata.

periculo centuriones, uosq; milites, uobis non modo inspectantibus, sed etiã armatis, & huic iudicio præsidentibus. Hæc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, proijcietur? Item demonstratio, ut ad pontifices, Hic tuis P. Lentule, quum tu nihil dies & noctes, nisi de salute mea cogitares, consilijs omnibus interfuit. Hic tibi grauißimus autor ad instituendum. Dubitatio subito illata, ut pro Au. Cecin. An certius quicquam obijci potest, quàm quòd is, cui obijcitur, ne nutu quidem infirmare conatur? Nam quæ præmonita est & quieta, acuta magis & mordax, ut pro eodem, De eo dubito nunc, quomodo aut loquar aut taceam, quum ipse hoc de se iuratus prædicet. Ad hæc adiudicatio, præcisio, & correctio. Fit autem præcisio, quũ quod dicere incepimus, quasi subitò uel pondere uel turpitudine rei cõmoti reticemus, hoc pacto, Hunc tu modestũ putas, qui nuper alienæ domi. Correctio est quæ tollit id, quod dictũ est, & pro eo id quod magis idoneũ uidetur reponit, ut pro P. Sex. Illo ipso inquam die, die dico? immo hora, atq; etiam puncto temporis eodẽ. Et pro M. Cælio, Cum istius mulieris uiro, fratre uolui dicere. Quàmuis inter illam & hanc illud interſit, q, ibi ueritas quasi lapsos nos retrahit, hic primo impetu ad se adducit. Quare ibi ueritas, hic honestas corrigit, sed hoc ultimũ, quũ ueritate non careat, etiã acerbũ est. Conuersiones quoq; & † uocationes alienæ nõ sunt, quæ fiunt, quũ ad considerari

Uocationes

randũ quicq̃ aut respondendũ ad id quenquã ꝓuoca mus, quod eum maxime lædat. Membra ut breuiora in uehementioribus affectibus, ita longiora in nutibus animatæ orationi mihi conuenire uidentur. Collocatio, numerus, & clausula asperiora sunt, nimiam iucunditatem non teneant. Nam quæ compta nimis sunt, & præmeditata uidentur, & minus habent uirium: quorum alterum ficte dicere, alteram infirmam habere causam, suspicionem affert, quare si quæ accipienda uidentur schemata, nimis exornant, methodo ornatum inde tollemus, uim relinquemus: ita tamen ut neque fœda uideantur, & nimiam expolitionem effugiant. Qua ratione Ciceronem credimus in superiore exemplo postremis duobus mẽbris repetitionis pulchritudinem ademisse, uim nõ diminuiße. Sed de animato sermone satis: neque enim ferè plura dici possunt, nisi qs totã grauitatis methodũ aperire uellet. Membra.

DE OBIVRGATIONE.

Nunc de obiurgatione, quam ei adiungimus, breuiter dicamus, ne qd' huius facultatis elemẽtũ nobis prætermittatur: hanc græcè βαρύτητα uocamus, quare si quis Græcos imitari uellet, onerosum sermonem appellet. Eius *sententiæ sunt exprobrationes omnes, ut quum sua quis in aliquem merita ostentet, nihil omnino uel parum ab eo recepisse commemoret, uel etiam supplicium pro meritis perpessum ostendat. Cuius simile est, quum in concionibus malos diligi, cruciari bonos ostẽdimus, qui de rep. bene meri*

meriti sunt. Præterea ironicæ omnes sententiæ onerosi generis sunt, quàmuis ironicam methodum magis q̃ sententiam dixerim, quæ multo onerosior est quum in maiores dicitur. Hic onerosus sermo in nonnullis figuratis quæstionibus semper penè cõmodissimus est. Multa enim plerunq; ironice in figuratis dicuntur, ac maxime quũ de repub. bene meriti uiri, quoniã apertè non suadent, q bene sentiunt figuratam causam suscipiunt, quod ut planius fiat, exemplo declaretur, Post exactum Xerxem, & tam pulcherrima circa Salamina trophæa, quidam apud Athenienses de uendendis nauibus, ut ea pecunia mœnia urbis restaurarentur, legem ferunt. Themistocles contradicit, & uincitur. Postea consultò se de instruendis nauibus male admonuisse apud Areopagitas indicat, eius rei capitalis erat pœna. Multa hic onerosè per ironiam dici possunt, Nullam fuisse utilitatẽ nauiũ, non bene consilio suo, nauali bello remp. gestam: eos qui nunc populo persuaserunt naues uendendas, solos reip. salutẽ adduxisse, solos quod ciuitati confert & sensisse & sentire. Idcirco citius atrociúsq; suo etiam iudicio puniendum uideri, quòd ipse solus quod inutile fore uidebat, Naues instruendas, urbem derelinquendam persuasisset, quorũ utrũq; nequaq̃ faciendũ fuit. Pedestri enim exercitu uictum, exactumq; Xerxem fuisse, pedestri pugna liberatam Græciam, nunquàm sibi neq; regem ausurum bellũ inferre, neq; quenq̃ Græcorum non obsecuturum, si nauibus amissis urbẽ colant,

colant, Naualia bella, mare, huiusmodi labores cæteris concedant. Has sententias, si quis etiam per se cõsideraret, non dubitabit βαρύτητος esse: quòd si derisionis spiritu profert, clarior grauedo fiat, necesse est. Methodus, dubitationem interrogationi commiscere, quod complexionibus commodißime fit, & de re simplici, quæ manifesta & clara sit, interrogare: ut, ést ne dies? Verba, & quæ sequuntur, moderatæ orationi, ac ueræ grauedini conueniunt. Verum quoniam ita breuiter de cæteris dicendi formis præceptum est, ut ex his multo plura maioráque pateant, nunc tempus uidetur de grauitate pauca disserere. Grauitas δεινότης.

DE GRAVITATE.

GRauitatem in duas partes diuidimus, quarum unam re ac uere grauitatem, alteram uerbo solum appellamus. Prima est, qua oratoris iudicio, personis, rebus, causis, locis, temporibus oratio accommodatur, quam non singularem quandam ideam siue dicendi formam esse arbitramur, uerum cuncta quæ in hac parte præcipiuntur, ita complecti putamus, ut idem sit grauem oratorẽ, & omni laude accumulatũ appellare. Verbo grauitatẽ nominamus, in qua sentẽtijs, uerbis, cæterisq; qbus oratio cõficitur sic utimur, ut uulgo graues uideamur. De hac grauitate, quã et dicendi formã arbitramur, prius dicendũ est, sed breuiter, deinde ad illã uerã, qua tota eloquẽtia cõtinetur, reuertemur. Triplicẽ ergo hãc esse cẽsemus. Nã quũ sentẽtijs, et uerbis, cæterisq; cõstet, ita cõficitur, ut Grauitatis diuisio.

au

aut grauis & sit et uideatur, aut sit quidem, minime tamen uideatur: aut quis grauis non sit, uideatur tamen: quæ nec grauis est, neque uidetur, præceptione nostra non indiget: quæ solum uidetur, uerbis maximè: quæ solum est, methodo solum: tertia omnibus conficitur. Cuius *sententiæ sunt subtiles, mirabiles, altæ, acutæ, ac omnino huiusmodi, ut non à quouis, sed à prudentißimis tantum excogitari posse credantur, ut pro Cluentio, Sed tu Acci consideres censeo diligēter, utrum censorium iudicium graue uelis esse, an* Egnatij: *si* Egnatij, *leue est quod censores de cæteris subscripserunt: ipsum enim* Cn. Egnatiū, *quē tu grauem esse uis, ex senatu eiecerunt. Sin autem censoriū hunc* Egnatium, *quem pater censoria subscriptione exhæredabat, censores in senatu, quum patrem eiecerunt, retinuerunt. &* pro Plan. *Quanquàm dißimilis pecuniæ debitio & gratiæ, et quæ sequuntur. Hæc enim subtiliora sunt, quàm quisquàm uulgo excogitare poßit. Multa huiusmodi in* Cicerone *inuenies. Verum non solum has, sed etiam omnis grandis orationis sententias huic generi conuenire putamus.* Methodus *sententijs idonea, ea uidelicet, qua non omnes uulgo utamur, & omnis grandiloqua.* Verba *noua, grandia, uehementia, aspera, durius trāslata, quæ tamen naturam rerum non nimis excedant, minus usitata, nec omnino insolita, membra, schemata, collatio, clausula, numerus, maiora & ampliora, quæ dignitati, splendori, uigori, & circunductioni conueniunt.*

unt. Proprium uerò huius schema conuolutio & maxime interrogationis prolata spiritu, ut de Prouin. consularibus, Quæ enim homini in quo aliquid si nõ famæ pudor, at supplicij timor est, grauior pœna accidere potuit, quàm non credi literis his, quæ rem bene gestam in bello nunciarent? Grauitas, quæ solũ artificio comparatur, fiet, si quæ uehementiora sunt & acriora aut subtiliora, & altiora, ita dicuntur, ut tenuia quædam remissa, & supina esse uideantur: ita tamen, ut in huiusmodi oratione, maior quædam lateat uis, qua id quod orator intendit perficiatur. Quare non parui artificij est, neq; cuiusuis oratoris orationis & rerum uim ita demittere, ut communis uideatur, & quod maius ego iudico, communioribus etiam sententijs & uulgata orationis compositione id efficere, ut altius quiddam & grauius insit, quod auditorem moueat. Hoc genus non simplex est, sed uarium & multiplex. Necesse enim est secundũ uariã rerum naturã uarijs modis quod dictum est efficere, neque præceptis ita contineri potest, quemadmodũ superiora. Neq; enim à uera grauitate distat, si loco fit. Nam quum uera grauitas methodo quadã constet, qua quid cuiq; conueniat, quærimus, idearum dicendi methodos in hoc maxime ab illa differre arbitramur, quòd formam dicendi per se solam considerant. Sed de his aliàs. Grauitate autem, de qua dicimus, adeò multi delectati sunt, ut ubique eam insectentur, ut apud nos Lysias. Demosthenes uerò, quẽ

Grauitas artificialis.

M. Cice

Grauitate q̃ usi et q eã-dẽ uicißim ĩfectati sint

M. Cicero sequitur, ut uere grauis orator, certo iudicio ubi opus sit, hanc inserit. Verũ ut re qđ dicimus pateat, exemplum quoq; proponamus. Pro Clu. igitur Cicero quum lege rem suam absoluere uellet, ne uideretur minus rebus confidere, quòd ad legem confugiebat, fingit quàm grauiter, Cluentium rebus suis ita confidere, ut patrocinium legis non magni existimet, sed inuito eo ad legem accedere, quæ res tam sententia, quàm compositione communior uidetur: Imprimitur tamen auditori ea uis, ut existimet tam rebus solum, quàm lege reum defendi posse. Sed uerba sua scribantur, ut uideamus quàm graui utitur artificio, quum tamen communis & tenuis uideatur. Est enim quiddam, inquit, in hac causa, quod Cluentius ad se, aliquid qđ ego ad me putẽ pertinere. Hic putat sua interesse, se re ipsa & gesto negotio, nõ lege defendi. Ego nunc mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Actio uideri superatum esse.

Grauitas apparens.

Tertiũ huius formæ membrũ dicebamus, quum oratio grauis minime sit, sed appareat, quo genere probũ oratorẽ uti non licet, neq; id poneremus, nisi diuisionem perfecte complecti uellemus, quod etsi uerbis maxime constet, tamen et cætera cuiusmodi sint attingamus. Sententijs grauis uideberis, sed non eris, siquidem id consequi uelis, si acerbioribus q̃ tempori conueniant uteris, si ante q̃ rem probes, amplifices. Methodus allegorice ac obscure p ænigmata dicere, quũ res non flagitet. Verba ampla semper et magnifica

fica, aſpera, noua, priſca, duriter trãslata, inuſitata, et omnino grandiora q̃ res patitur. Similiter mẽbra collocationis, & cætera tumida quædã ac inflata, ut oratio turgeat, & ſpecie grauitatis facile fallat, quẽ dicẽdi modũ nec formã quidẽ appellamus. Veræ enĩ grauitati, hoc eſt, ipſi eloquentiæ oppoſita eſt. Verũ de formis generibúſq; dicẽdi ſimplicibus iã ſatis.

DE VERA GRAVITATE.

DE uera grauitate, cui etiam compoſitas attribuimus formas, nunc aliquid dicamus, non quòd tantam rem tánque diuinam præcipiendo aperire poſſe confidamus, uerum ut quid ſit hæc † oratoris grauitas percipiatur ut ſaltẽ unuſquiſque quid ſibi quærendum ſit intelligere poßit. Inter omnes philoſophiæ ſtudioſos clarißimum ſemper fuit, in cæteris liberalium ſtudiorum artibus, innumerabiles pene doctos homines extitiſſe, in hac uero dicendi facultate adeò perpaucos eſſe repertos ut uix tota Græcia uno, itidémque Italia gloriari iure poße uideatur. Id cur ita acciderit, inter peritos homines controuerſia eſt. Neque enim eloquentiæ minor opera, remiſſiúſq; ſtudium q̃ cæteris artibus conferebatur. Nullus philoſophorum hæc ſtudia contemnebat. Non aſpernabatur hæc dialecticus, amplectebantur ſophiſtæ, admirabantur medici, optimates uerò ciuitatum ac principes, in quibus ſumma florebant ingenia has humanitatis artes tanquàm ſuas colebant. Quare, quũ hæc orationis copia apud omnes plurimi fieret, non

† orationis

Quì factũ ut perpauci eloquentes.

non iniuria cum in cæteris reconditis omnino atque abditis naturæ disciplinæq; artibus multi essent instructi elegantissime, in his non perpauci, sed qui infra omnem numerum essēt, excellentiores fuere, dubitatum est: Inuentiq; sunt, qui id accidere dicerent, quoniam oratoria facultas exercitatione quadam temeraria, naturæq; acumine, nullis præceptis, nulla arte consisteret, quos tanquàm fatuos, quoniam rem manifestam tam preclarè negare auderent, omnes contempsere. Alij uero, quorum sententia pluris facta est, commoditatem orationis ac copiam sine artificio ne constare quidem putauerunt. Verum non ita paucis, nec tam angustis præceptorū terminis oratoriam rem contineri ut cætera, sed infinitam fermè huius facultatis et uariam, quā tractet materiam, existimarunt. Nam & historia omnis tam domestica q̃ peregrina, quoniam similitudine præteritorum uentura coniectentur, pernoscenda est, & ex media philosophia religio, pietas, moderatio, continentia, aliáque huiusmodi, quibus mores hominū exornātur, non tā uerbis repetenda, quàm re comprobanda, & ciuitatis instituta, leges, consuetudines retinendæ. Hæc breuiter dicta ingentem quendam ambitum continent, & non longiore tempore solum ut percipiantur indigent, uerum etiam admirabilem industriam, acutissimum ingenium, summámque diligentiam non postulant solum, sed flagitant. Quicquid enim horū neglectum fuerit, oratoriæ facultatis apicem tollit. Quartum

tum his addunt ceu quoddã instrumentũ, quo certã in formam materiã redigas, facultatis huius exquisitam præceptionem, quam si nos in his libris probe executi sumus, aliorũ iudicium sit. Hæc quidem illi. Nos autem ad hæc aliud quiddã dicimus causæ fuisse, cur pauci ad apicem usq; rhetoricæ facultatis studiosi peruenerint. Nam quũ cæteri rem suam solum considerent, isq; bonus dialecticus sit, qui dialecticam nouerit: is probus physicus, cui naturæ secreta rimari subtiliter contigit: disciplinatus is, qui cælorũ ambitum, siderum cursus, magnitudinis quoq; omnis cõditiones, quæ sciri possunt, certa ratione comprehenderit: Oratori parũ erit, si quæ acturus est ita dicat, ut neq; quis ipse sit, neq; apud quos, quo loco, quo tempore, qua de causa & in quos dicat, per totam orationem consideret: quæ q̃ multa & magna sint quis dubitet? Vna enim atq; eadem proposita causa eodemq; modo percepta à plurimis, iisdẽ rationibus, exẽplis, institutis, atq; consuetudine ab omnibus habitis; aliter tamen à Cicerone, aliter à Cæsare, aliter à Catone peragetur. Est enim omni in re qđ personæ ratio, prout grauis, seuera, mitisq; sit sibi flagitat, & id ipsum nõ stabile, neq; firmũ uideo, sed perplexa rursus uarietate distinctum. Nam idẽ ipse Cicero aliter iuuenis, aliter uir, aliter senex, quàmuis idem semper cognouerit, apud eosdem eadem de causa dicet. † Idemq; priuatus aliter, prætor aliter, & aliter consul. Idipsum de auditoribus cõsiderãdũ, Disciplinatus. Oratoris officium. deniq;

qua dignitate, qua doctrina, quo ingenio, quâ fama, æquales ne nobis, an maiores, minorésue sint. Nam *ut alio uocis habitu, alia moderatione uultus, alia gestus uenustate natura ipsa quũ ad maiores sermonem habemus induimur, q̃ si cũ minoribus aut æqualibus loqueremur, † sic nec eodem modo ad diuersos dicendũ est. Quid quorũ res agitur, si scelesti, nocentes, infamesq; sunt, quanta, q̃ grandi, q̃ atroci, dij immortales, oratione in eos inuehi licet? Contraq; si modesti, si boni uiri, & ciuis officium existimatione hominum conseruarunt, quis ignorat quanta cautione opus sit, quo dicendi genere, subtili & acuto, & quasi figurato uti oporteat, ut antequàm quò uelis mentes auditorum impuleris, ambiguus quidam & dubius sis, ut neque nimium existimationem lædas, & occultius acriter percutias? Causa uero ipsa quàm uaria & lubrica sit, nemo omnium inueniri poterit, qui ignoret, cui nõ modo quod postulet accommodare difficile est, uerũetiam quid sibi conueniat intelligere non commune nec uulgo factitatũ, sed singulare quid atq; egregiũ mihi uidetur. Aliud enim publica causa, aliud priuata orationis genus requirit.* Neq; *ita de capite, ut de fortunis dicendum est, nõ eodẽ pacto de nobis, atq; de alijs, quodlibetq; istorũ in infinitũ ferè adhuc scinditur.* Neq; *enim publica causa atq; priuata eadẽ semp est, sed est et ꝓditiõis, est peculatus, est repetundarũ publica causa. Quid tẽpus & locus? nõ immutant omnia? ut ꝓ* Ro*scio,*

sic eodem modo &c.

Tempus & locus oĩa immutant.

ſcio, quũ ferme cauſa ſimplex ac facilis eſſet propter peſtifera Syllæ tempora, q̃ perplexa atq; difficilis, dij ueſtram fidem, effecta eſt? Idemq; pro Deiotaro, *incommoditate loci ſibijpſi accidiſſe teſtatur orator. Quibus enim querelis, qua uoce, quibus aſſenſionibus populi, in foro cauſam diceret, haud notare non potuit. Magna ſunt hæc, at omnia & multo plura his in unaquaq; cauſa conſideranda ſunt: neq; ſingulorum, ſed omnium ſimul habenda eſt ratio, ut quid inuenias, ſic diſponas, ea uoce, uultu, geſtuq; pronũcies, ita clara, grandi, pulchra, celeri, moderata, animata, et graui oratione utaris, ut ſimul perſonis, rebus, temporibus, locis accommodetur oratio. Quare mirari ac quærere deſinamus, qd cauſæ fuerit, cur cũ plures huic arti operã darent uehemẽter, tamen pauci ſingulisq; uix in ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inueniri ſint: hæc nobis uidetur fuiſſe cauſa, hæc ſumma etiã grauitas oratoris eſt, qui ad hoc peruenit, is mihi orator: neq; quoniã omniũ difficillimum eſt, tam multas, tam uarias, tam inſtabiles rerũ, perſonarũ, cauſarũ, locorũ, & temporũ conditiones percipere, & quum quid unicuiq; cõueniat intellexeris, multo magis arduũ quod intellexiſti dicendo conſequi, idcirco deſerenda uel contemnenda oratoria facultas eſt.* Nam *ut quicq; nobiliſſimũ & egregium eſt, ita quanto altius & diuinius eſt, tanto cæteris difficilius, magiſq; arduũ eſſe cõſueuit.* Por*ro uerò ea mens, id ingeniũ omnibus inſitũ eſt, ut qd*

Grauitas ſumma oratoris.

præstat, quodq; excellit, tanto magis & admiremur, & amemus, quanto maiore conatu & labore acquiritur: atque ut medici tanto diligentiore opera arti exercitationibusq; suis incũbunt, quanto res sua longioris operis est, neq; magis remouẽtur quoniã Hippocratis ac Galeni mirabiles curas consequi nõ possunt, quin instent & uigilent, sic futurũ oratorẽ, (neq; enim magis usui medicina hominibus, q̃ rhetorica est. Quippe singulorũ illa, hæc tam singulorũ, quàm q reip. morbis medetur) difficultate rei deterreri non oportet, sed ab ineunte adolescentia artificiosa imitatione, inueniendi, disponẽdi, eloquendi assequi rationem. Nam si exercitationi, aßiduóq; usui, non scribendo solum, sed ueras à iuuentute agendo causas insudabunt, non dubito quin multi diserti, nonnulli etiam eloquentes citò euadent. Hac uia Cicero, hac uia Demosthenes multis laboribus uocẽ, latera, reperiendi facultatem, memoriæ firmitudinẽ, disponendi ordinem, eloquendi usum, & amplificarunt & confirmarunt. Nostris tẽporibus pudet errorém ne an amentiam multorum dicam proferre, qui quum bene dicendi in iudicijs, in senatuq; amore ardeant, atq; hunc finẽ sibi proponant, aut ad dialecticam, aut ad ius, quod ipsi ciuile nominant, quum tamen nihil ad ciuitatem suam pertineat, penitus se transferunt, quorũ utriusq; parua quædam notitia ad rem nostrã sufficit, nunc illis omnino dati, serò eos pœnitet, quum ad exercitationes huius præce-

Nostrorum stulticia.

pt io

ptionis, aut redire non possunt, aut si possunt, pudet. Quare quicunque orator esse cupit, non alienis magis quàm suis artibus seipsum praebeat, Demosthenisq; illius uestigia sequatur, qui, ut fertur, simili errore deductus, philosophiae se totum tradidit, deinde quum in concione Lycurgum audisset, ad cuius copiã philosophi aspirare non audebant, intellexit stultißimum esse omnium plus temporis in alienis quàm ea in facultate, quam consequi uelis consumere. Verum de his multa, grauitatis autem de qua dicebamus, si nihil aliud nisi uim & potestatẽ aperire uellemus, quod plurimi fecerunt, uel ea quae dicta sunt, multa nobis uideremur. Nunc praeceptionis quoque ordinem quendã, ac institutionẽ adhibere maluimus, non quòd haec res certis praeceptis subiaceat, atq; contineatur (Nullus enim mentis nõ inops innumerabiles causas atq; casus arte posse explicari putauerit) sed quoniã qđ in uniuersum † percipi poteſt, inutile fore nõ ducimus, minimisq; his à nobis expositis maiora caeteros inuenturos arbitramur, non fuit consilium rem tantã negligere. Quòd si confusior quàm quis optaret exposita à nobis erit praeceptorum traditio, magnitudini rerũ id atq; uarietati attribuat. Sed ne pluribus cõmoremur, iam incipiendum est. Quum allata est ei causa, quem grauem oratorem nuncupare merito poßimus, primo genus causae, statũ, iudicationẽq; pernoscendam putabit, quod scilicet multo diligentius q̃ hi facient, qui (ut unum ex pluribus

Demosthenes. Lycurgus. praecipi Grauis oratoris munus.

suis dicatur ineptijs, ut in nonnullorũ librorũ marginibus fertur) orationem pro Archia Ciceronis uel iuridiciali aiunt, uel coniecturali statu contineri. Hoc uerò simile est, si quis discipulos suos medicus quartana uel tertiana exagitari hominẽ doceret. Quare ego non magis tantam inueniri posse in homine imperitiam admiror, ut quod certa ratione docẽdo explicare debeat, id disiungat, q̃ quòd magnam huiusmodi homines rhetorica professione & famã & pecuniam depeculati sunt. Nos ne in eum errorẽ incidamus, qui omnia in dicẽdo euertit (Nam qui de statu causæ ambigit, is nihil recte agere poßit, necesse est) primum quæ de † constitutionibus diximus, optime tenebimus: deinde, maxime si alienam orationem examinarimus, contentionis argumenta considerabimus, ex quibus etiã primũ emergit. Tertio quid demum relinquitur excogitabimus: & si undiq; idem erũpit, ut in Archiana, coniecturalis causa simplex erit: si diuersitas subapparet, eodem cribro diuersitatem excutiemus, & coniunctã causam esse nõ dubitabimus, & quibus coniungitur sciemus, & principaliorem tam origine q̃ firmitudine nõ ignorabimus. Neq; unum & idem hoc uel illud esse putabimus: & diuersa, quot & quæ sint, & quomodo, & cur diuersa sint perspiciemus. Quũ igitur primum, fine, medio, principio, ac fundamẽto is, cui res allata est, causam perceperit, simplex ne an cõiuncta: & si cõiuncta, quot ex statibus, uel quæstionibus, quibúsque

† quæstiõibus

Quæ grauẽ oratorẽ cõsiderare oporteat in susceptione causæ.

que † & quomodo, nũ rationibus, an firmamentis, aut firmamentorũ quibusdã depulsionibus coniuncta sit, cæteráq; huiusmodi, quæ tam ad inueniendũ q̃ ad disponendũ ex natura sui causam ptinent: personas deinde, locũ, tẽpus causæ sic accõmodabit, ut diligenter inquirat, qd ea de re, in eo loco, eo tẽpore, talibus auditoribus in reũ, uel pro reo dicendum, & quomodo dicendũ sit, qua ex re maxime omniũ rationũ copia, & si eisdẽ ex locis fluat, propria tamẽ ita unicuiq; fit causæ, ut ei tantum cõueniat. Vnde etiã fit, ut quũ multi loci oratori & dialectico communes uideãtur, neuter tamen ab altero eos accipiat. Nã dialecticus quidẽ à genere, uerbi gratia, aut contrario: Rhetor à re contraria, aut à re, quæ genus uel species est, argumentũ trahit. Habet ergo is circunstãtias, quibus omnia quæ inueniet, connexa, & applicata sunt. Dialecticus circunstãtijs absolutus, ut in reconditis rebus plura subtilioráque, ita in causis pauca uel nulla potius quæ moueãt inuenire poterit. etiam quæstionum rationibus &c.

Omnis enim uis oratoris, dicẽdiq; copia à circũstantijs manat, hinc qd' in inuidiã, qd' in odiũ, hinc qd' in atrocẽ trahas suspicionẽ inuenies, hinc auditores uel ad spem alliciũntur, uel ad terrorẽ detrudũtur, hinc ad irã rapiuntur, ad misericordiã flectuntur, ad lachrymas deducuntur. Hac ex re quod credãt † dicitur, ut contẽnant efficitur, quod sibi uerisimile uideatur, effluere solet. Quamobrem omnis facultatis rhetoricæ uis in circunstantijs abstrusa est, A circunstãtijs uis dicendi. elicitur

quæ si accōmodatæ & locis fuerint, nihil inde inueniri poterit, quod qui ratione se exercuerit, non reperiret, sed non inuentio solū, uerū cæteræ quoq; partes hoc pacto probe cōtineri possunt. Hac *enim circunstantiarū ad rem applicatione tota illa dispositio profluit, quam ad casum temporis accōmodari dicebamus.* Pronunciatio *etiā huic rei summe accōmodari debet.* Quis *enim dubitat angustijs tēporis, personarū dignitate, insolentia loci multa sæpius aut cōmutanda transponendaq; uideri, aut penitus omittenda?* Præterea *pro amplitudine maiestateq; auditorū maiore minoréue opus esse exclamatione, uel porrectione brachij, uel capitis iactatione, de qbus aliqd dicere non grauaremur, si aut hæc inuēturos nos cōfideremus, aut omnino posse rē explicari uerbis putaremus.* Nunc *quoniā radicem eius quantū ad inuentionē, dispositionē, pronunciationemq; diximus, surculos, qd' omni in arte fieri solet, oratoris iudicio relinquamus, nos ad elocutionis grauitatē transeamus.* Vt *ergo cæteras partes ita rebus accōmodat orator, ut loco, tēpori, personis omnia cōueniant, sic elocutionē tā rebus, q̄ cæteris circunstātijs idoneā inueniet.* Non *enim solū contentus erit, si cui minandum uiderit, supplicandū, irascendū, si quibus hæ res conficiūtur teneat, sed quo genere orationis unūquodq; horum optime fit, considerabit, & formas simplices ita cōmiscebit, ut quod uelit adipiscatur.* Magna *est hæc res, ac ideo uerbis exprimi planius nō patitur:*

Sed

Sed ex his paucis uideat qui se oratorem profitetur, quo orationis genere singula sibi dicenda sunt. Qua de re ita confusè satis dictum sit, quoniam satis dici non potest. Post hæc cura sit, ut uideat, quæ iudiciali generi forma dicendi conueniat, qualis in laude uel in uituperatione oratio esse debeat, quæ deliberatiui generis forma, de quibus quid sentimus, breuiter aperiemus. Neque enim silentio præterire tantam rem consiliũ fuit, præsertim quum uideamus uel eos qui sese magnos tam rhetores quàm oratores profitentur, tanta ignorantia inuolui, ut uno semper & illo exili & arido dicendi genere utantur, siue de minimis rebus, siue de clarißimis imperatoribus, siue de re secunda siue de aduersa dicant, quæ res eos totius oratoriæ facultatis imperitos esse declarat. Verum illos inscitia sua tabescere sinamus, nos rẽ altius suscipiamus. Omne genus orationis aut quietũ, aut forẽse, Ciceronẽ secuti, putamus. Quietũ appellamus, in quo non tanta nobis acrimonia uel ui dicendi opus est. Id diuidimus in philosophicum & historicum. Philosophicum dicimus quo in rebus natura reconditis, aut moribus instruendis philosophus uti debeat. Nam etsi physica materies philosophica est compositio, tamen ipsa orationis & ornatus oratoris est. Id rursus duplex arbitramur, nam aut pure quietum est, quod est absque dialogo, aut aliquid uehementiæ à circunstantijs assumit, cum dialogo effertur. Forẽse nominamus quod circunstantijs implicitũ est. Id in tria partimur,

Genera orationis duo. Quietum. Forense.

Iudicia

Iudiciale, deliberatiuum, demõstratiuum. Primum ergo de forensi cõmuniter, deinde de partibus eius dicamus, postremo pari ratione de quieto. Qua ex re, in quo etiam differant, perspicietur. Forense dicendi genus omnes septem formas suscipit, non ita ut unaquæq; per se seiuncta à cæteris inueniatur (Nam hoc quàmuis in exercitationibus fieri debere arbitramur, & nos in una eadémque re, quæ à poëtis de Phaëthonte dicitur, exempli gratia, fecimus, quæ huic uolumini interserere uisum non est, tamen uix inueniri posse in ueris causis credimus) non igitur simplices, sed sic inter se commixtas atq; compositas suscipit, ut ex omnibus una forma, una idea, uuúmq; dicendi genus quod forense dicimus conficiatur, quo in genere Ciceronis orationes uersantur. Sed nobis non de Ciceronis genere nunc dicendum uideo, sed de perfecto forensi: q̃uis ei accidat, qui de optimo genere tam forensi q̃ quieto aliquid præcipere uult, ut etiam de Ciceroniano genere dicat. Hæc enim meo iudicio idem ferè sunt. Nam & Ciceronis dicẽdi genus, siue quietum, siue forense dicas, optimum est: & optimum forense dicẽdi genus aut quietum præter Ciceronis, nescio si in latino sermone inueniri potest. Hoc igitur optimum forense genus, qđ & Ciceronis est, si quis conficere uelit, quum omnes formas atque partes earum ita intellexerit, exercitatioueq; cõfirmauerit, ut facile quò uelit orationem uertere poßit, in primis claram orationem, moratam, ueram,

Ciceronis dicendi genus.

ram, uelocem, ac circunductam adhibeat. Hæc enim maxime in forẽsi genere abũdare oportet. Post hæc asperitate & acrimonia utatur, sed minus q̃ illis superioribus. Vehementia uerò, dignitas & splendor adhuc minus insit. Nam splendidæ, luculentæ, honestæq; orationis fulgorem sic intercidere plerunq; ac comminuere in forensi genere solet Cicero, ut uehementiam iucunditate celare. Cuius rei exemplum attulissemus, nisi in superioribus exemplis perspici potuisset. Pulchritudinis etiam aliquid insit, & iucunditatis, sed non tantũ ut appareat, atq; à quouis perspici poßit. Sed delectabit quidem ita auditores, ut neq; fastidium pariat, neque præmeditationis afferat suspicionem. Maxime autem iucũdis clausulis, collocatione, numerisq́; utemur, quum argumentorum multitudine, rationumq́; acumine constipatur oratio. Nam quæ acuta excogitata sunt & subtilia, si crebrò inter se collocentur, tum asperam, tum demissam & abiectam orationem reddunt: quod ne fiat, pulchritudinis figuris, membris, locatione, clausuláque utendũ est. Præterea grauitatis illius, quæ quũ sit et uidetur, parum (molesta enim auditoribus est): quæ methodo sola cõstat, eius plurimum insit. Hæc forensi generi, si communißime quis cõsiderat, cõuenire nobis uidentur, sed uariari solẽt, ut quæ parcius adhibẽda diximus: ea latius pateãt, quũ in species descẽdant, et maxime ut iã dictũ est, quũ hanc aut illã causam amplectantur, à quibus omnibus quum una forma composita fiat,

ab

ab ea quæ abundat orationem denominamus, ut his exemplis patuit, quæ ab oratore accepta singulis formis superius inseruimus. Sed de forensi in uniuersum satis. Nunc de partibus eius dicamus. Quoniam deliberatiuum genus forense est, oportet ut quæ nobis exposita sunt possideat, quàmuis alio quodam pacto. † *Nam quia non parum autoritatis ac ponderis præ se ferre debet deliberatiua oratio, grandi oratione multo magis abundat, eámq; grauitatem, quæ & est, & uidetur, haud parcius commiscebit. Nam est hoc ferè deliberationi proprium, ut quod in iudiciali celandum sit, apertissime hic adhibendum uideatur. Itaque præmeditationem ibi, orationis subtilitatē, & acumen uerborum, & argumentorum ostendere plerumque nocuit: hic huiusmodi omnia etiam ostentare profuit: id ipsum de grauitate dicendum. Qua ex re palàm est pulchritudine quoq; abundare oportere. Adhæc moratæ orationis quod ex ironia acerrimum est, mediocriter interponendum. Cætera ut in communi præceptum est, in deliberatione habendum. Deinde rem suam quisque noscat, ad eam orationem accommodet. Sed ad ea, quæ hactenus dicta sunt, partium quoque orationis ratio habeatur.*

namque

Iudiciale. *Iudiciale genus ex omnibus, quæ forensem orationem formæ constituunt, ita conficitur, ut his maxime abundet, quas in deliberatiuo minus acceperis: at quas deliberatio suscipit liberalius, eas parcius occupet, nisi publica quædam esset quæstio, & de rebus magnis, & præstantiss*

stantißimis uiris haberetur. Nemo enim dubitabit iudicialem causam si publica sit, sublimius atque altius, & quod deliberatiuo accedat, genus desiderare. Id uerò iudiciale, quod priuatum appellare libet, hoc est, quod de re propria, quæ ad rempub. non pertinet, suscipitur, modestæ orationis, & tenuis maximam habebit: barytetos & similium minimam, circunductione ex sententijs plurimum, parum ex artificio. Acre genus, sententijs, uerbis, figuris nonnunquàm amplectetur cætera, ut omne forense genus† poßidebit, ex quibus omnibus quod conficitur iudiciale appellamus. obtinebit

Verum hæc cõmuniter tam de accusatorio, quàm defensorio genere dicta sint. Sed quoniam in iudicio aut accusamus aut defendimus, neq; idẽ õnino orationis genus in utraq; re nobis adhibẽdũ uidetur, ĩ quo differãt, breuiter distinguamus. Defensoriũ genus moratæ orationis ex modestia et tenuitate plus habebit, nihil barytetos et acrimoniæ, nisi manifeste falso nos crimine accusatores criminarẽur: celeritatis etiã minorem curam defensor habebit, at accusator omnibus his in oppositum utetur, ut quanto summißius ac simplicius defensorium genus est, tanto excitatius, uehementius, atque acutius accusatorium sit: hæc communius, cætera ut res postulet faciemus. Demonstratiuũ genus iudiciali & deliberatiuo crebrius immiscetur, seorsum etiam nonnunquàm tractari nulli dubiũ est. Quare si alijs generibus aduenit ex re orationẽ magis minúsue ad demonstratiuum attrahemus, ita tamẽ ut

Demonstratiuum.

ut aliquid eius generis, cui permiſcetur retineat: q̃ auis Ciceronis exemplo, qui quum de Imperatore deligendo diceret, laudes Pompeij in puro ac amplo demonſtrationis egit genere, poſſumus ſi locus datur à principaliore genere cõmode decedere: quod delibe ratiuo magis q̃ iudiciali idcirco poteſt accidere, q. nõ parua ſimilitudo generum ſit. Nam quæ in oratione pro Archia eſt demonſtratio, & præter iudiciorum eam fuiſſe conſuetudinem, ipſemet ſignificat, & ſeparata ferè à cauſa eſt. Demõſtratiuũ igitur genus, omnia quæ deliberationis eſſe diximus ſuſcipit, præterq̃ quòd ſplendor & dignitas, tanto magis hic q̃ ibi habebuntur, quanto celeritas & grauedo hic minus. Nam ut hic honeſtiorem atq; magnificentiorem, ita ibi mobiliorẽ & onerofiorem licet adhibere orationem, quam ubiq; plenam atque rotundam efficiet demonſtratio: quod erit, ſi non longe circunducatur, & dignitatem cum pulchritudine complectatur, & luculentam atq; illuſtrem orationem nunq̃ et maxime in membris relinquat. Verum forenſis quidem generis elemẽta quædã et quaſi radices traditæ ſunt, quas ſi quis diligentius exercitatione conſequetur, ipſe his nixus, pulcherrimos atq; robuſtos ramos emittet, generoſóſque fructus faciet, ac totius eloquentiæ florem conſequetur. Quietum uerò genus et philoſophicum, ſi abſq; dialogo eſt, magnitudinis partibus cæteris ferè omnibus, extrà q̃ aſperitate atque acrimonia, confici debet. Nam huiuſmodi orationem

Quietum genus.

neceſſe

necesse est †propter ipsarũ rerũ elegantiã splendo- preter
ris ac dignitatis habere plurimũ, carebit uehementia,
circunductionẽ parcius degustabit. Etenim eã oratio-
nis elationem hoc in genere petimus, quæ et rebus con
ueniat, et cũ claritati, tum tenuitati propinqua sit,
qbus ferè opposita est circũductio. Quare rarius ad-
hibenda ut tenuitas, quã non minus splendore ascis-
cendã monemus, interlucere si poßit, ut dignitatem
nõ deijciat: iucũditas deinde ac cura, quæ leporẽ ser
monis faciũt, nõ contẽnendæ. Hoc enim pacto pulchri
tudo quædã mirabilis ac uera, robusta, nõ fucata, nec
†fictilis inerit orationi. Præterea grauitatis illud, qđ futilis
est, neq; uidetur, philosopho cõgruit: qđ uidetur hinc
ferè semper exulabit, nisi †quũ studio se philosophus eam studio-
ostẽtet, celeritatis parũ aut nihil habebit. Recedit enĩ se philos.
à quieto genere uelox oratio, qđ dialogo accidere nõ-
nunq̃ necesse est: cui etiã asperitas et acrimonia, &
nõnihil minutæ ac cæsæ orationis, quæ quasi pũctim
efferatur, inesse crebrius debet. Quare et celeritas
adhibenda, et cætera ferè omnia dicendi genera, tũ
cæteris ꝑ natura rerũ cõfusa, ut unũ quid cõficiant,
tũ etiã ferè separata. Accidit enim nõnunq̃ in dialo
go, ut et mores et uerba multorum nobis cõfingendi
sint. Quare accidit ut tenuitate ferè pura, aut digni
tate, aut acrimonia, cæterisq; utendũ sit. Verum hac
de re paulo pòst dicemus. Nunc ad historiam transe-
amus. Quum historia sit rerum gestarum diligens ex- Historia.
positio, qui historiam scribit, primum dabit operam,

ut

ut rerum, & temporum ordinem seruet. Quod erit,
digna *si in rebus magnis memoratu† dignis consilia primū, deinde acta, pòst euentus exequatur: hisq; omnibus addet quod cuiq; proprium est, de consilijs quid probet, quid improbet, significabit.* In *rebus gestis nō solū qd actū aut dictū sit, sed etiā quomodo et cur demonstrabit.* Euentus *ita declarabit, ut causæ explicentur omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis: hominum quoque ipsorum non tantum res gestæ, sed etiam qua fama ac nomine excellant, qua uita atque natura sint, breuiter ostendet. Quod non ubiq;, neq; de omnibus faciet, sed quum de singularibus atque illustribus uiris sermo habetur.* Nec *à totius historiæ serie separabit, aut tanquàm rem alienam à cæteris diuidet, sed rebus gestis inseret.* Neque *enim propter hæc rerum expositio, sed ut res clarius pateant hæc in historia explicari solent. Præterea si multa diuersáque in eodem facta tempore sunt, nil artificiosius, quàm ita dicere, ut altera res alteri inserta, et aliud alij negocium implicitum sit.* Nam *præterquàm quòd supinum, & omnino deiectum est, nusquàm egredi, nihil interponere, nec dignitatem orationi addit, nec auditori, quē in longo historiæ ambitu uarietate mulcendum puto, euentúque rerum semper retinendum, ullam afferre potest delectationem: expositioni quoq; rerum, quæ ordine peragenda est, nimium aduersatur. Quum enim longum temporis spatium pleraque negocia conterant, nisi si quod inceperis absolueris,*

alijs

alijs manum inijciendā non putes, reuolui sæpe, atq; uniuersa confundere tibi necesse est, sed modus est adhibendus, ne maiores fiant circuli, q̄ opus sit, néue tota historia sic † implicetur, ut aut rarius quies ha beatur, q̄ fesso lectori congruat: aut rerum oppres so multitudine, nisi quæ legerit sæpius repetat, cōfu sio iniungatur. Ad hæc paucis uerbis euentum, ut cu piditatem legendi exuscitet, nonnunq̄ præoccupare oportet historicū. Ea quoq; T. Liuius ait, uana atq; irrita legatio fuit: & Salustius, Sed ea res forte me lius quàm consilio gesta est. Hanc præoccupationem longiorem etiam efficere licet, quum non magis sui, quàm laudis uel uituperationis gratia assumitur, quā ex collatione quoq; T. Liuius edidit. Verba eius hæc sunt, Sequitur aliud in urbe nefas à libidine ortum haud minus fœdo euentu, q̄ quod per stuprū cædēq; Lucretiæ, urbe regnoq; Tarquinios expulerat: ut nō finis solum decemuiris, qui regibus, sed etiam causa eadē imperij amittendi esset. Præter hæc omnia non paruā historico curā adhibendam iudicamus, ut quid perstringēdū breuius, quid sibi latius exponendū sit percipiat. Qua de re quid præcipi poßit, difficile di ctu est. Res tamen alias, narrationis breuitate absol uēdas dixerim: rationes quibus aliquid suadetur, si quidem historiæ miscentur, historico quoq; stilo bre ui narratione tangendas, ut illud, Legatos Romulus mittit, qui connubium nouo populo peterent, urbes quoque ut cætera ex infimo nasci, deinde quia uir

multiplicetur

tus sua, ac dij iuuarent, magnas opes sibi magnumq́; nomen facere, satis scire origini Romanæ & deos affuisse, & nõ defuturã uirtutẽ: proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem ac genus miscere. Sic igitur quæ historiæ cõglutinantur, quasi enumeratione locorũ dicuntur: sin ab ea in oratione semouẽtur, diligẽtius acutiusq́;, & multo latius, q̃ historicũ postulat genus, breuius q̃ forense, pertractandæ sunt. Vnde fit, ut quum nihil inuentionis prætermittere historici quoq; conentur, paucioribusq́; q̃ si agerent, cuncta occupare uerbis necesse sit, fœcundiores, atq;, ut ita dicam, prægnantes rationibus uideantur: quũ uero prælia dicuntur, & quis mœror, quæ trepidatio, quis timor uictis, uel quæ lætitia uictoribus inceßit, explicatur, latißime omnia describenda sunt, ut qui legit non audire, sed uidere uideatur. Quã rem faciet, si nullã, quæ ad rẽ pertineat circunstantiã relinquet, & quũ nihil minutarũ etiã rerũ prætermittat, modum quoq; ad unãquamq; rem adijciet. Neq; tamen in singulis, ut oratores faciunt, immorabitur, sed singulorũ expositione, non amplificatione cõsequetur, ut & res geri uideatur, & affectus moueatur: ex quo fit, ut in hac quoque minuta descriptione rerũ ab historico genere, formaq́; narrationis nõ discedat: quam quidẽ descriptionem tunc scilicet latißime occupabit, cũ res magna inciderit. Non enim quid facerent solum, sed quid etiã singuli dicerent describere licebit; quod si quis

quale

quale sit uidere desiderat, T. Liuiũ de furcis caudinis legat. His ita consideratis reliquum laboris in genere orationis consumetur, quod fusum atq; tractum, & cũ lenitate quadã æquabili profluens, sine iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensibus aculeis Cicero in Oratore suo esse censet. Nos quoniã latius de historia dicere placuit (omisso enim iam huic generi multo magis q̃ cæteris opitulãdum duximus. Forsan enim si historici generis radices apparuerint, inuenientur qui hoc quoq; genere gloriã sibi parare cupiãt) primum quibus formis conficitur explanabimus, deinde historiæ quosdam dicendi modos tangemus. Demũ Salustij & T. Liuij, quos his diebus in historia solos imitandos censeo, genus dicendi quale sit enodabimus. Historia omnes magnitudinis partes occupabit, circunductionẽ maxime omnium. Nam quum breui multa narrare uelit historicus, ac orationis pondus quàm mirabile ac singulare desideret, hanc formam, qua utrunq; horum maxime solet effici, quasi suam uindicabit: ita tamen, ut neque confusam, neque obscuram reddat orationem, idq; per se circunductio habeat. Non enim licet historico, ut causas agenti, elegantia sæpius circunductionis duritiem euitare. Quare claritas schematis & methodus sermonis circũductioni tanquam color infundatur, neq; usquã ferè orationis lux & dignitas contẽnatur, qui propè formas uel sine circunductione, ne satietatẽ pariant, adhibere debebit, quod non

Historiæ formæ.

temere, sed rebus accõmodabit. Nam quũ res gestæ ita nobiles atq; magnificæ sunt, ut sponte sua earũ expositio non parũ orationem efferat, circunductionem minus occupabit. Tenues res ea circunductione complectetur, ut neq; obscurus sit, & debitũ historicæ orationi põdus consequatur, uehementiã, asperitatem, & acrimoniam omnino reijciet. Non enim æqualiter profluit hæc oratio, sed aculeis, & quidẽ nimium duris atque acerbis plenißima est. Quare si circunductioni, aut alijs etiã formis, quibus utẽdum historico censemus, harũ idearum schemata quædã, uel methodus inest, omnia hæc prætermittenda ducimus: uerba uero, quæ numerum faciunt, in duritiem modo nõ exeat oratio, diligentius consectetur licet. Præterea pulchritudinis expers non erit, ut neq; ualido & robusto colore careat, & nimium festiuam orationem, quæ pondus deijcit recuset: celeritatis nullam habebit curã, nisi ne dormiens, & somniculosa oratio uideatur. Moratæ orationis plurimũ interponendũ arbitror. Nam quum responsa & dicta quorundam enarret, sic dicere necesse est, ut quicquid grauiter, demisse, timide, sapienter, uafre, caute, temerarie dictum aut responsum sit, ipsa cõpositione orationis eniteat, & affectus mutes mouere, non incitatos oportet, quod non amplificatione, neq; mora in affectus loco, uerum ipsa rerum explicatione, & plerunq; nullo affectus loco, solo genere orationis conficiet. Itaq; appareat oportet, si quid moleste, si quid

quid libens, si quid admiratione, stupore, negligentia, probando, uel uituperando conscribit. His omnibus formis unum genus conficiet, eáq; omniū cōpositione utetur, ut quum omnes simul erudito lectori interluceant, illa tamen uincat, quæ rebus cōuenientior est, neq; idcirco à plenißima oratione unquam discedendū. Adhibitas uero in senatu uel in cōcione orationes breuius, ut diximus, ac subtilius edet, quàm actori necesse est. Nā & citatiores affectus, q̄ historia desiderat, & acrius dicendi genus occupabit, & ut breui absoluā, & historicā ideā oratio sapiet, & ad duros forensis generis aculeos nō perueniet, sed mitiores aliquantulū poßidebit. Nūc modos quosdā, q tamē ad formarū methodos, aut certe ad schemata pertinēt, ut res tota ante oculos ponatur, ut polliciti sumus, subijciamus. Primū ergo causa tum dignitatis, tū breuitatis, quam circunductio facit, dāda est opera, ut infinita complura ex unico pendeant uerbo, ut illud Ciceronis, Equitibus Romanis literæ afferuntur, qui ad me causam reipub. periculaq; rerum suarum detulerunt, Bithyniæ quæ nunc nostra prouincia est, uicos exustos esse cōplures, Regnum Ariobarzanis, quod finitimū est uestris uectigalibus, totum esse in hostium potestate, Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere. Huic qui succurrerit, ad tantum bellum administrandum non satis esse paratum, unum ab omnibus socijs & ciuibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti, eun-

Modi historici.

dem hunc unũ ab hostibus metui, præterea neminẽ. Habet hic modus facilitatẽ quandã & lenitatẽ, neq; facile orationem inuenies, quæ hac æquabilius fluat: breuitatẽ uero, & claritatẽ mirabilẽ possidet. Quare quum sit modus omnino historicus, narrationi etiã oratoriæ accõmodatur. Est enim ei affinis historia, q. & clara & breuis esse laborat. Verisimile sola flagitat fide, quare unà cum affectibus, quũ maxime à narratione historica differat, quum huiusmodi nacti sumus narrationẽ, quæ aut sua sponte affectus habeat, aut minus curandũ de affectibus sit, ipsaq; per se res uerisimilis uideatur, historicæ narrationis modum adhibere non alienũ, cui illud schema, quo pro præterito imperfecto accipiuntur infinita, proximũ est. Nam si quid suppleas, idem fiet, & in utroq;, nisi cõmoratio insit. Nulla hinc orationis iucunditas est, hoc tamen ultimũ in oratore difficilius reperies. Quare huius exemplum T. Liuius præbeat, Primo, inquit, deprecari ignominiam, deinde intercedere, negare se ante idus decemb. solennem ineundis magistratibus diem habituros esse, interea tribuniple. feroces repentè minari tribunis militum. Circunducentia itẽ schemata, & inter se & rectæ orationi orator rarius, sæpius atque plenius historicus immiscebit, Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse urbem, atque adortos regiam dictitans, quum pubem Albanam in arcem præsidio, armisque obtinendam euocasset, postquàm iuuenes præparata cæ-

de

de pergere ad se gratulantes uidit, extemplo aduocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinde tyranni, séque eius autorem ostendit. Plenissimam hoc pacto, & multitudini rerum congruentem, in qua singularis insit breuitas, reddemus orationem. Hanc plenitudinē crebrius in historiam quū ascifcas, non cæterarum interpositione solum, uerū etiam huius ipsius uarietate satietatem uitabis. Nam quum multo latius quàm cætera pateat & suis schematis nunc his, nunc illis, uel iisdem alia serie acceptis, & cæterorū apud hanc modorū † hospitio uaria nimis & suauißima erit: dictiones etiā eæ, quæ quasi subcontinuationis notæ sunt † postpositæ, uerbisq; copulatæ, quòd præter expectationem interueniant, offensionem exuscitant, ut in his T. Liuij uerbis, Qui duo populi delectus acerbitate consternati, retentis conquisitoribus, metum defectionis quum præbuissent, oppreßi celeritate Hannibalis omiserunt mota arma. Verborum quoque ac innouationum cum in singulis, tum in pluribus multo plus historico quàm oratori licentiæ datur. Sed ex his paucis facile cætera † percipiuntur, quare si quo pacto nunc cōpositione affectus in historia mouentur, nūc etiam loco, & eius qui dicit mos quidam, aut affectio subappareat ostendemus, de ipso T. Liuio postea loquemur. Quū ergo quod boni omnes debent, immensum moleste se ferre legū acerbum significare.

positio

præpositæ

pspiciūtur

uellet, his orationem uerbis contexit, Decem tabularum leges perlatæ sunt, quæ nunc quoq; in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legũ cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Illud uero q̃ impatientem Horatij animũ ostendat, quis non uiderit? Abi hinc cum immaturo amore ad spõsum, inquit, oblita fratrum mortuorũ, uiuiq; oblita patris, sic eat quicunq; Romanum lugebit hostem. Verũ ut hic membrorum breuitas, repetitio, demõstratio cum imperio molestiam, impatientiam, nimiamq; animi ferocitatem, uel ipsa compositione repræsentat, ita ibi breuitas recta, & facilior uerborum cursus iactantem præ oculis ponit, Princeps Horatius ibat ter gemina spolia præ se gerens. Quàm bene etiã lachrymas moueat, atq; ex imo pectore sola uerborũ structura singultus euellat, paucis apud eum Icilius Virginiæ sponsus ad puellæ uades, & quidem terrendo Appiũ declarat. Verba hæc sunt, Atque ille lachrymabũdus, gratum est, inquit, scilicet crastino die uestra opera utar, sponsarum nunc satis est. Ita uindicatur Virginia spondentibus propinquis. Loco autem quod erat alterũ, ita degustandi affectus sunt, quum oporteat, ut nulla immoratione, sed sola ferè locorum enumeratione utamur, nisi quis ita carptim historiam scribat, ut demonstrationis aliquid etiam immiscere necesse sit. Tunc enim commorari magis & amplificare singula licebit. Verum quod dicebamus, & si superioribus latere non potest, tamen

men hoc etiam in exemplo consideretur, Exangue corpus† sublatum ostentant populo, scelus Appij, puellæ infelicem formã, necessitatem patris deplorant. sublimatũ
T. *Liuius grandis est circunductione, suprà quàm dici possit, cum qua tamen summa est claritas, fusus, æqualisq; adeò, ut lacteo par flumini ui, sua oratio sit. Pulchritudinis & iucunditatis tantum adhibet, quantum possit orationem delinire, & ab altitudine non deijcere. Nam adeò uarijs schematis ornatus est, eòque ordine fere naturali apud eum res circunductæ sunt, ut ultrà quàm dici possit, dulcis, suauisq; uideretur, nisi aspera locatione nimium iucunditatis cõtemperaret. Quare mihi rectè, ut puto, hæc iudicanti non Herodoto solum ut multis, sed & Thucydidi simillimus uidetur, grandem ab hoc, suauem ab illo mutuatus orationem. Hunc uirum, si quis bene orationis suæ uim intellexerit, non magis inter historicos, quàm inter præclaros oratores enumerabit. Mirum enim dictu est quum apud eum persuadere quisquàm cuiq̃ uelit, qua rationum copia, quibus aculeis, quo affectu utatur. Ita tamen ut & forense genus declinet, & ab historico quum non omnino recedat, ad forense transisse uideatur. Verum ei grande illud historiæ genus ita compositum est, ut nunq̃ humilitate rerum demittatur, nunquàm magnitudine ulterius q̃ oporteat efferatur, nunq̃ deniq; multitudine cõfundatur. Itaque æqualis sibi per omnia fluit oratio, neq; quantũ in se est, aliud atq; aliud esse uideri potest,* T. Liuius.

nisi

nisi forte rerum quis uim unà cum ea considerat: sed nos ea sciuncta, ideam qualis nam sit excogitandum putamus. Non enim ut in causis pro pondere rerum mutanda, sed eadem ferè ubique oratio affectanda est. Quare non mirum, si quum rebus orationem orator accommodet, orationi res historicus coaptare conetur. Quæ res facit, ut quum idem genus ferè ubique sit, pro diuersitate tamen rerum uarietas insit. Varias enim res non nisi uarijs eòdem modis reducere possumus. Quod T. L. adeò mirificè cõsecutus est, ut idem penè sit de perfecta historiæ forma dicere, & de ipsius oratione disceptare. Neq; hoc dico quòd putem summum illud eloquentiæ Ciceronis flumen, si in historiam deriuatum fuisset, non multo præstantius, elegantius, iucundiúsque futurum fuisse. Nam quantum excellere potuisset, inde maxime intelligi potest, quòd quum per multiplices causarum actiones in consentaneum historiæ genus incidit, & magnitudo inest, ibi multo mirabilior, atque grandior, & facilior orationis cursus quidam atque deflexus. Singularis etiam pulchritudo & iucunditas non impedimento magis sublimitati, quàm condimento. Clausula uerò & locatio, totúsque numerus ut †Euris multo suauior, sic ab oratione luculenta non alienior, quem tamen si uoluisset facile ad asperius detraxisset. Quare illos insanire credendum est, qui magna uoce audent prædicare Ciceronem si historiam conscribere uoluisset, T. Liuium exæquare non potuisse

Cicero.

auribus

potuisse. Neque nos quoniam perfectum historiæ genus, & Liuianum idem pene diximus, nihil unquàm eo excellentius inueniri posse credimus, quippe nullus nisi qui eloquentiæ uim quanta quámque ampla sit, percipere unquàm potuit, dum mente captus non sit, huiusmodi monstrum cogitabit: Verum quoniam omnibus, quos uidere in historia contigit, T. Liuium anteponimus, non dubitamus illum summum dicere, qui uersatos in eo genere uniuersos maximo post se spatio reliquit. Illum enim ego semper auctorem sequar, qui quàmuis summum Demosthenem putabat oratorem, minime tamen maius quid atq; amplius inueniri posse dubitabat. T. Liuium ergo historico per omnia imitandum putamus, nisi quis carptim historiam conscribit. Nam tum & ad demonstrationem declinabit, & ab effusa Salustij copia non nihil poterit assumere: quem ita probamus, ut si ex his paucis quæ inueniuntur iudicium facere oporteat, quàmuis et T. Liuium longe præferimus, elegantia tamen et faciliore orationis cursu, & electione uerborum, et membrorum rotunditate, & innouatione, in qua potißimum Thucydidem imitatus est, præponere non dubitamus: sed horum ultimum eiq; proximũ & medium ei carptim scribenti conueniunt, quæ medium præcedunt à robustiori historia subaliena nobis uidentur.

Demosthenes.

Salustius.

De

DE FORMIS DICENDI IN SINGULIS orationis partibus.

Verum totius nostri operis iam finem imponemus, si quoniam non secundum causas tantū, sed partes etiam orationis dicendi formæ mutantur, hac etiā de re pauca disseramus: quod ita faciemus, ut de alijs quoque oratoris officijs, si quid occurrerit, dicere non recusemus. Exordio circunductio maxime conuenit, & morata oratio, ex modesto honestoq; dicendi genere, uehementia omnis & acrimonia longe absit: claritudo insit, non omnino inde exterminetur iucunditas, sed sponte affluere, non accersita uenire uideatur. Præterea huius generis sit, ut à totius orationis forma nō abhorreat. Nam quēadmodum ita inuenitur exordium, ut ex ipsa causa oriatur, totámq; causam aperiat, non expositione rerum, neque locorum propositione, sed ea tangendo, quibus tota res sustinetur, quod Cicero pro Ligario maxime ostendit, sic formarum in eo compositio, totius orationis modum imitetur. Narrationi quas formas de integro attribuam, non inuenio. Quare mihi ex partibus quod ei genus idoneum magis sit describendum uidetur, quod in alijs etiam plerumque oratori faciendū pro natura rerum non ignoramus. Schematis ergo purum sermonem consequatur narratio, membris dignitatem exprimat, neq; id quantitate magis efficiat, quàm locatione, clausula, et numero, quo pro rerum conditione nunc duro ac aspero, nunc luculento

Exordij formæ.

Narrationis formæ.

culento & splendido, rarißime iucundo utatur: grauitatis, quod uidetur, & non est, tam hinc, quàm ab exordio eijciatur, à cæteris quoq; orationis partibus omnino exterminetur, nisi quum cætera duo membra ita res non patitur, ut illò confugere nobis necesse sit. Præterea ueritas, onerosúsque sermo non omnino absint: plena oratio nõ schematis, neq; compositione, sed immoratione insit, ut non rem nudam aut summatim (neq; enim historiam exponimus) sed circunstantijs implicitam minutius ampliúsq; quod modo fieri soleat, sic efferamus, ut non doceamus solum, sed incitemus. Nihil enim magis auditores ad fidẽ rapit, q̃ si quos uelis affectus acriter moueas: porrò affectus non inuentione magis quàm dicendi genere concitantur. Nam inuentio uel nuda, uel non idoneo edita genere, frigida nimium est, & ab omni fermè motione remota: quod ita esse collocatione similium locorum, quos à Cicerone ac Graccho Gellius excerpsit, breui ostendamus, Vxor, inquit Gracchus, enunciat uiro parum cito sibi balneas traditas esse, & parum lautas fuisse, idcirco palus destitutus est in foro, eòq; adductus suæ ciuitatis nobilißimus homo, M. Marius, uestimenta detracta sunt, uirgis cæsus est. Hæc quidẽ oratio longe ab oratoris abest facultate. Nam tam uiolentum atq; crudele facinus nõ iniuriæ pub. contestatione, non graui inuidia, non acri indignatione ampliter insigniuítq;, aut lachrymose, atq; miseranter ꝑsecutus est, sed in uicẽ nunciãtis nudã rẽ expo

exposuit, breuiter quidem ac uenustè, sed nos eam breuitatem narrationis probamus, quæ ita afficit, ut quæ gerantur uidere, non audire auditores uideantur, ut Cicero *in* Verrem, *Ipse inflammatus scelere, & furore, in forum uenit.* Ardebant *oculi, toto ex ore crudelitas emanabat, expectabant omnes quò tandem progressurus, aut quidnam facturus esset, quum repente hominem proripi ac in foro medio nudari, ac deligari, et uirgas expediri iubet.* Cædebatur *in medio foro* Messanæ *ciuis* Romanus, *quum interea nullus gemitus, nulla uox illius miseri inter dolorem crepitúmq; plagarum audiebatur, nisi hæc, Ciuis* Romanus *sum, hac cõmemoratione ciuitatis omnia uerbera depulsurum, cruciatúmq; à corpore deiecturum arbitrabatur.* Procursu *deinde & comploratione utitur amplißima, ut tam acerbæ rei detestatione, etiã odiũ in* Verrem *apud ciues romanos intense, acriter, atque inflammanter faciat, quum hæc addat,* O *nomen dulce libertatis, ò ius eximiũ nostræ ciuitatis, ò lex* Por-

Porsenniæ *cia, legesq́; † Sẽproniæ, ò grauiter desiderata aliquando reddita plebi* Romanæ *tribunitia potestas, huccine tandem hæc omnia reciderunt, ut ciuis* Romanus *in prouincia populi, in oppido fœderatorum, ab eo qui beneficio populi* Ro. *fasces haberet & secures, deligatus uirgis in foro cæderetur?* Quãta *igitur hac ex oratione comploratio, quæ totius rei sub oculos subiectio, quod & quale inuidiæ atque acerbitatis fretum efferuescat, nullus tam agresti est aure, atque*

animo

animo, qui non percipiat. Gracchus uerò, quum palum dicat in foro destitutum esse, uestimenta detracta, uirgis cæsum esse, rem nudam ita enunciat, ut ne historia quidem moueat, sed quasi exanimis iaceat oratio. Hæc latius diximus, quòd uideamus, & quidem eos, qui hanc facultatem longo tempore doceant, à sicco & exangui sermonis genere, omnibúsque denudato carnibus, atque ossa paßim arida offerenti, nunquàm discedere, qui quoniam id efficere, quod oratori opus est, neque ipsi per se possunt, nec cæteros docere ualent, desinant aliquando id profiteri, quod nunquàm habuerunt. Præterea minutos quosdam philosophos his exemplis simul, & autoritate Gellij, à quo hæc sumpta sunt, castigandos putauimus. Nam his temporibus multi sunt, qui prædicare audeant dialecticam, eámque philosophiam quæ de natura rerum habetur, in deliberationibus, atque iudicijs, oratoria facultate multo amplius posse. Nam inuentio, aiunt, dialectica subtilitate acquiritur, affectus naturali scientia quid sit, et unde cõmoueatur, certa ratione cõprehenditur, quæ duo in dicendo plurimum posse quis dubitet? Verum nos etsi nõnihil dialecticas artes iuuare cõcesserimus, idq; parua sui parte, ac solis cõficiat isagogis (Nã si qs ulterius ꝓcedet, oratoriæ facultatis neruos incidit, nõ tamen egregiã inde cõmoditatẽ oratori præberi, primo ueterũ autoritate, deinde reipsa rationéq; inducti credimus. Nã circunstantias, quibus hæc tota copia

An philosophia oratoria plus posit.

contine

cominetur non inde orator, sed hinc dialecticus, si quando eas attingit mutuatur) Affectus uerò, qui inuentione magis, quàm orationis compositione ampla, magnifica, miserabili, tristi, querimonia & indignatione plena, præterea tenui, supplice, modesta, iucunda, inflammata, acri, horribili, cæterisq; huiusmodi commoueri atque incitari arbitratur, uel his exemplis frangatur, uel frustra reclamare relinquatur oportet. Verum hæc accusatoris, defensoris autem narratio, aut simplicem expositionem habebit, aut attenuationem ècontrariò, cui nescio si quid magis quàm in leuius mutatio uerborum congruat. Vt si quod ille auaritiam, tu diligentiam appelles: quod ille temeritatem, tu fortitudinem: quod malignitatem callidam ille, prudentiam tu atque prouidentiam. Sed hæc de narratione sufficiant.

Confirmationis confutationisque formæ.

Confirmationi autem & confutationi uaria pro argumentorum natura genera solent attribui, adeò ut nullum dicēdi genus, nulla forma inueniri poßit, quæ his partibus & quidem omnibus suis partibus idonea non sit. Quare oratoris est quo quando utendum sit intelligere, neque solum per integras formas persequetur, et inferet, uerumetiam quum quasi elementa, quæ à nobis dicta sunt habeat, hinc methodum, inde membra, aliunde schemata, uerba, locationes, numerum diligenti cum ratione sibi asciscet. Quod ut cūctis pateat, quid in ōnibus fieri deceat, paucis subaperiemus. Circuitione uti oratores uidemus, sed ea ratione ut rem uel paruam

esse

efferant, uel honestius turpem enuncient: uel ne tristes, aut molesti auditoribus esse uideantur: quæ iteratione uerbi fiunt, rem extollunt & commodissima sunt, quum uel in odium uel in gratiam quicquam adducere conamur. Item quum rem affirmare magis et uere ac ex animo dicere uideri uolumus. Præcisiones & occupationes tunc locum habent, quum maiorem in animis auditorum suspicionem relinquere & uolumus & debemus, quàm res ipsa sit. Sed illis etiam in re turpi, his semper quũ res dictu utilis. Verum quoniam uel parua uel nota, uel molesta sit, non parum dicta nocet, occupata plurimũ † potest. prodest Hoc igitur pacto cætera quoque omnia nobis examinanda sunt, quæ nunc dicere, exemplisq; approbare idcirco supersedemus, quoniam quanto longiora hæc sunt, tanto nos magis ad finem festinamus. Si quis uerò hæc rectius intelligere cupiat, is primo dabit operam, ut quot modis quicq; fieri possit percipiat, deinde quid eo efficiatur acrius perpendat. Nam si hæc uiderit exercitatione adhibita, & facile quod uult, & loco persequetur. Quare consilium & facultas siue copia, quæ totã hanc artem complectuntur, his fundamentis haberi possunt, ut si commoratione utendum sit, quam non schema, nec minutionem quandam, sed omnis bonæ orationis methodum ducimus, quum uel uerbis hæc uel sententijs fiat, & illud inhæsione ac multitudine, hoc commentationibus & in uniuersum collatis rationibus

fiat, uerbis quidem rem ampliorem, sententijs fidem efficiamus. Quare illud ut auditores magis moueantur, hoc ut credant, adhibetur. Itaq; ut inhæsio quæ inuentum extendit magnitudine rerum, & oratorem affectum ostendit, & auditoris animum penetrat, sic ambo hæc, multitudo, quæ singulorum membrorum uel uerborũ eiusdẽ potestatis numerũ habeat multitudine reddere solet. Vtrunq; etiã simultum inuenitur quum membra, quibus multitudo constat, inhæsione concrescunt. Commentationes autem ad mollienda duriora, uniuersi ac generales sermones ad comprobationẽ accipiuntur. Præterea si uelocitatem iniectio breuis conficit, qua rationes rebus interponuntur, tunc adhibenda recte uidetur, quum quod diximus, nisi citius ratio succurrat, quam postea longioribus diluere non ita expediret, dubitationem afferre posset. Postremo idem uerbum crebrius adhiberi tum solet, quum alia ita significanter rem non exponunt, quum hæc necessitas non cogat, non copiam solum atque delectationem, sed decorem quoque, ac magnificẽtiam uarietas efficiet. Quare si nihil temere, nihil non loco, nihil absque ratione certa rerũ, personarum, locorum, temporum dicere cupimus, hanc per cætera omnia non schemata solum, sed methodos, uerba, membra, locationes, clausulas, numeros diligenter uiam obseruabimus. Cæterum quoniã oratoris orationem ita uiuam atque animatam esse uolumus, ut spiritu ferè quodam moueri uideatur, quibus

bus hoc assequatur orator intelligat. Alius enim est modus in exordio, alius in narratione, alius in alijs orationis partibus, quas etiam pro dignitate rerum uarietatem accipere sæpius iam dictum est. Verum hæc mobilitas uigorq; orationis in confirmatione ac confutatione magis desideratur, ut nõ ficta et inanis, sed loquens quodammodo uideatur oratio, quod ut adipiscamur, celeritatem maxime, asperitatem, & acrimoniam, uehementiamq; suscipiamus: neque desinamus multis uarijsq; uijs, quæ tamen rebus conueniant, auditores exuscitare interrogando, respondẽdo, diuidendo, optionem dando, expostulando, criminando, admirando, aliaq; huiuscemodi, nunc in deos immortales, modo in iudices, modo in circunfusam multitudinem, modo in ipsos aduersarios, interdum etiam in nosmetipsos acriter, uehementer, magnifice, uel minute, summisse, tenuiter conuertendo. Maxime autem exuscitare illam methodum ego puto, & per totam orationem occupari posse, & omnibus partibus conuenire, neque attentum solum retinere auditorem, sed cogere ut in aduersarium atrox insurgat, quum ea quibus fauorem acquirere putauit aduersarius, extorquemus ab eo, atque eripimus, & ad nostram retrahimus causam: ut si quis à dijs immortalibus exordium caperet, his uehementer confideret, eorúmque numina supplex enumeraret, Primum eos ipsos uocaret testes, aduersarij deinde crimina ita exponeret, ut quum illi ipsi dij contempti

atque ſpreti à reo uideantur, iratiores futuri audi-toribus credantur, niſi eorum ultionem expoſcant. Sed de his ſatis. Perorationis uero genus, ſiquidem per indignationem fit, amplum, luculentum, atque magnificum ſit: rarò ſine circunductione, niſi eluceat cõmoratio. Præterea aſperũ, acre, uehemens, exuſci-tatum maxime ac uiuum, & mobile uarijs ſchema-tis, membris, numero componatur. Abſit inde mode-ſtum genus, ſi turpia ſunt quæ dicuntur: nihilominus proprijs ac ſignificantibus, uel quæ maiorem turpitu-dinem ſignificent & uerbis & exornationibus effe-rantur: & ut breuiſſime dicam, omnis affectus iræ, indignationis, doloris, odij, quicquid acriter, aſpere, uehementer per totam orationẽ † tactum eſt, id ma-xime in peroratione eniteſcat oportet. Commiſeratio ac conqueſtio, ſermonis membra, ſplendoris nume-rum, pulchritudinis ſchemata contineat, omni circun-ductione careat, aſperum aut acre & uehemens aut uelox genus non adhibeat. Nam quum perorationi nihil magis quàm uerborum commoratio conueniat, indignationi uelocitas ſemper adſit, ut etſi in eadem re conuerſemur, tamen aliud atque aliud dicere pu-temur. In conqueſtione commoratio pateat, & tar-da non uelox oratio uideatur, & demum uarietate doloris uarietur. Harum rerum idcirco non attuli-mus exempla, quòd quiuis orationibus Ciceronis ha-bitis facile cuncta inueniet. Vltimum illud addatur, quòd non omnia quæ inuenit, neque cuncta ſimiliter

dicen

Perorationis formæ.

† tractatum

dicenda oratori putamus, sed quæ dicenda sunt iu-
dicauerit: nec erit sibi minor cura, ut quid dicendũ
sit uideat, quàm ut quid prætermittendum intelligat:
& ut minus robusta, ampliore atque longiore dicet
oratione, sic firma breuiter enunciabit: nam & im-
becilla nisi oratione sustentantur, cadũt: & quæ per
se firma sunt & stabilia, uerborũ multitudine ener-
uantur, ac defluunt. Sed huius quoque uoluminis to-
tiusq; huius præceptionis iam finis sit. Cætera si qua Epilogus.
supersunt (superesse autem multa scimus) in alijs si
ocium dabitur, breuius exponentur. Hæc uero quæ
dicta sunt, si quis utilia iudicabit, generi potius quàm
mihi honorem attribuat. Non enim me magis quàm
totum Græcorum genus è tenebris emersum, lucem
conspicere uellem: Sin nihil ad communẽ putabit uti-
litatem pertinere, non generi sed mihi totum inge-
rat, † qui forsan temeritate impulsus, maiora quàm ♃
ferre poßim susceperim onera: quàmuis deprecari
ueniam liceat, partim quia alijs occupatus hæc lon-
gius examinare nõ potui, sed ut semel & properan-
ter scripta sunt, ita festinantius edita: partim quia
nihil ab his mihi præceptis alienius uidetur, quàm in-
fantiæ studijs, quibus uitam docendo sustinemus, ue-
hementius detineri. Illud maiorẽ in modum ab omni-
bus petimus, ne hoc nisi quàm emendatißimum apud
se opus esse patiantur.

τέλος.

Errata.

Pagina	Versu	Lege
76	2	*uidentur*
84	12	*lex, Damnatus de pe-*

Ita enim debere legi cum ex Rhetoricis ad Herennium, tum ex his quæ sequuntur cuiuis patere potest, etiamsi exemplaria omnia reclament.

146	28	*aliæ duplices*
500	2	*maiorem uarieta-*
514	4	*πᾶσιν.*